

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT és DR. SEBESTYÉN GYULA.

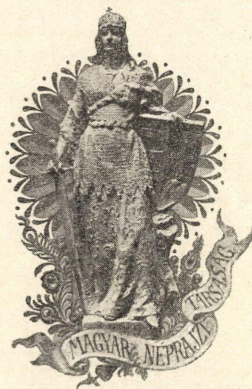
XVII. ÉVFOLYAM. 1906.

(ÚJ FOLYAM: II.)

MELLÉKLETE:

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

BUDAPEST,

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

HORNÝÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPESTEN.

TARTALOM.

I. Gyászjelentés.

György Aladár aelnök elhunytáról az 1. lap előtt.

II. Értekezések.

	Lap
<i>Ernyey József</i> : A cseh heraldika magyar vonatkozású mondái	129
<i>Galgóczy János</i> : Végszó a „Tigin“-ben	149
<i>Heller Bernát</i> : Kard a hálótársak közt. (Pótlék.)	214
<i>Kóssa Gyula dr.</i> : Lőfestés a régi magyaroknál	211
<i>Mészáros Gyula</i> : Az oszmán-török nép babonái. I—III.	20, 85, 140
<i>Rubinyi Mózes dr.</i> : Wundt kritikája a mythologiai elméletekről	284
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Rovás és rovásírás. IX. (A székely betűrovás eredetéről.) X. (Hamisitványok)	265, 343
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : A lira és epika eredetéről. I—IV.	1, 65, 201, 329

III. Néphit és népszokások.

<i>Ernyey József</i> : Lengyel adatok a betlehemesek történetéhez	159
<i>Gönczi Ferencz</i> : A gyermek születése és szoptatása körül való szokások Göcsej- ben és Hetésben I—II.	44, 153
<i>Báró Nyáry Albert dr.</i> : Mihály-Gerge népe	288
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : A pünkösdi király és királyné	32
— — Bábtánczoltató betlehemesek szerepe a magyar mysteriumok történetében	101
<i>S. Gy. dr.</i> : Részó Ensel Sándor előkészülete a „Népszokások“ II. kötetéhez . .	219
<i>Szabó Imre</i> : Az oláhok „kedd asszony“-a	52
<i>Tóth István</i> : Kiskunfélegyháza-vidéki néphiedelmek	229

IV. Népköltészet és népzene.

<i>Benkóczy Emil</i> : Természetrizai mesék	249
<i>Ernyey József</i> : A hajdutáncz szláv szempontból	307
<i>Kanyaró Ferencz</i> : Székely balladák	232
<i>Kolumbán Samu</i> : A dévai csángók népdalaiból	162
<i>Réthei Prikkel Marián dr.</i> : A hajdutáncz eredete	112
— — Magyar halottas tánczok	167
<i>Seprődi János</i> : A magyar katona-dalokról	55
— — Marosszéki dalgyűjtemény III—IV.	243, 298

V. Kisebb közlemények.

<i>Balásy Dénes</i> : Egy betlehemes játék-szöveg vándorlása	182
<i>Berze Nagy János dr.</i> : Az oláhok „kedd asszonyá“-hoz	254
<i>Frank Zoltán</i> : Régi csordásszokások Pelsőczről és vidékéről	124
<i>Gálos Rezső</i> : Babonás népszokások	62
<i>Gárdonyi Géza</i> : A halottas táncz	249
<i>Hathalmi Gabnay Ferencz</i> : Az oláhok „kedd asszonya“	124
<i>H. A. dr.</i> : A szamosujvári örmény múzeumról	320

	Lap
<i>M. B.</i> : A vajda halála	125
<i>Tolnai Vilmos</i> : Üszely, uszován	310
<i>Vass Miklós dr.</i> : Tanuallatás egy boszorkányperben Fenyéden 1630 június 30-án	253
<i>Venetianer Lajos dr.</i> : Levél a szerkesztőkhöz	317

VI. Irodalom.

<i>Asztalos Gyula</i> : Dai Nippon	122
<i>Bán Aladár</i> : Osztják népköltési gyűjtemény	172
— — Felelet Pápay Józsefnek	360
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1905-ről. I—III.	261, 324, 368
<i>Heller Bernát</i> : Victor Chauvin bírálata a Mardruss-féle Ezeregyéjszaka-fordításról	254
<i>Osztern Salamon dr.</i> : Cerberus the Dog of Hades	256
<i>Pápay József</i> : Suum cuique!	322
— — Válasz Bán Aladár Feleletére	361
<i>Peisner Ignác</i> : A magyarok a Helmolt-féle világtörténelemben	60
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : A másik fél szava. (Válasz az Irodalomtörténeti Közleményeknek)	120
<i>Tonelli Sándor</i> : Leopold Freiherr von Chlumecký: Österreich-Ungarn und Italien	863

VII. Néprajzi hírek.

György Aladár emlékezete	325
Előadás a cseremiszekekről	327
Német előadás a hazai örményekről	328
—én: Gróf Zichy Jenő halála	370
Katona Lajos előadásai a magyar népköltésről	371
Herrmann Antal előadásai a kolozsvári egyetemen	372

VIII. Társulati ügyek.

<i>Szalay Imre</i> elnök gyászbeszéde György Aladár alelnök ravatalánál'	63
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaság 1905 november 15-én tartott nyilvános felolvasó és választmányi üléséről	64
Ugyanaz az 1905 december 20-iki felolvasó és választmányi ülésről	125
Ugyanaz az 1906 január 17-iki rendkívüli választmányi ülésről	126
Ugyanaz az 1906 február 21-iki felolvasó és választmányi ülésről	127
Ugyanaz az 1906 márczius 29-iki választmányi ülésről	183
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius 29-én tartott rendes évi közgyűlése:	
I. <i>Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde	185
II. <i>Sebestyén Gyula dr.</i> főtitkár jelentése	188
III. <i>Kúnos Ignác dr.</i> jelentése a Keleti Szakosztály 1905. évi működéséről	192
IV. A M. Néprajzi Társaság 1905. évi zárszámadása és 1906. évi költségelőirányzata	194
V. <i>Feichtinger Győző</i> pénztáros jelentése	196
VI. A számvizsgáló bizottság jelentése	197
VII. <i>Ernyey József</i> könyvtáros jelentése	198
VIII. Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaság 1906 márczius 29-én tartott rendes évi közgyűléséről	199
Jegyzőkönyvi kivonat az 1906 április 18-iki felolvasó és választmányi ülésről	328
Ugyanaz az 1906 május 16-iki felolvasó és választmányi ülésről	372
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1906. év végén	373

XVII. évfolyam.

1. füzet.

(Új folyam II.) 1906.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszólalások és lakcímbeljen-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
Bpest, VI. ker., Szandy-u. 9. sz.)

vagy

SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtükári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

	Lap
Jelentés <i>György Aladár</i> -nak, a Magyar Néprajzi Társaság alelnökének elhunytáról.	
<i>Solymosy Sándor dr.</i> : A lira és epika eredetéről. (I.)	1
<i>Mészáros Gyula</i> : Az oszmán-török nép babonái	20
Néphit és népszokások.	
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : A pünkösdi király és királyné	32
<i>Gönczi Ferencz</i> : A gyermek születése és szoptatása körül való szokások Göcsejben és Hetésben	44
<i>Szabó Imre</i> : Az oláhok „Kedd asszonya“	52
Népköltészet és népzene.	
<i>Seprődi János</i> : A magyar katona-dalokról	55
Irodalom.	
<i>Peisner Ignác</i> : A magyarok a Helmsolt-féle világtörténelemben	60
Kisebb közlemény.	
<i>Gálos Rezső</i> : Babonás népszokások	62
Társulati ügyek.	
Szalay Imre elnök gyászbeszéde György Aladár alelnök ravatalánál	63
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905 november 15-én tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről	64

MEGHÍVÓ.

A Magyar Néprajzi Társaság 1906. évi márczius hó 29-én, csütörtökön, délután 5 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia első emeleti üléstermében

rendes évi közgyűlést

tart, melynek tárgyai:

1. *Szalay Imre* elnök megnyitó beszéde.
2. *Dr. Sebestyén Gyula* főtitkár évi jelentése.
3. *Dr. Kános Ignác* keleti szakosztályi titkár jelentése.
4. *Feichtinger Győző* pénztári kimutatása 1905 december 31-ről és az 1906. évi költségeloirányzat.
5. A számvizsgáló bizottság jelentése.
6. Számvizsgálók választása.
7. *Ernyey József* könyvtáros jelentése.
8. Tisztikar választása.
9. Fővárosi és vidéki választmányi tagok választása.
10. Indítványok.

Figyelmeztetés. „A közgyűlésen részt venni minden tagnak joga van. A közgyűlés elé terjesztendő mindennemű indítványok a közgyűlést legalább két héttel megelőzőleg a titkárság útján a választmánynak bejelentendők, hogy ez a kérdést alaposan megfontolhassa és véleményét felőle a közgyűlésnek előterjeszt-hesse“.

(Alapszabályok 11. §. c.)

Az elnökség.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG mély fájdalommal jelenti, hogy nagyérdemű alelnöke

GYÖRGY ALADÁR ÚR,

SZÁMOS HAZAI TUDOMÁNYOS TÁRSULATNAK TAGJA,

folyó évi január hó 16-án elhunyt. — A megboldogult társulatunknak megalakulása óta oszlopos tagja volt, széleskörű irodalmi működésével és társadalmi tevékenységével néprajzi tudományunk fejlődését is hathatósan mozdította elő.

Budapesten, 1906. évi január hó 17-én.

Kegyeletes hálával őrizzük emlékét!

A LÍRA ÉS EPIKA EREDETÉRŐL.

(Első közlemény.)

I. Az őszállapotú népek költészete.

Jelen fejtegetésünk során távol országok ama primitív néptörzseiről lesz szó, melyeket a közfelfogás helytelenül bélyegez „vadaknak“. Ez az angoloktól átköleszött elnevezés a kontinens nyelveiből jórészt ki van már küszöbölve s mi is helyesebben járunk el, ha inkább *őszállapotú népeknek* nevezzük őket. Róluk még ma is meseszerű fogalma van a művelt világ-nak; vagy túlzott romantikával büszke, rideg hősnek képzele, vagy gyakrabban egyetlen kényelmes érvnek a Darwin-féle leszármazás igazolására, t. i. félig állatnak. Mindkét szélsőség annál kevésbé menthető, mivel elég gazdag már az a reális ismeretanyag, a mely róluk utazók, ethnographusok munkáiban fel van halmozva. Való igaz ugyan, hogy ez anyag túlnyomó része a leíró, tárgyi néprajzra vonatkozik, de nem csekély az a rész sem, a mely jellemükről, társadalmi berendezéseikről és lelkivilágukról szól.

Költészeti termékeikből is össze van gyűjtve, vagy legalább ismertette annyi, hogy abból hű, általános képet alkothatunk róla magunknak. A kezdetleges költészet ez összefoglaló jellemzését nem lenne hiába való munka egybeállítani már csak azért sem, mert — nézetem szerint — gyökeresen megváltoztatná a róluk uralkodó felfogást. Tudományos tekintetben pedig alkalmat adna a mai művelt népek költészetével való összehasonlításra s ez alapon ki lehetne mutatni, mennyit változott, mikép fejlődött s minő fokozatokon ment át a költészet a művelődés hosszú századai alatt: szóval, össze lehetne állítani a poézis fejlődéstörténetét.

Ezt a szép eredménynyel kecsegtető munkát, a mely még a tudományosságban feldolgozóra vár, jelen esetben már csak terjedelme miatt is mellőzve, egy olyan problémát szándékozom belőle kiszakítani, a mely külön, egy magában is tárgyalható: — értem a líra és epika keletkezése módját, helyesebben: e két alapvető költői műfaj különvált voltának hozzávető magyarázatát.

A mi a költészet fejlődéstörténetét illeti, a fokozatos kialakulásnak, elég sajátosan, ismerjük elejét és végét s hiányoznak ismereteink annak közép korszakából. Meglehetősen tisztázott dolog a költészet keletkezése, annak lélektani indító-okai;¹ ugyancsak kellőképp ismeretes az emberiség

¹ Ismertetését adtam „*Ethnographia és aesthetika*“ czim alatt e folyóirat 1904. évfolyamában: 449—461. o. A kérdés összefoglaló kritikáját és eredményeit tárgyalja

költői termelése a történeti idők kezdetétől napjainkig nép- és műköltészetben egyaránt. De teljes homály fedi az evolúció azon fokozatait, melyek az első ritmikus gügyögéstől a történeti idők fejlett társadalmi életének poézisáig terjednek. Megjegyzendő: a mint a história megkezdí feljegyző munkáját, azon a ponton már kész, jellegzetes műfajokat találunk. A megelőző, felderítetlen korszaknak tehát a műfajok keletkezését, első kialakulását kell magában foglalnia. Ez a felderítetlen rész emlékek és egyéb adatok híján örök homályban maradna, ha a mai ősállapotú, vulgo: vadnépek analog példát nem szolgáltatnának hozzá. HERBERT SPENCER óta a tudományba bevett szokás a mai kezdetleges népek kulturáját egynek tekinteni a történelem előtti idők általános színvonalával, azok fokozataihoz megfelelő példákat lelvén az ősállapotú népek mai különféle fokú helyzetében. Vagyis e mai néptörzsek költészetének tanulmányozása vethet csak világot az őseberiség költészetére, tehát ha valahol, úgy itt kell megtalálnunk a műfajok keletkezésének és elágazódásainak első nyomait. Mielőtt azonban az erre vonatkozó adatokat beszéltetnők, tisztáznunk kell az epika és líra fogalmának lényegét, a mi kézikönyveinkben nincs a legvilágosabban körvonalozva.

Mindenkinek feltűnhetett, a ki poétikával foglalkozik s a műfajok természetét tanulmányozza, minő határozott, gyökeres a különbség lírikus és epikus termékek között. Voltaképen itt van a poézisban a legélesebb határmesgye. Nem képes azt megzavarni az a néhány átmenetinek tartott műforma, melyeket kettős természetűnek bélyegzett a szokásos magyarázat. A balladáról pl. ma is az a felfogás, hogy epikus tartalmat lírai formában fejez ki; ha azonban kikapcsoljuk innen a műköltők önkényes, egyéni alkotásait, a megmaradt tiszta és egységes népballadák (tehát nem: a különféle alkotó elemből összerótt, felemás keverékek!) nyomát sem mutatják a lírikus intenciónak, annak t. i., hogy létrejöttüket első sorban egyéni érzéskitörésnek köszönhetnék. Viszont ugyancsak átmenetinek szeretik tekinteni az olyan vallásos himnuszokat, varázsló ráolvasásokat, a hol az istenek tetteinek elmondása is bele van szöve; pedig ezekről minden elfogulatlan vizsgálónak el kell ismerni, hogy nem epikus közlésvágy hozta létre, hanem pusztán vallásos vagy babonás érzéshangulat. A mint tehát a megteremtés pillanatában a ballada tisztán epikus műtermék, úgy e himnuszok feltétlen lírikus keletkezésűek.

Ennek a két élesen elkülönült költészetfajnak keletkezését, mint mondók, még nem tárta fel a tudomány; nem adta okát és magyarázatát, miért épp e kettő alakult ki a néplélek megnyilatkozásai közül és nem másfajta vagy több alaplíműfaj. A mai poétikák ugyan harmadik, egyenrangú formának melléjük sorozzák a drámát is. Korunkban a kulturnépek költésformái közt ennek van jogosultsága; kétségtelenül fontos és különálló szerepe, — de midőn eredetről, az elágazás korszakairól van szó, ott a

dráma, mint aránytalanul késői keletkezésű és merev formáiban vallásos ceremóniából kifejezedett költői ág,¹ a másik kettő mellett szóba sem kerülhet. Szigorúan ősi, az emberiség lelki életének lényegéből fakadó és onnan önként kiáradó, elsődleges műfaj csak kettő van: líra és epika.

Ezek lényegét ma a poétikák körülbelül így adják elő: „A költő mondanivalója kifejezésére (a drámát letudva) kétféle formát választhat. Vagy kiindul jelen érzelmeiből s ezt a beszéd teljes zengzetességével önti nyelvi formába; a mit költ, az érzésből fakad és érzést kelt. Így jön létre a zenei formájú költészet, az érzelmek dalos megszólaltatása: a líra. — Másik forma az, midőn a külső világ foglalja le egész figyelmét s önmagáról szinte megfeledkezve, elmúlt, hallott vagy tapasztalt események képeit varázsolja lelke elé; alakokat, csoportjeleneteket, folyó eseményt kelt életre s megteremti általa a plasztikus költészetet, az események mozgalmas világát: az epikát.“² Az első az érzés poézisa, a másik az értelemé. Amazt valamely hangulat, szokatlan érzésállapot hozza létre, miközben csupán magáról beszél, kifejezve egyéni vágyát, akaratát, panaszát vagy örömét. Emezt az események emléke, azok szuggeráló hatása szólaltatja meg, midőn a rekonstruáló képzelet lesz úrrá az alkotó költő lénye felett. — Még szigorúbb logikai formákba skatulyázva találjuk a poézis fajait az ú. n. iskolás poétikákban. Ezek szerint a három alapműfaj (a drámával együtt) így egészíti ki egymást: a lírában a költő maga beszél saját magáról, az epikában is ő beszél, de már másokról, a drámában pedig mással tolmácsolatja mások viselt dolgait.

Ezt a szép, kikerekített beosztást, mely a jelen állapotnak kétségkívül megfelel, sajnos, fel kell forgatnunk, a mint a kérdést történelmi fejlődése szempontjából vizsgáljuk. Az ősalapotú törzsek, sőt a mai népköltészet is ilyen kiczirkalmazott, nagyon is észszerű beosztást nem ismer. Ne ütközzünk meg rajta; nem első eset, hogy az ethnografiai adatok belevonása romboló munkát végez eladdig megdönthetetlennek vélt felfogásunkban. Kulturvíványaink egyéb ágaiban ugyanez megtörtént már többször is. Hogy néhány esetre emlékeztessék: a vallások keletkezését pl. magyarították égi testek, időviszontagságok változó képeivel, mi egyébbel, de a legkezdetlegesebb állapotra: az ősök kultuszára az ethnologia mutatott rá először. Vagy ruházatunkat, teszem, mindaddig az időjárás zordsága ellen való védekezés kényszerének tekintettük, míg a primitív népek tanulmányozása meg nem mutatta, hogy igazi eredete a test díszítésének törekvéséből származik, sőt újabban kiderült a testdíszítés végső oka is: a figyelemnek a nemi különbség irányába való terelése; beigazolódott a biblia fügefalevele azzal

¹ A drámát némi jogosultsággal vissza szokták vezetni a kezdetleges néptörzsek pantomimikus tánczáig. Ilykép közel egykorúnak látszanék a lírai és epikai termékek keletkezésével. Csakhogy míg ez utóbbiak műfajbeli lényege ugyanaz maradt mindvégig, a dráma e bölcsőkorától mai alakjáig oly proteusi átalakulásokon ment keresztül, hogy most ismert formáját egyenesen a törzstánczokhoz kapcsolni talán mégis merész vállalkozás volna.

² RUD. GOTTSCHALL *Die Dichtkunst und ihre Technik*. Bresl. II. 4. o.

az eltéréssel, hogy a szeméremérzettel ellenkező czélból használták.¹ Ki gondolt volna végül arra, hogy házi kutyánk megszelidítésének első célja: a hizlalás volt? . . . stb. Kitűnik tehát kulturtényezőink fejlődése folyamán lépten-nyomon, mennyire nem egyenes a haladásuk, mily szeszélyes zegzug utat váltogatnak, míg mai rendeltetésüket megleglik. Tanulság belőle pedig az, hogy mai állapotainkról visszafelé tekintve, ne keressünk egyenes perspektívát, sőt eddigi tapasztalataink alapján az ilyennek tetszöt szinte gyanúval kell fogadnunk, mint a valóságnak aligha megfelelőt.

El lehetünk ezek után arra készülve, hogy ethnologiai adataink jelen kérdésünkre is meglepő feleletet fognak adni. A líra és epika eredetének, mélyen fekvő különbségeinek egészen más okaira derít majd, ha egyáltalán képes deríteni, világot, mint mai okoskodásunkkal hinnők s inkább a távolabb eső lesz a helyes ok, a hihetlenebb a helyes felelet, mint a ma közkeletű lélektani magyarázat, a mely az emberi egyén lelki életében keresi a kétféle irányt: a szubjektív lírát és az objektív epikát.

Adataink mintha igazolni sietnének a mondottakat. Már első megszólaltatásra váratlan felelettel állanak elő. Olyan körülmény, mely nem került el egyes szakkönyvek figyelmét, de helyes okát adni épp meglepő volta miatt, meg sem kísérelték. PLOSS-BARTELS-nak a női nemről írt ethnografikus munkájában a primitív népek költészetére nézve következő kijelentés olvasható: „Az egyes népek szépség-ideálját óhajtván meghatározni, bevezetésül érdekes lenne, ha ismertetném a kevésbbé művelt népek nyilatkozatáit és lírai himnuszait a női szépségről; de nagy sajnálatomra az a kevés, a mi ezekből rendelkezésemre áll, fölötte szórványos és töredékes. A sok létező anthológiában, bármily testesek és számos kötetből állók, épp e tárgy (lírai költészet) teljesen el van hanyagolva.“² E közlésben a feltűnő s bennünket érdeklő jelenség az, hogy az ósállapotú népek költészetéből a feljegyzések nagy tömege daczára, lírai termék alig ismeretes; vagyis épp ellenkezője mutatkozik annak, a mit a művelt nemzetek népköltési gyűjtéseiben tapasztalunk, a hol az érzelmes nóták, szerelmi dalok, bús vagy vidám kedélyi énekek túltengenek. Ploss, úgy látszik, a primitív népeknél is ezt várta; hogyan is lehetne másképp, a hol csak emberek nőnek fel, családban élnek, küzdenek, szeretnek! Az adatok hiánya miatt tehát a gyűjtőket okolja, a kik e fontos termékek feljegyzésére nem fordítottak kellő figyelmet.

A hanyagság vádja azonban épp ez esetben nem lehet indokolt. Tapasztalat szerint a laikus gyűjtő is első sorban dalokat, szerelmi énekeket keres és jegyez fel; hogyan kerülhette volna el ez a fontos, a nép érzelmvilágára oly jellemző ethnologiai ág ama hivatásos ethnografusok figyelmét, a kik éveket töltöttek az ósállapotú törzsek között? A föltevés tehát, mely a primitív népeknél is gazdag lírai termelést vár, nem mutatkozik alaposnak. WALLASCHEK, ki a zene eredetéről írt művében a kérdést több oldalról tárgyalja, egy helytt így nyilatkozik: „A kafferek szövegeinek rendkívül egy-

¹ HIERN YRJÖ id. m. XV. fej. *Die Ursprünge der Selbstverzierung*. 211—226. o.

² PLOSS-BARTELS *Das Weib in der Natur- und Völkerkunde*. Leipz. 1895. I. k. 79. o.

szerúsége szintén példát szolgáltat amaz igazságra, melynél fogva kezdetleges fokon a szerelmi poézis még igen ritka, ha nem teljesen ismeretlen.¹ Még határozottabb GROSSE kijelentése; ő a vadászó és halászó népek ethnikumában keresvén a művészetek csiráit, bevallja: „A feljegyzések tekintélyes tömegében nem sikerült egyetlen szerelmi dalt felfedeznünk”.² Ugyan ő említi egy norvég nő: SIGNE RINK, esetét, a ki gyermekeveit az *eszkimók* között töltötte s később visszatérve, népköltési termékeket gyűjtött; ezek között sincs egyetlen lírikus ének, egyetlen olyan dal, vagy prózai szöveg, a mi érzelmi kifakadásnak vagy egyéni megindultságnak bélyegét viselné magán.³

Lássunk még egy tanubizonyságot oly primitív nép életéből, a mely némileg közelebb áll európai fogalmainkhoz. Az *amerikai indiánusok* közt járt korábbi utazók, kik e különféle törzsű, de szokásaiban és fajlag rendkívül egységes népcsaládot még európai befolyástól jórészt érintetlen állapotban láthatták,⁴ írják róluk: „Bármily heves és számos az indiánus szenvedélye, a szerelem, ez az egyedüli erős indulat, mely természetlő beszédes hajlamú, hiányzik belőlük. Férfiaiban a féltékenység annyira ismeretlen tulajdonság, hogy e miatt nevetik és hóbortosnak tartják az európaiat” (CARVER 245. l.). Tánczuk különféle tárgyú s annyira kifejező, hogy kezdetleges énekkel alig kell magyarázni; dramatikus elevenséggel adják elő vérfagyasztó csatatáncukat, vagy diadalmi tánczot a legyőzött és megkötözött ellenség körül, béketánczot (calumet) stb., de szerelmi tánczról nem hallottunk“. CHARLEVOIX bőven ismerteti a férfiak tánczos énekeit: „Az éneklő magántánczos olykor csatadalt ad elő, máskor az elesett társat dicsőitöt, vagy bosszúra hívót; majd egy támadás, megrohanás történetét. Nincs azonban bordaluk, mivel csak vizet isznak, legtávolabb áll tőlük a szerelem megéneklése“.

A szerelmi líra feltűnő hiányát SPENCER HERBERT is többször említi Szociológiájának ama fejezeteiben, a hol a primitív ember lélekrajzát állítja össze.⁵ Felsorolt tanubizonyságok alapján megállapítható tehát, hogy az ősallopotú népek egyáltalán nem ismerik a lírát, vagy — óvatosságból tegyük hozzá, — ha van is némi e fajta költészetük, annak olyan bizalmas, zárt körben lehet csak helye, hová a följegyzők nem igen férközhettek!

Negatív eredményünktől eltérően az *epikus* költészet kezdetleges formáinak egy sajátosságáról már biztos tudomásunk van. Ez is elütőnek

¹ RICH. WALLASCHEK *Anfänge der Tonkunst*. Leipz. 1903. 204. o.

² GROSSE *Die Anfänge der Kunst*. Freyb. 1894. 233. o.

³ H. I. RINK *Tales and traditions of the Eskimos*. Edinb. 1875. 66. s köv. II. — Id. GROSSE, 232.

⁴ CHARLEVOIX *Journal d'un voyage dans le Canades*. — CARVER *Three years of Travels in America*. Lond. 1778. — HECKEWELDER *Correspondence*, stb, valamennyi a XVIII. századból. Idézi: TALVJ *Versuch einer geschichtlichen Charakteristik des Volkslieder*. Leipz. 1840. 110. l.

⁵ HERB. SPENCER *The Principles of Sociology*. Lond. 1885. I. k. 1—212. §§. — U. o. *Essays*. II. k. „The origin of music“.

látszik a mienktől s abban nyilvánul, hogy termékeiket csak nagy tömegben, társas összejövetelekkor adják elő. Apró eltérésektől eltekintve, az általános kép a következő: Esténként egybegyül az illető törzs felnőtt közönsége; legtöbbször csak a férfiak, ritkán a nők, kik mindig passzive viselkednek a törzs ünnepein. Összesereglenek a falu, vagy erdőtisztás egy teresebb helyén s elmondják a napközben történt eseményeket: vadász-kalandot, ellenséggel való találkozást, tárgyak cseréjét vagy megfigyeléseiket. Az eset emléke, mint minden naiv embert, az előadót izgalomba hozza, felindulása önkéntelenül valami éneklő hanghordozást vált ki belőle. Emóciója átragad a hallgatóságra, a kik egy-egy mondata végét visszhangoztatva ismétlik. Először egynéhány, majd az egész gyülekezet hallatja a refrain-t s hogy együtt tartsanak az ismétlés kimondásában, tapssal, lábdobbantással taktust ütnek hozzá. Ez ütemező visszhangoztatás a tömeg részéről az érdeklődés önkéntelen megnyilatkozási formája, a mely hamarosan együttesen lejtett tánczba csap át. A szemtanu EHRENREICH a délamerikai *botokudok*-ról írja: „Szerencsés vadászat, esetleg győzelem után, vagy idegenek üdvözlésekor a botokudok tánczra gyülekeznek. Férfiaik nagy körben, sípszóra lejtik az egyszerű tánczot, melynek egész tartama alatt egyhangú ének hallatszik; közben sűrűn ismétlik állandó felkiáltásukat: kálani ahá! A zümmögő nótázásba rögtönzött dalszövegeket szőnek bele; ebben a nap eseményeit, örömük tárgyát, egyebet énekelnek meg. Pl. „Ma jó vadászatunk volt, megöltük (ezt vagy amazt) az állatot; van már mit ennünk! A hús jó, a pálinka jó!“ — Többnyire egy kezdi a dalt s a többi váltogatva felel rá. Sosem énekelnek tánczolás nélkül, vagy viszont, úgy annyira, hogy mindkét fogalomra közös szavuk van.¹

Más utazók adataiból idevágók a következők:

Tazmániának nemrég kihalt őslakosságáról legbővebben BONWICK emlékezik meg; költészetüket azonban csak néhány szóval jellemzi: „Mindig rögtönöznek; hagyományuk nincs, a tegnapi alig emlékeznek; a mit énekelnek, mind az napi eseményekre vonatkozik“.² NANSSEN a grönlandi eszkimókról írt könyvében megemlíti: „Költészetük néhány csúfolódó gyermekversen kívül különböző események elmondásából áll“.³ Ugyanitt közli néhány elbeszélésüket, köztük egy Silas nevű eszkimó hosszabb történetét egy mozgalmas fókavadászatról. Az egész szintiszta epika oly szigorúan objektív

¹ EHRENREICH *Über die Botocudos*. Zeitschrift für Ethnologie, 1887. XIX. k. 32. s köv. ll.

² BONWICK *Daily Life and Origin of the Tasmanians*. Lond. 1870. 30. s köv. ll. — E könyvet, valamint az angol utazási művek nagy részét következő munkák után idézem: SPENCER *Descriptive Sociology; or Groups of sociological Facts, classified and arranged*. Compiled and abstracted by D. Duncan, R. Scheppig, J. Collier I—III. Divisions. 1874—1881. 8 kötet. (Ez óriási összefoglaló gyűjtemény legtöbb pr. népre nézve kimerítő adattár, de töredéknél maradt; nem egy fontos nép ethnológiája egyáltalán hiányzik belőle.) — U. ó.: *The Princ. of Sociol.* 1879—82. 3 köt. — WALLASCHER, HIRN, GROSSE id. művei; WESTERMARCK *Geschichte der menschlichen Ehe*. Jena, 1893. — LUBBOCK *Történelem előtti idők*. Bpest, 1876. 2 köt.

³ FRITJOF NANSSEN *Eskimoleben*. Berl. 1903. 168—69. ll.

előadásban, minőre naiv embert alig tartanánk képesnek. Az események sorrendje benne a fő s szeme előtt mindig a végzett cselekedetek kapcsolatos sorozata lebeg; saját kinos várakozásáról, halálveszedelméről, utóbb társai öröméről egy szót nem ejt. — TAYLOR a *maori*-k szokásait ismertetve, epikájukról ezeket mondja: „Közöttük a szóvivő (a ki előénekes és költő is) az éjt használja fel tanácskozás összehívására. Mikor minden alszik és csendes a falu, kiül kunyhója elé és énekszóval adja elő az esetet, melyről a többivel tanácskozni óhajt. Éneke hangos, sivalkodó; szavára lassanként előjönnek a férfiak, felelgetnek reá s a megbeszélés ilyenformán reggelig tart“.¹ A *kafferek*-ről GARDINER jegyzi fel: „Csak a férfi énekel és kivétel nélkül harcztól, tenyészállatairól vagy főnökéről szól az ének. Többnyire egész kar felelget rá; olykor kérdő-felelő formát használnak: a körülállók kérdeznek s az énekes felel“.² — TUCKEY a mellett tanuskodik, hogy a kongómelléki *négerek* énektárgya: „harcz, vadászat és a pálmabor dicsérete“.³ — LYON szerint: „A *szudániak* éneke nagyon szép, hosszú és összefüggő elbeszélések eldalolásából áll“.⁴ LANGSDORF útirajzaiban leír egy *Nukahivá*-n, a Washington-szigetek egyikén hallott énekelődást. „Az emberek egyike elkezdett mesélni. Figyelmeztette a többit valami közelgő veszélyre, mert az egyik szomszédos, de ellenségtől lakott szigeten tüzet lát. Állítása nem volt igaz, a mit a többi is tudott, csak a mese érdekkeltő voltát akarta vele emelni. Hol a tűz? kérdik, mire ő felel: Tanatá-n! S ehhez fűzve elmond egy részben megtörtént, részben képzelt harczt, az ellenséges törzs támadását, bosszúállást, gyászt, a vesztes fél szomorúságát s fenyegetőzéssel végzi: Majd visszajönnek a győzelmes idők s lesz alkalom az ellenség húsából lakmározhatni!“⁵ *Tahiti* szigetén ELLIS szerint misszionáriuskodása alatt a benszülöttek sajtyszerű históriai balladákat daloltak; jellegük a tartalom szerint változott. „Bámulatos sokat és sokfélét tudtak belőlük, minden életkornak, foglalkozásnak más-más megfelelőt. Ez „ubuk“-ra, a mint nevezték, korán megtanították a fiúgyermekeket is, kik nagy kedvvel s untalan recitálgatták. Dalaik egyrésze holmi legendafélét: isteneikről szóló történeteket tartalmazott; másokban hőseik és főnökeik viselt dolgai szerepeltek; voltak végre szégyenletes tárgyúak is. Gyakran, a mikor ünnepi alkalmakkor előadták, oly mozdulatokkal és imitációval kísérték, melyek a leírt eseményekkel megegyeztek s ily módon hisztriószerű jelleget öltöttek. Volt daluk a halászatra, a csónak-ácsolásra, fakivágásra, a csónak vízrebocsátása alkalmára“ stb.⁶ — A nótakedvelő fajok közt talán első helyen áll a szumatrai *maláj*; minden alkalmat megragad, csak dalolhasson és tánczra kereked-

¹ R. TAYLOR *The Ika a Mami*. Lond. 1870. 343. l.

² GARDINER *Narrative of a Journey to the Zoolu Country*. Lond. 1836. 59. l.

³ TUCKEY *Narrative of an Expedition to the River Zaire*. Lond. 1818. 373. l.

⁴ G. FR. LYON *A narrative of Travels in Northern Africa*. Lond. 1821.

⁵ GEORG LANGSDORF *Bemerkungen auf einer Reise um die Welt*. 1812. (Krusenstern-Expedition) I. k. 164. l.

⁶ W. ELLIS *Polynesian Researches*. Lond. 1829. I. 286. l. — Idézi: TALVJ *Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder*. Leipz. 1840. 64. l.

hessék; dalaik tárgya bölcs közmondások versbefoglalása, vagy a napi élet eseményei. MARSDEN közöl belőlük bő szövegmutatványokat, a melyek magagyűjtötte dalokkal együtt Chamisso német fordításában található.¹ — GREY az *ausztráliaiak*-ról hasonlót jelent: „A férfiak csak harci dalokat énekelnek“.² — Ugyanonnan DUNMORE LANG írja: „Az új-hollandiaknak nem utolsó jó tulajdonsága törzsük hadi tetteit költőileg megénekelni, kétségkívül a legdurvább alakban, de mégis művészi törekvéssel. Egy skót misszionárius, a ki a gyarmat belsejében hosszabb időt töltött s az őslakók nyelvét is tanulmányozta, beszélte nekem, hogy egyszer egy benszülött sötétbőrű teljes hosszú verset mondott el neki. Az ének tárgyát egy ellenséges törzs ellen vezetett hadjárat leírása képezte; legkevesebb tizenöt stanzából állt s a költői iránt való érzéknek nem csekély jeleit mutatta“.³ — Néha a legegyszerűbb mozzanatot foglalják bele; például az amazon-melléki *indianusok* Mexicanában esti összejöveteleiken minden eseményre sort kerítenek, a mi az nap előfordult. WALLACE idéz egy ilyen dait. Egyik férfi kezdi: „A pádre beteg volt, nem jöhetett el!“ Kórus rá: „A pádre . . .“ (ismétlik). Utána zeneszerszámaikon játszanak, majd az előénekes folytatja: „Azt mondta, menjünk holnap megint hozzá, nézzük meg, jobban van-e?“ Kórus: „Azt mondta . . .“ (ism.). Így éneklük végig az egész esetet folytonos ismételtetéssel.⁴ — A *patagoniai* indianusokról legrégebb híradások egyike a MUSTERS-é. „Korábban, írja, mikor még alig érintkeztek európaiakkal, az öreg emberek rendes szokása volt a törzs hagyományaiból hőstetteket énekelni s utánzandó példakép megtanították rájuk a fiatal nemzedéket“.⁵ — FOREST a Molukkok szigetén, *Ceramon*, hallott a benszülöttek ajkán több izben éneket. „Értelmük, úgymond, hősi elődeik dicső tetteinek felsorolása, vagy csúfolódó versikék a szomszédos törzsekre“.⁶ — Az indus szigettenger egyik érdekes törzséről, az *Andaman* szigetlakókról, hol ma Anglia fegyencgyarmata van, MAN jelenti: „Rendszerint a jelenlevő idegen vendégekről szól az énekük, vagy nem rég elhalt férfiak vitézségét zengik sok ismétléssel. Csak a férfinép énekel, az asszonyok taktust vernek hozzá“.⁷ — Végül BANCROFT a középamerikai *mája* törzsnél tapasztalta, hogy dramatikus táncokat adnak elő, a hol az alakoskodásban asszony nem vehet részt; az

¹ MARSDEN *The History of Sumatra*. Lond. 1811. 197. l. — Szövevényes versformáik közül egyet ARANY JÁNOS is használ „Bor vitéz“ cz. balladájában. Az úgynevezett maláj „pantunok“ rövid négysoros mondókák az olasz „rispetti“ mintájára.

² G. GREY *Journals of two Expeditions of Discovery in N. W. and W. Australia*. Lond. 1841. 303., 308. s köv. ll.

³ D. LANG *Origin and Migrations of the Polynesian Nations*. 247. l. — Idézi: TALVJ id. m. 64. l. „Új-Hollandia“ a mai Ausztrália első elnevezése, mely 1644-ből Tasman-tól ered.

⁴ WALLACE *A Narrative of Travels on the Amazon and Rio Negro*. Lond. 1889. 65. l.

⁵ MUSTERS *At Home with the Patagonians*. Lond. 1873. 181. l.

⁶ FOREST *Voyage to New Guinea and the Moluccas*. Lond. 1877. 304. l.

⁷ E. H. MAN *The Aboriginal Inhabitants of the Andaman Islands*. 392. l. (Antr. Journal. XII. k.)

előadott és megénekelt eseteknek históriai jellegük van; az énekek ballada formájúak és helyi hagyományokra, törzsbeli mondákra vonatkoznak¹.

Sorozatunkat megtoldhatnók még többszörösen ennyivel;² az itt közlöttek kiválasztásánál azonban tekintettel voltam az egyes törzsek művelődési fokára. Mellőztem oly adatokat, melyek félművelt népekről szólnak, vagy a mely törzsek kulturája európai befolyással túlságosan át van itatva. Az idézett források lehetőleg eredeti, őszállapotot tüntetnek fel. Az utazók jelentései természetesen eltérnek egymástól, abban azonban mindannyia megegyezik, hogy kivétel nélkül *epikus* tartalmú énekekről beszélnek. Ezek is igazolják a fönt említett tapasztalatot, melynél fogva kezdetleges fokon nehéz lírát találni s a mennyiben mégis akad, bizonyára aránytalanul csekélyebb jelentőségű, mint a lépten-nyomon észlelhető epikus termelés.

A figyelmes szemlélő azonban az adatokban egy másik, feltűnő jelenséget is észrevehett. Az utazók megfigyelései nemcsak a tekintetben egybehangzók, hogy a kezdetleges poézis epikus jellegű, hanem abban is, hogy az énekeket, vagy akár prózai elbeszéléseket mindenütt *férfiak* adják elő; nőénekesről egy sem tesz említést. Az ünnepeken, esti összejövetelek alkalmával legtöbb törzsnél a nőknek meg sem szabad jelenniök, vagy, a mint ethnografus nyelven mondják: rájuk nézve „tabu“ a férfiak énekes tánca. Egyes helyeken a törzsszokások kevésbé ridegek ugyan s a nők megjelenhetnek, de itt is pusztán szemlélők maradnak, legfeljebb hangszereikkel szolgáltatóknak ütemes kíséretet a tánczhoz. — A törzsből kisarjadó kórusos költéshez tehát mivel sem járulnak. E fontos tényből önként következik a másik fél: a férfínép költői monopoliuma, valamint az, hogy az epikus költés itt megismert sajátosságai csupán *férfi lélekből*: az őszállapotú hímber lélekvilágából fakadnak. Az utazók legtöbbje megemlíti, hogy összejövetelekkor mily kíváncsisággal fordulnak feléjük s első kérésük: „Mesélj!“ — A *herrerok* vagy *damarák*-nál érdekes a tudakozás sorrendje. „Mondd el, mit vitézkedtél?“ Tagadó feleletre: „Beszélj az apádéról.“ Ha erre sem hajlandó: „Mások vitézségéről mesélj!“ Végül: „Mesélj hazug-

¹ BANCROFT *The Native Races of the Pacific-States of North-America*. New-York. 1876. II. 712. l.

² Egyéb adatok a primitív epikára: I. Útközben átélt *kalandokat* tárgyaló költemények találhatók: BATCHELOR *The Ainu of Japan*. Lond. 1892. 123. s köv. II. OTTO v. KOTZEBUE *Entdeckungsreisen in die Süd-See; Unternommen i. d. Jahren 1815—18*. Weimar. 1821. III. k. 67. l.-től (itt CHAMISSO közli a *radack* törzs énekeit). WOODS *The Native Tribes of South-Australia*. Adelaide. 1879. (benne TAPLIN nevezetes közlései a *narrinyerri*-ről. 38. s köv. II.). G. GREY id. m. 253. l. — II. *Mindennapi eseményeket* tárgyaló primitív költemények: KINGSLEY *Travels in West-Afrika*. Lond. 1897. 166. l. METZ *Die Volksstämme der Nilagiris*. Basel. 1857. (a dél-indiai „kék hegyek“ dravida törzse: a *tódá*-k poéziséből). AHLQUIST *Acta Soc. Scient. Fenn.* XIV. k. 303—5. (vogulok és osztjákokról). ERMAN *Reise um die Erde durch Nordasien*. Berl. 1833—48. II. köt. 42. l. (osztják adatok). — III. Észrevett *újdonságok* megéneklése, éles szemléletről tanuskodó dalok idegenek, puskák, hajók stb.-ről: BONWICK *Daily Life, etc.* 29. l. LENZ *Skizzen aus West-Africa*. Berl. 1878. 110. s köv. II. (az abongokról). COOK *Voyage towards the South Pole* (2. út). I. 368. l. GILL *From Darkness to Light in Polynesia, with illustrative Clan Songs*. Lond. 1894. 263. l. . . . stb.

ságokat!“ (anekdotát, bohó históriákat, lehetetlenséget stb.).¹ Említettük a közömbösséget, érzelmehiányt, rideg objektivitást, mint olyat, mely elbeszéléseikben és balladáikban feltűnő. S valóban ezek képezik a primitív férfi jellemző tulajdonságait. SPENCER pl. ebben találja a legnagyobb kulturkülönbséget közte s a mai művelt népek fogékonyabb, érzékenyebb kedélyű férfai között.

A primitív férfi lelke érzés tekintetében fejletlen, pallérozatlan, elég közel álló az ősallopothoz. Kedélyélete nem fejlődött ki, minthogy arra foglalkozása közben szüksége nincs. A vadászat és harcászati élet nyersége, számító ravaszságai, kegyetlen vérengzése, a mikben tevékenysége kimerül, még a netán benne szunnyadó érzelmes elemet is inkább kiöli, mintsem fejlesztené. Innen van az előttünk megfoghatatlan egykedvűségük életük válságos helyzeteiben: egy-egy főnök közönye, ki népét hideg nyugalommal adja el a rabszolgakereskedőknek, a kivégzések gyakorisága s az e közben tanúsított hidegvérük. LIVINGSTONE beszéli egy vén busmanról, kiben látszólag semmi emberies érzés meg nem mozdult: „Mikor ajándékainktól beszédessé lett, a tűz mellett elmondta régi kalandjait, többek közt hogyan ölt meg egyszer öt busmant. „Kettő, olvasta ujjain, közülük asszony volt, egy ember és kettő borjú.“ Micsoda rossz ember vagy te, korholtam, hogy még dicsekszel saját törzsedben elkövetett gyilkosságaiddal! Mit fog Isten mondani, ha színe elé kerülsz? „Azt fogja mondani, felelte önérzetesen, hogy derék ficzkó voltam!“² — SCHWEINFURTH a felső Nilus mellékén lakó *néger*törzsek-nél bizonyos ragaszkodást talált az anyákban gyermekeik iránt, de az apa közömbös maradt mindig.³ — FORSTER a *dél- ausztrál* törzsekről írja: „Asszonyaikkal szemben szívtelen zsarnokok; úgy bánnak velük, mint rabszolgákkal, vagy rossz indulatú háziállataikkal. Gyakran láttuk, hogy európaiaknak rövid időre eladták lányaikat és nőrokonaikat a nélkül, hogy ezek beleegyeztek volna“⁴

Azt hihetnők, legalább fellobbanó szerelmi ösztönük idején tanúsítanak némi gyengéd érzést, altruisztikus előzékenységet, de erre sincs eset. PRITCHARD közöl *Szamoá*-ról egy módos leányt megkérő levelet, a mely így szól: „Ez, Szaéma, az én írásom hozzád. Én Tulia vagyok; téged választottalak. Ezt írom neked és kérdem, akarsz-e a feleségem lenni!“⁵ MONTEIRO a Kongo mellett hasonlót tapasztalt: „A néger sem szerelmet, sem vonzalmat, sem féltékenységet nem ismer. Ama hosszú sor év alatt, melyet Afrikában töltöttem, egyszer sem láttam, hogy valamelyikük a néger nővel szemben a legcsekélyebb gyengédségre ragadtatta volna magát; nem láttam, hogy átölelte volna párja derekát, vagy bárminő enyelgést vittek volna végbe, vagy olyas valamit, a mi némi rokonszenvre, hajlandóságra engedett volna

¹ FR. RATZEL *Völkerkunde*. Berl. 1888. Első kiad. I. k. 345—46. l.

² RATZEL id. m. I. k. 58. l.

³ SCHWEINFURTH *Im Herzen von Africa*. Reisen u. Entdeckungen währ. d. Jahre 1868—71. Leipz. 1874. 2. kiad. 320. l.

⁴ ACHELIS *Moderne Völkerkunde*. Stuttg. 1896. 20. l.

⁵ RATZEL i. m. II. k. 183. l.

következtetni. Nyelvüknek nincs szava, kifejezése a vonzalom vagy szerelem megértetésére.¹ LUBBOCK is idéz több utazót: „A hottentották oly hidegek és egykedvűek nejeik, általában a nők iránt, szinte azt hihetné az ember, sohasem ismertek holmi szerelemfélét“. A *kussza-kafferek*-nél: „a házasságban nem ismerik a szerelem érzését“. *Yariba*-ban: „a férfinak nem okoz nagyobb kedélyizgalmat, ha megházasodik, mintha egy gabonaszálat lecsip; vonzalomról náluk szó sincs“.

Ugyanő idézi EYRE egy helyét: „Láttam (ausztráliai) benszülötteket, a kik hosszú távollét után hazatérve, a legnagyobb stoikus közönyt tanúsíták; nejcikre sem néztek, hanem akként tettek-vettek, mintha tanyájukról soha ki sem mozdultak volna“. Új-zeelandi élményei között EARLE említi, hogy egy nyilttekintetű, rokonszenves fiatal főnök egyszer egy csinos ifjú cseléd-lányt látott meg az ő telepén, a kit azonnal szökött rabszolganőjének állított; visszakövetelte s falujába magával vitte, a hol aztán megölte és megette. Másnap megmutatta az európainak azt a duczot, a melyikhez köttette s nevetve beszélte el, mint szedte rá a leányt: „Csak azt mondtam neki, hogy meg akarom korbácsolni, hanem én rásütöttem fegyveremet és szívét keresztüllöttem“.²

EHRENREICH a délamerikai *bakairik* közt másfél évet töltött, mely idő alatt egyetlen nőnevet nem sikerült feljegyeznie; kérdésére az állandó válasz ez volt: pékóto úra! = asszony vagyok!³ A nő egyáltalán nem számít szemükben semmit. TAPLIN, ki a Murray-River melléki *narrinyerri* törzsről közölt fölötte érdekes dolgokat, mondja egy helyt: „A benszülötteknek már szokása asszonyt nem említeni. Ha vadászatra indultam s emberekre volt szükségem, gyakran megesett, hogy kérdéseimre: hányan vannak? azt felelték: „öten!“ Tudták, miért kértem; t. i. az élelem kiszabása miatt tudnom kellett számukat s utánanézve kitűnt, hogy egy tuczat asszony és gyerek is volt velük“.⁴ A polinéziaiak kasztrendszerre négy osztályt különböztet meg: fejedelmet, harczos nemest, termelő középosztályt és munkás köznépet, de a nő, bármilyen rangbeli, nem tagja egyik rendnek sem.⁵ SHOOTER közli egy kaffer nyilatkozatát a nőkről: „Az asszonynak házidolgon kívül minden nehéz külső munkát el kell végezni; olyan a férfinak, mintha egygyel több ökre volna, mert hát úgy vásárolták s azért neki dolgozni kell“.⁶

Utóbbi nyilatkozat a legtanulságosabb, mert rámutat a nők kiközösített voltának igazi okára. Mindama rettentő közlések, melyek WESTERMARCK, SPENCER, MC. LENNAN, MORGAN, LUBBOCK stb. e tárgyú műveiben foglaltatnak s a melyeket melegen ajánlanék a modern feminista-mozgalom apostolai figyelmébe, mind abban lelik magyarázatukat, hogy a nőt primitív fokon

¹ MONTEIRO *Angola and the River Congo*. Lond. 1875. I. k. 241. l.

² LUBBOCK *Történelem előtti idők*. II. 110. 130. s köv. II. — V. ö. SPENCER *Princ. Soc.* II. 307. §.

³ KARL VON DEN STEINEN *Unter den Naturvölkern Central-Brasiliens*. Berl. 1897. 60. l.

⁴ TAPLIN (*Woods Native Tribes*-ében) id. RATZEL id. m. II. k. 34. l.

⁵ ACHELIS i. m. 27. l.

⁶ SHOOTER *The Kaffirs of Natal and the Zulu country*. Lond. 1857. 79. l.

vásárolják s árúczikk gyanánt bánnak velük. Még a legalantabb maradt tűzföldiek is, kik a cserevásárt még alig ismerik, a kérésétől ellenszolgáltatásul megkivánnak legalább annyit, hogy segédkezzék jövendő apósának egy canoe készítésében.¹ Velük szemben a legműveltebb népek egyike: az angol szintén üzte e szokást, mint Spencer kimutatta.² A magyar „vó“ a. m. „vevő“ (legény)! A nővásárlást különben mindenütt mint elsődleges szokást találja meg WESTERMARCK.³ A férfi az érte adott összeggel föltétlen birtokosa lesz a nőnek s mint tulajdonával, belátása szerint rendelkezhetik vele: eladhatja, kölcsönadhatja, megölheti; de jaj annak a nőnek, a kit, vagy inkább: a melyet engedély nélkül házasságtörésen érnek; büntetése legtöbb törzsnél halál. Pl. Ausztráliában kőkésekkel metszik darabokra.⁴ Nem féltékenység vagy sértett férfinérvet ez irgalmatlan büntetés szülőoka, hanem csupán a merev tulajdonjog áthágása. Külsőséges, de vasszigorral őrzött jogi forma tehát, melynek semmi közössége a személyes érzellemmel.

A nők helyzetéről kénytelen vagyok még néhány jellemző adatot közölni, mivel a későbbi fejtegetések során szükség lesz rájuk. Az idézetek megítélése közben sohse feledjük, hogy e fokon az asszony értéktárgy, holmi és minden vele egybefüggő jog szoros kapcsolatban van a pénz vagy értékek révén történt megvásárlással. Ennek letétele pillanatában a férj korlátlan tulajdonjogba lép s az asszonynak későbbi viselkedése szerint ítéli meg, jó vásárt csinált-e vagy sem. A *zuluk*-nál pl. ha a vásárolt nő megfelel: jó munkás, egészséges és szapora ölü, a családja még utólag is szokott a férjtől bizonyos ráfizetést követelni, míg ellenben a hasznavehetetlen nőért fizetett mátkapénzt a férj visszakövetelheti s az asszonyt hazaküldi.⁵ A *narrinyerri* törzsből ha összeáll egy pár, addig a nőt becstelen kitarottnak tekintik, míg ura érte a hozzátartozóknak meg nem fizet. Néha a lányos apa a gyermekével szerzett tulajdonjogát idő előtt eladja másnak; pénzes emberek ott ezzel üzérkednek, megvásárolják a lányokat még csecsemőkorukban; az árúczikk otthon nő fel s ha szépen fejlődik, bús hasznot lát belőle.⁶ BRUN ROLLETT a Nilus-menti *dinkák*-ról írja, hogy ott, ha az özvegygyé lett nőt egy férfi elveszi, de egyideig a hozományt érte fizetni nem tudja, a házasságból származó gyermekek az elhalt férj nevét viselik, annak utódául tekintetnek.⁷

A tulajdonjogon kívül mennyire nem fűzi egyéb a férjet nejéhez, talán legvilágosabb bizonyosság reá — a mi helyzetünkben érthetetlennek látszó — elnézés az asszony lánykori viselt dolgai iránt. BANCROFT a *Konyaga* indiánus

¹ ADM. FITZROY *Voyages of the „Adventurer“*. Lond. 1839. II. k. 182. l.

² SPENCER *Princ. of Sociol.* II. 288. §.

³ *Gesch. d. menschl. Ehe.* 400. l. Összefoglaló eredménye: „Der Kauf der Frauen kann . . . als eine *allgemeine* Stufe in der socialen Geschichte der Menschheit hingestellt werden“.

⁴ RATZEL i. m. II. köt. 70. l.

⁵ U. o. I. k. 255. l.

⁶ U. o. II. k. 71. l.

⁷ U. o. I. k. 52. l.

törzs szokásai között említi: „A fiatal, hajadon nő teljes szabadsággal rendelkezik maga fölött; ahhoz csatlakozik, a mely férfi neki megtetszik, a nélkül, hogy gáncs érné miatta, de a mint egy férfi szerzett tulajdonába lépett, kötelessége hozzá hű maradni“.¹ PIZARRO a régi *Peru* benszülötteinek ugyanily felfogásáról tanuskodik: „a köznép asszonya mind hű férjéhez... házassága előtt azonban a nő apja sohasem törődött lánya életmódjával; bármit csinált, az e fajta szabad élet nem vált szégyenére“.² A *csibesa indiánus* sem törődik neje multjával, de nagyon érzékeny felesége hűtlensége iránt“.³ A gazdátlan hajadonok szabad nemi életét néha családjá ki szokta zsákmányolni. *Benguelá*-ban a Kongo mellett, a szegénysorsú lányok ily étellel segítenek otthonvalóikon azok tudtával és beleegyezésével, a mi azonban nem akadály későbbi férjhezmenésükben.⁴ Mexiko benszülöttei ugyanigy küldik ki leányaikat a világba, a hasszanije arabok szokása is ehhez hasonló, sőt itt a vőlegény szerencsétlennek érzi magát és aráját nem becsüli sokra, ha előbb meg nem tudta nyerni más férfiak kegyét.⁵ SIR JOHN LUBBOCK e szokást kimutatja az eszkimók, polinéziaiak, berberék, kelet- és nyugatafrikai négek, abessziniaiak, kafferek, mongolok, csucskok stb. népekről.⁶

Nyers birtoktárgy gyanánt bännak el a nővel a férj halálával előálló jogviszonyokban is. Egyszerűen átöröklődik, mint minden egyéb magántulajdon. „A *bella-bollák* a Pacific-államokban az özvegyet átutalják az elhunyt férfi testvérére“.⁷ Ugyanez eljárást követik ARBOUSSET szerint a *zuluk*; ⁸ ha valamely *damara*-főnök meghal, feleségei átadatnak a fitestvérnek vaoy legközelebbi rokonnak; ⁹ a Kongo mellett, ha az elhaltnak két fitestvére van életben, az özvegyek megosztatnak köztük.¹⁰ *Vera Paz* kihalt indiánusai, valamint *Szamoá*-sziget népe ugyanigy jártak el.¹¹ Sőt ha nincs élő fitestvér a családban, az elhunyt feleségei a legidősebb fiúgyermekre szállnak. *Új-Zélandon* THOMSON talált e szokásra.¹² ROWLATT a bengál *mismi*-kről írja: „Ha közülök egy férfi elhal, vagy megvénül, a népszokás szerint feleségei a fiai közt osztatnak meg, a kik ezeket feleségül veszik“.¹³ TORQUEMADA, a régi Mexikóból jegyzett fel hasonló eljárást. BURTON az *egbák*-nál szemtanúja volt ily örökségfelosztásnak: egy fiú kapta apja összes asszonyait, kiket czeremóniák közt rendes feleségei közé fogadott, kivéve a saját édes-

¹ BANCROFT i. m. I. k. 81. l. (Id. SPENCER Princ. of Sociol. II. 282. §.

² SPENCER Princ. of Sociol. II. 280. §.

³⁻⁴ U. o. II. k. 279—82. §§.

⁵ SPENCER id. m. és SIMON Noticias historiales. Lond. 1830. 255. l.

⁶ LUBBOCK *Történelem előtti idők.* Ford. Öreg J. Bpest. 1876. II. 233, 236. s köv. II.

⁷ BANCROFT *Native Races.* I. k. 169. l.

⁸ ARBOUSSET és DAUMAS: *Explor. Tour of N. E. of Cape Colony.* Cape Town. 1846. 138 l.

⁹ ANDERSSON *The Lake Nyami.* Lond. 1855. 176. l.

¹⁰ ASTLEY *New General Collection of Voyages and Travels.* Lond. 1745. III. k. 254. l.

¹¹ SPENCER Sociol. II. 331. §.

¹² THOMSON *The story of New-Zeeland past and present.* Lond. 1859. I. 178. l.

¹³ ROWLATT *Journ. of Asiatic Society of Bengal.* Calc. XIV. évf. II. k. 488. l.

anyját.¹ A rabszolgapartok ezzel egyező szokására BASTIAN figyelmeztet,² Dahomé-ban ugyancsak BURTON talált reá³ stb.

Mennyire nem tekinti a férfi vele egyfajbelinek s hozzá méltó társnak a nőt, mutatják végül a széltében elterjedt nőrablások is. Ellenséges hadfelek egymást gyilkolják, vérszomjas bosszúval oltják ki a más gyűlölt életét, de az ellenfél asszonyát nem nézik ellenségnek, iránta nem táplálnak haragot, hanem a leterített ellen egyszerű ingó vagyona gyanánt bánnak vele. Ha rendes emberi lénynek tekintenék, mint az ádáz dühvel gyűlölt ellentáborbelit, bizonyára megölnék, míg így egyéb zsákmánnyal együtt szerzett tulajdonkép hazaviszik. A nők maguk ennek teljes tudatában vannak s MITCHELL szerint: „a legyőzöttek asszonyai szó nélkül átmennek a győzők sátraiba“.⁴ GREY az ausztrál partok törzseinél tapasztalt hasonlót. „Egy fiatal nő, fejlődése első virágéveiben — mondja róluk — kivált, ha a rendesnél szebb, a rabszolgaság szakadatlan sorozatán megy át; mindig fogságban van, mivel féltik az elrablástól, azért mégis rövid időközökben más-más lesz az ura. Idegen törzsek közt vándorol, sokszor futva menekül; a hol huzamosabban pihenhetne, ott a többi féltékeny asszony kegyetlenkedéseinek lesz áldozatává. Ritkán látható valamely feltünőbb szépségen, hogy arca régi sebek forradásaitól át meg át ne lenne hasogatva“.⁵ Nem csoda, ha ezek után a primitív fajoknál még fokozottabban megtaláljuk azt a különben nálunk a köznép között is elterjedt felfogást, hogy leánynak születni szerencsétlenség, a szülőkre pedig csapás. Az eszkimó, többek között, fiúgyermek születésekor vidám ünnepséget csap, míg gyászt ölt valamennyi hozzátartozó, hogyha leánnyal szaporodott a család.⁶ Valamint az amerikai vándortörzsek is, mihelyt éhínség fenyegeti őket, első sorban a legfőbblegesebb különycöt: a leánygyermeket ölik meg.⁷

A férfinak általános érzelmi közömbössége, de kivált a női nem iránt táplált egykedvű lenézése most már megérteti velünk, miért nem találtak az utazók közöttük lírikus, szerelmi költészetet. Kölcsönös megbecsülés nélkül sehol a világon, a mi felfogásunk szerint való, tehát az animálison felül emelkedő szerelem nincs. Az élénkebb altruisztikus érzés hiánya teszi, hogy ama fokon a férfi lírikus kitörésre képtelen, hanem e helyett óriási önérzete, saját tetterős élete, vagy mások viselt dolgai tartják elfoglalva elméjét, fantáziáját, egész lényét, a mely előzetes dispoziciónak egyenes következtése az epikus költészet.

Feljegyzéseinkben eddig csupán férfiakra, az ő szempontjaikról, felfogásukról esett szó. Utazók túlnyomó esetben pusztán velük szoktak érintkezni; asszonyoknak az idegenek közzellete legtöbbször tabu. A hol kivétel-

¹ Torquemada adatát SPENCER közli (Sociol. II. 303. §.) BURTON *Abeokuta*. I. 208. l.

² BASTIAN *Afrikanische Reisen*. Brem. 1859. 346. l.

³ BURTON *Mission to Gelele, King of Dahomé* Lond. 1864. I. 367. l.

⁴ MITCHELL *The past in the present*. Edinb. 1880. I. 307. l.

⁵ GREY *Two Expeditions of Discovery*. (Id. RATZEL i m. II. 70. l.)

⁶ NANSEN *Eskimoleben* 112. l.

⁷ MC. LENNAN *Primitive Marriage*. Edinb. 1865. 165. l.

kép szabadabban mozoghatnak, ott is tartózkodók; még velük született, erős kíváncsiságukat is leküzdí bennük inferioritásuk érzete. Semmi keresnivalójuk vele; a mi haszon, nyereség ilyen érintkezésből rájuk háramolhatnék, abban mind a férfi az illetékes tényező. Birtok, hatalom, erő az övé s ha az ósállapotú asszony gyerekesen naiv, ösztönszerű vágyat érez is valamely idegen mutatta, csillogó cziczoma után, ahhoz csak embere révén juthat. Így aztán, ha nem volt könnyű feladat a primitív férfi lelkivilágába behatolni, százszorosan nehezebb a nőéhez férköznünk. Mérlegelve a nehézségeket, meg lehetünk elégedve, ha a kevés, elszórt és összefüggéstelen megjegyzések nyomán sikerül kipuhatólnunk, vajjon ugyanolyan közömbös, érzéketlen, meg nem mozduló-e a nők lelkivilága, mint a férfiaké, vagy elevenebb a kedélyük, lírikusan átolvadóbb az érzésviláguk?

A férfi önérzésével szemben egyfajta altruisztikus hajlandóságot, ragaszkodó vonzalmat már eleve is feltehetünk róluk: az *anyai szeretetet!* Semmi okunk kételkedni benne, mikor az állatvilág nőstényei annyi példáját szolgáltatják e legősibb, legmélyebben gyökerező ösztönnek. S valóban a köztük járt európaiak szinte egyhangú magasztalással emelik ki a primitív nő önfeláldozó szeretetét gyermeke iránt. A mit az apa ott teljes léleknyugalommal megtesz, t. i. hogy gyermekét fegyverért elcseréli, vagy pálinkáért eladja, sőt példák igazolása szerint főnökének fölajánlja megevéésre,¹ anya erre minden elfogult babonája, titkos hatalmaktól való rettegése ellenére képtelen volna. Vagy mennyivel maradnak el szeretet dolgában az európai nők mögött azok az ausztrál asszonyok, kik megholt gyermeküket háton alkalmazott zacskójukban még hónapokig magukkal hordják, mintha élő volna, míg a száraz csontokat 10—12 hónap múlva kegyelettel el nem égetik vagy elássák s mindezt a nélkül, hogy valamely babonás szokás őket arra kényszerítene?² Vajjon nem az önfeláldozás paroxizmusa az az eset, melyet a hollandi HAHN örökít meg apja misszionárius életéből? Egy busman asszony futott egy este jajveszékelve hozzá, karján hozva holt gyermekét. Elmondta neki, hogy kisedét kunyhójuk előtt egy oroszlán el akarta rabolni; a sírásra kifutott s megragadta az állat szájában kapálózó gyermekének egyik lábát, mire az oroszlán mélyebben beleharapott a kised mellébe s megölte. Az asszony kétségbeesésében tüzcsovát ragadott, összepörkölte vele az állat egész fejét, míg fogai közül ki tudta szabadítani holt magzatát.³ SCHWEINFURTH nem talál elég magasztaló szót amaz odaadás, gyengédség, gondos ápolás, jellemzésére, melylyel a felső-nilusmenti *djur* törzs asszonyai gyermekeiket elhalmozzák.⁴ A *namaqua* hottentotta asszony örül, ha gyermeke megveri, mert erejében gyönyörködik s vele altruista önzetlenségének igen tiszteletreméltó bizonyágát adja.⁵

¹ WILLIAMS *The Fiji and the Fijians*. Lond. 1877. I. 181. l. — Gyermekeledásról bővebben: SPENCER *Princ. of Soc.* II. 331. §.

² RATZEL II. 59. l.

³ RATZEL u. o. I. k. 72. l.

⁴ *Im Herzen von Africa*. 324. l.

⁵ RATZEL I. 105. l.

A mint a nő gyermekéért megfeledkezik önzéséről s egyéni érdekét alárendeli magzatáénak, ugyanez a lelki átérzése a mások ügyének s abban való benső részvétel idővel más, tágabb körre is kifejlődik benne. A mint egyszer önzését fel tudja áldozni a gyermekért, megteszi ugyanazt később a férj kedvéért, vagy akkor, ha a törzs közös jólétéről van szó. Az elhunytakat az egész világon asszonyok szokták elsiratni. Előfordul ugyan, hogy fizetésért színészkedik, mint azt a délszlávok és korzok vénasszonyainál tapasztalták, csak hogy ezt a ravaszkodást a magasabb kulturfok okozza, vagy legalább is az évszázados hagyomány olyatén megszokása, a mely érzelmet mutatva, hidegen tud maradni. Bizonyos azonban, hogy kezdetleges állapotban az elsiratás még spontán megnyilatkozása az asszony fájdalmának.¹ Forrongások alkalmával ők a buzdítók, érzelmi túlzásaikkal férjeiket lázítók; nagy mozgalmakban vagy ellenséges idegenekkel szemben kegyetlenebbek és vérengzőbbek a férfiaknál.² Mind e vonás nem közönséges benső élénkségre, szinte túlsapongó érzelemhullámzásra vall. DARWIN mondja egy helyt, a hol a női lélek általános típusát hasonlítja össze a férfiéval: „A nő a férfitől, a mi szellemi természetét illeti, főleg nagyobb gyöngédsége, valamint kisebb önzése által látszik különbözni; ez még a vadakra is áll.”³

Míg tehát a primitív férfi ridegebb, önzőbb, lelkileg fejletlenebb a kulturembernél, az őállapotú és modern nő között alapjellemvonásra nézve kevesebb a különbség; a férfi külső, küzdelmes élete folyása az évezredek folyamán erős átalakító és fejlesztő hatással volt lelkére, míg a tűzhely-körüléti élet, a nő állandó birodalma egyhangúbb, változatlanabb maradt, naiv őállapota inkább megtartotta eredeti lélekállapotában a nőt, vagyis viszonylag a férfi a kulturfokokozatokon végighaladva, idegdiszpozícióinak sokfélesége tekintetében előbbre jutott, mint az eredetileg pallérozottabb lelkű nő.

A mennyiben tehát az adatok hiánya megakadályoz abban, hogy a primitív nő lélekállapotát ezek nyomán összeállíthassuk, megkönnyíti más oldalról a munkát a modern nő jellemének, lelki diszpozícióinak ismerete, melylyel amaz, ha nem is azonos, de hozzá igen közel álló. Elég biztosan haladhatunk tehát ama néhány elszórt adat nyomán, melyek költészetük módjáról, tárgyáról szól. PRITCHARD-nak *Szamoá*-ról szóló könyvében közölve van egy gyermekszületéskor elmondott asszony-ének, a mely valamelyik védőszellem pártolását könyörgi le az újszülöttre és családjára.⁴ Az észak-afrikai *Zlitun*-ban LYON hallott idetartozó női éneket. Búzaörlés közben a munkásnők együtt dolgoztak és hadbament párjaik hazatérésének örömeről

¹ Nemesak uraikat, vagy egyáltalán férfit siratnak el, hanem asszonyt is a *férj helyett*, a ki közömbösebb, mintsem hogy kellő kifejezést tudna adni olyan fájdalomnak, melyet nem érez. L. WALLASCHER id. m. 50—55. ll.

² HIRN id. m. 264. s köv. ll. — GREY is írja: „Asszonyok valami kitörő forradalomban mindig erős részt vesznek; vén asszonyok énekekkel és tánczcal meg nem szünnék harczra izgatni. Valósággal legtöbb bajnak, vérengzésnek ez asszonyok az okai.“ *Two Expeditions*, stb. 316. l.

³ *Az ember származása*. II. k. 313. l.

⁴ RATZEL i. m. II. 181. l.

énekeltek. Az egyiknek szerelmese azonban aligha tér vissza, mert egy javasasszony rosszat jósolt róla; erre hosszú sirató dalba kezdtek, míg ültetvényes gazdájuk véget nem vetett a kornyikálásnak.¹ DIEFFENBACH szerint az új-zélandi asszony rendes altatódallal ringatja el kisedét.² A hottentotta anya énekelve dicsérgeti el kis fia szépségét, miközben testrészeit egyenkint megérinti, megcsókolja s rendre dalba foglalja.³ Madagaszkár szigetéről ROCHON következő tudósítást adja: „Mialatt a benszülött férfiak csatában vannak, otthon nők meg nem szünnék dalolni és táncolni abban a hiszemben, hogy távollevő embereiket buzdítják és erősítik vele.“⁴ EVANS a *tazmán* nőkről írja: „Férjeik távollétében, a kik akkor fókavadászon voltak, a nők sokat énekeltek; valami istenséghez fohászkoztak, hogy segítse meg vadászaikat a veszedelemben.“⁵ Boas a *csinuk* indiánusok költészetéből egy kötetre menő gyűjteményt adott ki; a mi dal benne nők ajkáról van leírva, mind lírikus.⁶ Kamcsatkából is van értesülésünk, a hol a nép asszonyai sokat nótáznak: „énekeik tárgya: szerelem, gyűlölet, bánat“!⁷ Jellemző közlés a MUNGO PARK-é, kit szaharai útjában egy alkalommal rabló beduinok üldöztek s menekülése csupán hajszálon mult. — Szerencsétlen kalandjai hosszú sorának e végső epizódja után bemenekül egy jólelkű néger asszony kunyhójába. kinek szíve megesik az agyongyötört vándoron; ellátja frissítőkkel, nyoszolyát készít neki, majd szolgálóit újra gyapotszövéshez rendeli. „Munkájukat énekléssel tették szórakoztatóbbá; dalaik egyike szemmel-láthatóan rögtönzés volt, mert én magam valék a tárgya. A fiatal cselédnők egyike énekelte, mialatt a többi kardalszerűen közbe-közbevágott. Dallama elég kellemesen, panaszosan hangzott, szövege pedig pontos fordításban ez volt:“⁸

Zúgott a szél, hullott a zápor;
Szegény fehér fáradt, beteg.
Így ült közénk a fánk alá.
Neje nincs, ki gabnát őrlene,
Anyja sincs, hogy tejet nyujtva neki.

Kar: Sajnáljátok a fehér embert,
Asszony, anya nem ápolhatja szegényt!

Adataink elég világosan beszélnek. Míg a férfiak költői termelésében szinte visszhangja kelt tetterős, de érzéstől mentes jellemüknek s e megnyilvánulás szükségkép epikus jelleget öltött, a női jellem tükörképe ez önkéntelenül lelkükből fakadó, lírai ömlengésekben félre nem ismerhető.

¹ LYON *A Narrative of Travels in Northern Africa*. Lond. 1821. 336. l.

² DIEFFENBACH *New-Zealand and its Native Population*. Lond. 1841. II. k. 27. l.

³ HAHN *Die Nama-Hottentotten* Globus. XII. 2. l.

⁴ ROCHON *Voyage à Madagascar et aux Indes orientales*. Paris. 1791. 37—38. II.

⁵ EVANS *A Description of Van Diemens Land*. Lond. 1822. 20. l.

⁶ BOAS *Chinook Songs*. Fejteg.: 224. l.

⁷ SPENCER *Descript. Sociol.* I. Div. 5. Nr. 30.

⁸ MUNGO PARK *Travels in the Interior Districs of Africa*. (PINKERTON Collect. XVI. 133.)

Mielőtt eddig feltűnt eredményeinket összefoglalnók, két olyan mellékkörülményre kell kiterjeszkednünk, melyek a bizonyításnak még meglévő hézagait vannak hivatva kitölteni. Egyik ily körülmény annak igazolása, hogy a kettős, különféle jellegű költészet eltérő voltáról maguknak az ősalapítói népeknek is van tudomásuk. Ha nem is látják világosan az eltérés lényegét, a mi végre is, nem vehető tőlük rossz néven, de legalább érzik annak megítélését. Mielőtt tehát sort kerítenénk ama második körülmény bizonyítására, minélfogva a női- és férfítársadalom lélektani és szociális szempontból náluk két kasztszerűen elkülönített működési területre oszlik, a melyek egymásra nem hatnak, tehát a férfit nem taníthatja meg lírára, az asszonyt epikára, az előbb említett tudatosságát az elszigeteltségnek egy látszólag mellékes körülmény is igazolja.

Eddig, a hol férfiénekesről volt szó, a törzsnek olyan átlagembereiről beszéltünk, kik esti gyülekezéseken, mint a közösségnek egy tagja, adtak az egész csoport gondolatmenetének hangot. Hivatást nem kerestek benne, kitűnni sem akartak a többi közül, névtelen tolmácsok voltak; a dal, mely ajkukra tolult, nem egyéni terméknek volt szánva, hanem az egész törzs hangulatából folyt. Vannak azonban a primitív népek között énekesek, kik mesterségüket hivatásszerűen űzik. Fízett, vagy tartott emberei egyes főnököknek, a kik meg nem szűnnek uraik föllengző dicséretét zengeni. TELEKI SAMU felfedező útjában a *massái* k földjén látott ilyet. Megérkezésük öröme az egyik törzsfő: Miriáli, ünnepet rendezett s ez alkalomra maga is teljes díszébe kiöltözködött. „Egy öreg tányérnyaló, beszéli Teleki utitársa: HÖHNEL, ugrált az ifjú főnök körül s ordította: Hah, ime egy oroslán! Majd: de mégsem az, hiszen ez a mi mángi-nk (fejedelem)! Óh, mángi, olyan vagy, mint egy oroslán! Végül nagy kiáltozással futott Mariáli előtt: Az oroslán jön, az oroslán jön! ama tisztás felé, hol időközben az egész lakosság összegyülekezett.“¹ WILSON a *wagandá*-k főnökére zengett dicséző éneket közül, mely így szól: „Lábaid kalapácsok — Erdők fia, Te (= oroslán)! -- Nagy a félelem előtted, — Nagy a te haragod, — Nagy a te békéd, — Nagy a hatalmad!“² GROUT a *zuluk* földjén jegyzett fel hasonló, klasszikus formájú tömjénező éneket:³

„Üdv, nagy király, üdv neked, uram!
Te, a ki fekete vagy, te nőttél, míg mi hevertünk!
Olyan vagy, mint a hegyek, te Novamba sötét sirja!
Te rabszjira fűzéd az ellenség bokáját!
Akár közel volt, akár távol.
Te gyilkos kiirtója Makanda és Unzelének!
Mohó evője gyökérnek és ágnak,
Memzi sarjadéka! Fosztogató, míg minden kifosztatott.
Novamba forrása, a melyből iván,
Holtan rogyok össze a punga árnyékában! (T. i. leborulok előtted.)

¹ HÖHNEL *Teleki Sámuel gróf felfedező útja a Rudolf- és Stefánia-tavakhoz*. Bpest. 1892. I. k. 258. s köv. II.

² RATZEL i. m. I. k. 466. I.

³ RATZEL i. m. I. k. 270. I.

Bárminő szennyes forrásból fakadt légyen is, el kell ismernünk, hogy az elragadtatás hangja kitünően el van benne találva, akárha csak valamely ókori panegyristát, vagy egyik-másik modern publicistát tanulmányozott volna. Kétségtelen ezenfelül, hogy a zengemény tiszta líra, a melynek az eddig ismertetett férfidalok epikai tartalmával mi közössége sincs. Előbb fejtegetett tételünket, természetesen, ezek a neki ellentmondó, de világosan koncezírt összetakolt kivételek meg nem dönthetik, de létezésük tagadhatatlan; különösen Afrikában mindenütt el vannak terjedve.¹ S itt az ethnographia többször említett meglepetései új példával szaporodnak. Azt hinnők ugyanis, hogy e dalosok, a főnökök és fejedelmek kegyeltjei és bizalmasai, az ékeszavú énekmondók, sok titkos protekciónak és jósolgatásnak tudói, a nép szemében különös tiszteletnek örvendenek. Csodálják és félnek tőlük, mint a későbbi társadalmak a vátes, szkald vagy bárdok rendjétől. De a várt közbecsülés helyett ellenkező a népvélemény róluk. Megvetett, becstelen elemnek tekintik, kiket eltiltanak még az eltemetés rendes módjától is s holttesteiket odvas fákba állítják, míg ott a vadak fel nem emésztk, vagy el nem rohadnak. ASTLEY ez adatához² esatlakozik a LENZÉ, a ki *Timbuctu*-ban a seik környezetében bukkant rájuk: „Nem mondhatni tekintélyes embereknek; harczok- és rablóhadjáratokban részt kell ugyan venniök, de nem harczos minőségben, hanem kémszolgálatok teljesítésére“.³ Hogyan értsük e különös, bár igazságos lenézést? Magyarázata csak egy lehet.

A férfiak csoportja nem tekinti őket vitéz társnak, sem férfihoz méltó munkával foglalkozóknak; a mellett lágyderekéú hizelgők, kik nem maguk erejéből szerzik meg élelmüket, hanem kegyelemkenyéren élösködő kitarottak s mint ilyenek, lírai ömlengésekre vetemednek, akár az asszonyok! Ez a kiközösítés, átutalás a másik, alantasabb társadalmi rendbe csak úgy magyarázható, ha felteszszük, hogy van fogalmuk az asszonyok lírikus tulajdonságairól s az ilyen természetű vagy foglalkozású férfit, mint hozzájuk nem hasonlót, társaságukba nem valót, hanem a nőkébe illőt, méltó helyükre utasítják. Idevág SCHWEINFURTH tapasztalata a felső-nílusmenti *nyamnyam*-törzs énekesrendjéről: „A nzanga (dalnok) mestersége, ama nagy előszeretet ellenére, melylyel e törzs a zenei élvezetek iránt viseltetik, nem látszik valami sokra becsülnnek, mivel ugyan e névvel illetik az erkölcstelen és családon kívül élő nőket is“.⁴

Dr. Solymossy Sándor.

¹ WALLASCHEK i. m. 69. l. sok példát idéz.

² ASTLEY *A New General Collection of Voyages and Travels*. Lond. 1745. II. 277—79. ll.

³ LENZ *Timbuctu*. Leipz. 1884. II. 217—18. l.

⁴ SCHWEINFURTH *Im Herzen von Africa*. 175. l. — Mivel nem ép emberhez való foglalkozás, később e mesterséget a vakok foglalták le maguknak. Ez a délafrikai törzseknel lépten-nyomon tapasztalható (sok esetet idéz WALL. 70. s köv. ll.); l. még Homérban, a délszláv guzlárok között, az angol-skót minsztrelek leghíresebbjei stb.

AZ OSZMÁN-TÖRÖK NÉP BABONÁI.

Jó egy esztendeje mult már, hogy a helyszínén, gyakorlatilag foglalkozom a török nép nyelvével, szokásaival és irodalmával. Az a cél hozott ide, hogy felkutassam az érintkező pontokat nyelvi és őshagyományi tekintetben a magyar és a török nyelv, a magyar és a török nép között. Jelen tanulmányom belenyúl mind a két irányú törekvésembe. Mert a babona őshagyomány. A babonás alakok nevei, az egyes szólások, kifejezések új nyelvi anyaggal szolgálnak, és mivel öreg, nagy időkben keletkeztek, világot vetnek a török népek ősmivelttségére. És ha van hasonlóság köztük és a magyar nép babonái, babonás elnevezései között, új anyagot nyújtanak faji, nyelvi eredésünk korára, esetleg a kölcsönös érintkezések idejére.

Ezen tanulmányom keretében nem szándékozom párhuzamokat vonni a török és a magyar babonavilág között. Hiszen ez még időelőtti lenne. Be kell érnem egyelőre a gyűjtött anyag ismertetésével. Tudtommal idáig ez a nyelvanyag még a legelső nagyobb gyűjtemény ezen a téren. Előttem csak mesterem, Kúnos Ignác dr. tanár úr gyűjtött egynéhány török babonát, *babonas* szólást.¹ Azután meg olyan területről való ez az itt bemutatott anyag, a melyre legjobban hatott az iszlám ősi nyomokat pusztító befolyása, és a mely terület legjobban ki volt téve az arab-perzsa mese- és babonavilág ráhatásának. De megkezdtém a gyűjtögetést itt a nyugati törökségnél, hogy majd, ha megengedi a sorsom, folytathassam tovább Napkelet felé azon testvér-törzsek között, a hol még kevésbé pusztított az iszlám és a folyton előre haladó kultúra.

*

Törökül a babonát *koza kari lakirdisi*-nek, vagyis „vén asszony beszédének“ nevezik. A vén asszony (*koza kari*) teljesen azt a szerepet játsza itt, mint a magyar babonák *javas asszonya*, *füves asszonya*. Kezében tartja a bűbajos mesterség kötő és oldó hatalmát, *şinneket* idéz, hirt mond a lopott jószágról, ráolvas a betegekre, ólmot önt és orvosságot tud ígézés ellen, mindenféle más betegség ellen. Az ő szavai, az ő tanácsai képezik első sorban is a „vén asszony beszédjé“-t, és ez az összefoglaló neve az összes török babonáknak is. Irodalmi nyelven *bâtîl-i itikâd*, vagy *itikâdât-i-bâtîle* (hamis hit) a neve. Nemcsak a lenézés és megvetés fogalma van meg ebben a kifejezésben, hanem egyszersmind a kárhoztatásé is, a melyben az iszlám részesíti. Már századok óta küzd ellene, mint „hamis hit“ ellen, mint a régi pogány vallás maradványai ellen. El is pusztította a legjava részét. A mi még megmaradt, átöltözködött a mohammedán mezbe, de azért megismerszik rajtuk igen sok helyütt még, melyek az Ézsau kezei és melyik a Jákób hangja.

¹ Kúnos I. Oszmán-Török Nyelvkönyv 14–15. l.

Ha sorra vesszük a babonás hit képzelmi alakjait, legelső sorban is a *žinn*-ekről és a *peri*-kről kell szólnunk, mivelhogy ezeknek jutott itt a legnagyobb szerep. A török mesevilágnak is ők képezik a fő-fő szellem-lakóit. E *masāl*-okban a žinneknél ellenségei, a perik jóakarói az emberi fajnak. A perik képezik e mesék tündérseregeit. „Zöld ruhában, fátyolosan járnak, ha emberi alakot öltenek; madarakká, galambokká válnak, ha vándor-útvonalra kelnek. Egyszer királyt, egyszer királynét választanak maguknak és feloszlanak apróbb csapatokra; vannak hárman (*üçler*), heten (*jedüler*), negyvenen (*kırklar*) és csak addig maradhatnak meg periknek, míg szívükhöz földi szerelem nem férkőzött. Királyuknak vagy királynéjuknak földi halandót rabolnak el, periségre tanítják, és jaj annak a halandónak, a ki tyúk hátán forgó palotájukhoz közeledni merészel. Ha szabadulni akarnak peri voltuktól, megjelennek kiszemeltjük álmában, szerelemre bővölik, felkeresi az aztán a perit, ha a világ végén volna is.”¹

Az én megfigyeléseim és följegyzéseim alapján különbséget látok a népmesék és a babonák žinnjei és perije között. A népmesékben mind a két szellemcsoport külön-külön nemzetséget alkot, és a míg a žinneknél hamis, gonosztevő lények, addig a peri-népség segítőkész, jótékony, vidám tündérsereg.

A török nép babonáiban a žinneknél is, meg a periknél is egy népet alkotnak, a férfiakat žinneknél, az asszony-népséget meg periknél nevezik. Egyformán félelmetes mindkét csoport, mert mindenütt jelen vannak, beleavatkoznak az embereknek minden ügyébe-bajába és minduntalan csak azon leskelődnek, hogy mikor árthassanak az emberi fajnak. Van királyuk is, meg királynőjük is. A žinneknél padisáhja *Jawru bej* („kölyök-úr“), a periknél királynője *Ürküş hanım* („Rémület-asszony“). Ürküş hanım felesége a žinn padisáhnak, *Jawru bej*nek.

A *Jıldızname*, egy török csillagjósoló könyv ellenben tizenkét padisáhról beszél. Belekeveri már e szellem-lakók közé a *div*-eket is, ámbar ezek csak alig szerepelnek a török nép babonái között. A népmesék *div*-jeit a *Jıldızname* tudakos írója igen sokszor a žinneknél értelmében használja. E könyv szerint a *div*-ek (žinneknél) és perik padisáhjai tizenketten vannak, neveik a következők: *Ebālis ibn-i-Sejlüb*, *Hitānūs ibn-i-Samsān*, *Žābir ibn-i-Mervān*, *Majmūn ibn-i-Zenkī*, *Xaksax ibn-i-Taimūr*, *Dersūr bin Meršūr*, *Rābi bin Zebān*, *Jemxūr Šezāb*, *Kara Kaš ibn-i-Vešvāš*, *Būlbūle bin Kezzāb*, *Keskjātūr bin Ješjās*, *Šešder bin Šemān*.

E könyv már érdekes keverékét mutatja a török, arab és perzsa babonák összefolyásának. Az itt elsorolt padisáhok nevei között csak egy török névvel találkozunk, a *Kara Kaš*-sal (fekete szemöldök), a mely egyébiránt nem fordul elő a ma élő népies hit babonás alakjai között.

A *Jıldızname* szerint minden más és más sorscsillagzatú embernek megvan a maga *div*-je és perije, a ki a lépteit kíséri, a kitől folyton csak rettegnie kell, mert sohasem tudja, hogy mikor árthat neki e gonosz. Betöltik a földnek minden rejtekét, de mégis legszívesebben és legszámosabban a

¹ Kúnos I. Oszmán-Török Népköltési Gyűjt. I. köt. XI. I.

régi romokon, meredek hegyeken, utak közepén, ajtó-közökben, tenger, tó és kút szélein járnak. Majmünnak pedig az a különös szokása van, hogy keresztyén templomokba jár *inşil*-t (Bibliát) olvasni.

Bemutatok itt egyet e csillagjósolások közül magyar fordításban, lássuk meg benne a perik és žinnek (divek) hatalmát:¹

„... Ha valaki a Kos jegyben született és a Mars a sorscsillaga, az a tizenkét div és peri pádisáh népe közül valamelyiknek a hatalma alá tartozik.

*Hazret-i-Sulejmān*² (béke legyen vele) gyűlésbe hívta egyszer valamennyiőjüket és így szólt hozzájuk:

— Ó divek és perik pádisáhjai! Azért hívtam ma valamennyiőtöket magam elé, hogy megkérdezzem tőletek, vajjon az a ember, akár férfi, akár nő legyen, a ki a Kos jegyben született, és a Mars a sorscsillaga, minő szenvedésnek és bajoknak van kitéve, melyik div vagy peri hatalma alá tartozik, és mi annak a divnek vagy perinek a neve?

A divek és perik pádisáhjai azon nyomban megcsókolták a földet, és egyik közülök ilyen választ adott:

— Ó žinnek, madarak és vadak parancsoló ura, ó divek, perik, žinnek, madarak és minden teremtmények igazi prófétája, legyen áldozata mindannyiónk lelke a te fűnségednek — az én nevem *Ebālis ibn-i-Sejlūb*. Az én lakásom és tartózkodó helyem olyan, mint a szellő. A tenger s a tó partjain, meg a kút szélén járok. Amikor egy ilyen csillagzatú ember fiai közül valaki, férfi vagy asszony, szembe találkozik az én népem közül valakivel, hidegtelelés képében uralkodom azon az emberen, de úgy annyira, hogy arca, szeme megdagad és betegsége igen súlyos lesz.

Hazret-i-Sulejmān (béke legyen vele) dühbe jött erre, és megesküdött a divnek:

— Ó Ebālis! Annak a tiszta nevében, a ki a földet, eget és az összes teremtményeket semmiből teremtette, én most megégetlek téged! Adjál nekem nuszát! Ha akad is ilyen csillagzatú ember, uralkodol-e rajta? Felelj gyorsan!

Tüstént megcsókolta a div a földet és így szólt:

— Mi attól az embertől igen távol tartjuk magunkat, és őrizkedni fogunk, hogy még a tájékára se menjünk! Így szólt és megesküdött rá“

Ezután pedig Ebālis megmondja a profétának, hogy e Mars csillagzatú ember milyen imádságot írjon fel egy szelet papirosra, ez lesz a nusza (talizmán), melyet a nyakán kell viselnie. Egyéb nuszákat is ad még, ezeket részint a tűzbe kell vetnie, részint a tengerbe, ismét másiktól meg vizet kell innia.

Megvan minden embernek a maga perije, a maga keresztje. Ettől ered minden betegség, ez hoz az ember fejére minden bajt és szerencsétlenséget. De hogyha kedvükben jár az ember, különösen ha megteszi a kedvét Ūrkūs hanimnak (*göjünü japmak*), úgy amennyire, védekezhetik a gonoszságaik ellen. Egy-egy folt nélküli fehér tyúk, egy bárány, vagy

¹ Jildizname 20—21. l.

² A bibliabeli Salamon király, a kit az iszlám is profétájakép tisztel.

néhány okka piros cukor árán kegyébe juthat az ember a peri királynőnek, ő aztán rendbeszedi a népet, parancsol a žinnek vagy a perinek, a mely megszállva tartja az embert, a mely betegséget, nyavalyát hozott a fejére.

A ki már egyszer életében viszonyba lépett a žinnekkel vagy a perikkel, a ki megfüstöltette magát már valamikor a žinži-asszonynyal, hogyha a žinnek valamely betegség alakjában erősen uralkodni kezdtek felette, annak különösen kell vigyáznia arra, hogy ezt az összeköttetést folytonosan föntartsa velük, időközönként megfüstöltesse magát, és meg hozza a žinnek szokott ajándékát. Az ilyen embert *karişik*-nak (žinnekkel, perikkel viszonyba lépettnek) vagy *tüssülü*-nek (füstölésesnek) nevezik. Hónaponként esetleg három, vagy öt hónapban egyszer minden bizonynyal meg kell magát füstöltetnie illatos füvekkel és az ajándékokon kívül vigyáznia kell minden cselekedetére, hogy valahogyan „ne találkozzék a žinnek gonoszságával“ Nem szabad viselnie vörös színű ruhát, vörös színű ennyivalót nem szabad ennie. A mikor megjön a cseresznye, meggy, eper és egyéb piros színű gyümölcsök ideje, legelőször is a žinneknek kell *áldozni* belőlük, csak azután szabad hozzájuk nyúlni. Adnak a gyümölcsből egy kevéskét a žinži asszonynak, ő aztán bemutatja majd a žinneknek és a periknek, mert máskülönben ezer és ezer betegség, lelki bánat, borzalmas álom gyötörné a meggondolatlan karişik embert. (A žinži-asszony házában van egy külön kis szoba a žinnek és perik számára, ide teszi ki éjszakára az áldozatnak szánt enni-inni valót). Egy ilyen žinnekkel és perikkel összeköttetésben álló asszony, ha esetleg boldog állapotba jut, el ne feledje valahogyan, hogy még a szülés előtt gondosan meg kell füstöltetnie a születendő kis gyermek pólyáját és minden ruhadarabját! Ha megfeledekne róla, a gyermekét még a méhében megfojtják a žinnek.

Perilere karišmîš-nak, perikkel összekeveredettnek, viszonyban állónak nevezik még a bűbajosokat (*büjüžü*), javas asszonyt (*koža kariš*), jövendőmondót (*bakîži*), és mindazt a sok közvetítőt, a ki föntartja az összeköttetést az emberek és a túlvilági szellemlakók között. Ugyanezen a néven nevezik még a különböző idegbajosokat, hiszterikusokat, és a nép szemében megmagyarázhatatlannak látszó betegséggel megvert szerencsétleneket is. Az ilyen ember perikkel keveredik (*perilere karišîjor*).

Ha két ember sehogyan sem tud egymással összebarátkozni, annak az az oka, hogy e két embernek a perije haragszik egymásra, egyik sem engedi meg a maga megszállottjának, hogy a másik peri megszállottjával jó viszonyban lehessen. „*Perimiz hoşlanmadî*, — nem tetszett a perijeinknek, hogy jó barátok legyünk!“

Olyan kényes természetű ez a peri- és a žinn-sereg, hogy még a nevükön sem jó őket nevezni, mert ki tudja, még azon is felbőszülhetnek; ott van aztán az a töménytelen sok betegség meg baj, alig győzi az ember megkérlelni őket. De ha mégis netalán szó fordul róluk, úgy kell felőlük beszélni, hogy az *ejî sätta olsunlar* (azok, a kik jó órában jőjjenek). Egyszerűen *onlar*-nak (azok-nak) is hívják őket, mivelhogy a žinn és peri szokat sértéskép vehetnék.

A peri-nemzetség a maga kebelében apróbb csoportokra oszlik. Vannak hárman (*üçler*), heten (*yediler*) és negyvenen (*kırklar*). Közülük a legtöbb szerep a negyven perinek jut. Félelmes népség, mert megnyomja az embereket (*kırk basar*). A gyermekágyas asszony például szülés után negyven napon keresztül nem mehet menyasszonylátogatóba, mert a menyasszonyt akkor „megnyomja a negyven.“

Az újszülött kis gyermekeket pedig negyven napon keresztül sohasem hagyják magukra a szobában, mivel különben őket is „megnyomja a negyven.“ De ha mégis egyedül kell őket hagyni, seprűt tesznek melléjük, mert ekkor nem közeledik hozzájuk a peri.

Az olyan emberről pedig, a ki elvonul a többitől, kerüli a társaságot, nem barátkozik senkivel, azt tartják, hogy bizonyára viszonyban áll a negyven perivel (*kırklara karışmıř*).

Telve van a földnek minden tájéka žinnel és perivel. Az ember sohasem tudja, hogy mikor „találkozik az ő gonoszságukkal“, azért ügyeljen jól minden tetteire, mozdulatára.

Éjnek éjszakáján nem szabad például kiönteni a meleg vizet, vagy a mosogató vizet. Le találná önteni a žinnt vagy a perit, a ki künn ólálkodik a sötétségben. A foghagyma héját sem szabad elhajigálni szerte-széjjel, mert haragusznak érte a perik.

A ruhamosó vizet kiöntik az utcára. De ments Isten, hogy a nélkül akarná valaki keresztüllépni, hogy ne köpne egyet, és azt ne mondaná a žinneknak: „*destür*“ (félre az útból, vigyázzatok!) Különösen szereti a žinn az ilyen szennyes, piszkos helyeket. Van az araboknak is egy hasonló szokása, mint a hogy ezt egy konstantinápolyi barátomtól hallottam (Engel Gyula úrtól), a ki huzamosabban időzött az egyiptomi Kairóban. Ha köpni akar az arab, először megszólítja a žinneket: *destür jü mubärekin!* (Félre az útból ó megáldottak!) És csak azután köp, hogy ellenkező esetben magára ne haragítson valamely szellem-lakót, a ki éppen ott találna sütkérezni a földön, a hová ő köpni akart.

A gyermekágyas asszonyt a szülés után való hetedik napon bemutatja a bábaasszony a žinneknak. E hét nap letelte előtt az anyának nem szabad kimozdulnia a szoba ajtaján sem. A hetedik napon eljön a bábaasszony (*ebe-kadın*), megveti az ágyat, különböző füvekből és magvakból készített füstölőt vesz a kezébe, és a gyermekágyas asszonyt körülvezeti a ház minden szögében-zugában, s ilyen módon bemutatja a žinneknak s a füstölővel elüzi őket a közeléből.

Kis gyermek jelenlétében nem szabad a perikről beszélni. De ha mégis kiejtené valaki a „peri“ nevét, meg kell húzni a kis gyermek fülét és czuczczantani kell az ajakkal, olyanforma hangot adván, mint a csók czuppanása.

Módjában áll a žinneknak és a perinek, hogy megjelenjék különböző emberi vagy állati alakban is az emberek előtt, mivelhogy egyébként láthatatlan. Ekkor a legveszedelmesebb. Csak egy eszköz van rá, hogy elűzhessék a gonoszt, ez pedig a peri és a Kul-Jabāni varázsigéje (*peri ve Kul-Jabāni duāsi*):

„*Estepetü,*
Pestepetü,
Min hünne,
Pat, kiit,
Pat ā, kiit ā!“

Rohan a žinn, ha meghallja ez igéket, kétszer sem kell mondani, már eltűnt a szem elől.

Mint a hogy már fentebb is megjegyeztük, a török néphit szerint minden betegség a žinnektől és a periktől származik. A kuruzslások között majd bővebben foglalkozunk e jelenségekkel, itt csak azon betegségeket nevezem meg, a melyeket a köznép a žinnek és perik nevével jelöl.

Az epileptikus, nyavalyatörős emberről azt mondják, hogy megszállva tartja őt a žinn vagy peri (*žin tutmuš, periler tutmuš, peri illeti*). A szél-ütéssel, a bénát a žinn ütötte meg. (*žin čarpti*).

A szamárhurut járvány is abból keletkezik, hogy a žinnek megszállják a kis gyermekeket és fojtogatják őket. Innen a betegség *boumaža* (fojtogatás) neve. Lefekvéskor feketenyelű kést kell a kis gyermek vánkosa alá rejteni, a žinži-asszonyoknak pedig piros czukrot, használatlan tálat, használatlan kanalat kell adni a žinnek számára, hogy megengeszteljék őket.

Nem szabad a születés után a két legelső napon a kis gyermeket még a szoba ajtaján sem kivinni, mert az *orama* (találkozás) betegségébe esik. Találkozik ugyanis az ajtó körül settenkedő žinnekkel (*žinlere örjor*), a kik bizonyára megrontanák, megszállnák az újszülöttet.

Ennyit jegyeztem le a žinnekről és a perikről, a török babonavilág legfélelmetesebb szellem-alakjairól. A žinn neve arab, a peri neve perzsa. Aprólékos egybevetésekkel lehetne csak megállapítani, hogy mi maradt meg tisztán e hitben a régi samáu-vallásból, és mi benne az arab elem. Jawru bej és Ürküş-hanım nevei mindenesetre török szók, és valószínűleg még az őshagyományból valók. A „negyven-nyomás“ is eredeti lehet, találkozik még egy más alakjával is, a „vörös-nyomás“-sal. (V. ö. magy. boszorkány-nyomás, megnyomja a boszorkány).

Ősi babonás alak lehet az *Al* (a vörös). Ilyen kifejezésekben fordul elő, mint *albasti* (vörös-nyomás), *al basar* (megnyomja a vörös). Egy betegségnek a neve ez, az asszonyoknál megfelel a gyermekági láznak. De megnyomhatja a vörös a kis gyermeket is.

A hét legelső napon a gyermekágyas asszony nem kel fel az ágyból. Ezalatt az idő alatt egy perczig sem hagyják őt magára, mert attól tartanak, hogy „megnyomja a vörös“. Ugyanez okból vörös fejkötőt vagy vörös pántlikát is kötnek az asszony fejére.

Ha útas-vendég jön a házhoz, nem vezetik a gyermekágyas asszony elé, mert szintén „megnyomja a vörös“. De ha mégis beszélni akar vele az asszony, felkel az ágyból és szembe megy a vendéggel, hasonlóképen a kis gyermeket is szembe viszik vele.

Születése után a hét első napon letakarva tartják a kis gyermek arczát, hogy szem ne ártson neki. A zöld és fehér színű fátyolt vörös pántli-

kával kötik a kis gyermek fejére. A vörös pántlika arra való, hogy meg ne nyomhassa a vörös.

Találkozunk a Jildiznāmében egy török nevű babonás alakkal a *Jarīm Adam*-mal (a fél emberrel).¹ Bemutatom itt magyar fordításban e fejezetet, mert nagyon jellemző a Jarīm Adam imádsága, a melylyel „megköthetni“ a žinnek és žadik minden hatalmát. Ez a „kötés“ és „oldás“ eredeti sajátága az oszmán-török babonáknak, kuruzslásoknak. Az elbeszélés egyébként többi részeiben arab és perzsa hatás nyomait viseli magán:

„... A trónusán ült egy napon *Hazret-i-Sulejmān* (béke legyen vele), a mikor elébe járult egy öreg asszony, ölbéli gyerek volt a hátán. Üdvözölte őt *Hazret-i-Sulejmān* (béke legyen vele), és az asszony így szólt:

— Ó Alláh profétája, kétszáz-ötven esztendőt éltem idáig, és a magasságos Isten nem adott nékem gyermeket. Ime most született egy gyermekem, de az is megbetegedett. Nézd meg, mi a baja!

Sulejmān (béke legyen vele) maga elé hívatta az összes embereket, žinneket, periket, vadakat és madarakat, s megkérdezte tőlük, hogy mi a baja ennek a csecsemő gyermeknek.

Visszafeleltek valamennyien és megesküdték rája, hogy nem az ő hatalmuk alá tartozik.

De a szelek így szóltak:

— Jártunkban-keltünkben láttunk egy pusztuló templomban (*kilise*) egy *Jarīm Adamot* (fél embert). Fél feje volt, egy szeme, egy keze, egy lába és fél teste. A mint meglátott bennünket, eltűnt.

Sulejmān (béke legyen vele) erre ráparancsolt a szelekre:

— Menjetek és hozzátok elő a *Jarīm Adamot*!

A szelek rátaláltak ugyanabban a templomban, és elhozták.

Hazret-i-Sulejmān (béke legyen vele) üdvözölte őt, aztán leült. Megkérdezte a *Jarīm Adamot*:

— Te bántottad-e vajjon ezt a kis gyermeket?

— Igenis, Alláh profétája, én bántottam! — így szólt. Én *žadi* (boszorkány, holygó lélek) vagyok!

Sulejmān (béke legyen vele) erre parancsot adott, hogy:

— Vessétek a tűzbe!

A *Jarīm Adam* így szólt:

— Ó Alláh profétája! Mi žadik tizenkét és felen vagyunk. Ha engem meg is ölnél, marad azért még tizenkettő. Gyere, esküdj meg, hogy a kinek a házában meglesz a te imádságod (*duā*) és a mi tizenkét és fél nevünk, annak a háznak a gazdáját, jószágát, cselédjét, bölcsőjét nem éri baj mi miattunk.

Ekkor *Sulejmān* (béke legyen vele) megkérdezte, hogy mik a neveik.

— A neveink a következők — szólott. Az első név *Bal*, a második *Šerāmūs*, a harmadik *Šajūbān*, a negyedik *Majmān*, az ötödik *Safak*, a hatodik *Mensūrbān*, a hetedik *Behet*, a nyolczadik *Terk-i-Behet*, a kilenczedik *Kara Kaš*, a tizedik

¹ Jildiznāme 29—30. l.

Bülhül, a tizenegyedik *Kjūkeşkel* a tizenkettedik *Hakā*, az én nevem pedig *Salāmbīnā* . . .“

Elmondja ezután a Jildiznāme azt az imádságot, a melylyel megóvhatja az ember önmagát és a házát a Jarīm Adamnak és tizenkét testvérjének az ártalmaitól. Az imádság eleje a Kórán legelső szúrájának, a fátihának és török varázsigéeknek a kevéreke:

„ . . . (Alláh nevében, a ki irgalmas, a ki kegyelmes.

Dicsőség Alláhnak, a világok urának.)

Megkötöttem a žadik fejét és szemeit.

(A ki irgalmas és a ki kegyelmes.)

Megkötöttem a žadik fejét.

(A kié az ítélet napja. Téged imádunk, tetőled várunk segítséget.)

Megkötöttem a žadik lábait.

(Igazíts minket az igazak útjára.)

Megkötöttem a žinnek szájait.

(Azok útjára, a kiket kedvelsz, nem azokéra, a kiket gyűlölsz.)

Megkötöttem a žinnek háromszáz-hatvanhat erét.

(Sem a tévelygők útjára, ámen !)

Megkötöttem távolról és közelről a žinnek és žadik kezeit, lábait, szájait, szemeit, füleit, útait és egész természetét megkötöttem.

Nincsenek istenek, csak Alláh és Muhammed az Alláh prófétája.

Koronát tettem a fejemre, és Hazret-i-Sulejman (béke legyen vele) peesétjével megpeesélttem.

Százhuszonnégyezer próféta és negyvenezer-negyvennégy šejx kegyelmével . . .

Nincsenek istenek, csak Alláh és Muhammed az Alláh prófétája.

Közbenjárásával az összes žadik szemeit és žinnek nyelveit és valahány teremtmény csak van, mindannyinak megkötöttem a szemeit, kezeit, nyelveit, lábait, és szájait.

Ó Alláh, ó Alláh, ó Alláh !“

Egy másik réme, kísértő alakja a török népies hiedelemnek a *Kul-Jabāni* vagy *Gul-Jabāni*. Temetőhelyeken kicsiny kecske-gödölye, bárány, vagy valamely csodálatos formájú kis gyermek képében kísérti meg az arra járókat. Egyszerre csak elkezd az alakja nőni-nőni, felnyúlik a termete a földről szinte az égig. Isten ments, hogy az ember ezt látva, vadállatnak vagy más egyébnek higgye. Ha fegyverrel támadna valaki a Kul-Jabānira, csak önmagát sértené meg vele. Visszapattanna róla a golyó, a kard éle a támadóra váгна. De ha előbb elmondja az ember a Kul-Jabāni és a peri imádságát (Estepetā, pestepetā . . . stb), azután pedig megrág egy falatka kenyeret és ezt a pisztoly vagy a puska csövébe dugja és így süti el a fegyvert, a golyó neki megy a Kul-Jabāninak, és meg is sebesíti. Hanem még megsebesülve is elmenekül a rém, csupán csak a földön látszik egy kevéske vérvnyom.

Ugyancsak a temetők kísértete a *Kuru-Kafa* (száraz fej) vagy a *Kesik-Baş* (levágott fej) is. Nincsen néki teste, csak feje van. Rekedt han-

gon beszél és széjjeltépi azokat, a kik az útjába kerülnek. Vagy ha talán nem is marczangolja össze, de olyanokká válnak a réműlettől, mint a „kút kampója“.

Teljesen arab származású rém az *Ifrít*, a kincsörző lélek. Fölláadtak egyszer a *dev*-ek közül többen *Sultán Sulejmán* ellen. Csakhogy a lázadókat leverték és cserépedényekbe, korsókba zárták valamennyit. Lepecsételték a korsók száját és tengerekbe, tavak fenekére hányták. Ezek az Ifritek. Rendesen kincs is van az edényben, de a nép nem nyúl hozzájuk, mert fél az Ifritektől. De ha mégis rábukkannak valahol, földhányások, ásatások közben, nem bontják föl az ifrites edényt, hanem viszik a folyóra, tavakba és beledobják ismét a vízbe, a hová a Sultán Sulejmán szóratta őket.

Egyébiránt pedig e rémnek az eredetije ott kísért az Ezeregy Éjszakában. A halász és a szellem meséjében a hálóba akadt korsó, és a korsóba szorult lélek ugyanaz, mint a török babonák Ifritje és ifrites kincse.

Ezzel kapcsolatban szólhatunk itt egyet-mást az elásott kincsekről is, a *definé*-ről. A nép hite szerint régi, nagy időktől fogva kincsek vannak elásva a föld különböző helyein. Ha megtalálja az ember e kincs talizmánját (*fílísim*), kézhez keritheti magát a sok aranyat, ezüstöt meg drágakövet is. Ha ilyesfélét sejt az ember valami helyen, a gyanusított kerületnek olyan részére, a melyet láb nem érint, finom hamút kell szitálni finom sűrű rostával. A rostát aztán rá kell borítani a hamúra, és rajta kell hagyni huszonnégy órán át. A hamuban a rosta alatt kép rajzolódik le, ez lesz a kincs talizmánja. Meg kell csak keresni a kép eredetijét, oda kell dörzsölni háromszor arra a helyre, a hol a kincs van elásva és előbukkan a sok drágaság egy-két ásó, kapavágásra.

Minden izében török babonás alaknak látszik az *Ana*, néhány összetételben, és egészen olyan jelentése van, mint a „tündér“ szónak. *Hamam-Anasí* a fürdő tündére (anyja), *Dılar anasí* a hegyek tündére, és *Kuju-Anasí* a kút tündére. A Hamam-Anasí a fürdőkben toppan elő a falból a Muharrem-hónap tiz első napjában. Nem jó ilyen tájban a fürdőkbe járni, mert az Ana elnyeli az embereket.

Muharrem tizedik napján az a szokás, hogy a fürdősök serbetet, édes italt tesznek a fürdőnek minden szögébe-zúgába, engesztelő ajándékképen a Hamam-Anasí számára. A Dılar-Anasí a hegyekben, a Kuju-Anasí pedig a kútak fenekén tartózkodik. Különösen éjszakáinkint jönnek elő, azért nem is szokás igen vizet húzni a kutakból éjnek idejében.

Eljutottunk a török babonavilág kisebb szellemalakjaihoz, a *gyermek-ijesztőkhöz*. Egyiknek-másiknak csak éppen, hogy a neve maradt még meg, mesét is alig tudnak róla. Nem is valók egyébre, csakhogy a kis gyermeket ijesztgessék vele, ha rosszkodik, vagy elcsitítsák, ha sir. Nagyobb lehetett tán a hatalmuk régen, még a pogány világban. Nevére való tekintettel igen érdekesnek látszik a *Taram-baba*. Furcsa, kicsi emberke, számár fülei vannak, leginkább ott tanyázik a házak falszekrényeiben. A kis gyerek fél tőle, ha azt mondják, hogy *Taram-baba gelijor* (jön a Taram-baba), mert el szokta nyelni a csintalan kis fiúkat.

Ilyen gyermek-ijesztő rém még a *Čarsamba-karisi* (a szerdai asszony), az *Özü*, *Ummaži* meg a *Kara-Konžolos*. Csak éppen, hogy a neveik vannak meg.

Külön kell szólanunk a török babonák *žadī-jairól*. A népmesékben az a szerep jut nekik, mint a magyar mesék boszorkányainak. „... Boszorkányságot űz, királykisasszonyokat tart varázs (bűjű) alatt és szerető szívek közé akadályt vet. Néha devék meg sárkányok szolgálatába szegődik, lányai néha peri, néha dev természetűek, és épp azért soha se foghat ki rajtuk, ha anyjuk elől menekülni akarnak. Ő is, mint a dev-asszony, útjában áll a világgá indulóknak, de jó tanács helyett inkább rossz útra juttatja őket, és csak jó pénzért, marok aranyért ha mond néha egy-egy igaz szót. Edénybe száll, ostorából kigyó lesz, úgy üldözi a menekvőket, de kénytelen meghunyászkodni, ha nálánál nagyobb hatalommal áll szemben.”¹

A népmesék *žadī-ja* illetően alakban csak elvétve fordul elő az oszmán-török nép babonás hitében. Hold- és napfogyatkozás idején a *žadī* fogja el a holdat és a napot, azért sötétedik. Ezánt mondanak ilyenkor a minárek erkélyeiről, fegyvert, kardot hajigálnak a levegőbe, hogy elérítsék a *žadī-asszonyt*.

A *koža-karit*, a boszorkányos vén asszonyt is *žadī-nak* nevezi a nép, de inkább csak gúnyolásképen.

A *žadī-nak* igazi és tulajdonképeni jelentése a török babonákban: *jótét-lélek*, *bolygó-lélek*. Van rá eredeti török kifejezés is, a *çortlak*.

Érdekes jelenség a törökök néphitében, hogy a halottak, a sirjukból kikelt lelkek aránylag igen csekély helyet töltenek be a babonás hiedelemben. Ennek oka mindenesetre az iszlám ridegségében és a halott-kultusz elhanyagolásában rejlik. A *šariat*, a mohammedánok vallási törvénye körülményesen és szigorúan kiszabja mindazokat a tennivalókat, a melyekkel az elhunyt megmosdatása, fehér lepelbe való burkolása, a sírásás és az eltemetés jár. A halott elsiratását és a gyászt nem ismeri az iszlám. Sőt egyenesen tiltja. A temetők itt a feledés és a mulandóság képei. Nem ápolják az elhunytak sírjait, nem ültetnek virágot a halmaik fölé, nincsen itt ünnepük a megholtaknak, mint akár a keresztyén világban. Néhány év, néhány évtized, nem is egy emberöltő és már elfeledik az élők a halottait; a ki még megmaradt, álmodja tovább a Napkelet lethargikus álmait. Nem érdekli, hogy ki hal, nem érdekli, hogy ki nyert itt új életet a földön.

Ebben a nemtörődömségben van meg a nyitja a bolygó lélekről szóló babonák soványságának, ellentétben teszem azt a magyar babonáknak ezen a téren való bő gazdagságával.

Mindössze csak annyit tudnak a halottakról, hogy ha macska ugrik keresztül a holttestükön, bolygó lélek, *žadī* lesz belőle. Fekete nyelű kést is tesznek a kihült tetemre, leginkább a hasára, és ha éjszaka hal meg, mellette virrasztanak (*beklemek*) egészen reggelig, hogy vissza ne járjon a

¹ Kúnos I. Oszmán-Török Népköltési Gyűjt. I. köt. XXXIX. 1.

sírból. Mert kikel a žadi a temetőből és jaj azoknak, a kiket éjjel az útjában talál. Fölkeresi az ellenségeit is, összeharapdálja őket a fogaival, meg is öli őket. De ha rálő az ember hétszer egymásután, megsebesül a žadi; el kell ilyenkor fogni és meg kell égetni tűzben. A hamvait vissza kell vinni a temetőbe és elásni ismét a sírba.

Ósi pogány maradvány ime a halottegetés idejéből!

A *halotti tor*-nak már csak igen eltörpült szokásaival találkozunk itt a nyugati törökségnél. Ha elvitték a halottat a házból, három éjjel egymásután lámpát gyújtanak a szobának azon a helyén, a hol a hideg-ágy volt. Mikor pedig elkövetkezik a negyvenedik nap, a halál napjától számítva, *lokma*-t, fánkot sütnék a gyászos házban és megkinálják vele a rokonságot, hozzátartozóikat és a szomszédokat. Mindezt a halottnak a lelki üdveért. (*rāzu ičīn*).

A halottak babonakörébe tartozik még az a szokás is, hogy a szemfedőből maradt vászondarabból inget varr az anya a kis fiának, ha előbb már meghalt egy másik kis gyermeke. Vagy pedig ezt az újszülött gyermeket átbújtatja háromszor a *musalla-tašī* alatt. *Musalla-tašī*-nak hívják azt a kőpadot, a žamik előtt, a melyre a halottak koporsóit szokták letenni, a mikor elhozzák az illető városnegyed valamelyik halottas házából. Itt marad a koporsó mindaddig az utcán, a kőpadon, a míg csak el nem jön a legközelebbi imádságidő, a mikor is a žamiból kijövő hívők seregesen imádkoznak az elhunyt túlvilági boldogságáért.

Ugyancsak ez alatt a *musalla-tašī* alatt bújtatják át háromszor a hágy-mázból kigyógyult betegeket is, hogy vissza ne essenek ismét a betegségükbe.

Azok az anyák, a kiknek meghalt már azelőtt minden egyes gyermekük, az újszülött gyermeket kiviszik születése után nemsokára a temetőbe, és leteszik valamely sírhalom tetejére, ott hagyják magára. Elmegy aztán érte egy másik ismerős vagy rokonbéli asszony, és hazaviszi a gyermeket az anyja házába. Ha így cselekesznek, nem hal meg több fia annak a gyermekes asszonynak.

Vannak egyes állatok az ember körül, a melyek megérzik a halál közeledtét. Ha a kutya tutul, bizonyára meghal valaki abban a negyedben. A kuvik (*bajkuš* vagy *kukumarw*) is halált jelent arra a házra, a melyre rászáll. A kuvik jelenthet különben jót is meg rosszat is, a szerint, a mint nevetve vagy sírva szólal meg a ház tetején. Ha nevet, bajt érez, ha síró hangot ad, az jó hírnek a jele. (V. ö. magy. „Kuvik szólt a háza tetején.”)

A török babonás alakokról szóló fejezetek végén említsük meg röviden a mohammedánismus babonáit is. Mert becsúszott a népnek babonás hitébe a *Sejtān*, az ördög, a *Melek*, az angyal alakja, a paradicsombeli *Tūba*-fáról is tudnak mesét mesélni. Az *evliā*-knak, a szenteknek a sírjai is át meg át vannak szöve népies hiedelmekkel. Meglehet az is, hogy mindezen babonákban maradt egyet-más az eredeti török elemekből, lehet, hogy csak a név maga arab, a melyhez a hiedelem fűződik, de eldönteni bajos, mert hiányzik az összehasonlításhoz szükséges nyelvanyag és babonagyűjtemény.

Nagyon szép hit fűződik a paradicsombeli *Tüba*-fához, költői és naiv. Van a mennyország (*şennet*) közepén egy nagy fa, ez a Tüba-fa. Rajta millió és millió levél, minden kis levélke egy-egy ember életének a képe. Ha meghal valaki itt a földön, leesik a levele a Tüba-fa ágáról. Estében, a mint hozzáér, hozzáütődik egy másik falevélhez, megcsendül annak az embernek a füle, a kinek a levelét megérintette az aláhulló, hervadó jelkép. Milyen szép „memento mori“ itt ez a fülcsendülés!

A *Şejtān* is kapott helyet a „vén asszony beszédjé“-ben. Ha esik az eső, meg a nap is süt egyszerre, azt mondják, hogy férjhez adja a *Şejtān* a lányát. Minálunk Magyarországon ilyenkor „az ördög veri a feleségét.“

Nem jó a ruhát akkor varrogatni, a mikor rajta van magán az emberen. De ha esetleg mégis fel kell rá varrni egy gombot, mit-azt, akkor az a szokás, hogy megkérdi az ember attól, a ki varrja, háromszor egymásután, hogy:

— Mit varrsz?

Ráfelel aztán a másik háromszor a három kérdésre:

— Varrom a *Şejtān* száját meg az orrát! (*Şejtānın āzını, burnunu dikijorum*).

A *Melek*, az angyal, jótékony és kedves lélek, az egyedüli lény, a kitől nem kell félni. A többi babonás alak csak rémiti, gyötri az embert, örökösen rettegni kell tőlük.

A bölcsőbéli kis gyermek mosolyogni szokott igen sokszor az álma közben. A nép azt tartja ilyenkor, hogy az angyalokkal beszélget (*meleklerle görüşajor*).

A mohammedanizmus babonái közé számítjuk az iszlám szentjeinek (*evliā*) sirjaihoz, mauzoleumaihoz (*türbe*) fűződő népies hiedelmeket is. Sok helyütt láthatni ezen sírok rácsozatára, vagy közelükben álló fákra felkötött apró ruha és rongydarabokat. Mindezt a különböző betegségekben synylódó szenvedők kötik e sírokhoz, mert azt hiszik, hogy e rongydarabkával oda kötik a fájdalmaikat is (*derdimi būlajorum*). A „kötés“-el még majd találkozni fogunk a kuruzslások között, ez mindenesetre eredeti sajátsága az oszmán-török babonáságnak.

Gyógyító orvosság még a szentek sirjairól fölmarkolt föld meg por is, különösen a láz ellen. Kicsiny kis zacskóba varrják, és rákötik a beteg testére, mert azt mondják, hogy meggyógyul tőle.

Isztambul maga is telve van szentek sirjaival, mindegyikéhez fűződik valami a népnek babonás hitéből. A híresebbek közül való a *Merkez efendī* sirja a *Çilehane* nevű kút közelében. A ki azt akarja, hogy beteljesedjék valami kívánsága, elmegy a szent sirja mellett levő kúthoz, a melynek kiszáradt már a vize, keskeny szűk úton lehet lemenni a csapjai mellé. Fölvesz itt egy darabka kis követ, zsebre dugja és magánál viseli kerek egy esztendeig. Egy év múlva vissza viszi az ember a követ, és leteszi oda, a honnan elvette. Kivánjon valaki akármit; ha jót kívánt, beteljesedik így minden óhajta. Hanem a kik rossz szándékkal, vagy rossz kívánság-

gal mernének közeledni a kúthoz. agyonnyomná őket a csapokhoz vezető sötét, keskeny út.

Ha valamely asszony kis gyermeket szeretne, ugyancsak elmegy a Merkez efendi sírjához és rózsát vesz a szentnek a türbejéből, a fején hordja aztán negyven napon át, bizonyosan beteljesedik, a mit a szive óhajt.

Aziz Maxmul efendi-nek a sírja is búcsújáró helye azoknak az asszonyoknak, a kik azt szeretnék, hogy tiszták és illedelmesek legyenek a kis gyermekeik. Sót és olajat visznek ajándékba a sírhoz, meg még májat is osztanak a szegény özvegyeknek.

Elekli dedé-nek, Szitás-apónak a sírjánál szintén megtudhatja az ember, hogy beteljesedik-e vagy sem valami kívánsága. A szentnek a sírja fölött, kötélnél fogva több szita van fölakasztva a türbe mennyezetére. A ki meg akarja tudni előre a vágyai sorsát, elmegy a sírhoz, és elmond a szent lelkiüdvéért egy fátihát, elimádkozza a Kórán legelső szúróját. Vigyáz azután a felkötött szitákra. Ha az imádsága elmondása után megmozdul vagy megfordul a szita, beteljesedik a mit óhajt, ha nem mozdul meg, olyant kívánt az illető, a mi sohasem megy teljességébe.

Ugyancsak egy másik isztambuli szent a *Tez-veren dede*, a „Gyorsan adó apó.” A türbéje ott van a tudomány-egyetem (*dáru-l-funum*) átellenében. Ő már nem jósolgat, mint a másik, hanem megis adja nyombau, a mit kíván az ember, csupán csak gyertyát kell ajándékba vinni a sírja mellé. A sírgondozója (*türbedür*) pedig hírneves ráolvasó a skrofula ellen. Imádságokat mond el a beteg fölött, rá is fúj egynéhányszor és elmúlik tőle a baj.

Az ő munkája már a kuruzslások közé tartozik, a melyek egyik legérdekesebb részét képezik az oszmán-török babonaságoknak.

Ezekkel a következő közleményben szándékozom foglalkozni.

Mészáros Gyula.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A pünkösdi király és királyné.

Mínt hogy husvét ünnepe a 325-iki niceai zsinat határozata óta a márczius 21-iki tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni első vasárnapra esik, az ötven nap mulva következő pünkösdi is változó ünneppé lett. Az így felölelt május 10—június 13-iki időköz folyton változó ünnepe tehát a keresztyén hitre térített népeket arra indította, hogy vele kapcsolatba hozzák régi májusi és júniusi szokásaikat. Ez az oka, hogy az európai román, germán és szláv népek pünkösdi népszokásai rendkívül változatosak. Egy részük régi májusi pogány eredetű tavaszi évszakot, néhol évet is kezdődő márcziusi ünnepi szokásokat karolt fel; más részük — különösen ott, a hol a népszokás még az ó- és új-naptár használatának keresz-

teződése idején kialakult — a június 24-ike táján elhelyezett nyári napfordulati, vagyis a nyárkezdő szent-ivánnapi emlékeket rögzítette meg.

A tél felett diadalmaskodó tavaszi virulás pogány ünnepei oly mélyen gyökereztek a természet emlőin csüngő egyszerű nép naiv lelkében, hogy a szép tavaszi keresztyén ünnepet inkább csak alkalomnak tartotta ősi hagyományai ápolására. A hol a pünkösdi ilyen hagyományokba ütközött, ott nincs is nyoma annak, hogy a későbbi pünkösdi szokások kialakulásához a Szentlélek eljövételének fenséges egyházi ünnepe szolgáltatott volna valami tartalmat és indítékot. Délen, a tenger melléki országok ünnepei gyakorlata már korán felkarolta ugyan a virághintést, de mivel a liturgia ezt csak a husvétot megelőző virágvasárnapon ismerte el, azt kell hinnünk, hogy itt az említett analogia révén egy olyan pogány eredetű világi szokás akart érvényesülni, a mi utóbb csakugyan rászolgált a mellőzésre, sőt az egyházon kívüli üldözésre is.¹ Északon, a hol a tavaszi napsugár később győzedelmeskedett, pünkösdi alkalmából hajlandók voltak meghurezolni, megtépni s vízbe szórni a tél symbolumának tekintett szalmabököket. Ezzel szemben ugyanott ünneplés tárgya lett a viruló tavaszt symbolizáló májusi menyasszony. Sőt, hogy a diadal teljes legyen, a lombbal, virággal elárasztott szép arának társa is akadt a tél legyőzőjét symbolizáló hős májusi királyban.²

Mivel a népszokások jelentése idővel elhomályosult, a pusztulásnak, az idegen járulékokkal való keveredésnek, az értelmetlen alakításnak és torzításnak olyan folyamata indult meg, a melyből a régi hagyomány pontosan megállapítható elemeit kiválasztani s az így nyert törmelékekből a népszokás eredeti formáját rekonstruálni rendkívül nehéz feladat. A gyér történelmi adatok segítségével egyelőre csak az bizonyítható, hogy régebben a pünkösdi király és királyné együttesen szerepelt még ott is, a hol utóbb a népszokásból egyik vagy másik fél egészen kikopott.

A magyar pünkösdi szokások királya régebben szintén együtt szerepelt a királynéval. Sajnos, a rendelkezésünkre álló régi följegyzések hiányos adalékai alapján a folyton kallódó ősi népszokás eredeti formáját pontosan megállapítani nem lehet. Geleji Katona István 1647-ben kikelt az ellen, hogy a passiók rendezői Krisztusról levonják a kurta királyi palástot s aztán közönséges ruhába öltöztetik, jelentvén véle „az ő királyságának hívságos és csúfos voltát, hogy tudni illik, ő csak olyan *fársángos Pünkösdi király* volna, mint ama comoediai játékokban lévő personatus, álorzás királyok, kik királyi ruhában öltöztetve, egy falkáig magokat királyok gyanánt viselik, valamely királynak magaviselését és históriáját tüntetik, tettetik, sőt a nézőktől is mind annak ábrázoltatnak lennie, de a csak addig tart, míg a comoedia elvégződik, mely meglévén, mindjárt levonszák a királyi ékességét rólok és a magok viselt ruhájokra szorulnak, melyben ismét ugyanazoknak ismertetnek, a kik azelőtt voltak”.³ Noha itt a szerző a pünkösdi király nevével csak példázódik, mégis kétségtelen, hogy arra a farsangi jellegű, azaz alakoskodó népszokásra czélt, a melyben a királynak rövid ideig tartó méltósága van.

¹ Moroni: Dizionario, XII. 140. — Wetzer u. Welte: Kirchenlexikon. VIII. 376. — Lonovics József: Népszerű egyházi archaeologia, III. kiad. I. 175.

² Mannhardt: Wald- und Feldkulte, I. 310–496. rendszeresen tárgyalja az európai népek középkori eredetű pünkösdi szokásainak egész körét.

³ A Valtag-Titkanak Masodik Volumenje. Várad, 1647. 414.

A népszokást is szerepeltető legrégebb adatot Bartholomaeides László jegyezte fel, midőn Gömör-vármegyéről szóló művében megemlítette, hogy Jánosi és Pálfalva magyar községek előjárósága 1673-ban eltiltották a *pünkösdi királyválasztást* s ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy az evangélikus egyházak hasonló értelmű tilalmairól is tudomása van.¹ Az első személyes megfigyelő viszont Bél Mátyás volt, a ki egy 1736-ban megjelent kötetében megemlíti, hogy a pozsony-vármegyei Csallóközben a Csötörtök melletti Erzsébeten a pünkösdi búcsú alkalmával „rusticum scilicet vulgus, vetere suo more, vicitim sibi reges, diebus Pentecostes sublegit, quos vernacule *Pünkösdy Király*, hoc est: reges pentecostales, seu temporarios vocant. Frequentes huc coeunt, cumque sacra concelebrassent, effunduntur in choreas et tripudia. Rebus florentioribus, adeo haec cerimonia obibatur sollicite, ut heri ipsi, subditos sibi, ad eam faciendam compellerent, iam aliquot retro annis, obsolescere ea solemnitas coepit, credo ob angustam rem agrariam“.² A következő megfigyelő Dugonics András volt, a ki 1788-ban kiadott „Etelka“ című híres regényében e népszokást pogánykori magyar emlék gyanánt szerepeltette. „Volt ezen Éneknek — írja a hozzáfűzött jegyzetben — valami nyoma a következő időkben is. Tudniillik: midőn a *Pünkösdi Királyságnak híres játéka az Alföldön meg nem tiltatott átallyában*. Értem még magam is azt az időt: midőn a Fiú- és Leány-gyermekek legritkább ruhájokba öltözvén, házrul-házra jártanak és apró tánczolások között ekképpen énekeltenek:

Mi-mi Ma-ma Mi-mi Ma-ma piros Pünkösöd napja,
Hónap léssen hónap léssen a második napja.
Andorjás bokkrétás felesége jó tánczos.
Az Ura selyem-szál a szolgája arany-szál.
Bim-bom bukoricza mire virradsz hónap.³

Arra vonatkozólag szintén vannak bizonyítékaink, hogy ebben az időben már voltak e népszokás törmelékeiből kialakult népdalaink is. Az a szép népdal például, a melyet először Erdélyi János közölt,⁴ megvan már egy 1793-ból származó „Dallos könyv“ című kéziratban így:

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösöd napján
Hajnalban születted.⁵

¹ Inelyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis noticia historico-geographico-statistica. Lőcse, 1806—8. 445. A csetneki evangélikus zsinat általa ismert 1591-iki tót és latin nyelvű tilalmáról alább fogunk megemlékezni.

² Notitia Hungariae novae historico geographica. I. rész, II kötet. 230—31.

³ Etelka, egy igen ritka magyar kis-asszony Világos-Váratt, Árpád és Zoltán fejedelmink ideikben. Pozsony és Kassa, 1788. II. 206. l. 16. jegyz. Dugonics a „bukoriczá“-t regénye szövegében „bukó réczé“-nek alakította át.

⁴ Népdalok és mondókák, I. 67. V. ö. a szegedi pünkösdi játék legrégebbi szövegével Ipolyi: M. mythologia, 584. Dr. Kiss Áron: M. gyermekjáték-gyűjt., 454. Kálmány: Szeged népe, I. 105. Továbbá az Ethnographia 1901. XII. 416. közölt vépi, vas-vármegyei s a M. Népkölt. Gyűjt. Kiadja a Kisfegyver-Társaság. VIII. kötet. 1., 2. és 4. sz. pünkösdi dőlőivel.

⁵ M. Nemzeti Múzeum, könyvtár, 496. oct. hung. 57, b. lev.

Sőt megvan egy másik vegyes nyelvű XVIII. századi irott versgyűjteményben is:

Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Szép piros hajnalban
Harmattal születél.¹

Az érdekes népszokásra csak a mult század derekán térült rá ismét az érdeklődők figyelme. Szabó Károly az őskor lelkének felidézésében szakasztottan úgy járt el, mint Dugonics, midőn 1850-ben kiadott Priscus-fordításában az Attilát fogadó leányok énekének analogonját a magyar pünkösdi szokásban kereste s idézte a fenti ének következő palócföldi változatát:

Mi van ma, mi van ma, piros pünkösöd napja,
Holnap lesz, holnap lesz a második napja.
Jó legény! jó legény! jól megfogd a *kantárt*,
Ne tipord, ne taposd a pünkösdi rózsát.
Szálljon házatokra az egek harmatja,
Mint azelőtt szállott az apostolokra.²

A következő évben Karacsay Duna-Szerdahely vidékéről (Csallóköz, Pozsonyvm.) közölt egy jeles néprajzi tudósítást, a melyben ez olvasható: „A pünkösdi királyság úgy megyen, hogy a legények magok közül s a lányok is magok közül egyet választanak: amaz *pünkösdi király*, emez *királyné*, amaz a multság rendezője, emez díszje, s igényektől függ a multság folyama. A bakai leánykák házról-házra járnak pünkösdi királynéjukkal sajátos szertartással s dalokkal, miről máskor³. Az ígért lejegyzés tudtommal nem jelent meg. Lehet, hogy adalékait időközben Ipolyinak bocsátotta rendelkezésére, a ki mythológiájában Karacsay tudósítását nógrádi, honti, gömöri és csallóközi adalékok alapján már így egészítette ki: „az ünnepélyes öltözék, szalagok, kendők s virágokkal feldíszítés mellett, fejökre *korona*, vagy csak *virágkoszorú* tétetik, kezükbe virágokkal díszített *királyi pálcza* adatik, olykor azonban ezt a király által rendelt szolgája viszi előttük; ehhez a leány arca fehér lepellel elkendőztetik, karjára virágokkal telt kosarat tűz s ha az adandó ajándékok sokasága megkivánná, ilyeneket visznek utána kiválasztott szolgáléányai is; végre négy fehérre meghámozott botocsákára köttetik egy nagy piros-tarka kendő négy vége, s mennyezetkint vitetik felettük négy leány által; az egészet kézenfogódzva kört alakított legények és leányok tánczó serege veszi körül, s megkezdik a tánczot a falu kocsmája, a király vagy királynő háza előtt, honnét a menet házról-házra folytattatik, minden ház előtt eljárják a körtánczot; mire a ház gazdasszonya kilép, széket téve a ház elé a király és királynőnek s kosarába ajándékot vetve, mi a kosárból *virághintéssel* viszonztatik, a pünkösdi királyné arca lelepleztetik s az illető pünkösdi ünnepére vonatkozó versek, kisérvé többnyire a ház ura s asszonyára, kiktől az ajándékot vevék, alkalmazott szerencsekivánnat s hálálkodással szavaltatnak el, vagy egyhangún dudoltatnak, minek

¹ U. o. 700. quart. lat. 44. lap.

² Új magyar múzeum, 1850—51. I. 575.

³ U. o. 1851—52. I. 503.

ismétlődő zárversei viszhangoztatása közt az egész csoport eljárja a kör- vagy tipegőtáncot. Ily daltörédek, melyekkel közönségesen a hosszabb ekkori énekek — minőkre, fájdalom, különösbekre szert nem tehettem, mert az ismeretemre jutottak csak a közönségesen használt s ismert népdalok, sőt egyházi énekek is — kezdődnek s minden egyes versszakuk végződnek, s mit a csoport is tánczolva viszhangoz, a palóczoknál:

Máma vagyon, máma vagyon piros pünkösdi napja,
Holnap vagyon, holnap vagyon annak másik napja;

(az erősen frissített táncznál:)

Hadd tapodjuk, hadd tipodjuk
Piros pünkösdi napját.¹

A hozzá fűzött fejtegetésekben pedig hangsúlyozza, hogy nálunk e népszokás hajdan teljesebb lehetett, mert Szabó Károly töredékében még nyoma van annak, hogy a magyar pünkösdi király — mint a külföldi ünnepek májusi és pünkösdi királya — szintén lovon járt s e megjelenésével a nyár symboluma volt. Ezért örömmel tudatja, hogy a törmelékekben néha beszédes változatokra is bukkanhatunk. „Így Kilitiben, a Csallóközben (tulajdonképp a Szigetközben, Mosony-vm.) pünkösdi napján hat leányból álló csoportozatok alakulnak, kik fehérbe öltözve fejükön rózsakoszorúval, egy *fabát hordoznak, szépen felöltöztetve virágok, koszorúk s koronával feldíszítve*, midőn vele egy ház ajtajához érnek, szavalják vagy éneklük:

Elhozta isten piros pünkösdi napját,
Mink is meghordozzuk királynénk ásszonykát,

mire a báb, a mint bírják, oly magosra emelik e felkiáltással: „a kétek kendere ilyen nagyra nőljön, ni!“ E jelenségre vonatkozólag aztán helyesen jegyzi meg, hogy a báb itt már a viruló nyári természetet symbolizálja — ellentétben a szláv és germán népek „halál“-jának megfelelő *kisze* nevű bábbal, a mi nálunk a megcsúfolt bőjti boszorkánnyal és vasorrú bábával együtt szintén a telet symbolizálja.²

Ipolyi már terjedelmes műve jegyzeteit nyomatta, midőn Szegedről elvégre sikerült kapnia egy terjedelmesebb játék-szöveget. Ez alkalommal azonban csak a szöveg népies részét közölhette.³ Irodalmi hagyatékából az egészet utóbb Aigner Lajos közvetítésével dr. Kiss Áron adta ki.⁴ Ezt megelőzőleg két újabb változatát pontosan lejegyezte Kovács János⁵ és Kálmány Lajos.⁶

A régebbi megfigyelés szerint Szegeden „a kisebb leányok pünkösdi napján délután koszorúval fejükön s egy virágsomaggal, mit a *királyné pálcájának* s

¹ M. mythologia. Pest, 1854. 303.

² U. o. 304.

³ U. o. 584.

⁴ Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, 1891. 452—55.

⁵ M. Nyelvőr, 1876. 278—281, melyben Dugonics mutatóványa csaknem betű szerint megtalálható.

⁶ Szeged népe, I. Arad, 1881. 105. Ugyane változatot másodszer a koledáló záradékkal, dallammal és fénykép felvételekkel kiadta Kovács János „Szeged és népe“ című 1901-ben megjelent néprajzi monographiája 296—300. l.

külön névvel még *czinkusnak* is hívnak, házról-házra járva mennek püнкөsdölni“. Ezért a rá vonatkozó szöveg-rész is így hangzik:

Haj, *czinkus, czinkus,*
Fehér tulipántos!
Öntsetek (hintsetek) virágot
Az isten markába

Kovács János 1876-iki lejegyzésében már „Hej, *czintus, czintus*“ stb. szerepel. Mivel a közlő Ipolyi szövegét ekkor még nem ismerte, jegyzetben ezt a felvilágosítást adta: „Mondják *‘czinkus, czinkus’* is; e szavak a jáczint virágra vonatkoznak, melyet népünk (t. i. a szegedi) *czintus*-nak nevez“. A játék kecskeméti szövegében, a mely egyébként a „királyné pálczája“-t is emlegeti, szintén így található:

Hej, *czintus, czintus!*
Fehér tulipántos! stb.¹

Egy vépi, vas-vármegyei változatban pedig ez olvasható:

Jácziatos, jácziatos,
Tarka tulipányos.²

És a szegedi *czintus* még sem *jácziatos*, hanem — pálcza. Nem azért, mert a püнкөsdi királyné pálczáját jelenti, hanem azért, mert régebben *czinkusnak* nevezték. A nép ajkán élő *czinkus*, vagy *czinkos* Szinnyei M. Tájszótára szerint sorshúzásnál alkalmazott jegyet, valamely tárgy átvételét igazoló bárczát, igazolványt, marha-passzust, továbbá feszítő-vasat s a *czinkus-biró* vásárbirót, vásárfelügyelőt jelent (I. 238.). Szarvas—Simonyi M. Nyelvtörténeti Szótára e fogalomkörből csak a Pápai Páriz szótára 1708—1767-iki kiadásainak emez adatát idézi: „Sortes: *tzinkus*, vagy valami jegy, melyet a sors vetők kivonnak“ (I. 358.). A régibb adatok a mai nyelv „*czinkos, czinkoskodik*“ jelentésének körébe tartoznak. Dr. Herrmann Antal azonban kimutatta, hogy a XVIII. század végén még a *rovás-pálczákat* is *czinkusnak* nevezték.³ Nyilvánvaló tehát, hogy a püнкөsdi királyné fehér tulipános és tarka tulipános pálczáját régebben azért nevezték *czinkusnak*, mert az akkor még használatban levő *rovás-pálczákhoz* hasonlított. Mikor pedig a *rovás* divatját multa s vele együtt a *czinkus* fogalmát is elfeledték, a rimmel fölkellett képzettársítás elvégre is becsempészte helyére a tavaszi tulipánnal együtt nyíló *jácziatos* virágot.

Megemlítjük még, hogy Jókai Mór a Vasárnapi Ujság 1856. évi folyamában szintén közölt egy ismertetést, a melyből arról értesülünk, hogy a Dunántúlon egykor a püнкөsdi löverseny is divatban volt s a ki a versenyen első lett, azt egy évre megválasztották püнкөsdi királynak. Az így kitüntetett fél aztán királysága idején minden mulatságba hivatalos volt, a korcsmában a község rovására fogyasztott, sőt marháit is kötelesek voltak vesztes társai örzeni. Ettől függetlenül

¹ Ethnographia, 1902. XIII.

² U. o. 1901. XII. 415—16.

³ U. o. 1904. XV. 157—58. V. ö. Szarvas Gábor „Cinkos“ című czikkével. Magyar Nyelvőr, XIV., melyben szellemesen kimutatja, hogy e szó a német *zink* közvetítésével a koczka ötös lapját jelentő francia *cing*-ből származott.

a leányok is megválasztották legszebb társukat pütkösdi királynénak, a kit tornyos koszorúval felékesítettek s énekszóval a faluban meghordoztak.¹

A legújabb megfigyelések szerint Ugocsa-vármegyében a katonának bevált legények közül még ma is választanak egy pütkösdi királyt, a ki álareczzal, papiros koronával, kivont karddal, szedett-vedett ruházattal ellátva lóra ül, majd egy zászlótartó, több főméltóság és csatlós kíséretében megjelenik a falu utczáin. De „alig indul tova a fejedelmi alak, midőn minden kerítés mellől, minden kapu sarka mögül repül a hamuval telt fazék, törött tál, rossz edény“. Az így fogadott menet néha a szomszéd falvakba is ellátogat, a honnan haza térve, mulatságot tartanak „s a mulatságon a pütkösdi király a bálgazda“. ² Kétségtelen, hogy itt a király szerepe a telet symbolizáló megcsúfolt „halál“-éval már teljesen összekeveredett. A Nyárád-folyó mentén (Maros-Torda-vm.) az apróbb gyerek-nép szintén választ egy pütkösdi királyt, „a ki aztán a három ünnepnapon rendezi a játékokat, kántálást stb.“ ³

De ez a megrongált szerep ma már nem oly általános, mint akkor lehetett, midőn a „pütkösdi királyság“ közmondásaink közé került. Ezt a Geleji Katonánál 1647-ben már előforduló mondást Kovács Pál 1794-ben így magyarázta: „Rövid ideig tartó karesú hivatal“. ⁴ A „pütkösdi király“ pedig szerinte a „tragicus rex“ fogalmának felel meg. ⁵ Az első mondást Erdélyi utóbb helyesen így fejtette meg: „Ez csak egy napig tart. Szokás ugyanis az Alföldön pütköst első napján egy szép kis gyermeket, néhutt csak leányt, csinosan felöltöztetni, versekre betanítani, mikor aztán megy házról-házra, hirdeti az ünnepet, ajándékot kap. Az ő egy napi hivatala pütkösti királyság. — A versek ily formán vannak:

Mi van ma, mi van ma? Piros pütköst napja,
Holnap lesz, holnap lesz a második napja.
Jó legény, jól megfogd a lovad kantárád,
Ne tépászsza, ne tapossa a pütkösti rózsát.“ ⁶

A második mondás nem szerepel későbbi gyűjteményeinkben. A mellőztetés érthető oka abban keresendő, hogy a vele vonatkozásban levő népszokást elfeledték. Ha sejtelmünk nem csal, a tragikus király azzal a „szomorú (vagy pütkösdi) király“-lyal lehet azonos, a ki utoljára a koloniak (Nyitra-vm.) május elsei népszokásában szerepelt. E király, a ki a tél és tavasz symbolumainak külföldön is gyakran tapasztalt összekeveredéséből keletkezett, ⁷ fakardos örök kíséretében a

¹ Hogyan mulat a magyar nép piros pütkösd napján? Vas. Ujság. 1856. 165—66. — V. ö. az 1856-iki „István bácsi képes naptára“, 55. l. Nyerges-Ujfaluból, Esztergom-vármegyéből közölt adalékával.

² Ethnographia, 1895. VI, 226—27.

³ U. o. 1899. X. 46.

⁴ Magyar példa, és köz. mondási, 21.

⁵ U. o. 193.

⁶ Magyar közmondások könyve. 1851. 6486. sz. — Ballagi gyűjt. II. köt. 4283. sz. ez a változat szerepel magyarázat nélkül: „Pütkösdi királyság nem nagy uraság“.

⁷ O. Frh. von Reinsberg-Düringsfeld egy csehországi pütkösdi játékot ismerttet, melyben a királyt, mint valami telet ábrázoló bábót, le is fejezik. (Fest-Kalender aus Böhmen, II. kiad. 263—65. Bővebben: Krolmus, III. 92—123.)

májusfa felállítása után sorra tányérozta a házakat. „A szomorú király — szól a tudósítás — kinek kötelessége szomorú, komoly képet vágni, ha elneveti magát, pár iteze bor vételére büntettetik, mit a legények a *püнкösdí királyság* után, a falut vígan bejárván, vígan elköltének.“¹

A fogytékosan megfigyelt két összefüggő népszokás szótlan királyának társa, a szótlan királyné, szintén megtalálható a vittnyédi, sopron-vármegyei püнкösdí szokásban. Itt ugyanis a körülhordozott kis királyné fejét egy rá terített selyemkendő egészen eltakarja. A játék-szöveg eléneklése után azonban „a kíváncsi hallgatóság a királyné kendőjét fellibbenti, hogy megesisiklandozhassa. Mert a jó királynénak ilyenkor *magát elnevetni nem szabad*“.² Ha tehát Ipolyi feljegyzéséből tudjuk azt, hogy a mosony-vármegyei Kilitin, vagyis egy közbeeső területen, felöltöztetett báb szerepel királyné gyanánt, akkor okvetlen gondolnunk kell arra az eshetőségre is, hogy a király és királyné szótlansága tulajdonkép azért keletkezhett, mert a nehezebben előállítható *bábokat* könnyebbég okáért helyettesíthették ilyen szótlan alakoskodókkal is. E föltevést nagyon megerősíti az a körülmény, hogy a tavasz győzelmét symbolizáló püнкösdí király és királyné ellenfele, a legyőzött telet symbolizáló „halál“ vagy „halott“ még ma is *szalma-báb* maradt s csak ritkán helyettesítetik szalma-köntösbe bujtatott alakoskodóval. Sőt az átmeneti állapotra is gyakori példát szolgáltatnak azok a lombbal egészen betakart közép- és nyugot-európai májusi és püнкösdí alakoskodók, a kiknek symbolikus szerepe a püнкösdí királyi páréval nemcsak jelentésére, hanem eredetére nézve is teljesen azonos. Nálunk a lengyeltóti, somogy-vármegyei német telepések májusfa-állító legénysége püнкösdí hétfőjén lóhátra ül s a házak udvarán egy olyan „maskura“ társaságában jelenik meg, a ki a fején zöld gallyakból akkora alkotmányt hord, hogy vele még a lovát is elfedi.³ Buda vidékén a solymári, békásmegyeri és budakeki németek a püнкösdí lóversenyen megválasztott király fejére régebben akkora virág-koszorút tettek, hogy a róla lecsüngő virágdisz térdig is leért. Hartmann Ágost, a ki e népszokásokat összegyűjtötte, a Buda-vidéki püнкösdí királyokat a bajorországi püнкösdí versenyek alkalmával feldíszített „vízi madarak“-kal azonosítja.⁴ De mivel arra is tud példát, hogy Felső-Bajorországban a püнкösdí szalma-bábokat nevezik vízi madaraknak, mi azt hisszük, hogy a püнкösdí versenyek túlzott módon feldíszített királyait máshol ugyanígy tévesztették össze a tél symbolumával. Mikor aztán a tévedés megtörtént, átruházták rá azt a nevet is, a mely még akkor keletkezett, midőn a telet ábrázoló szalma-bábot a meghurcoltatás után mindig széttépték, szétvágták és végül vízbe vetették!

A régebbi hazai följegyzésekkel kapcsolatban itt kell még megemlítenünk, hogy a püнкösdí legény-versenyek során merültek fel nálunk olyan jelenségek is, a melyeket a régi ünnepi szokással nehéz kapcsolatba hozni. Ilyen a székelyföldi

¹ Kubinyi és Vahot: Magyarország és Erdély képekben, 1854. III. 26. és Réső Ensel Sándor: Magyarországi népszokások, 199.

² M. Népkölt. Gyűjt. Kiadja a Kisfaludy-Társ. VIII. köt. 1. sz. püнкösdölő.

³ Ethnographia, 1895. VI. 228—29. — E szokás épebb formában a csehországi németsegnél szintén megtalálható (O. Frh. von Reinsberg-Düringsfeld: Fest-Kalender aus Böhmen, II. kiad. 251—52.).

⁴ Volksschauspiele. In Bayern u. Österreich-Ungarn gesammelt. Lipcse, 1880. 17—22.

kamóhuzás, mely Jókai fentebb említett tudósítása szerint abból áll, hogy két szomszéd falu legénysége pünkösdkor egymással szembe áll és összeakasztott hosszú kampós póznáikkal egyik csapat húzni kezdi s néha a maga falujáig is elhúzza a másikat.¹ Ilyen az egri *mátkatál* a koszorú formára font pünkösdi kalácscsal.² Ugyanilyen volt Jókai szerint a kecskemétiék régi *bikahajsz*-a is, melyet pünkösdi másnapján tartottak s a mely mindig a bika leszúrásán végződött.³ Mivel a germán népek pünkösdi szokásaiban a régi tavaszi pogány ünnepek áldozati barma szintén előfordul⁴ s a szlávok *tuřice* nevű tavaszi ünnepe is az áldozati bika (tur) emlékét őrizte meg,⁵ nem lehetetlen, hogy hajdan a pünkösdi szokást eredetileg nálunk is valamely nagyobb méretű ünnepi tor egészítette ki.

A pünkösdi királyra vonatkozó hazai és külföldi adatok egyaránt azt bizonyítják, hogy a hagyományos régi népszokás a nagyok, vagy legalább a serdültebb ifjúság ünnepi mulatsága volt. A fentebb érintett közelkorú följegyzések óta azonban a viszonyok nagyon megváltoztak. A hagyomány folytatására ma már többnyire csak iskolás leányok vállalkoznak s ők a régi emlékek törmelékeiből csak azzal foglalkoznak, a mi egykor a pünkösdi királyné szerepköréhez tartozott. Rendes gyakorlatuk szerint ma is csapatba verődnek s egy náluk jóval fiatalabb leánykát tesznek meg körülhordozandó királynéjuknak.⁶ Énekeik közül legáltalánosabb az, a mi a régi és újabb templomi énekeskönyvekben egyaránt megtalálható. De tudnak oly dal-törmeléket is, a melyek a régi terjedelmes játékszövegből maradtak reánk. Ilyen pl. az a fentebb már tárgyalt dal-törmelék, mely a ló kantárját tartó legényt csak akkor inthette komolyan, midőn hajdan a pünkösdi királyságért még lóháton versengtek. Hasonló régiséget láthatni abban is, hogy a meglátogatott ház asszonyának akkora kendert kívánnak, a milyen magasra a kis pünkösdi királynét felemelik. W. von Schulenburg említi, hogy a vendek hite szerint húshagyókedden amúgy istenigazában kell táncolni, mert mennél nagyobbat ugrik valaki, annál magasabbra nő a kendere.⁷ Ugyane szokás megvan a németeknél is, de náluk már a nyári napfordulati tüzeket kell magasán átugrani.⁸

Ha majd a pünkösdi népszokások hazai törmelékeit pontosabban átkutatjuk, még mindig merülhetnek fel olyan adalékok, a melyeknek segítségével a magyar változatok eddig nem sejtett eredeti elemeit, vagy legalább is igen régi járulékait

¹ Vasárnapi Ujság, 1856. 166. l. — Réső Ensel Sándor: i. m. 175.

² Réső Ensel Sándor: i. m. 116.

³ Vasárnapi Ujság, u. o. 166—67. l. — Réső Ensel Sándor: u. o. 64.

⁴ Dr. Ulrich Jahn: Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht. (K. Weinhold: Germanistische Abhandlungen, III. 305—320.)

⁵ Kollár Ádám szerint a tótság a májusfa-állítással kapcsolatos pünkösdtáji tavaszi ünnepet ismeri *rusadla* vagy *tuřice* néven (Národnie zpiewanky etc. Buda, 1834—35. 24, 432.)

⁶ Ugyanigy jött létre a szerbek *kraljica* nevű pünkösdi játéka is, melyben a királynét szintén a leányok hordozzák körül s a király esetleg még meglévő szerepét is leányok töltik be. (Ethnographia, 1891. II. 220. — Ipolyi: M. mythologia, 305. — Dr. H. Máchal: Nákres slovenského bajeslovi, 199. — A zágrábi Arkiv 317.) — A hasonló morvaországi szokást l. Az Osztrák-Magy. Monarchia írásban és képekben: Morvaorsz. 194.

⁷ Wendische Volkssagen und Gebräuche, 252.

⁸ Mannhardt: Wald- und Feldkulte, I. 464, 510.

és alakulatait fogjuk megállapíthatni. A legújabbban följegyzett anyagból például fölemlítem, hogy a répezelaki, vas-vármegyei pümkösdölök egy lakodalmi nóta után még ezt is eléneklik:

Hugom, hugom, hugom,
 Szent Erzsébet asszony,
 Ki is váltanálak,
 Ha váltságom volna.
 Mért adtad másnak
 Magadat, magadat?
 — Azért adtam másnak
 Magamat, magamat,
 Viselje az isten
 Gondomat, gondomat.¹

Azt, hogy magyarországi Szent Erzsébet, a kit 1211-ben *négy éves korában* vittek el menyasszonynak Thüningiába, miért szerepel a pümkösdői népszokásban, ma már nehéz volna megállapítani. Lehet, hogy emléke azért fonódott össze a szép tavaszi rózsá-ünnepel, mivel legendája szerint a kötényébe rejtett alamizsna a szigorú ellenőrzés pillanatában rózsákká változott. De mi mégis valószínűbbnek tartjuk azt, hogy nálunk a zsengekorában eljegyzett és nagy pompával tőlünk el is vitt kis királyleányt azért helyezték el a pümkösdői népszokás leány-szerepében, mivel a tavasz-királyfi májusi menyasszonyával azonos pümkösdői kis királyné symbolikus jelentése gyorsan elhomályosult.² E nyomon haladva, valóban rábukkanunk azokra a rendszerint pümkösdői eljárásokra, amelyekben nemcsak a pümkösdői rózsáról, a bokrostól, levelestől bujkáló pümkösdői alakoskodókról, a telet symbolizáló ördögökről³ s az alakoskodók különféle viadalairól szóló dalok törmelékei, hanem Szent Erzsébet házasságának idetartozó emlékei is fennmaradtak.

Dr. Kiss Áron egész sorozatát ismerteti azoknak a kapus-játékoknak, a melyekben Szent Erzsébet népei feltartóztatják a királyi vár hidján átkivánczó idegeneket. E játék-csoport azonban csak egy része annak a régi alakoskodásnak, a mely az akadályokat támasztó és valóságos háborúskodást is szerepeltető régi leánykérő és lakodalmi szokásokat kívánta híven utánozni. A hid-jelenet után következő várház-járás, vár-kerülés (háztűz-nézés) és leánykérés nyoma szintén megvan az ünnepi kör-játékok szövegeiben. A kört kerülő jelenti, hogy járja az úrnak várházát, vagy kerüli-fordulja „Szent Erzsébet házát“, mert szeretné tudni, van-e benne eladó leány. A kis leányt eltagadják, noha a kérő már vett is és evett is az almájából. Majd elijesztésül kényességét, mesés igényeit (a tíz aranygyűrűt, gyöngykoszorút, hat egyszerű hintóslóvat stb.) említik meg, úgy hogy a kérőnek

¹ M. Népkölt. Gyűjt. VIII. köt. 4. sz. pümkösdölő.

² Szerintünk magyarországi Szent Erzsébet emléke lappang a szászországi „Erzsébet királyné“ áldozó-csütörtöki virág-ünnepében is. (O. Frh. von Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr, II. kiad. 183.)

³ Egy bihar-vármegyei játék szerint az ördögnek zöld köntöse volt, a mi ismételt példája annak, hogy a virágos, zöld lombos tavaszi symbolumok szerepe a telet symbolizáló „halál“ és ördög szerepével a végleges mellőzés előtt elég gyakran összekeveredhetett.

eivégre is el kell aráját ragadnia. Vannak végül olyan változatok s külön játéktöredékek is, a melyekben a kis menyasszonyt már épp úgy selyem sátor alatt szállítják, mint a hogy a mostani kis pütkösdi királynékat botokra kötött vagy kézzel feltartott selyem-kendők alatt meghordozni szokják.¹

Ha tehát a mi kis pütkösdi Szent Örzsébetünkől a fenti játék-törmelékben azt kérdezik, hogy miért adta másnak magát, akkor azzal is tisztában lehetünk, hogy e pütkösdi játékban régebben nemcsak megkérétése, hanem kérőinek elutasítása és mátka-rablása is benne volt. A régi pütkösdi szokásoktól már végleg elszakadt, de még mindig reá vonatkozó játék-szövegek alapján a több jelenetre oszló ünnepi alakoskodást ma már rekonstruálni nem tudjuk. Az itt jelzett vonatkozások alapján azonban már is megjelölhető az a keret, a melyben a rendelkezésünkre álló törmelékek természetes úton, önként elhelyezkednek. Tanulságos például a szegedi változatok táncz-dalának eme sorait említem fel:

Andréás bokkrétás,
Feleséges, jó tánczos.²

A vele együtt elhadart, de szervesen össze nem tartozó szöveg-törmelékek semmi fölvilágosítást sem nyújtanak. Ha azonban tudjuk azt, hogy e játékban egykor Szent Erzsébet volt az a kis pütkösdi királyné, a kinek ünnepi eljegyzésén tánczot lejtének, akkor azt sem nehéz kitalálni, hogy ez a bokkrétás Andréás tulajdonképen az örömapával, II. András királylyal azonos.

E régiségekkel kapcsolatban főlemlítjük még, hogy az összehasonlító nyelvészeti kutatások végérvényes megállapítása szerint a „pütkösdi“ nevét velünk a dunántúli szlovének, vagy vendek ismertették meg.³ Ha a névvel — miként mindig történni szokott — a vele kifejezett fogalmat is átvettük, a pütkösdi rózsza-kultusz nyomát abban kell keresnünk, hogy a latin liturgia hatáskörébe tartozó nyugoti szlávok, élükön a pannóniai szlovénekkal, a pütkösdiöt tulajdonkép rózsza-ünnepnek, a rózsák napjának nevezték. A IX. századi ó-bolgár „*rusalije*“ neve a mai dunántúli szlovének nyelvében *risále*-nek, a Cattaro—Ragusa közti horvát-szerb nyelvben pedig *russálya*-nak hangzik.⁴ A név kétségtelenül a latin „*pascha rosata, p. rosarum, dominica de rosa*“ s a velük összefüggő olasz „*pasqua rosata, p. rosa, domenica rosata*“ kifejezésektől származik. A közvetítésben már egy középkori **rosalia* forma szerepelt, mely az előzetes szláv használatból folyó hangváltozás nyomát magán viselve, Görögországban a XII—XIII. században már *ρουσάλια* formában merül fel. Ugyanígy származott át az albánokhoz *ršai*, illetőleg az eredetibb *ršali* s a balkáni oláhokhoz *rusale, rusali*, majd *rosalu* formában. Ezt a nevet tehát csakis a latin népek középkori egyházi szokásai közt megtalálható rózsahintés hozhatta létre. E szokást az egyház utóbb mellőzte, sőt a templomon kívül is eltiltotta; de a nép állhatatosan ragaszkodott hozzá és számos más pogány eredetű ünnepi emlékekkel

¹ Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, 218—226, 357—378, 387—389. stb.

² U. o. 455—56. — Kálmány: Szeged népe, I. 106. s fentebb Dugonics följegyzésében. — Egy Eger-vidéki változatát I. M. Nyelvőr, 1877. VI. 381.

³ Melich János: Szláv jövevényszavaink. (Nyelvtudományi Közl., 1905. XXXV. 21.)

⁴ U. o. 19. és Miklosich: Die Rusalien. (Sitzungsberichte. Wien, 1864. Phil.-hist. Classe. XLVI. köt. 386—405.)

is összekeverte.¹ A szlávság hűségesen énekelte a rusalka-dalokat s az oroszok, ruthének létrehozták a *rusalka* nevű vízi tündéreket, a kiknek püнкösdí felidézésük alkalmával a folyókba még ma is rózsát és virágkoszorúkat hintenek.²

A fenti adatok szerint a magyar népszokásban szintén megvolt a rózsahintés. Noha a kapcsolatot nem ismerjük, érdemes tudni, hogy a püнкösdről elnevezett rózsát nálunk az 1512—13-ból származó Nagyszombati-kódex említi először, a népies „piros püнкösd“ pedig előfordul már az 1508-ban írott Döbrentei-kódexben.³ Mivel a tüzes nyelveket jelképező vörös mise-ruha a püнкösd nevére schol befolyást nem gyakorolt, a rózsá viszont a latin és szláv népeknél egyaránt új nevet tudott teremteni, mi a magyar népi nevet szintén a rózsá szerepével hozzuk kapcsolatba.

A virághintés ama népi gyakorlata, a melyet Ipolyinak még alkalmá volt a felső-magyarországi magyar nyelvterületen megfigyelni, régebben a szomszédos tótság körében szintén el volt terjedve.⁴ Ennek emlékéül Gömörben és Nógrádban a püнкösdöt még ma is *rusadljé*, Szepesben és Sárosban pedig *rusadla* néven ismerik, Murány-vár 1585-iki statutumaiban szintén előfordul már a püнкösd *rusadly* és *rusadalné svatky* tót neve.⁵ Az 1591. évi csetneki lutheránus zsinat latin és tót nyelvű tilalmában pedig a püнкösdí (na *rusadlnie swiatky*) régi szokás szerint történő királyválasztásról, tánczról és régi ködmönökben való alakoskodásokról történik említés.⁶ Ha tehát ezzel kapcsolatban számításba vesszük még azt is, hogy a „püнкösd“ magyar nevet közvetítő szlovének az ünnep fogalmával bizonyára közvetítették a népies szlovén „risale“ névvel kapcsolatos rózsá-hintés ismeretét is, akkor a „piros püнкösd“ nevének nemcsak forrása, hanem kora iránt is eléggé kielégítő tájékoztatást nyerhetünk.

Az itt felsorolt adatokból tehát csak annyi tudható meg, hogy a mai magyar püнкösdí szokás hajdan jóval nagyobb méretű és sokkal gazdagabb tartalmú volt. Noha a név és tartalom idegen eredete sem vonható kétségbe, törmelékeinek gyűjtése mégis nagyon kívánatos volna. Mert ha a külföldi szokások példájára nálunk régi pogány hazai emlékek nem is társultak hozzá, azt a fenti kísérletek nyomán talán mégis meg lehetne utólag állapítanunk, hogy a hazai változatok kialakulása és továbbképzése milyen mértékben hagyta érvényesülni az eredeti magyar felfogást.

Dr. Sebestyén Gyula.

¹ Miklosich : i. h. és Tomaschek : Über Brumalia und Rosalia. (Sitzungsberichte, u. o. LX. 371.)

² L. Schafarik értekezését a Časopis česk. mus. VII. 259. — Tomaschek i. h. helyesen jegyzi meg, hogy a koszorúk vízbe szórásának ünnepét a mi mordvin rokonaink csakis a fehér oroszoktól sajátíthatták el. E mordvin ünnepet nálunk Barna Ferdinánd eredeti pogány szokás gyanánt tárgyalta. (A mordvinok pogány istenei és ünnepi szertartásai. Értekezések, VIII : 2. f. 38—39. — Ősvallásunk főistenei. U. o. IX : 7. f. 50—53.)

³ Magyar nyelvtörténeti szótár, II. 1345, 1469.

⁴ Dr. H. Máchal : Nákres slovanského bajeslovi, 198.

⁵ Miklosich : i. h. 400. — V. ö. Dr. I. J. Hanusch : Die Wissenschaft des slavischen Mythus, 113, 374.

⁶ Bartolomaeides : Memorabilia provinciae Csetnek. Besztercebánya, 1799. 214. 222.

A gyermek születése és szoptatása körül való szokások Göcsejben és Hetésben.

— Első közlemény. —

A gyermek *születésére* már a lakodalmi szokásoknál gondolnak. Egyes jelenségekből már itt igyekeznek megtudni, lesz-e az új házaspárnak gyermeke vagy nem, fiú lesz-e vagy leány. Ez utóbbiaknál gyakorolt babonás szokások révén magok is befolyást vélnek gyakorolni az újszülött nemére. Esküvőről hazajövet a menyasszonyt a szobában levő ládára ültetik. Ha ilyenkor a láda csikorog, számíthatnak gyermekre. (Csertamellék.) Mikor a menyasszony kontyát felteszik, a völegénynyel — a nyoszorúasszony kívánsága szerint — valami pántlikára 4—5 gombot köttetnek. Ha a menyasszony a gombokat — minden figyelmeztetés nélkül — feloldja, lesz gyermeke, ellenkezőleg nem. (Salomvár.)

Ha az asszony azt akarja, hogy *több gyermeke ne szülessék*, mint a mennyit óhajt, menyasszony korában a már férjnél levő leánykori jó barátjának a pántlikáját kösse szoknyája alatt a derekára. Ha a menyasszony esküvőről való hazajövetel alkalmával egy kinyitott láda szélére ül úgy, hogy senki nem látja, nem lesz gyermeke. (Csesztreg.)

A megszületett gyermek burkát fűzfa alá ássák, hogy az anyának *több gyermeke ne szülessék*. (Csertam.)

Mikor a menyasszonyt a háztól a völegényes házhoz elviszik, helyére a keresztapját ültetik, hogy fia szülessék. (Csesztreg.) Ha ugyanezen alkalomkor kendőjét gombostüvel szúrja le, fia, ha pedig varrótüvel szúrja le, leánya fog először születni. (Csesztreg.) Ha született gyermek után fiút kívánnak, az újszülött burokját („mássát“) körte- vagy szilvafa alá, ha pedig leányt óhajtanak almafa alá ássák. Néhol e burkot tejesfazékba téve ássák el, a tejesfazekat szájával fordítva lefelé. (Szt-Adorján, Hosszúfalú.) Ha fiúgyermeket akarnak, akkor az asszony viselősségi ideje alatt fejét tartanak az ágy alatt. (Nagylengyel.) Ha a gyermeknek avatásra való vitele alkalmával a vivő asszony előtt férfi megy — szintén a templomba — a gyermekes asszonynak fia, ha asszony megy előtte, leány lesz a legközelebb születendő gyermeke. (Nagylengyel, Hosszúfalú.) Ha a kis gyermek először a „papa“ szót veszi ajakára, fiú, ha „mamá“-t, leány lesz a következő gyermek. (Boczföld.)

A nép véleménye szerint, melynek egy része mindenesetre tapasztalaton alapszik, *fiú születik*: ha a nő gyakran rosszul érzi magát s általában egészségtelen, fogfájása van, ha a hasa balfelől van jobban kidomborodva s baloldaltól mozog a magzat, és ha a has „hegyes“.

Leány születésére van kilátás, ha a viselő asszonynak sötét gyűrű van a szeme alatt, ha gyakori hányása van, ha arca májfoltos, ha a hasa széles, lapos csipőcsontja széles, s általában erősen faros az asszony, ha a has jobbfelől domborodik inkább és ha jobb oldalról mozog a magzat. (Csertamellék, Szeged vidéke.)

Hogy az asszony *könnyen szüljön*, kézfogáskor a völegény észrevétlenül nyomja a jegypénzt a menyasszony markába. (Csertam.) Esküvő előtt a nyoszorúasszony a völegény gatyáját kioldatja s mikor másnap a templomból kijön, a

nyoszorúasszony a menyasszony után három szál pihét (pelyhet) fű, hogy könnyebben szüljön. Lakodalomnál ebéd, vagy vacsora alatt a völegény a menyasszony jobb lábának hüvelykujját háromszor megnyomintja, hogy gyermekeit könnyen szülje. (Hosszufalu). Mikor a völegény menyasszonyáért megy, hogy az asztalhoz vezesse, saját csizmájába 2 fillérést csúsztat. Ha a menyasszony, midőn első éjjel feküdni mennek s völegénye csizmáját lehúzza, a 2 filléres lepottyanását észreveszi s felveszi, könnyen fog szülni. (Csertam.) Ugyanezen alkalommal s ugyanezen czélből a völegény a menyasszonyt háromszor megemelinti. (Lentikápolna.) Mikor a menyasszony haját, kontyát felteszik, egy lyukas szakasztóra ültetik s ugyanakkor a völegényt az ajtóba állíttatják s gatyakötőjét háromszor megoldatják; az asszony így könnyen fog szülni. Csak 3 fájás fogja a gyermek születését megelőzni. (Szentmihályfa.) Mikor a kontyot már feltették, az ott álló völegény a kezében tartott pohár borral a menyasszony arcát leönti s azután letörüli, hogy viselős korában szeplős ne legyen. (Salomvár). A férfi ruhaneműjét összeköti s feleségével oldatja el. Ez után könnyű szülése lesz. (Csertam.) Házépítésnél a bokréta mellé néhol ragot tesznek, hogy a terhes asszonyok meglássák s könnyebben szüljenek. (Csertam.) Néhol az első ragnak a ház szelemenére való feltevését a terhes asszonnak sem szabad látnia, mert a születendő gyermeknek a köldöke a nyakára pöndörödik. A viselős asszony minden ételből először vesz egy kanállal, hogy könnyen szüljön. (Göntérháza).

Az asszonnak terhes állapotában a születendő gyermek testi és lelki épsége s szerencséje érdekében egyes munkáktól, cselekedetektől tartózkodnia kell s többféle babonás szokásoknak kell magát alávetnie. Hozzá tartozói ilyen állapotában régi szokásként különös figyelemmel vannak iránta.

A terhes asszonnak *evési vágyát ki kell elégíteni*, különben a kívánt *étel jele* lesz látható a születendő gyermek testén, és pedig azon a részén, a mely testrészéhez a terhes asszony kívánsága alkalmával először nyúl. Azért a terhes nőnek még „a lopás is meg van engedve“; vagyis a máséhoz, ha kész ennivaló, különösen a gyümölcsfélékhez, bátran nyúlhat. Nem veszik tőle rossz néven, sőt szívesen kínálják is őt, mert az a fa, melynek gyümölcséből ily asszony eszik, bőtermő lesz. Kettős gyümölcsöt azonban ne egyék, mert kettős gyermeke fog születni. A terhes asszony igyék minél több bort és pálinkát, hogy a születendő gyermek erős legyen.

Tököt és kukoriczát a terhes asszony ne lopjon, mert előbbi esetben kopasz fejjü, utóbbi esetben pedig nagyhajjú lesz születendő gyermeke. (Nagylengyel.) Ha valamit megkíván s nem kaphat belőle, köténye sarkához, vagy tomporájához nyúljon, hogy a jel ezeken a helyeken legyen a gyermeknél s ne az arcán, vagy más látható testrészén. (Ballahida).

A gyermekről a *jel elműlik*, ha születésekor az anyja mássával lehúzzák. Ez esetben a szem sem fog ártani a gyermeknek. (Pórszombat).

A viselős asszony elől *semmit sem szabad elrejtenei*, különben hideglelés éri. (Baktöttös.) Ha *viselős voltát tagadja*, a születendő gyermek nagyon keservesen fog tudni beszélni: nehéz beszédü s hozzá hazudozó lesz. (Bucsuta). A gyermek akkor is hazug lesz, ha az anya terhes állapotában valótlanokat mond. (Boczföld). Nem szabad káromkodnia, képre, a halott szemére, akasztott emberre vagy bajos

egyénre báméskodnia. Ez utóbbi esetben gyermekének is olyan baja lesz, mint az illető egyénnek. (Kissziget). Terhes asszony kifeszített kötél alatt ne bujjék el, mert idétlent szül. (Csertam.) Házi állatot ne rugjon meg, mert a megrugott állathoz hasonló szőrös és szőrférges lesz gyermeke. (Csertam.) Szőrös lesz a gyermek azon esetben is, ha a disznópörkölés helyét átlépi. Ezen úgy lehet segíteni, hogy a megszületett gyermeket vánkosostól disznóólba vagy hidasba vetik s ott az almon megforgatják. (Nagylengyel). Kályhában, kemence bensejében ne sározzon, mert folyós fülű gyermeke lesz. (Pórszombat). Küszöbön vagy pitvarban fát ne vágjon, mert a leánygyermek nem nevelkedik fel, a fiúgyermek pedig erdei favágásnál szerencsétlenül fog járni. (Nagylengyel). Káposztát ne mosson, ugorkát ne tegyen el a terhes asszony, mert ezek nem állanak el. (Nagylengyel.) Egyik terhes asszony ne vigyen a másiknak gyermeket keresztelni, mert valamelyikük gyermeke nyomorult lesz. (Dobronak.) Dörgéskor a viselős asszonynak nem szabad a ruháját felfogni, mert a villám megüti s ez a gyermek száján (hasítás alakjában) meglátszik. (Hosszúfalu.) Ilyenkor a kötényét hátra, vagy két sarkát egymáson átvéve keresztbe köti fel, hogy a villám meg ne vágja s kötény nélkül a viselős asszony ne járjon. (Boczföld, Bánokszentgyörgy.) Ha megijed, azon ruha darabjából füstölik, mely akkor rajta volt s nem lesz semmi baja. (Csertam.) Ha hányás erőlteti, gyömbéres pálinkát, meg borlevest s törött sót melegítenek s azt két ruha közé téve a hasára helyezik. (Csertam.) Ha a terhes asszony lába dagadt, gyermeke rövid életű lesz. (Csertam.) A kedden vagy pénteken született leánygyermek szerencsétlen lesz. (Bucsuta.) A terhes asszonyoknak külön böjtjeik is vannak és pedig szerdán és pénteken.

Az első szülési fájásoknál a nőt kenegetik, dörzsölik, vékonyát, csipőjét előlről kézzel háromszor megrázzák, hogy a gyermek „jobban leaggya magát“. Ha a nőnek szülés előtt vérzése van, vizes ruhával kötik be a czombjait. Borba fahéjat, pálinkába tökmagot s timsót tesznek s ezeket kötik a testrészsre. A szülés utáni vérzést hideg borogatással igyekeznek elállítani. (Kis-Sziget.) A leghitványabb inget s alsó szoknyát öltetik fel, mely ruhát szülés után csak 3—4 nap mulva veti le, mert azt tartják, hogy a hány napig ezen ruhát magán hordja, annyi évig nem lesz gyermeke. A magzatviznek fürdőteknőt helyeznek az ágy alá. (Nagylengyel.) A vajdó asszony ágyára senkinek sem szabad ülni, mert a születendő gyermek ótvart kap.

A szülés leginkább a földön történik. Régebben a kályha elé rozsszalmát vittek be s azon feküdt, szüléskor aztán guggolt. Most vagy asztalra borul, esetleg egyik térdére ereszkedik, vagy leguggol (kukorczol). A gyöngébbeknek fejét a bábaasszony tartja. Régebbi időben — közvetlen a szülés előtt — járkáltatták az asszonyt a szobában s az ágy előtt térdenállva szült. Itt-ott még most is e szokást követik. Ágyban ritkán szül a nő. Ha térdepelve s általában földön szül, alája kis ruhadarabot vagy szalmát tesznek, ha pedig ágyban, akkor a szalmazsákot onnan kiemelik, vagy ha csak szalma a fekvőalj, arra piszkosabb lepedőt terítenek.

Ha a szülés nehézséget okoz, a nagy búcsújáró helyeken vett ú. n. Mária-tejből vakarnak le bizonyos mennyiséget s azt néhány szem rozsszal, kömény-maggal meg vöröshagymával keverve, szárazon összefőzik. Ezzel füstölik a beteget.

(Nagylengyel.) Istállóbeli pókhálóval, nyirfakéreggel, kettős rozsféjjel, kettős szilvával vagy más kettős gyümölcsessel, lengubával vagy vöröshagymával is füstölik. (Hosszúfalu.) Néhol 2—3 literes vízbe fodormentát főznek s azzal a testet meggőzölik. (Nagylengyel.) Sajtárba tollat tesznek s arra forró vizet öntve, a vajudó asszonyt fölibe állítják. (Dobronak.) Pároló sajtárba öntött meleg vízbe ültetik a vajudó asszonyt övig; $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ óráig ül benne, azután ágyba fektetik s könnyebben szül. (Kis-Sziget.) Élő állatnak szarváról kotornak le s erről itatják az illető asszonyt. (Hosszúfalu.)

A szülést — hiedelmük szerint — az is megkönnyíti, ha a hozzá látogató nő (esetleg a bábaasszony) fejkendőjével vagy kötényével végighúzza. (Nagylengyel.) Olyan asszony, ki azelőtt sohasem látta, kötényét leveszi s a kinlódó asszony derekára köti. (Bonzodföld.)

A vajudó asszonynak nem szabad férje megszólítására felelni. A férjnek az első gyermek szülésénél nem szabad jelen lenni, de ha különös körülménynél fogva mégis szemtanuja a szülésnek, az esetben mindegyik gyermek szülésénél jelen kell lennie, különben az asszony nehezen szül. (Csonkahegyhát, Bonczodföld.) Ha a nő az első gyermeke szülésénél el tudja kerülni, hogy az ura nem fogja meg, máskor könnyen fog szülni. (Boczöld.) A vajudó asszony gyakran felszokott jajdulni ily módon: „Jaj Szülőboldogasszon segíéecs meg!” Ha pedig a gyermek már megszületett: „Hála a Bold. sz. Márijának, hogy életre attá a gyereket, meg engem is megtartott”. (Kis-Sziget.)

Az asszonynak a hajdani patriarchális világban, midőn csak a családfő feküdt feleségével a tulajdonképeni szobában, míg a család többi tagjai még a házaspárok is, kamrában, istállóban stb. húzták meg magukat, lebetegedés s betegágyassága alatt helyet adtak a szobában. De nem az ágyban, hanem az ágy és a fal közé helyezett padon. Ide tették melléje a gyereket is a teknőbe. (Csertamellék.)

Azt tartják, hogy a mely asszony viselős korában a parazsat vízzel önti le, annak a magzatja *üszög lesz*. Vagy hogy azt a fát, a mi a párolásnál már égett, párolás után leöntik vízzel s a felesapó gőz és füst a viselős asszony altestét megcsapja. (Resznek.)

Az üszög némelyik szerint „ollan, mind az a hus, a melbe lélek nincs”, mások szerint olyan fülei s lábai vannak, mint a patkánynak, csak farka nincs. A mint a nőből kiugrik, ide-oda futkos, még a falra is fel tud futni s ott ugrál. A falról le-leesik, de az esésbe nem döglik meg. Némelyik asszony többet is szül. Ha agyon nem ütik, visszafut az anyjába s megöli. (Ballahida, Resznek.) Egy több mint 40 év óta bábáskodó öreg asszony mondta el nekem Dobronakon, hogy ő több üszököket látott. Egy a szomszédba futott s ott ütötték agyon.

Midőn a gyermek elszületik, a földön, a hol feküdt, fejszével háromszor keresztet húznak s közben ezt mondják: „Akkor legyen benned fájás, mikor ebbe a fejszibe!” (Hosszúfalu.)

A gyermek köldökzsínóráját kenderczerénával, vagy kis pántlikával kötik le. Azután lepedőbe takarva s az ágyra vagy ágy alá teszik, megtudandó, hogy milyen természetű lesz. Ha ott csendesen fekszik, nyugodt, higgadt, ellenkező esetben már t. i. sírás esetén, türelmetlen természetű lesz. (Csertam.) A mely gyermek

foggal születik, az boldog lesz, s meg tudja jósolni, hogy anyja halála után mi történik. Isteni sugallatokat tud közölni. (Nagylengyel.)

A *burokban született*, törvénytelen gyermeket a golyó nem fogja. (Dobronak.) A ki az újszülöttet először látja, ráköp, hogy szeme ne ártson neki, vagyis meg ne igézze. Ez azonban veszedelemmel is járhat, mert némelyik gyerek ettől ótvart kap. (Bánuta.) A *leszáradt köldökrészt* pedig összekötve elteszik s 7 év múlva magával a gyermekkel oldatják el. Némelyikkel egy kis ruhazacskóban, a nyakán hordatják, melléje szentelt gyertyát s foghagymát tesznek; 3 év múlva oldatják ki. Azért oldatják el magukkal a gyermekekkel, hogy okosak legyenek s hogy a leány ezenkívül jó varró legyen. (Csertam.)

A mely gyermeknek köldöke születése alkalmával a nyakára van tekeredve „hamar halálle“, vagy kötélén hal meg. (Bucsuta.)

Szülés után az asszony az ágyba fekszik, az ú. n. Nagy-Boldogasszony ágyába. Ez a rendes ágy; azonban addig, míg a gyermekágyas asszony benn fekszik, szüléstől avatásig, így nevezik, mert, mint mondják, a szülő asszonynak pátronusa a Nagy-Boldogasszony, illetőleg Boldogasszony, a Mária is abban feküdt. Ily ágyat közelben Vas megye őrsei részén is ismernek. Hazánkban a matyóknál, palóczoknál az Alföldön, és Szeged vidékén ismerik. Nagyboldogasszony Kálmány szerint magyar pogánykori istenasszony volt, melynek neve a kereszténység felvételével Szt. Annára szállott. A göcseji nép azonban Máriát érti Nagy-Boldogasszony, illetőleg Boldogasszony név alatt. A Nagyboldogasszony ágyát a bábaasszony készíti el és pedig közvetlen a szülés előtt. Megvetése után beszenteli, a templomból hozott háromkirályok vizével és pedig a közepén és a két szélén. A Nagy-Boldogasszony ágyába szülés előtt is bele szoktak menni, ha a nő ott kíván szülni. Boldogasszony ágya a göcseji reformátusoknál is megvan. Ellenben a hetésvidékieknél nem ismerik. Ezen vidéken régebben nem csak hogy az ágyban nem szült, hanem bele sem feküdt, hét hétig a szoba alján szalmán húzta meg magát. (Göntérháza.)

Régebben a Boldogasszony ágyát magas rudakra feszített lepedőkkel vették körül. A lepedő földig ért s az ágyat nem is lehetett látni. (Csesztreg.)

Mielőtt az asszony a Boldogasszony ágyába fekszik, a bábaasszony három királyok vizével meglocsolja s háromszor ezt kérdi tőle: „Hová mégy?“ felelet: „A Boldogasszony ágyába!“ Vagy a bábaasszony egyszerűen azt mondja: „Na, mas fekügyé le a Boldogasszony ágyába, legyen veled a Szűz Mária. (Várföld.) Gyakran minden kérdezősködés nélkül szokja mondani a szülésen átesett asszony: „Lefekszem a Jézus nevibe a Boldogasszony ágyába“. (Bucsuta.) Míg a betegágyas asszony a Boldogasszony ágyában fekszik, egy ruháját (inget vagy alszszoknyát) fordítva, visszajáról viseli. (Kis-Sziget.)

Az ágyban némely asszony most már csak 3—4 hétig, sőt egyesek csak két hétig fekszenek, pedig — sóhajtának fel az öregebbek — legalább hét hétig kellene maradniok benn, mert Mária is annyi ideig maradt ágyában, s csak ennek elteltével mutatta be fiát a jeruzsálemi templomban. A kik ezt az időt nem tartják be, a másvilágon minden egyes gyermekük után pótolniok kell. Az ilyen asszonynak hét hétig kell a Jordán vízében fürödni, ott tisztítja le magát. Ez nagy szenvedéssel jár, mert a Jordán vize olyan éles, mint a borotva. (Szentmihályfa.)

Ha a *lepény (mássa)* sokáig nem megy el, markába vagy üvegbe fuvatnak a nővel. A lepénnyel a betegágyas asszony foltos arcát lehúzzák, hogy a folt hamar elmuljék. A jellel bíró gyereket is lehúzzák, hogy a jel eltűnjék s a szem meg ne árthasson. A lepényt rongyba takarják s a „födis kertbe“ a venyige alá elássák, hogy a gyermek borivó ne legyen. (Hosszúfalu.) Általában félreeső helyre ássák el. Több helyen a hiúba teszik, a hol elszárad. (Lentikápolna.) A lepényt néhol üstök-csurgásba, másutt körte-, szilva- vagy almafa alá ássák. Erről különben már előbb szó volt.

Minél jobban vérzik a nő szülés után, szerintök annál jobb, mert így gyorsan tisztul s hasa gyorsan lepad. Csak túlságosan erős ne legyen a vérzés. (Nagylengyel.) Szülés után a nő hasát zsirral kenegetik s ha rágása van, langyos meleg ruhával borogatják. (Kis-Sziget.) Vagy bort forralnak, abba vajat tesznek s ráborítják a fájós részre. (Dobronak.)

A kisedet születése után sietnek *megfürösztetni*. Az *első fürdővizet* bodza-, istenátkozta- vagy kőkényfára öntik, hogy a gyermek arca túskevaros ne legyen. Túskevarnak az arcon első napon jelentkező „tüskehó hasonló“ pörsenéseket nevezik. (Nagylengyel.) A fürdővizbe a születéstől számított 2—3 hétig fél-fél marék búzakorpát vetnek, s azzal mossák a gyermek arcát, hogy az első bőr leköpedjen s ne hányja ki semmiféle kiütés. (Nagylengyel.) Néhol a fürdővizbe tejet öntenek, hogy a gyermek finom bőrű, „gyenge testű“ legyen, ne árthasson neki a napsütés s „öregség“ nevű betegségtől ment legyen. (Nagylengyel.) Azt az ollót is az első fürdővizbe teszik, melylyel a gyermek köldökét elvágták. (Nagylengyel.) A gyermek fürdetésekor, midőn a gyermek már a teknőben van, a betegágyas asszonyt a teknőbeli vízzel háromszor lehúzzák, hogy tiszta legyen, a rajta levő foltok eltűnjenek, hogy fölkelés után meg ne szólhassák, mert újra beteg lesz. (Kis-Sziget, Milej.)

Első fürdetésnél a gyermek fejére földöt vagy serpenyőt tesznek s azt mondják: „Mikor illen ember lát, mind ez a földű, akkor árcson a szem!“ (Gutorföld.) Fürdetés közben a száját kimossák s a melyiknél a nyelv alatt hártya van, azt leszakítják. (Nagylengyel.) A gyermeket háromszor körülöccsolják s ugyanannyiszor növendék- vagy mutatóujjal a szájába csöppentenek, hogy belső része jól kitisztuljon. Ezt egy-két hétig minden fürösztésnél ismétlik. (Szentadorján.)

Az első fürdetésnek nagyon alaposnak kell lenni. Ha ekkor a bábaasszony elég jól nem mossa meg a gyermeket, az szörférget kap. Ennek gyógyítását e folyóirat egyik számában a betegségek gyógyításánál már ismertettük. A tömgyént (var) a gyermek fejről nem szabad letépni, mert fejfájós lesz. A gyermeket némelyek születésekor borral vagy tejjel is megmosdatják, hogy szép fehér arca legyen. (Radamos.) Midőn az első fürdőből a gyermeket kiveszik, apja a csizmáját lehúzza s kapezóját ráteríti a gyermekre („beletakarítja“), hogy szem ne ártson meg neki. Néhány perez mulva azután kibontja. (Lentikápolna.)

A fürdővizet napnyugta előtt öntik ki, hogy a gyermek álma el ne menjen. (Baksa.) Bucsután reggel öntik ki a fürdővizet. Az első mozdóvizet a leánygyermek után pázsitra öntik, hol nem jár senki, a fiúgyermek után pedig a farjászol vagy vályú alá, hogy jó „marhalatú“ legyen, vagyis, hogy siessen mindig az istállóba s szeresse a marhákat. (Hosszúfalu.) Néhol istenátkozta túskefára öntöt-

ték, hogy a gyermek ne köpedjen mérgesen. (Sárhida.) Az első mosdóvizet csávássajtárba is szokják önteni s így a disznóval megetetni, hogy a gyermeknek baja ne legyen. (Radamos).

Az újszülött gyermeket rendszeren anyja mellé fektetik, és pedig azért, hogy a rosszak, démonok, boszorkányok, ha az anyja nem elővigyázatos, meg ne rongyosítsák s ki ne válthassák, vagyis el ne ragadhassák és más, idétlen csenevész gyermeket ne csempézhessenek helyébe. Az ilyen, újszülött helyébe tett gyermeket „váltott gyerekek” nevezik.

A váltott gyermekre vonatkozó hiedelmek Göcsejben s Hetésben általánosak. A váltott gyermektől különösen a fiatal anyák félnek. A kicserélés, kiváltás főleg a születés után való napokban történik, a midőn az újszülött még nincs megkeresztelve s a gyengélkedő anya magára maradván, elalszik. Ilyenkor a kis csecsemőre senki sem ügyel, a ház körül ólálkozó rosszak könnyen elcsenik. Hogy ez meg ne történhessen, már eleve többféle intézkedéseket tesznek. A védekezés már a gyermek megszületése előtt kezdődik az ágy elkészítésénél.

Az ágyba, hogy a rosszak hozzá ne férhessenek, szentelt vizet, nyírfát, templomi szereket, mint gyergyát, misemondó ruhadarabot stb., továbbá olvasót, imádságos könyvet, benedekhagymát erősségül a csáktornyai barátoktól hozott szentelt füvet s a férj ruhájából egy kis darabot. A vánkos alá helyezik a férj gatyáját, dolmányát, sőt néhol egész öltözet ruháját, kenyeret, pénzt, konyhai vagy asztali kést. (Ez utóbbiakat leeresztve az ágy feje felé.) Az ágy sarkába a márcziusban útról összeszedett disznótrágyát tesznek. Az izraelitáknál a férfi gatyafűzőjét lehúzzák s az asszony derekára kötik, továbbá azt a szíjat, a mit imádkozásnál homlokukon használnak, vánkos alá helyezik.

Pénzt azért tesznek az ágyba, hogy a gyermek pénzes legyen. A hagymát később elteszik s baj esetén a tehén tőgyét kenik meg vele. (Salomvár.)

A gyermeket magát a pólyán kívül az anyja elköttőjébe (kötény) takarják, azt tartván, hogy ezzel az anyja hasa is rajt van s védi. Szentelt vízzel a gyermeket meglocsolják, olvasót tesznek a pólyájába vagy nyakába. Az olvasót a pólyából 7 hét előtt nem lehet kivenni. A gyermek nyakába benedekhagymát is szoknak kötni.

Ha az anyának a szobából ki kell mennie s a gyermeket egyedül hagyva olvasót tesz rá, hogy a rosszak ki ne váltsák. A rosszak néha észrevétlenül, néha azonban nyíltan, csellel, vagy erőszakkal viszik el a gyermeket. Egy ízben egy rossz a betegágyas asszonytól követelte a gyermeket: „Ad idé gyerekedet!” „Nem adom” volt a válasz. Megint csak kérte, midőn látta, hogy az anyja nem adja oda a gyermekét s ő nem juthat hozzá, mérgesen odakiáltott: „Hát nem is kell!” s erősen becsapva az ajtót, eltávozott. (Radamos.) Más helyen a rosszak már kézben tartották a gyermeket, midőn az anyja észrevette s elkapta tőlük. Ekkor vakarccsal kínáltak meg a rosszak, hogy egyék, de nem fogadta el, mire a rosszak a vakarccsal úgy össze-vissza verték, hogy a feje egészen bele-dagadt. (Salomvár.) Némelyik rossz, ha a kiváltás nem sikerül, a betegágyas nőt arculüti. (Bonczodföld.)

A váltott gyermek, mint a gonosz szellemek fajzata, különös alakú, korcsos, idiota. Erről ismerhető fel. Teste törpe nyúlós, kocsonyás, lábai merevek, válla

széles, feje, koponyája nagy, arcza beesett, haja torzonborz, szája széles, orra lapos, fülei nagyok s lefelé nyúlók, kezei, lábai vékonyak, 2—3 évig meg se szólal, azután érthetetlenül sivitva motyog. Némelyik egészen szótalán, azért „szótalán gyerekek“ is nevezik. Tompa eszü. Járnai nem tud rendesen, többnyire ül és sokat nyöszörög, sír. Csak hét éves koráig nevelhető fel, azután elpusztul, illetőleg másfajta gonosz szellemmé változik.

Az egészen szótalánul viselkedő, váltott gyermeket ki is szokták próbálni, hogy megbizonyosodjanak, vajjon néma-e. E végből számára egy kis bögrében kását főznek, azt a szoba földjére (padlójára) téve, melléje nagy fakanalat helyeznek, mely a bögrébe nem fér be. Azután az illető váltott gyermeket odaszólítva a már eleve kilyukasztott padláson valaki megfigyeli, hogy mit fog csinálni, beszél-e majd valamit. Ily alkalommal Szilvágyon a következőket tapasztalták: a váltott gyermek a bögrét és kanalat szemlélte, nézte, nézte. Egyszer csak megszólalt: „No, hetedhét országot összüjártam, de illent még nem láttam . . . kis fazik, nak kalán . . . kis fazik . . . nak kalán . . .“

Más esetben a váltott gyermek, kezében a fakanállal bökölődött a bögre felé, de a kanál nem ment bele, mert nagy volt, mire pöszén, de érthetőleg ezt motyogta: „Piszi polál, nak kalán . . . (piczi pohár nagy kanál). Mást nem tudtak beszélni. Ezek után többé sohasem hallották hangjukat.

Minden nagyobb faluban van egy-egy ilyen váltott gyermek. Mert a nép az előbb leírt alakú csenevész gyermeket valósággal annak tartja, a ki helyett az igazi gyermeket a boszorkány elvitte s magánál tartja. Ez lévén a nép hiedelme, természetes, hogy az ilyen gyermektől a szülők szeretnének megszabadulni s a maguk „igazi“ gyermekét valami módon visszaszerezni. És a visszaszerzés lehetséges is, ha a módját tudják. A kemenczét vízfordta fával kell befűteni, s midőn a váltott gyermek a lapáton van, a bedobást kell színlelni. E közben ezt kell mondani: „Bedoblak! bedoblak!“

Favágítóhoz viszik a gyermeket, ott egy tuskóra hajtják a fejét s a nyak keresztülvágását színlelik, ezt látva a gonoszok, megijednek s a váltott gyermeket hirtelen elragadják és helyette a szülők valódi gyermekét teszik helyébe.

Egy embernek a fia már hét esztendő volt s még nem tudott beszélni, csak üldögélt és sírt. Az apa bizonyosra vette, hogy váltott gyermek. Gondolta magában: majd segít ő azon, hogy saját gyermeke megkerüljön s a nála levő nyomorékot a rosszak magukhoz vegyék. Egy napon a váltott gyermeket szépen felvette s háttal tarisznyájába belegyömöszölve Lenti község felé tartott vele. Viszi, viszi. Egyszer csak a kölyök, a ki eddig néma volt, veszélyt sejtve, megszólalt s kérdezte: „Decskó, há viiszó?“ „Evüszlek Lenti pukáter!“ „Mics esinyász ott velem?“ „Maj megtudod!“ Az ember egyenesen a lenti-i templomhoz vitte, a hol tarisznyájából kivette, megfogta két kezét s erősen a templom oldalához vágta. A gyermekből „kulimász“ (fekete kocsikenőcsfőle) jött ki. Erre a rosszak hirtelen megjelentek, elkapták s az embernek tulajdon gyermekét dobták oda. E gyermek olyan nagy volt, mint amaz, a kit a rosszak elragadtak.

Egy anyának szülés után való negyedik napon ellopták a gyermekét. Csak valami szelletet érzett, oda nézett, hát egy nagyfejű, félreszájú gyermeket talált maga mellett. Ezen túl kell adni, gondolta magában. Elmondta az esetet egyes

tudákos asszonyoknak, kiknek tanácsa szerint mindenféle szárított füvet főzött s azoknak forró levét a fürdősteknőbe öntvén, a váltott gyermeket pelenkába takarva, beletette. Ezután kiment a kertbe gyomlálni. Midőn gondolta, hogy a víz már kihűlt, a gyermekhez ment. Levette róla a pelenkát, és uramfia! már nem a „pötyyedt szájú“ volt benn, hanem az ő igazi gyermeke. (Lispe.)

Érdekes a nép azon hiedelme, hogy a foklát (fáklya, fenyőszilánkból, melyet régente világításra használtak s használnak némely háznál ma is) mind a két végéről nem szabad meggyújtani. Mindig ugyanazon végét kell égetni, mert különben ebből a boszorkányok a váltott gyermek csontját csinálják.

A váltott gyermekkel szépen kell bánni, mivel az illető szülőknek gyermeke is — már t. i. a kit a gonoszok elesentek — hasonló bánásmódban részesül a rossz szellemeknél. Ha ezt éheztetik, ütik-verik, sanyargatják, biztos, hogy saját gyermekük is ennek van kitéve. Ellenben, ha szépen gondozzák, nevelik, hasonló jó sorsban részesül igazi gyermekük, s a gonoszok keze között is szépen fejlődik úgy, hogy a midőn a visszaszerzés sikerül — a melynek hét év alatt kell megtörténnie — szép fejlett gyermeket nyerhetnek elrabolt gyermekükben.

Miután a kicserélésnek különösen a kereszteleilen gyermekek vannak kitéve, már ezen okból is siet a nép a kis gyermeket a „pogánságba kivenni“, vagyis megkereszteltetni. De a főök az, hogy a gyermek keresztelés előtt el ne haljon, mert az ilyennek tisztítóüzön kell átmenni; a másvilágon sötétségben van s addig nem is lát világosságot, míg a világnak vége nem lesz. (Nagy lengyel.) Némelyek szerint a keresztelelenül elhalt gyermeket a másvilágon hétesztendő korában a Keresztelő Szent János kereszteli meg. (Bonczodföld.) A gyengébb gyermekeket, házi keresztésben részesítik, hogy esetleg pogányságban ne haljanak meg.

Gönczi Ferencz.

Az oláhok „Kedd asszonya“.

Katona Lajos „A Kedd asszonya“ című, s az Ethnographia XVI. évf. 1. füzetében közzétett tanulmánya kiegészítésül Hathalmi Gabnai Ferencz folyóiratunk XVI. évf. 2. füzetében kis közleményben szól arról, hogy hazánk oláhajkú népénél kiféle a „kedd asszonya“. A ki a nép között él és kissé bővebben tanulmányozza a nép belső, lelki világát, hiedelmeit, gondolatmenetét és képzelőtehetségét, meggyőződhetik arról, hogy itt sokkal több a kutatni való, sokkal nagyobb az anyag, mintsem avval oly kurtán lehetne végezni.

A „kedd asszonya“ olyszerű magyarázata, hogy: „kedd ugyanis márcz, este annyi mint szárú, a két szó összetételben = márczszárú pedig nem kedd estét, hanem boszorkányt jelent“, nem áll meg. Lehet, hogy H. Gabnai F. jól fogja fel, de rosszul fejezi ki. Rosszul fejezi ki, mert *marți seara* első sorban mindenkor kedd estét jelent, s csak másodsorban azt az ellene vétőket megbüntető bizonyos rossz lelket, de *boszorkányt* semmi szín alatt sem, mert annak neve *strigoi*, mely rendszerint a tehenet rontja meg, rúgossá, döfössé teszi s tejét veszi el.

Hogy mi alapon nevezi H. Gabnai F. boszorkányát *asszony*-nak — mert hisz *kedd asszonyának* írja — ahhoz magyarázatot nem fűz, mint azt Katona Lajos teszi, hanem taláalomra mondja annak, a mi pedig nem helyén való.

A mi az oláhok „*kedd asszonyát*“ illeti, részemről a következő adatokkal járulok hozzá:

Az oláhok — legalább Hunyadmegyében — keddi napokon szürkülettől kezdve nem dolgoznak, tartózkodnak ettől, mert nem jó (*nu sè aratü dea lucra*) s egyáltalában a háztól sem adnak ki semmit, mert nem szerencés. A kedd estéjén megjelenő s az embereket házi teendőik végzésében meggátoló gonosz lelkű nő személynek, a rendes emberi természetnél jóval nagyobb, különös rontó erővel fölrüházottnak képzelik, s ilyen értelemben *muhnetic*-nek nevezik, avagy kuszált bogos hajú, kőzos, kőborgó furiának gondolják s ekkor *ciuma*-nak hívják. De lehet fölváltva egyik hónapban asszony, a másik hónapban férfi, s ekkor *mueröcü* a neve.

E kedd esti rossz lélek tetszése szerint át is változhat, állati alakot is ölthet, fekete kutya, vagy kecske alakjában is előtűnhet. Elvesztheti külső formáját, s a szellemekhez hasonlóan jelenik meg s így „*nebunu*“ szóval illetik. Láthatatlanul rontja s hurezolja meg a vétkest útakon, útféleken, dülökön, árkokon, bokrokon, mezőkön s otthon egyaránt, vagy a tűzhelyből kicsapó láng képében boszulja meg magát.

Nagyobb munkák végzését, — mint a milyen a mosás, szapulás, fonás, szövés avagy főzés stb. — egyes testrészek megbénításával, némitással, megsiketítéssel, égetéssel, forrázással bünteti. Kisebb házi teendők abbanhagyására különféle jeladásokkal mint pl. gerendaropogással, ablak-megveregetéssel, valamely testrész erősebb elzibasztatásával inti az illetőt.

Nagyobb ünnepek utáni, továbbá a böjtök első és utolsó hetébe eső kedd estéken nagyobb rontó erővel van fölrüházva, mint máskor; de olyanokkal szemben, kiknek erősebb őrangyaluk van, nem bír, legfeljebb nehéz álmot bocsát rájuk. Hatalma mindkét nemre, férfira és nőre egyaránt kiterjed. A tőle származó veszedelem elhárításának hathatós eszköze a folytonos imádkozás, keresztvetés és mise-mondatás.

Hogy bűbajos dolgok sikeres elérésénél hathatósan közreműködne, arra nézve eredményre nem jutottam, s ily oldalról nem is érintem.

Miután a fentebb említett csak kedd este jelenik meg, csak ekkor bír különös erővel, s csak az ekkor dolgozót rontja s bünteti meg, szóval mindaz, mi körülötte forog, hozzáfűződik, a kedd estéjével van kapcsolatban: a nép babonás félelemből nem mondja ki nevét, hanem burkoltan s találóan *marți seara*-val, a kedd estével ejti ki.

E babonás, rossztól való félelem, a gonosz lélek és bajt hozó nevének kiejtésétől való tartózkodás nemcsak az oláhoknál, de más népeknél is föltalálható, tehát e jelenség nem újság.

Megtaláljuk első sorban a magyaroknál közmondásaikban. „Nem jó az ördögöt a falra festeni“, „Nem jó a farkast emlegetni, mert a kert alatt jár“. Göcsejben régente a farkast nem nevezték igazi nevén, hanem *toporgyán féregnek*. (Ethn. XV. 2. Gönczi: „A csordás farkas“.) Csikban a székelyek az oly sok pusztítást véghez vivő medvét ma is *toportyán féregnek* hívják. Szibériai nyelvrokonainknál szintén föltaláljuk ezt. Misztikus lények szeretik titkolni nevüket. Kiejtése fölboszítja a néven szólítottat, (Ethn. XV. 1—2. Herrmann Antal: Toportyán féreg.)

Erre vezethető vissza a mordva népnél szereplő találós mese: „Kukudo kudós, jakštire afaks cijne“. Házról-házra veres kakas fut = tűzvész. (Ethn. XV. 5. Barna Ferdinánd: Adalékok közmondásaink és szólásaink eredetéhez.) Hogy egy harzvidéki XVI. századbéli prédikációban fölemlített farkast nem *Wolf*-nak, hanem *Jage*- vagy *untier*-nek nevezték, Petsch tanár a farkasembertől való félelemmel hozza összefüggésbe. Kelet-Poroszországban a farkast *Geurwm* vagy *Ungeziefer* kerülő szóval emlegetik. (Ethn. XV. 1—2. Herrmann A.: Toportján féreg)

Ugyancsak ilyen természetű a németeknél használt „*vöröskakas*“ kifejezés. „A németben alkalmazása nyilván onnan ered, hogy a nép merő félelemből nem nevezi meg valódi nevén a veszedelmes dolgot, nehogy falra festvén az ördögöt, ez megjelenjék“ — jegyzi meg Munkácsi Bernát Barna előbb említett tanulmányánál.

Mindezek felsorolása is hozzájárul annak bizonyításához, hogy az oláh „*marți seara*“ a „kedd asszonyának“, a gonosz léleknek nem határozott nevéül, hanem annak csak körülírásául szolgál a népnél.

Kapcsolatosan egy pár babonás történetet is fölhozok.

Kedd estjén egy asszony font. Fonás közben belépett hozzá egy nagy asszony, *mueròcã*, ki fölajánlotta, hogy segédkezik. A háziasszony nem ismervén őt, szintén guzsalyt nyomott markába. Vendége később fölhozta, hogyha valami mosni való volna, úgy azt is szívesen megtenné, mire a háziasszony, kapva az alkalmon, szomszédjához futott üstért, kinek elmondotta, hogy még segítsége is van a mosáshoz, mire az ijedten kiáltott föl, hogy vigyázzon, mert hisz a „*marți seara*“ jött hozzá, szabaduljon tőle, mert különben megöli. E végett siessen haza, az ajtóban kiáltsa el magát, hogy a hegyek és erdők izzó tűzben állanak, s ha erre kifutott félelmetes vendége, úgy rohanjon be a házba, reteszelve el az ajtót belülről, s fordítson le szájával minden edényt. Az asszony megfogadta a tanácsot, meg is menekült, de ettől kezdve soha semmit sem dolgozott kedd estjén.

Egy asszony, mert kedd estjén font, ujjai megmerevedtek. (Boholt.)

Egy ember kedd este dolgozott, s ezért a gonosz lélek száját füléig ferdítette el. Csak többrendbeli misemondatás és annak megfogadása után, hogy ilyenkor dolgozni nem fog, állott helyre a szája. (Szent-András.)

Kiuda Valeria nevű *alsó-kajaneli* asszony egy kedd este szapult. A mint az üstben főt a lúg, az üst nagyot ugrott, s erős pattanással kiömlött a tartalma, de sem az asszonynak, sem az üstnek baja nem lett. A történetet a „*marți seara*“ megjelenésének tulajdonították.

Egy *bezsáni* fiú, Akim Ávrám, a mint a nevezett estén boeskorát foltozgatta, a gerenda hatalmasat roppant. A gonosz lélek büntetésétől félve, rögtön abba hagyta munkáját, s lámpáját eloltva aludni tért.

Dédácson egy asszony kedd este vásznat szót s ezért másnap megnémult. Egy hétig nem tudott beszélni, de ekkor újra megszólalt, mert megfogadta magában, hogy olyankor többé nem dolgozik.

Megtörtént, hogy egy asszony, mert kedd este font, megsiketült. Miután megfogadta, hogy kedd este többé nem dolgozik és misét szolgáltatott, nyerte vissza halló képességét.

Egy asszony kedd este házi teendőket végzett. Éjfélutánban megjelent egy *ciuma* s dobot veregetve ablaka alatt, háromszor föl s alá járkálva megfenyegette ezért.

Egy másik asszony ugyanazon este kukoriczát engedett le a kashól s későig morzsolta. Éjjel a gonosz lélek megveregette ablakát, s kihivta kukoriczáért, nyilván azért, hogy megbosszulja magát. (Szántóhalma.)

Egy ugyancsak szántóhalmi ember a szentandrászi malomból kedd este lisztet akart hazavinni, de mert ilyenkor tette, a rossz lélek ellenkező irányba vitte, a cserna-keresztúri hidig hurczolta meg büntetésből.

A szántóhalmi útkaparó kedd este tököt vágott ökreinek. Ezért éjjel 12 órakor a gonosz lélek kizavarta ágyából, s úgy, mint volt, a horgosi kanyarulatig vitte el. Csak hosszas imádkozás után szabadult meg tőle, s térhetett vissza a faluba.

Muntyán Mihály tavaly őszön egy kedd este a felében kapált kukoriczát vitte be Dévára; de mert nem tudta mind elszállítani, a hátralevő őrzésére apósával és sógorasszonyával a határban maradt. Éjfélkor az asszony kiabálni kezdett s rettegve mondotta, hogy a *marji seura két fekete kecske* képében megjelent előtte. Eszökbe jutott az esti munka, s imádkozva keresésükre indultak, de azok eltűntek szemeik elől.

Ugyancsak Muntyán Juon egy kedd este a szentandrászi malomban örölt hat zsák lisztjét szekereére rakva, hazafelé indult. Alig hagyta el a malmot, a gonosz lélek teheneit a Csernába hajtotta s gazdáját a szekérről a vízbe dobta. A víz a szekéroidalakon felülért s a megörölt liszt is tönkre ment. (Szántóhalma.)

Egy ember kedd este örölni valót vitt a malomba, s ezért a gonosz lélek éjjel 12 óráig hordozta a határban gabonástul árkon-bokron keresztül, úgy hogy tájékozni sem tudta magát. Csak hosszas imádkozás és keresztvetés után szabadult meg a nagyobb bajtól. (Sárfalva.)

Egy karácsonyi böjt kedd estéjén egy szegény sorsú ember a faluban összedett eleménosiájával tért haza. Otthon az asszonyt szapulva találta, mit az asszony férje figyelmeztetése daczára sem hagyott abba. Késő este csak megveregette valaki az ajtót s az asszonyt kihivta. Mikor ez kinézett az ajtón, egy asszony képében megjelent gonosz lélek megfogta, kibontott hajába markolva kifelé húzta, s hogy tovább nem vihette, csak férjének köszönhette, ki feleségét hirtelen megragadta. A gonosz lélek az asszonyt — haját két kézre fogva — alaposan megczibálta. Ezóta és ezért van az asszonyok fején hosszan látható elválasztó sáv. (Tirnovicza.)

Szabó Imre.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

A magyar katona-dalokról.

Mindenek előtt feltűnő, hogy a katona-dalok inkább szomorú színezetűek, mint vigak. A ritmusuk ugyan táncz-ritmus, de lehetetlen dallamukból ki nem érezni a fájdalmat. Nem mondom, hogy egy-két gondtalanabb nem akad köztük, a melyek különösen szövegükben egész a trágárságig vidámak (ilyen éppen elég van); de az összességből s még a trágárok dallamaiból is inkább a szomorúság szól, mint a vidámság.

Feltűnőnek tartom ezt a sajátságot, de egészen természetesnek. Mert hiába született a magyar ember lóra és katonának: lelkiismeretemre mondom, hogy ez idő szerint fél a katonaságtól s szomorúan megy oda, mintha vágóhídra vinnék. A kibédi legények — a kiktől katona-dalokat másoltam — általában szép és ügyes fiúk, a kik közül 80 százalékot Miklós-huszárnak visznek, de szíve gyökeréből búsul mindenik, ha bevették. Sőt annak se tud örülni, ha először és másodszor be nem veszik, mert rá nézve az a legnagyobb csapás, ha a harmadik sorozáson válik be.

Hogy miért fél a magyar legény a katonaságtól s miért megy szomorúan oda, vagy miért ejt magán szívesen kisebb fajta sérüléseket, csakhogy alkalmatlan legyen, annak több oka van. S én itt nem akarom ismételni azokat a közismert okokat, melyeket lapok és országgyűlési szónokok untig elcsépeltek. Egyről azonban — éppen a legeslegfőbb okról — szólanom kell, nemcsak azért, mert eddig teljesen figyelmen kívül hagyták, de főleg azért, mert ennek ismerete nélkül nem lehet a magyar katona-dalok tiszta megítéléséhez eljutni.

Nem azért van kevés katonás a magyar katona-dalokban, hogy a magyar legény gyáva, vagy nem katonának való; hanem azért, mert a katonaság, a mai rendszer szerint, az emberi élet legkényesebb korszakában támadja meg az egyest s ragadja ki abból a körből, melyet elhagyni éppen akkor a legnehezebb. Saját fülemmel hallottam, mikor a 18 éves legény büszkén rávágott a mellére s megvetően felkiáltott: „stenit a mai fiatalságnak! Hogy félnek attól a komisz élettől!” De 21 éves korában, mikor sor alá kerül, a többivel együtt ő is elbődül. Nem azért, hogy neki is meg kell tanulnia, mi az a: „kum her!” Sőt mondhatom, hogy a magyar fiú akármit s így a német nyelvet is szívesen tanulja s ha valamire jut benne, nagyon örvend s büszke rá! Régi katonákat ismerek, a kik írni-olvasni sem tudnak, de ma is büszkén felsorolják azt a 10—15 kimondhatatlan nevet, a mely felebbvalójuk volt. Sajnos, de a magyar fiút nem igen bántja sem a nemzeti érzése, sem az alkotmányos érzülete: három év múlva dicsekedve beszél felebbvalóiról s őszintén megvallja, hogy az apját is keresztül lőné, ha a császár úgy parancsolja. Ez bizony így van az életben! S ha mégis úgy bögnek és vonítanak, szinte nem emberi hangokon, október felé a katonák, annak egészen más, sokkal mélyebben fekvő oka van.

Mindenki tudja, hogy az ember 20 éves koráig oda ért, hogy nézni és keresni kezdi a maga párját. Tudják ezt az uralkodó családok is, a kik ilyen korban rendesen házasítanak, hogy egyéb, ennél nagyobb kellemetlenséget kikerüljenek. Ugyanabból a fajból való a falusi legény is, ilyen korban ő is nézi és keresi a maga párját, de meg nem házasodhatik, mint az uralkodó hercegek.

Hogy ezt a körülményt kellőképpen méltányolhassuk, tudnunk kell, hogy a falusi életben minden leány férjhez megy, még az is, a ki esetleg félre lépett, a mint mondják: megesett. Egyszerűen azért van ez így, mert a falusi ember agglégénysége lehetetlen valami. A falusi ember asszony nélkül megélni nem tud. Ki mos és ki főz rá? De meg nyilvános helyek sincsenek falun, mint a hogy a művelt társadalom gondoskodott magáról. Ebből érthető, hogy a falusi leány kapós portéka, a ki nem egyszer bátran elrugja maga mellől a nem neki való férjet, mivel biztosan kap másikat. Az én falumban 2000-nél több a lélekszám s harmincz éven belül egyetlen vén leányt ismertem s az is félkegyelmű volt.

Már most mi történik a 20 éves legénnyel? A legtöbb esetben ő is kiválasztja a maga párját s ez is a természet rendje; mert ha valaki 20 éves koráig szerelmes nem volt, nyugodt lehet, hogy azután se lesz. De másfelől a falusi közvélemény egyenesen elítéli azt, a kinek még szeretője sincs. Úgy fogják fel a dolgot, hogy azért nincs, mert nem kap.

Kiválasztja tehát a leányt, a ki 16—18 éves s a kit már most vezethetne az oltárhoz, ha a katonaság előtte nem volna. De jön a sorozás s megkezdődik a kálvária. A legkevesebb négy év, a legtöbb hét év, a mibe kerül neki ez a multság. Addig házasodni nem lehet. Ezért fél a sorozástól, de leginkább attól, ha a harmadik sorozáson csípi be, mert abban az esetben mint kész vén legény állít haza a maga 26—27 évével s az a Juczi vagy Panni, a ki annak idején az övé volt, már 3—4 gyermek anyja valaki más mellett.

Mert a sorozatra menő legénnyel szemben a leány helyzete is nehéz. Minden hosszabb magyarázat helyett idézem ezt a gyönyörű bús nótát:

Ősz felé jár már az idő, házasodni kéne,
Férjhez mennék, édes anyám, ha valaki kérne;
Az a legény, ki hozzám járt, elment katonának,
S ha haza jön, fiatalabb kis lányt választ babájának.

S ebben tökéletes igaza van, mert falun 20—22 éves leányt már idejét multnak, „idő-töltött“-nek tekintik.

Ily körülmények között a besorozott legény azzal a biztos tudattal rukkol be, hogy az ő kiválasztott párjától örökre búcsúzik. Ezért bög olyan keservesen márcziustól októberig s nem ismer sem Istent, sem embert ez alatt az idő alatt, hanem csapatostól bejárja a falut, iszik, dorbézol s üt-ver, kit a hol talál. A falubeliek pedig némán türik ezt és csendes szájalommal nézik őket, mint az áldozatra szánt barmokat. Magam is láttam azt az öregasszonyt, a kit Bartalus említ valahol, hogy ül a kövön s csendesen sirdogálja a halotti búcsúztatót, míg benn a fiát vizitálják. Valóban, a mi társadalmunkból megítélni a népet nem lehet s a kik a katonai törvényeket hozták, csak a műveltek társadalmi életét és szokásait ismerték. Nálunk lehetséges, sőt nagyon szokásos, hogy valaki 30—35 éves korában házasodjék, a mikor már, úgy szólva, kiélvezte az élet örömét s nyugalomra vágyik, de ez falun lehetetlen. Ott a 27 éves legény vén legény s idegenül néz szét a világban. Házasodni pedig, a mint felfejtém, nem a szerelem, de az élet követelménye szerint okvetlenül meg kell. Éppen ezért jut nehéz helyzetbe a falusi legény a katonasággal.

E nehéz, szinte lehetetlen helyzetből van egy kibúvás, a mely még nehezebb, még lehetetlenebb helyzetet teremt, de a melyet mégis mind többen és többen követnek. Ez abból áll, hogy a legény húsz éves korában, csak úgy a füzfa alatt, megesküszik a kiválasztott leánynyal. Vadházasság biz ez, a mely ellen a sokbeszédű papok eleget prédikálnak, de a melynek okát eddig meg se próbálták megvizsgálni. A legtöbb esetben maguk a szülők is belenyugosznak ebbe a megoldásba, sőt még örvendenek is neki.

Legatus voltam egy faluban, a hol a megyebírónak, tehát az első egyházi embernek a fia élt ilyen házasságban. Volt már egy kis gyermekük s az apa még csak egy év mulva ment sor alá. Mikor fiatalos szívvel elszörnyűködtem ezen, a

vén bíró felvilágosított, hogy ez a helyzet lehetetlen ugyan, de ha a fiút nem veszik be, vagy ha valami módon ki tudja szabadítani (ez az a remény, a mely soha sem hagyja el az embert!), akkor minden rendbe jő. Ha nem tudja, akkor bizony baj, mert három esztendeig a menyét gyermekestől neki kell tartania; de hát egyebet nem igen lehetett tenni s aztán szégyennek sem olyan szégyen, mert sokan vannak így, stb. Az öreg bíró még jól bírta magát, de hát a hol minden támasz nélkül marad az asszony? Az bizony sírva hordja be Marosvásárhelyre az urának a lisztet és süt neki a posta-réten paladinesát zsír nélkül.

Örvendeni pedig azért lehet még ennek az állapotnak is, mert a fentebb elmondottakért, a falusi legénnyel, attól az időtől kezdve, a hogy párt nézett ki magának, addig, a míg bosorozzák, vagy végkép kiszabadul a sorozás alul, tehát 21, illetőleg 23 éves koráig, bírni nem lehet. Durva, kötekedő, iszik, ököltre megy az apjával s megveri azt, ha fékezni akarja; a mellett semmit, vagy csak keveset dolgozik s azt sem a családnak, hanem a szeretőjének, vagy magának, a mit vasárnapoként elver. Ha azonban összekel a leánnyal, rögtön megváltozik. A mint mondani szokták: belép a becsületes emberek sorába. Dolgozik, mint a marha, hűségesen; csendes, józan életű, engedelmes, mint a ki érzi, hogy tehetetlen a végzettel szemben s ő és családja rászorul az emberek jóindulatára. Csupán annyi kivetni való találatik benne, hogy a rémként közeledő katonai kötelezettség ideje csendes melancholiát rajzol a lelkére s az egész ember lassanként melázóvá, szótalanává válik. Egyébként nagyon jóra való, dolgos ember lesz a durva, kötekedő legényből s ezért egyezik bele a szülő ebbe az állapotba. Lehet könnyelműségnek mondani ezt az eljárást, de ugyanezt a dolgot előrelátásnak nevezzük az uralkodó családoknál.

Ilyen állapotban pedig elegendő vannak s éppen azok vannak benne és szenvednek tőle, a kik a legerősebben, a legmélyebben éreznek, a kiknek a lelke legfogékonyabb a dalra. Mert a lagymatag érzésű könnyen hagy szeretőt, anyát, szülőfalut; a mély érzésű, a ki a dalok iránt érzékeny, sokszorosan átérzi helyzetete visszásságát. Szomorúság nézni, hogy a duhaj, piros képű legény, miként halványul meg s csendesedik meg, ha ebbe a helyzetbe belekerült. S mikor valaki ezt a nótát hallja énekelni:

Megizenem a szeretőm anyjának,
Csináltasson rengő bölesőt lányának,
Beli-beli kis párnát,
Beli-beli kis párnát,
S úgy ringassa el a kis unokáját.

az Istenért, nehogy valami pikáns francia chansonette-re gondoljon, hanem tudja meg, hogy a ki ezt először énekelte, az után otthon fiatal feleség s két-három gyermek fonnyad. A „szerető“ szó senkit se téveszsen meg. Tudja azt a falusi legény nemcsak a papjától, de a maga lelkétől is, hogy az, a kivel együtt él, neki nem felesége, csak szeretője, a mig vele törvényesen meg nem esküszik. Különb is mindent megmagyaráz a dallam, a melyből csendes, de őszinte mély bánat sugárzik ki.

Azt hiszem, ennyi éppen elég arra, hogy megértsük, miért szomorú a magyar katona nótája s nem botránkozunk meg túlságosan, ha a vitézi élet dicsérete helyett panaszkodik s efféle prózai dolgokat emleget:

Miklós-huszár nem eszik vacsorát

Vagy:

Katonának nem jó lenni,
Mert keveset adnak enni.
Réz a sajka, bádóg a teteje,
Én Istenem ments meg tőle.

Más változat szerint:

Réz a kalán, bádógos a sajka,
Be keveset adnak rajta.

De a való állapotok nyomorúságát legjobban kifejezi a következő nóta:

Vásárhelyi nagy kaszárnya dombon van,	Sorozatra kell menni a legénynek,
Akár merről fújja a szél, hideg van.	A gazdagnak éppen, mint a szegénynek,
Fújja a szél lengeti,	De a gazdag, ihajla!
Nem szabad házasodni,	Két hónapig van oda,
Sorozatra kell menni a legénynek.	Míg a szegény három évig katona.

A harmadik versszaka pedig az, a melyet „Megizenem“ kezdettel előbb már idéztem. Ez már nem is dal, hanem socialis elégedetlenkedés az állapotok miatt. S az a betévedt „ihajla“ még szomorúbbá teszi az egészet.

Én elismerem, hogy lehetnek, sőt vannak is, esábitó mozzanatai a katonaeletnek. Elfogadom tehát, ha különösen a Huber Sándor és Lengyel Miska készített dalokban így dicsekszik a magyar fiú:

Én leszek az első század szakaszvezető,
Nem a világ ez a három esztendő.

Mondom, hogy ennek igazságát is elismerem. Sőt magam láttam, mikor az apa égre tartott kézzel mondotta engedetlen fiának: Adja Isten, hogy vegyenek be katonának, kutya tolvaj! Majd megtanulod ott, hogy mi a: kum her. De mindez előttem olyannak látszik, mint a cigány halálkodása, a ki utolsó disznója pusztulásakor örömmel jegyezte meg: Nálam, hál' Istennek, vége a dögnek.

Erre nézve az igazi, néptől költött katonadalokon kívül némileg még az a körülmény is biznyságom, hogy mikor a fiú kiszabadul a katonaságtól, valami történt vele, de haza visz a szája végén egy keserű vonást, a mely évekig ott marad, a míg t. i. újra bele jő rendes foglalkozásába. Ezt azonban megnehezítik az éppen kellő időben tartott hadgyakorlatok. S van olyan is, a ki sohasem jő bele újra a rendes életmódba. Az ilyen vándorútra kel s fináncz vagy esendőr lesz belőle, a hol eltölt 10—15 évet s ha egy kis pénzt nem tudott gyűjteni, teljesen letörve tér vissza a falujába.

Én még azt a rengeteg trágárságot és cinizmust is, mely a katonadalok szövegéből kír, hajlandó vagyok ennek a lehetetlen helyzetnek tulajdonítani. S mondjanak akármit a csinált katonadalok, annyit tudok, hogy ez idő szerint csak az fogadja megnyugvással a katonaságot, a kinek otthon senkije és semmije, a ki tehát semmit sem veszthet, ellenben várhat valamit. A ki a magyar katonadalokat vizsgálni akarja, ezeket figyelmébe ajánlom.

Seprődi János.

I R O D A L O M.

A magyarok a Helmolt-féle világtörténelemben.

A legújabb időben meglehetősen nagy számban kiadott német világtörténeti művek közt külön hely illeti a Helmolt-félet,¹ a melynek kilencz kötetéből eddig hét jelent meg. Egész új csapáson indul, teljesen szakít az eddigi tradíciókkal, mellőzi az ó-, közép-, új- és legújabb korra való felosztást és előnyösen különbözik társaitól abban, hogy nemcsak azokról a népekről emlékezik meg, a melyek világraszóló háborúkat viseltek, hanem az egész emberiség történetét adja, még az úgynevezett vad és félvad népeket is. Hogy ezt a célt minél jobban elérhesse, *ethno-geographikus csoportosítást* alkalmaz és Amerikából kiindulva, Ázsián és Afrikán keresztül a Középtenger népeihez, Kelet- és Nyugat-Európához jut. Az előadás összefüggése annál szembeötlőbb és teljesebb, mivel a nemzeteket elválasztó és egyesítő óceánokra és történelmi jelentőségükre is különös gondot fordít. Ennek a szempontnak köszönhető, hogy a Helmolt-féle műben, mely egységes volta mellett több kiváló szakember munkája, sok olyat találunk, a mit az eddigi szakmunkákban hiába keresünk és, bár szerzője vállalatát szerényen kísérletnek nevezi, meg kell neki adni, hogy műve az első igazán *egyetemes* történelem.

Az „Ethnographiá“-nak nem lehet feladata a Helmolt Weltgeschichte-jét részletesen ismertetni és bírálni, de két okból mégis megérdemli, hogy ezen a helyen róla legalább röviden megemlékezzünk. Az első ok az, hogy a néprajz, az ethnographia, egyetlen világtörténelemben sem részesül oly beható figyelemben mint ebben; a másik pedig, hogy itt először akadunk a külföld részéről magyar nemzetünknek megfelelő méltatására úgy ethnographiai, mint történelmi szempontból. Sűrűn nyomtatott 40 nagy lexikon-oktáv lapon — melyből, igaz, majdnem 18 a magyarországi néemetségre esik — tárgyalja az imént befejezett V. kötet a „Dunamenti népek“ (Donauvölker) keretében, a melyek közé rajtunk kívül a hunokat, bolgárokat, románokat és . . . czigányokat is sorolja, a magyarok keletkezését, honfoglalását és további sorsát egész a XIX. század végeig, különös tekintettel a nemzeti mozgalmakra. Ezt az egész fejezetet előnyösen ismert ethnographusunk *Wlislöcki* Henrik írta, „a ki — mint a kiadó jelenti — cikkének elkészülte után 1899 körül, úgy látszik, gyógyíthatatlan elmebetegségbe esett, így tehát a legújabb kutatás eredményeinek Wlislöcki előadásába való beledolgozása (Einarbeitung) egészen a kiadó vállalt nyomta“. Különösen a magyarokra vonatkozó rész kívánta — Helmolt szerint — a mondott irányban való átdolgozást, a mely célra első-sorban Marquart J.-nak 1903-ban megjelent könyve „Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge“ kínálkozott. A magyarokra vonatkozó fejezet tehát voltaképen Wlislöcki dolgozata, Helmolt-Marquart-féle olykor mélyreható változtatásokkal.

A magyarok eredetének tárgyalása egészen Marquart-ra vall, ki Vámbéry

¹ *Weltgeschichte*. Unter Mitarbeit hervorragender Fachgelehrten herausgegeben von Dr. Hans F. Helmolt. Leipzig und Wien. Verlag des Bibliographischen Instituts.

ismert nézetével szemben azt erősítgeti, hogy „a magyarok, kik eredetileg a déli Jugriában, az Isim, Irtis és Om partján, valamint a Barabának nevezett erdős pusztákon vadásztak és már nagyon korán űzték a halászatot a Kaspi és a Fekete-tenger, meg a Don és a Kuban között, a mongol faj finn-ugor népesaládjának egyik ágát alkotják s csak a hun szomszédoknak hatása alatt, mintegy a török nomádok örökségként vették fel az állattenyésztést. A növekedő veszélynek nemesítő hatása alatt, mely őket, mint lassankint mindjobban előretolt őrséget, minden oldalról fenyegette, olyannyira megváltozott a nemzeti jellemvonásuk, hogy államalkotó tehetség tekintetében, a mely a finn törzseknek egyikénél sem található fel olyan nagy mértékben (kivéve az 1809 óta orosz fenhatóság alatt élő tulajdonképeni finneket), semmiben sem maradtak vissza a törökök mögött“. Hogy miért nevezték a bizantinok a magyarokat *Τόβροχοι*-nak, azt szerző Marquart-tal következőkép magyarázza: „A *Τόβροχοι* név egyrészt a herodoti *Ίβροχοι*-nak, mássalhangzócsere és τ praefixum által keletkezett, másrészt az *Ούγγροι*, Ungri, Ugri névnek tükörképe, a mely utóbbit a szlávok és a nyugoteurópaiak használták az eredeti *magyar* elnevezés helyett“. A magyaroknak a Fekete-tenger északi széléről való második és végleges kiszorítását *világtörténelmi fontosságúnak* mondja szerző; „a délkelet-európai szlávok közé ék gyanánt tolatván, itt kitartván és kiművelődvén, egy ezredév óta ezen, germán szempontból igen fontos hivatást még ma is teljesítik“.

Érdekesen magyarázza szerző — itt már kifejezetten Wlislöcki — hogy miért vert nálunk a keresztyénség oly gyorsan gyökeret. „Többek közt egy, a néphitben rejlő körülménynek köszönhető, hogy itt a keresztyénség olyan gyorsan terjedt és Magyarországot „Mária országá'-vá, „Nagyasszony országá'-vá tette. Mikor a magyarok a pogány vallást elhagyogatták, a Mária kultusza egyebütt már igen fejlett volt; az ephesusi zsinat körülményesen megállapította volt, hogy miként kell Máriát elképzelni. Abban az időben, a mikor a keresztyén vallást Magyarországra hozták, a „Nagyasszony' vagy „Nagyboldogasszony' az istenek anyjaként élt még a nép képzeletében; Máriát tehát, vele ellentétben, „Kisasszony' névvel illették. A nép a „Nagyasszony' tulajdonságait rövidesen a „Kisasszonyra' vagy „Boldogasszonyra' ruházta át és a szülés istenasszonyává tette. Ily módon él tovább a pogány magyaroknak ez az istennője a néphitben, mint a gyermekágyas asszonyoknak és a gyermekeknek oltalmazója, még a mai, a keresztyénség következtében átalakult tulajdonságaival is a fajrokon mordvinok anyaistennőjének, Ange-Pafai-nek és a szülés finn tündérének, Kave-nak felelvén meg.“

A magyarok történetének tömör, de teljesen tájékoztató előadása a legújabb időkg, mondhatni a mai napig terjed; sőt megemlékezik az utolsó képviselőválasztásról is, azzal végződven, hogy a függetlenségi pártnak ezen váratlan győzelme az ősz császárt és királyt arra kényszerítette, hogy 1905 február 13-án Kossuth Ferenczet, az 1848/49-iki engesztelhetetlen forradalmár fiát, a bécsi Hofburgban fogadja. Ismerteti az utolsó fejezet a XIX. század irodalmi és tudományos mozgalmait is, különösen a magyar nyelvészetet emelve ki. „A nemzeti öntudat felébredése azt eredményezte, hogy más tudományok mellett különösen a magyar nyelvészetet ápolták. Ezt azután újabb tudósok, mint: Szarvas Gábor, Hunfalvy Pál, Budenz József és Munkácsi Bernát folytatták, kik közül különösen a két utóbbi az összehasonlító ugor nyelvészetre nézve megbecsülhetetlen műveket adtak

közre.“ A könyvnek ez a része műmellékletekként az aranybulla hasonmásait (eredeti latin szöveggel és német fordítással), valamint az utolsó Árpádok törzsfáját hozza ; kár, hogy mint pl. a románoknál, a híresebb uralkodók, államférfiak és írók csoportképét nem adja.

A magyarországi németiségre vonatkozó rész terjedelmes, alapos és objektív tanulmány.

Mindezek után, nem lévén e tekintetben elkényeztetve, hálásak lehetünk Helmoltnak azért az elbánásért, a melyben mi magyarok az ő kiváló világtörténelmében részesülünk.

Peisner Ignác.

KISEBB KÖZLEMÉNY.

Babonás népszokások. *Deák* Antal úrnak ilyen czimű czikkét veszi át folyóiratunk mult évi 1. füzeté (42—44. l.) a *Hazánk* 1903. IX. 14-iki számából. Nehogy e közlemény valakit megtéveszthessen, tudatom, hogy a czikk szövege egyszerű csempészet a kolozsvári *Kalazantinum* 1903. évi folyamából. Ott *Schiff* József délvidéki német ráolvasásokat közöl, *Deák* úr pedig — a forrás megnevezése nélkül — ugyane ráolvasásokat gyatra magyar fordításban közli eredetiek gyanánt. Íme :

A *Kalazantinum*-ban :

Gyakori és nem éppen kellemes vendég a szemölcs ; ha van valakinek, az nagyon egyszerűen eltávolítható. Az illető csak menjen holdvilág alkalmával a szabadba s a szemölcsöt megérintve, mondja a következő háromszor, de halkán, és előbb az illető személy nevét említve :

Mond, ich sieh dich,
Warzel, ich fühl' dich,
So, wie der Mond vergeht
Sollen auch deine Warzel vergehn.

A *Deák* úr czikkében :

Igen gyakori és különösen női kézen kellemetlen vendég a szemölcs. Azonban ettől igen könnyű megszabadulni. . . . A szemölcsös menjen holdvilág alkalmával a szabadba s eltávolítandó szemölcsét megérintve halkán, egymásután háromszor mondja el a következő versikét :

Hold én látlak téged,
Szemölcs, én érezlek téged,
A mint a hold elfogy,
Szemölcsöm is elfogy.

Ezután szép sorjában ugyanazok a versikék *ugyanolyan sorrendben* és — csodálatos — egészen egyforma magyarázattal következnek. Mi azonban csak a tudományos kutatást könnyen megtévelyítő fordítmányokra terjeszkedhetünk ki. Íme :

*Orbán*cz ellen :

Maria Milch und Blut
Ist für das Rotlauf gut.
So helf' dir Gott Vater,
Gott Sohn, Gott Heil. Geist.

Mária teje és vére !
Orbánczomnak im vége.
Engedje azt az Atya, Fiú és
Szentlélek Úristen.

A *sömör* elleni versike így szól :

Zitter, dürré ab,
So wie die Toten in dem Grab,
So wie die dürrén Äste !
Der Herr Jesu Christ ist der beste !
Es hilft dir Gott Vater etc.

Száradj el, *sömör*,
Mint a sírgödör
Elszárítja a holtakat.
Légy mint a száraz ág,
Vagy a hervadt virág ;
Úr Jézus a legjobb marad.
Engedje azt stb.

A *ficzamodás* megszüntetésére :

<i>(Peter)</i> N. N. hast du dein Bein verengt?	<i>Péter</i> , a lábadat kificzamítottad,
So wahr haben die Juden Christus erhängt.	Keresztre feszíték Jézust a latrokkal.
Schadet ihm das Hängen nicht,	De a mint Jézusnak ez nem ártott ennyit,
So schad' dir auch das Verengen nicht!	Ez a <i>ficzam</i> (!) Péternek se ártson semmit.
Es hilft dir Gott Vater, etc.	Engedje azt az Atya stb.

És végül a *megszabadulás az ígéből* :

N. N. bist du beschrieen von einem Mann,	N. N.! Ha férfi ígézett, legyen bárki fia,
So helf' dir der heilige Johann!	Segítsen rajtad János evangélista!
Bist du beschrieen von einem pü (Bube),	Ha pedig ígézett valamelyik ifjú,
So helf' dir Sott Sohn.	A második személy segítsen, a Fiú!
Bist du beschrieen von einem Weib,	Ha meg <i>asszonytól</i> vagy <i>megigézve</i> , lelkem,
So helf' dir Gott der Heil. Geist.	Segítsen rajtad a Szentlélek Úristen.

Gálos Rezső.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Szalay Imre elnök gyászbeszéde György Aladár alelnök ravatalánál.

Szomorúan kezdődik ez az év nekünk, a Magyar Néprajzi Társaságnak, a kik benned, drága halottunk, nagyérdemű alelnökünket siratjuk.

Tehát ismét gyász, ismét súlyos veszteség! Alig fél éve, hogy fenséges védnökünket, nincs még esztendeje, hogy örökös díszelnökünket elragadta a kérlelhetetlen halál! És ma újra gyászba borulva gyűltünk össze, hogy téled búcsúzzunk ideális gondolkozású emberbarát, a ki mintha mult idők küldöttje volnál, tisztán csak a humanismus szolgálatában töltöted életedet. Híven szeretted hazád népét s rajongtál ama tudományáért, mely nemzeti sajátosságaink megismerésére vezet; ez hozott össze a Magyar Néprajzi Társasággal, melynek megalakulása óta oszlopos tagja voltál, sőt még itt sem állapodva meg, fáradhatatlanul működtél közre népünk műveltségi fokának emelésén is. Ez jelölte ki aztán számodra azt a fontos szerepet, a melyet mint a múzeumok és könyvtárak országos tanácsának tagja a népkönyvtárak szervezése körül betöltöttél, hogy ezzel is gyarapítsd érdemeidnek hosszú sorozatát.

Szerit számát alig tudjuk annak a sok közhasznú intézménynek, a melyet te, a ki egész életedet a köznek szentelted, minden jóért oly nemesen lelkesedni tudó éneddel szolgáltál.

Szerény visszavonultságban munkálkodtál; rang, zajos elismerés, anyagi előny utáni sovárgás ismeretlenek voltak Előtted. Csak egy gazdagságod volt, de ez kimeses bányával ért fel: a te nemes szíved.

Ez a jó szív, fájdalom, ma már nem dobog! Ideális jutalma legyen amaz ezek és ezek háládatos visszaemlékezése, a kiknek javára közreműködtél, nekünk pedig szabadjon az igaz elismerés babérágával emlékednek kegyelettel áldoznunk.

György Aladár, te nemesszívű emberbarát, áldottak legyenek hamvaidd! Isten veled!

Jegyzőkönyvi kivonat

a M. Néprajzi Társaságnak 1905 november hó 15-én d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről.

Felolvasók: 1. Dr. Bán Aladár: A lappok pogány vallási emlékei. 2. Timkó György: A magyarság ősi tűzszerszáma.

A választmányi ülésen részt vettek: *Munkácsi* B. alelnök, *Sebestyén* Gy. főtítkár, *Herrmann* A. titkár, *Feichtinger* Gy. pénztáros, *Mader* B. ellenőr, *Bán* A., *Pápay* J., *Bátky* Zs., *Vikár* B., *Semayer* V., *Krausz* S. vál. tagok. Jegyző: *Ernyey* J.

Az alelnök megnyitja az ülést és jelenti, hogy *Szalay* I. elnök és *György* A. alelnök távolmaradásukat kimentették. — A jegyzőkönyv hitelesítésére *Pápay* J. és *Krausz* S. tagokat kéri fel. A mult ülés jegyzőkönyve felolvastatván, megjegyzés nélkül hitelesítették.

A főtítkár jelenti, hogy a kolozsvári Mikó-ünnepen *Pósta* B. vidéki vál. tag társaságunk képviselőtében jelent meg. Referál a kiküldött szakbizottság értekezletéről, melyen a szcenikus előadások rendezése felől tárgyalva, programmot és költségvetést állított össze. A jelentés részleteiben is tudomásul szolgál, a választmány mind a mellett tárgyalásába nem bocsátkozik, a további intézkedést az elnök mint indítványozó számára tartja fenn.

Ennek kapcsán *Herrmann* A. titkár indítványképen felveti, hogy az esetre, ha a terv pénzügyi és más nehézségek miatt nem sikerülne, rendezzen a Társaság vidéki vándorgyűléseket, mely alkalommal a vidék népszokásait a helyszínén lehetne tanulmányozni. Az indítvány tudomásul vétetik, de behatóbb tárgyalása, a míg a fenti terv napirenden van, egyelőre nem kívánatos.

Közvetítő indítványképen felmerült az a terv, hogy az eredeti játékok bemutatása helyett ez irányú szemléleti előadásokat lehetne tartani a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának anyagából. A választmány ezt a tervet is hasonló indokolással fentartja, míg az ügy végleges elintézését nyer.

A pénztáros jelentést tesz havi bevételei és kiadásairól s bemutatja vázlatos költségvetését a jövőre. Összes kiadásai 3366 K 79 fill., pénztári maradvány 291 K 17 fill. Takarékbetétek 1478 K 28 fill. Előterjesztést tesz a rendes évi segélyek folyósítása, illetve újból való kieszközlése iránt.

Tagajánlásra terve jelenti, hogy *Semayer* V. vál. tag ajánlatával tagokul jelentkeztek: *Kóris* Rezső tanár, Miskolcz, *Tömörkény* István múz. igazgató, Szeged és *Sági* János múz. ör, Keszthely. *Ernyey* J. jegyző ajánlatával: *Vajna* Károly gyűjtőfogházi igazgató, Budapest, *Csányi* Károly iparműv. múz. ör. Budapest. *Timkó* Gy. r. tag ajánlatával: *dr. Révész* B. orvos, B.-Gyula és *Klein* S. r. tag ajánlatával: *Gömöry* Sándor magánhiv., Budapest. Egyhangúlag megválasztatnak.

K. m. f. — *Munkácsi* Bernát s. k., alelnök. *Pápay* József s. k., *Krausz* Sándor s. k., mint hitelesítők. *Ernyey* József s. k., jegyző.

Hivatalos nyugtázás a Néprajzi Értesítő első füzetében.

Budapest, 1906 február.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában
megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára 15
III. kötet: *Dr. Katona Lajos*, Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Újabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilencz füzetnek együtt 7 kor.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított névre szóló tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség címére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

Figyelmeztetés.

Az *Ethnographia* teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) intézendők.

Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy lakásaik változását a pénztárosnál (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) idejekorán bejelentsék, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztkara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnök :

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

† György Aladár.

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár:

Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:

Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15.)

Ellenőr:

Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:

Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

1 Almásy György dr.	Huszka József	Patrubány Lukács dr.
Alexics György dr.	15 Jancsó Benedek dr.	Réthy László dr.
Balásy Dénes	Katona Lajos dr.	30 Semayer Vilibáld dr.
Balassa József dr.	Karácsonyi János dr.	Solymossy Sándor dr.
5 Balogh Pál	Kolumbán Samu	Strausz Adolf
Bán Aladár dr.	Kováts László	Szendrei János dr.
Bátky Zsigmond dr.	20 Krausz Sámuel dr.	Szily Kálmán dr.
Borovszky Samu dr.	Kúnos Ignác dr.	35 Szinte Gábor
Csánki Dezső	Mahler Ede dr.	Tagányi Károly
10 Fiók Károly dr.	Margalits Ede dr.	Tolnai Vilmos dr.
Galgóczy János	Melich János dr.	Varjú Elemér
Goldziher Ignác dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Gönczi Ferenc	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
	Pápay József	

b) Vidékiek :

1 Asbóth János	Erdélyi Pál dr.	Kálmán Lajos
Baróti Lajos dr.	5 Giesswein Sándor dr.	Lehoczky Tivadar
Bellosics Bálint	Istvánffy Gyula	10 Posta Béla dr.
	Kada Elek	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszoalások és lakcímbeljen-
tések pedig
FEICHTINGER GYÓZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
Bpest, VI. ker., Szóndy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtítkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

	Lap
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : A lira és epika eredetéről. (II.)	65
<i>Mészáros Gyula</i> : Az oszmán-török nép babonái (II.)	85
Néphit és népszokások.	
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Báltánczoltató betlehemesek szerepe a magyar mysteriumok történetében	101
Népköltészet és népzene.	
<i>Réthei Prikkel Marián dr.</i> : A hajdútáncz eredete	112
Irodalom.	
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : A másik fél szava. (Válasz az Irodalomtörténeti Közleményeknek)	120
<i>Asztalos Gyula</i> : Dai Nippon	122
Kisebb közlemények.	
<i>Frank Zoltán</i> : Régi csordásszokások Pelsőczről és vidékéről	124
<i>Hathalmi Gabnay Ferencz</i> : Az oláhok „kedd asszonya“	124
<i>M. B.</i> : A vajda halála	125
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905 deczember 20-án tartott felolvasó és választmányi üléséről	125
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 január 17-én tartott rendkívüli választmányi üléséről	126
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 február 21-én tartott felolvasó és választmányi üléséről	127

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

Utalványczim: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

• 3019. cheque-számlájára. •

Hivatalos nyugtázás

az 1906. évi február hó 1-től márczius hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1901. évre: Beretzky Endre dr.	6 K — f.
1902. évre: Beretzky Endre dr.	6 K — f.
1903. évre: Beretzky Endre dr.	6 K — f.
1904. évre: Vértesy Dezső dr.	6 K — f.
1905. évre: Brüll Alfréd — Elekes Antal — Gálos Rezső (2 kor.) — Györffy István — György Lajos — Garda Samu dr. — Juhász István — Kolozsvári földr. int. — Lichtneckert József — Magy. Mérnök-Epítész-Egy- let — Orlay Antal dr. — Prinz Gyula dr. — Szmik Antal — P. Thewrewk Emil dr. — Tiszakarácsonyfalvai áll. el. isk. — Vágó Pál — Volkmár F. — Összesen	98 K — f.
1906. évre: Ágai Adolf dr. — Almásy György dr. — Angyal Dezső — Apponyi Sándor gr. — Aradi áll. tanítóképző — Aradi gimn. tanári könyvtár — Babics József — Bachát Dániel — Bajai áll. tanítóképző — Balassagyarmati főgimn. — Bartal Antal — Békéscsabai áll. felsőleányisk. — Berczeller Imre dr. — Beregszászi áll. gimn. — Bernáth Lajos — Ber- zeviczy Albert dr. — Bogisich Mihály — Bohrandt Lajos — Borbély Sán- dor — Brassói Magyar Kaszinó — Brassói róm. kath. főgimn. — Budapesti I. ker. főgimn. — Budapesti I. ker. fels. leányisk. — Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző — Budapesti II. ker. közs. polgári leányisk. — Budapesti kegyesr. főgimn. — Budapesti IV. ker. közs. fels. leányisk. — Budapesti	

Folytatása a boríték 3-ik lapján

A LÍRA ÉS EPIKA EREDETÉRŐL.

(Második közlemény.)

Eddigi fejtegetéseink törekvése volt kimutatni a két költői alapműfaj eredetét s az adatok tanúságai ama feltevésre vezettek, hogy az epikának teljesen megfelelő lelki dispozició a primitív férfi jellemében foglaltatik, lírára ellenben semmi előfeltétele nincs, míg az igazi líra jellemző tulajdonságai az őskori nő természetében vannak meg, a mely viszont nem alkalmas az epika művelésére. Az az önként felmerülő kérdés vár most feleletre, vajjon mi okból maradtak meg e műfajok annyi évezreden át, fel a kultúrtársadalmak kialakulásáig, sőt azon túl is oly mereven elkülönülve, mindegyik a maga sajátos körében s miért fejlődtek ez alapon önállóan, nem elegyedve össze vegyes műfajokká? Ezt az állandó elszigeteltséget a két nem eltérő jellemalakulása nem magyarázza meg kellőképen. Ha eddig helyes nyomon jártunk, ha eredményünket nem elhamarkodott következtetéssel nyertük, úgy erre is meg kell lennünk a feleletet az őszállapotú népek társaséletének berendezésében. Kellett ugyanis a két nem között eltérő jellemükön kívül más elválasztó tényezőknek is lenniök; oly tényezőknek, melyek a két heterogén lelkivilágot állandó elkülönülésben tartották egymástól. S csakugyan az őskorban vagy az ehhez hasonló állapotú primitív népeknél a különös intézmények és szokások egész sorára bukkanunk, melyek a két nem elszigeteltségét szigorúan fentartották.

A föld legkülönbözőbb pontján lakó kezdetleges törzsek úgy rendezik összejöveteleiket, tánczaikat, hogy a férfi- és nőcsoport egymást a mulatságból legtöbbször kizárja. Már pedig ismeretes, mennyire össze van forrva költészetük a csoportos szórakozással. Táncz nélkül nincs énekelődés, nincs dalszövegük. Hogyan elegyedhetett volna költészetük, ha annak gyakorlásában nem érintkeztek egymással? Az *irokéz* indiánusoknak külön asszonytánczuk van, melyet csak akkor járnak, ha férfi nincs köztük jelen.¹ Ugyanezt tapasztalták a *kazáni tatárok*² s a kihalt *tazmánok* népénél,³ az *abenakisz*, *csektész* és *komencsisz* indiánusoknál.⁴ A *sziúk* női külön skalp-tánczot lejtenek.⁵ Külön női ünnepélyek tartatnak aratáskor, tenyészállatok kiselejtezése alkalmakor.⁶ Viszont a férfitánczok és énekes szórakozások épp a legprimitívebb fokon *tabu* (tilalmas) a nők előtt. A *kimbunda-négerek*-ről MAGYAR LÁSZLÓ

¹ WALLASCHER *Anf. d. Tonkunst.* 234. l.

² GEORGI *Beschreibung aller Nationen des russischen Reichs.* Petersb. 1776. 105. l.

³ BONWICK *id. m.* 36. l.

⁴ DOMENECK *Seven Years Residence in the Great Deserts of N. America.* Lond. 1860. II. k. 199, 214.

⁵ WAITZ *Anthropologie der Naturvölker.* Leipz. 1859—72. III. k. 211.

⁶ MAGYAR LÁSZLÓ *délafrikai utazásai 1849—57. években.* Pest. 1859. I. k. 303—4.

ad tudósítást: „Sikeres harcz után a szeszes italtól és marimbák (zeneszerszámok) hangjaitól felhevített harczosok nagy ujjongással egymást tánczra hívják fel. Ez csak a főnökök táncza után lesz általánossá, de a némbereknek nem szabad odaközelíteni. Egy-két óra mulva az áldozatra szánt hadifoglyok vágatnak le s húsok eb- és ökörhússal keverve, megfőzetik s kenyérrrel a csapatok közt felosztatik. Csak ez undok lakoma után jelenhetnek meg a nők”.¹ Új-Zélandról LUBBOCK ismertet hasonlót; itt is kétféle tánczuk van: hadi a férfiak és szerelmi a nők számára.² A mexikói *mája*-törzsek híres dramatikus tánczain asszony nem vehet részt;³ a *bakairik* között nő sohasem tánczol, mert ez a harczosok előjoga, a gyülekező helyen lévő furulyaházba belépnie nem szabad és tánczmaszkot felvennie halálbüntetés terhe alatt tilos.⁴

Ehhez járul a két nem szigorúan megszabott napi munkája, mely szintén eltérő egymástól. Általában ősidők óta a nő végzi a házi teendőket, gondozza az ültetvényeket, a férfi külső munkával keresi az élelmet: vadászik és védi házi tűzhelyét. A *zuluk* házassági szokásai között jelképesen megvan a két nem munkaköre határozva. A rendezők az esküvő szertartásai közben a menyasszonynak örölkövet, seprőt és egy ételes-csészét nyújtanak át; míg a vőlegény egy kéve asszagái-dárdát és fejszét kap.⁵ A *botokúd* nők munkakörét EHRENREICH írja le. „Helyzetük, mint a legtöbb ősalapotú nép körében, felette mostoha, leigázott. Őket illeti minden dolog, a mi nem hadakozással vagy vadászattal áll kapcsolatban, sőt még ilyen vállalkozáskor is ők viszik férjeik után az élelmiszert”.⁶ Pontosan kiszabott a *bakairik* munkafelosztása. A házimunka minden neme asszony dolga, fazekasságot is ők üznek. A vadászszákmányt azonban maga készítette nyársán a férfi süti meg; téstást, italt, gyümölcskását a nő készíti el; általában férfi konyhájuk animális, a női vegetábilis.⁷ Az *eszkimó* nő belső munkán kívül házat épít, sátrakat állít fel; végzi mindazt, a mi az otthon fogalmával kapcsolatban van. Férfiak használatára másforma a vadászcsonakjuk („kajak”) s másfajta az asszonydereglye, melyet vándorlásokon vesznek igénybe. Amazt férfi hajtja, ezt kizáróan nők.⁸ Ugyane törzs férfija, ha tengeri vadászaton szákmányát elejtette, kivontatja a partig s többé nem törődik vele; szégyenfelt esne hirnevén és méltóságán, ha a főkát szárazra is vonszolná; ez már asszony dolga.⁹

Tapasztalat szerint az éles elkülönülés idővel, a szokások merevségénél fogva, nemhogy elmosódnék, sőt egyre nagyobb eltávolodást hoz létre

¹ MAGYAR L. u. o. 302—3.

² LUBBOCK *Történelem előtti idők*. II. 109.

³ BANCROFT i. m. II. 712.

⁴ VON DEN STEINEN *Naturvölker Central-Brasiliens*. 67.

⁵ RATZEL i. m. I. 256.

⁶ EHRENREICH *Über die Botocudos*. i. h. 31.

⁷ VON D. STEINEN i. m. 123.

⁸ NANSEN *Eskimoleben*. 103. 71—72.

⁹ CRANTZ *History of Greenland*. 1820. I. 154.

a két nem között. SCHURTZ számos törzset említ, a hol kettős a lakás. A férfiház csarnokos, vendégek és idegenek fogadására alkalmas; másik zárt, hozzáférhetetlen: a családé.¹ Az adelaide-melléki ausztrál törzsek szokása szerint mind az az étel, ruha, eszköz, mely a férfit illeti, úgyszintén a férfival kapcsolatos vallásos ünnep, szórakozás tabu a nő számára. Valamely étel pl. ha izlik a férjnek, föléje tartja kezét s kijelenti róla, hogy „rambe“ (szent) s a nőnek ahhoz nyulnia nem szabad.² A Barátság-szigetek érdekes népéről: a *tongá*-król, felfedezőjük: COOK írja: „Az asszonyokhoz hiába beszélünk, hasztalan szólítottuk fel közeledésre, ügylátszik, azért, mert morai (templom) volt a közelben, melyhez nekik e vizek egyetlen szigetén sem szabad közeledniök. Itt is igaz, a mit más szigetéről mondtam, hogy a nő bizonyos ételektől el van tiltva.“³ Polinézia törzsei között a tabu-törvény végkép kirekeszti a nőt a férfitársadalomból s a törzs közéletéből; még főznie sem szabad ugyanazon tűz mellett, a hol az ura.⁴ Tahiti szigetén két önálló papirend szerveződött a férfiak és nők számára s halhatatlan lelke csak a férfinak van.⁵

Van a primitív fajoknak egy szélében elterjedt, különös szokásuk, a mely a két nem elkülönült életére talán a legjellemzőbb fényt veti: az ú. n. *férfivá avatás*. Az aktussal együtt járó szertartások és ünnepek a szokást e kezdetleges fokon kétségkívül legjelentősebb ünneppé avatják. Még eddig nem tudták lélektani okát adni, miért tartják oly nagy becsben, hogy mellette háttérbe szorulnak a vallásos ceremóniák, egybekelési ünnepek és diadalmámoruk orgiái. Hónapokkal előbb készülnek rá s a felavatandók különféle kínos próbáknak vettetnek alá. Jelentőségének magyarázata csak a következő lehet. Mindaddig, míg a fiúgyermek körülbelül 14 éves korát be nem töltötte, anyja mellett, az otthon körében nevelkedik. Ritka kivétel, ha az apa annyira törődik gyermekével, hogy kicsiny korában nyilazni, hurkot vetni megtanítja vagy vadászatra magával viszi. A férfimunkába való begyakorlást inkább játék közben pajtásaival együtt sajátítja el; idejének nagyrészt azonban az asszonyi tevékenység körében tölti, anyjának segít a ház körül és az ültetvények megmunkálásában. Teleszedi lelkét itt szerzett benyomásokkal s viselkedése, jelleme a kialakulás e fontos éveiben naiv, játékos, gyengéd, eleven, mint ama zulukaffer elbeszéléséből látható, melyet gyermekéveiről GROUT-nak oly klasszikus szemléletességgel elmondott.⁶ Társadalmilag teljesen asszonyi körbe tartozott mindaddig, míg a nemiség első jelentkezésével a felavatandók közé nem sorozzák.⁷ Legelső

¹ SCHURTZ *Urgeschichte der Kultur*. 1900. 444.

² RATZEL i. m. II. 67.

³ ACHELIS *Moderne Völkerkunde*. 16.

⁴ RATZEL II. 183.

⁵ RATZEL II. 185.

⁶ RATZEL I. 259.

⁷ Azok dalait is éneklik. LEWIN *Wild Races* 123—25. ll.-on közöl dalokat, a melyekről megjegyzi, hogy a bennök ecsetelt szerelmi epekedést, bánatot a *Kyoungtha* törzs gyermekeányai és fiai gyengéd érzéssel, sok közvetlenséggel éneklik. V. ö. HIRN i. m. 232. l.

fogadalom, melyet tennie kell, annak ünnepélyes és kötelező kijelentése, hogy anyjával és testvéreivel nem érintkezik többé.¹ Ilyenkor egy öreg törzsbeli csatlakozik mellé, a ki beavatja népe ősi hagyományaihoz, éjjeleket elmesélget neki régi viselt dolgokról bevezetésül és mihez tartásul a megkezdendő új élethez. A mint az előkészítés ideje letelt, éjjel váratlanul megrohanják a férfiak s a nők látszólagos heves ellenkezése közben, a kik tűzcsóvákat vetnek közéjük, elragadják s egy titkos, távoli telephelyre hurcolják.² Itt közlik vele szigorú megszabással, mit szabad és mit nem ennie. Tilos olyan ételhez nyulni, a mit asszonyok körében eddig megszokott; a legkönnyebb úton megszerezhető 13 fajta férfi-eledeltől szintén el van tiltva, csak nehezen, fáradság és bátorság árán hozzájuthatóval szabad táplálkoznia s minden falatot maga erejéből előteremtenie. Ez időtől hónapokon keresztül a fiú tabu a nők s a kisebb gyermekekre nézve, kiknek halálbüntetés terhe alatt tilos még a közelbevetődés is. E célból a próbaidő alatt a felavatandó vagy egy kerepelőféle hangszert kap, a mivel közellétét folyton jeleznie kell, vagy csengőt akasztanak nyakába.³ Kiközösítése alatt folyton harcos férfiak járnak hozzá, kinozzák, börtöltetik, nehéz vadászfeladatokat szabnak ki neki s e mellett a férfidolgozókra kioktatják. A próbák sikeres kiállása után történik a felavatás: fogak kiütése, tetoválás, körülmételés, mind a törzs legünnepesebb ceremoniai kíséretében, melyek legfényesebbje végül a felnőtt harcosok rendjébe való szertartásos felvétel.⁴ — A *yaunda-néger*ek pl. ez ünnepen a felavatandó ifjacról nyilvánosan letépi az eddig hordott asszonyruhát.⁵ — A szokás egész menete azt mutatja, hogy ekkor a fiú élete legválságosabb lépését teszi meg. Olyan világot hagy el, a mit ezután felednie és kerülnie kell, olyanba jut, a mit eddig nem szokott, de bele kell szoknia. A nők csak erőszakkal engedik őt körükből kiragadtatni; a férfiak súlyos próbákkal készítik elő jövőendő életére s mindent elkövetnek, hogy a próbaidő alatt pillanatra se jusson eszébe eddigi életmódja, régi környezete. A felavatásnak tulajdonított fontosság úgy érthető csupán, ha a női- és férfiéletet a legmerevebb elkülönülésben levőnek tartjuk.

Kezdetleges társadalmakban a többnejűség gyakoribb, mint az egyszerű páros élet. Sűrű, véres ütközetek megtizedelik a harcosok rendjét, a férfi általános létharcza: külső akadályok legyőzése, élelemszerzés több fizikai megpróbáltatással és veszéllyel jár, mint a nő egyforma munkája a biztos tűzhely mellett, bármily megerőltető is az egyébként. Ez a körülmény,

¹ RATZEL II. 67.

² TAPLIN i. helyen: Woods *Nativ Tribes*ében 365. s köv. ll.

³ York-fok mellett. RATZEL II. 83.

⁴ COLLIN *An Account of the English Colony in New South Wales*. Lond. 1802. — Jó részt ennek nyomán: FROBENIUS *Aus den Flegeljahren der Menschheit*. Hannov. 1901. „Proben der Mannbarkeit“ fej. 16–30. ll. — Legszörnyebb próbák: a *csijenne* ifjak felavatása, az ú. n. *okipa*-próba Dakotában, a *vulva* ifjaké Közép-Amerikában, valamint a venezuelai és guyanai indiánusoké. L. J. MÜLLER *Das sexuelle Leben der Naturvölker*. Augsb. 1900. 27. s köv. ll.

⁵ FROBENIUS id. m. 402. l.

valamint a gyakori nőrablás az asszonyok számát túlnöveli, a minék nyomában *polygámia* jár. Rendesen a törzsfő kezd több asszonyt tartani, lévén övé a zsákmány oroszlánrésze, köztük a rablott nők is; majd követik a tekintélyesebb, módosabb harcosok, végül a szerint, a mint az ültetvények élelemtermelése, vagy a környék vadbősége engedi, többnejvé lesz minden férfi. A soknejűség fontos tényező abban, hogy a nyilvánosabb férfi társas-közösséggel szemben kialakuljon egy szűkebb, úgyszólván családi társas-egység, a melynek tagjai az egy fedél alatt élő nőkből állanak s a melynek jellegét a női munkakör, valamint kizárásuk a férfiak szociális egységéből szabja meg. Egyféle munka, közös otthon, ugyanegy rendelkező úr fenhatósága összeszoktatja őket; idővel belátják azt is, hogy egymás ellen való agyarkodás, irigység, zsörtölődés csak árt nekik, megbékélnek és összetörődnek, sor szerint vezetvén a háztartást, a mint MUNGO PARK látta a *mandingok*-nál.¹ Az ilyen kiskörű, de mindenütt hasonló jellegű női társaság a kirekesztettek természetes ösztönéből maga is jobban összetömörül és zártkörűvé lesz; szokásokat, hagyományokat fejleszt, egységes szellem uralkodik benne, kiérik önállóan s a férfiszocietással szemben ellentétes jellegű vonásokat sarjaszt ki leginkább. Ugyanez a kialakulási folyamat több-kevesebb következetességgel a világ minden néptörzsében végbemegy. Olyan fajok körében, a hol nem polygam a családélet szervezete, a hol tehát egy családban nincsen annyi nő, hogy számuk és közös sorsuk révén önálló szociális egészet lennének képesek alkotni, szélteben el van terjedve egy másik, ugyane szokásra kedvező szervezetű társas forma: a *házközösség* ősi intézménye. Az egy ágról származottak egy fődél alatt élnek, vagy legalább is tőszomszédok, kiknek munkája sok tekintetben közös s a legidősebb férfirokon (patriarcha) fenhatósága alá vannak rendelve. Ez életmód társadalmi rendszer tekintetében miben sem különbözik a polygam berendezkedéstől, sőt a női társas együttélés kialakulására nézve amannál alkalmasabb, kedvezőbb, minthogy több különféle rangú és korú nő kénytelen benne tömörülni.² Végül ama néhány, kivételes törzsszervezetben, a hol sem a többnejűség, sem a házközösség nem ismeretes (pl. a délamerikai *bakairik*-nél), akad számos alkalom a női elem egybegyűjtésére: az említett összejövetelek, külön ünnepek e célt hathatósan szolgálják. Ugyancsak ezt hozza magával a mindennapos élet rendje is. Utazók emlegetik, hogy a primitív falvak asszonyai épp úgy kiállnak kunyhóik elé hosszadalmas tereferére, épp úgy látogatják tömegesen a beteg, vagy gyermekágyas társnőiket s kérnek minduntalan a szomszédból kölcsön különféle háztartási holmikat, akár a mi falusi gazdasszonyaink.

A női társas együttélés és együttérzés végre lélektani okokkal is támogatható. Minden naiv lényben erős a társulási ösztön; azért állnak össze, ha nem is külső forma szerint, de az összetartozás érzése alapján egyes

¹ M. PARK *Travels in the interior districts of Africa*. Lond. 1816. I. 261.

² Más fajta női együttartózkodás is ismeretes. Például WAITZ-GERLAND írja a déli szigettenger lakóiról (*Anthrop. d. Naturvölk.* VI. k. 123. I.): „Die unverheiratheten Weiber schlafen alle in einem Haus zusammen und dort besuchen sie die jungen Männer.“

szervezetekbe, csoportegységekbe, mivel hasonlók társaságában találják legjobban magukat s a többi közös sorsúval együtt némi erőnek, a tömeg imponáló hatalmának tudatára ébrednek. A mint MONROE kimutatta a társas együttérzés erejét, — különösen nemi csoportonként, — a gyermekekben,¹ az őállapotú ember épp úgy érzi a „nyájösztön“ hatását magában. A nemi csoportok e csatlakozás vágya erős egybefűző társulást hoz létre náluk is. Ezáltal pedig a két nem egymástól való elkülönülése úgyszólván tökéletessé válik. Talán legdöntőbb bizonyosság rá az a tapasztalat, hogy számos törzs körében *külön asszonyi nyelv* fejlődött ki, a mely tetemesen eltér a férfiakétól.

Szó volt fejtegetésünk elején az utazók feljegyzéseinek a lírikus asszonyénekekre nézve feltűnő fogyatékos voltáról. Ezt a körülményt azzal törekedtünk magyarázni, hogy rámutattunk a nők félénk zárkózottságára; most hozzátehetjük nem leggyengébb érv gyanánt, hogy nem is értették dalaikat. Többen mégis utána akartak járni az érthetelenség okának, a mit a felületesebb szemlélők hajlandók voltak egyáltalán értelmetlenségnek tulajdonítani s tolmácsnak felkérték a férjeket, a midőn kitűnt, hogy ezek sem értik asszonyaik dalait, mint BURCKHARDT a *vahabei* és egyéb beduin törzsben tapasztalta,² EHRENREICH pedig a *botokúd*-okról jegyzi fel.³ Utóbbi idővel ebbe is beletanult s közölt szójegyzékei alapján kimutatta a férfi- és asszony-nyelv közös alapjait. Nem idegen nyelvet beszélnek, a mint azt az ethnologusok a nőrablás alapján egyideig következtették, hanem egy anyanyelvnek két lényeges eltérési tájszólását, a mi tudvalevő: máshol akkor fordul elő, ha két vidék népe huzamosabban nem érintkezik egymással. Lélektanilag érdekes STOLL eredménye, ki a *guatemalai*-ak szókészletéből a női nyelv régibb, az eredetihez közelebb álló voltát mutatta ki,⁴ míg az életben inkább forgolódó s ezáltal haladó férfiak nyelve tele van újítással. VÁMBÉRY a *kirgizek*-nél, KRANZ a *zuluk*-nál, BONAPARTE ROLAND herceg a *szurínámok*-nál talált erősen eltérő asszony-nyelvre.⁵

Ily következetes s az élet majd minden körére kiterjedő elszigeteltség mellett nem csoda, ha a lira a tűzhely mellett, az epika pedig a külső életben találván meg a maga körét, egymással nem érintkeztek, egymásra

¹ MONROE egyebek közt sorra kérdezett 335 fiúgyermeket, a kik közül csak 20 kívánt leánypajtást magának, a többi fiút és viszont — a mi még jellemzőbb — 328 kis leány közül is csak 28 akadt, ki fiút óhajtott játszótársnak. L. a társulási ösztönre nézve GROOS bő fejtegetéseit: *Spiele der Menschen* cz. művében 436—459. ll.

² Angol kiad.: *Notes on Bedouins and Wahabys*. Lond. 1830. 47.

³ *Materialien zur Sprachenkunde Brasiliens*. Zeitschr. f. Ethn. XXVI. 23. s köv. ll.

⁴ STOLL *Die Ethnologie der Indianerstämme von Guatemala*. Leiden. 1889. — Egyebekben is elmaradtabb a nő kulturállapota ama szívós ragaszkodás miatt, melylyel a tűzhely és család hagyományait változatlanul megőrizni szokta. — A *bazútok*, *becsuánakafferek*, valamint a *zuluk* hadi felszerelése rendkívül tökéletes eszközöket foglal magában; a fegyveripar e magas foka a férfiaknak köszönhető, kik czélszerű újítástól nem zárkoznak el; ezzel szemben a földművelés mezei szerszámai s a tűzhely körül használt kézi eszközök az őállapot legkezdetéről valók; ekéjük pl. egy darab hajlitott dorong . . . stb. L. RATZEL *Völkerk.* I. 288. l.

⁵ PLOSS-BARTELS *Das Weib in der Natur- u. Völkerkunde*. 128—131. ll.

nem hatottak s a maguk ősi sajátságait el nem veszítették mindaddig, míg egyes népek a kulturfejlődés fokozatain feljebb haladva, az itt rajzolt ősállapotú berendezkedést mással, altruisztikusabbal fel nem cserélték s a két nem között a kölcsönös érdeklődés, közeledés s egymás megbecsülése a férfiban szunnyadó érzéseket életre nem keltette, őt a líra eltanulására nem szorította. A nő pedig beavatkozást nyervén a család sorsának intézésébe, idővel a külső események iránt is érdeklődni kezdett, a mi őt az epika irántette fogékonynyá. Így veszi át lassankint a két nem kölcsönösen a másik egyéni, sajátos műfaját s áll elő az az állapot, melyet a művelt nemzetek népköltészetében mindenütt megtalálunk. Ezzel az átalakulással érdemes kissé behatóbban foglalkozni, minthogy lépten-nyomon visszautal a két műfaj eredeti forrására.

II. Az ösférfi-jellem és az epika.

Mielőtt a félművelt népek költői megnyilvánulásait thémánk szempontjából vizsgálat alá vennők, össze kell foglalnunk és lélektanilag is szorosabban megokolnunk eddig elért eredményünket. Az adatokból leszűrt következtetések ugyanis merészeknek tűnhetnek fel olyanok előtt, kik a mai társadalmi formák szerint itélik meg az itt tárgyalt, kezdetleges viszonyokat. Heterogénnek tetsző társas jelenségeket kapcsolunk össze s a sokféle adat tarkaságából nem domborodhatott ki elég elhithető világossággal a kapcsolt elemek szoros összetartozása. Meg kell első sorban fontolnunk a primitív és a mai szociális szervezetek lényeges különbségeit.

A társas egységek (egyesülések) jellemére nézve föltétlenül igaz SPENCER ama tétele, a mely szerint az egyes szociális csoportok általános jellege annál élesebb körvonalú, annál határozottabb és egyöntetűbb, minél egyszerűbb lelki összetételűek és egymáshoz hasonlóbbak az alkotó egyénei.¹ Az ilyen pregnáns társas csoport jellemvonásai tiszták, zavaró mellékkörülményektől mentesek s az egyes egyén felolvadván benne, az egész az alkotóelemek egyszerű jellemét ölti magára. Azért e társas szervezetek könnyen érthetők, rájuk és belőlük következtetni nagyobb tévedések nélkül, szinte biztosan lehet. Ez a körülmény feljogosítja a kutatót, hogy adatai alapján hamarabb általánosíthasson, könnyebben vonja le következtetéseit, mint az az aránylag fejlettebb, bonyolultabb társas egységeknél megengedhető volna. Ez teszi lehetővé, hogy a primitív ember lélekrajzát könnyebb összeállítani, mint a műveltebb fokon levőét, első sorban azért, mivel még kevés vonás fejlődött ki benne, egyszerűbb a lelki komplexuma, nem oly sokoldalú és egymást keresztező, mint az intelligens emberé. Viselkedése, életberendezése, lelki produktumai sokkal szorosabb egységet képeznek s egymással közvetlen kapcsolatban vannak. A mi a művelt ember szemével nézve, messzeső és heterogén elemnek tetszik, az náluk mind közeli és egymással kölcsönhatásban levő; ezért nem merész eljárás, sőt éppen kötelező a kutatóra

¹ *Princ. of Soc.* II. 6. §.

a szociális szervezet hatásának belevonása a költői termékek magyarázatába s ha közös tényezőket lelünk bennük, egyik a másik megértésére, kialakulásának feltüntetésére bátran felhasználható.

Az őállapotú ember életnyilvánulásai erősen emlékeztetnek a gyermekére. Mindkettő kezdetleges fokú s nem egy régebbi utazó anélkül, hogy a modern kutatásnak auto- és philogenetikus módszereiről sejtelve lett volna, felismerte a feltűnő hasonlóságot. FORSTER-nek ebbeli fejtegetései, ámbár másfélszázestendősek, ma is igazak. „Az egyes ember gyermekora — úgymond — puszta animális élet. Hasonló hozzá az a legelső lépcsőfok, melyen az emberiség vadjai állanak. A gyermekévek animálisak, ártatlanok, gondtalanok; magántulajdon, vagy személybiztonság olyan fogalmak, a miket a fiúnak még meg kell tanulni, mert addig csak az erősebb jogát ismeri. Ugyane dolgokról a vadember fejében sincs több világosság; a maga biztonságán kívül mivel sem törődik; a mi megtetszik néki, ha másképp hozzá nem juthat, elrabolja s habozás nélkül veri a gyöngébbet. A fiúgyerek heves szenvedélyek zsákmánya; nem kevésbé tüzes és felfortyanó a barbár; morális elv és fék nélkül képes a legszörnyebb kicsapongásra és rémtettekre. E fokon levő népek legelsőbb is nevelésre, tökéletesedésre szorulnak, minthogy a művelt állapot sok tekintetben hasonlít az egyes ember érett férfikorához.”¹

A kezdetleges lelkiélet jellemvonásai mégsem teljesen azonosak a gyermekével. Intelligens szülők kisdedeiben kezdettől fogva olyan idegpályák is ki vannak mélyítve, a melyek szüleitől öröklődtek át reá; szervezettük egy hosszú kulturfejlődés élettani eredményeit rejti magában, mely lappangó készség rögtön reagál és aktívá lesz, a mint az életkörülmények annak működését megkívánják. Ez öröklött kultur-készség mellett a gyermek természetesen olyan elsődleges ődispozíciókat is hoz magával világra, a melyek a kezdetleges ember lelkitartalmát képezik. Ezek ereje meglátszik a fiúk játékaiban: a háborúsi, a vadászás, fákra mászás madárfészkekért még akkor is erős bennük, midőn a modern életkövetelmények komoly munkára: tanulásra szólítják. Míg tehát korunk gyermekének lelke kettős eredetű készségek bonyodalmas szövedékét mutatja, a primitív ember csak egy fajtavál: az őskészségekkel rendelkezik. Hiányozván e szerint belőle az előkészített pályák sokasága, valamint a szövevényes idegkapcsolatok, szellemi élete jóval egyszerűbb és tisztább megnyilatkozású a gyermekénél.

Az őállapotú ember jellemrajzát sokan összeállították már s az így keletkezett képek nagyjából egyformák, vagyis csekély eltérésekkel megfelelnek a valóságnak.² Mindannyia megegyez abban, hogy szembeszökő tulajdonságuk a fásult *közömbösség*, a mely külsőleg az annyit emlegetett lomha restségben

¹ FORSTER J. R. *Bemerkungen . . . auf einer Reise um die Welt*. Berl. 1783. — Id. ACHELIS *Mod. Völkerk.* 21.

² Legáttekinthetőbb, bár elfogult s csak angol szempontból érthető ellenszenvvel készült jellemzés a LUBBOCK-é (i. m. II. k. „Újkori vadnépek“ XV. fej. 211—253.). — Becses összefoglalás a RATZEL-é: *Völkerkunde*, I. kiad. I. köt. 3—96. II. E fejezet külön is: *Grundzüge der Völkerk.* cz. a. „Meyer Volksbücher“ között. 1088—1090. sz. — Legkimerítőbb és dicséretesen tárgyilagos SPENCER-é (*Princ. of Soc.* I. 30—48. §§).

nyilvánul. Általában az ősállapotú ember mindenfajta munkát gyűlöl s legnagyobb gyönyöre a tunya tétlenség. Erősebb volta jogán lehetőleg minden elvégzendő dolgot a nőkre hárít át s szerződött munkában határtalanul lusták.¹ Közömbösségük lélektani oka is egyszerű. Bár éles megfigyelők, figyelmüket jelentéktelen részletekre épp oly mértékben fordítják, mint fontos mozzanatokra; kevés a képességük olyan tények kiválogatására, melyekből következtetések vonhatók. Szüntelen egész tömeg megfigyelést tesznek, de az a kevés, a minnek jelentősége van, a jelentéktelenek tömegében elveszve felraktározódik a nélkül, hogy valami adatot hagyna hátra gondolkozása megtermékenyítésére s ezzel aktív akarátának megindítására.

A megfigyelések tömegéből csak az kelt benne közvetlen reakciót, a mi személyes önzésével, érdekével, hiúságával szoros összefüggésben van. Ilyenkor lethargiája átmenet nélkül, hirtelen átcsap a legélénkebb tevékenységbe. Fellobbant akarateréje addig tart, míg a külső inger meg nem szűnik, tehát gyakran sokkal tovább, mint a civilizált emberé. Ez magyarázza kivételes esetekben csodálatosnak festett szívós kitartásukat. — E rendszertelen életműködés, mely mohó és be nem osztott táplálkozásukon is meglátszik, egész maguktartásának bizonyos ingadozó, állhatatlan jelleget kölcsönöz. Utazóknak egyértelmű panasza róluk, hogy: „igéreteikre sohasem lehet építeni, annyira kiszámíthatatlan a viselkedésük“. — Saját magukkal szemben nem ismernek kényszert, *önfegyelmelés*-ről nincs fogalmuk, még pedig azért, mert nincs meg a hozzá szükséges mérlegelő, ítélő képességük; következtetni, logikai előrelátással a jövő jelenségeket meghatározni, azokra elkészülni nem tudnak. Nem látva így a tettek és viszonyok folyamányát, következményektől sem tartanak; nincs tehát okuk azok miatt jelen viselkedésükre féket vetni. Élnek a jelennek gondtalanul; éretlen pillanatnyi örömök rabjai, mely hangulatokat adott esetekben a düh paroxizmusa váltja fel,² majd ismét utána teljes apathiába süllyednek.

A jövőre így nem érinti és nem érdekli az ősállapotú embert, de már a multtal tart fenn némi kapcsolatot. Lomhaságával velejár *konzervativizmusa* a szokások és kezdetleges hagyományok dolgában. E szélsőségig való ragaszkodásban is megtartó tényező a vis inertiae. Azelőtt az *emlékezés* képességét

¹ Ebből kerekedett az ismert közgazdasági jelszó: Az ember eredetileg nincs munkára teremtve, csak kényszerül rá! — A πόνος, labor, travail, Arbeit, etc. szavak eredeti indogermán gyökerének jelentése: szükség, fáradság, baj. — LAFARGUE eredeti kutatások alapján (*Le droit à la paresse*. Paris. 1883.) nyeri eredményül: „Paresse et sauvagerie sont synonymes“. V. ö. LIPPERT *Kulturgesch. der Menschheit*. I. 38. és BÜCHER *Arbeit u. Rhythmus*. 3. kiad. 2—5. II.

² Az őrző düh kitörései leginkább a maláj fajon hatalmasodtak el. Mikor a tomboló dühöngés valamelyiken kitör, vakon rohan előre s öl, gyilkol, a mint valakit útjában talál. Ez állapotot *emak* vagy *emakfutásnak* nevezik („to run amuck“, CRAWFORD *Hist. of the Ind. Archipelago*. I. 66.). Az európaiak eleinte psychikus epidémiának tartották s a hatóság mint rendes örülteket kezeltette őket; kitünt azonban, hogy a mint kitombolták magukat, utána teljesen normális lett a viselkedésük. Azóta a maláj szigeteken hivatalos rendelet hatalmaz fel mindenkit, hogy a rohamtól megszállottat, mint közveszélyes dühöngőt, egyszerűen lelőheti. L. WAITZ-GERLAND *Anth. d. Naturvölk.* IV¹. k. 159.

kereken megtagadták tőlük, főképp olyan utazók jelentései alapján, kik felületes tapasztalatokra építve, kétségbevonták, hogy a benyomásoknak egyáltalán marad bennük nyoma. A velük érintkező európaiak eleinte nem tudtak s nem is akartak velük bizalmas viszonyba kerülni s e rideg fensőbb-ségtől megfélemlített benszülöttek ártatlanságukat akarva igazolni, naivab-baknak tetették magukat, mint a milyenek voltak; különben is színlelő képességük nem csekély s eképp sikerült féltett, babonás titkaikat, hagyományaikat rejtve tartaniok. Valóban szembeszökő példa erre LETHERMANN esete. Az amerikai prairiejárók e tekintélyes alakja, kinek jelentéseit megbizható és alapos kutatások eredményének vették, a szellemi képességnek ilyen hiányát tapasztalta a *navajo-indianus*-okon¹ s hiradása után LUBBOCK, majd SPENCER hűségesen feljegyzik, hogy „származásuk, törzsük története, elődök viselt dolgai ismeretlenek előttük“. Néhány évtizeddel később pedig MATTHEWS ugyane törzsnek történelmi énekeiből s ama szokásokból, miket az emlékek megtartására találtak ki, egy testes kötetre terjedő gyönyörű gyűjteményt szedett össze.² — Ma már körülbelül tisztázott dolog, hogy nincs a földön olyan néptörzs, ide értve a legalantabb fokon álló és hordákban élő busmant, tűzföldit, hegyi veddát (Ceylonon), a kubi és bubu, vagy a sokat emlegetett bodo³ és dhimal (előindiai) népet, vándor eszkimót, stb. — mely bizonyos mennyiségű emlékekkel, örökségképp rászarmazott történelmi hagyományokkal ne rendelkeznek.³

Ugyancsak alaptalanul vonták kétségbe *képzőtehetség*-üket, a mely náluk természetesen a mienktől eltérő formában nyilvánul. Az európaiak értelmetlen zagyaléknak voltak hajlandók mindazt tekinteni, a mit közléseikből meg nem értettek. Míg a mi fantáziánk logikai ellenőrzéssel és következtetésekkel van agyonzabolázva, náluk ennek hijával szabadabb csapongású és szertelenségre hajlóbb a képzelet. A művelt ember ezzel szemben az átalakításban merészebb, a reális emlékrészleteket erős rekonstruáló munka alá veszi s e miatt a való alapelemek bennük kevésbé felismerhetők. A primitív ember a maga emléktöredékeit nem gyúrja át, legfeljebb nagyít rajtuk, de kapcsolataiban merészebb. Előttünk érthetetlen akárhány meséjük, mert nem tudjuk benne követni ama kapcsolatokat, melyek honi babonáik alapján természetesen és nyilvánvalók. Azért tetszett zagyaléknak, zürzavaros értelmetlenségnek számos állatmeséjük; míg ha elbeszéléseikből csak azokra szorítkozunk, a miknek kialakulását jobban ellenőrizhetjük, pl. egy-egy régebbi európai expedíció történetére, melynek lefolyását más oldalról ismerjük, képzőtehetségüknek erejét és elevenségét feltétlenül el kell ismernünk.⁴

¹ A *Smithsonian Report*-ban: *The Navajo Tribe*. 1855. 295—96.

² WASH. MATTHEWS *Navaho Legends* collected and translated. Bost. 1897. — (Az *Americ. Folk-Lore Society* kiadv. V. k.)

³ Összeállítása HIRN id. könyvében XII. fejj.: „Geschichtliche Kunst“ alatt. 162—83

⁴ NILSSON *The Stone Age*, 209. MACKENZIE előtt az eszkimók az évek előtt ott járt angolokat szárnyas óriásoknak (vitorlás hajók!) írták le, a kik szemük egy pillantásával ölni tudnak (szemhez emelt puskák!) . . . stb. L. LUBBOCK i. m. II. 85.

Egy tulajdonságukat mindenkor elismerték és magasztalták: *éles megfigyelés*-üket. Vadász és harcos életük a külső benyomások felvevő érzéseit rendkívüli mértékben kifejlesztették. Nem túlzás az indián-történetek amaz állítása, hogy a rézbőrű olyan lábnyomokból, melyet az európai szem észre sem venne, kiolvassa, minő fajbeli és korú emberé, mikor járt arra, sőt milyen lelki állapotban volt: gondtalan vagy rettegő, támadni készült vagy menekült. Az eszkimó a tengeröblök felületén hihetetlen távolságra észreveszi egy-egy foka vagy rozmár fejét, valamint a hullámdomborulatokból a víz alatt úszót. A kaffer egyes állathangok nyomán megmondja az illető ragadozó közelségét, korát, olykor szándékát.¹ — Mindez ügyesség csak akkor fejlődhetik ily tökéletessé, ha az egyes megfigyelések nem röppennek el emlékükből nyomtalanul, hanem kész képek gyanánt megmaradnak és felhalmozódnak bennük. Nem lehetnek elhomályosult emlékképek sem, hanem ellenkezőleg világos állapotban kell rendelkezésre állniok, hogy adott alkalmal a környező külvilág jelenségeiben újra felismerhetők legyenek, sőt a figyelem predispozíciós képei közé kell sorakozniok. Az emlékképek ez éles és hű voltát bizonyítják a sziklafalakon, barlangokban, vagy kézi eszközökön talált állatrajzok és faragványok. A róluk vett másolatok,² tekintetbe véve rajzbeli készségük gyarló voltát, oly élethűeknek mutatják, a minők csak rendkívül éles emlékképek alapján készülhettek. A busman struczvadászatot ábrázoló képén a nagy madár vagy harminczféle állásban van megörökítve, vázlatosan ugyan, de jellemző nyakhajlításának, futó testtartásának tökéletes visszaadásával. Épp ilyen egy csorda birtokáért folyó harc ábrázolása; az emberi alakok aránytalan testbeosztással el vannak rajzolva, annál élethűbbek maguk a megrémült és szétszaladó állatok.

Az ősalapotú ember *érzésbeli közömbösség*-éről már fönt, más összefüggésben megemlékeztünk. Ez is olyan tulajdonsága a kezdetleges természetnek, a mely lényeges alkotó elem a primitív jellemben. Tapasztalat szerint általános vonás az alantas fokon, hogy sem a közvetlen fájdalomérzetre nem reagál oly élénken, mint mi, sem előzetes rettegést nem érez a ráváró kinzatas vagy kivégzés gondolatára. A reflexézés ez eltompult volta vagy lomhasága szervezetbeli fejletlenségben, az idegélet elevenségének hiányában leli magyarázatát, bár az is bizonyos, hogy hozzájárul nem csekély mértékben a náluk tapasztalt akaraterő és önérzet, a mely a fájdalomérzés szervi reakcióját s az azzal járó izommozgást, erős önfegyelmeléssel leküzd, nehogy gyűlölt ellenfele a kinlódás szemléletében gyönyörűséget találjon. Ugyancsak közrehat sok esetben bizonyos vallásos, babonás fatalizmus is. HUNT a *fidzsi*k közt részt vett egy kivégzési ceremónián, a melyre meghívták. Rendes temetési menethez kellett csatlakoznia s midőn nem látott

¹ SPENCER Soc. I. 40. §.

² ANDREE *Das Zeichnen bei den Naturvölkern*. Mittheil. d. Anthropol. Ges. Wien. 1887. XVII. — U. ö: *Ethnographische Parallelen u. Vergleiche*. II. k. Leipz. 1889. (mellékl.). — GROSSE *Die Anfänge d. Kunst* (mellékl.) az afrikai rajzokról. Indián-képek: FROBENIUS *Flegeljahre d. Menschh.* 69—99. Tizenegy képen egy dakota főnök vitézi tettei. Az ausztrál partok barlangjaiból: CUNNINGHAM után LUBBOCK II. 100.

halottat, meglepetve kérdezősködött, mire egy fiatal vadember rámutatott szülőjére, a ki épp oly jókedvvel, a mint látszott, életvidáman haladt a többivel, mint a kíséret bármelyik tagja. „Ez az öreg a mi szülőnk, elérkezett aggkorához, midőn az élettől válni kell, nekünk kötelességünk tehát őt szép temetés után megölnünk.“¹ Az áldozat magatartása, ha még annyira belérögzött is holmi babonás megnyugvás a változhatatlanba, alapjában véve mégis fejletlen idegéletről tanuskodik. A mint ilyformán maguk sorsa felett nem ismernek megindulást, másokkal szemben is természetes, ha kegyetlenek. Az altruizmus feltűnő hiánya innen magyarázandó. Hogyan kívánhatnánk tőlük szánakozást, részvevő veleérzést s ez alapon oly tettet, a mely a másik sorsán könnyíteni törekszik, vagy elhárítani róla a veszedelmet, mikor hasonló helyzetben saját maguk sem éreznének önmaguk sorsa felett különösebb megindultságot. Az amerikai indián, ha kegyelmet kap, cseppet sincs meghatva; vagy tévedésnek tartja a dolgot, vagy egyszerűen nem érti, de azért hálát sosem érez, még feltűnőbb örömet sem, mert megszabadulását nem a maga hősiességének, vagy ravaszságának köszönheti, hanem valami tőle idegen, megmagyarázhatatlan tényezőnek, a mit, ha nagy nehezen megértetnek vele, vállat von s az egészet asszonyos gyengelelkűségnek tartja.²

E vázlatos pszichologiai képet ki kell végül egészítenünk *babonájuk* megemlítésével, melynek alapja mindenütt a megmagyarázhatatlantól való rettegés. Az egyszerű nép világszerte babonás; titokzatos, ismeretlen erőktől fél, azok beavatkozását hagyományos szerekkel vagy szimbólumokkal törekszik magáról elhárítani. Az őállapotú ember ennek fokozotabb mértékben, sőt teljesen rabja. Nem tudván következtetni, a jelenségeknek lépten-nyomon ilyen magyarázatot kénytelen adni. Szóval mindig érzi maga körül a titkos hatalmak, elmosódó formában elgondolt szellemek rajzását, a kikkel jó barátságot kell tartania, ellenük holmi bűvszert, amulettet hordani s megkérlelni minden egyes meglepő jelentkezésük alkalmával, kiengesztelni akár a legvéresebb áldozatok árán is. A szellemek inkább ártók, gonoszak, mint jók; többnyire megrontásra törekszenek. Már csak azért sem lehetnek jótékonyak, mert altruisztikus pártolást és védelmet nem tulajdoníthat nekik az ilyen iránt érzéketlen primitív ember; legfeljebb kiegyezhetik vele, megbékítheti. Részleteiben e babona, a melyből később az ősök kultusza révén a vallásos érzés fakad, minden égőv alatt, mindenik törzs körében, foglalkozás és vérmérséklet szerint más és más; észtevesztő labirinthus az egész, a melynek szövedékéből nincs eredményes kibontakozás, nincs egyetlen részlet, mely közös lenne mindannyinál. Csak az általános félelem az érthetlentől, a titkos erőknek kiszámíthatatlan szeszélyétől, mint a gyermek rettegése a sötétben, közös világszerte. Legfeljebb a félelem mértéke változik; az erős, hatalmas főnök nyilván jobb lábon áll a lappangó szellemekkel, mint a csenevész pária; férfi inkább bizhatik bennük s érezheti magát bántatlannak, mint a gyenge asszony, hiszen az erőt, tekintélyt is ők adják, — de a

¹ LUBBOCK i. m. II. 119.

² LUBBOCK i. m. II. 232.

legkevesébbé rettegő is feltétlen tisztelettel és komoly megadással rendeli magát alájuk.

Még valamit hozzá kell tennünk ez összeállításnak később helyes felhasználása okából. Midőn ugyanis valamely nép természetéről, viselkedése jellegzetes módjairól beszél az ethnologia, — bár szokatlannak tetszik, de kétségtelen, — hogy ama leírás voltaképp az illető törzs *férfivilágára* vonatkozik szorosabban s csupán nagy általánosságban, szinte az előbbieket szuggeraló hatása alatt egyszersmind a nőkre is. Minden nép kifelé a világgal szemben férfiúi karakterében nyilvánul meg, ez alapon alakul ki sajátos jellege, még pedig minél alacsonyabb fokú, annál határozottabban. A róluk szóló leírásokban a nőtársadalom, mint a másiknak kísérő árnyéka csak ritkán, legtöbbször éppen nem kerül szóba s ezzel a dolog oly színezetet ölt, mintha a nő- és férficsoport egy törzsön belül egyenlő jellegű volna. Pedig ha a két nemet egymástól elkülönítve tekintjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy közöttük egy törzsön belül sokkal nagyobb, mélyebb különbségek rejlenek, mint első pillanatra gondolnók; vagyis a törzs női csoportja nem vonható teljesen egy kalap alá a férfiéval.¹ A nő típusképe nemzetek szerint korántsem olyan eltérő egymástól, mint a férfiaké. Utóbbiakat, mint már többször hangoztattuk, éghajlat, környezet, viszonyok s velük kapcsolatosan a létharcz különféle formái esetenként nagyon eltérő természetüekké fejlesztette; a kutató itt lépten-nyomon ellentétes felfogásra, szokások és eljárás módokra bukkan. Ellenben a nő működése körét az elszigetelt házi tűzhely s a velejáró családélet alkotván, a férfi sokoldalú munkakörével szemben minden tevékenysége csupán e két mozzanatra szorítkozik s épp arra a kettőre, melyek a külső körülményektől legfüggetlenebbek, miattok legkevesebbet változnak. Szervezete e működéskörnek egyszerű marad, alaptörvényei kezdetleges, ősbiologiai feltételekben gyökereznek. A nő tehát emez egységes, elzárt, változatlanabb légkörben élve, szokásokra és lelki állapotra világszerte egyformább lesz a férficsoportoknál; közelebb áll az őstípushoz, minthogy lelke tartalma ama két elszigetelt, ősanimális alaptényezőnek előfeltételeiből alakul ki. A nő lelki típusa a házi munka és gyermekápolás követelményeiből teljesen megérthető és rekonstruálható, a mi a férfitársadalmaknak törzsenként eltérő szokásai s fokozatkülönbségei miatt ezekről egyáltalán nem állítható. Férfiaknál sokkal mélyebbre kell ásni, az esetleges vonásokat, a külső hatások nyomait eltávolítani s csak akkor akadunk amaz alaprétegekre, a hol a közös ősi vonások meglelhetők s a melyeket fent adott vázlatban összefoglalni iparkodtunk. A mennyiben eszerint a homogén női természet a törzsenként különböző férfijellemektől eltér és eltér a közös ősi férfitípustól is (minél inkább megyünk a kulturfokozatokon vissza, annál inkább!) s ez eltérés nemcsak nem csekély, hanem az egymástól való elszigeteltség miatt mélyig ható, — épp azért nem szabad

¹ „Jedenfalls ist die historische Kultur eine *Männerkultur*, wie das geschichtlich gewordene Recht ein *Männerrecht* und die sieghaft gewordene europäisch-amerikanische Moral eine *Männermoral* ist.“ L. STEIN *Die Anfänge der menschl. Kultur*. 1906. Leipz. 110. lap.

a férfitermészet alapján összeállított jellemképüknek tartalmi körébe a nőt is belefoglalnunk.

Az őseimberről nyújtott vázlat e szerint első sorban a férfitársadalom természetrajzát adta, — a hozzá való példákat is ezek életéből kellett meritenünk, — egyúttal pedig megnyertük benne az előbb említettek alapján a *férfitípus öskészségeit*. — Ezek előrebocsátásával most már érdekes kísérletre nyílik alkalmunk. Az adatok nyomán följebb arra a tapasztalatra jutottunk, hogy az epikai költés és a férfitermészet egymással szoros összefüggésben vannak; most pedig rendelkezésünkre áll az erősebb nem lényeges ősi jegyeinek sorozata. Ezt a sorozatot ellenpróbaképpen összevethetjük a primitív epikai termékek általános jellemvonásaival, megtudandó, vajjon csakugyan megegyeznek-e, vagy sem! Ha a kettő egymással ellentétes vonásokat mutat, úgy tételünk ingatag alapon épült s az adatok csak véletlenül utaltak a férfijellemre, ellenben, a mint a megegyezés nyilvánvaló, úgy az epika forrása kétségtelenül a férfijellemből fakad s vele tételünk általános érvényű bizonyítékot nyer.

Fel kell ezért röviden sorolnunk az epikus költészet eredeti, lényeges jegyeit. Ehhez alkalmas anyagul az epika költői termékei közül azok fognak szolgálni, a melyek primitív formájukat megtartották: tehát *naiv eposzok*, valamint az ezeknél is részben fejletlenebb, töredékes *hőseénekek*, vagyis olyanok, melyeket valamely később korú, vagy fejlettebb izlésű rendező, összefoglaló nem forgatott ki eredeti jellegéből s nem nyomta rá egyénisége kivételes bélyegét.¹

Első felötlő megegyezés, midőn az eposzok és hősdalok tartalmát vizsgáljuk, hogy bennük szinte kivétel nélkül vagy haditettek elmondására, vagy valamely hányt-vetett élet kalandos viszontagságainak felsorolására találunk. Tehát *harcz* és *vadász-* (v. *vándor*) viszontagság alkotja azt az epikus magvat, mely köré több-kevesebb beolvadással a kisebb mondahagyományok felhalmozódnak. Bizonyára nem történetet véletlenül, hogy az a nagymennyiségű mondatömeg, mely egy-egy nép emlékében eleinte rendszertelen összevisszaságban rajzolt, majd idővel csoportokba verődött, épp

¹ Czielunkra nem lesz alkalmas a *Nibelung-ének*, mert késő, lovagkori átköltésben ismerjük; valamivel inkább ennek ősforrása: az *Edda*, bár ez is az udvari szkaldok tudakos átformálásában maradt meg. Kritikával használható a *Kalevala*, a mely, mint újabban bebizonyult, LÖNNROT szerkesztői munkájának nem jelentéktelen nyomait viseli magán. Megfelelők a *homéri eposzok*, bár tudatos és magas fokú komponáló erőnek átköltését árulják el, de az állítólagos szerkesztő (vagy: redakció) maga is naiv korból való. Használható a *Sahnámé*, melynek meserendjét és alaptermészetét FIRDÜSZI alig változtatta meg, csupán költőileg öntötte egységes külső formába. Leginkább megfelelnek az *indus hőskötemények* legősibb részletei: a *Mahabhárata* harcros része s a *Rámájána* régiebb fele; úgyszintén az *ossziáni énekek* (MACPHERSON toldásait letudva), legtanulságosabbak a félművelt vagy egészen barbár népek még laza kapcsolatú, vagy teljesen független hősi dalai, köztük mint nekünk, magyaroknak, leghozzáférhetőbbek a vogul és osztják *hőseénekek*, *medveénekek* (vadászkalandokat tartalmazók), valamint a számbeli tömegükkel tekintélyes *délszláv guzlár dalok*, az *orosz népi epika* termékei (Rybnikoff gyűjtése), a *karakirgizek* s más *délszibériai török törzsek hősdalai* (Castrén és Radloff gyűjtéményeiben) stb.

ezt választotta ki magának kifejező központul. A fokozatos tömörülés mozzanatai, valamint annak lélektani okai nagyjából tisztázva vannak és közkeletű poetikákból eléggé ismeretesek; az is tudott dolog, hogy nemcsak a folyton vándorló és harcos törzsek, hanem a telepes nemzetek is honfoglalásukat, létharczuk döntő ütközeteit, szóval jelen helyzetük alapvető eseményét tartják történelmi hagyományaik közt legélénkebb emlékezetben. E sűrűn emlegetett esemény köré sorakoznak aztán a többi, laza összefüggésű, vagy egészen önálló tárgyú mondák. De ebből viszont az is bizonyos, hogy a sok különálló hagyománytöredék csak úgy halmozódhatott ama központ (nagy harcz, kalandorozat) köré, ha maguk is túlnyomóan harcos, kalandos tárgyúak voltak. Ez az elsődleges férfifoglalkozás, csak természetes, ha annak idején magának foglalt le minden történelmi mondát. A férfierények ebben tündökölnek, otthon való elmondásra legalkalmasabbak, a törzs önérzetét emelők, a fiatal nemzedéknek pedig utánzásra buzdító példák.

Szeretettel ápoltatván, rendkívül szívósak is. A mellett, hogy mély gyökereket vertek az emlékezetben, egyszersmind az epikai formával teljesen összeforrtak. Ama népek, melyek a primitív létharcz fokát rég meghaladták s több oldalú műveltségüknél, komplikáltabb foglalkozásuknál fogva az érdeklődésük már másnemű munkakörökre terelődött, a mint epikai formát használnak, — akár régi, akár újabb keletű tárgyat öntsének belé, — az még azután is harczokról, kalandról s a férfitetterő egyéb primitív megnyilatkozásairól szól. Tanulságos példák rá a *REGULY* feljegyezte *osztják* s a *MUNKÁCSI* kiadta *vogul* hőseinek. Mindkét nép jóideje nem harcias természetű többé; férfi tevékenységük vadászat- és halászatban, sőt a tundrákon békés állattenyésztésben merül ki, de énekeik most is a félistenekké lett hajdani hősök diadalmas csatáival foglalkoznak; a szereplők pánczélt öltenek, nyíl és gerelyvetésben gyakorolják magukat, nőket rabolnak el és csatákban vesznek részt.¹ Az *arab törzsek* egyiptusi része ősidők óta telepes életet él. Egy csoportjuk kereskedő-utakat tesz a sivatagba, a vöröstenger-mellékiek halászok, a Nilus völgyét lakók falvas földművesek, mások szénégetők, vagy pusztai gyógyfüveket szedők, végre városokban kézművesek és kereskedők.² De vándor énekeik, kiket olykor Kairo nyilvános helyein is szerződtetnek, régi lovagregényeket adnak elő. Tárgyak szerint nevezik el őket: a *shaër* (költő) Abu Zeyda történelmének egy-egy fejezetét recitálja el, a *mohaddit* (mesélő) Ez-Zahir történetét tudja, egy XIII. századi hősmesét, az *antaríjé* Antar fejedelem vitézi tetteit adja elő.³ — Az ethnikus egységű

¹ ZICHY JENŐ GR. *Harmadik ázsiai utazása*. V. köt. 1905. — Benne *REGULY ANTAL* megfejtett hagyományai és a saját gyűjtése alapján *PÁPAY JÓZSEF* közöl: „az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekeket, istenidéző igéket és *medveénekeket*“. — L. még *MUNKÁCSI BERNÁT* *Vogul népköltési gyűjteményét*. Akad. kiad. 4 köt.: kivált a II. kötetben.

² *RATZEL* id. m. III. k. 37. l.

³ *LANE* *An Account of the Manners and Customs of the modern Egyptians*. Lond. 1836. — *ISM. TALVJ* I. m. 92—99. II. — Ugyanerről: *HAMMER-PÜRGSTALL* *Fundgruben des Orients*. 30—76. II. Közülök teljesen csak az utolsó eposz van meg fordításban: *TERRICK HAMILTON* *Antar, a Bedouin Romance, transl. from the Arabic*. Lond. 1820.

délszlávok szintén túl vannak már a harczos korszakon; évtizedek múlnak el háború nélkül s legnagyobb részük békés állattenyésztővé, földművelővé lett. Azért régi hősi dalaik mellett, melyek a rigómezei harczról, Kraljevics Márko kalandjairól s egyes török üldözte hegyi rablók véres bosszúvállalatairól szólnak, szinte napjainkig keletkeznek köztük újabb meg újabb hős-énekek s ezek tárgya is kivétel nélkül harczias, kalandos. A *bolgárok* Osman basáról s a plevnai harczról tudnak hosszú hőségeket;¹ a *bosnyákok* az okkupáció eseményeit és Szerajevó elestét zengik, a mely dalok legújabb alakulásaiban érdekes megfigyelni, miként sorakoznak a még egy évtizeddel előbb külön énekelt, egyes költemények lassanként a népszerű hős: Hadzsi Loja köré.² A *hercegőc* s a *dalmát* lakosság 1881-ben, közvetlen az esemény után hallotta már guzlár ajkáról Nikita fejedelem vereségének történetét az albán Ali pasával szemben.³ — Úgy a délszláv, mint a vogul-osztják énekelőadó, valamint az arab recitátor is természetesen mindig férfi. De még nem mindenütt hivatásszerű énekes. A balkáni guzlár mellett, kit inkább vaksága, vagy koldusnyomora tesz vándor dalnokká, akármelyik délszláv férfi tud néhány hőségeket s összejövetelek, társas szórakozások alkalmával, mint nálunk a maga nótáját, sorra eléneklik kedvelt júnák-dalukat. Uralmelléki rokonaink is értettek hozzá néhány évtized előtt, mikor még az eloroszosításnak nem estek egészen áldozatul; de MUNKÁCSI ÉS PÁPAY JÓZSEF már körülbelül tizenkettedik órában jegyezték le közlő férfaik ajkáról a primitív epika ama rendkívül becses emlékeit melyek, nézetem szerint, még nagy szerepet fognak játszani a kezdetleges költészet kérdéseinek tisztázásában.⁴

A harczos, kalandos események azonban nem válogatás nélkül tárgyai a primitív epikának; e költésfaj t. i., az előadás szokásos hangját tekintve, a férfi önérzet, sőt a naiv kérkedés poézisa. A példák rengeteg tömegében alig elvétve akad olyan termék, a mely saját törzsének, vagy egyes hősnek *vereségéről* emlékeznék meg. A *kafferek* tánczos hadi énekei,⁵ a *vagogok* szomszédokkal való villongásainak dalos elmondása,⁶ a gyakori kölcsönös vereséget egy szóval sem említi; épp így az igazán kevés dicsekedni valóval rendelkező *vogul* és *osztják* nép harczos dalai csupán a hősi félistenek diadalmas tetteit tartották fenn. A franczia *Chanson de Roland* a hős leveletését és halálát örökíti meg, de a mese e természetes befejezésénél nem áll meg, hanem tovább szövi az elbeszélés fonalát, míg Nagy Károly bosszút nem áll érte a szaraczenokon s az áruló Ganelont szörnyű bűnhődés nem

¹ STRAUSS ADOLF *Bolgár népköltési gyűjtemény*. Előszóval Sismanov-tól. Budapest, 1892. I. köt. 179—185. II.

² ASBÓTH JÁNOS *Bosznia és Hercegovina*. Úti rajzok és tanulmányok. Budapest, 1887. II. k. 94—97. II.

³ ASBÓTH id. m. I. k. 208—215. II.

⁴ MUNKÁCSI BERNÁT *Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földjén*, B. Szemle, 60. köt. 1889. 206—237. és 383—408. II. — PÁPAY JÓZSEF *Nyelvészeti tanulmányutam az északi osztjákok földjén*. B. Szemle, 123. köt. 1905. 354—396. II.

⁵ SHOOTER *The Kafirs* 268. I.

⁶ BURTON *Lake Regions*. I. 263.

éri. A *délszláv* hősekknek az a csoportja, mely a kosszovoi (rigómezei) harcz egyes epizódjait tartotta fenn, az egész ütközet gyászos kimeneteléről nem tesz említést, csupán az egyes harczosok dicső viaskodásait írja le.¹ Magát a döntő mérkőzést tudtommal csak egy bolgár epikus ének választja tárgyául.² A 800 sornál hosszabb hősdal bőven beszél a harcz előkészületeiről, maga a csata s annak kimenetele azonban jellemzően háttérben marad; az elbeszélő ugyanis a sereg számla végén, a sorban utolsó vitézre: Stéfán knyázra tér át, a ki a csata színhelyére elkésve érkezik. A szomorú végről ő és vele a hallgatóság úgy értesül, hogy véres ruhákat mosó asszonyok beszélnek róla s a ruhákról ismerni meg az elesett knyázokat és királyokat. E jelenettel a történet itt sem ér véget, hanem az énekmondó átugrik 400 esztendő s minden átmenet nélkül elkezdí Karagyorgyét dicsérni, a megvert Lázár czár egy késő ivadékát, a ki kiüzi a törököt Szerbiából. Általában igazat kell adni POSNETT-nek, midőn összehasonlító tanulmányai egyik eredménye gyanánt kimondja: „Nagyon valószínű, hogy vereségről, tönkremenésről még közvetlen az események hatása alatt sem zengett ének“.³ E vonás is a primitív férfi jellemében gyökerezik. Az ősember naiv gögje, lenézése minden hozzá nem hasonló (nők, idegen törzsek stb.) iránt érzébeli közömbösségének kifolyása. Az altruizmus említett hiánya teszi, hogy mást, vele nem közös társat, semmibe sem vesz s e lenézés az önnön felsőbbségének érzetét önkénytelenül kiváltja belőle. A fölös önértzet azonban nem szabad azonosnak vennünk ama göggel, a mely némelyik modern, intelligens emberen tapasztalható. Utóbbi *egyéni* kiválóságainak tudatában, vagy inkább túlbecsülésében érzi magát környezeténél különbnek; míg a primitív ember annak a harczos, társadalmi *kaszt*-nak felsőbbségéről van meggyőződve, melyhez tartozik; tehát inkább az esprit de corps túltengése ez, mely közel áll a nálunk tapasztalható katonai önértzethez.

Nyilván e kérkedéssel függ szorosán össze a *közlésvágy* is, az epikai elbeszélés létrejöttének ez egyik alaptényezője. Bár félúton eléje kerül a primitív lélek jellemző kíváncsisága, a mely ilyenek hallgatásában rendkívüli élvezetet talál, de bő, részletes leírásra és bizonyos költői túlzásra — e két specifikus epikai tulajdonságokra — a kérkedés viszi rá az elbeszélőt. — A *bő részletezést* adatokkal igazolnom, azt hiszem, fölösleges; a naiv epika lépten-nyomon szolgál rá példával. Érdemesebb már megfigyelni, mily természetű részleteket szeret hosszadalmasan, aprólékos gonddal kiszínezni. Nem találunk minuciózus tájleírást, sem lelki tépelődést, épp így nem részletez vallásos szertartásokat, sem a mindennapos élet tevékenységeit, már szivesebben időzik az ütközet előtt keletkező hosszú párbeszédeknel,⁴

¹ L. nálunk SZÉKÁCS ÉS DÖMÖTÖR PÁL fordításában; németül TALVJ adja: *Gesänge der Serben*, I. köt. teljesen.

² STRAUSS *Bolgár népkölt.* II. k. 343—369. II.

³ POSNETT *Comparative Literature*. 133. l.

⁴ A bizancziak *Akrítosz* époszában a terjedelem fele párbeszéd, az osztják *isten-énekek*-nek pedig majd háromnegyede. V. ö. BRUCHMANN *Poetik, Naturlehre der Dichtung*. Berl. 1898. 133. l.

a melyeknek kérkedő hangja ismeretes, de legbővebb szóáradattal magát a harcok lefolyását, cselek végrehajtását beszélik el. E részek még a művészi arányosság iránt oly fogékony görögök époszaiban is túlterjengnek. A Mahabhárata ebben is a legnagyobb arányokat mutatja; pl. midőn csatába menet Krishna isten, mint kocsivezető a hadi szekéren, elmondja Ardzsúna királynak a 18 énekes Bhogavatgita epizódot.¹

A költői *túlzás* szintén általános sajátsága az epikának. Kraljevics Márko 300 esztendeig él; barátja, Mikos, 12 ezer törököt ver agyon; Mussza hős keblében három szív dobog.² Az egyik ossziáni hősnek nagyobb a szeme, mint egy kiterített ökörbőr s benne hét szemcsillag forog.³ Firdüsi királyai között nem egy ezer évig uralkodik.⁴ A Mahabhárata legszentebb remetéje 30 ezer év után hal meg; Viszvamitra király vezeklése abból áll, hogy ezer évig nem vesz lélekzetet,⁵ stb. — Az előforduló kerekszámok ugyan nem jelölnek pontos mennyiséget, a fejletlen nyelvek velük inkább a „temérdek, rengeteg sok” fogalmát fejezik ki. de a túlzó méretek iránt való hajlandóság így is elvitázhatatlan. — Emlékeztet e tapasztalat ama jelenségre, melyet az ős állapotú ember képzeletének jellemzése alkalmával említettünk. A primitív képzelőtehetség nem kombinatív, átalakító erőben nyilvánul, hanem ragaszkodva a reális megfigyeléshez, a létezőnek szertelen nagyításában. A kérdés világos körvonalozása okából meg kell itt emlékeztetnünk az ú. n. *fantasztikumokról* is. A kapcsoló fantázia féktelen csapongása népmesékben, mithikus hagyományokban igen gyakori s az utóbbit rendszerint összeszokták téveszteni, vagy egybe keverni a primitív fantázia nagyító természetével; a kettő pedig lényegesen különböző dolog úgy eredet, mint tulajdonságaik tekintetében. A tévedés onnan származott, hogy az époszok csodás elemében mindkettő szerepel, csak hogy a méretek nagyítása elsődleges elem benne, mint azt az ősellapotú törzsek s a vogul-osztják emlékek bizonyítják; a regés, csodaszerű fantasztikumok másodlagos járuléknak tekintendők, mivel egyes törzsek, sőt fajok költészetében teljesen hiányzanak. De a hol megvan is, említett okoknál fogva csak később, a mithoszalakulás magasabb fokán és részben idegen népekkel való érintkezés révén támad s csak meghonosodása után olvad bele a primitív epikába részint mint díszítő, részint mint megokoló elem. Az egyszerű, nagyító fantáziával e szemben álló, játékos képzelettermékek az ethnológiának már eddig is sok gondot okoztak s bonyolult összevisszaságuk miatt a legeltérőbb nézetek hangzottak el róluk. A mióta azonban a kulturállapotok ősi rétegei mind ismertebbekké lesznek, egyre jogosultabbnak látszik az az elmélet, a mely a fantázia eme fajtáját nem tekinti általános emberi képességnek, hanem törzsek és fajok szerint rátermettebbeket és kevésbé fogékonyakat különböztet meg. Kitűnt például, hogy a *maláj* faj ez adományyal

¹ GOTTSCHALL *Poetik*, II. 114.

² BRUCHMANN id. m. 177.

³ ZIMMER *Kuhn's Zeitschr.* 28. köt. 421. s köv. II.

⁴ SZÁSZ K. *A világirodalom nagy époszai*. Akad. kiad. 1881. I. k. 256—260. II.

⁵ BRUCHMANN i. m. 180. I.

nem rendelkezik, míg az *indusok*-ban és *kelták*-ban erős a rávaló képesség. A kérdés részleteibe e helyütt nem bocsátkozhatunk, tájékoztatoul csupán a legfontosabb érv felemlítésére kell szoritkoznunk. A csodás tárgyú népmesék sajátzerű megegyezése különösen az európai népek mesekincsében kell hogy gondolkodóba ejtse az ethnologusokat. Egyes mesetípusok, a mint pl. KATONA LAJOS összeállításából kitünik,¹ annyira egybehangzók Európa-szerte, hogy csakis átvételre gondolhatunk; nem fakadhattak az illető nép fantáziájának közvetlen forrásából, nem lehetnek honi talaj termékei. Egyes mesék érdekes vándorlása ki van mutatva s ezek alapján nagy általánosságban körülbelül annyi állapítható meg, hogy ismert meséink nagy tömege részint indus eredetű („Ezeregy éj“, arab közvetítéssel!), részben kelta törzsek (középkori legendák és lovagregények!) termékei.²

Az époszokban megnyilatkozó fantáziának van még egy különös tulajdonsága, a mely leginkább a hosszú, részletes hasonlatokban, valamint egyes eseménysorok szeretetteljes kiszínezésében jut kifejezésre. Néhol a hasonlatok szinte allegorikus bőségüvé lesznek. Az elbeszélő pl. a hős harcza rohanásának elképzelésekor annak vad dühét akarva szemléltetni, megemlíti hasonlatkép a prédájára rontó oroszlánt. A szó hangzása elég arra, hogy belső szemlélete elől a hős alakja eltűnjék s helyét nyomban elfoglalja az állat emlékképe, még pedig a részletek teljes elevenségével. Képzete ilyenkor oly élénken rögzít, hogy a figyelem önkénytelen odabilincselődve, huzamos ideig foglalkozik vele, bő leírást ad róla s csak mikor a képet kimerítette, tér ismét vissza elbeszélése fonalához. Ez a lelki folyamat, úgy szintén a kedvelt jelenetek részletezése csak úgy jöhet létre, ha a képzelő erőt előzetes éles megfigyelés s ez alapon az emlékképek teljes élethűsége támogatja. Az ilyen eleven s rögtön rendelkezésre álló emlékképnek egyetlen előfeltétele: a szemlélet különös ébersége és részletekig menő pontossága, — mind olyan tulajdonságok, melyek az őállapotú emberben, mint láttuk, erősen ki vannak fejlődve.

A naiv époszok keletkezésének evolúciós magyarázata minden valószínűsége, sőt kézzel fogható volta mellett is sokáig nem tudott népszerűvé lenni. Az egyetlen ok, mely a gyanakvókat visszatartotta s a régi, elavult elméletnek még egy időre érvényt szerzett, az volt, hogy nem tartotta senki valószínűnek az egyes hosszú epizódoknak pusztán az *emlékezeten* alapuló fennmaradását. Primitív világban, az írás ismerete nélkül, midőn a szellemi

¹ L. az *Ethnogr.* 1904. évfolyamában.

² Hogy csak néhány jellemző példát említsünk: a fentemlített *malájok* az európaiak beavatkozásáig nem érintkeztek *indusokkal*, nincs is hagyományaik közt fantasztikum. „Nem szeretik a keleti embert jellemző pompás képekben való dúskálást; kifejezésük egyszerű, józan, világos; hasonlataik rövidek és élesek“. CRAWFORD *Hist. of. the ind. Archipelago.* I. 126—130. II. — Érdekes jelenség pl., hogy a román stílű építészet kedvelt *sárkány*-motívumait *ír szerzetesek* hozták át a kontinensre. — A *finn* és *észti* époszok mesés elemei sem látszanak teljesen eredeti származásúaknak; gyanús egyebek közt a *Kalevipoeg* hőséneke gyakori „oroszlán“ jelzője; valamint az is, hogy a runók képtelen fantasztikumai az ősi samánizmus egyszerű, világos kapcsolatának nem igen felelnek meg . . . stb.

tehetségek is gyarlóbban lehettek kifejlődve, nem volt képzelhető, hogy egy-egy ezersoros ének az emlékezetben megmaradjon. Újabb tapasztalatoknak kellett e hihetetlen tényt megerősíteni s ma csakugyan az a felfogás, hogy a kezdetleges lélek, a mi kevés gondolatanyaggal rendelkezik, azt hivebben meg is őrzi, emlékezete biztosabb és kitartóbb. MUNKÁCSI pl. a Szoszva folyó mellékén dús aratásra lelvén vogul népköltési hagyományokban, írja: „Közlőim sorát Kavvila Sontyin, egy világtalan öreg ember nyitja meg, a ki tömegével ontja a hosszú, nagyobb szabású költeményeket . . . A „Nyir-fahéj-booskorú ember“-ről szóló ének feljegyzése egy egész napig tartott.“ PÁPAY JÓZSEF közölte osztják dalok közt nem egy van 1200 soros.¹ — Ugyanezt tapasztalta KARADZSICS VUK délszláv gyűjtése közben. A bosnyák és hercegócz hősénekek közt tuczat számra akad 800—1000 soros. Az eddig ismert leghosszabb énekük *Smailagić Meho*-ról szól és 2160 versből áll.² — Az indusok Rig Védája is (10,580 vers) úgy maradt fenn, hogy évszázadokig fejből idézték. Az indus papnövendékek ma is szájhagyomány révén tanulják be a védai himnusokat. Parszi papok pedig az Avesztát tudják könyv nélkül.³ — A kulturfokokon visszafelé haladva az emlékezet ez éberségét megjeljük az ősalapotú népeknél mindenütt. Csak ama csónakút leírására emlékeztettek, melyet VON DEN STEINEN ad híres könyvében. A *bakairi* csónakvezető napokon keresztül minden fordulóra, zátonyra, fagyókerre emlékszik, pedig az utat csak egyszer járta. Ugyanott EHRENREICH vett fel testméréseket s az eleinte húzódókat csak úgy tudta megnyerni, hogy minden mérésért egy-egy üvegyöngyöt ígért nekik. A törzs nyelve csak „három“-ig ismeri a számneveket s az anthropologus egy testen 28—30 mérést eszközölvén, akarattal kevesebb gyöngyöt adott egyik-másiknak. A bakairik sorra jöttek tiltakozásukkal és *rendben* megmutattak minden mérést, utána félre raktak egy-egy gyöngyöt, míg végül üres kézzel maradva, az utolsó mérésekért pontosan bekövetelték a járandóságukat.⁴ Bizonyára nem mindennapi példája a pontosan rögzítő emlékezetnek.

Fejtegetnünk kellene még a morál hiányát az époszokban, a komikus részek ritka voltát, az objektivitást, mint oly tulajdonságokat, melyek a primitív népek férfaira is jellemzők. A vázlatos összevetést nem akarom velük nyújtani. Így is, gondolom, eléggé bebizonyult az összevetés folyamán, hogy a naiv epika általános jellemvonásai nemcsak fellelhetők az ősférfi lelki habitusában, hanem a kettő csak is egymással egyezik meg s e tulajdonságok sem a poézis egyéb fajaiban, sem az ősalapotú női lélekben fel nem lelhetők.

Dr. Solyomssy Sándor.

¹ MUNKÁCSI id. érték. *B. Szemle*, 60. k. 401. s köv. ll. — ZICHY J. *Harm. ázsiai utazása*. V. kötetben.

² TALVJ *Serbische Volkslieder*. I. köt. bev. 28. l. — A *Smailagić Mehmed*-ről szólót KRAUSS FR. S. DR. bécsi ethnologus jegyezte le s adta ki Ragúzában, 1886-ban. Német ford. GRÖBER-től: *Mehmed's Brautfahrt. Ein Volksepos*. Wien, 1890. 130. l.

³ M. MÜLLER *Indien*. 1884. 181. l.

⁴ V. D. STEINEN *Durch Central-Brasilien*. 84. köv. ll. — EHRENREICH mérései ugyanott, 197. l.

AZ OSMÁN-TÖRÖK NÉP BABONÁI.

— Második közlemény. —

A žinnek és perik hatalmukban tartják teljesen az egész emberiség jólétét, boldogságát, életét, halálát és mindenét. Ha megbetegszik az ember, az a žinnek és perik munkája, hogy meggyógyuljon ismét, tisztán csak ő tőlük függ. A közvetítő szerepet az emberek és e túlvilági ártó szellemek között a *žinži* képezi, a ki tudja a módját, hogy mikép kell őket megidézni, hogyan kell kitudni tőlük a kívánságukat, a melyet ha teljesít az ember, megszűnnek uralkodni fölötte, meggyógyul ismét a betegségéből, akármiben szenvedett légyen is.

A žinneknek, illetőleg pádisáhjuknak *Jawru bej*-nek, vagy királynőjüknek, Ürküş hanímnak a megidézése (*dāvet*) füstölés (*tütsü, tüssü*) által történik. Különböző illatos füveket vagy magvakat vetnek a mangál izzó parázsára, a mely itt füstölögni kezd, a füstre lejönnek a žinnek, mert szeretik ez illatot, ekkor aztán beszélhetni velük. Csakhogy minden más és más csillagzatú embernek más a füstölője. A *Jildiznāme* (2. l.) elmondja rendre a füstölőfüveknek és szereknek sorscsillag szerint való megoszlódásait:

„A Mars (*Merrīχ*) füstölője a fehér tömjén (*ak günlük*), galanga (*fr.*) (*topalak*) és a kátrány (*katran*).

A Venus (*Zühre*) füstölője a sáfrány (*zafran*), arille (*fr.*) (*besbase*), ibolyagyökér (*benefše kökü*) és a mosusz (*misk*).

A Mercurius (*Utārid*) füstölője az albisia (*lat.*) (*Iblis tīrnā*),¹ a fenyő mézga (*čam sakīzi*), a „madárnyelv“: egy tobzos növény fajta levele (*kuš dili*).

A Hold (*Kamer*) füstölője a labdanum (*kīšir lāden*), a mosusz (*misk*), a szantál-olaj (*sandal-jā*) és a fekete tömjén-olaj (*kara günlük-jā*).

A Nap (*Šems*) füstölője a szantál-, ámbr-, és rózsamézga (*sandal-amber-, ve gül-lādeni*) és a fekete tömjén (*kara günlük*).

A Jupiter (*Mušteri*) füstölője a benzoe-gyanta (*χaslebān*), a mastix (*mīstīki*) és az aloé-fa (*öd-āžī*).

A Saturnus (*Zuhal*) füstölője a szurok (*zift*), a kecskeször (*keči kili*), és a rekettye (*genēt fr.*) (*katīr tīrnā*).“

A mint szállni kezd a füst a parázsról, ott teremnek nyomban a žinnek meg a perik pádisáhostul, királynóstul együtt. A jelenlevő beteg és a kísérei nem éreznek semmit sem a füstölés következtében, de a žinži-asszonyra azonnal hatni kezd az illat. Megváltozik az arcza színe, a szemefehérje kifelé fordul, habzani kezd a szája, rángatóznak az arcz-izmai, összeránczosodik a képe és elvágódik a szőnyegen úgy, a milyen hosszú. Ájultában nyöszörgés és mormogásszerű, félig érthető, félig érthetetlen szavakat beszél. A žinži ekkor Ürküş-hanímot látja, beszél is vele. Ürküş-hanım beszédjét a

¹ *Iblis tīrnā*-nak vagy *Šejtan tīrnā*-nak hívja még a nép az újjak körmei mellett kinövő vad-körmöt is.

jelenlevő többiek nem hallják ugyan, de ha oda figyelnek a žinži mormogására, meg lehet különböztetni, hogy beszél valakivel (?). A žinži, a mikor fölcsoódik az ájulásából, nem tud visszaemlékezni semmire sem, nem tudja, hogy mit beszélt a peri-királynővel, azért a jelenlevőknek erősen ügyelniök kell a žinži mormogásaira, hogy megtudják belőle az Ürküş-hanım kívánságát.

Ilyenfélekép dünnyög például a kuruzsló: „Egy bárányt mondtál...? hm...? még... még... mežidiét...? mit tegyünk a mežidiével...? mit...? a nyakára...? a beteg nyakára, a bárányéra...?“

Mindennek pedig az az értelme, hogy a peri-királynő bárányt kívánt a žinži-asszonytól, de mežidie (négy korona értékű török pénz) is lógjon a nyakában. Ha megadja az ember, megnyerte a királyasszony kegyét.

Ha egyszer már belejutott a beteg az Ürküş-hanım jóindulatába, akkor már nagyon könnyű a többi. Ürküş-hanım ugyanis királynője a žinneknak és a periknek, uralmat és befolyást gyakorol rájuk. A királyasszony igen jól tudja, hogy a népe közül melyik tartja megszállva a kérdéses beteget, de ha „megtették az ő kedvét“ (*göjnünü japmak*), egyszerűen ráparancsol a žinnre vagy a perire s a beteg megszabadul.

Van a žinži-asszonyoknak még egy másik, sokkal hatalmasabb fajtája, a *sahib-i-xuddām*, vagy a *xuddāmlī hoža*, „a szolgák ura“, a „szolgás mester“. Rabszolgaságukban és fogolykép tartanak ezek a žinneknél közül egyet, vagy pedig egy egész žinn-nemzetséget. Nincsen szükségük füstölésre, idézésre, mivelhogy a žinnjei minden pillanatban készen állnak a szolgálatára. A kívánságaikat csak úgy parancsszóra teljesítetik velük. Mivel pedig a žinneknél jelen vannak mindenütt, sőt minden egyes emberre vigyáz egy-egy gonosz szellem, megtudnak a „szolgák ura“-i az ő žinnjeiktől mindent, a mi csak történik az ég alatt, tudják mindenkinek a dolgát, mindenki cselekedeteit. Megtudják, hogy ki lopta el az ellopott pénzt és hová rejtette. Fölfedezik az elásott kincsek odúit. A minthogy fel tudnak szabadítani egy žinneknél által nyomorgatott embert azok gonoszságaitól, éppen olyanképen rá tudják őket uszítani akárcikre és igen sok gonoszságot követhetnek el általuk. Rá tudják kényszeríteni a tolvajt, hogy nincsen nyugvása addig egy pillanatra sem, a míg csak vissza nem viszi ő maga, a saját kezével az ellopott jószágot a régi tulajdonosának. Asszonyokat boronálnak össze a szerelmeseikkel, elhidegítik a felesége iránt a férjet, de vissza is tudják ismét téríteni a kihűlt szerelmet.

A žinži-nek az ellenlábasa a kuruzslók között a bűbajos (*büjüžü*), a ki épp oly hatalmas és félelmetes, akár az előbbi. A žinži-asszonyhoz azért folyamodnak, hogy meggyógyíttassanak vele valamely beteget, ha megszállták a žinneknél. A bűjüžüt viszont akkor keresik fel, ha ártani akarnak valakinek, ha bűbájt akarnak készíttetni valaki ellen.

A legelső tekintetre is a kuruzslás neve a *böjü*, *büjü* vonja magára az ember figyelmét. Török szó, eredeti kifejezés, még pedig a legősibb mester-szavakból való. Nézzünk végig a rokonságán és megértjük belőle a lényegét, és alakjában, lényegében megtaláljuk a hasonmását a magyar nyelvben és a magyar babonákban.

Ehhez a szócsoporthoz, illetőleg gyökércsoporthoz tartozik a *bajılmak* vagy *ajılmak* ige (elájulni), *bajmak* (elbájolni, megbüvölni), (Kämüs-i-Türki 279. l.), *baj-kuş* (kuvik) és a kötés, bogozás kifejezései: a *baγ*, *bā* (kötés, esomó, bog), a *bālī* (a búbájjal megkötött, a megbüvölt) és a *bālamak* ige, (megkötni, összebogozni).¹ Mindezek a kifejezések előfordulnak és szerepet játszanak az oszmán-török babonavilág mesterműszótárában. (Ezenfelül v. ö. még a *bajrak*, *bajırzık*, *bajırzın*, *bajsungur*, *bajkara* szokat). E szók gyökere egy és ugyanaz valamennyi itt felsorolt alakban, a *baγ-* (*bag-*) *baj-* és a megkötés, összekötés fogalmát zárja magában.

És tényleg a búbájt úgy „kötik“ a búbajosok. A *bālamak* szónak az az értelme a babonában, hogy „elkötik a férfi erejét“ a feleségével szemben, vagy „megkötik a szerencsáját, a sorsát“ (*kismetini bālamak*). A *bā* (*baγ*) a „kötés“ a búbáj hatását és magát a megbüvölést jelenti, a megbüvöltet, megkötöttet pedig *bālī*-nak nevezi a nép.

E fogalomnak ellentéte, az „oldás“, szintén megvan a török babonákban. *Bā özmek* vagy *bālī özmek* annyit jelent, mint föloldani a búbájt, föloldani a megbüvöltet. Van erre ugyan még egy másik kifejezés is, a mely épp olyan használatú, a *bā bozmak*, „elrontani a bájta“.

Ezek után pedig vessünk egy pillantást a búbájnak, ennek a tilalmas mesterségnek a gyakorlati részére.

A mestere ennek a megrontó tudománynak a *büjüzü*, a búbajos asszony vagy ember. Viszonyban áll ő is a žinnekkel és a perikkel, ezeknek a hatalmával és közbenjárásával készíti el a bújü-t és ezeknek az erejével rontja meg a megrontandókat. Legtöbbnyire ő is füstöléssel, tüssü-vel idézi meg e gonosz szellemeket és ő tőlük tudja meg, hogy milyen formában kell elkészíteni magát a búbájt. Néha rátámadnak a žinnek, alig csak hogy meg nem ölik, de könyörgésre fogja a dolgot, ígér ezt is, ígér azt is a žinn-pádisáhnak, végre aztán megkegyelmez neki, sőt még az ajándék fejében kioktatja arra is, hogy hogyan kösse meg a búbájt.

Kell hozzá például négy folt nélküli fekete tyúknak a vére, ezt összekeveri háromszáz dirhem sáfránnyal és megírja vele a *nusxá*-t (talizmánt) egy darab atlaszra, néhány darab aranypénzt csavar bele és elássa olyan helyen, a hol szívesen tartózkodnak a žinnek meg a perik. A milyen szándékkal és a milyen célból készítették e búbájt, megfogán úgy és azonképen a kiszemelt emberen.

Ha el akarja valaki pusztítani az ellenségét, arra is tud búbájt a bújüü. Ráolvas egy szappanra és tüket szurkál bele minden oldaláról. Bele kell ezt aztán csavarni egy darab fekete vászonba és be kell dobni annak az embernek az udvarába vagy kertjébe, a ki ellen készült. A mire a szappan elolvad, meghal az ember is. Ha azt akarják, hogy előbb haljon meg, beledobják a kútjába, ott természetesen előbb fog elolvadni, meghal az ember is rövid idő múltán.

¹ A *göz bāzı* ezermestert jelent (*göz bālamak*).

Arra is tud „kötést“ a bűbajos, hogy a völegényt tehetetlenné, a menyasszonyt meg magtalanná tegye. A míg csak jó pénzért, ajándékokért föl nem oldja (*özmek*) a bűjűzü e bűbájt, nem szabadulnak meg a megrontás alól. Vagy ha az esküvő (*nikjāχ*) napján a tanúk és a meghívottak közül valaki összekulesolja a kezét, az újjait (*ellerini birbirine kilitler*) azalatt, a míg a *kadi* (a bíró) az ő esketési hivatását végzi, ezáltal megkötik a völegény és a menyasszony sorsát (*kismetini bālamak*). Ugyancsak megkötetik a sorsuk akkor is, ha valaki a jelenlevők közül egy kicsiny kis lakatot tart a kezében és az összeesketés közben megfordítja benne a kulcsot.

Nem jó megszokni, hogy az ember ülés közben összekulesolja az újjait, mert ezáltal is megkötetik a sorsa (*insanin kismeti bālanırmıs*).

Vagy pedig, a mikor az utcai kutyák engednek az állati szükség követelményeinek (*böyük abdest bozarken*) és valaki összekulesolja a jobb- és a balkezének kis újjait egymással, a kutya nemcsak hogy nem teljesítheti, a mit akart, hanem elszalad vonitva és bele pusztul. Mert ez is egy fajtája a „kötés“-nek.

Van néhány betegség (láz, fejfájás, szamarhurut), a mely ellen szintén használják a kötést. Ennek is megvannak a maga külön mesterei (*hoža*). Ráolvasnak a betegre, azután pedig a karjára, egy falba vert szögre, vagy a fa ágára rá kötnek egy darab kötelet és mindaddig rajta tartják, a míg csak a beteg meg nem gyógyul. Láz ellen rendszeren a karjára kötik. Ezzel a kötéllel elkötik a betegségét (*hastalık bālanmıs olıjor*).

Van Isztambulban egy derviskolostor, az *Emir Boxāri tekké-je*, a mely arról híres, hogy a dervisei meggyógyítják ráolvasással és ilyen kötéssel a kis gyermekek szamarhurutját (*boumaža öksürü bālarlar*).

De bármily veszedelmes legyen is a bűjü, van ellene szer mégis, lehet tőle óvakodni, ha tudja a módját az ember.

Hogy „ne fogjon bűbájt“ valaki (*büjü tutmamak için*), fordítsa ki az ingét a visszájára és úgy húzza fel, nem árthat neki semmiféle megrontó mesterség.

Föl lehet oldani a bűbájjal megkötött völegényt is (*bāli özmek*), nem is olyan nehéz az orvossága. Két tojást kell venni és meg kell főzni mindkettőt a vízben keményre. Ha megfőtt, le kell hámozni a héját és rá kell írni a két tojásra a Kórán *sūretü-n-nasr* versének egy-egy sorát (*ājet*). Még pedig a völegényére az „*izū žue nasru-l-lāhi ve-l-fethi*“ sort (ha eljön az Alláh győzelme és a diadal), a menyasszony tojására pedig a „*ve re'ejtū-n-nāsi jetxulūne . . .*“ *ājetet* (és ha látod a népet belépni . . .). Azután pedig egyikét újjnyi széles papírszalagra rá kell írni huszonháromszor egymásután a *sad* (ص) betűt és ezt a szalagot rá kell kötni a bűbájjal megkötött hasára.

Az írásos tojásokat aztán megeszi a völegény is, meg a menyasszony is, mindenki a magáét és így feküsznek le este mindaketten. Az Alláh segédelmével (*bi-izni-l-lāhi*) föloldódik rajtuk a bűbáj.

Az is jó orvosság a „megkötés“ ellen, ha bekenik a talpukat hangyatojás és olaj keverékével, egy kicsit a tűz felé tartják a lábukat és aztán úgy térnek aludni a menyasszonyágyba.

A bűbáj alól való feloldást a nép nyelvén még „kötés elrontásának“ (*bā bozma*k) is nevezik.

Talán ezen a helyen lehetne megemlíteni például az ilyen forma eredeti kifejezést is, mint a *kedi bozmasi*, csúf emberre, ijesztő képű valakire mondják. Szó szerint annyit jelent, mint „a macska elrontása“, a macskának egy rontott alakja. Bizonyára öskifejezés lesz, annál is inkább, mivel a macskának is, meg a *bozma*k szónak is megvan a maga szerepköre az oszmán-török nép babonái között. (V. ö. még a magyar babonák *rontás*-ával és *boszorkány*-ával.) A *kedi bozmasi* mintájára keletkezett aztán több analogiás kifejezés is, mint a milyen a *zergin bozmasi*, *kibar bozmasi*, *kibar bozuntusu*-féle elnevezés, mindmegannyit nagyzó, nagyot játszó emberekre mondják.

A bűbájról szóló tárgyalásunk fejezetében minden esetre meg kell említenünk a *bajkuš* madarat, a kuvikot, mivel nevének nyelvi alakjára való tekintettel is, meg a babonákban való szereplésével is összefügg a bűbájjal. Hogy ennek az összefüggésnek mi szolgáltatja a tulajdonképeni alapját a nép hiedelmeiben, azt érdekes lenne kinyomozni, de egyelőre be kell érnem azon anyag rövid ismertetésével, a melyet eddig rávonatkozólag összegyűjthettem.

A kuvik szólása szerencsétlenséget jelent arra a házra, a melynek a tetején megszólal. Szerencsétlenséget és halált. Azt is mondják, hogy két-féleképen tud szólni, a mint már róla fentebb is megemlékeztünk. Vagy nevet, vagy sír. Ha nevet, az rosszat jelent, ha sír, jóra enged következtetni. Azt is mondják róla, hogy a kuvik madárnak nem kell kimozdulnia a fészkéből sem enni-, sem innivalóért. Alláh mindennap három verebet ad nekik fejeként. De csak az egyiket eszik meg, a másik kettőt szabadon bocsátják.

Ennyit jegyezhettem fel idáig a bűbájra és a bűbajosokra vonatkozólag. Fáradságos és nehezen megközelíthető anyag, mivelhogy a bűbáj tilalmas mesterség, a hatóság üldözi a vele foglalkozókat, veszendőbe is ment már belőlük igen sok. Pedig minden ízében ősi és értékes maradványa a török-nép pogány hitének.

A bűjü-nek egy másik fajtája a *sizir*, a varázslat. A vele foglalkozó mestert *sizirbāz*-nak, varázslónak mondják. Az első arab szó, a második arab és perzsa összetétel. A varázslatnak magának az a lényege, hogy a kire a varázslatot készítik, az elhagyja eredeti alakját és lesz az emberből állat, kutya, macska, vagy egyéb akármilyen, a hogyan a varázsló akarja. Nem kell hozzá egyéb, mint hogy a *sizirbāz* ráírja egy darab papirosra a *afsun-püfsün* (v. ö. a perzsa *efsün* „báj“ szóval) imádság (*duā*) varázsigéit, ezt aztán beledugják vagy belevarrják annak az embernek a ruhájába, a kit el akarnak vele varázsolni. De csakis a ruhának derékon felüli részébe szabad ezt a papirost dugni, mert csak így van neki foganatja. Máskor meg ételekre, italokra olvassa rá a *sizirbāz* az *afsun-püfsün*-t, meg kell aztán ezt etetni az áldozattal és olyan állat vagy csodajóság lesz belőle, hogy különb se kell. Természetesen azt is meg kell rendelni a *sizirbāz*-nál, hogy kiki minémű alakra akarja elvarázsoltatni ezt vagy amazt az ellenségét.

A török kuruzslóknak a legnagyobb részét a ráolvasók és az ólomöntők képezik, ezek itt a nép tulajdonképeni orvosai és Isztambulban is meglehetősen számmal vannak még, a szobáik folyton telvék páciensekkel, asszonyokkal és gyermekekkel. Közös néven *hoža* (mester) a nevük, ha asszony *hoža kadīn*-nak, *hoža hanım*-nak, vagy pedig *koža karī*-nak (vén asszony) hívják. Nevezik még azonkívül a ténykedésük után *okujužu*-nak, ráolvasónak, *üfürüžü*-nek, ráfuvónak, vagy pedig *kuršunžu*-nak, ólomöntőnek is, mert hiszen mindez hozzátartozik a tudományukhoz.

Hogy betekinthessek a boszorkánykonyhájukba, én magam is elmentem egy ilyen hiresebb *koža karī*-hoz és elpanaszkodtam neki, hogy igen fáj a fejem, éjszakánként meg ijesztő, rémes álmaim vannak. Kitalálta mindjárt az okát, úgy vélekedett, hogy szem értett nekem (*nazar dıjdi*). Ezen pedig csak a ráolvasás, ráfuvás és az ólomöntés segít.

Megkezdődött a kúra. Leültetett magával szemben a szőnyegre az ő kis kuruzsló-szobájában. Milyen érdekes tanya volt ez. Piros színű volt benne minden, a mi csak helyet foglalhat egy török szobában. A szőnyeg, a šilte, ez az alacsony ülőmatracz, az ablakfüggönyök és még egy sereg rongy meg keszkenő, a mi csak kell a *hoža*-mesterséghez.

Az én fejemre is ráterített egy széles piros szalagot, két oldalt lógott le a két vége. Előhúzott aztán az oldala mellől egy zöld zacskót, a zöld zacskóból egy piros zacskót, a piros zacskóból pedig két fakanalat meg egy ollót. Elkezdte aztán dörzsölni a fakanalakkal, majd meg az ollóval a homlokomat, arczomat, fejemet, majd meg a szívem tájékát, a jobb- és bal-karomat, a jobb- és ballábammat egész a térdemig, mert, a mint mondta, ott vannak a „félelem erei“ (*korku damarları*).

Közben imádságokat mormolt, többször ráfújt az arczomra és dühösen csattogtatta az ollót. (Ez imádságok a mai használatban kivétel nélkül arab imádságok. Kórán-szúrák és különböző ájetek. A leghasználatosabbak az *okujužu* ráolvasásaiban a következők: *elem nešraχ leke*, *muawwezetejn*, *süretu-l-fil*, *ājetü-l-kursij*, a megigézés ellen pedig egyike a legjobbaknak a *süretu-nun ve-l-kalem*.)

A mikor elvégezte az ollóval meg a fakanalakkal való kezelést, egy másik piros zacskót vett elő, a piros zacskóból piros rongydarabba kötött köveket, valószínűleg mekkai köveket. Ezekkel a rongyba kötött kövekkel is végig dörzsölte imádságok és ráfuvások kíséretében ugyanazokat a helyeket, mint előbb a fakanalakkal.

Majd pedig kivett ugyane zacskóból egy tallérnagyságú régi pénzt (*tılısim*) és „*destur*, *destur*, *destur*“ (félre . . .) szókkal a homlokomra nyomta, hosszasan imádkozott és az arczomba fújt a végén. Végigdörzsölte e *tılısim*-mel ismét az arczomat, mellemet, karjaimat és a lábaimat térdig, először a ruhán kívül, majd pedig közvetlenül a testen. Meg kellett vele dörzsölni még a test azon helyeit is, a melyeket a moszlimánok használnak az imádkozás közben (*namaz jerleri*). A jobb- és balkéz tenyerét, a térdet és a jobb- és balláb talpait. A mikor aztán vége lett a ráolvasásnak, a dörzsöléseknek és a ráfuvásnak, ki kellett pillantani az ablakon a tiszta kék égre.

A ráolvasás után következett az ólomöntés (*kurşun dökmek*). Tálczán egy tányér vizet és egy kést hoztak be a szobába. A fejemet letakarta egy nagy kendővel, a jelenlevőknek mind hátat kellett fordítani és ezalatt ő belezúditott egy nagy kanál forró ólmot a fejemre tartott vizes tálba. Furcsa forradásokat mutatva merevült meg az ólom a vízben, ő aztán kimagyarázta belőle, hogy a megigézés belement az ólomba, azért van rajta olyan sok forradás, meg olyan sok ákom-bákom czifraság. De használt az ő imádsága, tehát remény lehet rá, hogy meggyógyulok. Még egyszer öntött aztán ólmot a fejemre, harmadszor meg a térdeimre, a félelem ereire. Mindvégig a markomban kellett szorongatnom azt a nagy pénz-tílisímot, a melylyel végigdörzsölt az előbb.

Mikor pedig a harmadik öntést is elvégezte, az öt újjamat egy eszmóba fogva, először a jobbal, azután a ballal, érintenem kellett a vízben kihűlt, megöntött ólmot. Ő pedig a késsel keresztet irt le a tányérban levő vízbe, a melybe az ólmot öntötte volt és bökdöste a kés hegyével a tányér fenekét. A tílisímot is belemártotta az ólmos vízbe és bekente vele a homlokomat, az arcom szélét és a talpaimat.

A fáradságáért és tudományáért adott pénzdarabbal is megdörzsölte még az arcom szélét körös-körül, azután pedig a karjaimat és a hátamat.

Tanácsot is adott, a mikor eljöttem. Az nap este egy darabka kenyérral meg kellett dörzsölni a homlokomat, tehát a fájós testrészt és az arcomat és ezt a darab kenyeret ki kellett dobni az utcára, hogy egyék meg a kutyák. Ezzel megeshik a betegséget is. Vigyázni kell, hogy véletlenül tyúk vagy csibe ne találjon enni a kenyérből. Böjtöt is kellett tartanom még azon az estén.

Elbocsátott aztán az asszonyok bucsúzó szavával:

— Git güle-güle (menj nevetve-nevetve)!

Vannak más hožák, a kik a ráolvasáson és a ráfuváson kívül még talizmánt (*nusxa*) is adnak a betegeknek. A *nusxa* egy kis darab négyszegletes vagy gömbölyű papírszelet. Az egyik oldalára négyszegletes vagy gömbölyű pecsétet (*mühür*) nyom a hoža fekete tintával. Ezen a pecséten különbözőképen elhelyezett összefüggéstelen betűk és számok esetleg kisebb ajet-ek, a *besmele* és az Alláh melléknevei között ott van a Szulejmán pecsétje (*mühür-i-Sulejmān*). A gömbölyű *nusxa*knak rendszeren a közepén, a négyszögleteseknek a négy sarkán van kirajzolva. Két egymásba fordított egyenlő oldalú háromszög ez a Szulejmán pecsétje és lényeges alkotó részét képezi a talizmánnak.

A *nusxa* másik, tisztán maradt oldalán van a *tílisím*. Összefüggés nélküli arab betűk és számok sora ez, aláhúzva, tört alakjában irva, néha két-három sor ilyen betű és szám is van egymásutám. Minden napnak, minden hónapnak és minden sorscsillagnak megvan külön-külön a maga tílisímja, a melyet a hoža megfelelőképen ráír aztán tintával a *nusxa* hátulsó lapjára.

A *nusxa* alakjára nézve igen sokféle, maga a használata is igen különböző. Vannak nagy, tenyérynyi nagyságú gömbölyű *nusxa*k, telve írással,

betűvel meg számmal, a melyeket kis háromszög alakra összehajtogatva az embernek mindig magával kell hordania, még pedig a jobb oldalán, mivel-hogy a nusẓán, illetőleg a mühür-ön Kórán-idézetek, szent ájtek is vannak. Ez megtisztelést kíván, nem szabad tehát a bal oldalon viselni, mivel ez tisztátalan. Hogy azonfelül még valami tisztátalan anyag ne férhessen e nusẓához, belecsavarják többszörösen így háromszög alakra összehajtogatva viaszos vászonba és a vászondarabka végét gondosan leragasztják. Vannak azután külön erre a célra készített kis háromszög alakú ezüst nusẓa-tartók, ebbe rejtik a nusẓát és lánczra fűzve magukon viselik, rendszeren a jobb hónuk alatt. Az így felszerelt nusẓát *ẓamajjili*-nek nevezik (Rumélia, Anatólia). Arab eredetű szó, a hordás és a magával viselés fogalma van meg benne.

Vannak egyéb nusẓák, a melyeket füstölőnek (*tüssü*) kell használni. Ad belőlük többet a hoẓa és megmondja, hogy hányat kell elfüstölni napközben és hány darabot éjjel, a míg a betegség tart. A kis négyszegletes mühür-ös és tilisim-os papirszeletet rá kell vetni a mangal paraszára és a róla felszálló füstöt kézzel a beteg arczára kell hajtani, esetleg be kell lélegzeni az orron vagy a szájon keresztül.

Ismét más nusẓát az ivópohár fenekére kell tenni és az ember valahányszor csak vizet iszik a pohárból, mindig e nusẓára tölti a vizet és róla issza ki.

Ad még egy tilisim-os papirdarabkát is a hoẓa a betegnek, a melyet összehajtogatva olyan helyre kell elásni, a melyet láb nem érint (*ajak basmaz jere gömmeli*). Egyszerű tilisim ez, mühür nélkül, ráírja a hoẓa arabul: hogy „gyógyítsd meg ezt és ezt, ennek és ennek a fiát!“

Egy más papirdarabra szintén tilisim-ot ír, hasonló arab felirással, pl. „Ó megőrző (t. i. Alláh) gyógyítsd meg Fuádot, a Fehíme fiát.“ (Mint a hogyan egy hoẓa az én számomra írta ezt a tilisim-ot). Ebbe a papirosba aztán egy kevéske (10 para árú) „piros gyermekágyas-asszony czukrot“ (*kirmizi lousa űekeri*) kell beletakarni, el kell menni a tengerpartra és bele kell dobni a czukrot papirostul a vízbe. Közbe ezt mondja az ember:

„Alin āzlarin dadimi,
Verin dermanimi!“

Vegyétek a szájaitok ízét,
Adjátok meg az orvosságomat!

Ez a varázsige a žinneknak és a periknek szól, mivel hisz ő tőlük származik minden fajta betegség, tehát csak az ő lekenyerezésükkel és megajándékozásukkal szabadulhat meg tőlük az ember és nyerheti vissza ismét az egészségét.

Az itt megemlített ötféle nusẓát és tilisim-ot a hoẓa mind egy és ugyanazon betegnek adja, mert nem olyan könnyű dolog ám megszabadulni valamely betegségtől, sok mindenféle orvosság kell ahhoz.

Mielőtt még azonban a hoẓa hozzáfogna a ráolvasáshoz és a nusẓák megírásához, megkeresi előbb, hogy mi a tulajdonképeni oka a beteg betegségének. Erre nézve megtudakolja a páciensnek és az anyjának a nevét, azután pedig az arab nagy ábécé (*ebẓed-i- kebír*) betűinek megfelelő számértéke szerint összeadja a két név betűinek az értékeit és a kijövő összeget elosztja öttel. Ha az osztás végén egy marad maradéknak, akkor a betegnek

orvosságra (*ilač*) van szüksége. Ha kettő marad, szem ártott neki, megigézés érte. Ha három marad, ez már a bűbáj jele. Ha négy marad, žinn ártott neki. Ha öt marad, a szél betegsége (*jel illeti*) érte.

Így tanítja ezt a *Jildiznāme* (4. l.) és így alkalmazza a hoža is, mert hisz a *Jildiznāme* segédkönyvét képezi a mesterségének.

Az arab nagy ábécé betűinek számértékei a következők:

ا = 1	ح = 8	س = 60	ت = 400
ب = 2	ط = 9	ع = 70	ث = 500
ج = 3	ی = 10	ف = 80	خ = 600
د = 4	ك = 20	ص = 90	ذ = 700
ه = 5	ل = 30	ق = 100	ض = 800
و = 6	م = 40	ر = 200	ظ = 900
ز = 7	ن = 50	ش = 300	غ = 1000

A hožák egy másik csoportját képezi a *baklzi* vagy *jildiza bakan*, a „csillagnéző“. Nem teljesen különálló mesterség, együtt jár a ráolvasással, ráfuvással és a nusza-írással, de azért még nem minden ráolvasó és ráfuvó hoža „csillagnéző“ is egyszersmind. Az ő tudománya már könyvtudomány, mert mindenben a *Jildiznāme* (csillagkönyv) utasításai szerint jár el, abból olvassa ki kinek-kinek a sorsát is, a mint ott már meg van írva rendre.

Legelőször ő is megkérdi a hozzája folyamodónak és az anyjának a nevét. Azután pedig az arab kis ábécé (*ebžed-i-sagir*) betűinek megfelelő számértéke szerint összeadja a két név betűinek értékeit és a kijövő összeget elosztja tizenkettővel. Az osztás végén a mennyi marad aztán, ennek a számnak megfelelőleg megnézi és fölolvassa a *Jildiznāme* ugyanazon számú fejezetét.

Az arab kis ábécé betűinek számértékei a következők:

ا = 1	ح = 8	س = 0	ت = 4
ب = 2	ط = 9	ع = 10	ث = 8
ج = 3	ی = 10	ف = 8	خ = 0
د = 4	ك = 8	ص = 6	ذ = 4
ه = 5	ل = 6	ق = 9	ض = 8
و = 6	م = 4	ر = 8	ظ = 0
ز = 7	ن = 1	ش = 0	غ = 4

Bemutatok itt egy fejezetet magyar fordításban a *Jildiznāme* csillagjósolásából. Még pedig az 1-gyel jelzett fejezetet, vagyis a melynek megfelelőleg az osztás végén 1 marad:

„A mely embernek a szerencsecsillaga a Kos és bolygója a Mars, annak férficsillaga van (?), fehér teste és fekete haja. Minden dolga sok fáradsággal készül el. Majd szegény, majd gazdag. Hogyha Kelet felé utazik, boldog lesz. A Muzarrem és Kjänün-i-ekkel hónap (december) szerencsés rá nézve, ugyancsak a keddi nap, a péntek éjszakája (csütörtök este) és a szombat. A Skorpió és Hal jegyű emberrel barátkozhatik, más csillagzatúaktól tartózkodjék. Óvakodjék az 'Isa (Jézus) nevű emberektől. Atyja házából nem lát hasznót, magának egy más házat épít. Az atyja háza Rák. Az atyja előbb meghal, mint az anyja. A mi örökség a kezéhez jut, annak nem veszi hasznát. A testvérei háza Bika. Nem lát semmi hasznót a testvéreitől. A felesége háza Mérleg. Minden felesége szereti, három házasságot ér meg. Fia és leánya háza Oroszlán. Hasznót lát tőlük. Arczán, oldalán vagy mellén vas által sebesül meg. Életének a kezdetén vagyonos lesz, a közepén szükségét lát, a végén ismét meggazdagodik, negyven éves korán túl a dolga jóra fordul. Sokakat hagy el, sokan fogják őt elhagyni. A szixir (varázslat) nem tesz kárt benne. Életének a háza Kos. Élete hosszú lesz, meglátja fiainak a fiait. Betegsége Skorpió. A betegsége hideglelésből és érvágásból ered. A reménye Vizöntő. A barátaitól minden dolga nehéz lesz, szüksége az Alláhtól (Magas Igazságtól) ered, de már későn. Ellenségének a háza Hal. Az ellenségei a saját barátai és rokonai közül valók. nehéz lesz rajtuk győzedelmeskedni. Ha piros köves gyűrűt hord, szerencsés lesz. Ha új holdat lát, nézzen valamilyen piros tárgyra és szerencsés lesz. Hétfői napon írjon nuszát és hordja magával, nyugodt lehet minden betegségtől. Ha urak (bejek) elé megy, jobb felől álljon, beteljesedik a kívánsága. Minden dolgába szombaton kezdjen, végbe megy a szándéka. Négy időben kell félnie a haláltól. Egy éves, hat éves, kilencz és harmincz éves korban. Ha ezeket elkerüli, kilenczven esztendőt, hat hónapot és tizenhárom napot ér meg.“

A kuruzslások kisebb rangú mesterei egész csoportot alkotnak. Közéjük tartoznak a jövendőmondók és egyes betegségek speciális meggyógyítói. Mert külön kuruzslói hirre vergődött gyógyítói vannak például a vizibetegségnek (*gelinžik*),¹ a sárgaságnak (*sarilik*), az orbáncznak, (*jilanžik*) . . . stb., ezeket aztán mind külön névvel nevezik meg és a mesterségük is átszáll apáról fiúra, anyáról leányra, nemzedékről nemzedékre.

A jövendőmondó asszonyt *falži*-nak hívják. Igen gyakran láthatja az ember őket Isztambul utczáin, utczasarkain, vagy a forgalmasabb tereken. *Bakla*-szemekből (egy nagyobb fajta bab), pénzdarabokból, gombokból, csigákból és színes üvegdarabokból olvassák ki kinek-kinek a jövendő sorsát, meg a szerencsését (*fāl bakmak*, *fāla bakmak*).

Tulajdonképen három ilyen kis darabka tárgy után igazodik az egész jövendőmondás. Az egyik egy kis rongyszalaggal átkötött bakla, „ez te vagy“ (*sen sin*). A másik egy piros gyöngyös bakla, „ez a te dolgod“ (*isin*). A harmadik pedig egy kis darab kék üveg, „ez a szándékod“ (*murādın*). A mint aztán ez a három kis jelképes tárgy elkeveredik és elhelyezkedik a többi bakla, csiga, pénzdarab, meg üvegdarab között, a mint azokat a

¹ Más részről úgy értesültem, hogy a *gelinžik* sorvadást jelent.

fálǵi-asszony maga elé dobja a tenyeréből egy előtte kiterített keszkenőre, azonképen olvassa és magyarázza ki belőle az embernek, a dolgának és a szándékának a sorsát.

Telve van ez a kis utczasarki világesalás is rejtelmességgel, babonás symbolummal. Az embernek magának a bakláját átköti a fálǵi-asszony, hogy ne árthasson a „kötés“ (*bā*), a bűbáj (*büjü*). Az ember dolgát jelképző baklára egy szem „piros“ üveggyöngyöt fűz a jövendőmondó, hogy ne keveredhessenek a munkájába a žinnek, a perik és hogy meg ne nyomhassa esetleg a „vörös“ (*Al*). Mivelhogy a žinnek, perik és a „vörösnyomás“ ellen legjobb szer a vörös szín. A szándékot egy kis kék üveg képviseli. Hogy ne árthasson az embernek a megigézés, a szemmel-ártás. Mert majd látni fogjuk később, hogy ez ellen meg a kék színű gyöngyöt és általában a kék színt használják. Ilyen eredeti alakjában a jövendőmondást én egy török asszonynál láttam künn a Fātiḡ-negyedben. De ma már a falǵik legnagyobb részt itt szerencsen meg czigányasszonyok, az ő tudományukban már koránt sincs annyi eredetiség, meg jelképeség.

A *remmal* a homokba húzott vonalokból olvas jövendőt és magyaráz szerencsét vagy szerencsétlenséget. A jóslatot magát *remil*-nek nevezik. Tökéletesen arab származású dolog, a remmalok maguk is arab eredetűek. Ki tudják azt is olvasni a homokból, hogy beteljesedik-e az embernek valami kívánsága, gondolata, vagy sem. Leírják a homokba a botjuk végével az *Alī* szót, köréje megolvastatlanul pontokat írnak le köralakban. Azután kiindulva egy tetszés szerinti pontból, jobbra haladva megolvastatnak kilencz pontot s a kilenczediket kihúzzák. Most újra kezdik az először megkezdett pont mellett jobbról álló pontnál s az ettől számított kilenczediket is kihúzzák és így tovább. Ha ilyen módon a tetszés szerint leírt kör pontjai mind kimennek anélkül, hogy kihúzott pont a kihúzott ponttal találkoznék, beteljesedik az ember kívánsága, vagy gondolata. Ellenkező esetben nem teljesedik be.

A mint megemlítettük előbb, vannak egyes betegségek, a melyeknek külön-külön kuruzslói vannak. A vízi betegséget (*gelinžik*) a *gelinžikēi* gyógyítja. Negyven napig tart a kezelése, ezalatt az idő alatt különböző orvosságokkal eteti-itatja a betegét, meg böjtöltet is vele, csak sótalan és zsírtalan levessel szabad neki élni.

A sárgaságnak (*sarīlik*) is megvan a maga orvosa, a *sarīlik kesīzi* (a sárgaság-vágó). Éles késsel föl vág egy kis eret a beteg felső ajkának a belső részén, majd pedig behúnyatja a szemét és a halántékától a homloka felé elkezdli nyomogatni a fejét az újjaival. Majd pedig két kézzel egyszerre arezul csapja két oldalt és evvel készen van a gyógyítás.

Mások meg ráolvasnak a sárgaságra (*sarīlā okurlar*). Imádságokat mondanak el egy tányérra való víz és hét darab tű fölött. A vizet aztán és négy darab tűt odaadják a betegnek, hármat megtartanak belőle maguknál. A beteg a négy tűt a vízzel együtt beleönti otthon egy sárgaréz csészébe (*tas*) és reggelenként minden nap jó sokáig, legalább egy óra hosszáig merően néz a vízben levő tűkre. Ha tényleg sárgaságban szenved az ember,

a betegség átmegy a tükbe, megrozsdásodnak és lerakodást hagynak maguk alatt a sárgaréz-csésze fenekén.

Van Isztambulban egy régi-régi család, a *Kirli-Kizlar* (szennyes lányok), emberemlékezet óta már egyebet sem tesznek, mint orbánczot (*jılanzük*) gyógyítanak. A mesterség átszáll az anyáról a leányra és megmarad a család kebelében. Egy darab fekete követ szorítanak a beteg daganatos és lázas arczára, a kő aztán odaragad magától, úgy kell lefeszíteni róla erővel, de meg is gyógyul tőle az ember, mert a kő magába szívja a jılanzük betegséget. Ide számíthatjuk még ebbe a kuruzsló csoportba a *čikikči*-t, a csonttraktót is, meg a *kőkü*-t, vagy *aktar*-t, a ki gyökereket, gyógyítónövényeket, füstölőszereket árul a betegnek, úgy a mint azt a *koža kari* előírja és javasolja nekik.

Megemlíthetünk itt a gyűjteményünkben néhány ilyen babonás orvosságot is. Törökül ezt *koža kari ilačlari*-nak, vagy *ev ilačlari*-nak hívják, vén asszony orvosságának, vagy házi orvosságnak. Két csoportba kell őket osztanunk. Az elsőbe azok az orvosságok és kuruzslások tartoznak, a melyek telve vannak titokszerűséggel, rejtelmességgel, ősi hagyománnyal. Belejártnak a szellemlakók is, szerep jut bennük az elemeknek, az ősi pogány imádat tárgyainak: a tűznek, víznek, földnek és a szélnek.

A második csoportba azokat az orvosságokat sorozhatjuk, a melyeket növényekből, állati és vegyi anyagokból készítenek. Minden esetre sok van köztük is olyan, a melyek az ó idők pásztorainak és nomád népének aprólékos megfigyeléseiből és tapasztalataiból maradtak vissza, de a legjava részük mégis az arab orvostudománnyal folyik össze, az orvosságok legnagyobb része is arab szó, sőt újjabban már európai szók is belecsúsztak ez orvosságnevek közé.

Igen eredeti a *színek* összefüggése néhány betegség gyógyításával. Már számtalanszor előfordult idáig a *vörös szín* szerepe a török babonákban. A „vörös nyomás“ elkerülése végett vörös színű fejkötőt, vagy vörös szalagot kötnek a gyermekágyas asszony fejére. Ugyancsak a kis gyermeknek is vörös színű szalaggal kötik fel a fátyolát, hogy meg ne nyomhassa őt a vörös. A žinnekkel viszonyban álló embernek nem szabad vörös ruhát viselnie, vörös színű gyümölcsöt ennie, a míg csak a žinneknek be nem mutat belőle áldozatot a žinži-asszony által.

A sárgaság ellen *sárga* rézcsészébe, illetőleg az ebben levő vízbe és tükre néz a beteg, ha azt akarja, hogy meggyógyuljon. Vagy ha meg tudja szerezni a sárgaság követ (*sarilik taši*) és azt folyton magánál hordozgatja, akkor is meggyógyul rövid idő alatt a betegségéből. Érdekes, hogy hogyan jut az ember a sárgaság kövéhez. Ezt a fecske-madár találja meg és a fiai számára szokta hozni, valahányszor csak sárgaságba esnek. Ennek okáért az ember kivesz egy fecskefiókát a fészekből, a mikor nem veszi észre az anyamadár és befesti sáfránnyal sárgára, azután pedig ismét visszateszi szépen a fészekbe. Megjön az anyamadár és sárgának látja a fiát. Azt gondolja, hogy sárgaságba esett, elmegy tehát és addig keresi-keresi a sárgaság követ, a míg csak meg nem találja. Haza hozza és oda teszi a fészekbe a fia mellé.

A fekete szín is összefügg a „fekete pattanás“ (*kara kabaržik*) gyógyításával. Fekete borsot és fekete szőlőt kell összezúzni és összekeverni egymással, azután pedig rá kell kenni a „fekete pattanás“-ra, meggyógyul tőle.

A gyűjteményünkben közölt számos efajta kuruzslás közül felsorolunk itt egyet-kettőt az érdekesebbek közül.

Vizet kell meríteni például hét hullámból és hét kútból. Azután nádtollat (*kamış kalem*) kell kérni hét olyan embertől, a ki az életben csak egyszer házasodott meg. Föl kell aztán melegíteni a vizet, benne a nádtoll-darabokat és meg kell benne fürödni egészen. Nincsen olyan szívbeli bánata az embernek, hogy el ne múljon ettől a fürdőviztől.

A kit pedig a szélütés (*inme*) ért, annak a számára negyvenegy embertől, vagy negyvenegy asszonytól, de olyanoktól, a kik életükben csak egyszer házasodtak, egy-egy darabka vásznat kell kérni, a vászomból inget varrni s ezt ráöltetni a szélütéses beteg emberre. Azt mondják, hogy meggyógyul tőle.

Ha kis gyermek sokáig nem tanul meg beszélni, egy kis darabka kenyeret szereznek a pádisáh asztaláról és megetetik a kis gyermekkel, vagy pedig abból a vízből itatják, a melyből a kanári madár iszik.

Ha rossz a kis gyermek és nagyon csintalan, olyan kenyeret adnak neki enni, a melyikről egy letörött darabkát a bárány eszik meg. Olyan lesz ettől a gyermek, akárcsak a bárány.

Ez orvosságok másik csoportjába tartoznak a füvekből, magvakból és vegyi szerekből kotyvasztott különféle enni-inni valók. Álljanak példaképen a gyűjteményünkben felsorolt mutatványok.

Ezeknek egyik csodás erejű fajtát képezi a *māžun*. Fűszerekből és különböző növényekből főzik. Van *kuwwet māžunu* (az erő māžun-ja), a mely visszaadja a tehetetlen (impotens) férfiak elvesztett erejét. Ugyancsak erre való az *amber māžunu* (ámbramāžun) is. A *esrār māžunu*-t (ópiummāžun) a szírbázok etetik meg azokkal, a kiket el akarnak varázsolni. Az ópium természetesen hatni kezd az emberre, álomba merül, álmában aztán borzalmas dolgokat lát sokszor, magát állatnak, elvarázsolt más lénynek álmodja és végül, ha felébred, talán maga is elhiszi, hogy fogott rajta a varázsló mesterség. A māžunnak végül igen ártalmatlan fajtát képezi az a különböző gyümölcsből készített édesség, a mely kedvelt nyalánksága a török gyerekeknek. Pusztán csak *māžun*-nak hívják. Hogy ennek a szónak az értelmi körét teljesen kiegészítsük, megemlítjük itt még a *žam māžunu*-t (üveg māžunja), azt a ragasztó anyagot (gitt), a melylyel az üveget tapasztják az ablakráma keretébe. A *boja māžunu*, vagy *bojaž'i māžunu* (festék vagy festő māžunja) egyfajta olajos festék, a melylyel a deszkák és fabútorok repedéseit tömik be.

A gyűjtöttem babonák legkimerítőbb részét a *gyermek-babonák* képezik. Nyelvanyagaim legnagyobb mennyiségét ugyanis háremekből kaptam, mivel az asszonyi kedély a leghajlandóbb babonák elhívésére, ők őrizték meg tehát a legtöbb efajta szokást és hagyományt is. Így juthattam közelébb a gyermekneveléshez és a gyermekbabonákhoz.

Még meg sem születik a kis gyermek, már is elkezdődik vele a babonáskodás. Ha az anyának meghalt azelőtt már minden gyermeke, hogy a méhében levő kis fia életben maradjon, eladja — persze csak úgy szóval — egy olyan asszonynak, a kinek még nem halt meg gyermeke.

És ha az anya viszonyban áll valami módon a žinnekkel és a perikkel, nem fogja elfelejteni azt sem, hogy a születendő kis gyermek pólyáját és egyéb ruháit meg kell füstöltetnie illatos füvekkel és magvakkal még jóval a születés előtt, mert máskülönben a žinnek megfojtják a gyermekét még az anyaméhében.

De leginkább kell vigyázni a kis gyermekre a hét és a negyven első napon. Mert megnyomhatja a „vörös“ meg a „negyven“, mint a hogy már fõntebb láttuk is a žinnek és a perik tárgyalásánál.

Mikor aztán elmúlt a negyven nap, fölszabadul a gyermek az öt fenyegető legnagyobb veszedelmek alól, ki lehet vele menni már a ház kapuján is. El is viszik nyomban a fürdőbe. Itt aztán összehabarnak egy ruczatojást és rákenik a testére, hogy ha megnő, úgy szeresse a vizet, akár csak a rucza.

Midõn pedig nõni kezdenek a fogai, egy kutya fogat akasztanak a nyakába, hogy könnyebben bújjanak a fogai, különösen pedig a szemfogai (*köpek diši* = szemfog).

A koponya csontjai pedig csak akkor fognak egészen megkeményedni, ha ki tudja már mondani a kis gyermek a „*taš*“ (kõ) szót.

Õrizni kell a kis gyermeket a megigézés (*nazar*) ellen is. Ezen okból fátyollal tartják letakarva az arcát a hét legelső napon. E fátyolnak csak fehér és zöld színûnek szabad lenni, a szalagja meg piros, a melylyel a fejéhez kötik. A közepére ráhimezik a „*Māšallah*“ szót. („Meglesz az Alláh akarata“: csodálkozó kifejezés.) Ha pedig valaki a kis gyermek arcába akar nézni, fölemelve a fátyolát negyvenegyszer kell mondania egymásután, hogy: *Māšallah* — *Māšallah* . . . “ és az arcába kell köpdõsni (természetesen csak utánozva a köpdõsést).

Nem szabad a kis gyermek jelenlétében torokgyík (*kuš palazî*) és szamárhurut (*boumaža*) féle, veszedelmes gyermekbetegségekrõl beszélni. De ha mégis szó fordulna róluk, meg kell húzni a fülüket és czuppantani kell az ajakkal. Ugyancsak így kell cselekedni akkor is, ha valaki kiejti elõttük a „peri“ nevét.

Tudnak a török babonák is a „váltott gyerek“-rõl. *Dejišik čožuk*-nak nevezik. Ha kicserélik õket a žinnek, olyat tesznek a helyébe, a ki se járni nem tanul meg, se beszélni, hanem ügyefogyott marad egész életében. Az ilyen váltott gyereket aztán kiviszi az anyja a keresztúttra (*dört yol aži*) és ott hagyja magára. Elmegy érte valamelyik szomszéd vagy rokon asszony és visszahozza, de nem azt a gyermeket, a kít a žinnek hoztak, hanem a másikat, a kít elcseréltek.

Jelentékeny szerepet tölt be a török népnek, mint minden népnek a hiedelmében az *alomfejtés*, az álmok magyarázása. Gyűjteményem nem foglalkozik a babonák ezen ágával, mert nagyon bajos lenne meghatározni

úgyis, hogy mi bennük a török eredetiség és mi az arab hatás. A nép legnagyobb része ma már a *Tābirnāme* nevű álmoskönyvből olvassa ki az álmok jelentését, ez a könyv pedig elejétől végig arab munkák fordítása.

Ez álmoskönyv szerint a jó álmok a *melek er-rūjā*-tól (álmom angyala) jönnek, a ki az Alláh engedelmeiből mutat örömteljes vagy jóravezető álmokat a halandóknak. A rossz és hazug álmok a Šejtān és a dīvek munkái, le-leszállnak ezek éjjel az emberekhez és álmuk közben valótlanságokat mutogatnak nekik. Meg kell az ilyen embernek teljesen, az egész testében mosakodnia (*gusl*), hogy megszabaduljon a gonosz lélek incselkedéseitől.

Mutatványképen álljon itt néhány sor fordítás a *Tābirnāme*-ből:

„Ha valaki asszonyt lát álmában, gazdag lesz. Ha megcsókol valakit, beteljesedik a kívánsága“ (36. l.).

„Ha ragadozó állatok szólnak valakihez, annak különös dolgok jutnak a kezébe, eléri, a mit kíván. Ha álmában varjúval beszélget, örömhírt hall“ (39. l.).

„Divet, perit, vagy Sejtānt látni kávallást jelent az ellenség részéről“ (44. l.).

Van az álmoknak egy faja, a melynek a nép nagyobb jelentőséget tulajdonít, ez az *istiḡāre*. Egyes vállalkozások előtt, legnagyobbára pedig házasság előtt szokták megkísérteni. Lefekvés előtt elmond az ember két *rekjat*-ből álló imádságot és az imádsággal kapcsolatosan kifejezi a kívánságát is (*nījet etmek*). Aludni tér aztán és a mit álmodik ezen az éjszakán, az lényeges összefüggésben áll az ő szándéka és vállalkozása jövődő sorsával. Ez álomban ismét szerepelnek *szīnek*. Ha zöld és fehér színű dolgokat lát az ember, az jóra, ha pedig feketét és pirosat lát, az rosszra enged következtetni.

Történnek az emberrel és az ember körül egyes kisebb jelentőségű dolgok, a melyekből szeret kiolvasgatni jóslatot a jövődőre vonatkozólag.

Ha feldől például valakinek véletlenül a kávéscsészéje, kávéstól együtt, az jóra ad magyarázatot. Ha pénzformájú gömbölyű hab keletkezik valakinek a kávéja színén, annak pénz jön valahonnan a kezébe.

Hogy az áldott állapotban lévő asszony fiút fog-e szülni vagy leányt, azt a következőképen tudhatni meg. A szobában az egyik ülővankos (*šilte*) alá ollót, másik alá kést rejtenek, a nélkül, hogy tudna valamit róla az asszony. Most már hogyha ő egész önkénytelenül arra a vankosra ül, a mely alá a kést dugták, akkor fiat fog szülni, ha pedig arra a vankosra ül, a mely alatt az olló van, akkor leánya lesz.

A mikor a parazsat piszkálják a mangalban és egy darab faparázs a hegyére áll, vendég jön a házhoz.

Akkor is vendég jön — azt mondják — ha a házbeliek közül valakinek beszélgetés közben egyszer csak oda tapad a szeme valamihez és merően rábámul sokáig.

Hogyha a macska mosakodik a lábával és e mosakodás után a szobaajtó felé néz, az ismét vendég jövetelét jelenti.

Ha a kis gyermek négy-kéz-láb megy (*kuzu-kuzu jürüme*), akkor is vendég jön a házhoz.

Milyen szívesen olvasgatja ki a török ilyen apró-cseprő jelekből a

vendég jövetelét? szívesen is látták, szívesen is látják most is, ha megjelen, akár az ázsiai puszták nomád sátrai előtt, akár a fából épült török ház küszöbén. Mert csak vendégszerető nép lehet kíváncsi arra, hogy jön-e hozzá s mikor jön a vendég . . .

Ezt a gondolatkört tovább szöve és folytatva átmehetünk itt néhány *babonás szokás* ismertetésére.

Ha valamely kedves vendég távozik a háztól, egy csésze vizet szoktak utána önteni. Ez a vizöntés azt jelenti, hogy „folyjon mint a víz, jöjjön vissza!” (*Su gibi aksın, gelsin.*) Ellenben ha nem látnak valakit szívesen a háznál, egy darab követ hengeritenek utána. Ez pedig azt jelenti, hogy „üljön le, maradjon ott, a hová ér, mint a kő!” (*Taş gibi varđı jerde otursun, kalsın.*)

Ha pedig már nagyon sokáig időzik valaki a háznál, egy kevéske kis sót szoktak hinteni a kívül hagyott felső lábbelijébe. Ennek a következtében elúnja magát a vendég, fölkel és eltávozik.

A nászéjszakán pedig az a szokás, hogy a mikor a vőlegény elmondott egy két-rekjátos imádságot, vőlegény és menyasszony azon igyekszik, hogy ki léphessen előbb a másiknak a lábára. Mert a ki a lábára lép a másiknak, annak a szava lesz az első meg az utolsó a házban.

Ha csuklik valaki, emlegetik. De ha eltalálja az ember véletlenül annak a nevét, a ki emlegeti, eláll a csuklás.

A mikor tutulnak a kutyák az utcán, a vén asszonyok a hátára fordítják a papucsukat.

Nem szabad kést, szappant, seprüt elvenni másnak a kezéből a nélkül, hogy meg ne köpdösné az ember.

A söprü (*süpürge*) sem egészen utolsó a török nép babonái és babonás szokásai között. Már említettük idáig, hogy a negyven első napon nem hagyják a kis gyermeket magára, mert megnyomja a negyven. De ha mégis egyedül kellene hagyni a szobában, söprüt tesznek melléje.

Nem jó pénteknapon, a délutáni imádságidő után, vagy pedig éjszaka a szobát söpörni. Hanem ha esetleg ki kell tisztogatni mégis, megégetik egy kicsit a tűznél a söprü végét. Söprés közben pedig ha hozzáér valakihez a söprü, rá szoktak köpdösní.

A lakodalom éjszakáján, a mikor a menyasszonyt a vőlegénye elé vezetik, a menyasszony mindaddig nem szól egy szót sem, a míg csak a vőlegény őt ajándékok ígéretésével rá nem veszi a szólásra. Ha esetleg rabszolgát (*çalâjik*) ígérne a vőlegény s az ígéretét be is akarná váltani, vesz a menyasszonyának, azaz feleségének *söprüt*.

Mészáros Gyula.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Bábtánczoltató betlehemesek szerepe a magyar
mysteriumok történetében.¹

Az első dunántúli betlehemes játékot Torkos Sándor közölte a Magyar Nyelvészet 1859. évi IV. folyamában. A tájnyelvi sajátosságokat is jelző göcseji (Zala-vm.) adalékot a Kisfaludy-Társaság M. Népköltési Gyűjteményének I. kötete szintén közölte a karácsonyi mysteriumok 1. száma gyanánt. Ugyanitt található a 6. szám alatt egy másik dunántúli betlehemes játék is Székesfehérvárról. E mutatványokat még néhány újabb közlés követte a Magyar Nyelvőr és Ethnographia köteteiben s a vidéki ujságok karácsonyi és karácsony-táji számaiban.

Nekünk a regös-énekek gyűjtése folyamán bő alkalmunk nyílt a regöléssel egyidejű betlehemezés megfigyelésére. Tapasztalataink szerint a nyugoti és déli határ-vármegyék regölő területének túlnyomó részén a betlehemezés már egészen kiszorította a pogány eredetű ősbibb népszokást. Vannak községek, a melyekben ma még mindkét népszokást ápolják (pl. M. Népkölt. Gyűjt. IV. 237.); de vannak olyanok is, a hol a betlehemesek a regös-ének szövegére már csak emlékeznek (pl. u. o. 226, 233.). Arra is van példa, hogy a regös-ének szövegébe az érintkezés következtében mysteriumi részek keveredtek. (U. o. 201—218, 252, 270.) Mivel a regölés tulajdonképpen értelmét a nép ma már nem ismeri, nagyon valószínű, hogy az alkalmi, ünnepi vonatkozásokkal telített, minden ízében érthető és tetszetősebb látványosságokkal kapcsolatos betlehemezés később is folytatja még hódításait.

Noha alig hihető, hogy a nyugoti szomszédoktól származó betlehemezést népünk minden egyházi indíték nélkül, tehát közvetlenül, a nyugoti és délnyugoti magyar nyelvhatár regös-területén, mintegy átszűrve vette volna birtokába: annyi a regös-énekek ismerete alapján mégis megállapíthatunk, hogy a két karácsonyi, illetőleg karácsony-újévi népszokás találkozási pontja a betlehemezésen szintén nyomot hagyott. Így a rendelkezésünkre álló szórványos és a legtöbb esetben fogyatékosan megfigyelt adalékokból máris látjuk, hogy betlehemes pásztoraink csaknem a magyarság egész területén ismerik a regösök készségei közé tartozó lánczos botot. Sőt a bot kezelésével azt is elárulják, hogy a büvölő regösök réülést előidéző régi pogány eredetű műveletét utánozzák. Talán akkor sem csalódunk, ha azt hisszük, hogy a pásztorok kifordított ködmene és kifordított báránybőr sapkája is a regösöktől származik. Hiszen ha az alakoskodók a pásztorok téli viseletét utánoznák, akkor a ködmen és sapka szőrös bélését nem volna szabad nyáriasan kifelé fordítaniok. Ellenben a karácsonyi regösök erre azért vannak ráutalva, mert csak így tudják némileg pótolni az állatszerepek régi szőrös jelmezeit. A figyelmesebb összehasonlítás talán kiderítheti még azt is, hogy a regösök mondókája szintén hatással volt a betlehemesek ajándék-kérő rigmusaira.

¹ Mutatvány a Kisfaludy-Társaság M. Népköltési Gyűjteményének sajtó alatt lévő VIII. kötetéből. (Dunántúli gyűjtés. Gyűjtötte és magyarázó jegyzetekkel ellátta dr. Sebestyén Gyula.)

Az így jelezhető kölcsönhatás egyöntetű elterjedése csak úgy érthető meg, ha számításba vesszük azt, hogy a nyugoti eredetű karácsonyi mysterium a regösökben már kész alakoskodókra talált. A ki e szempontot mysteriumaink történetében mellőzhetőnek tartja, okvetlen fontolja meg, hogy a nyugoti hatást, sőt az összes európai népi mysteriumok kialakulását is messze megelőzve, regös-területünk egyik részében teljesen függetlenül is történt egy rendkívül érdekes kísérlet arra nézve, hogy a karácsonyi alakoskodók a homályos tartalmú regös-hagyományba keresztyén tartalmú alkalmi vonatkozásokat és karácsonyi mysteriumi elemeket is belekeverjenek. (V. ö. M. Népkölt. Gyűjt. IV. 27—38., V. 44.) Ha e fogékonyság az idegen eredetű betlehemezés megismerése alkalmával is megnyilatkozott, akkor az sem szenvedhet kétséget, hogy a regös-területen, vagy a terület meglátogatott szomszéd falvaiban akadtak azok a vállalkozásra kész első kísérletezők, a kik aztán a használható regös-készségeket az utánuk induló későbbi betlehemeseknek is közvetítették.

Annak tudatában, hogy a mai magyar betlehemes játékok kialakulására a sokkal régebbi eredetű regösök némi tekintetben irányítólag hatottak, a betlehemezést főként a regös-terület közelében kívántam megfigyelni. Midőn más vidékek adalékait is módomban volt megismerni, tényleg kiderült, hogy a jelzett nyugoti és déli részeken nemcsak a játék szövege teljesebb, hanem az alakoskodó elem is gazdagabb. Így lehet aztán nyomára jönni annak, hogy a dunántúli betlehemes játékok kiterjedt nagy családjának jobb karban lévő és ütött-kopott tagjai közt ugyanolyan rokonsági kötelék lappang, mint a közös őstől származó regös-énekek családjának különféle kép elágazó csoportjai között. Ennek nyomára azok az épebb szövegű változatok vezetnek bennünket, a melyeket a dunántúli *bábtánczoltató* betlehemesek őriztek meg számunkra. Ezért mi arra törekedtünk, hogy gyűjteményünkben ne annyira a változatosabbnak tetsző romlott, csonka és toldott-foldott szövegek, hanem a *bábtánczoltató* csoport kevésbé eltérő változatai legyenek képviselve.

Nálunk, a hol beszédes történeti adatok még nem állanak a kutató rendelkezésére, nagyon rá vagyunk utalva a *bábtánczoltatás* ismeretére. Mert e nélkül a betlehemes játékok keletkezését, fejlődését és végleges kialakulását pontosan még ott sem lehet megállapítani, a hol a folkloristika bőséges történeti emlékekre támaszkodhatik. Ma már tudjuk, hogy a hordozható betlehem keletkezése egyházi eredetű. A Szentföld első zarándokai áhitattal adtak hírt arról a kegyeletesen ápolott betlehemi szikla-barlangról, melyben a kis Jézus bölcsőjéül szolgáló jászol maradványai voltak láthatók. Nyugoton pedig Liberius pápa 354-ben gondoskodott arról, hogy a karácsony-cultus istápolására épített új római bazilikában (a b. Liberii-ben, vagyis a későbbi Beata Maria ad praesepe-ben és Santa Maria maggiore-ben) a hívek szemléleti úton is gyönyörködhessenek a betlehemi jelenet emlékeiben. Majd midőn Theodorus pápa (642—9.) a pogányoktól féltett betlehemi ereklyéket Rómába vitette, széltere megkezdődött a főoltárok, oldalhajók és mellékoltárok ama díszítési módja, a melyhez a betlehemi szikla-barlang szolgált kánonul. A szép keretben elhelyezett szent család, pásztorok és keleti királyok faragott képei aztán csakhamar létrehozták a liturgiai mysteriumot. Ez a járulék a betlehem bibliai alakjainak még csak lelki szerepet juttatott; később azonban indítékot szolgáltatott arra is, hogy a szent családnak hódoló pásztorok és királyok bábjaikat élő alakoskodók helyettesíthessék. A szereplők és hallgatók vallásos lelkét egyaránt meg-

ragadó ünnepi színjáték természetesen igen gyorsan hódított. Hiszen a IX—X. században már nyoma van Angliában és Németországban is.

A következő századokban már panaszok hallatszanak az ünnep profanizálása ellen s néhol el is rendelik, hogy a jászol az oltár mögé, vagy a templom valamely más félreeső helyére kerüljön. A drámai játékokat először III. Inceze pápa tiltotta el 1210-ben. Ugyanő tiltakozott a papok ünnepi alakoskodása ellen is. Nyilván ez a korlátozás indította Assisi Szent Ferenczet arra, hogy 1223-ban a jászolt ne a templomban, hanem a Greccio melletti erdőben állítsa fel. Mivel a szabad természetben végzett eme kísérletnél széna, szalma és élő állatok is szerepeltek, Szent Ferencz két rendje, a gyorsan hódító franciscanusok és klarissapácák, a templomi jászlak köré már istállót s a barlang köré pedig gyönyörűbbnél-gyönyörűbb antik romokat és sziklás vidékeket is épített. A betlehemi jelenet és a hozzáfűződő mysterium a XIV—XV. században már oly népszerűvé lett, hogy a nép fiaiból toborzott alakoskodók nemzeti nyelven kezdték tolmácsolni mondanivalójukat. Az 1473-iki arandai zsinat 18. határozata szigorúan tiltakozott a templomokban tartott december 25—8-iki hallatlan színjátékok és alakoskodások ellen s különösen tiltotta, hogy ezeket az istentisztelettel is összekeverjék.

Mivel a kisebb egyházak még mindig a bábos betlehemi jeleneteket mutogatták, a hozzá szerepeket osztó mysterium lassanként megérlelte azt az ötletet, hogy az együgyűbb hívők számára a nélkülözött alakoskodókat mozgó bábokkal helyettesítsék. Az ötlet megvalósítása egyébként semmi rázkódással sem járt, mert a nép nagyon jól ismerte a kis mozgóbábos színházakat, vagyis a keleti eredetű régi *marionetteket*. Spanyolországban az oltáron elhelyezett népszerű bábtánczoltató betlehemeket az 1600-iki orihuelai zsinat tiltotta el. A dieppe-i (Franciaország) Szent Jakab-templom híres bábjai 1443-tól 1647-ig működtek. Midőn végül a XVII. században a bábtánczoltatást minden templomból kitiltották, a világi papok a templom előcsarnokaiban, a barátok pedig a kolostorok kapui alatt állították fel kedvelt marionettjeiket. Ugyanekkor a nép ismételten pártfogásába vette a betlehemet, melyet a gazdagabb osztály ezentúl már otthon állíttatott fel, a szegényebb osztály fiai pedig a falvakban házról-házra körülhordoztak s hozzá a templomból kiszorult mysteriumot is elénekelték.¹

Az általános egyházi gyakorlat és egyházi tilalmak elől természetesen a magyarországi szerzetesek és világi papok sem térhettek ki. A XIV—XV. századi egyházi művészetet nálunk épp úgy foglalkoztatják a betlehemi istálló és a passiók jelenetei, mint külföldön, a hol az ábrázolás első sorban a liturgiai mysteriumot és passió-játékot szolgálta. A felső-magyarországi kereskedők városai a külfölddel való élénk érintkezés útján csakhamar eltanulták azt is, hogy a gyakran megrendszabályozott mysteriumot hogyan kell a templomokban feszélyezett s az onnan bizonyára ki is szoruló nép számára megmenteni és hozzáférhetővé tenni. Az ünnepi

¹ Ch. Magnin: Histoire des marionettes, Paris 1852 és 1862. — A. Tille: Die Geschichte der deutschen Weihnacht (1893), IV. fej. — K. Engel: Deutsche Puppenkomödien. XII. (1892). — Dr. G. Hager: Die Weihnachtskrippe, 1902. — H. I. Rehm: Das Buch der Marionetten (1905). — Hefele: Concilien-Geschichte, VIII. 201. — Solyossy Sándor: A betlehem a népmisztériumokban s a dráma történetében (E. Philologiai Közlöny, 1894. XVIII. 106, 200, 287. és különnyomatban is).

látványosságok rendezését rendszerint maga a város intézte. A nép Lőcsén, Késmárkon és Német-Lipcsén a városház-utcát színház-utcának nevezte el, mert az ünnepi játékok a városház tanácstermében vagy a városház előtti téren kerültek színre.¹ Lőcsén 1698-ban a városház egyik elfalazott üregében felfedezték s harangzúgás kíséretében a Szent Jakab-templom egyik oltárán el is helyezték a betlehemi jelenet ama gyönyörű faszobrait, a melyeket Lőcsei Pál szobrász, a híres Veit Stoss kortársa s Krakóban hihetőleg munkatársa is, a XV. század végén, vagy a XVI. század legelején nem is templomi czélra, hanem a városi mysterium-előadás czéljaira faragott. Ugyanilyen szobor-részek kerültek újabban napfényre a szepes-vármegyei Zsegrán is.²

A templomból kitelepített alakoskodásban rendszerint a városi tanintézetek és iparoscéhek ifjúsága tevékenykedett. A pozsonyi német számadások közt már egy olyan husvéti játék kiadásai szerepelnek, a mely 1440-ben az ottani iskolában került színre.³ Egy szerencsésen megmenekült színlap viszont arról tanuskodik, hogy 1450 táján már Bártfán is játszottak ilyen husvéti alkalmi darabot. Jellemző, hogy a bártfai számadáskönyvek adatai szerint 1497-től 1516-ig még mindig karácsonyi mysteriumok és husvéti passio-játékok előadására voltak a városi tanácsnak kiadásai. Csak 1553-tól fogva fordulnak elő olyan följegyzések, a melyekből kiderül, hogy a tanácsteremben rendszerint bibliai tárgyú iskolai drámák kerültek színre.⁴ A műsor e változását Ábel Jenő igen helyesen Stöckel Lénárd iskola-igazgatónak tulajdonítja. Föltevését tényleg támogatja az a szindarab, melyet Stöckel a számadások szerinti első előadás évében, 1559-ben, ki is nyomtatott.⁵

A hazai s a velük egyező külföldi emlékek tehát azt bizonyítják, hogy a világiak már akkor is előadtak alkalmi ünnepi mysteriumokat és passio-játékokat, midőn az ilyen játékok a templomokból még nem voltak végleg kiküszöbölve. Hogy nálunk ez a tilalom mikor és milyen mértékben hajtattott végre, adatok hiányában meg nem állapítható. Mi most kiadunk néhány karácsonyi éneket, mely azt bizonyítja, hogy a falusi kántorok még a múlt század elején is énekeltek olyan népies karácsonyi pastorálékat, a melyek a templomokból kiküszöbölt s a nép által tovább gondozott mysteriumoknak voltak részei. Sőt Harmath Lujza kellő figyelemben nem részesült rövid tudósítása szerint Erdélyben vannak falvak, a hol a nép fiai még ma is a templomban adják elő betlehemes játékaikat. „Sok helyt — írja — a Nyárád mentén (Maros-Torda-vm.), de legfőképp a havasok lábainál fekvő Remetén az a szokás, hogy karácsony éjjelén egy szépen felcziczomázott betlehemet visznek a gyermekek a templomba s ott egy kis oltárra helyezve, végigjátszzák az egész betlehemi színjátékot az erre betanult versekkel és énekekkel. A pap (püspöki

¹ Dr. Pirhalla Márton: A szepesi prépostság vázlatos története. (A „Szepesm. Tört. Társ.“ kiadv. IV.) 379.

² Dr. Vajdovszky János: Szepes-vármegye művészeti emlékei, II. Divald Kornél: Szobrászat és festészet, 69—73.

³ Knauz: Kortan, 234.

⁴ Ábel Jenő: Színügy Bártfán a XV. és XVI. században. (Századok, 1884. 36—40.)

⁵ Historia von Susanna in Tragedien weise gestellet, zu Vbung der Jugent, zu Bartfeld in Vngern. Durch Leonart Stöckel zu Bartfeld Schulmeister: Gedrucket zu Wittenberg durch Hans Luft. 1559. (Egyetlen példányát a berlini kir. könyvtár őrzi.)

engedélylyel) ilyenkor két misét mond: egy énekest és egy csöndest. Mialatt a csöndes foly, fehérbe öltözött leánykák karácsonyi verseket mondanak, közbe-közbe énekekkel váltva fel. Tudtommal e szokás sehol sincs meg Magyarországon.¹

Kétségtelen, hogy ez a gyakorlat régebben nálunk is általános volt. Az adott esetek pedig azt bizonyítják, hogy a régi szokással mi nem egyszerre szakítottunk. Ezért remélhető, hogy a r. kath. püspökségek levéltárai a különböző tilalmakra vonatkozólag még számos felvilágosító adattal szolgálhatnak. Egyelőre csak azt tudjuk, hogy a bábtánczoltató betlehemek a XVII. század óta már nálunk sem foglalhattak a templomban helyet. A tilalom azonban még nem jelenti azt, hogy ezeket a nép előzőleg épp úgy ne vehette volna birtokába, mint a hogyan a városok is birtokukba vették a templomok mysteriumait és passio-játékait. A bábtánczoltató betlehemesek játék-szövegében tényleg megvannak azok a belső okok, a melyek miatt mi a népi birtoklást jóval régebbi eredetűnek vagyunk kénytelenek elismerni.

Értjük azokat a bábtánczoltató elemeket, melyeknek népies kialakulására a népi mysteriummal egyidejűleg művelt templomi mysterium hatott irányítólag. A rendelkezésünkre álló dunántúli játékokban a bábok szerepe eléggé egyöntetű. Így aztán megállapíthatjuk, hogy a magyar népi marionettek állandóan angyalokat, bűnös pásztorokat, fekete szőrű ördögöket, egy kéményseprőt, egy dékánt, egy dékánét (menyecskét) és a legrégebbszű változat szerint még egy barátot szerepeltettek. Nemzetközi bizonyítékaink szerint ezek közül csak az angyalok, pásztorok és az ördög komoly mysteriumi alakok. Ilyen komoly alak volt még az ördöggel viaskodó kéményseprő is, a ki szerepe bizonyossága szerint az ördög kezére juttatott Herodessel azonos. De semmi esetre sem volt mysteriumi alak a menyecskevel tánczó barát s a csengős perselyt zörgető dékán és felesége, a menyecske. Mivel az utóbbiak nevei a dunántúli nyelvben a templom-szolgát és feleségét jelentik, nyilvánvaló, hogy a nép itt bábjátékában azokat a személyeket szerepelteti, a kik a templomi marionett-előadások alkalmával a néző közönségtől a templom csengős perselyével alamizsnát szedtek. Hasonló módon került a bábok közé az a barát is, a ki utoljára a kolostorok kapuja alatt örködött a marionett körül, s a ki bizonyára kellemetlen beavatkozásával szolgált rá arra, hogy az egyházi előadások jóvedelmét csappantó népi betlehemesek vele ártatlan tréfát üzzenek. A templomi előadások utánzása eredményezte bizonyára azt is, hogy a tornyos „betlehem“, mely név a XII. századi magyarországi német telepések közt szereplő flandriaiak otthonában volt legáltalánosabban elterjedve, nem a templomok betlehemi barlangját és istállóját, sem az egyszerű cserényt jelentő német krippe-t, a jászolt jelentő tót jaslicá-t, a félszert jelentő lengyel sopká-t, hanem a betlehemesek falusi templomát kívánja feltüntetni.

Az így kialakult bábtánczoltató betlehemes játékoknak ma már csak romjait tudjuk megmenteni. Az ördög jelenlétéből az imént azt következtettük, hogy a vele viaskodó kéményseprő helyét régebben Herodes foglalta el. E nyomon tovább haladva, megállapíthatjuk azt is, hogy az ördögöt szerepeltető mysteriumban, mint minden ilyen mysteriumban, az angyaloknak, pásztoroknak, ördögnek, Herodesnek és katonáinak jelenetein kívül megvolt még a három keleti király jelenete is. De mivel

¹ Ethnographia, 1899. X. 40.

a templomi előadásoktól korán elszakadt népi betlehemezést a marionett eltulajdonítása után még mindig befolyásolhatták azok a fényesebb előadások, a melyekben a marionett bábjai helyett élő szereplők alakoskodtak: a marionettel házaló csoportok nagyobb hatás kedvéért *elkezdtek a bábok szerepeit lassanként kisajátítani*. Ez az oka, hogy ma már nemcsak a betlehem bábjai közt vannak fehér angyalok és bundás pásztorok, hanem a betlehemmél házalók között is; és mivel ezek az élő alakoskodók lefoglalták a bábok szerepeihez tartozó összes mondókákat, a bábtánczoltatás külön játék-szövegét ma már hiába keresi a kutató. A játékok ismeretése folyamán mi bebizonyítjuk, hogy csak a kis Jézus jászla előtt ellejtett ősrégi s a spanyol templomokban még ma is divatozó ünnepi táncz maradt a betlehemesek közt alakoskodó pásztorok és a betlehemben ugráló pásztor-bábok közös tulajdona.

Ha így a régi marionettes mysteriumok játék-szövegének nyomára jöttünk, akkor azt is határozottan állíthatjuk, hogy a templomi előadásokat utánzó s a barát, dékán és dékánné humoros jeleneteivel tetemesen megtoldott népi mysteriumok marionettes játék-szövege régen sokkal terjedelmesebb volt a mostaninál. Sajnos, ma már nincs reményünk, hogy valaha az összes hiányzó részeknek nyomára jöhessünk. Ámde az angyalnak ama latin szöveggel vegyített, tehát a mysterium egyházi eredetének nyomát is magán viselő régi énekei, valamint a pásztoroknak ama népiessé átgyúrt jelenetei is, a melyek eredetileg a bábjáték szövegéhez tartoztak, az egész ország területén, tehát még ott is ismeretesek, a hol a betlehemesek bábót már nem tánczoltatnak. Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy a bábtánczoltató betlehemeseket nemcsak a Dunántúl nyugoti és déli határ-vármegyeiben, hanem az eddigi szórványos gyűjtések eredményei szerint Esztergomban (itt a 9. sz.), Pancsova vidékén, sőt a szatmár-vmi Csengerben (Gyűjt. I. 38) és a szilágy-vmi Tasnádon¹ is jól ismerik, azt kell következtetnünk, hogy a magyar nép körében tulajdonképp a marionettes mysterium terjedt el s a betlehemesek a bábtánczoltatást csakis a bábok szerepeinek kisajátítása után mellőzték.

E föltevés támogatására számos bizonyítékkal rendelkezünk. A feltűnően egyöntetű magyar mysteriumokban rendszerint azok a kifordított ködmönös pásztorok alakoskodnak, a kik nemcsak jelmezüket és lánczos botjaikat hozták a dunántúli regösök és bábtánczoltató betlehemesek területeiről, hanem azt a tudományukat is, hogy a marionett pásztoraival együtt s utóbb a mellőzött pásztor-bábok nélkül is tánczolni kell. Mert más oldalról aligha volna bizonyítható, hogy a pásztor-táncz a magyar templomi mysteriumi előadásoknak szintén járuléka volt és így e fontos tánczot az ugráló bábokkal együtt átvett olasz marionett közvetítése nélkül bárhol el lehetett sajátítani. Mivel a marionettes mysteriumban Herodes szintén szerepelt, érthetővé válik, hogy miért merül fel a tánczoló debreczeni pásztorok társaságában Herodes és katonája (Gyűjt. I. 9.), a kik bibliai szerepüket végkép elfeledték s ezért más helyütt már csak királynak és magyar huszárnak vallják magukat. Itt jelzett eredetük megpecsételéseül felemlíthető, hogy a huszár király ura nélkül a csengeri bábtánczoltató mysteriumban szintén szerepel.

¹ M. Nyelvőr, 1877. VI. 278. Bábtánczoltató játékot közöl még ugyane folyóirat V. 236. Mesztegnyéről, Somogy-vm. és a Magy. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1904. V. 120. Keszthelyről Zala-vm.

Végül megemlítjük, hogy a három királyok és Herodes bibliai szerepének régi mysteriumi törmelékei szintén megtalálhatók a vizkereszti játékokban. Annak bizonyosságául, hogy a dunántúli vizkereszti játékok, vagy „három királyok“ csakugyan a karácsonyi mysteriumból szakadtak ki, utalunk a mi új gyűjteményünk 4—6. számának e nemű játékaire. Ezekben ugyanis nemcsak a három keleti király szerepel, hanem Herodes és a betlehemi angyal is; sőt a 6. szám énekesei még a betlehemet is magukkal viszik.¹ Egészen nyilvánvaló tehát az, hogy itt nem a vizkereszti elemek gondos kiválasztásával, hanem a nép birtokában lévő régi karácsonyi mysterium ügyetlen megfelezésével van dolgunk. A műveletet bizonyára a nép ama tájékozatlan fia hajtották végre, a kiknek utódai adventtől újévig betlehemmél, újévtől pedig vizkeresztig kirúgható csillaggal járják az egymáshoz közel eső falvakat. A házaló csoport jövedelmét tetemesen szaporító felezés tulajdonképeni irányítója tehát a látványosságot nyújtó betlehem és csillag volt. Valamint irányította még az a látványos elem is, hogy ugyanazok a szereplők egyszer az angyal és a pásztorok jelmezében, másszor pedig a három király jelmezében csúcsos süveggel és fakardosan alakoskodhattak. Azt azonban már nem vették észre, hogy a mi a betlehemi pásztor-jelenet elkülönítése után együtt marad, romlott és töredékes volta daczára is inkább Herodes-játék, mint „három király.“ Sőt nem vették észre azt sem, hogy ha Herodes és a három király a kisajátított bábtánczoltató szöveggel vizkeresztkor külön alakoskodik, akkor a szöveg nélkül hagyott ördögnek és Herodesnek sem volna szabad tovább a karácsonyi betlehem bábjai közt ugrálni. E kényszer következtében azonban csak a királyok bábjaikat mellőzték; a tartalmatlanná vált ördögöt a betlehemben feledték, viaskodó társát, a még tartalmatlanabb, sőt utóbb már fel sem ismert Herodest pedig megtették kéményseprőnek.

A magyar karácsonyi mysteriumok és vizkereszti háromkirály-játékok forrásának tekinthető középkori eredetű magyar bábtánczoltató betlehem tehát legrégibb emléke marad a hazai népi mysteriumok történetének. Mivel a szomszéd népek mysteriumai a liturgiai alakoskodások profanizálása útján a marionett ilyen mértékű irányítása nélkül is létrejöhettek, nekünk a rokoni kapcsolat keresésénél első sorban nem a szövegre, hanem a bábtánczoltatásra kell figyelmet fordítanunk.

A szomszéd népek közül ezidőszert csak a lengyelek Krakó-vidéki és orosz-lengyelországi betlehemesei tánczoltatnak bábokat. A Krakó-vidékiek kis kéttornyú alkotmányában Jézuska jászla, Mária, József, továbbá egy ökör és egy szamár látható. Az előtérben pedig azok a bábok mozognak, a melyeket a betlehem mögött meglapuló fiú a megfelelő mondóka elhadarása, vagy eléneklése közben a szent család elé áldozati ajándékaikkal elővezet. Ezek közt rendszerint egy-egy mazúr, ruthén és magyar, továbbá egy varga, földmives és pásztor, egy részeg ember, egy szerelmes pár, egy zsidó házaspár, egy boszorkány, Herodes király, az ördög és a halál szokott szerepelni. A városok és nagyobb községek bábtánczoltató betlehemét ma már rendszerint a kocsmákban állítják fel, hogy az oda esődült hallgatóságnak fesztelenebbül előadhassák a bábok szerepéhez tartozó terjedelmesebb, durvább és minden

¹ A keszthelyi játékban a három „király“ szerepe az angyal, Herodes és a szerencsen király közt oszlik meg. (A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője, 1904. V. 129.).

esetre régibb játék-szöveget. Ezekben Herodes lévén a főszemély, a játékot és bábjait is Herodeseknek, Herodkáknak szokták nevezni. Környezetébe egyébként csak a feldmarsalnak nevezett katona s a vele viaskodó ördög és halál tartozik. A jászol elé járulók közt pedig szerep jut a huszárnak és szeretőjének, a magyarországi drótos tótnak és olajos tótnak, továbbá a medvetánczoltatónak, kéményseprőnek és a csergős perselylyel végül adományt gyűjtő Bernardynnak, vagy zebraznak, vén koldusnak.¹

E bábtánczoltatás eredete még nincs megállapítva. A találgatások során tudtunkkal már arra is gondoltak, hogy a sok magyarországi szereplő lehet esetleg a különös játék magyarországi származásának tanuja is. A betlehem-állító franciskanusok Krakóban már 1237-ben, társaik, a klarissa-apácák pedig 1259-ben alapítottak rendházat. Az apácák azonban csak Ulászló felesége, Hedvig királyné idejében és Erzsébet „regina senior Ungariae et Poloniae“ krakói tartózkodása alatt (1370—75.) tettek szert nagyobb jelentőségre. Rendjük többször vendégül látta a pompakedvelő magyar királynét, a ki aztán templomukat is gazdagon újra felszereltette. Pagaczevski Julián ezért hajlandó azt hinni, hogy a Máriát és Józsefet ábrázoló XIV. századi két kis krakói mysteriumszobrot szintén Anjou-kori magyarországi művészek faragták. Sőt annak igazolására, hogy a magyarországi érintkezés később is irányítólag hatott a mysteriumi készségek készítésére, utal arra a meglepő jelenségre, hogy a legrégebb krakói bölcsőcske ornamentikája teljesen egyezik a bártfai városház híres asztalának ornamentikájával.²

Mivel a lengyel bábtánczoltató betlehemet *sopka* (féltetejű csűr, félszer) néven ismerik, mi a mysteriumi előadások ama primitivebb járulékát, melynek eredetileg csakugyan félszer formája lehetett, inkább német eredetűnek tartjuk, mert hiszen e név a fonott eserényt, szárnyéket jelentő német *krippe* eredeti értelmét és fogalomkörét s nem a magyar betlehemét tolmácsolja. Ama lehetőség elől azonban mi sem zárkózunk el, hogy a sopkából utóbb magyarországi befolyás következtében lett kéttornyú bábtánczoltató marionett. És ezt szerintünk nem is a magyarországi alakokat ábrázoló s néha magyarul is éneklő és káromkodó bábok, hanem a halál, ördög és Herodes környezetében szereplő kéményseprő, a feldmarsaltól független huszár és a perselyes Bernardyn teszük valószínűvé. Az első kettő ugyanis elég világos bizonyítéka annak, hogy a lengyel sopkások akkor tanulták el a bábtánczoltatást, midőn tanítómestereik egy része még Herodest és egy fő hadi embert, más része pedig már kéményseprőt és szerelmeskedő magyar huszárt szerepeltetett. És ez a zavaros tanítás csakis magyar lehetett, mert a két felesleges báb illetőségét eléggé kétségtelenné teszi a perselyes, vagy tarisznyás adomány-gyűjtő, a ki a magyar betlehemek templomszolgájával azonos. Mivel pedig ez a jellemző alak nálunk az egész bábtánczoltató templom utánzása révén jött létre, ezen az uton bebizonyodik még az is, hogy a lengyel sopka régi félszere ugyancsak a magyarországi minták után változott át tornyos betlehemmé.

¹ Gyűjtésükkel leghathatósabbán a varsói „Wisła“ cz. néprajzi folyóirat foglalkozik (I. a II. 108, 325, 729; VI. 565; VII. 518.; VIII. 281.). — V. ö. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben: Galiczia, 309. és Erney József: A szláv karácsonyi játékok főbb típusai. (A M. N. Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. 1904. V. 28.). Ugyanő volt szíves számomra a lengyel mysteriumokat is lefordítani.

² Jasełka Krakowskie. (Rocznik Krakowski. 1902. 94—137.)

Az így profanizált betlehemes játékokat hercege Czartoriski poseni püspök 1739-ben tiltotta ki először a lengyel templomokból. Ezt megelőzőleg Varsó utczáin 1701-ben már felbukkannak a templomi előadásoktól külön vált hordozható betlehemesek, de ezekhez játék-szöveget a tanulók és tanítók szolgáltatottak. A templomból kiszorult játékokat ezen előgyakorlat után a nép gyorsan felkarolta. Mivel kétségtelen, hogy bábtánczoltató sopkák mysteriumi törmelékei s a kitiltást előidéző durvább népies vonatkozások már a templomi játékokban is benne voltak: arra, hogy a lengyel nép birtokában lévő holmi a XVIII. században vándorolt volna át magyar területre, még csak gondolni sem szabad. Hiszen ebben az esetben nálunk a tót-ságra hárult volna a gyors közvetítés szerepe. E késő szerepnek azonban itt semmi nyoma sem található.

A tót, morva és cseh nyelvterületeken van népi mysterium, de ez jóval régebbi termelés a lengyel sopkák kitiltásánál s játék-szövegének változatai sem a sopkák bábtánczoltató szövegével, hanem a bábtánczoltatás mellözése után kialakult magyar népi mysteriuméval hozhatók viszonyba. Már Szeberényi Lajos észrevette, hogy „a magyar és tót mysterium közt meglepő a hasonlatosság nemcsak az egész compositióban, hanem az egyes részletekben is.”¹ Később pedig Ábel Jenő utalt arra, hogy még a debreczeni mysterium Fedor, Iván és Andrána pásztorainak neve is „tisztán tót-rusznák” név.² Csakhogy a nevek ezúttal a mysterium származásrendjének megállapítására nem alkalmasak. Mert hiszen *Fedor* (Theodor) és kedvelt társa, *Stacho* (Eustach) nem is tót, hanem görög-keleti nomenclatorból kikerült nevet viselnek; hamadik társuk, a kedvelt *Kuboval* (Jakabbal) néha azonosított *Bača* nevű öreg juhász pedig világosan elárulja, hogy a tót és magyar mysterium egyaránt azokat a görög-keleti vlachokat szerepelteti, a kik mint vándor *bács*-ok, *bacsá*-k (oláh pásztorok) nyájaikkal az előző századokban nemcsak egész Magyarországot, hanem a velünk szomszédos országokat is bebarangolták. A betlehemi istálló idegen pásztorainak fogalma az oláh bácsokéval, esobánokéval viszonylag a Székelyföldön forrott össze legtökéletesebben, mert a csikszéki, háromszéki és udvarhely-vmi mysteriumokban az oláh nevű betlehemi pásztorok már oláh nyelvű mondásokat is vegyítenek szerepeikbe.³ Az kétségtelen, hogy itt József és Mária régi szerepe önálló kialakulást sejtet, ámde jutna-e azért valakinek eszébe azt bizonyítani, hogy a magyarral még így is szoros rokonságban álló székely mysteriumok esetleg oláh eredetűek?

Ellenben a tót és magyar emlékek szerkezetének azonosságát s a részletek feltűnő találkozásait már csakis valamely élénk kölcsön-viszony eredményezhette. A betlehemet kezelő angyalok szerepe s a pásztorok mókái, alvása, ébredése, áldozása annyira egyező, hogy merőben véletlen találkozássra gondolni nem lehet. Mivel azonban a magyar mysterium szerkezete a bábtánczoltatás mellözése után meg

¹ A középkori mysteriumok (A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, új foly. 1867. IV. 237.) A fordításban bemutatott magyarországi tót mysterium eredeti szövegét I. Dobšinský: Prostonárodnie hry a običaje. Turócz-Szent-Márton, 1880.

² I. ért. (Századok, 1884. XVIII. 29.)

³ M. Népkölt. Gyűjt. I. 109—127.; M. Nyelvőr, 1876. V. 189. és 1888. XVII. 328. Ethnographia, 1896. VII. 107, 389. és a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője, 1905. VI. 14.

nem változott, a vele egyező, de a bábtánczoltatást ma már egyáltalán nem ismerőt tót mysterium alakító befolyásának számitásba vétele eredményre nem vezethet. Itt tehát csakis egy olyan késői magyar befolyás esete foroghat fenn, a melyet feltétlenül meg kellett előzni annak a korábbi befolyásnak is, a mely a hazai tótság nyelvterületén át a lengyelek bábtánczoltató sopkáinak kialakulását irányította.

Az így jelzett, de kronologiailag pontosan meg nem jelölhető két határ között esik a tót, morva és cseh mysterium ama felvirulása, a melynek maradtak a magyarokénál jóval épebb és a szomszédos németiség gazdagító befolyását is magukon viselő emlékei. Feifaliknak még sikerült Morvaországban egy olyan betlehemes játékot megfigyelni, a melyben a szent család, a három király, Herodes, két drabant, két irástudó, a halál, egy zsidó asszony és három ördög együtt szerepelt. Viszont a magyarországi mysteriumokra emlékeztető pásztorjátékok járulékaul megtalálta a jaslíckák (jászolok) „betlehem“ nevét és a jellemző pásztor-tánczot is; valamint nyomára jött, hogy a Morvaországban rekedt és végleg letelepedett oláhok, vagy valachok, csakis morva szomszédjaiktól vehették kölesön mysteriumaikat.¹

A magyarországi emlékekben szintén nyoma van annak, hogy a tót mysterium az első magyar kölesönhatás idején jóval gazdagabb volt a mostaninál. A karácsonyi pásztorjáték tót alakoskodói jan. 1-én (Ádám napján) még ma is meghordozzák a kirugható kigyót, mely a magyar vizkeresztii játék kirugható csillagjától csak annyiban különbözik, hogy a gépezet végén elhelyezett csillagot kigyófej helyettesíti. A hozzá énekelt szöveg a középkori mysteriumok elején eljátszott paradicsomi jelenet törmelékének tekinthető.² A vizkeresztii három királyt viszont a németiség kedvelt forgatható kivilágított csillagával szerepeltetik.³

Mivel a szomszédos morva területen vizkeresztikor a fentebb említett teljes mysteriumot adják elő, meg kell jegyeznünk, hogy a három királyt külön szerepeltető tót vizkeresztii játék nem ebből a régi mysteriumból bontakozott ki. A tót csillaghordót ugyanis épp úgy angyalnak nevezik, mint azok a magyar három királyok, a kik a bábtánczoltató karácsonyi játékból kiválva, a betlehemet hordozó angyalt is magukkal vitték.⁴

Egyébként pedig arra is van bizonyítékunk, hogy a hazai tótság a birtokában lévő legrégebb karácsonyi pásztorjátékot a maga erejéből szintén tudta némileg, ha nem is helyes irányban, gyarapítani.

Tarczai György újabban az eperjesi tótok egykor híres, de ma már elhanyagolt jaslicskárjait ismertette s közleménye alapján megállapítható, hogy a mysterium *Kubó* nevű pásztorát idővel teljesen összetévesztették a telet symbolizáló moránával, vagy halállal. Ezért aztán Kubót álarcos és szalmával is feldíszített fekete jelmezbe öltöztették és az alakoskodás folyamán agyon is ütötték.⁵ Ha nem csalódom, tótjainkat ebben az esetben még a régi bábtánczoltató betlehem tévesztette

¹ Volksschauspiele aus Mähren (morva és valach szöveggel). Olmütz, 1864. — V. ö. a prágai „Český Lid“ évfolyamaiban szórványosan megjelent közleményekkel.

² Dobšínský: i. m. 126—7. (a kigyó rajzával). Ford. Szeberényinél, 232.

³ U. o. 126. Ford. u. o. 233.

⁴ A M. Népkölt. Gyűjt. VIII. köt. 4. sz. játékában, vagy a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítőjében, 1904. V. 129.

⁵ A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. 1904. V. 1.

meg. Mert ebben csakugyan viaskodott két alak; de a fekete fél nem pásztor volt, hanem volt az ördög, s a viaskodás áldozata sem pásztor volt, hanem Herodes. Sőt a moranát széttépő tavaszi halál-kihordás eme felelevenedését elősegíthette az is, hogy a mysterium ördögének a lengyel sopka-játékok bizonyosága szerint utóbb már egy „halál“ segédkezett. Ezen a réven lett aztán Kubó is fekete, holott a morana eredetileg csak szalmabáb volt.¹

A tót és magyar kölcsönhatás természetesen nem volt egyoldalú. Az érintkezés folyamán a magyar betlehemesek szintén elfogadták azt a tót mysteriumi járulékot, a mi játékaik keretében kényelmesen elhelyezhető volt. Az a sajtáságosan józan magyar felfogás, mely a Jézuska jászla előtt megjelenő betlehemi pásztorokat szerette *idegeneknek* tekinteni, az oláh bácsok és pakulárok szerepében szívesen látta a tót betlehemesek ama szintén idegen pásztorait, a kik oly kiméretlenül tudtak évdni a „halál“ szerepébe tévedt öreg Kubóval. Így jöttek aztán létre a felvidéki magyar mysteriumok csoportjába tartozó változatok tót eredetű pásztor-nevei s a tót pásztoroktól függetlenül így lett nálunk általánosan kedvelté Kubó, a kinek személyével szerintem az együgyű öreg pásztor magyar típusának létrejötte szorosán összefügg.²

Végül megemlítjük még, hogy a magyar népi mysteriumokra azok az iskolai drámák szintén befolyással voltak, a melyek a pásztorok idegen barbár neveit Vergilius idylljeiből s a classikus emlékeket ápoló későbbi latin ecclógákból classikusan hangzó idegen nevekkal helyettesítették. Mivel az iskolai dráma a XV—XVI. században kelt versenyre a templomi és városi mysteriumi előadásokkal, s mivel ugyane dráma csak a verseny kezdetén ragaszkodott a mysteriumok és passió-játékok alkalmi tárgyaihoz: a magyar népi mysteriumok egyik kisebb csoportjának *Titirus*, *Titire*, *Titulas*, *Tötöre*, — *Koridon*, *Koredony*, *Koledó*, — *Mokszus*, *Mocskos*, *Makszus*, *Maksus*, — *Menalka*, *Ménák* stb. nevei szintén régen létrejöthettek Vergiliusnak közvetve átvett *Tityrus*, *Korydon*, *Mopsus* és *Menalcas* pásztor-nevei alapján. A cseh-tót mysteriumok e neveket ma már mellőzik, de régebben szintén felkarolhatták, mert e nyelvterületeken még ma is ilyen mysteriumi emlékekkel példázódnak, midőn a gyámoltalan, lusta embert Kubónak és Koridonnak nevezik. Mivel tót mysteriumi tárgyú iskolai drámák hiányában itt is csak kölcsönzéssel van dolgunk, a forrás ezúttal is inkább lehetett magyar, mint német, mert a német mysteriumokban a classikus neveknek csak elvétve akadhatunk nyomára.³

Íme, ennyi az, a mit az eddigi gyűjtések eredményei s a mi új kötetünkben közölt bábtánczoltató játékok segítségével megállapítani és a mire a későbbi kutatók

¹ V. ö. M. Népkölt. Gyűjt. VI. 223—4, 239.

² A somogy-vmi mesztegnyei bábtánczoltató játékokban „vén *Guba* öreg apánk“ a vén *Dadó* (M. Nyelvőr, 1876. V. 235.), a szentesiben *Gubi* (U. o. VI. 379.), a rimaszombatiban „vén *Kubó*“ (U. o. 232.), a hegyaljaiban az öreg *Guba*, az öreg *Bunda* társa világosan megmondja, hogy ő a „szegény vén *Jakab*“, az apja pedig „*Ködmön Jakab*“ (U. o. X. 280.).

³ Hartmann: Volksschauspiele. In Bayern und Österreich-Ungarn gesammelt. Lipse, 1880. 453—463. egy oberpfalzi karácsonyi játékot közöl, melyben *Mops* és *Corydon* szerepel. — Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a lengyeleket az iskolai drámával először egy *Fájkiss* nevű magyarországi tanító ismertette meg. Egy kétszáz éves kéziratban feunmaradt művét I. Wisła, 1887. I. 27.

figyelmét ráirányítani lehetett. Mivel a rokon kapcsolat nyomozása bennünket szláv területekre vezetett, a jövőben megejtendő gyűjtéseknek nemcsak a betlehem báb-jaira és a betlehemesek játékszövegére, hanem az énekek dallamára is ki kell terjeszkedni. A most közölt szövegek bőséges adatot nyújtanak arra nézve, hogy a betlehemesek régebben *hangszerekkel* jártak. A bábok szerepeinek kisajátítása után az alakoskodás és tánczolás a hangszerkezelést megnehezítette, sőt teljesen el is mellőztette; de az énekek tipikus dallamai máig is megmaradtak s így újabb forrást nyújtanak a velők énekelt szövegek eredetének és rokon kapcsolatának pontos megfigyelésére.

Dr. Sebestyén Gyula.

NÉPKÖLTÉS ZET ÉS NÉPZENE.

A hajdutáncz eredete.

E tárgyról írt értekezésekre, melyben a hajdutánczot több oldalulag szlávnak bizonyítottam, *Szendrei János* és *Frenkel Bertalan* terjedelmes polémiát indítottak, erősen kardoskodva a nevezett táncznak magyar volta mellett.¹ Az igazság az eszmék harcában rendszerint tisztulni szokott. S én, mint igazságszerető ember, készséggel hajlok meg minden oly ellenvetés előtt, mely az igazsághoz közelebb visz, még ha az én eddigi tudományos meggyőződésemet lerontja is; főleg, ha az ellenvetések közül az tűnik ki, hogy a mit én eddig idegennek tartottam, népünk tulajdon sajátja. A jelen esetben azonban még a legridegebb igazságérzettel sem tehetem le fegyvereimet t. ellenfeleim előtt, mert egyrészt a szlávtság mellett felhoztam argumentumokat elmulasztották egyenként megczáfolni, másrészt pedig előadott bizonyosságaik legkevésbé sem teszik valószínűvé a hajdutáncz magyar eredetét.

Egyébként felhozott ellenvetéseikre külön-külön, minden személyeskedés nélkül, sine ira et studio kívánok a következőkben megfelelni:

I.

Szendrei legelsőben is kétségbe vonja azon állítást, hogy a régi magyar tánczok tudományos kutatásával eleddig alig foglalkozott valaki irodalmunkban, mert szerinte ennek a kérdésnek egész kis irodalma van, a melyet magam is bőven idézek.

Tegyünk különbséget: a magyar tánczokat leírni és tudományosan megvizsgálni — nem azonos dolog. Elismerem, hogy a magyar tánczokról többen adtak már leírásokat: egész kis irodalom tellik belőlük. De azt már fenn kell továbbra is tartanom, hogy tudományosan eddig vajmi kevesen tárgyalták még tánczaikat. Ismerem e tárgynak egész irodalmát, tehát teljes joggal ragaszkodhatom állításomhoz.

Én a hajdutánczot nyelvészeti, történelmi, choreographiai, ethnologiai és zenei erősségek alapján bizonyítottam szláv eredetűnek. *Szendrei* a nélkül, hogy egyetlen argumentumomat megczáfolná, egyszerűen tagadásba veszi, hogy értekezésemmel

¹ Ethnogr. 1905. XVI. k. 362. és 365. l.

„tudományosan be volna bizonyítva, miszerint a hajdutáncz szláv pásztor-, illetőleg katonatáncz volna“.

Mert ugyan mik azok az adatok, melyeket Szendrei fölhoz ellenem?

Mindössze két régi kép, melyeknek egyike a pandurtánczot, másika a hajdutánczot ábrázolja.

Nos ezek a képek az én bizonyításomat inkább megerősítik, mintsem bármikép is gyengítenék.

Az összefogódzva, körben járt pandurtánczra maga Sz. sem meri ráfogni a magyar eredetet, hanem csupán azt jegyzi meg hozzá, hogy a közölte képen látható tánczfigura megvan a körmagyarban is. S éppen eme megjegyzése mutatja, mily megfontolatlanul keres közvetlen rokonságot a magyar nemzeti és a szláv jellegű pandurtáncz között. Fölteszem ugyanis tisztelt bírálómról, hogy ismeri a körmagyar táncznak eredetét. S ha igen, úgy módfelett csodálkoznom kell rajta, miként tud egy hajdani természetes, meg egy újkori tánczmester-készítette mesterséges táncz között csak egybeazonosítást is tenni! Hiszen a körmagyart *Szöllősi Lajos* állította össze a mult század 30-as éveiben a francia négyes hatása alatt és pótlására.¹ Hogyan lehet tehát ezt a magyar táncz típusaként feltüntetni? És mikép lehet Szendreinek főleg azt állítania, hogy „ha a kolónak hasonlatosságai vannak a körmagyarral, nem lehetséges-e, hogy azok a régi hajduk, (már t. i. a pandurok) tulajdonképen magyar tánczot jártak?“ Ez egyenesen képtelen vélekedés!

A pandurtáncz magyar volta mellett egyesegyedül az szólna, hogy a tánczolói magyar ruhában vannak. Ez azonban oly gyöngye bizonyosság, mintha — Szendreinek saját szavaival élve — „valami külföldi utazó huszártiszteket waltzert tánczolni látván, megállapítaná, hogy a waltzer huszártáncz!“ Íme bírálóm önmagát czáfolja meg! A táncz, melyet pandurjai járnak, nyilvánvalóan szláv jellegű táncz, akár koló, akár nem az.

Szendreinek másik képe tagadhatatlanul igazi hajdutánczot mutat, a melyet három hajdu jár kardosan, hihetőleg tárogatósip mellett.

Ez a kép teljesen igazolja a hajdutáncznak azt a choreographiáját, melyet én cikkemben történeti tanúságtételekből állapítottam meg. De vajjon bizonyítja-e ugyanennek magyar eredetét is? Mutassa ki Sz., hogy az a képen is látható földre guggoló tánczfigura, meg a lábújjhegyen való forgás megfér a magyar táncz choreo-típusával! Hogy tárogató sip mellett járnak, az csak nem bizonyítja magyar eredetét! Mert hiszen ki állította valaha, hogy hajdutánczot csakis dudára lehetett tánczolni! De az már aztán történeti tény, a melyet senki sem czáfolhat meg, hogy a hajdutáncznak fő és eredeti hangszere a duda volt. A mi néptánczunké pedig bizonyosan nem volt az!

Különben nekem Sz. szerint nem is az a főhibám, hogy a hajdutánczot szlávnak bizonyítottam, hanem az, hogy a pásztor-, hajdu- és fegyvertánczot egynek veszem, holott az három különböző táncz volt.

Én a pásztor- és a hajdutáncz azonossága mellett oly szembeszökő bizonyosságokat hoztam fel, a melyeket hitem szerint senki sem czáfolhat meg. Vagy igen?

¹ Szöllősi szerkesztménye szakértők részéről már akkor is erős kritikában részesült. Még a magyarosságát is kétségbe vonták. Több adatot tudnék reá idézni.

Miért nem czáfolja meg tehát Szendrei? Csak nem kívánhatja azt tőlem, hogy az egyszerű tagadást tudományos bizonyásznak ismerjem el!

A mi pedig a hajdu- és a fegyvertáncznak különbözőségét illeti, ez nem egyéb, mint Szendreinek pusztá föltevése, mondhatnám: képzelődése.

Való-igazság az, hogy a hajdutáncz fegyverrel: szekerczével és karddal járt táncz volt. Kétségbe nem vonható történeti adataim mind ezt bizonyítják. Elég újból egyetlen egyre hivatkoznom, t. i. Eszterházy Pál följegyzésére, a mely félre nem érthetően vallja, hogy a hajdutáncz fegyveres táncz volt („*Két meztelen karddal kellett hajdutánczot járnom!*“).

Ámde Sz. ezzel szemben — nem tudom, milyen alapon — azt állítja, hogy, ha a hajduk fegyvereiket csattogtatva tánczoltak, akkor nem az igazi hajdutánczot, hanem „az ősmagyar fegyvertánczot járták“.

Nagyon lekötelezne t. ellenfelem, ha erről az „ősmagyar“ fegyvertánczról, csak némi tájékoztatást is nyujtana, mert nekem hosszas kutatásaim daczára sincs róla semmi tudomásom! Szívesen fölteszem, hogy volt őseinknek ilyen táncza; de a míg biztosan nem tudom, illetőleg a míg Szendrei tudományosan kétségtelenné nem teszi ezt előttem, addig engedje meg, hogy a hajdutáncz fegyveres voltát továbbra is hirdethessem!

Nem vagyok historikus, tehát megokolás nélkül is elfogadhatónak tartom Szendreinek, a történetirónak azon állítását, hogy bár „a hajduság körében kezdettől fogva voltak ugyan szlávok is, de a későbbi időkben és mindvégig a hajduság nagyrészt a magyarságból tellett ki“. De hát meg kell jegyezni reá, hogy ez a megállapítás a hajdutáncz szláv eredetén mit se változtat, mert hiszen bírálóm maga is elismeri, hogy a hajduságban kezdettől fogva mindvégig voltak szlávok. Azt pedig még majd ezután kell bebizonyítania, hogy a hajduság eredete nem a szlávokból gyökeredzik. Én egyelőre a mellett maradok, hogy ott gyökeredzik!

Látnivaló az elmondottakból, hogy Szendrei ellenvetései legkevésbé ingatják meg a hajdutáncz szláv voltáról alkotott s többszörösen megokolott következtetésemet.

II.

Másik bírálómnak, Frenkelnek hosszadalmas kritikájára a következő észrevételeim vannak:

Eleve is hangsúlyoznom kell, hogy Fr. nem annyira engem czáfol, mint a maga — már többször ismertetett — elméletét adja elő a magyar tánczról. Az igaz, hogy eleget szól a hajdutánczról, de e mellett azután sok más ide nem vágó dologról is: de omni re scibili et quibusdam aliis. Épp ezért én nem óhajtok kiterjeszkedni valamennyi állítására, hanem jobban csak azokat érintem, melyekkel a hajdutáncz ősmagyar volta mellett bizonykodik.

Frenkel, miután megállapította, hogy a tudományos vizsgálódásnak sine ira et studio kell történni, kereken kimondja rólam, hogy én a priori megalkotott előítélettel vizsgáltam a hajdutáncz eredetét, lépten-nyomon vétettem a sine ira et studio elve ellen.

Kemény vád! Lássuk, mennyiben igazságos. Tegyük rövid összehasonlítást: Frenkelnek a magyar népzénéről és tánczról eleddig közölt dolgozatai lépten-

nyomon mutatják, hogy rideg evolucionalista alapon áll, a mely felfogás szerint minden faji művészet csak modificatio: más fajoktól való átvétel és változtatás. Ezen alapfelfogásból, jogosan mondhatnám: előítéletéből származik az az álláspontja, melynélfogva következtetéseit majdnem kivétel nélkül a meg nem rostált tények és adatok rideg mértékeléséből s önkényes magyarázásából vonja le; s a hol idegen tárggyal legcsekélyebb hasonlatosságot talál, ott biztosan a nemzeti rovására következtet.

Ezzel szemben nekem alapmeggyőződésem, hogy igenis lehetséges és van is eredeti faji művészet. Van eredeti magyar zene és táncz is. Én sem tartom a faji művészetet, tehát a magyart sem bevégeztetnek s változhatatlannak, sőt vallom, hogy mind zenénk, mind tánczunk változott az idők folyamán; ámde én e változást csak annyiban engedem meg, a mennyiben a különböző hatások következtében mindkettő gazdagabbá és színesebbé lett — a nélkül, hogy lényegében megváltozott volna. Ha van — a mint van — eredeti magyar faji zene és táncz, akkor ezeknek tipikus jegyei is megállapíthatók.

Én ezen alapfelfogásból kiindulva összehasonlító és visszamenő történeti módszerrel állapítottam meg a magyar néptánczoknak azt az eredeti choreotipusát, melynek legvelejét a hajdutánczról írt kis értekezésemben is közöltem. Minthogy pedig a hajdutánczot még a legridegebb evolucionalista felfogással se lehetne ebbe a típusba beleilleszteni, azért bizonyítottam én idegennek: szlávoknak. Ha most már azt kérdelem, melyikünk állott helyesebb alapon s melyikünk ítélte igazán sine ira et studio a hajdutánczról: úgy kettőnk közül Frenkelt semmi esetre se fogadhatom el Tacitus elve jogos hirdetőjének.

A mi pedig czáfolni akaró ellenvetéseit illeti, ezekre nézve előre is általánosan fölvetem a kérdést: vajjon megczáfolják-e a hajdu név idegen eredetét, megczáfolják-e a hajdutánczoknak a kétségtelenül idegen (szláv) pásztortánczból való kialakulását, megczáfolják-e a mindkettőnek szláv jellegű choreographiáját és zenéjét? — Nem, semmiképpen sem! Eme kérdések taglalásába t. ellenfelem jóformán bele sem bocsátkozik, hanem e helyett közöl zavart összevisszaságban hazai és idegen megemlékezéseket, verseket, dallamokat, töredékeket, melyeket különben nagyrészt magam is ismerek, de a melyeknek a hajdutáncz eredetének tisztázásához igazán semmi közük sincsen.

Hogy pedig Frenkel bizonyító erősségeimet nem czáfolja meg, annak egyszerű oka az, mert szerinte, „*a mi világszép tánczunk mai formájában és lényegében 115 évre (még ezt is pontosan tudja!) megy vissza és a XVI—XVIII. században a legelterjedtebb magyar táncz a hajdutáncz és azzal rokon táncz volt, — akár tetszik, ... akár nem*“; más szóval: a hajdutáncz az ősi magyar táncz, a mai néptáncz pedig — tudj' Isten, miért és hogyan! — mindössze alig régibb százasztendősnél. Hát hiszen ez állításnak ugyan állítás, merész állítás; ám be is kellene bizonyítani! De teszi-e ezt Frenkel? Már hogy is tehetné, mikor ő a hajdutánczot még a palotás tánczczal is azonosítja, holott a kettő legalább is olyan messze van egymástól, mint Makó Jeruzsálemtől! Kimutatja-e továbbá, hogy miként jött létre mai tánczunk, hogyan jutott a nép közé, miért és miképp szorította ki a szerinte őseredeti magyar hajdutánczot? Mindeme kérdéseket bírálóm hallgatagon mellőzi, de ennek fejében aztán annál több kategorikus kijelentést tesz:

Így kijelenti, hogy a *hajdu* név eredetét (t. i. magyar eredetét: *hajtó* ← *hajdu*) „csakis Takáts Sándor mutatta ki helyesen“. Én végre is szakértő nyelvész vagyok, tehát joggal elvárhattam volna Frenkeltől, a dilettánstól, hogy előbb engem megcáfoljon, vagy legalább is a maga állítását adatokkal bizonyítsa. Hogy a *hajdu* név a török és délszláv forrásokban későbbben kerül elő, mint a magyarban: ez úgy odavetve szemre-főre tetszetős argumentumnak látszanék ugyan, de történeti bizonyosságok híján mit se bizonyít. A mi pedig Kunos Ignácznak szóbeli értesítését illeti, hogy az én származtatásom nem állhat meg, ez megint csak olyan tanuság, a mely a szakember előtt támogató adatok nélkül keveset nyom a latban.

Frenkel szerint különben nemcsak a *hajdu* név, hanem még a hajdutáncz eredetének kérdése is irrelevans, azon kétségbevonhatatlan (?) tény mellett, hogy a hajdutáncz a XVI. századtól egészen a XIX-ig (jó volna tudni, miért éppen eddig!) uralkodó: úrtól és paraszttól egyformán tánczolt népi táncz volt Magyarországon.

Nos tehát én ezt a kétségbevonhatatlan tényt kereken kétségbe vonom. Én is ismerem valamelyest a régi magyar irodalmat; de hogy ebből a hajdutáncznak, mint néptáncznak hajdani uralkodó volta bizonyítható volna: azt százszor és százszor tagadnom kell. Frenkel se bizonyítja! Nem is bizonyíthatja! Ugyan, kérem, adjon már egyszer elő ide vonatkozó erősségeinek „rengetegé“-ből, nem mondok sokat, csak tiz számbavehető! Czáfoló cikkében úgy tesz, mintha ilynemű bizonyosságait adná elő; de e helyett mit művel? Össze-vissza bizonyít oly dolgokat, melyek a hajdutáncz eredetével legkevésbé se függenek egybe. Így a többi közt hosszadalmasan vitatja, hogy a *duda* az ősi magyar hangszer, nem pedig, mint én állítottam, a *koboz*, mert ez nincs meg még a Schlägli szójegyzék hangszerei között sem. Igaza van Frenkelnek, ott nincs meg; de ha beletekintett volna az Oklevélszótárba, láthatta volna, hogy a *koboz* már száz évvel előbb előkerül, még pedig személynévben (Johanne, dicto *Kobzus* 1327. és utóbb Nicolaus dictus *Kobzos*). S ezzel szemben való tény, hogy a *dudát* emlékeink jobban csak a XVII. századtól kezdve emlegetik.¹ Ha t. ellenfelem a koboznak Ázsiából hozott voltában még kételkednék, ajánlom olvassa el *Szepsi Csombor Márton* ref. papjelöltnek 1620-ból való utirajzát, a mely minden kétség fölött igazolja nemcsak hajdani népi közkedveltségét, hanem az ősiségét is. Nemcsak a *kobozt* és a *hegedüt* hoztuk magunkkal Ázsiából, hanem némelyek szerint még a *lantot* is mi honosítottuk meg Közép-Európában (II. Endre szentföldi hadjárata alkalmával, mint ezt Galilei, a nagy természettudós atyja is állítja). Abból pedig, hogy a *duda* népünknek — főleg a pásztornépséget értve — hosszú időn keresztül kedvelt hangszere volt, még nem lehet következtetni ennek magyar eredetére is. És abból hogy a *duda* nemcsak a szláv népeknek, hanem más népeknek is kedves hangszere, még nem lehet azt következtetni, hogy mi nem a szlávágtól vettük át — zenénk és tánczunk eredetiségének inkább rovására, mint nem! Én továbbra is megmaradok azon hitem mellett, hogy — mint legközvetlenebb szomszédainktól — a szlávágtól vettük át. S ebben a hitemben nem ingathat meg Geleji Katona sem, a ki a *dudát* „a magyarok első muzsikájok“-nak állítja. Zenénk és tánczunk könnyed, aprózó és pattogó ritmusa mást bizonyít.

¹ Az Oklevélszótár ugyan 1095-ből közöl egy *Duda* személynévet; de hogy ez a „tibia utricularis“ jelentésű *duda* szóval azonos volna, semmivel se bizonyítható.

Frenkelt úgy látszik, Gelejjinek állítása ragadja azon merész következtetésre, hogy „a magyar táncz is a dudának legkedvesebb gyermeke volt.“ S ugyan mivel igazolja ezt? Eszterházy P. egyik versével, a melyben meg van írva, hogy egy táncmulatságon a közrend dudaszóra jár magyar tánczot.

Nos ezt a következtetést igazán nem vehetni komoly számban! Kérdem, ki vonta valaha kétségbe, hogy dudaszóra csakúgy lehet magyar tánczot járni, mint más hangszerre; vagy hogy a magyar nép dudaszóra valósággal járt és jár magyar tánczot? De viszont lehet-e ebből azt következtetni, hogy a duda a magyar táncz-
nak ősi hangszere? Semmi esetre sem! Ilyenformán bátran lehetne teszem a trombitát is ősi hangszerünknek állítani, mert hiszen a nép több helyt tánczol csárdást rezes banda mellett is!

Erős bűnömül rója fel bírálom arról való hallgatásomat, hogy a hajdutáncz nemcsak pástor- és katonatáncz volt, hanem páros, nővel járt táncz is.

Ha az elhallgatás egymaga bűn, akkor valóban vernem kell mellemet. Azonban az én hallgatásom tudva és akarva történt, mert én az említett jelenséget nem tartottam, most sem tartom olyannak, a mely a hajdutáncz eredetére és lényegére valami különleges világosságot vetne. Szerintem ez egészen oly természetes fejleménye volt a hajdutáncz-
nak, mint legtöbb más solo-táncz-
nak. Nem kell hozzá szakértelem, mindenki tudhatja, hogy az egyes tánczok párban is eljárhatók. S a táncz története számos példával igazolja, hogy az egyes férfi-tánczok idővel párossá fejlődtek. Nem szükséges messzire mennünk, a mi lassú tánczunk is ékesen szóló példa erre. Ha egyéb bizonyosságaink nem volnának, ennek pusztán lényeges tánczfiguráiból is behibonyíthatnók, hogy eredetileg egyes vitézi táncz volt.

Frenkel erősen bizonykodik, hogy Apaffi és felesége nem kalamajkát tánczolt, mint én állítottam Bartalus után, hanem magyar tánczot. Legyen igaza! Ám ez mit sem változtat a hajdutáncz szláv eredetén!

Míg azonban ebben engedek, addig abban már semmiképen se adhatok igazat ellenfelemnek, hogy én „perhorreskálom“ a régi magyar táncz-
nak Kelet- és Délkelet-Európa népies tánczaival való rokonságát. Szó sincs róla! Nem perhorreskálom, csak azt jegyzem meg, hogy a „rokonság“ nagyon tágítható fogalom: s mindaddig nem számít előttem, míg t. bírálóm részletes choreographikus egybevetéssel nem igazolja a lényeges rokonságot. — Az egyszerű állítás még nem bizonyítás!

Annak czáfolására, „milyen alaptalan és a priori megalkotott azon állításom, hogy a magyar táncz lényegében mindig ugyanaz volt (még lényegében sem),“ Frenkel három részletesebb adatot hoz fel: 1. Bethlen Miklós önéletírásából, 2. a lipcei Allg. Mus. Zeitung 1800. évfolyamából és 3. Alsó-Fehér megye monographiájából.

Az elsőt és a harmadikat magam is ismertem már, csupán a második volt eddig ismeretlen előttem. Ez azonban mellékes, a fő dolog az, hogy bírálomnak éppen ez a három adata mutatja nyilvánvalóan, mennyire nincs tisztában a magyar néptáncz genesisével és való történeti fejlődésével.

Vegyük csak szemügyre őket egyenkint!

Az első adat, helyesen szólva, nem Bethlen önéletírásából, hanem Révérend abbénak, XIV. Lajos franczia király erdélyi ügyvivőjének (1659—1690) memoirjaiból

való, a melyek (a régebbi rossz fordításról nem szólva) Toldy Istvánnak jó magyar fordításában is megjelentek.¹ Az idézett helyen, Révérend röviden leírja (Bethlen képében) az erdélyi nagy urak szokásos tánczát, a mely kétségtelenül nem volt egyéb annál táncznál, a melyet a későbbi források *palotás* és *nemes táncz* néven emlegetnek.

Ezzel az idézettel Fr. három óriási tévedést követ el: 1. az urak tánczát azonosnak veszi az általános néptánczcal, holott Bartalus bizonyítása után senkinek se lehet többé kétsége afelől, hogy a palotás és a népi tánczok között genetikus rokonság sohase létezett. A palotás idegen hatás eredménye volt s hosszabb idő telttél bele, míg a néptáncz hatása alatt igazi magyaros színt kapott. 2. Ellentmond önmagának, a mennyiben előbb a hajdutánczot hirdeti ősmagyar táncznak, itten meg Révérend leírását idézi a régi magyar táncz példájául; holott a kettő között még a legmerészebb képzelődéssel se lehetne valódi rokonságot felfedezni. 3. Révérend leírását helytelenül értelmezi, t. i. ezt a kitélt: „a mi tánczunk körbe megy, a tánczosok egymásnak kezet adnak,“ úgy magyarázza, hogy a tánczosok *füzéren* fogták egymást; pedig a szövegből kitünik, hogy itt nem füzérről van szó, hanem csupán arról, hogy *a tánczos párok*, miután egymásnak kezet adtak, (t. i. külön-külön minden pár), *körben állottak fel*, melynek élén az előtánczos volt a maga párjával. Hogy ez a valóság, kétségtelenné teszi a leírásnak további következő helye: „Nagy teremben gyakran hét-nyolcz férfi forog egyszerre tánczosnőjével, míg a többiek pontosan megtartják a félkör alakját.“ Ha tényleg füzéren történt volna a tánczolás, akkor szinte hihetetlen, hogy míg a párok egyrésze forgott, addig a többi megtartotta légyen a füzért. Így az előtánczos nem is tudta volna vezetni a tánczot! Különben, hogy a régi palotásban valósággal nem volt füzéres, hanem csak páros kézfogás, annak én némi bizonyosságát abban is találok, hogy alföldi városainkban, teszem Kecskeméten, a lassút manap is így páronként és körben járják az előtánczos vezetésével. Ha nem is tartom döntőnek, mint történeti tényt felemlíthetem még azt is, hogy Gvadányi badalói multságában a parasztokkal szintígy járattja a „nemes tánczot“.

Frenkelnek második, 1800. évi német adata se bizonyítja, hogy az akkori magyar táncz lényegesen más volt, mint a jelenlegi. Mert ugyan mi van abban az adatban? — Az akkori verbunkosnak szűkszávú, de — hozzátehetem — valóságnak megfelelő leírása. Ám mit bizonyít ez a leírás? — Fr. szerint ez a mondata, hogy: „*der Ungar beschreibt bei seinen Tänzen immer einen Zirkel*,“ a mai táncztól teljesen elütő jellemvonást mutat. Föl kell tennem, hogy bírálóm ezt komolyan állítja! Ha igen, én kereken ki merem mondani róla, hogy nem ismeri a magyar néptánczot! Népünk, valamint hajdanta, úgy a jelenben is legtöbb helyt körben szokta tánczolni a lassút: ha csak férfiak tánczolják mindig; ha nőkkel járják-akkor is többnyire. A verbunkost is kezdettől fogva mindig körben járták. Frenkelnek azon állítása pedig, hogy abban az időben (1800.) csak a gyorsban tánczoltak népdalokra, míg a tulajdonképeni verbungnak zenéje mind műköltés volt: nem egyéb merő fictionál. Ki tudná vajjon elhinni, hogy száz esztendővel ezelőtt a verbunkos katonákat kísérő, többnyire falusi cigány bandák (a melyekben még ma

¹ Gróf Bethlen Miklós történeti emlékrájai. Pest. 1864.

is rendszerint csak egy kotta-értő van, ha ugyan van!) műdarabokat: Csermák, Lavotta, Bihari verbunkosait játszották volna; s a falusi suhanczokat nem ismert népdalokkal, hanem ezekkel tudták volna annyira tüzelni, hogy egymás után tették fejükre a nyalka huszárcsákót?

Én a magyar néptáncz lényegéről szólva azt a kitéltet használtam, hogy „soha se csap ki a természetes határokból“. Félre nem érhetően azt akartam ezzel mondani, hogy a mi tánczunkban nincsenek természetellenes mozgások, mint teszem legtöbb szláv tánczban (a hajduban is!). Mi történik már most? — Fr. mintegy vizes lepedőnek rám akarja teríteni harmadik, jelenkori adatát, a mely szerint Alsó-Fehér megye magyar népe igenis torkomra forrasztja állításomat, mert tánczában „kicsap a természetes határokból“, pl. a legények felugornak és felugrás közben összeítik bokájukat; azután meg szétterjesztett lábbal lehajolva a zene üteme szerint veregetik a bokájukat és czombjukat; majd magasra ugorva a gerendát verdesik.

Íme a nyilvánvaló természetellenesség!

Látszik, hogy ellenfelem még azzal sincs tisztában, mi valamely tánczban a lényeges és mi a lényegtelen s önkényes hozzáadás. Vajjon abból, hogy egy-két legény szilaj kedvében magasra ugartában összeíti a bokáját, sőt a gerendát is verdesi kezeivel, — az következik, hogy ez a féktelen kedv-szülte kicsapongás a magyar néptánczban lényeges sajátja? — Korántsem! Igenis van a mi népi tánczunkban is többször felugrás, de nem bukácsolás; van lehajlás is, de nem földre guggolás vagy lapulás; van kar- és lábszárveregetés is: ám mindez természetes határok között és csak mint a tánczban járulékos ékítője!

Íme Frenkelnek három — és a többi — döntő adata mennyire bizonyítja, hogy a hajdutáncz az eredeti magyar táncz, hogy a duda a magyarság ősi hangszer, hogy a mai világszép tánczunk mindössze csak 115 éves, hogy a régi magyar táncz mennyire elűt a maitól stb.

Én azonban ezek után is teljes joggal és alappal megmaradhatok azon ellenfelem szerint „naiv előítéletem“, igazában azonban beható tanulmányokon alapuló tudományos meggyőződésemmel, hogy egyfelől a hajdutáncz szláv eredetű táncz, a mely soha sem volt az egész magyar nemzetnek táncza (különben is eltűnt, semmi nyoma népünk körében!); másfelől népi tánczunk Ázsiából hozott tulajdon sajátunk, a melyet évezredek idegen hatások között is sikerült lényegében mai napig megőrzenuünk. Lesz még alkalmam reá, hogy ez utóbbi meggyőződésemet részletesebben kifejthessem, majd a mikor jónak látom; de akkor is adataimat kellően meglátolva s érthető formában fogom nyilvánosságra hozni, — nem úgy, mint t. birálóm, a kinek meg nem rostált s össze-visszahányt adattömkelege nem egyéb, mint sine ira et studio a saját szavaival mondva: „egy a priori megalkotott naiv előítéletnek“ valóban gyöngye fedezése.

Dr. Réthelyi Prikkel Marián.

IRODALOM.

A másik fél szava.

(Válasz az Irodalomtörténeti Közleményeknek.)

I.

„A magyar honfoglalás mondái“-nak névtelen bírálója feleletet írt arra a kritikára, melyben e folyóirat hasábjain (1905. VI. füz.) részletesen ismertettem megtévelyítő botlásait és tudatos ferdtéseit. Mivel *Császár Elemér* (így hívják a névtelenség leple alól kilépő fiatal középiskolai tanárt) a saját kellemetlen helyzetében minden képzelhető és elképzelhetlen védelmi eszközt és védekezési módot megragad, ismét szót kell emelnem az erőszakkal és sok agyafurtsággal elhomályosított igazság érdekében.

Azon kezdi, hogy említett kétkötetes művem nem rekesztette ki az irodalomtörténet köréből és nem utalta át a történettudományba. „Ezt — folytatja — bírálatomban sehol sem mondom, ellenkezőleg így nyilatkozom: *Jelen kötet első fele . . . a történettudomány körébe tartozik, a második fele . . . irodalomtörténeti tanulmány.*“ Dehogyan is így nyilatkozik, hanem így: „*Jelen kötet első fele még szorosan csatlakozik az első kötethez, mert a hun-magyar mondakör második tagjának, a honfoglalásnak és kalandozásoknak mondáit fejt meg és így a történettudomány körébe tartozik, a második fele a mondák költői földolgozását ismerteti Csáthi Demetertől Jókaiig és így irodalomtörténeti tanulmány.*“ Ez a meg nem csonkított eredeti szöveg pedig világosan azt mondja, hogy a kétkötetes mű háromnegyed része csakugyan nem tartozik az irodalomtörténet körébe. (Íme, egy újabb példája ama hűtlen idézéseknek és hivatkozásoknak, a melyekkel Cs. annyiszor megtévesztette olvasóit!)

Válaszomnak gerince szerinte négy izból áll s ezért ő is négy pontban védekezik ellenem. Ámde hogyan! Kritikájában azt mondja, hogy a szerző a mű II. kötetében „nem esik abba a hibába, mint az első két könyvben (I. kötetben), hogy a mit előbb csak *hypothesisnek* tart, azt pár lappal utóbb mint *bebizonyított igazságot új hypothesis alapjául használja.* (Jegyzetben folytatva :) Elvértve (!) azonban ebben a kötetben is előfordul. Hogy *Keán* nem személynév, hanem méltóság neve (khan), az a 187. lapon még csak megerősített hypothesis, a 200-on már tény.“ Most pedig azt mondja, hogy a 200 sajtóhiba 190 helyett, a melyen a Horkák, Gyulák, Köndök és Keánok nevében meglapuló mondai tévedések egyik jellemző példájára hivatkozom. A sajtóhibába, noha feltűnően furcsa, belenyugszom. De kérdem: olvasta Cs. a közbeeső 188—9. lapot is? Mert ott szószerint idézem és tüzetesen magyarázom azt a krónikás-szöveget, a melyben a *gyulát* és *khánt* jelentő neveket a krónikás épp úgy összekeverte, mint a hogy az Erdőelvi Zultánét (erdélyi szultánét) is összekeverte Gyuláéval (az erdélyi *gyuláéval*). Joggal hiszem tehát, hogy „e súlyos, minden tudományos hitelmet megingató vádra“, minden egyéb hiányában, a kiigazított sajtóhiba sem őszinte és komoly bizonyíték.

A válasz második pontját Cs. így kezdi meg: „Bírálatomban azt állítom, hogy a fehér ló mondájában a szöveg *köve*tről és *kérés*ről, Sebestyén *kém*ről és *rablás*ról beszél“. Cs. kezén ismét elsikkad az, a miről szó van. Mert nem azt

állította, a mit most mond, hanem azt, hogy „Sebestyén *nem helyesen idézi a mondát* (a szöveg követéről és kérésről, Sebestyén kémről és rablásról beszél).“ Mivel itt az idézett kútfő szövegének elferdítéséről van szó, védekezésemben utaltam arra, hogy „a ki az én idézetemet figyelmesen olvassa, benne nem kémet, hanem *három követet* talál.“ Ez az idézet könyvem 86—88. lapjain olvasható, Cs. pedig a 101. lapról nem a szóban forgó krónika-szöveget, hanem magyarázataim egyik mondatát akarja rám olvasni a szöveg-hamisítás súlyos vádjának czáfolatául. Az ellen, hogy bírálatában e magyarázatokat is elferdítette, nem védekezik, ennélfogva én is csak könyvemre és válaszomra utalom az olvasót.

A harmadik pont ismét ferdítés. Ferdítés volt már a bírálatban s most elferdíti válaszom helyreigazítását is. Amabban arról beszél, hogy a monda szövegét helytelenül olvasom. Így a Botond-monda elemzésében Botondot óriásnak állítom, holott a krónika-szövegek határozottan legkisebb magyarnak mondják. A valódi tényállás pedig az, hogy a krónikát *betűszerint idézem* (155—157. l.); utalok arra, hogy e szövegben már a vitézi tornákat meghonosító XII—XIII. század fiával, a nyers erő ellenében győzedelmeskedő lovaggal, bátor Opos mondai testvérével van dolgunk (157—159. l.). Ezért a Thierry törpéje ellen óvást emelő Szabó Károlyljal szemben *éppen én vitatom* azt, hogy „az eredeti szöveg határozottan a termet kicsiségét hangsúlyozza“ (159. l.). De utalok egyben arra a tökéletlen, be nem fejeződött mondaolvasásra is, a melyben az érczkaput döngető nagyerejű vasgyűrök korábbi epikai fokot jelző emléke még felismerhető (160. l.); majd részletesen tárgyalom a Botonddal azonosított Botó mondáját, azét a Botóét, a kit a magyarok Aurai Ekkehard szerint „hajdani óriások közül valónak“ tekintettek (161—166. l.), s csak ezután keritek sort egy másik krónikára, III. Béla király jegyzőjére, a ki már nem tudott mit elkezdni „a hajdani óriások közül kimozdult“ (167. l.) s „a rendelkezési állapotba jutott mondai óriás“-sal (168. l.).

Ebben az esetben tehát a szöveg helytelen olvasásáról nem lehet szó. Cs. ennek daczára fenntartja régi hamis állítását, mert azt hiszi, hogy monda-magyarázatom fentebb idézett 167—8. lapjaival fedezheti magát. Nagyon jól tudom, hogy a mi magyarázat, az lehet esetleg téves is. Ezért aztán válaszomban azt a jó tanácsot adom, hogy „ha valaki a változó viszonyok ismerete nélkül a jelzett mondateveredést föl nem ismeri, az ne nekem higgyen, hanem a Bécsi Képes Krónika festőjének, a ki még Nagy Lajos korában is tudta, hogy Botondot a régi mondai vonás miatt csakugyan nem lehet törpének feltüntetni.“

Válaszom gerinczének következő izülete azokkal az „irodalomtörténeti“ furcsaságokkal foglalkozott, a melyek Császár Elemért művem nagynevű pályabíráinak ítéleteivel sodorták igen tanulságos ellentétbe. Császár erről hallgat, tehát én sem bolygatom.

E helyett viszonzválasza negyedik pontjában lakonikus röviséggel kijelenti, hogy Vörösmarty bírálatának olvasására vonatkozólag igazam van, ő pedig tévedt. Helyes. Ezzel az ügy el volna intézve. Csakhogy Cs. újra megmártotta tollát és heves tiltakozást irt az ellen, hogy a kegyelemdöfésnek szánt újabb szöveg-hamisítási vád elhárítása alkalmával homlokára sütöttem azt a tüzes Káin-bélyeget, a melylyel együgyű kritikája folyamán az enyémet annyiszor megérintette. Ha fáj, én arról nem tehetek; valamint ő sem teheti jóvá azt, hogy a balul sikerült merénylet emlékét a nyomdafesték elpusztíthatlanul megrögzítette.

Még csak arra van megjegyzésem, hogy Cs. az én felháborodásomat nem tartja jogosultnak. Hiszen — szól a vallomás — irt ő már én rólam ennél kicsinyebb névtelen kritikákat is! Ez egyszerűen nem áll. Cs. engem a kútfők meghamisításával nem vádolt soha. Sőt ellenkezőleg rólam mindig a tisztelet és elismerés naiv, de őszinte hangján beszélt. Voltak kifogásai, botlásai; de mivel tájékozatlanságát is jelezte, én azokat figyelembe se vettem. Az utólagos bemutatkozás azonban még így is nagyon tanulságos, mert kiderül, hogy korábban is Cs. volt az, a ki vállalkozott annak megbíráására, a mihez nem ért. Kiderül, hogy Cs. volt az, a ki a mondákról szóló I. kötetet irodalomtörténeti forrástanulmányának üdvözölte, a viszonyok megváltozta után pedig más jeggyel kizárta az irodalomtörténet köréből. Megtudjuk továbbá, hogy bevallott irodalomtörténeti tudományának velem szemben csak a perbe fogott legutóbbi kritika végén adta némi tanujelét. De erről meg kimutattam — és maga is töredelmesen beismerte — hogy ezt a csekélyke holmit is csak közkézen forgó irodalomtörténeti kézikönyveinkből merítette.

II.

Főtisztelendő Szilády Áron szerkesztő úrhoz szintén volna néhány szavam. Nem arra vonatkozólag, hogy az „antikritika“ szeges ostorának csapásait gorombasággal torolja meg: mert a ki ludas abban, hogy a kézzel fogható ferdítések megdöbentő tömege lapjában megjelenhetett, az már borral is élhet, mikor utólag vizet prédikál.

Nekem azzal kapcsolatban, hogy válaszom hányatásának történetét tapintatlanul nyilvánosságra hozta, csak két dolgot kell megállapítanom. Az egyik az, hogy kifogásai után rendelkezésére bocsátottam egy olyan kivonatot is, a melyből a személyeskedő rész elmaradt. Kértem, hogy az Ethnographia kinyomata gyanánt közölje. A kivonat nem jelent meg s így lehetővé tette, hogy védenceze a tájékozatlan olvasók jóhiszeműségének rovására újabb hibákba essék. Másodszor meg kell állapítanom, hogy Császár Elemér válaszát eredetileg az Ethnographiának szánta; de szerkesztő-társam, Munkácsi Bernát, nem fogadhatta el azt a sajtóságos föltételt, hogy én hozzá ne szólhassak.

Végül — mert nekem szól — a „folklore bozótjába“ elhelyezett kórót s a kórót rágó kecske reám alkalmazott meséjét tudomásul veszem. Megjegyzést reá nem teszek, mert hasonló személyeskedésbe elegyedni ezúttal nem kívánok. De megígérem, hogy adandó alkalommal én is mondok majd egy chinai mesét arról a békáról, a ki a tócsában nem tudta, hogy a bozóton túl még tenger is van a világon.

Dr. Sebestyén Gyula.

Dai Nippon.

Most jelent meg Barátosi Balogh Benedek, az ismert utazó, három kötetre tervezett munkájának első része. Japáni útja abba az időbe esett, mikor a művelt világ bámuló érdeklődéssel fordult a szigetország lakosai felé. A világtörténeti fontosságú események váratlan fejleményei szintén közrehatottak, hogy a magyar sajtó kitartó érdeklődéssel kísérje Baloghot útjában. A sajtó e magatartása Balognak mintegy kötelességgé avatta, hogy hazatérve, tapasztalatairól a nagy nyilvánosság előtt számot adjon. A három vaskos kötet, melylyel Balogh e kötelezettségét

leróvni akarja, felülmúlja a személyéhez fűzött várakozást. A kezünkben levő I. kötet biztosíték, hogy nem csak terjedelemre, de tartalom tekintetében is — Japánt illetőleg — oly munkával gazdagítja irodalmunkat, a melynek párja alig van az európai irodalomban.

A most megjelent I. kötetben útjának leírását adja. E művel eredeti, megismerésre érdemes egyéniség lép elénk. Eszményekért lelkesülő, tüzes képzelet vezeti tollát. Eleven, fordultatos, színes képekben tárja elénk mindazt, a mi hosszú útján érzékeit megragadta, elméjét foglalkoztatta. Nem közönséges érzékkel válogatja meg az érdekest, szokatlant, vagy a mi a tudomány szempontjából figyelemreméltó. Megfigyeléseinek sajátos vonzó erőt tud adni reflexióival. Nem a pusztá jelenséget szemléljük soraiban, hanem a képeknek átszűrődését is egy gazdag képzeletű lélek ismerethalmazán. A mit lát, érez, igyekszik kapcsolatba hozni hazai viszonyainkkal. Nagy érdeme, hogy nem tudálékoskodik, hanem még a tudomány szempontjából fontos vagy érdekes dolgokat is egyszerű, de nem pongyola köntösbe öltözteti.

Előszavában maga írja, hogy olyan könyvet óhajtott irni, a mely élvezetes olvasmány legyen, de egyszersmind felölelje mindazon, tárgyával kapcsolatba hozható dolgokat is, a melyek a szakembert, vagy a tudóst érdekelhetik. „*Dai Nippon*“ becses ifjúsági olvasmány, de haszonnal olvashatják a szakférfiak is. Megismerjük röpke jellemzésben Orosz-Ázsia tarka-barka néptörzseit. Az élet, a természeti és a politikai viszonyok egymásrahatását több helyen igen sikerülten tünteti fel a szerző. Mindez csak pillanatfelvétel, hisz a világot robogó vonatról látjuk, a mely száguld, hogy pillanatról-pillanatra új meg új tárgyat hozzon elénk.

Legbecsesebb része e kötetnek a Japánországot tárgyaló rész, a mely a könyvnek nagyobb részét foglalja el. A ki Japánt meg akarja ismerni, az Balogh könyvét nem nélkülözheti. Csaknem másfél évig tartózkodott Japánban, mely idő alatt folytonos és közvetlen érintkezésben állott úgy a néppel, mint a szellemi intelligenciával. Ennek köszönhetjük, hogy e könyv oly közvetlenül állítja elénk Japánország népét, erkölceit, szokásait, jellemét, mint egyetlen más hasonló tárgyú munka sem. Adatai épp ez oknál fogva teljesen hitelt érdemelnek. Világosan megértjük belőle a japán nemzet jellemét, mely magyarázata csodás iparművészetének, újabb évtizedekben tett csodálatos haladásának. Nyomról-nyomra követhetjük e páratlan haladás egyes fázisait.

A mi tudományos értékűvé teszi e munkát, az a gondosan kidolgozott néprajzi rész. A szerző nem ötletszerűen, de czéltudatosan foglalkozik a néprajz tárgyával. A japán házat, a családi életet, ünnepi és egyéb szokásokat bő részletességgel tárgyalja. Gyönyörű illusztrációi csak emelik a mű becsét. Itt találjuk hű képmásait annak a szép gyűjteménynek, a melyet Balogh a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya számára vásárolt. E könyvet úgy a tudományos, valamint az ifjúsági irodalom részére nagy nyereségnek tekinthetjük, a melyet örömmel fogadna bármelyik nagyobb nemzet fejlettebb irodalma is. Várakozással tekintünk a II. és III. kötet elé, melyek Japánország földrajzát, történelmét és irodalmát fogják ismertetni.

Asztalos Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Régi csordásszokások Pelsőczről és vidékéről. Érdekes szokás divatozott az ötvenes évek körül a gömörmezei Pelsőczön és annak magyarlakta környékén. Minden községnek volt egy községi majorja és ott tartották a községi bikákat, rendszerint hetet-nyolczat. Husvét első napján az emberek a községi piacra hajtották teheneiket és tíz óra tájban a községi majorból kiengedték először a legszilajabb bikát. Utána a legkisebb bojtárfiú futott és nagy lármával hajtotta fel a piacra a tehenekekhez; utána tíz percenként a többit. Rendesen délután két óráig hagyták a bikákat a tehenekek között és azután megint a majorba hajtották. Ennek a felhajtásnak részint a szaporodás, részben pedig, hogy a tehenekekhez hozzá szokjanak, volt a célja. Ezen felhajtást évről-évre pontosan megtették husvét első napján és szinte ünnep számba ment, rendszeren az egész község parasztlakossága nézte végig.

Az a szokás is érdekes, hogy a bojtárok egy különös kürtöt használtak, a melylyel az emberekkel tudatták, hogy a csordához hajtsák ki a teheneiket. Ez a kürt $2\frac{1}{2}$ —3 m. hosszú, gyengén hajlott, vége felé kissé kiszélesedett volt. Tavasszal, a midőn a nedvkeringés a cserfában megindult, kiválasztottak egy olyan karvastagságú fát, a melyben nem volt görcs. Közepén hosszában szépen ketté metszették a fa héjját és oly ügyesen fejtették le, hogy az egész egyben maradt. Azután még zöld állapotban úgy csavarták össze, hogy az egészen össze forrott. A szűkebb végére egy csont vagy fa fuvókát tettek. Az ily kürt hangja mély öblös és hasonló a tárogató hangjához. A bojtárok nagyon szép áriákat fújtak rajta. Érdekes, hogy husvéttól Péter-Pál napjáig fújták a hívogatót, a többi időben szóval kiabáltak.

Karácsony előestéjén az első bojtár végig ment a falun és bús magyar motívumú áriákat fujt. A lakók ilyenkor a kapú elé jöttek, végig hallgatták és megajándékozták ételmi szerekkel, úgy hogy a bojtár karácsonyi szükségleteit ily módon szerezte meg.

Frank Zoltán.

*

Az oláhok „kedd asszonya“. Szabó Imre lapunk I. füzetében jónak látja az e czímen írt kis közleményemet „helyreigazítani“, a midőn kimondja, hogy a nép belső, lelki világát, hiedelmeit, gondolatmenetét és képzelő tehetségét nem elég bőven tanulmányoztam, hogy nem eleget kutattam, hogy kurtán végeztem a tárggyal. Hát persze olyan hosszú lére nem ereszthetem, mint ő, ki sok olyant is említ, a mi éppen nem oda való.

Kegyes megengedni, hogy a márczszará összetételét jól fogom fel, de rosszul fejezem ki. Sajnálom, most is csak a mellett maradok, hogy két szóban kedd estét, egygyé összevonva boszorkányt, vagy ha tetszik: gonoszat jelent, éppen úgy, mint az általa lejjebb említett „nebunu“ kifejezés, mely két szóban nem jót, egygyé összevonva a boszorkány szellemalakját jelenti. A sztrigoi nem tartozik ide, az az általános kifejezés, úgy a mint azt minden nép ismeri, ellenben a

márczszára ennek egy specialitása s mindig asszony, sohasem férfi. Íme az alap, a melyen én a kedd asszonyával azonosítottam, annál is inkább, mivel neki is ugyanaz az intenciója, mint a magyarok kedd asszonyának, hogy t. i. a kedd estéjét neki szenteljék, a mit különben Szabó Imre cikke további folyamában szintén csak megerősít.

Arra kérem Szabó Imrét, higgye el nekem, hogy ilyen leczkértető hang a tudomány szolgálatára nem alkalmas s hogy *hunyard*-megyei tapasztalatokkal nem lehet *krassószörény*-megyei adatokat czáfolni.

Hathalmi Gabnay Ferencz.

*

A vajda halála ezimen rendkívül érdekes közlés jelent meg nem régiben a napilapokban, melyből az derül ki, hogy hazai cigányaink körében még ősi természetes alakjában maradt fenn a halott megvendéglésének s a jelképes emberáldozatnak (hajsza, vér az egész ember helyett) szokása. A dolog Kecskemét vidékén történt, hol Héjjas István ágasegyházi tanyáján rabló cigányok jártak. A tanyabeliek idejekorán észrevették a váratlan vendégeket és erősen védekeztek ellentük. Valóságos harc fejlődött ki a cigányok és a tanyabeliek között s az összeütközés vége az lett, hogy Forgács János cigányvajda egy lövéstől találva összeesett. A cigányok felszedték vajdájukat és kocsin elmenekültek. Aztán megjelentek a városi rendőrségen és jelentették, hogy a vajda a lövéstől meghalt. A hivatalos eljárás befejezése után a cigányok a kórház hullakamrájában a halott felbonczolt gyomrát megtölték narancscsal és étellel, a koporsó belsejébe pedig négy üveg bort helyeztek el és azután két városi cigány zenekar kísérete mellett vitték kocsin a temető halottas házába. Az asszonyok és a gyermekek a kocsin a koporsó tetején ültek és éktelen sivalkodást vittek véghez. Az öregebbek hajukat tépték és a kitépett hajszálakat a koporsóra dobták. A mikor a sirba helyezték a hullát, egy közülök leugrott a gödörbe és a koporsó deszkáján véresre verte fejét. Temetés után egy egész ökröt sütöttek meg és a mellett lakmároztak reggelig. A temetés költsége mintegy 500 koronára rugott s mintegy 300-an vettek részt benne.

M. B.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905. évi deczember hó 20-án d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről.

Jelen vannak: Szalay Imre elnök, Munkácsi Bernát alelnök, Sebestyén Gyula főtítkár, Herrmann Antal titkár, Balassa József, Balásy Dénes, Bán Aladár, Jancsó Benedek, Krausz Sámuel, Semayer Vilibáld, Solymossy Sándor, Szinte Gábor, Vikár Béla vál. tagok, több rendes tag és vendég. Jegyző Ernyey József.

A felolvasás tárgyai: 1. Dr. Solymossy Sándor: A líra és az epika eredetéről; 2. Vikár Béla: Újabb adatok a Szöcs Marcsáról szóló népballada történetéhez.

Mindkét felolvasás megjegyzés és hozzászólás nélkül folyt le, egész terjedelmében a Társaság folyóiratában fog megjelenni.

A zárt választmányi ülésen a mult ülés jegyzőkönyve olvastatván, észrevétel nélkül hitelesítettik.

Főtítkár referál a téli népszokások bemutatása ügyében kiküldött szakbizottság jelentéséről. *Herrmann Antal*, *Semayer Vilibáld*, *Vikár Béla*, *Munkácsi Bernát*, *Krausz Sámuel* és főtítkár hozzászólása után az elnök összegezve az elhangzott véleményeket, konstatálja, hogy a kiküldött bizottság jelentése nyomán a választmány elvileg helyesli a vázolt programot és az előadások megtartását kívánja, csupán a költség hiánya aggasztja. Saját szempontjából nem lát nehézséget abban, hogy a költségek fedezésére belépőjegyeket adjunk ki, úgy, miként azt a Földr. Társaság teszi, sőt azt hiszi, hogy ez ily módon eredményre is vezetne. A kivitel módja mindenesetre megfontolást kíván, addig is azonban kéri a választmányt, ne ejtse el a tervet, mely a Társaság népszerűsítésének fontos eszköze lenne. Saját hatáskörében lépéseket óhajt tenni a terv megvalósítására s ez irányban kéri a választmány támogatását. A kiküldött bizottságnak addig is köszönetet mond.

A választmány elfogadja az elnök indítványát s a tervet továbbra is fentartja.

A folyóügyekre térve, a főtítkár jelenti, hogy a Verein für Sächs. Volkskunde Lipseséből H. Stumme tanár útján cserepéldányt kér kiadványa, a Mitteil. d. Vereins für Sächs. Volkskunde fejében. A választmány tudomásul veszi s felkéri a főtítkárt, hogy a lipcei társasággal érintkezésbe lépjen, a könyvtárost pedig utasítja, hogy az 1904. és 1905. évfolyamokat küldje el. Ezzel kapcsolatban a főtítkár jelenti, hogy a jelentkező egyesület hasonló kérdést intézett hozzá már a mult évben is, de válaszára viszonylatot nem kapott s így atovábbi érintkezés megakadt.

A főtítkár jelenti, hogy a kultuszminiszteriumhoz kérvényt adott be az eddigi 100 lappéldány újból való megrendelése iránt. Hasonlóképen kérvényt adott be a Magyar Tud. Akadémia évi subvenciójának megadása iránt. Tudomásul szolgál.

A pénztáros jelenti, hogy a takaréketét összege 7200 kor., ebből kivételt 4718 kor. s így a tiszta betét 2485 koronát tesz ki. Kézipénztári maradvány 76 kor. 26 fill. Tudomásul szolgál.

A pénztáros utasítást kér a három év óta hátralékos évdíjas tagok tartozásainak behajtása felől. A választmány kimondja, hogy a hátralékos tagokat, kik a legutóbbi sürgetésre nem fizetnek, ad hoc felkért társasági ügyész útján inti meg. E czélból felkéri a pénztárost, hogy ez irányban a több vál. tag által ajánlott dr. Lillin József ügyvéd tagtársunkkal lépjen érintkezésbe.

Az elnök felhatalmazást kér a folyó kisebb költségek utalványozására a közgyűlés idejéig. Megadatik.

Ezzel a folyóügyek sora elintéztetvén, az elnök jelenti, hogy indítvány érkezett az évi tagsági díjnak felemelése iránt. Többek hozzászólása után az elnök kimondja, hogy az indítvány behatóbb tárgyalás, nevezetesen a tagdíjemelés lehetősége és az emelés foka iránt előbb bizottsághoz lenne utasítandó, mert valóban az alapszabályok módosítását vonná maga után. Az elnöki enunciació nyomán a választmány az indítványt elejti.

Ezzel a tárgysorozat kimerülvén, az elnök az ülést bezárja.

Kelt mint fent. — *Munkácsi Bernát* s. k., mint elnöklő alelnök. *Ernyey József* s. k., jegyző. Hitelesítik: *Jancsó Benedek* s. k., *Szinte Gábor* s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906. évi január hó 17-én d. u. 5 órakor a M. Nemzeti Múzeum üléstermében tartott rendkívüli választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay Imre* elnök, *Munkácsi Bernát* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtítkár, *Herrmann Antal* titkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Alexics György*, *Máder Béla* ellenőr, *Nagy Géza*, *Pápay József*, *Szinte Gábor*, *Vikár Béla*, és *Bátky Zsigmond* v. tagok, ez utóbbi mint jegyző.

Az elnök megnyitva az ülést, szomorodott szívvel jelenti *György* Aladár alelnök váratlan halálát. Méltatja érdemeit a Társaság felvirágoztatása körül, megemlékezik irodalmi működéséről s bejelenti utólagos jóváhagyás reményében tett intézkedéseit a temetésre nézve. Jelenti, hogy koszorút rendelt az alelnök ravatalára s a Társaság nevében külön gyászjelentést adott ki. Az intézkedések tudomásul szolgálnak.

Ezzel kapcsolatban felkéri a Társaság tagjait, hogy a temetésen testületileg jelenjenek meg. Közkívánatra az elnök magára vállalja a szomorú kötelességet, hogy a sirnál a Társaság nevében beszédet mond. Köszönettel tudomásul vétetik.

Végül indítványozza, fejezze ki a Társaság mély részvétét jegyzőkönyvileg s erről boldogult alelnökünk testvérét, *György* Endre urat, jegyzőkönyvi kivonatban értesitse. Végül kéri, hogy folyóiratunk legközelebbi számát gyászkeretben adjuk ki.

Az indítványokat a választmány elfogadja. Pótlólag *Munkácsi B.* még azt kéri, hogy gyászjelentésünk az Akadémiának, a rokon társulatoknak és tudományos intézeteknek megküldessék.

A pótindítványhoz a választmány hozzájárult s ezzel a rendkívüli választmányi ülés véget ért.

Kelt mint fent. — *Munkácsi Bernát* s. k., mint hitel. alelnök; *Bátky Zsigmond* s. k., jegyző. Hitelesítik: *Pápay József* s. k., *Szinte Gábor* s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906. évi február hó 21-én a M. Tudományos Akadémia üléstermében tartott felolvasó és zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Munkácsi Bernát* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtítká, *Herrmann Antal* titká, *Máder Béla* ellenőr, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Bán Aladár*, *Huszka József*, *Katona Lajos*, *Kunos Ignác*, *Pápay József*, *Solymossy Sándor* választmányi tagok, tagtársak és vendégek. Jegyző *Ernyey József*.

Munkácsi Bernát az elmaradását kimentő elnök helyett megnyitja a felolvasó ülést. *Sebestyén Gyula* felolvassa: „Adalékok a magyar mysteriumok és passiójátékok történetéhez” cz. tanulmányát. Utána *Kunos Ignác* bemutatja *Mészáros Gyula* vendégnek: „Az oszmán-török nép babonái” czimű dolgozatát. Mindkettő észrevétel nélkül fogadtatván, a folyóiratban fog megjelenni.

A zárt választmányi ülést ugyancsak az alelnök nyitja meg. A főtítká jelenti, hogy boldogult fenséges védnökünk családja nevében *Klotild főhercegnő* udvarmesteri hivatala phototyp emléklapot küldött, a mit az elnökség már megköszönt. Indítványozza, hogy az emléklapot berámáztatva egyéb tárgyaink között kegyeletes emlékül a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában helyezzük el. Tudomásul szolgál. — Jelenti, hogy bold. alelnökünk *György Aladár* halála alkalmával kiadott gyászjelentéseinkre részvéti-iratok érkeztek. A bemutatott levelek és átiratok tudomásul szolgálnak.

A vál. ülés egyik fontos tárgya lévén a *György Aladár*-féle hagyaték ügye, a titká jelenti, hogy *György Endre* bold. bátyja megbízásából az elnökségnek 200 koronáról szóló chequet bocsátott rendelkezésére azzal a megjegyzéssel, hogy az nem alapítvány, hanem a társaság tudományos céljaira felhasználandó. Mivel az elnök a dispoziციóit illetőleg jogával élni nem akar, a főtítká maga részéről azt indítványozza, hogy az összeg folkloristikai gyűjtésekre fordíttassék s a kötet, mint maradandó emlék, a hagyományozó szellemének ajánlva adassék ki. Első sorban a néprajz iránt érdeklődő tanítók gyűjtései honoráltassanak, e mellett külön kiemelendő, hogy pünkösdi népszokások s maig is a templomban játszott mysteriumok leírása kívánatos.

A választmány a részletesen megokolt indítványt helyesli s felkéri a főtítkát, hogy ezt tanügyi szaklapok útján az érdekelt tanítói karral tudassa, illetve a *György Aladár* pályázatot írja ki. E mellett ugyancsak a főtítkát kéri fel arra, hogy a választmány mai határozatát *György* Endrével tudassa.

Munkácsi Bernát pótlólag indítványozza, hogy a füzet megjelenésének határnapja kitézések s intézkedjék a választmány arról is, hogy tartalma tisztán anyagközlés legyen feldolgozás nélkül. Elfogadtatik.

Felolvastatik Gönczi Ferencz vál. tag levele, mely szerint Deésre tanfelügyelőnek neveztetvén ki, fővárosi vál. tagságáról lemond. A választmány figyelembe véve Gönczi irodalmi munkásságát, távozását sajnálattal veszi tudomásul s ajánlja vidéki vál. tagul való megválasztását.

A pénztáros bemutatja évről számadásait és költségvetését, mely a számvizsgáló bizottság elé utasítottatik. Részletes ismertetése a jegyzőkönyvben mellőzhető, mert minden tag nyomtatásban kapja meg.

Tagválasztásra térve a pénztáros jelenti, hogy a legutóbbi vál. ülés óta előfizetőkül jelentkeztek: *Bátori* Ferencz Nagyvárad, *Ujpesti főgimnázium* és *Máramarosi tanítóképző*. Rendes tagokul ajánlatnak: *Györgyei* Illés T.-Szele (aj. Kunos Ignác), *Burg* Ferencz, fővárosi tan. (aj. Pálos Ödön), *Greszler* Gyula tanár, Versecz (aj. Beluleszko), *Adler* A. fényképész, Kolozsvár (aj. Semayer V.), *dr. Tonelli* S. ügyvédj. Nagykőrös (aj. Ernyey J.), *dr. Dittrich* Vilmos tanár Budapest (aj. Ernyey J.), *Kolozsvári theol. fakultás könyvtára* (aj. Thury Zs.), *Vitro* L. Hódmezővásárhely (aj. Farkas L.). Továbbá *Solymossy* J. KrasznaMihályfalva, *Pálinkás* E. Ákos, *Husnay* M. Krasznamihályfalva és *Dudás* I. Zenta, valamennyien Sarkady J. által ajánlva. Egyhangúlag megválasztatnak. A buzgó taggyűtőknek, első sorban a Népr. Osztály tagjainak a választmány buzgalmukért hálás köszönetet mond.

Ezzel szemben kilépésüket jelentik: Borgóbesztercei áll. el. iskola, Kézdivásárhelyi polg. iskola, Petőfi-kör Karczag. Mint magánfelek kilépnek: Czárán Gyula, Brózik Károly és Elek Zoltán. Tudomásul szolgál.

A pénztáros jelenti, hogy a múzeumi melléklet szerkesztésének költségeire pótlólag 200 koronát irányoz elő. Tudomásul vétetik. Jelenti végül, hogy folyóiratunk változott terjedelme folytán új bélyegengedélyért volt kénytelen folyamodni s a kedvezményt ki is eszközölte. Jelenti végül, hogy a fent érintett György A. alap chequejét átvette s ezzel a napirend kimerült, az elnök az ülést berekesztette.

K. m. f. — *Munkácsi* Bernát s. k., alelnök. *Ernyey* József s. k., jegyző. Hitelesítjük: *Bán* Aladár sk., *Pápay* József sk.

V. ker. áll. főreálisk. — Budapesti VI. ker. áll. gimn. — Budapesti VI. ker. áll. főreálisk. — Budapesti tanárképz. int. gyak. főgimn. — Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk. — Budapesti Eötvös kolleg. — Burg Ferencz — Csánki Dezső dr. — Csányi Andor — Csányi Károly — Csiksomlyói r. k. főgimn. — Csongrád várm. Tört. Társ. — Czettler Jenő dr. — Czeplédi áll. gimn. — Czírbusz Géza dr. — Dansecs János — Debreczeni ref. főgimn. — Déchy Mór — Dénes Tibor — Dirner Gusztáv dr. — Dudás István — Ebner Lajos — Eperjesi kir. kath. főgimn. — Eperjesi ág. h. ev. koll. — Erzsébetvárosi áll. főgimn. — Esztergom sz. kir. vár. könyvt. — Esztergomi főgimn. tanári könyvt. — Farkas Sándor — Fehérmegyei Tan. Test. — Felsőölvői ev. ref. tanint. — Fiók Károly dr. — Fischer Károly Antal — Fogarasi áll. főgimn. — Gálffy Ignác — Galgóczy János — Gálos Rezső (5 kor) — Girálty áll. el. isk. — Gosztony László — Gömör Sándor (50 kor.) — Gráf S. — Greszler Gyula dr. — Györgyei Illésné — Győri áll. főreálisk. — Győri áll. polg. leányisk. — Hadzsics Antal — Hajdunánási ev. ref. gimn. — Halasi főgimn. — Harmath Lujza — Hársing István — Heuberger Rezső — Horger Antal — Hornyánszky Gyula dr. — Jászberényi főgimn. — Jeszenszky István dr. — Kálmány Lajos — Kapuvári polg. isk. — Károlyfalvai áll. el. isk. — Kassai kir. jogakad. — Kassai Múz. — Kégl Sándor dr. — Kepp Frigyes dr. — Kertész József — Kézdivásárhelyi polg. leányisk. — Kézsmárki áll. polg. fiú- és fels. keresk.-isk. — Kézsmárki ev. lyc. — Kismartoni polg. isk. — Kis Márton — Kiss Miklós — Kisujszállási ev. ref. főgimn. könyvt. — Kolozsvári áll. ipari szakisk. — Kolozsvári földr. int. — Kónyi Manó — Koritsánszky Ottó — Kovács János — Körömczibányai áll. főreáliskola — Körösi Sándor — Krausz Sámuel dr. — Kubinyi Miklós — Lähne Vilmos — László Gábor dr. — Lehoczky Tivadar — Leitersdorfer Béla — Léway József — Lichtneckert József — Lippai áll. polg. és fels. keresk. isk. — Liszt Nándor dr. — Littke Aurél — Lóczy Lajos dr. — Losonczy főgimn. tan. könyvt. — Magy. Mérnök-Építész-Egyl. — Magy. Kir. Technol. Iparmúz. — Márki Sándor dr. — Markovits Kálmán — Maróti Rintel Géza — Melich János dr. — Mészáros Gyula — Modori polg. isk. — Mohl Adolf — Munkácsi áll. főgimn. — Nagyváradi áll. főreálisk. — Nyitrai kath. főgimn. — Pálffy Márton — Pápai Sz.-B.-rendi főgimn. — Papp János — Pásztor Bertalan dr. — Payer Endre dr. — Petrozsényi Kaszinó — Petz Gedeon dr. — Podolini kath. gimn. — Pór Antal — Privitzer Jenő dr. — Prukker Károly — Ransburg Gusztáv — Rákosi Jenő — Rakovszky István — Richter M. István — Rombauer Emil — Sárospataki főisk. könyvt. — Schmiedt Henrik dr. — Schmutzler Nándor — Sepsiszentgyörgyi Kaszinó — Singer és Wolfner — Solymossy Sándor dr. — Somorjai polg. isk. — Sopronvidéki r. kath. Néptan.-Egyes. — Stein János — Szabó Imre — Szakáts Péter dr. — Szakolczai kir. kath. gimn. — Szamosújvári kir. kath. főgimn. — Szász Károly — Szatmári kir. kath. főgimn. — Szegedi áll. főreálisk. — Székely Dezső dr. — Szeniczai áll. polg. isk. — Szentadorjáni áll. el. isk. — Szepesiglói áll. tanítóképző — Szilády Zoltán dr. — Szinnyi József dr. — Szmik Antal — Szombathelyi főgimn. tanári kar — Szomoru István — Tagányi Károly — Teleki Pál gr. — Temesvári áll. főreálisk. — Temesvári Rezső dr. — Téry Ödön dr. — Teutsch Gyula — Thirring Gusztáv dr. — Tolna várm. múzeuma — Tordai áll. polg. isk. — Tótmegyeri Urad. Könyvt. — Váradi Török Gyula — Trencsénbaáni áll. el. isk. — Turócszentmártoni Tót Múz. — Újpesti áll. el. leányisk. — Újvidéki kir. kath. magy. főgimn. — Újvidéki szerb felső leányisk. — Váczi kegyesr. főgimn. — Vajna Károly — Vasverő Rajmund — Venetianer Lajos dr. — Verseczi áll. főreálisk. — Volkmar F. — Vörös Balduin — Wosinszky Mór — Zentai gimn. — Zsilinszky Mihály — Zsolnai gimn. — Összesen 1231 K — f.

1907 és 8. évre: Prukker Károly 12 K — f.

Keleti Szemlére fizettek: Almásy György dr. (6 kor.) — Andrásy Károly (12 kor.) — Eggenberger-féle könyvker. (640 kor.) — Fiók Károly dr. (6 kor.) — Máder Béla (6 kor.) — Pór Antal (6 kor.) — Összesen . . . 42 K 40 f.

Alapítványi kamatot fizetett: 1906. évre: Sebestyén Gyula dr. 6 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból:	122.— K,	jan. 1-től	171.— K.
1906. és követk. évi díjból	1243.— K,	" "	1833.80 K.
Keleti Szemlére	42.40 K,	" "	102.96 K.
alapítványi kamat	6.— K,	" "	12.— K.
alapítványi díjból	—.— K,	" "	—.— K.

Budapest, 1906 április 1.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnök :

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

Katona Lajos dr.
(II. Csalogány-u. Tanítóképző.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkárhelyettes :

Ernyey József.
(Városliget, Iparcsarnok. M. N. Múzeum
Néprajzi Osztálya.

Pénztáros :

Feichtinger Győző.
(VII., Aréna-út 15.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Ernyey József.

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

1	Almásy György dr.	Giesswein Sándor dr.	Patrubány Lukács dr.
	Alexics György dr.	15 Goldziher Ignác dr.	Réthy László dr.
	Asbóth János	Huszka József	30 Semayer Vilibáld dr.
	Balásy Dénes	Jancsó Benedek dr.	Solymossy Sándor dr.
5	Balassa József dr.	Kolumbán Samu	Strausz Adolf
	Balogh Pál	Kováts László	Szendrei János dr.
	Bán Aladár dr.	20 Krausz Sámuel dr.	Szily Kálmán dr.
	Bátky Zsigmond dr.	Kúnos Ignác dr.	35 Szinte Gábor
	Beluleszko Sándor dr.	Mahler Ede dr.	Tagányi Károly
10	Borovszky Samu dr.	Margalits Ede dr.	Tolnai Vilmos dr.
	Csánki Dezső	Melich János dr.	Varjú Elemér
	Fiók Károly dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
	Galgóczy János	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
		Pápay József	

b) Vidékiek :

1	Baróti Lajos dr.	Gönczi Ferenc	Kálmán Lajos
	Bellosics Bálint	5 Istvánffy Gyula	Lehoczky Tivadar
	Erdélyi Pál dr.	Kada Elek	10 Posta Béla dr.
		Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szertűn a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a fűlszólalások és lakozimbejelen-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárosához (Bpest, VII., Arena-út
15. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a fűltikári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

	Lap
<i>Ernyey József</i> : A cseh heraldika magyar vonatkozású mondái	129
<i>Mészáros Gyula</i> : Az oszmán-török nép babonái (III.)	140
<i>Galgóczy János</i> : Végszó a „Tigin“-ben	149
Néphit és népszokások.	
<i>Gönczi Ferencz</i> : A gyermek születése és szoptatása körül való szokások Göcsejben és Hetésben (II.)	153
<i>Ernyey József</i> : Lengyel adatok a betlehemek történetéhez	159
Népköltészet és népzene.	
<i>Kolumbán Samu</i> : A dévai csángók népdalaiból	162
<i>Réthei Prikkel Marián</i> : Magyar halottas tánczok	167
Irodalom.	
<i>Bán Aladár</i> : Osztják népköltési gyűjtemény	172
Kisebb közlemény.	
<i>Balásy Dénes</i> : Egy betlehemes játék-szöveg vándorlása	182
Törvényszéki néprajz.	
<i>M.</i> : A kincsásó halála	183
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius 29-én tartott választmányi üléséről	183
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius 29-én tartott rendes évi közgyűlése:	
I. <i>Szalay Imre</i> elnök megnyitó beszéde	185
II. <i>Sebestyén Gyula dr.</i> főtitkár jelentése	188
III. <i>Kunos Ignác dr.</i> jelentése a Keleti Szakosztály 1905. évi működéséről	192
IV. A M. Néprajzi Társaság 1905. évi zárszámadása és 1906. évi költségelőirányzata	194
V. <i>Feichtinger Győző</i> pénztáros jelentése	196
VI. A számvizsgáló bizottság jelentése	197
VII. <i>Ernyey József</i> könyvtáros jelentése	198
VIII. Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius 29-én tartott rendes évi közgyűléséről	199

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) intézendők.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség címére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A CSEH HERALDIKA MAGYAR VONATKOZÁSÚ MONDÁI.

Jelen tanulmányom tulajdonképpen csak második részlete a már korábban megkezdett s e helyütt bemutatott szláv mondakörnek, melynek történelmi háttere Attila, Csaba és Zoárd vezér, heraldikailag pedig a hármassólyos, illetve folyó mint címerek keletkezése körül forog. Az eredetileg egyszerűbb címermagyarázat és a címernek kutya fejjel és arany csészével való bővülése elvezetett a *bajka węgierska* ama alakjáig, mely a kosmogonikus eredetű kutyakirályságot Magyarországon keresi s a híres Caninok törzsfáját a Tisza mentén látja.

A változatos mondák tárgyalásánál láttuk az őstypusul tekinthető egyiptomi mese töredékét Plinius, Claudius Aelianus, majd Saxo Grammaticus, Loccenius stb. variációit, melyek a királyul választott kutya esetét hazánkra alkalmazzák. A pogány auctorok után felismertük a kutyakirályság nyomát Szt. Hilarion püspök, majd az örmény Sergius eseteiben, láttuk parodiáját a hasonló körülmények között lengyel királylyá lett zsidó példájában, láttuk a variációk nyomán támadt torzulásokat és a paralelleket, melyek Európaszerte követhetők.

Ez utóbbiak tárgyalásánál utaltunk arra, hogy a véletlenre bízott királyválasztás, a parasztból lett király eszméje, annyira megfelel a szláv, kivált a cseh és lengyel nép felfogásának, hogy ennek emléke még az alapvető nemzeti mondákban is visszacseng s mint ilyen felismerhető a legrégibb dynastiák, a Piastok és Přemyslidák választásában, valamint a karinthiai szlovének hercegevató ritusában.

Ha pl. a cseh mondakört közelebbről vizsgáljuk, megtaláljuk benne latenter a lengyel mondák alapeszméjét, a lengyel mondákban ismert magyarazatot, a hármassólyos keletkezésére s a háttérben ismét feltűnik Attila király és Zoárd vezér, de már nem a Caninok, hanem a cseh királyok őse, a ki pajzsa három sávját, a három folyó emlékét, mint ősi címet, új hazájában is megtartotta.

A heraldikai monda történelmi hitelét természetesen itt sem kereshetjük, de mint érdekes pszichológiai momentumot kiemeljük azt, hogy a második alapvető dynastia saját eredetét hazánkban kereste s a humanista tudósok készséggel vállalkoztak ennek bizonyítására. A másik nem kevésbé érdekes vonása a cseh mondanak az, hogy a csészés Zoárd olaszszá lett utódait a velencei Donatokat és a nápolyi Caraffákat szintúgy ismeri, mint a lengyel. Ha felteszszük is, hogy az egyeztetés scholasta tudósok munkája, a címerek hasonlóság pedig véletlen műve, a hozzá fűződő mese mégis kétségtelenül

régi, egyes részleteiben eredeti népies termék s mint ilyen a lengyel mondával közös forrásból fakad. Egyezésüket ugyan csak belső érvek alapján bizonyíthatjuk, de éppen a felfogásbeli különbség igazolja azt, hogy közös alapeszme önállóan, egymástól függetlenül fejlődött tovább.

Vizsgáljuk most, egyelőre külön választva, a monda cseh elemeit az egyes változatok szerint, hogy lássuk, mikor és mikép fűződött bele a hun-magyar vonatkozás?

Ismeretes, hogy az állítólag közös tőből származott *Slavata*, *Svihov* és *Černin* nemzetségek, mint állítólagos Přesmyšlida utódok czimerében a három sáv, mint három folyó képe, a Crouy Chanelek és a Hédervári Kontok pólyáinak mása, szintén előfordul s a czimermagyarázó monda Zoárd vezérig terjed.

Miként a lengyel mondákban láttuk, a hun-magyar elem mint város- és családalapító ős éppen nem derogált a cseheknél sem, s a népies etymologia még a XVI. században is a toponymikonban magyar nyomokat keresett. Példaképpen idézhetjük itt libočani Hajek V. 1541. évi kronikáját, mely sok népies hagyományt dolgozott fel s köztük magyar etymológiára való utalást is talált.

Az úr 956. esztendejében — írja Hajek, (fol. 81.) a magyar sereg gyalogszerrel jött Lobkovic felől s napnyugatnak fordulva a Slansky-hegy felé tartottak, hogy ott maguknak erős várat építsenek. Mikor a Chyrin nevű falu határába érkeztek, ott egy völgyben megpihentek és éjjelezték. Másnap pedig, mikor a nap a hegyek fölé kezdett emelkedni, vezérük, a kinek Jichan volt a neve, magához hívatta a sereg idősebbjeit, hogy elmondja nekik csodálatos álmát.

Álomlátásom volt az éjjel — így szólt — óriás termetű ember jött elém, megállt és egy darab fehér kenyérbelet nyujtva nekem, azt parancsolta, hogy itt várost alapítsak! A magyarok azt hallva beleegyeztek és erős fakeritést emelve, ottan várost alapítottak. Mivel pedig közel volt a Huha nevű kis falu, a várost is úgy akarták nevezni. De a vezér nem egyezett bele mondván: mivel nekem ama férfiú kenyér belet nyujtott, hadd legyen ennek neve: béles város és úgy lőn. Uhersky Bělvár, azaz Bélesváros, a mit aztán a csehek Belvárnak, majd később Velvárnak ejtettek . . .

A szükséges praemissa-val és a magyarázatokkal *Hajek* adós maradt, de a helynév etymonját a népies hagyomány alapján megfejtette!

Mivel a pozitív históriai nyomokat lehetőleg mellőznünk kell, az ilyen elfakult emlékekben, mese- és mondatöredékekben keressük a régi csehek hun, avar, magyar érintkezése nyomait, melyek mind arra vallanak, hogy a magyar szomszédság értékéről más fogalma volt a népnek, mint a történelemnek¹ és eredetileg a közfelfogás is más lehetett.

¹ Elég utalnunk *Nestor* és *Fredegar* leírásaira a szlávok és főleg a csehek kínos rab-szolgaságáról. Az elnyomott „Befulci“-k utódainak mégis elég okuk volt rokonsági kapcsolatot keresni uraik között: „Filii Chunnorum, quos in uxores Uinodorum et filias generaverunt tandem non subferentes maliciam ferre . . . ceperant rebellare . . .“

Csak így tudjuk megérteni, hogy a csehek honfoglalásának homályos mondáiban Attilának kimagasló szerep jutott és az országalapító Czech vezér személye körül bizonyos hun rokonság, vagy legalább is barátság árnya lebeg.¹ Az egyik hagyomány, melyet Balbinus mint történetíró is felemlít, a mai Csehország megszállását egyenesen Attila ösztökélésének tulajdonítja, ... „Attilae ducis invitatu et favore, qui slavorum populis plurima tribuebat, Bohemiae vacuos saltus intraverant.“ Ennek emléke visszacseng Olaus és Bonfinius előadásában, erre emlékeztet Czech-nek Attilához hasonló czimerpaizsa.

Ha már most a hun rokonság nem vetett árnyékot az ország alapítójára, a vérébe olvadt új dynastia bizonyos continuitással és következetességgel egyenesen hun vérből származtathatta őseit és eredetét közvetlenül Zoárd vezérre vitte vissza. Tudjuk, hogy a Přemyslidák dynastiája a Czech vezér véreből származott *Libussa* révén, ugyancsak *ex inopinato eventu* jutott a trónra, mely esemény külső és belső részletei egyeznek a lengyel Caninok, Czaszák előbb leírt történetével s némi részletekben összefolynak a vasasztal, az eke mellől meghitt parasztkirály István, mások szerint Mátyás király történetével, mely, mint hazai monda is, eléggé ismeretes, de több variációban él Cseh- és Morvaországban, sőt Sziléziában is.

Curiosuma ennek az, hogy noha a cseh krónikások Kosmas óta a vasasztal történetét több ízben megírták Přemysl-re vonatkoztatva, az mint cseh nemzeti monda, a nép tudatából csaknem kiesett, de fennén élnek ennek magyar vonatkozású változatai.

Mikor és hogyan keletkezett a Přemysl szántásáról szóló monda, nem tudjuk, de ősrégi népies termék lehetett. Szövegét Kosmas (1125.), majd a Dalimil krónikája néven ismert 1308–1314 körül keletkezett versekből ismerjük, de a tárgy maga a znaimi falfestményeken már Kosmas előtt szerepelt. Apróbb eltérései, sőt ellenmondásai arra vallanak, hogy a legelső auctoroknak valóban *senum fabulosa narratio* volt a forrásuk és a nép ajkáról, variánsokból merítették anyagukat. A mese váza, elhagyva a tudálékos mesés elemeket, röviden a következő.

Czech ivadéka *Krok* vezér halálával az ország gondja *Krok* 3 leányára szállott. Ezek közül a férfias lelkű, jós tehetséggel bíró *Libussa* uralkodott, míg egyik ítéletével elégedetlen alattvalója lázítani kezdett az asszonyuralom

¹ Ismeretes pl. az a hosszan tartó irodalmi polémia a Czech, Cseh név etymológiájáról, melyben egyebek közt a „Czechi, Zichi, Zenchi, tartarica species, Pontis Euxini Paludisque Macotidis accolae“ névadó ösöskül szerepeltek, még pedig ugyan csak népies szájhagyomány alapján. Ebbe a tetszetős elméletbe aztán annyira belekeveredtek, hogy külön kellett bizonyítaniok: Czechi non fuere gente et lingua Hunni. Az erre vonatkozó irodalomból említjük Gelas. Dobner Epistola apolog. adversus Luciferum. Pragae 1767. — Historiophilii Examen criticum verosimillimum esse sententiam quae originem Czechorum a veteribus Zechis, seu Zichis Asiae repetit. Pragae 1769. — A csészés Zoárdtól való származtatás rögeszméje nyilatkozik a másik etymonban is, mert a cseh nevet az ó cseh *czesse* = poculum szóval hozza kapcsolatba. Felteszi, hogy a lengyel heraldikai mondákból ismert Czasa magyar vezér ivadéka Csehországban is éltek s az alább említendő dapifer czím, melynél fogva az országot Mundschenkenland-nak is nevezték, tulajdonképen az onomatopoeion czimerből származik.

ellen s az egész udvar előtt szemébe vágta a sokszor idézett: Hosszú haj, rövid ész közmondást. A megalázott fejedelemlő erre kijelentette, válaszszon neki a nemzet férjet és magának uralkodót. Aztán behívta nénjeit s megjövendölte nekik, hogy Belina folyó mellett Stadice falu határában szántó földmivest Přemysl hozzák majd fejedelmül.

A követek valóban az eke mellett találták a kijelölt fejedelmet, a ki háncstarisznyájából penészes kenyeret és száraz sajtot vett elő, megvendégelvén őket. Leterítette pedíglén háncstarisznyáját a gyepre és erre mintegy asztalra vastag kendőt borított. Mialatt ettek, a földbe szúrt ösztökényele kivirágzott és mogyorót termett. Ő pedig ismét felvette tarisznyáját és kéreg boeskorát, — emlékül úgymond az utódok számára, hogy el ne biza-kodjanak a szerencsében . . .

Dalimil Krónikája valamivel részletesebben mondja el a történetet, de nála a követek szerény ebédjüket már *vasasztalról*, azaz a felfordított eke vasáról költik el. Mikor egyikük ennek okát kérdezi, az új fejedelem megmagyarázza nekik: Mivel nem voltatok megelégedve a puha asszonyi kéz kormányával, utódaim majdan vasvesszővel fenyítenek meg benneteket:

Lehczyegyet tepe dyewezye ruka
otmuzske rany bywa welika muka
Tu mnye tehdy uwyerzyte
Kdye sweho knyzeze zaseleznym stolczem geducz uzrzyte.

(Tille Lidové povídky. Český Lid I. 1891. p. 122.)¹

Így lett Přemysl fejedelemmé, a későbbi királyi dynastia alapítójává, a kinek emlékezetes szántása, földmives volta a népdalokban soká fennmaradt. Stadice lakossága, a kik közül Přemysl származott, előjogokat élvezett, sőt egyenesen királyi származásúnak vallotta magát, míg I. Venczel király (1230—1253.) szégyelve parasztsorban maradt rokonságát, szabadalmaikat megszüntette és közönséges jobbágyokká tette őket. A stadicei parasztszármazású király emléke felújult I. Rudolf halálánál is, mikor az electorokat gúnyosan Stadiceba küldötték telivér királyért.

Még komolyabb alakban merül fel ez a régi reminiscencia IV. Károly 1359. oklevelében, mikor az I. Venczel által elkobzott szabadságot visszaadja . . . Decernimus tamen ut praefati haeredes virgam illam floridam Caroli (helyesen coryli) per ipsum Przemysle de stimulo suo in agro Stadiez propagato continuo custodiant. Volumus postremo ut praefati haeredes omnes nuces, quas dictae virgae Caroli (sic) producerint, nobis et successoribus nostris Bohemiae regibus teneantur praesentare. (Fontes r. Bohem. V. p. 6—7.)

Károly félreismerhetetlen jóindulata az egyszerű ős iránt okozta azt, hogy korának 3 krónikása *Pulkava* (1374.) *Neplach* (1360.) és az olasz *Marignola* felveszik Přemysl esetét. Megemlékeznek a kivirágzott ösztöke-

¹ Balbin. Miscell. histor. Dec. lib. I—III. p. 201. Ferrum, respondet Prz. tunc nostrae genti in pretio esse debet, ferrum paci servit et bello arat, in pace belli tempore dextram implet. Quamdiu hanc mensam viri bohemi habebitis vincuntur hortet, ubi ali enigenae mensam hanc vobis eripient, aut consument, actum esse de vostre gente putate.

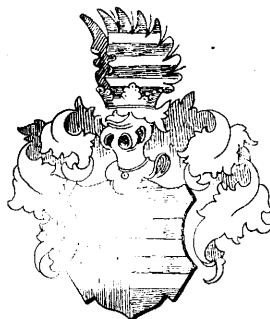
nyélről, a kéregsarukról és tarisznyáról — quae hodierna die in Wissegradensi ecclesia diligencius conservantur, nam in vigilia coronacionis regum Bohemiae processionaliter obviam dantes canonici et praelati futuro regi calceamenta ostendunt et coturnum humeris imponunt ut memoriam habeant, quod de paupertate venerunt et nequiquam superbiant. (Fontes III. Fontes V. Pulkava).

A hagyomány lényegtelen eltéréssel ismétlődik *Aeneas Sylvius*nál, (Bohem. Historiae Venetiis 1503.) *Hajek*, *Dubravius*, *Veleslavin*, *Paprocki*, *Theobald*, *Stransky*, *Balbinus* és a kisebb krónikásoknál, de tulajdonképeni érdekessége ott kezdődik, a hol Přemysl nemes származásának bizonyítására térnek, mert a monda itt kapcsolódik be Zoárd vezér genealogiájába, közvetve a lengyel rokonságba, közvetlenül pedig a már említett Slavata, Svihov és Černin nemzetségek családjába.

Ebben a kérdésben tudomásom szerint *Veleslavin* (Kalendář historický) hangzott legelőbb, hogy Přemysl nemes származású úr volt. De részle-

Jámbor Boleszláv pecsetje. 993-ból.¹

A Švihovský grófok czimere.²

tesebben szól róla *Balbinus* a tudós jezsuita s könyveiben ismételten visszatér ennek bizonyítására.

Az első: *Historia de ducibus ac regibus Bohemiae . . .* (rursus typis mandata Pragae 1735 fol.) Sectio I. pag. 14. — A második: *Miscell. histor. regni Bohemiae Decadis I. Liber VII. Pragae 1687 cap. IV. pag. 13—17.* Érvelés módja a következő:

Libussa legatos missit . . . ad Przemyslum Stadicensis villae dominum aratorem quidem, sed opulentum et nobilem ex familia *Scyphorum*. Przemyslum virum nobilem fuisse docet Weleslavinus: nam quod arando vires experiretur suas nobilitati nihil adversatur, cum legamus si historiis ab aratro ad summum Romae imperium accersitos, qui feliciter ut ante boves, ita postea hostes Romani nominis sub iugum miserint.

¹ Wenc. Hagek *Annal. Bohemorum* — — notis illustrati a P. Victorino nunc aversionibus aucti a P. Gelasio a S. Catharina. Pars II. Prage 1763. 4°. Pag. 127, 161. Boleslaus Pius — — $\frac{1}{7}$ spectantur in hoc scuto ut videre est striae, quae scutum veluti in tres partes secant, unde historicii nostri, hos tres fluvios conjiciunt, argumentumque gentilitii clypei plena securitate deducunt.

² Siebmacher—Meraviglia: *Wappenbuch* IV. 9. Nürnberg, 1886.

Argumentum nobilitatis ac potentiae illud adducitur, quod tres in clypeo eius gentilitio fluvii tria Ungariae flumina, Danubium, Sauum et Tisam significare illustres authores putent, quae scilicet fuere insignia Zoardi Attilae ducis. Ob eam maxime causam, illustres apud nos familiae, quas a Przemyslo virili semper ac legitima sanguinis linea descendere saepius iam ex Artemisio, Paprocio, aliisque probavi, Pessina et Crucigerio subscribentibus, eiusmodi lineas seu fluvios hodieque gestant in Clypeo. Przemyslae stirpes sunt *Slavatae, Scyhorii Czerninii* . . . quod tam clare demonstrare possum, ut me nec in historicorum numero habere velim, nisi fidem fecero. (Videatur Stemmatogr. in Miscell. Dec. II. lib. 2. p. 1.)

Przemyslum ex familia Scyhorum nullo negotio potest evinci. (Erről ilyen határozott alakban más krónikások nem szólnak. Balbinus azonban per analogiam így bizonyítja.)

a) Slavata és Przemysl nemzetség címere azonos: csésze (scyphus), három sáv a paizsban és koronás sisak felett, tehát azonos a lengyel Korczak címerrel; különbség talán csak az, hogy itt a sisak felett mindenkor 9 (váltogatva fehér, piros) strucztooll emelkedik ki, a mi a későbbi lengyel címerekben is látható. Leszármazás tekintetében a Slavaták Wogenustól, Przemysl dédunokájától kezdve igazolhatók.

b) Ugyanezt a címet viselik a fent említett 3 cseh nemzetségen kívül a korábban leírt lengyel genusok. Itáliában pedig a Caraffák, Donatusok s ösatyjukat valamennyien Zoárdban, Attila vezérében keresik.

A másik részlet rövidebben ugyanazt variálja:

Quod tres in clipeo eius gentilitio fluvii tria Ungariae flumina Danubium, Sauum et Tisam significarent, illustres authores putent. quae scilicet fuere insignia Zoardi, Attilae ducis . . . Si ut certum videtur Przemyslus ex familia Scyphorum prodiit, tres illas lineas seu flumina in clypeo regum nostrorum et eorum omnium, qui ex Scyphorum gente prodierunt non Albam Bielam et Egram, sed maximos tres Pannoniae fluvios Danubium, Sauum et Tisam, quos per ditionem suam Zoardus fluentes habebat significasse et significare

A komoly historikusok azonban mind adósak maradtak annak magyarázatával, miképp került Zoárd vezér cseh földön lakó ivadékainak címerébe az oly fontos szerepet játszó csésze és hogy jutott Zoárd maga Csehországba? Hiányzanak tehát éppen azok a részletek, melyek a lengyel heraldikai meséket érdekesebbé tették. A gondolatbeli logikai hiatust csakis úgy tudjuk megokolni, hogy ezek a részletek, még ha a mondának integráló részét is képezték, már korábban kiestek a nép tudatából, vagy a krónikások szemében oly jelentékteleneknek látszottak, hogy ezeket szándékosan mellőzték. Kétségtelen ugyan, hogy a Scyphus, Korczák, Czasa, Zoárd nemzetség mint ilyen névleg nem szerepelt, ellenben a hivatkozott csésze a régi Přemyslidák címerében egykor valóban integráló alak volt, úgy hogy címerazonosság alapján valóban lehetett rokonságot keresni, úgy a miként Balbinus is teszi.

Már most az a kérdés merülhet fel, miért hagyták el ezek a családok a tulajdonképpen jellemző csészét, vagy tálat a címerből? Balbinus érte-

kezése erre a következőleg felel: „Bizonyos, hogy a cseh fejedelmek még ezt az eredeti bővebb czimert viselték: csészét tartó oroszánt s mellette a sávokat, a csésze pedig csak akkor maradt el, mikor a fejedelmi, majd a királyi korona került a czimerre. A csésze emléke azonban megmaradt, mert a későbbi írók ebből a nemzetség étekfogó, illetve pohárnoki méltóságára következtetnek, sőt I. Ottó császár midőn Boleszlavval békét kötött, őt ez alapon Sacri Romani Imp. dapifer-ének nevezte ki. Ekkor újra feltűnt a csésze, az ábrázolás szerint inkább üst (ahenus), az oroszán karmai között, mely B. fiának Jámbor Boleszlávnak a prágai Sz.-Lőrincz-templomban levő síremlékén is látható. Végül még megjegyzendő, hogy királyaink és a velük egy vérből eredt „Scyphus“-nemzetségek czimerében a három folyót jelző sáv nem Elba, Biela és Eger folyó, mert ez téves újabb magyarázat, hanem Duna, Tisza és Szávának emléke, melyek a közös ősatya, Zoard vezér területén voltak.“

A kérdés további fejtegetését itt félbe kell szakítanunk, mert Veleslavin különben is elhallgatott forrásait nem sikerült megtalálnom a cseh krónikások sorában, a Balbinus által idézett szerzők még annyit sem mondanak, mint ő maga.¹ E szerint Zoard vezér szerepét a Přemyslidák családfájában magyarázni nem tudjuk, de feltehetjük, hogy az egész hivatkozás erőszakos későbbi betoldás, melynek ebben az alakban a népies hagyományhoz semmi köze, még az esetben sem, ha Přemysl-nek hun vérből való származását Fredegarnak fentebb idézett szavai szerint értelmezzük. Erre vall az a körülmény is, hogy a mondának későbbi népies feldolgozásai Zoard nevét sem ismerik, sőt a dynastia alapítóját mindenkor kifejezetten paraszt származásúnak mondják. Esete tehát ilyenmódon a karinthiai hercegválasztó rítus módosulásának tekinthető. E mellett szól a hánccsarisznya és a saru szerepeltetése is, a későbbi inthronisáló szertartásokban. Erre a következőre jutunk akkor is, ha a Přemysl-monda mai variánsait és paralelleit vizsgáljuk.

Említettük, hogy az eredeti szájhagyomány alapján élő népmonda kihalt, vagy a mennyiben él, az egyik vagy másik krónika versióját adja elő, tehát mint mesterkéltséget kezd újból élni a nép ajkán. Nemzeti vonatkozás nélkül való, de újabb keletű variánsai, csak a vasasztal, illetve az eke mellől királynak választott magyar gazdáról, vagy szolgagyerekről szólnak, melyekben ismét visszacseng az ismert lengyel eredetű bajka węgierska hangja.

Mindezen meséknek hosszabb változatai lehettek a cseh nép, de főleg a morvaországi valachok között, ma már azonban csak töredékeik ismeretesek, azok is annyira eltorzultak, hogy eredeti alakjukat jórészt elvesztették.

¹ Balbinus Dec. II. lib. I. Tabula stirpis Slavatarum Zoard vel Zuard Pannonius. Vir genere et armis praestans inter tria flumina, quae gestabat in clypeo Tisam, Saum et Danubium, dominans; natus ca. 400, fuit postea a ca. 450 ex primariis Attylae ducibus propagator earum familiarum, quae 3 flumina cum cane vel cum scypho, vel cum rosis (una, duabus, vel tribus) a multis saeculis gestarunt in clypeo ut (Slavatae, Barsey, Czissove, Korczak, Straussový etc.) ut omnes genealogistae in stemmatographia citandi consentiunt.

Megvan azonban bennük a) a lengyel változatokból ismert királyválasztás, bár nem a *per inopinatum eventum*, de csoda útján megoldva b) az akaratlanul lett király erőszakos halála.

A *Narodopisnj Sbornik* VII. 81—82. l. közölt magyar vonatkozású mesetöredék pl. egész terjedelmében így hangzik: „Évek előtt a magyarok nem tudván királyt választani, levelet kaptak az égből, hogy királyt kapnak az ég rendelése szerint. Az, a ki július 8-án vasasztalról eszik, így szól az üzenet, az lesz a magyar király. A gazdag magyar urak tehát mind vasasztalokat csináltattak és szabad ég alatt ebédeltek. Vasasztalról evett akkor István paraszt gazda is, mert szántás után felfordította ekéjét, mikor a felesége kihozta az ebédet. Így, most mi is vasasztalról eszünk! mondta az ostorosnak és letelepültek. Az angyal pedig már hozta a koronát az égből és István fejére rakta. István azonban megijedt és ösztökével kezdett védekezni. E közben neki vágott a koronának is, a minék nyoma maiglan látszik, mert az egyik keresztet elgörbítette. De az angyal végül fejébe nyomta a koronát, úgy hogy senki se tudta levenni, miglen eljöttek a magyar urak, meghódoltak előtte és királynak fogadták. Akkor már levehették a koronát. De István nem soká uralkodott, mert a magyarok fellázadtak ellene és megölték.

Ekkor azután osztrák uralom alá kerültek

A mese hátralevő része még zavarosabb, hézagosabb, de István király leányáról szólva, noha minden összefüggés nélkül, megemlékezik Szegedről és Magyarország 3 főfolyójáról, Duna, Tisza és Marosról Ez utóbbi mesének még két lengyel változatát ismerjük. Az egyik Dr. Mátyás 1889. évi gyűjtéséből a pienini goralkok közül való (*Z historycznych podań gorali. Gazeta Lwowska 1889.*) összehasonlítás okáért adjuk úgy, a mint azt Zabrzeżyben hallotta. . . . „Azt mondta a jóslat, hogy az lesz a király, a ki vasasztalnál eszik. A várurak tehát mind vasasztalnál ettek, mert mindenik azt várta, hogy ő lesz a király. Ott volt akkor egy szegény paraszt, István volt a neve, a ki földesekéjét szántogatta. Mikor a felesége kihozta ebédjét, tréfálkozva mondta neki, ha a nagy urak is vasasztalnál esznek, miért ne tegyem én is. Felfordította ekéjét, rátette a bögrét és enni kezdett. Mikor már csaknem elköltötte az ebédjét, nagy zúgás támad az égből és feléje száll a királyi korona. Ijedtében az ösztökével kezdett hadonászni és azóta, miként a magyar pénzekben maig is látható, görbe a korona keresztje. De az urak nem akarták őt királyul és nemsokára megölték. Akkor intelmet kaptak az égből, hogy soha többé önálló királyuk nem lesz, a mint hogy nines is“

A másik mese *Zawilnińsky* gyűjtéséből egy évvel későbből való¹ és így hangzik: „Valamikor régen Magyarországon úgy választották a királyokat, hogy az urak vasasztalokhoz ültek és várták az arany koronát. Ez a korona az égben volt és ott lebegett az urak feje fölött és a kire aztán reászállott, az lett a magyar király. Egyszer ilyen alkalommal a közelben szántott egy

¹ Z powieści gorali beskidowych. Warszawa, 1890. II. p. 21.

paraszt is a kocsisával. Ez a legény délebédkor tréfálva azt mondta a gazdájának: együnk mi is vasasztalon! Felfordította az ekét vasával felfelé és úgy ettek róla. Nevettek is hozzá, hogy úgy ebédelnek, mint a koronát váró urak. Ekkor megjelent az arany korona és a legény fejére szállt. A szegény megijedt, még a kanalat is kiejtette a kezéből és nem is evett többet, mert mindjárt ott volt a hadsereg és az urak elvitték császárnak.

A mese tovább zavaros. A vége az, hogy a királyt, mert nem tisztelte a szüleit, megették az egerek. Mint látjuk, a véletlen módon lett királynak itt is olyan tragikus vége van, mint a lengyel heraldikai mesében láttuk.

A történelmi korból ismert személyek közül ugyanilyen monda fűződik Sobieski közvetlen előde, Wisznowiecki Korybut Mihály lengyel király, I. Lipót sógorának választásához,¹ nálunk pedig a népmonda Mátyás királyt hivatja el eke mellől a trónra.

Íme egyik változata. „Mátyás király szegény családból származott s ha tán nemes is volt, csak bocskoros s így lett belőle ostoros szolga. Orra nagysága, vagy tán egyéb ok miatt ingerkedtek vele a parasztok, de Mátyás is visszavágott a gúnyolódóknak. Mint cseléd jól végzi dolgát, ezért bizony jól is tartották. Egyszer gazdája kiküldte őt szántani. Dél felé járt már az idő, mikor a másik szolga is kiment már a mezőre. Ez csak félvállról beszélt Mátyáshoz, ő meg mitsem törődve a beszéddel, dolgához látott. „Tudod-e mi az ujság? Az urak Budán összegyűlve királyt akarnak választani. Neked jó nagy orrod van! Nem szagolod, ki lesz a nép ura? A kaczagó szolga gúnyos szavaira Mátyás ekként válaszolt: „Az új királyt ma angyalok teszik, az lesz, a ki vasasztalról eszik.“ Azzal az ekét megfordítja, ebédjét a szántóvason költötte el. Ezt látván szolgatársa, gúnyolódva mondá: „Te koldús! te lennél király? No ha ostrom nyele kizöldül, míg egy fordulót szántok a dülön, akkor csakugyan te leszel a király, én meg a bolondod!“ Akárhogy történt: az ostornyél kizöldült s íme jönnek az angyalok s a koronát a fejére akarják tenni. Matyi csak huzódozik, sőt még az ösztökével meg is üté a koronát, azóta görbe a keresztje, de biz még is ő lett a király.“ (Munkácsi főgymn. Értés. 1893—94. tanév.) Ez mátyusföldi változata a népmondának, melyhez hasonló nagy számmal található a nép elbeszéléseiben, hagyományaiban, valamint műirodalmunkban is.

Kétségtelen, hogy a fent közölt meseváltozatok messzemenő eltéréseik daczára egy közös töből származnak s a bennük levő mythologiai, majd történelmi elem csak később merült fel a tudós commentárok révén. A cseh irodalomban érthetőleg sokan foglalkoztak az első Přemysl történetével, trónrajutása körülményeivel, tárgyalták mint hiteles történelmi személyt és mint mythosi hőst, de czimere hun-magyar vonatkozásait nem kutatta senki. Tille fent idézett tanulmánya felsorolja ugyan a monda összes változatait a cseh krónikákban, de ezirányú fejtegetésükbe nem bocsátkozik. A változatok összekötő kapcsát egyes-egyedül a vasasztallá lett ekében látja.

Brandl nagyon mereven Přemysl-ben csupán mythosi hőst lát, a monda

¹ Ivan Franko: Pověst o Pemyslowe Kvetonci lisce. Český Lid. 1894. (IV.) p. 22.

eredetét a szlávtság ázsiai őshazájában keresi. Az eredeti közös szláv mythos szerinte csak a mai területen torzult el s a krónikások már ilyen romlott alakban vették át. *Sobotka* a felvett mythologiai nyomon tovább megy és úgy magyarázza értelmét, hogy az egész symbolikus mythossá alakul. Szerinte Přemysl maga a Perun isten. A mező, melyen szánt, az égbolt, az eke a nap. Libussa a szláv Nephele, a felhők asszonya. A mogyoró a termékenység symboluma, Perun szent fája stb. A lengyel *Franko*,¹ valamint más lengyel írók felismerik a Piast- és Přemysl-monda rokonságát, de további kapcsolódását a Korczak-Canin-mondához nem veszik figyelembe, ellenben utalnak a mondába csúszott keresztyén elemre, a kivirágzott mogyoró-pálczára, mely episod az összes variánsokban előfordul és állandóbb, régiebb, mint a vasasztal.

A kivirágzott száraz ágat, mint a népmesék ősrégi motivumát feldolgozta *Liebrecht* s rámutatott arra, hogy ez szentírásbeli elem. Áron kivirágzott vesszeje (Numeri 5. 18.), vagy Izaias jövendölése (X. 1.) a Messiás eljöveteleéről, mind ezen csodán épülnek.

Jóval kedveltebb ennél az apokryph szentírás motívuma Lot bűnbánatáról, ki vezeklésül mindaddig öntözi botját, míg az Úr kegyelme megbocsát neki és a száraz fa kivirágzik.

Jelen esetben talán közelebb áll a keresztény symbolikus magyarázat, melynek magyarázatát a Pseudoevangelium Matthaei-ben, De nativitate Mariae, és Epiphanius Monachus szövegében találjuk, melyek már a VIII. században elterjedt keresztény legendák alapjául szolgáltak: Toursi szent Gergely In laudem confessor. — Gervasius de Tilbury Otia Imperialia. Edit. Liebrecht: De virgula arida, quae per oboedientiam floruit.

E motívummal találkozunk szt. Bonifacius, a németek apostolának legendájában, szent Hubertus, szent Kristóf és más szentek életében, mely ezért mint népmesék és mondák eleme már igen korán jelentkezik pl. a Gesta Caroli Magni Aigoland episodjában, a XII. sz. Kaiserchronik Schäftensvald-ról szóló részletében stb. A mondának ez a részlete tehát nem eredeti.

Hasonló eredményre jutunk, ha Libussa jövendölését és Přemysl magyarázatát a vasvesszőről kezdjük elemezni. Közvetett nyomait megtaláljuk a Liber regum VIII. 9—18. verseiben, melyek így végződnek — et clamabitis in illa die a facie regis vestri, quem elegistis vobis . . . Hasonlóan a Paralipom. II. 11. . . . pater meus cecidit vos flagellis, ego vero caedam vos scorpionibus, közvetlenül ismeretes a királyok vaspálczája a Psalm. II. 9., Apoc. ipse reget eos virga ferrea XIX. 15—II. 27.²

Szerkezetében tehát az is reávall Kosmas és Dalimil pap írók stylusára s feltennünk engedí, hogy ezek a részletek is csak paraphrasis révén jutottak az egyszerű népies szövegbe.

¹ Český Lid. VI. 1895. p. 22.

² Ezért közönséges a frázis minden korbéli írónál. Nálunk pl. Bonfin. Dec. 4. lib. 9. „Ungaros non indulgentia sed severitate molliri, non clementia et impunitate, sed virga ferrea in obsequio retineri . . .“

Ha végül az ugyancsak interpolált hun vonatkozás eredetét keressük, azt találjuk, hogy a legrégebb forrásokban a Zoard vezérre való hivatkozásnak semmi nyoma. A későbbi auctorok homályosan akkor kezdik emlegetni, mikor a királyi család első ismert ősenek nemességét kell bizonyítani, a mi mint láttuk, Venczel és IV. Károly idejére esik. Ugyancsak e népszerű király alatt újult meg a már halványuló népies hagyomány, de az utolsó fellobanás nem volt tartós s a népies alakjából kivetkőzött népmonda alig egy század mulva már teljesen kihalt. Mint könyvmonda élt tovább *Hajek* krónikája nyomán, míg *Balbinus* új tartalmat öntött bele a hun rokonság részletezése, sőt genealogiája által, melyben a Czernin-nemzetséget a Přemyslidákig, ezeket pedig Zoardig vitte vissza. Forrása valószínűleg *Paprocky* stemmatographiája lehetett, melynek hatása alatt mesterséges módon cseh-hun mondakört igyekezett teremteni. Törekvése azonban nem sikerült. A monda ilyen alakban nem tudott férni a nép lelkéhez, sőt mint ponyvatermék sem tudott elterjedni. Helyette merész inversióval szárnyra kelt a másik változat, mely mellözi a nemzeti fejedelmet és helyette a magyar királyt szerepelteti. Balbinus kudarcot vallott vállalatát akaratlanul is jellemzik saját szavai: An tantum regnum Ungariae valeat, quantum pro eo expendimus? (Miscell. Histor. VI—VII. p. 590.)

Ha már most összefoglaljuk az eddig felhozott adatokat, azt találjuk, hogy a Přemyslidák hun rokonsága, feltéve, hogy mint néphagyomány élt valaha, csak a Fredegar vonta korlátok közt maradt. A szántás aktusa minden mythologiai vonatkozás híján levő inthronisáló szertartás töredéke s lényegileg ugyanaz, a mi a szlovén hercegek ünnepélyes beiktatása, tehát parasztfejedelem dicsérete, a kinek utódai a váratlanul jött uralmat megtartották. Mert a cseh historikusok mai felfogása szerint Přemysl személye kétségtelenül hiteles, de a meséhez fűződő pseudomythologiai és mesés részletek, késői toldások az általános mesekincstár anyagából, melynek forrását hasztalan keressük, mert többé-kevésbé szabatos alakban mindenütt jelentkezik.¹

Hogy a monda Přemysl éppen eke mellől hivatja el a fejedelmi trónra, ez nem pusztá Cincinnatus analogia. *Peisker* elmélete itt döntő fordulatot lát az uralmon levő pásztorkodó és az elnyomott földműves nép között. A földműves Přemysl végül legyőzi sanyargatóit és földműves államot alapít. Személye körül tehát történelmi és szociális elemek csoportosulnak, melyek különválasztása csaknem lehetetlen.

Végül ha szembe állítjuk a mondát és mesés változatait, azt találjuk, hogy fejlődésük szabályos volt, tehát a történelmi magból népies monda keletkezett, később népies meseelemekkel bővült, a krónikások szerkesztésében depraválódott, bibliai részleteket vett fel s mint ilyen annyira elsat-

¹ Hibetőleg innen került a vasasztal ötlete is, mely pl. *Hamadani*-ban, már a X. században fellelhető. Itt a trónjavesztett Sapur király kapja azt a jóslatot, hogy hatalmát akkor nyeri vissza, ha vasasztalról aranyéltet eszik. (Brückner: Zeitschrift d. Ver. für Volksk. XVI. 2. p. 204.)

nyult, hogy a nép is elejtette s felélesztése többé nem sikerült. A hun rokonsággal való kiegészítés, mint erőszakos kísérlet után, mesévé fajult, mely már szintén pusztulásnak indult.

A cseh nemzeti monda tehát átélte az evolúció és a decadencia minden részletét. Változatos pályafutása közben elterjedt a szomszéd országokban is, hol a migratio okozta torzulásokat átszenvedte s új meg új meseváltatok alapjául szolgált.

Ernyey József.

AZ OSZMÁN-TÖRÖK NÉP BABONÁI.

— Harmadik közlemény. —

A kuruzslásokkal, népies gyógyításokkal lényegesen összefüg a megigézés (*nazar*), mert ez képezi a legszámosabb betegségnek okát a nép hite szerint.

Ha irigykedve, csodálkozva néz az ember valakire vagy valami tárgyra, szem árt annak, a kire vagy a mire néznek, fog rajta az igézés. Arabosan *isābet-i-ajn*-nak (a szem találása), vagy csak egyszerűen *nazar*-nak (tekintet) nevezik. A nazar-ról, tekintetről pedig azt mondják, hogy *dejer* vagy *dijer* (érint). *Nazar dijdirmek* = megigézni, megverni szemmel. A török nyelvben még ehhez a gyökérsoporthoz tartozik a többek közt a *diken*, *tiken* (tüske, tövis) szó is, a mely érintőt, szűrőt jelent. De a *tiken* nemcsak etymologiai úton, hanem még hagyományilag, a babonás szokásokban is összefügg a megigézéssel. Hathatós orvosság a *tiken* (egyfajta apró, tüskös mag) füstölője a szemmelártás ellen a többi füstölőszer között.)

De nemcsak szemmel lehet valakit megigézni, hanem még nyelvvel is, azáltal, ha valakiről irigykedve beszélünk (*dil dijer*). Bármily távol legyen is az illető, fog rajta az igézés.

Minden szem árthat; minden szemben van valami igéző erő, de egyikben sincs annyi, mint a *kék szemek*-ben. Ismét találkozunk itt a színek jelentőségével. Ezért használják aztán nazar-hárítónak azt a sok *kék* gyöngyöt, esetleg *kék* szalagot, a melylyel lépten-nyomon találkozik a ember a török nép között.

A megigézés mindenkinek árthat. Legjobban azonban természetesen azoknak a személyeknek vagy tárgyoknak, a melyek szépségükkel vagy ritkaságukkal az első látásra felhívják az emberek irigységét és bírhatnám-vágyát. Az emberek közül leginkább ki vannak téve ennek a veszedelemnek: az újszülött gyermekek, a fiatal leánykák és fiúk, a vőlegény és a menyasszony, gyermekágyas asszonyok és mindazok, a kik hosszú és súlyos betegségből épültek fel.

Az állatok közül szem árthat: a lónak, tehénnek, bivalynak, kosnak, kecskének, báránynak, macskának, tyúknak, a kalitkabéli éneklő madárnak,

a selyemhernyónak és a méhnek. A növények közül: a gyümölcsfáknak és a szép kerti virágoknak. Megverhetni még szemmel az újonnan épült házat is.

Az igézés hatása pusztító és romboló mindenkire és mindenre nézve. Az embereken rendszeren éktelen fejfájásban mutatkozik a hatása, de oka lehet azonkívül mindenféle betegségnek, különösen pedig azoknak a betegségeknek, a melyeknek a nép hamarjában nem érti meg a keletkezését és okát.

Ha a kis gyermek sír és rosszkodik, a nélkül, hogy tudná valaki, hogy mi a baja, az anya ráfogja erre vagy amarra az asszonyra, hogy megigézte a kis fiát, mert az az asszony valahányszor belép a küszöbön, azon a napon se vége, se hossza nincs a kis gyermek sírásának és rosszkodásának. Sőt bele is halhat a kicsike, ha valaki nagyon megcsodálja. Éppen ezért telve vannak a gyermekbabonák a nazartól való óvakodás száz meg száz módszerével.

Megtámadhatja az igézés az ember egyes tagjait külön-külön is, de leginkább a szemeket, mert hisz ez a szépség egyik legnagyobb varázsa, ezt érheti legegőbb a nazar. A szembetegségek legfőbb oka nem is lehet egyéb, mint a megigézés. Ha hullani kezd valamely asszonynak a haja, bizonyára szem ártott neki.

Az állatokra és növényekre is veszedelmesen hat a nazar. Elhull tőle a ló, elapad a teje a tehénnek, vagy a kecskének, elszárad a gyümölcsfa, elfonnyad a virág és megbetegszenek a selyemhernyók tőle. Ha pedig új házat ver meg valaki szemmel, el lehet rá készülve, hogy leég az menthetlenül rövid idő multán.

De azért lehet óvakodni a nazar ellen, sőt még is lehet tőle szabadulni még akkor is, ha már benn is van az ember miatta a bajban. Mindenek előtt azon kell iparkodni, hogy ne mutasson meg az ember senkinek se olyant, a mit akárki más megverhetne szemmel. A gyermekes anyák nem szokták mindenki előtt felbontani a kis gyermek pólyáját. Nem beszélnek a kis gyermek dicséretes tulajdonságairól, csendességéről, nyugodt alvásáról, mert könnyen megirigyelhetné valaki.

A gyermekágyas asszony jó sokáig nem beszél egészségéről idegenek és látogatók előtt, sőt ha már felépült is, még akkor is betegesen vánszorog, nyög is hozzá a vendégei előtt, hogy meg ne árthasson néki a nazar.

A szép kerti virágokat nem igen szokták megmutogatni másoknak, a selyemhernyókat meg különösen dugott helyen tartják, mert ezek igen érzékenyek az igézéssel szemben.

De vannak egyéb elhárító és gyógyító szereik is ez igézésnek, mint a milyen például a *Māšallah* igéje, a kék gyöngy, borostyán, a manna és datolya magja, a *čitlombik* (terebint) és mannafa galyjáról metszett villás kis ág, a *čörö-otu* (cuminum ciminum lat.) és az *őzerlik* (ruta lat.) magja, a „hét bolt szemetje“ (*jedi dükjan süprüntüsü*),¹ a foghagyma, tojás-

¹ Čörö-otu, őzerlik, tiken, szegfűszeg, tömjén és még egy csomó fűszer meg magkeverék.

héj, tövis (*tiken*), elnyútt papucs, szarvasbogár szarva, a lónak, nyúlnak és kosnak a feje.

Mindezek között a leghatékonyabb a *Māšallah* igéje. Mindannyiszor ezt mondja az ember, valahányszor csak félti valamijét a megigézéstől és ezt mondja akkor is, ha nem akarja, hogy a saját szeme ártson valaminek. Néha kétszer-háromszor, néha meg negyvenegyszer kell egymásután mondani, hogy: *Māšallah*, *Mašallah* . . . , jó, ha rá is köpdös hozzá egy kicsit az ember arra, a minék esetleg árthatna a nazar.

A *Māšallah* szót fölírják néha nuszának és magukkal hordják, néha meg nagyobb lapra kifestik szépen kép alakjára és felakasztják valami helyre. A nuszának vagy a képnek háromszög alakot adnak, emlékeztet a Szulejmán pecsétjére (*mühür-i-Sulejmān*).

Másszor meg aranyba, drágakövekre vésik és ékszerképen magukon viselik. A kis gyermek arczfátyolára is ráhímzik selyemmel a *Māšallah* igéjét. Az újon épült házak ormára is fel szokták írni e szót, hogy szem ne árt-hasson nékik.

A nazar-készségek (*nazar takmī* vagy *nazarlık*) között igen nagy fontosság jut a kék gyöngyöknek (*māvi bonzük*). Az alakjuk nem jó tekintetbe, a tulajdonképeni erejük magában a kék színben rejlik. Zsinórra fűzik és a nyakba akasztják, kicsiny sallangot készítve belőle a kis gyermekek *fez*-ére tűzik, ismét más helyütt csak egy-egy szem is elég e kék üvegyöngyökből. A kék szalag meg a kék ruha is nazar ellen való.

Az anyák a kis gyermek pólyájára is felszoktak tűzni egy-egy szem gyöngyöt, nem baj, ha olyan helyére is, a hol észre sem veheti más valaki. Lovak, szamarak, bivalyok nyakán és homlokán elég gyakoriak e kék üvegyöngy-sorok, Isztambul utczáin lépten-nyomon találkozhatik velük az ember. Sőt még a kosok, bárányok, macskák sem szabadulhatnak meg könnyen e nazar-talizmántól.

A borostyánt is fel szokták fűzni gyöngy alakjában és vagy egyedül, vagy kék gyöngyszemekkel keverve nyakába akasztják a kis gyerekeknek.

A datolya magját, vagy pedig az olajbogyó magját kifaragják kicsiny fapapucs alakjára és ezt is a nyaklánczra fűzik. A manna vagy a citlembik fájáról apró villa alakú ágat metszenek és ezt is odabiggyeszti a kis gyermek nyakára.

A gyermekágyas asszonyok és menyasszonyok ágyába, a kis gyermek bölcsőjébe pedig a örö-otu magvaiból hintenek, néha özerlik-magokkal keverve kicsiny zacskóba varrják és szintén oda akasztják a kis gyermek nyakába.

A örö-otu magvaiból füstölőt is készítenek, a vendégek után rendszeren ki szokták vele füstölni a gyermekágyas asszony szobáját. A kis gyermeket is többször-többször megfüstölik vele.

Eppen így használják „a hét bolt szemetjé“-t és az özerlik magvait is. A míg a kis gyermeket meg az édes anyját füstölgetik vele, igéket is mondanak hozzá, régi-régi verset:

„Özerliket szórtam, jöjjön a szépség...!	Fehér szem, kék szem,
Özerlik vagy, szépség vagy,	Szürke szem, zöld szem,
Minden házban megfordúlsz.	Sárga szem, fekete szem,
A mely házban megfordúlsz,	Hatvan, hetven,
Üzzed el a balszerencsét és a bajt!	Kiment, elment...“

Följegyeztem még egy másik ilyen mondókát is, ezt is akkor idézik, a mikor a kis gyermeket az özerlikmagvak füstölője fölé tartják:

„Égjen az özerlik,
Menjen az igézés,
Jöjjön meg a szépség!“

Az elnyűtt papucsot, foghagymafejet, túskebokrot a házak homlokzatára akasztják, hogy szem ne ártson nekik. A túske (*tiken*) arra való, hogy a szemébe szúrjon mindazoknak, a kik irigykedőleg találnának reátekinteni. A kapú fölé pedig lófejet vagy nyúlfejet akasztanak, a mi teljesen pogánykori nomád színezetet ad aztán ezeknek a könnyű faházaknak, a melyekben a városlakó török még máig is igen sokat megőrzött azokból a szokásokból, a melyeket az apái, ükapái még az ázsiai szabad pusztákon tanultak.

*

Ha jól szemügyre vesszük az oszmán-török nép babonáit, még manapság is találunk köztük néhány olyan elhomályosult szokást, hagyományt, a mely az *ős-clemek* tiszteletére és a *természeti tünemények* imádatára vezet vissza. Elhalványodott és színét-vesztette ősiség már itt a nyugati törökségnél, de elvéve itt-ott rá-rábukkan az ember

Talán még a *tűz*-nek a tiszteletéből maradt meg a legtöbb.

Nem jó a tűzbe köpni és nem jó tűzben elégetni olyan undok férgeket, mint a milyen például a bolha, meg a tetű.

A *tüssü*, vagyis az a sokféle füstölő, a melyről mindezideig szóltunk, mind a tűz ősi tiszteletére és erejében való bizakodásra mutat vissza. Nem is lehet pogányibb színezetű képet elképzelni annál, mint mikor a török anya a mangalban izzó parazsak fölé és e parazsakra vetett illatos füvek füstjébe tartja az ő kis gyermekét.

A parazsakból olvassák ki azt is, hogy jön-e vendég a házhoz, mint a hogy már találkoztunk is vele föntebb.

Ha a boldog állapotban lévő asszony tűzveszedelmet, házégést lát, a születendő kis gyermekének apró égési foltok, anyajegyek támadnak a testén. Ez ellen pedig „megpörkölik“ a kis gyermeket (*alazlamak*) gyertyalánggal és datolyapálma-rostokkal. E rostok hamvait is rádörzsölik a foltokra. A boldog állapotban lévő asszonyok pedig, ha ily házégést láttak, bedörzsölik az arcukat a leégett ház hamújával, hogy ne támadjanak majd foltok a gyermekük testén.

A *víz*-re, a tűz ellenlábás elemére vonatkozólag láttuk már a hét kútból és a hét hullámból meritett víz csodálatos erejét a kuruzslások között.

A kútnak megvan a maga külön tündére a *Kuju-anási* (a kút anyja), de a nevéen kívül ma már alig tudnak róla egyebet.

Az a szokás is ide tartozik, hogy nem húznak vizet éjjel a kútból. Nem jó vizet húzni, azt mondják.

A *Hamam-anas* (fürdő anyja, fürdő tündére) is ebből a babonakörből való. Megbeszéltük már előbb a képzeletbeli alakok között.

A föld maga is szerepel, mint orvosság a *temrije* nevű bőrbetegségnél. Újhold kelésekor egy kevéské hantot vagy port vesz az ember a földről és a sebekre dörzsöli. Ha három újhold látásakor ilyképen cselekszik, elmúlnak a sebek, mintha sohsem lettek volna. A szentek sírjairól fölmarkolt földecske is orvosság a láz ellen.

A *levegő*-vel összefüggő hiedelmek közül csak egynek jöttem a nyomára, a *jel-illeti*-nek (a szél betegsége). A reumát nevezi így a nép a babonák nyelvén. A *szél-ütés* is ilyen régi vonatkozású lehet a magyar nyelvben és babonaszóhasználatban.

A *csillagok*-ról is szól néhány babona. Minden embernek megvan a maga csillaga az égen s ha meghal egy ember, lehull a csillaga. Véték ránézni egy ilyen lehulló csillagra.

Sok hullócsillag vagy pedig üstökös (*kujrakli jıldiz*) megjelenése háborút, pestist, vagy éhséget jelent. Véték ránézni az üstökös csillagra is.

Hold- és napfogyatkozás idején azt tartja a nép, hogy a žadi fogja el a holdat vagy a napot. Ilyenkor ezánt énekelnek a minárekben és fegyvert hajigálnak a levegőbe, hogy elijesszék a žadit.

Az újhold-hoz is fűződnek némi babonás szokások, mint a hogy azt a *temrije* betegség gyógyításánál is láttuk. A *Jıldiznâme* is pontosan megírja, hogy minden más és más csillagzatú embernek mire kell néznie legelőbb, a mikor az újholdat feltűnni látja.

Tavasszal az első *mennydörgés*-kor kőhöz, falhoz, vagy egyéb kemény tárgyhoz kell az embernek a hátát dörzsölnie, megszabadul akkor abban az esztendőben minden betegségtől, különösen pedig a derékfájástól.

Ha esik az *eső* és a nap is süt egyszerre, férjhez adja a Šejtān a leányát.

Ha pedig a lakodalom napján egyszerre elpusztul az idő és elkezdi esni az eső, a menyasszonynyal megcsókoltatják egy fekete tányér fenekét és azonnal elvonulnak a felhők, kitisztul az ég.

Az *éjszaka* minden nép hitében a rejtelmek és titokszerűségek fészke. Ilyenkor járnak a rémek, a žinne, a Kul-jabāni meg a žadi. Éppen ezért nem szabad éjjel kiönteni a mosogató vizet sem, mert nem tudhatja az ember, hogy nem önthetne-e végig valamilyen kőszal-lakú žinnt, a ki aztán megharagudnék érte.

Nem jó azonkívül éjjel a szobát söpörni, nem jó lekotorni ilyenkor a pókhálókat sem, nem szabad éjjel a tükörbe nézni, sem vizet nem szabad húzni a kútból.

Az embereket környező *állatok*-nak is meglehetősen hely jut a török nép babonás hiedelmeiben. Némelyektől tart, mert azt hiszi róluk, hogy nem is állatok, hanem gonosz szellemek az állat képében. Más állatokat titkos erővel ruház fel, ismét másoknak a feltűnéséből vagy maguktartásából jósol-

gat erre is, meg amarra is és észrevesszük benne a természetben élő ember éles megfigyelő képességét.

A puszták állatvilága közül ott látjuk a lónak, kosnak és nyúlnak a fejét a megigézés ellen való védekezésben.

A ki a nyúl jobb szemét magával hordja, tekintélyesnek látszik folyton a nép előtt.

A bárány bundáján meghentergetik a kis gyermeket, vagy pedig egy kis darab kenyeret eltörnek kettőbe, az egyik felét megetetik a báránnyal a másikat a kis gyermekkel s ez olyan lesz aztán tőle, akárcsak a bárány.

A teve is hasznos állat a kuruzsló konyhájában. Aranyér ellen használják a váladékait.

Sőt még a medve, ez a hegyi és erdei lakó is belecsúszott a török babonákba. Derékfájás ellen jó a „medvemarczangolás“ (massage). A medve szőrének a füstölője orvosság a láz ellen. A medve zsirja jó a reuma ellen, ugyancsak jó ez ellen az is, ha maczkó bőrére üldögél az ember.

A kuvikról már elszámoltunk a bűbáj fejezetében.

A fekete macska már veszedelmes állat. Azt mondja rája a török ember, hogy „nincs egészen magában“ (*tekin dejıldir*), hanem bizonyára része van benne a žinnek, a gonosznak is. Azért nem is üt rá, nem is ölné meg, mert ki tudja, milyen baj származhatnék belőle?

A kutyát, a galambot sem jó a házban nevelni, mert szerencsétlenség jön arra a házra. Ha a kutya tutul, meghal valaki abban a negyedben. Kutyatutuláskor a vén asszonyok a hátára fordítják a papucsikat.

Nem jó megölni még a fali kigyót sem (*ev jılanı, temel jılanı*).

Ha pók tűnik elő a szoba valamelyik sarkában, vendég jön a házhoz. Nem jó a pókhálót máskor lesöpörni, csak a szombatnapon.

Ha a bőregér szárnyára fölírja a kereskedő a hangya imádságát (*karınza duāsi*) és ott rejtegeti valahol a boltjában, annyi lesz a vevője, akárcsak a hangya.

A kányák megszokták érezni a havat. Károgva kavarnak ilyenkor fenn a levegőben.

A gólya pedig minden esztendőben, a mikor megjön tavasszal, valami ajándékot hoz messze országokból. Ha egy darabka piros rongyot hoz, sok lesz a gyermekágyas asszony abban az esztendőben. Ha búzát vagy egyéb gabonaszemet hoz, bőség lesz, ha kigyót vagy egeret, éhínséget látnak.

Hasonlóképen a *növények* is belejátszanak a török nép babonáiba és kuruzsló mesterségébe. Az igézésnél és a füstölő-szereknél megemlítettünk már egy csomó ilyen babonás növényt meg magot.

Még a fák között is van olyan, a melyet a žinnek megszállva tarthatnak. A fügefáról is azt mondják, hogy „nincs egészen magában“ (*tekin dejıldir*) s éppen ezért nem is vágják ki.

Ha pedig valamely gyümölcsfa nem terem gyümölcsöt, megijesztik, hogy kivágják, neki mennek baltával, mikor tavasszal a virágait hozza. A fa ettől megijed és rendesen megtermi a gyümölcsét.

Ide sorozzuk még a korallról (*meržan*) szóló török babonát is. Nem

jó gyöngynek felfűzve a nyakba akasztani, mert a korall mindig azt sutogja: „*ver žan, ver žan*“ (add ki a lelkedet, add ki a lelkedet!) s a viselője előbb-utóbb meghal. Eredeti népetymologia, babona lett belőle.

Az ásványokhoz, különösen pedig a *drágakövekhez* fűződő hiedelmekre vonatkozólag egy régi, mintegy 250 éves kézirat orvostudományi munkában találtam egyes adalékokat. A könyv *Sāliḡ ibn-i-Nasrullay*-nak, IV. Muhammed szultán udvari főorvosának (*hekimbašī*) a munkája (*Gājetü-l-bejān fi tedbir-i-bedenü-l-insān*).

E könyv szerint a borostyán (*keḡlibar, küherbā*) füstölőnek használva elűz az ember közeléből mindenféle vadállatot.

A gyémánt (*elmas*) veszedelmes mérég. Fél dirhem belőle már megöli az embert. Nem szabad a szájba venni.

A jaspis (*ješim*) elhárítja a mennykőcsapást. Ha valamely helyre sokszor le-le szokott csapni a villám, oda egy hosszú póznát tűznek, a tetejére egy jaspis követ erősítenek, elhárít ez aztán onnét minden mennykőcsapást. Ugyancsak nazar meg bűbáj sem éri azt az embert, a ki jaspis követ hordozgat magával.

A korall (*meržan*) elállítja a vérzést. A kit megszáll a žinn, a nyakába akasztja és megszabadul a gonosztól.

A lazurkő (*lüživert*) elűz mindenféle gondot meg bánatot attól, a ki magával hordja.

A Mekka-kő (*hakik* vagy *Jemen hakiklarī*) gyűrűben viselve biztosít a szegénység ellen. A ki magával hordja, vitatkozásban, czivakodás közben mindig megtalálja a kellő feleletet és sohasem vall kudarcot. Erőt ad a szívnek és a fogakat épségben tartja.

A ki a rubintot (*žakut*) gyűrűbe foglalva, vagy pedig a nyakába akasztva viseli, annak nem árt a pestis, tűzben nem ég meg, a villám sem sújtja, vízbe sem fullad, a nép szemében pedig mindig tekintélyesnek látszik. Ha szomjas ember veszi a szájába, elmulik tőle a szomjusága.

A smaragd (*žümriüt*) ellenszere mindenféle mérgezésnek. Ha egy kevéskét (1 denk) összetör az ember és vízben megiszsa, elveszi a mérég hatását. Gyűrűben hordva nem éri a viselőjét nyavalyatörés. A pádisáhok fiainak születésükkor smaragdot szoktak a nyakukba akasztani, hogy ne ártson nekik az életükben pestis, mérges állat, vagy pedig nyavalyatörés. Ha a kígyó smaragdot lát, azonnal megvakul tőle, éppen ezért jó szer a kígyómarás ellen.

A topáz (*zeberžet*) szintén erőt ad a szívnek, ha porrá törve megiszsa az ember.

Az *esztendő* és *hét egyes napjai*-hoz is fűződnek különböző babonák, meg sajátos szokások.

A *Naurus* vagy *Nauröz* a tavasz ünnepe (mart. 9).¹ Jó előre már sz betűvel kezdődő hétféle fűszerből *māžunt* készítenek. Midőn aztán elközeleg az időpont, a mikor a Nap a Kos jegyében lép, egy sárgaréz csészébe vizet

¹ A Nap a Kos jegyében lép.

töltenek, egy marokra való hamut dobnak bele és a családban férfi-, asszony-, gyereknépség mind ebbe a sárgaréz csészébe néz merően. A mikor aztán pontban elérték a belépés idejét, mindenki eszik egy-egy kanálra való a mážunból s ezáltal megmenekülnek abban az esztendőben mindenféle betegségtől.

Hidrelles-kor pedig (Hidir és Ilias napján)¹ az a szokás, hogy az ünnep előestéjén az asszonyok kimennek a ház kertjébe és apró galyakból a család minden egyes tagja számára egy-egy házat építenek. Ilyen módon abban az esztendőben minden egyes családtagnak házat ad az Alláh.

Ugyancsak ekkor divatos a *Hidrelles*-játék is. Asszonyok meg leányok játszszaik. Mindegyike ad közülök valami kis jelet, tárgyat, pénzdarabot, gyűrűt . . . stb, valamennyit beleteszik egy cserépfazékba, vizet is töltenek rá, a tetejét meg lekötik vászonnal és legfelül tükröt borítanak az edényre. Az egészet pedig kiviszik a kertbe és künn hagyják egész éjszaka egy rózsabokor alatt. Másnapra pedig, vagyis *Hidrelles* napján, összegyűl a kertben a szomszéd meg a rokon leány- és asszonymépség, mindaz, a ki az előttevaló estén adott valami kis jeltárgyat a cserépfazékba. Egy asszony aztán közülök mond egy-egy kis máni-dalt, amolyan rövidke négysoros verscskét, a melynek mindegyike telve van képes, átvitt értelemmel, tréfával, élcezzel. Minden egyes találomra elmondott máni-dal után kihúz egy kis gyermek a cserépedényből valami tárgyat. A kinek a tulajdona aztán ez a kihúzott jel, arra szól az ének. Jósolgatnak belőle, főképen pedig nevetnek és mulatnak azokon az esetleges fonákságokon, a melyek történetesen a máni-dal között és a között a leány vagy asszony között vannak, a kire elmondták a dalt. — Idézi például egy asszony a következő mánit:

Kar jājor sačaklara,

Dökülür alčaklara.

Nasıl ana dourmuş,

Simijor kužaklara.

Esik a hó az ereszre,

Szakad lefelé.

Milyen anya szülte,

Nem fér az ölelő karokba . . .

. . . . És erre aztán kihúzzák esetleg egy vékony, czingár kis leányka gyűrűjét. Ilyen bohóság és ártatlan mulatozás ez végig, telve asszonyi naivsággal és kedvességgel.

A *Muharrem* újesztendő az arab időszámítás szerint. Ilyenkor családképpen egy-egy pénzdarabot szoktak az emberek elkérni valamely barátjuktól, vagy atyjukfiától. Ezt a pénzdarabot aztán kilyukasztják és odavarrják a pénzeszacskójuk fenekére. Abban az esztendőben nem fogy ki a pénz sohasem a zsebükből.

Ugyancsak a *Muharrem* hónap tiz első napjában nem tanácsos a fürdőbe sem menni, mert a fürdő falából előterem egyszerre a Hamam-anasí és elnyeli az embereket. A tizedik napon pedig serbetet tesznek e tündér számára a fürdő sarkaiba.

De nemcsak egyes ünnepeknek, hanem a hét minden áldott napjának megvan a maga apró-cseprő babonásága.

¹ Május hó 5-én a gregorianus-naptár szerint.

A *hétfő* egyike a legalkalmasabb napoknak a ház kisöprésére és a paplan behúzására. Viszont nem jó hétfői napon a körmöt levágni, mert meghal az embernek a gyermeke.

A *kedd*-i nap nem jó, nem szabad ilyenkor valami nagyobb dologba kezdeni. Ruhát sem szabad e napon szabni, meg új ruhát sem kell felhúzni kedden.

A *szerda* szintén szerencsétlen nap (l. *Çarşamba karısı*).

Csütörtök-ön kell a házat söpörni és a paplant behúzni.

A *péntek* ismét szerencsétlen nap. Házat söpörni halálos veszedelem ilyenkor. Veszedelem éri azt a férjet, a kinek a felesége ezen a napon találja mosni a ruhát.

A *szombat* nap is szerencsétlen. De azért csakis ezen a napon szabad lesöpörni a pókhálót a szögletből, de már nem a délutáni imádságidő után, sem pedig éjjel. *Vasárnap* azonban mindenféle dolgot végezhet az ember.

A *sámok* között is vannak olyanok, a melyeknek külön befolyásuk, szerepük van az oszmán-török nép babonáiban. Ilyen szent szám a *három*, *hét*, *negyven* és a *negyvenegy*. Ezek között a két utóbbi kétségtelenül arab eredetű lesz.

Láttuk már a babonás alakoknál is, hogy a perik hol hárman, hol heten, hol meg negyvenen járnak.

A kuruzslásoknál rendszeren háromszor kell valamit megtenni, ha azt akarja az ember, hogy kigyógyuljon a bajából.

A *žadira* hétszer kell rálőni egymásután, ha meg akarják sebesíteni.

A hét hullámból és a hét kútból meritett víz meggyógyít mindenféle bánatot.

A negyvenegy embertől való vászondarabokból varrott ing jó a szélütés ellen. Ugyancsak negyvenegyszer kell rámondani a kis gyermekre azt is, hogy: *Māšallah, Māšallah*, mert akkor nem árthat néki a szemverés.

Ezekben foglaltuk össze röviden az oszmán-török nép babonás alakjairól, kuruzslásairól és kisebb babonáiról szóló megfigyeléseinket.

*

Nyelvanyagomat Isztambulban gyűjtöttem és a nép ajkáról jegyeztem le. Igen nagy segítségemre volt e munkámban *Ismail Ali efendi* török barátom, a kinek a segítségével által háremekkel és török asszonyokkal sikerült összeköttetést szereznem, a hol és a kinnél bővebben tenyészik a babona és szívósabban megmarad egy-egy ősi szokás. Az ő utánjárása és tollbamondása szerint írtam le gyűjteményem nagyobb részét. *Surürü efendi*, a *meddāx* is sokban hozzájárult gyűjteményem kiegészítéséhez. Én magam, személyesen, fészkeikben is fölkerestem a török nép babonáit és babonás szokásait, bejártam egy sereg kuruzslót, ráolvasót és ólomöntő asszonyt és így szemtől-szembe is láttam a török nép boszorkánykonyháit.

A *Jüldiznâme* és *Tābirnâme* nevű könyvekből is bemutattam jelen tanulmányomban egy-egy jellemzetesebb idézetet. *Sābiç* efendi kéziratban

megmaradt orvostudományi munkájából is leírtam egyet-mást a drágakövekhez fűződő babonakörből. Találtam azonkívül egy szintén kéziratban megmaradt 60–70 éves orvosságos könyvet. Egy viddini török *kökcü*-nek a személyes följegyzései, mutatványképen átírtam belőle néhány népies gyógyítás receptjét.

Vajha használhatnék munkám eredményével nyelvtudományunknak és néprajzunknak!

Konstantinápoly, 1906. január hó 24-én.

Mészáros Gyula.

VÉGSZÓ A „TIGIN“-BEN.

Az Ethnographia XVI: 5-dik füzetében dr. Venetianer Lajos úr tántoríthatatlanul ragaszkodik továbbra is ahhoz a meggyőződéséhez, hogy nem a czimben említett, hanem egyedül a GU. EN. NA szó a helyes, és hogy ennek a jelentése „vizügyi miniszter“. Belenyugszom. Legyen az ő hite szerint.

Ezzel a kijelentéssel nyugodtan napirendre térhetnék a tárgy fölött. E második felszólamlásában igen tisztelt ellenlábasm az azonban oly újabb elemeket hozott a porondra, a melyek mellett — azt tartom — illetlenség volna részemről, ha közönyösen tovább haladnék. Ez a tekintet visz rá, hogy megálljak velük egy-két szóra.

Míg első cikkében ugyanis még csak a TIG szótag-értékét foglalta le semitanak, ellenben a GU-t átengedte a „šumírnak nevezett babiloni nyelvjárás“ részére: most már ezt az utóbbit is elkobozza s „a kérdéses ékjegyeket egész teljességében és eredetében a babiloni semiták tulajdonává teszi“. Végzi pedig ezt a műveletet akkép, hogy az „emelkedni, nőni“ jelentésű *gaah* semita gyökből származtatott *gû* = *qû* = „gabona“ szót bőséges etymologizálással, *czölöp*-ön, *ruhá*-n, *fő*-n, *ökrön*, *tulkon* stb. keresztül levezeti a *foljópart*-ra s itt összeköti egyrészt a *biká*-val és *vezérrel*, *előjáró*-val, másrészt a „súly, talentum, adó, harács“ stb. jelentésű *biltu* asszír szóval.

Diszes társaság csakugyan. Mintha azonban kissé nagyon . . . vegyes volna.

Czölöp-ről és itt mellőzött, de V. úr által felsorolt társairól röviden csak annyit említvén, hogy ezeknek — tudomásom szerint (lásd egyébiránt Delitzsch AL⁴ „Schrifttafel“-ének 148. sorszám alatti jegyét is) — a KAK, RU szótagértékű ékjegy a gyök-ideogramjuk: GU-nak számos ékjegyje közül a fenforgó esetben a következő öt alak jöhet tekintetbe. (Hogy az Ethnographia olvasóinak talán kevésbé tájékozott részével is könnyebben megértessen magamat: szükségesnek tartom a szemléltető demonstratiót.)

Legódonabb Újasszir

1.			gu(n). tig(k) = ahû, kišadu.
2.			gu(d) = alpu.
3.			szag, gu(d) = réšu.
4.			du, gu, ku, zi, zid = kîmu, nalbašu.
5.			gu(l).

Már most téve-tagadva, hogy ez a nifferi romok legfenekén talált váza-töredéken már előforduló 4. sz. a. ékjegy *gu, ku* szótagértéke csakugyan a semita *gaah* ige származéka volna: mi köze van ennek — kérdem tisztelettel — az 1. sz. a. ékjegy szótagértékéhez? Hiszen mert a németnek „Ross“ a lova, abból még nem következik, hogy „rossz“ is német jövevény. Hogy egyébiránt „gabona“ jelentéssel *gu, ku, qu* vagy egyéb ilyen forma asszír szó léteznék, arról nem tudok. Ismerem ellenben a *billû, kîmu*, meg a šumír eredetű *niszaba, šî'am, šî'im, šî-innu* és *šî'u* szavakat.

Erősen kételkedem a további következtetések értékében is.

Hogy a semita *rêšu* értékű 3-ik és az 1-ső számú ékjegy szótag-értéke közt némi hangegyezés daczára, szintén nincs semmi egybefüggés: azt a két jegy alakjának heterogenitása első pillanatra feltűnteti; valaminthogy a magyar *ár* (Preis) is nem *ár* (Ahle vagy Fluth), noha itt a hangtani egyezés még teljesebb. Az asszírban *alpu* jelentésű 2-dik és az 1-ső ékjegy alakjának teljes különbözőése épp ily kétségtelen bizonyíték arra nézve, hogy ezek sem folyománya egymásnak és hogy az „ökör“-nek nem azért volt GU az ékjegy, „mert növéssel kiemelkedik a gulyából, vagy talán mert folyók mellett volt a legelő“, hanem mivel šumírban az volt a neve. Azonban a šumír, noha úgy a „biká“-t, mint az „előljáró“-t „előkelőség“-et, „vezér“-t egyaránt GU-GAL-nak nevezte: mikor írásban bikát akart mondani: a GAL szó ékjegyét a 2-ik, ha ellenben előljáróságról, előkelőségről, vezérről esett szó, — ugyanazt az 1. sz. alatti ékjegygyel kapcsolta össze. Tehát őket nem a „nagy ökör, nagy marha“ czímmel, hanem „nagy nyakú“-val tisztelte. Akár csak a magyar köznyelv, a mely „nagy fejűek“-nek titulálja a nép előkelőségét. Szinte hajlandó vagyok már magában a két nép nyelvérzékének, hogy úgy mondjam, nyelvészeti lélektanának, nyelvészeti észjárásának ebben a szembe-szökő congenialitásban a šumír-magyar fajrokonság egyik igen nyomatékos bizonyítékát tekinteni.

Kénytelen vagyok kissé devalválni dr. Venetianer úrnak a *billu* asszír szó ideogramjához fűzött magas röptű következtetéseit is. Abban igaza van, hogy ez a képlet, úgy a mint ő mondja, az 1-ső számú, meg a „nép“ jelentésű šumír *un* (asszír *nišu*) szó ékjegyéből van összeállítva. Tehát GU + UN. Ebben a formájában azonban már csakugyan késő kori semita szerkesztmény. Hogy az előtte idegen nyelvet a semita közönség értelméhez annál közelebb hozza: az asszír tudakosság szinte kéjelgett még az egytagú šumír szavaknak is szótagokra bontásában. Az asszír tankönyvekben, köztük például az S^b jegyű híres syllabariumban csak úgy hemzsegnek a vonatkozó bizonyítékok. Attól el is tekintve, hogy a šumírok által egyetlen ékjegygyel kifejezett *dingir* = „isten“ szót *di-in-gir*-re tagolta szét, ilyen egyebek közt: *a-ad* (ad = abu), *ga-ab* (gab = irtu), *ka-a* (ka = bābu), *ša-a* (ša = libbu), *ta-ab* (tab = išipu), *gi-ir* (gir = paṭru), *ki-i* (ki = ittu), *bu-ur* (bur = pašāru) stb. és pedig a nélkül, hogy a széttagolást a vocalis hosszúságának a kiténtetése tenné szükségessé vagy indokolná. Ez az eset forog fenn szónknál is és nagyon jellemző, hogy a syllabarium a magyarázó rovatban a *gu* szótag jelölésére nem az 1-ső, hanem az 5-ik szám alatti ékjegyét használja.

De — mondom — ez a széttagolási mánia csak a késő asszír korban burjánzott el. Szó sines róla ellenben az előidőkben, teszem a Kr. e. harmadik

évezred közepére eső úgynevezett „úri második dynasztia“ korában, a miből tehát arra is bizvást következtethetünk, hogy ebben az időben a šumír még közkeletű, élőnyelv volt s nem kellett a szerkezetét mesterséges kombinációkkal tenni megérthetővé. A Revue d'Assyriologie harmadik kötetének IV. füzetében Thureau Dangin ebből a korból egész rakás mezőgazdasági s egyéb számviteli jegyzéket mutat be, a melyekben 10—15-ször előfordul a „talentum“, mindenütt az 1-ső szám alatti *gu(n)* egyetlen ékjegyének akkorbéli változásával kifejezve. Ugyanígy az „öreg“ Šargon és Naram-szín korabeli felírásokon. Az *un* szótag ékjegyének hozzájárulása nélkül. Hogy a *biltu* egyenértékese „súly, mérték“ jelentéssel, már használatban állt-e még korábban: én bizony nem tudom megmondani, mert nincs rá biztos adatom. Hanem hogy maga az egyetlen ékjegy által kifejezett szó megvolt: tanuskodik arról *Enne-U-GUN* neve, a kinek kora, Hilprecht megállapítása szerint, Ur-Zaguddu periódusába esik, a ki tehát néhány évszázaddal élt a širburlai királyok előtt s Kiš városnak, vagy tán pontosabban a Kiššatu-nak volt a királya. Mindezeknél fogva és ezekből folyólag nyilvánvaló, hogy kissé mégis . . . erőltetett az a következtetés, hogy a *biltu* = GU + UN ideogram eredeti jelentése „az ország gabonája, termése.“ A minél szemet hunyok a doktor úrnak amaz újabb . . . Bit-Jakinja felett, hogy *un*-nak *mātu* „ország“ jelentést tulajdonít, holott ez a šumír szó csupán *nišu* jelentéssel bírt; ellenben a *mātu*-t az ékjegynek szintén šumír másik szóértéke *kalama* jelentette.

Ilyenek dr. Venetianer úrnak a GU-hoz fűzött következtetései egy kis X-sugárral megvilágítva; hogy pedig a GU és TIG ékjegyének ismert legrégebb alakja mikép fest, azt az 1-ső szám alatti figura mutatja. Biz ahhoz ugyan képzelet kell, hogy benne ez az idom „vízzel telt felfordított nyakas korsó képzetét“ költse fel. Pedig szavamra mondom, hogy nem magam tákoltam össze, hanem Lugal-Zaggiszi fölírásának III. 1. sorában találtam,¹ a ki pedig hozzáértők állítása szerint nagy idővel élt Ur-Nina (következésképp még inkább az unokája E-anna-du) kora előtt. S egészen komikus jelleget kölcsönöz a balesetnek, hogy nem ennek az 1. szám alatti, hanem a „fölfordított füles kanecsohoz“ lehetőleg még kevésbé hasonlító 5. számú *gu*-nak a jelentése — „amphora“. Legalább így tanítja Hommel „Sum. Lesestücke“ 38-ik lap, 422. tételszám alatt.

. . . Ha már benne vagyok, legyen szabad itt futó visszapillantást vetnem tisztelt ellenfelem újabb cikkének arra a részére is, mely a vita magvával foglalkozik.

Ebben a részben, mint öreg ágyúkat, Delitzschet és Muss-Arnolt-ot állítja elém s szótáraikból rám olvasván, hogy *kuppu* az első szerint TIK . NE (bez. GU . BI) HA, a másik szerint TIK . NE (or. GU . BI) XA; ezen az alapon mondja ki a döntést, hogy „vagy sumér értékű szóval van dolgunk s akkor *Gu-bil-ha* olvasandó, vagy asszír értékűvel, mely esetben TIK . NE . HA a hangzása“. Tisztelettel kétségbe vonom ennek a következménynek a szükségképenvalóságát. Sőt a méltán feldicsért két lexikograf jegyzetéből én — már a mennyire gyarló nyelvtudományom engedi — azt veszem ki, hogy mindkét olvasásmód nemcsak egyaránt jogos és helyes, hanem . . . *egyaránt šumír*. Mert mit tesz az a megjegyzés?

¹ Idézi Delitzsch is „Die Entstehung des ältesten Schriftsystems“ 177. lap.

Azt teszi, hogy a kétségtelenül asszír *kuppu* egyenértékesekepen van egy három tagú ékjegyecsoport, a melyben az utolsó jegynek kizárólagos hangértéke a *ha* = *nānu* „hal“ jelentésű šumír szó. Ennél tehát variációnak nincs helye, nincs szüksége, hanem változatlan marad. Más az eset a középső ékjegygyel, a melynek nem egy, hanem több s nevezetesen *bi(l)* és *ne, ní* hangértéke van, a melyek közül tehát egyik is, a másik is egyaránt alkalmazható. Mindkét hangérték azonban egyszersmind šumír szó is. Így *bi(l)* = „tűz“ és „új“; *ne, ní* pedig „parázs, fényleni, ragyogni“ stb.; de utóbbi egyszersmind infinitív-, aztán multidő képző, meg többes III. személyű igerag s ha egyéb nem, ez a tulajdonsága teljesen kizárja, hogy a szó tiszta vizű sumír voltát meggyanusithassuk. Miután pedig, bár különböző fölfogással, arra nézve egyetértünk, hogy a jegykeplet első tagja szintén két szótag értékű: tisztelettel kérдем most már, hogy mi teszi az egyiket inkább asszír, vagy kevésbé šumírrá, mint a másikat s mi az a varázsige, a mely „ha šumér értékű szóval van dolgunk“, GU mellé az egyaránt sumír *bi(l)* és *ne* közül csupán az elsőt avatja alkalmazhatóvá; ellenben ez első ékjegy értékét azonnal TIK-ké s az egész komplexumot asszír, mihelyt a második jegyet *ne*-nek olvassuk? Ilyen nincs s a jegyecsoport, úgy a mint adva van, épp oly joggal olvasható GU-NE-HA-nak és TIK-BI(L)-HA-nak is. Delitzsch és Muss-Arnolt azonban, kik az assziriológiában már némileg avatott közönség használatára készítették szótáraikat, — ezeknek a permutációknak a fölsorolását egyszerűen fölöslegesnek tartották; a minthogy mellőzték annak is még csak jelölését is, hogy a második ékjegy BI helyett BIL-nek is olvasható, mely mulasztásukon — nagyon helyesen — maga dr. V. úr sem akad fönn.

Szóval épp az a körülmény, hogy a két jeles lexikograf az asszír *kuppu*-val szemben épp úgy megkülönböztette a GU-BI(L)-HA-t, mint a TIK-NE-HA-t: annak minden rabulisztikával daczoló egyszerű bizonyítéka, hogy mindkettő egyazon kategóriába tartozó s egyaránt nem — asszír. Egyébként a mi a TIK nacionalitását illeti, legyen szabad V. dr. urat arra figyelmeztetnem, hogy ez a szó, és pedig kizárólag TIG alakban, Gudia A. jegyű cylinder fölírásán legalább tízszer föltalálható. Pedig ez a fölírás nem asszír, hanem tiszta šumír s nem kisebb ember írta át és fordította le, mint Thureau Dangin, a kit — örömmel tapasztalom — hogy V. úr is eléggé számbavehető tekintélynek tart.

Azt is hangsúlyozza velem szemben V. úr, hogy nem a šumír, hanem a šumer az egyedül helyes olvasás és épülésemre megmagyarázza ennek a rejtelmét. — „Nekem mondja?!“ — kell önkénytelenül fölkiáltnom — a ki ennek az olvasásnak a megengedhetőségét az Ethnographia X-ik évfolyamának 354. lapján már több mint hat év előtt fejtegettem. De csak a *megengedhetőségét*, a mint annak okát is adtam ugyanott. Ezek az okok azóta sem változtak. A szót adó jegyecsoport második tagjának olvasása egyaránt *me* és *mí* (lásd Delitzsch „Schrifttafel“ 293. tétel), a harmadik tagé ellenben nem — mint a dr. úr állítja — *er*, hanem *ír* (u. o. 150. tétel) ma is, mint akkor volt, mihez képest az összevonásban most is a *šumír* a helyesebb.

... De hát nem folytatom az úgy is czéltalan szószaporitást. Annyi már kétségtelen, hogy kettőnk šumír tudománya nem hajlik össze semmikép. Dr. Venetianer úrnak okvetetlenül megvaannak a maga nyomós okai, hogy ha nem is, mint

Halevy, merő allografiának, azonban mégis legföljebb csak idiomának tekintse a „šumer-nak nevezett babiloni nyelvjárást“ s midőn egyik napi lapunkban a múlt nyár folyamán Oppert-et elparentálta: bizonyára csak a nagy tudós iránt érzett méltó tisztelet vitte rá, hogy annak a šumirologia körül szerzett bokros érdemeit mesteri vonásokkal kidomborítsa s az ő ebbeli munkálkodására éppen a magyarság figyelmét speciálisan is fölhívja. Az én álláspontom más. Én nemcsak egyes alkalmakkor, hanem általában vagyok hitvallója a šumir nép léteztének és — dr. Munkácsi hasonlíthatlanul súlyosabb érvei daczára — az ő altajiságának. Ugyanazért kutatva keresem és szívesen följegyzem azokat — a Karczagalmán innen jelentkező symptomákat, a melyek e — mondjuk — mániám támogatására szolgálnak. Ilyenül kínálkozott a TIGIN, a mely gróf Kuun Géza tanúsága szerint élő szó volt, a melyet élő népek használtak. Mivel pedig a tárgyalt ékjegy-csoportnak ez az olvasása épp oly jogos, mint a dr. Venetianer úr által vitatott másik; miután továbbá a szó alkotó részei, az ő minden bizonykodása ellenére, határozottan šumirok és mert az assziriologok egy-ketteje által eddig ráfogott jelentés bizonytalan, — viszont azok közt a körülmények közt, a melyekben vele találkozunk, a toghuz-guz értelmezés nagyon jól ráillik, természetes volt a részemről föllálitott további következtetés.

Galyóczy János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A gyermek születése és szoptatása körül való szokások Göcsejben és Hetésben.

— Második közlemény. —

Keresztszülőkül régente minden gyermeknél másokat hívtak meg. Egyes községekben s Hetés vidékén még most is ez a szokás járja s egy-egy gyermeknél 2—6 komát is hívnak. Egymást kölcsönösen is hívják, ezt duplakomáságnak nevezik. (Tofej.) Ezek között Göcsej nyugoti részein s a „szeg“-ek vidékén a falu népszerűsége vergődött izraelita koresmárosa s boltosa sem hiányzik, kit szintén el szokott a helybeli módosabb parasztriberek közül egyik-másik komául hívni, s viszont ezek nem felejtik ki a falu módosabb parasztesaládjait gyermekeik keresztszülőiül meghívni. Így van ez a reformátusok s katolikusok között is. Nagylengyel, Barabásszeg, Milej és Kustánszeg községekben. Mindenestre szép példája ez a vallási türelmességnek.

A *komákat* rendszeren a bábaasszony hívja meg, ki, mihelyt az újszülött gyermeket megfürdeti, bepólyázza, elmegy a kiszemelt egyénekhez s meghívóját a következő mondókák kíséretében: „Tisztöli N. N., hogy a ma (esetleg tegnap) született gyermekét vegyö ki a pogánságbu“. (Csertam.) Vagy: „Kérem szívessen, vádullák-e a zujszülöttet. Megszerettük magikat, vegyik ki a pogánságbu. Istent dicsirgyük embert, böcsüllük mind ezen, mind a másvilágon“. (Hosszufalu.) Továbbá „Apátu fogantatik. Anyátu születetik, én kérem hát megszerettem, mind apa és

anya, és keresztapának meg keresztanyának, ha nem vetik meg, legyenek szüivessek együnyi“. Az illetőket e meghívás nem lepi meg, mert a beállott eseményt megelőzőleg már hallottak e megtiszteltetésre előkészítő czélzásokat s rendesen készséggel szokják ráfelelni: „Igen szüivessem!“ A meghívást rendesen szívesen fogadják, a bevett szokáshoz képest keresztényi kötelességet vélnek ezzel teljesíteni, noha a komaság semmi különös, terhes kötelességet nem ró rájuk. A ki a komaságot visszautasítja, a legtöbb helyen ki van téve az egész falu megszólásának.

A komák megkegyelmezik egymást; „ü“-nek, azaz magának szólítva egymást még akkor is, ha együtt nevelkedtek, tehát kiskoruktól fogva tegeződtek. A komák egymás gyermekeit kiskomának, ezek meg az öregeket öregkomának nevezik. (Páka.)

A keresztelendő gyermeknek néhol az anya, másutt a keresztanya választ nevet. Gyakran a keresztanya, illetőleg keresztapa nevét választják. Leányoknál legelterjedtebb nevek: Ágnes, Anna, Erzsébet, Juliska, Katalin, Mária, Márta, Rozália, Teréz, Veronika. Régebben gyakori volt a Zsófia és a reformátusoknál a Lidi név is, melyet most már ritkán vesznek fel. Ujabban csaknem minden faluban nagyon felkapták az uras hangzású neveket. Pl. a leányoknál: Etelka, Fáni, Gizella, Ilka, Irma, Lujza, Margit, Paula, Vilma. Férfinévül, mint azt az Országos levéltárban levő XVI—XVIII. századbeli dicális összeírások s régi keresztelőkönyvek adatai tanúsítják, leghasználtabb keresztnevek voltak: Boldizsár, Balázs, Bálint, Ferencz, Gábor, Gáspár, György, János, István, Mihály, Péter és Pál. Ezekon kívül gyakran előforduló nevek voltak: András, Antal, Imre, László, Lőrincz, Márton, Menyhért, Miklós. Az adóösszeírási könyvekből kiírt több ezer keresztnév tanúsága szerint jelenleg legtöbbször fordul elő a János, József, István, Ferencz, Gábor, György és Pál. Gyakoriak: Vendel, Mihály, László, Károly, Imre, Péter. Ritkábban fordulnak elő: András, Antal, Balázs, Bálint, Benedek, Gáspár, Gergely, Máté, Matyás, Márton, Menyhért, Péter, Sándor, Vinceze. Az Áron és Dániel név csak a reformátusoknál fordul elő.

A régi megszokott neveket a fiúknál is kezdik mindinkább mellőzni. Most már előfordulnak olyan nevek is, melyeket előbb még nem is igen hallottak, mint Béla, Dénes, Elek, Géza, Gyula, Jenő, Kálmán, Lajos, Sándor, Tivadar.

A nevezetes szentek: György, István, János, László, Mihály, Mária, Anna, Teréz stb. napján született gyermekek még most is többnyire az illető szentek nevét kapják. Mielőtt a gyermeket *keresztelőre viszik*, vánkosába cziczamaczát és pólyájába olvasót tesznek, hogy a gonosz valahogy hozzá ne férhessen. Az anyát az ágyból leszállíttatják s egyet-kettőt lépetnek vele, hogy hamarabb tudjon járni s tiszta legyen. (Bonzodföld.) Keresztelés ideje alatt a pitvarban végig megy, hogy a gyermek előbb tudjon járni. (Szilvágy.)

A keresztelésre vitt gyermek helyére macskát tesznek, hogy jó alvó legyen. (Salomvár.) Midőn a gyermekkel keresztelőre mennek, vigyázniok kell a gyermekkel menőknek, hogy állati trágyára ne lépjenek, mert a gyermek ótvaros lesz. (Salomvár.) Midőn ilyenkor az első hídon viszik át a gyermeket, a hídon hőmpölygessék meg, hogy nyelvesebb legyen. (Göntérháza.) A milyen nemű egyénnel találkoznak az utcán először, olyan nemű gyermeke lesz az illető anyának a legközelebbi alkalommal. (Vakonya.)

A keresztelésen mindegyik komaasszony jelen szokott lenni. Az anyaközségtől távolabb lakók, a kiktől kikerül, kocsin mennek keresztelőre. A meghívott több koma, mint ugyanazon gyermek keresztszülői, egymásközt is komákká lesznek. Így válik aztán egymásközt kölcsönösen a község csaknem minden lakója komává, komaasszonynyá.

A *templomban* az oltárt egyszer vagy háromszor meg szokják kerülni, hogy az anya egészséges legyen. (Milej.) A keresztelés költségeit rendszeren a keresztszülők viselik. Keresztelő után a komaasszonyok, ha vidékbeliek, rendszeren a korcsmába térnek be, egy kis mulatozásra. Haza menet több helyen addig nem eresztik be a keresztyánokat, míg egyes fogós kérdésekre helyesen meg nem felelnek. Különben általánosabb szokás az, hogy hazaérve, a bábaasszony a szobába menve, a künn levő komaasszonyoktól azt kérdi: „Mit hoztatok?“ feleletek: „Isten bárányát!“ „Angyal bárányát!“ „Szentőt báránt!“ Vagy egyszerűen minden kérdészedés nélkül ezt mondják a szobába toppanásukkor: „Meghoztuk a zisten bárányát“. (Cserta.)

A *szobába jutva* a gyermeket egy pillanatra az ágy, pad alá dugják, egyesek ott háromszor meg is hőmpölygetik, hogy ne legyen nagyon síró. (Csertam.) A szobában levő födeles ládába teszik s ott „megbozgattyák“. Rá is zárják a födelet pár perczre. (Resznek.) A szobai szekrénybe zárják a csecsemőt, hol félóráig is hagyják. (Csesztreg.) Mindezt azon czélből teszik, hogy a gyermek jó alvó legyen.

Hetésben néhol a szoba sarkában levő söprü helyére teszik, hogy okos legyen s ne legyen csúnya beszédü. (Göntérháza.) Keresztelés napján a gyermeket nem fürdetik meg, mert nem akarják a szentelt olajat lemosni. A gyermek ruhácskáját sem vetik le. (Nagylengyel.)

Göcsej nyugoti részében keresztelés napján a gyermeket a pólyából — babonás szokásból — aznap nem bontják ki. Keresztelés után néhol, főleg a „szegekben“ keresztelőt tartanak, a mire a keresztszülőknek, még ha a harmadik faluban laknak is, illő megjelenni.

A gyermekágyban fekvő asszonynak a komaasszony, sőt néhol a szomszédok s rokonok is, kiknek illik őt meglátogatni, *ételt* szoktak vinni. Egyes helyeken a komaasszonyok 1—4-szer, másutt egy hétig mindennap visznek ételt. Ismét másutt négy nap a komaasszony, három nap pedig a közeli atyafiak tartják étellel. A hol csak egy ízben szokás ételt vinni, ott annyit küldenek, hogy ha feloszzák, egész héten elég. A vidéki községbeli komaasszony háromszornál többször ritkán küld ételt. Az először küldött étel páratlan számú (5—7) fogásból áll. Az utolján vitt ételt lehetőleg vasárnapi napon küldik ez az ú. n. „*néző*“, melynél a kosár púpozva van étellel.

Az ételt nagy, fületlen kosárban („körbez“) rakják. Van abban leves, hús, tyúkpecsenye, kalács (a mit „térden keresett kalácsnak“ neveznek, czélozva arra, hogy térdelve szült érte), fánk, patkós tészta, sőt újabban czukros sütemény, fel-fűjt, torta, piskóta is. Bor sohasem hiányzik. Ha egyes, finomabb tésztát maguk nem tudnak elkészíteni, megveszik, de ki kell tenni magukért. Az utolsó v. telnél kimaradhatatlan volt régebben a pólyás gyermek alakú „fumu“. E tészta oly nagyságú mint egy csecsemő. Egyes helyeken fejkötőt is tettek a fejére s az egészet az ú. n. korozsmába takarták. Ezen utolsó ételvívés alkalmával jó

mulatságot, göcsejiesen szólva „dárídobot“ csapnak, melyen a komák, közeli szomszédok s rokonok vannak jelen. Ilyenkor a fumut az Atyának, Fiúnak s Szentlélek Istennek nevében megkeresztelik s a vendégek közt szétosztják, kik abból esznek. Néhol ez volt a paszita. Ha a betegágyas asszonynak hajdinalevest visznek, gyermeke tetves lesz. (Bánokszentgyörgy.)

Általános hiedelem az, hogy ha valaki a komaasszonyát ki nem főzi, holta után kell e tekintetben őt kiszolgálnia. A hol nem az utolsó ételvivéskor, tartják a paszítát. ott az ételhordás lejártakor a betegágyas asszony meg szokta jegyezni, hogy mikor hozzanak a komaasszonyok kalácsot, a mi azt jelenti, hogy azon alkalommal kíván paszítát tartani. Ha ily „tudósítás“ — a hol szokásban van — nem történik, a paszita elmarad.

A paszita tartása már kialvóban van. Legépebben van még meg Nova, Tárnok, Páka s Szilvágó községek vidékén. A paszita tartását rendszeren jelesebb naphoz, vagy időszakhoz kötik: pár hét, pár hónap, néha azonban évek múltán ülik csak meg. Páka s Porszombat vidéken a paszítát a leány férjhezmenetele alkalmára tartják meg.

Ha tavasszal születik a gyermek, akkor a paszítát „új borig“, őszig halasz-
szak, ha pedig ősszel születik a gyermek, karácsony másnapján, vagyis Szent-
Istvánkor tartanak paszítát. Régebben rendszeren disznóöléskor volt. Hajdan minden
gyermeknél volt paszita, most már azonban csak 2—3 gyermek születése után,
együttesen. Pákán a paszítát igen sokan a szőlőhegyen tartják meg. Paszítára
Nagylengyelben csak a komákat, közeli rokonokat s a legjobb szomszédokat,
másutí az összes helybeli rokonságot és komákat hívják meg. Ezek az ünnepre
kalácsot visznek. A paszítát rendező gazda, ha vagyonosabb, levág egy borjút,
tehenet vagy disznót s elegendő borról, sőt némelyik zenéről is gondoskodik.

A paszita vendégség számba megy, a Csertamelléken 2—3 napig is tartott. A vendégek csak hálni mentek haza, nappal együtt voltak s vig mulatozás között a jelenlevőkre és az újszülöttre felköszöntőket is mondtak. A harmadik nap csak a legközelebbi rokonok és komák maradnak a paszítán. Midőn az anya a Boldogasszony ágyából felkel, első dolga *avatásra, beeresztésre, kieresztésre* menni a templomba. Gyermekeit magával viszi s néha a bába is elkiséri.

A templomba menetel előtt a bába meg szokja kérdezni: „Hova mész?“ felelet: „A szentegyházba, a Boldogasszon ágyába“. A gyermek fejére a bába-asszony közönséges fődöt tesz, azt mondván: „Illel csöndesek és jók legyetek, mind a hogy én millen csöndessen tartom hëgyëttetek ezet!“ (Bonezodföld.) A szobaajtóba küszöbe alá nagyfejszét tesznek, a beeresztésre való induláskor azon az asszony átlép, hogy olyan egészséges legyen mint a vas. (Göntérháza.)

A templomban misét hallgat, melynek kezdete előtt, vagy befejezése után a pap a sekrestyében megszenteli. Addig nem szabad az ily nőnek a templomba belépnie, míg a megszentelés meg nem történik. Ha a mise előtt szentelik meg, a pap bevezeti a templomba, ha azonban mise után van a szentelés, a misét a sekrestyében kell végig hallgatnia. Mise alatt a szenteléből egy kis szentet vesz s azt a gyermek feje alá teszi, hogy jó alvó legyen (Csesztreg.)

Az avatásra 3—4 hét mulva szoknak menni a nők, mert a munka kiszó-
lítja őket az ágyból. Előbbi időben csak hét hét mulva mentek. Ezen idő eltelte

előtt a lelkész be sem szentelte volna. Avatásról haza jöve az anya a kúthoz siet, ott a korsóból egyet *iszik*, hogy *bő* teje legyen. A gyermeket a tűzhely alá teszik s ott háromszor megfordítva ezt mondják: „Ille aluvu légy!” (Dobronak.) A Boldogasszony ágyából, melyet avatás előtt meg se vetnek s csak magának a betegágyas asszonynak szabad megvetni, a szalmát kiszórják, s az ólba, istállóba viszik. Avatás után a gyermeket a bölesőbe vagy kisteknöbe teszik. Eddig néhol az anyja mellett feküdt.

Avatásra menés előtt a betegágyból felkelt asszonynak sehová sem szabad menni. Azt tartják, hogy a gyermekágyas asszonynak hét hétig nem szabad az úton és a megyén túl (szomszédba) és máséra menni (kútra, rétre, telekre stb.), mert ha megszólják, újra betegségbe esik s sokkal rosszabbul lesz, mint mikor szült. (Nagylengyel.) A mely asszony szülése után hét hét előtt padlásra megy, gyermeke holdkóros lesz, a ki pedig ugyanezen idő eltelte előtt a ház sarka kieresztésének végébe ül, annak a gyermeke akasztófára kerül. (Pórszombat.)

A gyermeket az anya *szoptatja*. A szoptatás néhol 1—2 évig, másutt 3—4 évig is tart. Csertamelléke, Nagylengyel vidéken, Hetésben 1½—2 évig Bucsután, Lentiben, Salomváron 3—4 évig is szoptatják a gyermeket. Némelyek azért szoptatnak sokáig, hogy minél később szülessék gyermekük, meg azt tartják, hogy melyik gyermek minél tovább szopik, annál erősebb. Régebben általában öt éves korig szoptatták. Még most is megtörténik, hogy a gyermek kis széklet visz az anyának, azt mondva: „Nyanya, itt van a szék, agyon eziezit”. (Lenti, Salomvár.) Sőt régebben előfordult az is, hogy a 6—10 éves korukig szopó gyermekek, ha az anyjuk például kútra küldte őket, durczásan odafeleltek: „Addig nem menek, míg maga meg nem szoptat!” vagy némelyek a cseresznyefáról jólakottan leszállva, kérte az anyját, hogy szoptassa meg. (Nagylengyel.) Megtörtént az is, hogy egyik gyermek a másik születéséig szopott s akkor, ha az anyjának elég bő teje volt, mind a kettőt szoptatta. Azt szokják ilyenkor mondani: „Kicsi a gyerek, sajnálom eválasztanyi”. (Radamos.) Különben ha egyik gyerek „eruggya a másikat” vagyis az anya szoptatás ideje alatt teherbe esik, rendszeren elválaszzák a gyermeket.

Sokan azt tartják, hogy az a gyermek, a kit az anyja sokáig szoptat, szerencsétlen vagy lusta lesz. (Boczföld.)

A több éven át szopó gyermeket nagypénteki napon nem szoptatják meg, mert szopás esetén szeme embernek, állatnak árt, vagyis azzal megigézi őket. (Radamos.) A nő, hogy teje megjöjjön, szülés után nyomogatja a csöcsit. Ezt azért is teszi, hogy meg ne keményedjék. (Nagylengyel.)

A gyermek szoptatása nincs időhöz kötve, akkor szoptatják, a midőn sír. Csaknem mindegyik szoptatós anyánál megvan az, hogy éjjel elaludván, a gyermek szájában marad a csöcsbimbója. A kevés tejű asszonyok második hónapban már czukrozott vizes tejet adnak a gyermeknek.

A nő szoptatás előtt csöcsbimbóját megnyálozza, mert „szárazon e se tunná fogyni a gyerek”. Üvegből is szoptatják a gyermeket, ha az anya beteg vagy nincs elegendő teje. A gyermeket rendszeren egy év eltelte után szokják szopás mellett etetni. Ekkor már minden ételnemből kap a gyermek. A kenyeret és húsfélét az anya előbb megrágja s úgy teszi — ujjával — a szájába.

Ha az asszonynak kevés teje van, sótalan lencsét eszik a disznó-vályú végén. Máriatejet hozatnak neki a gyógyszertárból s abból eszik. Azt a bort, melyet a gyermek megkeresztelése után neki adnak, fenéig igya ki. (Nagylengyel.) Gyermekekágyból való kimenetele alkalmával öblibe kis darab kenyeret tesz s bő tejet nyer. (Szentmihályfa.)

Kútramenéskor a korszóban maradt vizet merítés előtt a kút kájára önti, s onnan leszopja; ez esetben oly bőven folyik a teje, mint a kút forrása. (Szentmihályfa.) Tejes pépet főznek a nőnek. (Hosszúfalu.) Különböztetést tartják, hogy a tejes étel a gyermekágyas asszonynál fehér „hónapszámot“ idéz elő. (Hosszúfalu.)

Az anyától a tejet el is lehet apasztani. Ha pl. egyik szoptatósasszony a másikat, szoptatás közben nézegeti, elviszi a tejet. (Nagylengyel.) Ha valamit a szoptatósasszony elől eltesznek, teje megkeménykedik s maga megbetegszik (Bucsuta).

Őszszel nem jó a gyermeket elválasztani, mert gyorsan fog majd őszielni s a ruha hamar leszakad róla. Legjobbnak tartják a gyümölcséréskor való elválasztást. (Csertam.)

Elválasztáskor, hogy a *tej elapadjon*, az emlőket kendővel keresztbe lekötik. (Csertam.) Tejesfazekat lencsőrrel jól megmelegítenek, azután azt szájával a csöcsre borítják, hogy a tejet „küszíjja“. (Barabás.) Ugyanezen czélből pintesfüveget félig megtöltenek meleg vízzel s rátapasztják a mellre. (Dobronak.) A csöcsöt sósvizes ruhával beborítják, vagy kámforos ruhát akasztanak a két csöcs közé, avagy a csöcsgombra. (Csertam.) Disznózsírral kenik meg a csöcsöt s azt rajta elszáritják. Az anya talpra ül s a szopós gyermekkel egy kanál mézet hozat, kormot kever közéje, azzal az elválasztandó gyermeket háromszor megkinálja s először a gyermek száját, azután a saját mellét megkeni vele, hogy a gyermek elszokjék a szopástól. (Dobronak.)

A fésűt mézzel megkenik s ezzel az elválasztandó gyermek alfelét meghuzogatják s többé nem fogadja el a csöcsöt. (Sárhida.) Az anya mézzel vagy foghagymával bekeni csöcsgombjával a gyermek alfelét meghuzogatják s többé sohasem kívánja a szopást. (Boczföld.) A csöcsbimbót korommal vagy paprikával bekenik. A csöcsre ruhafélét kötnek, hogy a szopni kívánó gyermek arezát, ha szopni akar, megszurja. A gyermek próbálkozásainál, a megszurásnál azt mondja az anya: farkas! (Kis-Sziget.) Fűtés után a kemenczébe egy tojást dobnak s a gyermekkel kihozatják. Ha kihozza, könnyen el lehet választani. (Bucsuta.)

Elválasztáskor az illető asszony keveset eszik s bort nem iszik.

A komák a gyermekeknek *korozsmát* szoknak adni. A korozsma ruhanemből áll: sifon-, karton-, gyolcsanyagból, fejkötőből, kalapból stb.-ből, vagy pénzből. Ezen ajándékot különböző korában veszik a gyermeknek. Néhol a gyermek születése után egy hónapra, másutt 1—5 év múlva. Csertamelléken a paszita alkalmával szoknak a keresztgyermeknek korozsmát adni. Megesik, hogy a keresztgyermek férjhezmenetele, illetőleg házasodásakor kap korozsmát. Ez akkor történik, ha 1—5 éves koráig ily ajándékot nem vett. Ha a keresztgyermek meghal, akkor a keresztszülő „testi ruhát“ s szemfődelet vesz neki.

Régebben, mint Pländer Nándor a Tud. Gyűjt. 1838. évi V. kötetében írja, kereszteltetéskor szokták a keresztanyák az újszülöttet darabka nyers vászon-

ből álló korozsmával megajándékozni. A korozsmát a gyermekeknek, legtöbb helyen husvétra szokták ajándékozni.

A korozsmát estefelé viszik el. Ilyenkor az ajándékozónak vacsora jár, a melyen a komaasszonyok s komák is résztvesznek. Vacsorakor a korozsmát a szobába viszik, ott tányérra teszik s melléje egy pohár bort helyeznek. A komaasszony, ki beviszi, azt mondja: „Engedelmet kérek ek kis figyelemre!” Azután elmondja komába jövetelét s e mondókával folytatja: „A békesség lölkö legyen közöttök, valamig beszídemet végzem! Figyelembe kérem ezen ajándíkot, a mellet mast hoztak. Látom, az asztaluk meg van teriétfe. Álgyo meg hát mast a zisten minyinyájokat! A ki mit szánt, tégyé bele!” Az asztalon levő üvegpohárba mindenki pénzt tesz. Az összegyűlt pénzt a komaasszonyok egyike kiviszi s megolvassa: „Ez se egy, ez se kettü, ez se három stb.“. A pénz a gyermeké lesz. Ezután az illető komaasszony egy pohárból bort iszik s a maradékot az asztalon a vendégek között szétönti. Végül a szobaajtót háromszor ki- s becsapja és pedig, ha paszita alkalmával vitték a korozsmát, ezen szavakkal: „Itt mas paszita van!”

Gönczi Ferencz.

Lengyel adatok a betlehemek történetéhez.

A mai felfogás tudvalevőleg Assisi szt. Ferencz személyéhez, illetve rendje, a ferenczesek működéséhez fűzi a betlehemek állítását, a miből később a betlehemi mysteriumok származtak. A dráma történetének újabb kutatói azonban, már a X. században vélik felismerni az Úr születését tárgyaló előadások nyomait, sőt függetlenül ettől a mysterium nélküli betlehemek emlékeit is már a XI. században keresik. Ide tartozik *Creizenach* (Geschichte des neuesten Dramas) és *Correra* (II praesepe a Napoli L'Arte II. 325.) a miből az következnek, hogy szt. Ferencz csak rendszerbe szedte az eddig összefüggéstelen jeleneteket s ez által „*mysterium novum*“-má kialakulását segítette elő. Kétségtelen azonban, hogy a szinszerű játék Itália földjéről terjedt el a ferenczesek révén, kik mesterük népszerű ujdonságát magukkal vitték mindenfelé. A ferenczesek mellett a másik testvérrend a klarissza apácák buzgólkodtak a betlehemek terjesztése körül. Mily gyorsan terjedtek ez új rendek s velük együtt az új mysteriumok érdekesen tárgyalja *Julian Pagaczewski Jaselka krakowskie* cz. tanulmánya, (Rocznik Krakowski. Wydawnictwo Towarzystwa Miłosnikow Historyi W Krakowie 1902. 94—137.) melyről a szoros közelség, tehát valószínű analogia, de még inkább hazai vonatkozásai kedvéért megemlékezünk.

A ferenczesek Lengyelországban legelőbb 1237-ben, tehát alapítójuk halála után 11 évvel, jelentkeznek. Krakói rendházuk ekkor keletkezett s vele együtt híres betlehemük is, mely az 1850. tűzvész alkalmával pusztult el. A klarisszák 1259-ben alapítanak kolostort, de jelentőségük voltaképpen csak 1320-ban Hedvig királyné, Lokietek Ulászló neje révén kezdődik, mikor Krakóba költöztek. Fénykorát élte a klastrom, Erzsébet „regina senior Ungariae et Poloniae“ krakói tartózkodása alatt (1370—75), mikor a királynét, a rend kegyelmes patronáját, többször látta vendégül s költségén templomát újra felszerelhette.

Erzsébet, mint tudjuk, hazánkban is különös védelmében tartotta a klarisszák rendjét: Klastromot épített neki Aradon, Szatmár-Németiben, Szászvároson és Budán. Mihelyt Krakóba ért „fényes magyar udvarával s meghonosította az Anjouk pompaszeretétét az egyszerű lengyelek között,“ figyelme szegény klarisszákról sem feledkezett meg s egyéb adományai között ekkor adta neki a betlehemet (*jasła, jasły jasenka* = pracepe, jászol), melynek egyes töredékei maiglan megvannak.

Az idézett tanulmány az összes krakói betlehemeket ismerteti műtörténeti szempontból, hosszan foglalkozik e legrégebb és Lengyelországban legelső betlehem történetével s róla, noha tulajdonképpen csak két ép alakról van szó, négy heliogravurát és hét tollrajzot mutat be. A hársfából faragott alakok, szűz Mária és szt. József eredeti ornatusban maradtak fenn. Magasságuk a talappal együtt 35,5 cm. Régebben *à tempera* festve voltak, miről még néhány folt és az alapul szolgált kréta bevonat tanuskodik. Helyenkint olajfestés nyomai is láthatók, mi a levált tempera festést pótolta, azonban ez még jobban lepergett s a faragvány csaknem tiszta.

A Madonna arcza telt, ovális, homloka magas, finomul metszett orra vékony, gyengén hajlott, arczsontjai erősen kiemelkedők, ajka ivelt. Arczán édes mosoly ül, a mit még jobban emel a ragyogó nyílt, domború üvegbetétes szem. A szobor egész testtartása, az arcz kifejezése arra vall, hogy alkotója művész volt, ki a conventionális ábrázolástól szabadulni tudott. Finom drága selyemszövetbe van öltöztetve, talán merésznek látszó, de stilszerű ruhába, mely festői ráncokban hull a trónusra. A ruha sötétzöld alapon halványzöld négyágú applikált rosettákkal behintve. Aranyos öv simul a derekához, az alja súlyos selyemszövet, hatágú gerezdes rosettákkal terhelve. Eredeti díszítés volt ezek közt az aranyos, koronával ékített gothikus *E* betűk sora, melyekből azonban már csak néhány darab maradt. A palást arany galléros szövetét ismét másféle, váltakozva körbe foglalt és szabad rosetták díszítik, soronként stilizált lóherlevélhez hasonló díszítéssel élénkítve. A palástot összefoglaló agrafának csak nyoma maradt. A színek összeválogatásában harmonia nyilatkozik, mert az egymást kiegészítő vörös és zöld szín váltakoznak, mint betét és felső szövet. A gondosan kifaragott láb aranyrózsás piros szattyán bőr csizmát visel, feltűnően hegyes orral.

A nyolezszegletű trónus kissé töredezett, de a gothikus szerkezet és ornamentikája tisztán felismerhetők. Talapzata lépcsőzetes, körbe futó lombornamentikája szőlő, vagy tán komlólevél lehet. A trónus párnázott, róla a talapzat külső szegélyeig finom művű szőnyeg hull alá. Az egész trónus, valamint a talapzat is, mennyire a nyomokból következtetni lehet, piros, lazur és sárga színű volt, a lombozat természetes zöld.

Mutatis mutandis ilyen a Szent József szobra is, sőt azt mondhatni, hogy testtartása még plastikusabb, mozdulata elevenebb. Mindezekről a szerző terjedelmes tanulmányt ír: viselettörténet, festés, ornamentika és műfaragás szempontjából nézve a szobrokat, arra a meggyőződésre jut, hogy a hagyomány nem téved, mikor a szobrokat Erzsébet királyné korába helyezi, egyszersmind azt is konstatálja, hogy mai felszerelésük maradványai korhíven eredetiek. Végül azt vezeti le fejtegetéseiből, hogy a Bambino-kultusz s ezzel együtt a később anyyira elterjedt betlehemek, ekkor kerültek Lengyelországba az Anjouk közvetítése révén.

Nehezebb felelni arra a kérdésre: ki faragta e sikerült szobrokat? Adatok teljes hiányában azt tétélezi fel, hogy az akkor Kassán dolgozó, túlnyomólag francia eredetű mesterek készíthették.

A tanulmány ezután nyolcz kép kíséretében tárgyalja a többi krakkói templomokban található betlehemek alakjait, melyek azonban csak a XVII—XVIII. századból való tipikus olasz, de kevésbé sikerült alkotások, ezért röviden végez velük s függetlenül a betlehemes játékok ismertetésére tér át. Feltételezi ugyanis, hogy a leírt két szobor csak maradványa egy nagyobb csoportzatnak, az alakok testtartásából azt keresi: eredetileg melyik jelenet illusztrálására szolgáltak. A legrégibb játéktöredékek és apróbb belső érvek alapján azt állítja, hogy az *adoratio magorum* jelenetéből valók s azért a mai csoportzatba, főleg a bölcső mellé, nem illenek. A bölcső, noha utánozni igyekszik az előbbi alakok faragó stílusát, mégis későbbi korú s diszítése a bártfai városháza asztalának ornamentikáját utánozza. Ebben az esetben a magyar hatást, feltételelesen az ismeretlen faragóművész magyarságát a szerző is koncedálja, ama sűrű érintkezés alapján, mely ekkor a Szepességgel Bártfára terjedőleg fennállott.

Magát a templomi mysteriumot a szerző az összes szobrok, emlékek és kézirati feljegyzések nyomán így fejtegeti:

1. Karácsonytól aprószentekig a tulajdonképeni *nativitas* scenája volt bemutatva, pásztorok környezetében, a kisdéd jászolban feküdt.

2. Aprószentek napján: *interfectio puerorum* viaszbábokkal ábrázolva.

3. Aprószentektől újévig visszatért az 1. kép.

4. Újévtől vízkeresztig templomi jelenet: *circumcisio Domini* katolikus habitusban levő papok között.

5. Vízkeresztkor: *adoratio magorum*. A kisdéd Mária karjaiban, mellettük József, a királyok fényes, népes kísérettel.

6. Az octava után Gyertyaszentelőig az 1. kép, de jászol helyett bölcsővel, vagy még inkább kis trónusra állított Bambino.

7. Gyertyaszentelő napján: Simeon két klerikus társaságában kezén tartva a kisdedet. Háttérben a szent család. Délután a completorium után a betlehem ünnepélyes szétbontása hymnuszok zengedezése közben.

A szerző végül Hagen „Weihnachts-Krippe“ (München, 1902.) következtéseire tesz néhány megjegyzést, a bölcső szerepét illetőleg. Nevezetesen azt hiszi, hogy az későbbi betoldás s a *Kindleinwiegen* német eredetű szokás, mely Lengyelországba jóval később terjedt át, azonban népszerű mégsem lett, mert nyomát, vagy emlékét alig egy-két templomban, akkor is csak a mysteriumok elfajulásakor találjuk. (Analog eset: hazai tótságunk chodeńie z belčovom néven ismert karácsonyi játék.)

Pagaczewski tanulmánya, a mennyire e rövid ismertetésből is látni, érdekes, Hagen adatainál régibb s mindenekfelett hazai vonatkozású, bár homályos részletekkel szolgál a betlehemi mysteriumok történetéből.

Ernyey József.

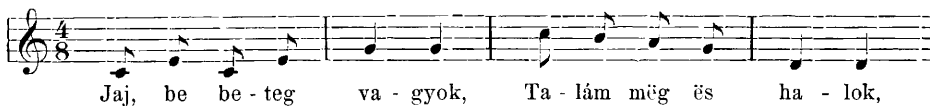
NÉPKÖLTÉS ZET É S NÉ P Z E N E .

A dévai csángók népdalaiból.

(Újabb közlemény.¹)

A dévai csángó-székely telepések között összegyűjtött népdalok ez újabb csoportjának zenei részét *Kontor Elek* budapesti zenetanár jegyezte le, midőn a közelebbi két nyári szünet alatt Déván tartózkodott.

1.

Sírom tetejibe
Három bokor rózsza,
Merre az ág hajlik,
Hull a levél rólla.*

Széggyed, rózsám, széggyed,
Fejér zsebkendőbe,
Hánszor megszagolod,
Én jussak eszédbe.

2.

Éngedd, anyám, nem a te pénzed ára,
A szeretőm hozta vásár fijába.
Héj, ladedó, stb.

Édés anyám adott neküm húsz krajczárt,
Végyek én a galambomnak bokrétát.
Héj, ladedó, stb.

Édés anyám adott neküm hat tojást,
Ültessem meg tyúkomat a bugojást.
Héj, ladedó, stb.

Búbos tyúkom, búbos még a fija és,
Valamennyi szőke legén, mind haméss.
Héj, ladedó, stb.

3.

¹ Az előző közlemény az 1904. évf. 462–474. l. jelent meg.

4.

Harmatos a kukuricza, nem reték,
Mijen haszontalan legént szereték ;
Csókomat sem vesztégetem réája,
Inkább rakom az ajtó féljára.

Borozdába szépén szól a pacsirta,
Levelemüt szóke galambom írta.
Könyves szemvel aszt olvastam belőlle,
Hogy a halál választ el engém tőlle.

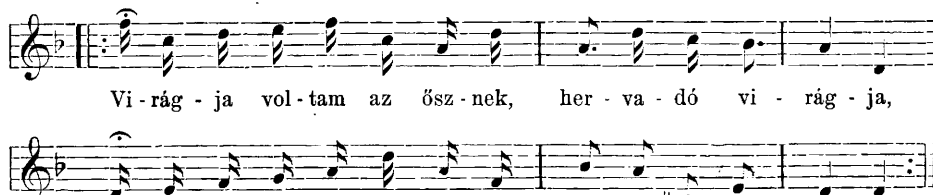
Harmatos a kukuricza levele,
Utajára vótam nálad az este,
Utajára fogtam meg az ajtód fogóját,
Küs angyalom gonosz tétted még ne bánd.

Eszt a küs lánt nem az anyja születte,
Küs pacsirta borozdába kőtoette.
Nem kell neki édés anyja dajkának,¹
Bétakarja szereteje subája.

5.

¹ „Dajkának“, e helyett: dunyhája.

Vi - rág - ja vol - tam az ősz - nek, her - va - dó vi - rág - ja,
Bár so - va sem joet - tem vó - na er - re a vi - lág - ra.

6.

Húz - zad czi - gán, ne a - lügy a szé - kén,
A - gyonn üt - lek, ha nem hú - zod szé - pënn;
Húz - zad, hogy a ró - zsám fél - ëb - regy - gyën,
Vaj pe - dig a szü - vem még - re - pegy - gyën.

7.

Hal - lod ró - zsám, hal - lod, ju - tok - ë e - széd - be,
Ju - tol ba - bám, ju - tol ëcz - czër esz - ten - dö - be,
Vaj rëg - gel, vaj es - te, ju - tok - ë e - széd - be?
Ak - kor ës csak úgy, hogy más jut - tat e - szëm - be.

Bujdosó nem vótam, apámér, anyámér, Elményék, elményék, el van vágyódásom.
Bujdosójé lëttem ëgy kevés legényétt. Andrásfalvi uccezán nincs megmaradásom.
Csillagok, csillagok, szépënn rogyogjatok, Elmënt az én rózsám, itt hagyott ingëmüt,
Annak a legënnnek útat mutassatok! Elvitte magával mindën vig kedvemët.

Azt izente vissza, visszajó tavaszra,
Ha akkorra nem jó, búzapirulásra,
Vaj visszajó őszre, falevélhullásra,
Ha akkorra sem jó, tudd meg, sova sem jó.

8.

E - veg az ab - la - kom, nem réz, Mëj - jën küs an - gya - lom be - néz.

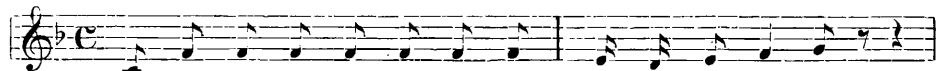
Nin-csen o - jan pi-ross haj-nal, Hogy ne sir-nék ér - ted, óh, jaj!¹

Verd meg, Isten, aszt a szüvet,
Akki kettőt, hármat szeret.

Mán én csak egyet szereték,
Mégüs eleget szenvedék.

9.

(Ballada.)

Mi - kor az ud - var - ra mën-tem, lo - va - kot lá - tok;

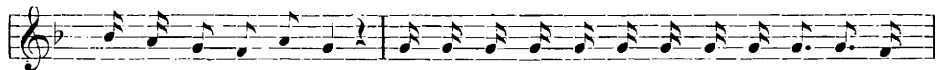
Ol - va - som: éggy, ket-tő, há - rom . . . Fe - le - ség!

Nó, mi ba - jod, an-gya - lom? Mi - fé - le lo - vak e - zék? aszt

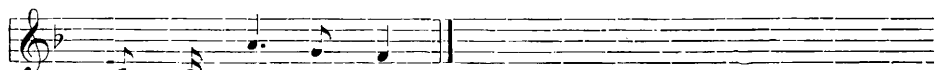
fél nem fog - ha - tom. Nó nész - ze az em - bër az át - ko - zott! Hát

ki lát itt lo - va - kot? Fe - jös te - he - nye - im a - zok, A - nyám küd - te

a - zo - kot. Fe - jös te - he - nye - id? . . . Fel - kan - tá - roz - va? Aszt

fél nem fog - ha - tom.

Mikor a pitvarba mëntem, csizmakot látok,
Olvasom: éggy, kettő, három! . . .

Feleség!

Nó, mi bajod, angyalom?

Miféle csizmak ezek? aszt fél nem foghatom.

Nó, nézze az embër az átkozott! . . .

Hát ki lát itt csizmakot?

Tejes fazakaim azok, anyám küdte azokat.

Tejes fazakaid? . . .

Felsorkantyúzza? . . .

Aszt fél nem foghatom.

Mikor az ész szobába mëntem, csákókat lá-

Olvasom: éggy, kettő, három! . . . [tok,

Feleség!

Nó, mi bajod, angyalom?

Miféle csákók ezek? aszt fél nem foghatom.

Nó, nézze az embër, az átkozott! . . .

Hát ki lát itt csákókat?

Vajas csupraim azok, anyám küdte azokat.

Vajas csupraid? . . .

Csattos szijukkal? . . .

Aszt fel nem foghatom.

¹ „Ó, jaj“ helyett „jajjal“ értendő.

Mikor a béső szobába mentem, katonákat látok,
 Olvasom : éggy, kettő, három!...
 Feleség!
 Nó, mi bajod, angyalom?
 Miféle katonák ezek? aszt fél nem foghatom.
 Nó, nézze az embír az átkozott...
 Ki lát itt katonákat?
 Szógáló lejjányaim azok, anyám küdte azokat.
 Szógáló lejjányaid?...
 Kipédrött bajuszsza!...
 Aszt fél nem foghatom.¹

10.

Szájj le hol - ló, szájj le, szájj a - lább éggy ág - ra,
 Hadd ír - jak le - ve - let mind a két szár - nyad - ra.
 Hadd ír - jak le - ve - let a - pám - nak, a - nyám - nak,
 A - pám - nak, a - nyám - nak s jegy - bé - li mát - kám - nak.

Ha kérdik : hogy vagyok? Mondd még, hogy rab vagyok,
 Kolozsvár piacvezénn térgyig vasba vagyok.
 Az én dörökajom, a toemleczen feneko,
 Az én égő gyertyám kégyók, békák szeme.

Itt van egy asztalka, gyászszal van befestve,
 Azonn van egy pohár, bánattal van telve.
 Akárkié légyen az a teli pohár,
 Csak az enyim légyen a megvátó halál...

11.

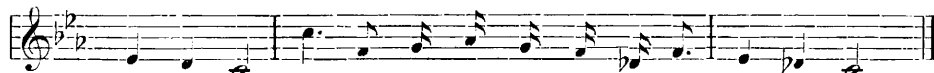
Bu - ko - vi - na mit vé - tét - tem, Hogy én ben - ned

¹ Ez a darab befejezetlennek látszik, többekkel végig mondtam különböző alkal-
 makkor, de mindenik csak ennyit tudott belőle.

Teljesebb szövegű változatát l. Kriza : Vadrózsák, 242. és 538. l.

nem él - het - tem? jaj, jaj, jaj! Má - sok él - nek nagy kü - gye - senn,

jaj, jaj, jaj! S én buj - do - som ke - ser - ve - senn, jaj, jaj, jaj!

Sír a szemem, mind a kettő,
Foj a koenyvem mind az esső.
Sír a szemem, foj a koenyvem,
Mét igazán fáj a szüvem.

Én Istenöm, mi jaz oka?
(Ki se méheték az útra?)
Ha kimönyök a kapuba,
Vigyázkodom ide s tova,
Mind a madár a fogóba.

Édes hazám, Andrásfalva,
Látlak-é még még valaha?
Látom füstid, de csak elig,
Hogy az égönn fetekéllik.

Elbujdosnám, ninesen kívül,
Kényerem sincsen, hogy mivel.
Kérnék köcsönn, de nem adnak,
Mét tuggyák, hogy szügén vagyok.

Búsulok és, bánkodom és,
Rajtam elfér, ha sirok és.
Fáj a szüvem a hazámétt,
S az én sok jó barátométt.

Gyűjtötte: *Kolumbán Samu.*

Magyar halottas tánczok.

Őseink a tisztességes temetés méltó befejezésének tartották mindenkor a halotti lakomának: a *tornak* megülését. Családi régiségeink színes képeket rajzolnak e lakomák ünnepeiről. Úr és paraszt egyaránt becsületbeli kötelességének tartotta, hogy temetés után hozzátartozójának tiszteletére a tort megtartsa. A gazdagok nagy pompával, a szegények tehetségükhöz mértén ülték meg a halotti vendégséget. Sőt nemcsak közvetlenül a temetés után, hanem utóbb a halálozás évforduló napján is megtartották a kedvelt halott torát. Az ősi hagyomány olyan erős volt, hogy hallatlanra vették az egyháznak még oly maró gúnnyal teljes kárhóztató szavát is, a minő teszem *Alvinczi Péter* nagynevű predikátor uramé volt, hogy: „a holt emberekért esztendőnként való tor csinálás ördögi találmány“ (Itinerarium Catholicum 100. l.). Az „ördögi“ jelző senkit se tartott vissza, hogy tovább ne csinálja a tort.

A hajdani írott emlékek elmondják, miként ettek-ittak e lakomákon a gyászolók, „*gajdolásokkal dicséretit a halotnac előszámlálván*“ (Comenius: *Janua linguae Latinae* 213. l.); de arról mélyen hallgatnak, hogy főleg a gazdagabbak torain sajátos ének és zene mellett tánczokat is jártak. Tudomásom szerint mindössze egy hazai adat bizonyítja e tánczszokásnak egykori divatját: *Czinka Pannának fenmaradt halottas táncznótája*. Ebből pedig mit se tudhatunk meg a táncz, vagy a tánczok milyenségéről.

Van azonban egy XVII. századbeli külföldi munka, a mely nemcsak megemlékezik a magyar halottas tánczokról, hanem röviden le is írja őket - szám

szerint hármát — s ez az: „*Ungarischer oder Dacianischer Simplificissimus*“ útirajzszerű német mű, a mely hazánknak XVII. századi állapotáról elég elfogulatlanul számos érdekes, másutt nem található vonást jegyzett fel.¹

A szóbeli halottas tánczokról a 29. fejezetben szól „*Was Simplificissimus auf dem Land und in den Städten bei ungrischen Leichen gesehen*“ czimmel.

Ipolyi Arnold Magyar mythológiájában (560—561. l.) az 1683-iki kiadás után közzétette a leírás eredeti német szövegét, de több lényeges hibával; azért én az 1684-iki kiadás után adom itt hű magyar fordításban Simplificissimus megfigyeléseit:

„Ezután urammal egy földesuraság temetésére mentem. Azon *befejezésül tánczoltak*, de egészen szomorú és sírással elegyes félig vig tánczot, a melyhez néhány sirató asszony (Klag-Weiber) énekelt és sirt.

Egy kis idő múlva jött egy úr s a maga tót (windisch) zenésztől a *tristo vdov tanez-et*, azaz: a háromszázözvegyasszony tánczát kívánta hallani. Ennek a hallása valami sajátságosnak (sonderbares) tetszett előttem; hozzá a táncz alatt énekeltek és sirtak is. Érdekes volt látni és hallani s nekem *pogány* jellegűnek tűnt fel. Este evésnél megkérdeztem a zenészt, — akartam mondani — magyar muzsikust, (a ki minden ételhez vagy tractamentumhoz külön nótát v. sonátát tudott játszani, mint: a káposztához a *káposzta-sonátát* v. nótát, a lúdhhoz a *húsnótát*, a sült-höz a *petzina* v. *petschina-sonátát* v. nótát és következetesen minden fogáshoz egy különleges nótát),² honnét van ennek a háromszázözvegyasszony tánczának a neve. Az — mint egy igen híres és kedvelt udvari és kamaramuzsikus a maga úri pajtásával: a dudával! — a következő felvilágosítást adta róla: Egyszer az aranyban és ezüstben gazdag erdélyi határvárosnál: *Natbany* v. *Nagybaniá*-nál a bányában sok tárna beomlott s néhány száz ember a földben lelte halálát, minek következtében háromszázan lettek özvegyé. Erre egy erdélyi herceg, kinek a bánya tulajdona volt s a ki éppen ott tartózkodott, a megözvegyült asszonyokat a többi bányaalkalmazottal együtt megvendégelte és lerészegítette (ihnen Rausche anhencken lassen); de emellett eltitkolta férjeik halálát. Végül mind a háromszázat egyszerre tánczba vitette s ezalatt úri vendégeinek, a mágnásoknak fölfedte a dolgot és így szólott: Ti urak, ez ám egy ritka táncz; egész éltetekben nem fogtok háromszáz özvegyasszonyt ily vidáman és tánczolva látni, mint most itt láttok! — Erre nagy jajveszéklés és siralom támadt, mivel megtudták, hogy férjeik életüket veszítették. Ámde megvigasztaltatta őket; rövid idő alatt valamennyit egyszerre újra férjhez adatta és megajándékozva bocsátotta őket el. Ez Felső-Magyarországon általánosan ismert dolog; nem mese!

¹ A kik eddig ismertették, csak egy hajdani kiadását említik: 1683-ból. Van azonban egy második is 1684-ből, négy vagy öt képpel s némi tartalmi bővüléssel. A mult század közepéről való kiadása alig érdemel említést.

² Érdekes mennyire összevág ez az adat a Freiburgban 1683-ban (tehát egy időben) kiadott „*Ungarische Wahrheitsgeige*“ cz. gúnyoló irat következő megjegyzésével: „A magyar lakomák alkalmával minden fogásnak vagy ételnek megvan a maga sonátája, a melyet nótának neveznek; legfőbb ezek között a *káposzta-nóta* (Sauerkraut-nóta).“ V. ö. továbbá: „Bercsényi kuruczairól ír á egyszer gr. Forgách: Bercsényi bátyám is szereti, ha muzsikásai a *tehénhús-nóta* mellett el tudják vonni a *Rajta kurucz-tánczot*.“ Thaly, tanulmányok a Rákóczy korból 47. l.

Különben egyik magyar városban is láttam temetés alkalmával egy sajátságos tánczot. Egy (legény) lefeküdt a szoba közepére; kezeit és lábait szétterjesztette. Az arcza zsebkendővel volt letakarva. Így feküdt ottan s egyáltalán nem mozdult. Erre megbagyták a zenészek, hogy dudáján a *holtak tánczát* (den Todten-Tantz) játszsza. Mihelyt az belekezdett, néhány férfi- és nőszemély a fekvő fickót énekelve és félig sirva körüljárta. Összetették mellén a kezeit s a lábait egybekötötték. Majd hasra fektették, majd meg hanyatt és mindenféle játékot üztek vele. Végül egyenként felállították és tánczoltak vele. Fertelmes (abscheulich) volt őt nézni, mivel a fickó legkisebbet se mozdult, hanem, a hogy tagjait állították, úgy maradt rögtön megmerevedve. S ilyen undorító játékot menyekzőkön is láttam, mintegy frissítőül és farsangi bohóságul üzni. Azonban értesültem róla, hogy az Isten bizonyos alkalmal egy ilyen játékost megbüntetett, a mennyiben az, ki a holtat akarta mutatni, valósággal halva maradt ottan.“ (213—214. l.)

Ezek a Simplicissismustól leírt halottas tánczok, melyek méltán tarthatnak számot érdeklődésünkre. Vegyük tehát őket vizsgálat alá!

Az első gondolat, a mely önkénytelen fölmerül bennünk, az, vajjon csakugyan magyar s nem valami nemzetiségi: szláv vagy oláh tánczokkal van-e itt dolgunk?

Ezt a kérdést positiv honi adatok híján teljes biztossággal természetesen nem lehet eldöntenünk; ámde többször meghányt-vetett véleményem szerint igen erős valószínűség szól a mellett, hogy Simplicissimus *magyar szokást rajzol*.

Nem is említve azt, hogy a leírta tánczok czimében kereken kimondja, hogy a „*bei ungrischen Leichen*,” vagyis: *a magyar temetéseken látott tapasztalatait írja le, kiemelendőnek tartom a következőket:*

Az első két tánczot egy magyar főúr temetési torán tánczolják, a melyen szintén előkelő magyar urak voltak jelen, a kikről bajosan tehető fel, hogy nem ősi, hanem idegen szokással akarták elhunyt barátjuk emlékét megtisztelni.

A második táncz eredetét, mint megtörtént dolgot a leíró egy magyar lakóságú bányavárosba, Nagybányára vezeti vissza, a mely akkor valamelyik erdélyi fejedelemnek volt birtokában. Mindkét körülmény a magyarság mellett szól.

Igaz ugyan, hogy *tót* zenészről van benne említés és *tri sto vdov tanez*-ről, a mi szláv szokásra vallana; ámde ennek oka tisztán csak az lehet, hogy az illető udvari dudás esetlegesen tót ember volt; ez tehát még nem jelenti a táncznak is szláv eredetét, annál inkább sem, mert hisz Simplicissimus ugyanazt a „*windischen Spielmann*“-t „*magyar muzsikus*“-nak (ungarischen Musikanten) is nevezi, a ki *húsnótát, káposztanótát, pecsenyenótát* stb. játszik. Magának a dudának szláv ere-

¹ Ezen utóbbi táncznak leírását Káldy Gyula is közölte már magyarul. „A régibb és újabb magyar tánczokról 1567—1848.“ cz. felolvasásban (3—4. l.), de hogy mily önkényesen változtatott és rövidített rajta, annak bizonyosságául ide iktatom a fordítását: „Csodálatos tánczot láttam *a magyar városokban* (?). Egy legény lefeküdt a szoba közepére, kezeit, lábait elnyújtotta, arczát kendővel letakarták s mozdulatlanul maradt. Ekkor a dudás rákezdett a halottas tánczra, mire férfiak és asszonyok félig énekelve, félig siránkozva, körüljárták a fekvőt, kezeit mellén összetették, lábait megkötötték, végre lassanként egészen felállították és *tánczoltak körülötte* (?). Fertelmes volt azt nézni, mert a fickó nem mozdult és így maradt megmerevedve. Azonban úgy értesültem, hogy Isten egyszer meg is büntette a játékosokat, mert *Kassán* (?) az a fickó, ki a halottat játszotta, egyszer csak valósággal halva maradt.“

dete — a mennyiben őseink minden valószínűség szerint, szlávoktól vették át — sem bizonyít a táncz szláv volta mellett, mert hiszen tudott dolog, hogy abban az időben kedvelt hangszer volt az erdélyi fejedelmi udvarban is; azután meg ne feledjük, hogy bús színezetű, dünyögő hangjával különösen alkalmas hangszer volt az illetén szomorú tánczokhoz.

Eötvös Károly a Vasárnapi Ujság 1885-iki évfolyamában a hajdani magyar udvari bálokról írván, egyebek közt fölemlíti (30. l.), hogy régente az erdélyi fejedelmi udvar multságainak egyik kedvelt táncza a „háromszázövegyasszony-táncza“ volt. Nem tudom ugyan, honnét veszi ezen állításának alapját, de ha — mint föltehetni — szavahihető forrásra támaszkodik, kétségtelenül erős bizonyosságát adja a szóbeli táncz magyar eredetének.

A valószínűség tehát a két első táncznak *magyar volta* mellett szól. De ha e mellett netalántán valaki a *magyar eredetükben* még kételkedhetnék, annyi bizonyos, hogy *magyar temetéseken való szokásos voltukban semmi kétség sem lehet.*

A mi áll ezekre, ugyanazt mondhatjuk a harmadik: legrészletesebben rajzolt tánczra is. A leíró egyenesen kimondja, hogy azt „in einer ungarischen Stadt“, azaz: magyar városban látta, utóbb pedig hozzá teszi, hogy ugyanezt menyekzőkön is látta tánczolni, a mi kétségtelenül régebbi szokás-jelleget mutat.

Van azonban az előadottakon kívül még egy igen számottevő erősség, a mely megingathatlanul tanakodik a halottas táncz egykori magyar szokása mellett. Míg ugyanis a hazai nemzetiségi vidékeken ennek semmi nyomát sem találjuk, addig három magyar helyen, még pedig *Pécskán, Szegeden és Szajánban* (Torontál m.) mai napig fenmaradt némi emlékezete.

Kálmány Lajos „Koszorúk az Alföld vadvirágaiból“ cz. népköltés-gyűjteményében följegyezte a pécskaiakról (I. k. 225—226. l.), hogy valahányszor ki nem házасított legényt vagy leányt temetnek, rendesen megtartják a lakodalmat: a halottat zeneszóval kísérik a temetőbe s temetés után a legények a Rákóczy-induló hangjai mellett ugrálnak egy sort a temető kapujában, majd a halottas házba térnek s ott esznek-isznak és tánczolnak.

A szajániak is, ha fiatalot temetnek, a torán tánczolnak, bár e szokást mind jobban kezdik már elhagyni.

Még érdekesebb idevágó adat, a melyet ugyancsak *Kálmány L.* állít a szeged-felsővárosiakról „Szeged népe“ cz. gyűjteményében (II. k. 210. l.) Eszerint Szeged-Felsővárosan a halottat éneklő asszony — a ki, míg a halott terítón fekszik, istenes énekeket énekelget — a temetést követő torban, mikor már jól ettek-ittak, fejére teszi a boros üveget és a kánai menyekzőről szóló dalt dalolva tánczol. Megezik az is, hogy másodmagával tánczol.

Kovács János „Szeged és népe“ cz. terjedelmes monographiájában fölemlíti, hogy ő a sirató asszonynak illetén tánczát nem látta, de annak harmincz-negyven év előtt többször volt tanuja, hogy a szeged-felsővárosi halotti torokban a „kánaáni menyekző“-ről szóló ének¹ dallamára tánczoltak. (295. l.)

¹ Ezen ének tartalmában a bibliai tárgy világi elemmel szövődik át; a dallama vig, kissé világias. A befejező sorai *Kovács* szerint így hangzanak: „Úgy megforgatták Magdolnát, mind elhullajtotta kontyát Kánán menyegzőbe“; *Kálmány* szerint pedig: „Aggya Isten, hogy ha örülünk, mikor lakodalmat hirdetünk, jó bor mellett duda nekű,

Íme három, bár gyérszavú bizonyosság a jelenkorból arra, hogy a halotti torokon való tánczolás nem is oly régen még a pór nép körében is szokásos volt (sőt részben ma is az!). Ez is erősíthet bennünket azon alapos hitünkben, hogy a Simplicissimus közölte temetési tánczok ősi magyar hagyományok, nem pedig idegenből vett utánzatok.

Végül maga az idegen szerző is nagyon valószínűvé teszi ezt azzal, hogy a közölte tánczokat a „sonderbar“: *sajátságos, különleges* jelzővel illeti, sőt a *háromszázötvenegy asszony tánczát* egyenesen *pogány-jellegűnek* (das kam mir fast auf *heydnische Art* vor). Már pedig tudnivaló, hogy neki ismernie kellett a korabeli német *Todten-tanz*-okat, sőt mivel saját bevallása szerint nagyobb szláv vidéket is beutazott, a szláv tánczoknak ilyenmű esetleges szokásáról is lehetett tudomása. Különben is jó megfigyelő s eléggé elfogulatlan bíráló. Mégis a jelzett módon ítél halottas tánczainkról. Nincsen tehát semmi visszatartó ok se reá, hogy ne számítsuk őket ősi nemzeti hagyományaink közé.

Azt természetesen lehetetlen manap eldönteni, vajjon a pogány korból maradtak-e ránk, vagy a későbbi kor szülte őket; de hát ez nem is olyan fontos tisztázni; a fő dolog az, hogy *magunkénak állíthatjuk mind a hármat*.¹

Az eredet, illetőleg a szokás magyar voltának tisztázása után mutassunk rá pár szóval a közölt tánczok jellemző sajátosságaira is:

Közös vonásuk, hogy mind a három énekkel és sirással kísért, tehát szertartásos táncz volt. S ez a vonás teljesen összevág azon szeged-felsővárosi szokással, hogy a halotti torokban a kánai menyekzöről szóló dalt éneklik, s ennek dallamára perdülnek tánczra is. Az a körülmény pedig, hogy az énekben és tánczban a sirató asszony viszi a főszerepet, megint csak emlékezetünkbe juttatja a Simplicissimus „Klag-Weib“-jeit.

Bár az első táncznál külön nincsen említve, mégis igen valószínűen mindháromnak hangszere a duda volt (a két utóbbinak egészen bizonyosan!). Alkalmasabb hangszer nem is lehetett hozzájuk. Érdekes, hogy a kánai menyekzöről szóló szegedi ének szintén dudát emleget: „Jó bor mellett *duda nekü* bolond a táncz.“ Ez azonban véletlen egyezés is lehet.

A hangszerrel kapcsolatosan megjegyezhetjük, hogy mindegyik táncznak külön, még pedig szöveges dallama volt. Mind a dallam, mind a szöveg a gyászos alkalomhoz illően szomorú volt. A felváltva belevegyített ének és jajgatás az egész szertartás drámaszerűvé tette.

Az első táncz choreographiájára vonatkozólag a szükséges leírásból csak annyit vehetünk ki, hogy lassú és kimért mozgású táncz volt.

bolond a táncz ugrás nekü — Kána menyegzőbe.“ NB. *Kálmány* a „Szeged népe“-nek I. kötetében közli az egész éneket (108. l.)

¹ *Káldy Gy.* már idéztem felolvasásában azt mondja (3. l.), hogy a *a hunok és régi magyarok* nemcsak ének mellett földelték el halottjaikat, hanem befejezésül a *sírdomb körül lassú körtánczot is jártak*. Szerinte a *halottas táncz volt valószínűleg a legrégebb magyar táncz*, melyet egyenesen a pogány temetési szertartások maradványaképpen századokon át tánczolt népünk. Mindkét állítás igaz lehet, de csak mint *puszta föltevés*, a melyet történeti adatok nem támogatnak. Igaz ugyan, hogy az 1279-iki budai zsinat eltiltotta a temetőben való tánczolást. De ez még nem elegendő bizonyosság a mellett, hogy a halottas tánczot valóságos pogány korból örököltük.

A második, minthogy egy gyászos eseménynek drámai jelképezése volt, bizonyára változatos mozgásalakzatokat mutatott. Ez már azért is valószínű, mivel kétségtelenül tömegtáncz volt. Az első fele vidám, sőt tomboló lehetett, a másik ellenben gyászos és lassú mozdulatú, míg a befejezése megint vidám élénkséget mutatott.

Sajnálni lehet, hogy az idegen szerző némi choreographikus leírást csupán a harmadik tánczról ad, a mely ép ezért leginkább fölkelti érdeklődésünket. Ez, mint látnivaló, határozottan játékos táncz volt, a melynek járása s még inkább nézése valóban „*abscheulich*“ : undorító lehetett. Nem is említve, hogy azokat, a miket benne a tánczos férfiak és nők a magát holtnak tetető legénnyel műveltek, mai izléssel nem igen tudnók elviselni; ki kell mondanunk, hogy századokkal visszamenve se találhatunk elég mélységet szilaj őseink számára, a kik e fertelmes tánczot még lakodalmaikban is el tudták járni — mintegy „*frisstöül, üdülésül v. farsangi bohóságképpen*“ (als eine Recreation oder Fastnacht-Spiel“). Ha az 1279-iki budai zsinatnak temetői táncz-tilalma erre, vagy ehhez hasonló tánczra vonatkozott, gánoszt semmi esetre sem érdemelhet az utókortól.

Egyébként pedig azzal az óhajással fejezem be ismertetésemet, vajha sikerülne a bemutatott magyar halottas tánczokat hazai egykorú tanúbizonyságokkal minél jobban megvilágítanunk.

Dr. Réthei Prikkel Marián.

IRODALOM.

Osztják népköltési gyűjtemény.

Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. V. kötet. Osztj. népk. gyűjt. az osztj. nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medvénekek. *Reguly Antal* hagyatéka és a saját gyűjtése alapján közlésezi *Pápay József*. Budapest. — 1905. — Leipzig. —

A hozzánk nyelvileg oly közel álló osztják népnek és nyelvének megismertetésére újabb időben magyar részről nagyon kevés történt. Alig van a finn-ugor nyelvek között még egy, a melyből kevesebb anyag állna rendelkezésünkre, mint éppen az osztjából. A finn *Karjalainen*, ki a Finn-ugor társaság folyóiratában (*Journal de la Soc. F. ougr.*) oly kitünő néprajzi ismertetését nyújtá a mai osztjakságnak, nyelvi anyagot eddigelé nem adott ki s így a nyelvvel magával megismerni óhajónak forrásai mind mai napig *Hunfalvy*,¹ *Patkanov*² és *Ahlqvist*³ közlései voltak, melyek sem folklorisztikus, sem nyelvészeti szempontból nem érnek föl a jelen gyűjteménnyel. *Munkácsi Bernát* dús vogul népkölt. gyűjteményei után

¹ *Hunfalvy*: Az éjszaki osztják nyelv Vologodszki fordításainak és orosz-osztják szótárának alapján, tekintettel mind Castrén déli osztják grammatikájára, mind a *Reguly* hozta szójegyzékre s eredeti osztják énekekre. Írta H. P. Bpest, 1875. Nyk. XI.

² *Patkanov*: Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie. St. Petersburg. 1897.

³ *Ahlqvist*: Über die Sprache der Nord-Ostjaken: I. Sprachtexte u. Wortersammlung. Helsingfors, 1880.

kétség sem merülhetett föl az iránt, hogy a vogul néppel szokásokra, életmódra és nyelvre nézve oly közel rokon osztják népnek is értékes és gazdag népköltésze van. A hagyományos népköltés azonban, mint legtöbb népnél, itt is egyre hanyatlik; a régi becses és szép énekek feledésbe mennek s legföljebb nyelvi szempontból figyelmet érdemlő könnyed dalok teremnek. Reguly akkor járt az osztjákoknál, mikor ez a költészet még virágjában volt és a lelkes gyűjtő több epikai éneket jegyzett föl.

Pápaynak főérdeme, hogy Reguly jegyzetei alapján sikerült megállapítania R. útjának irányát s ez alapon a mindeddig megfejtetlen énekeket fonétikai pontossággal átírta s hü és zamatos magyar fordítással kísérte s Reguly életrajzát történeti hűséggel egybeállította. *Herrmann* Antal és *Tolnai* Vilmos gondos német fordítása pedig a külföld tudósai számára is hozzáférhetővé tette ezeket a néprajzi és nyelvtudományi szempontból egyaránt becses énekeket.

A gyűjtemény mindössze 10 darab népkölt. terméket foglal magában; és pedig 4 hőseneket, 2 medveéneket s 4 ú. n. istenidéző igét; a legutóbb említetteket maga Pápay gyűjtötte.

A *hősénekek*, melyek közül kettő körülbelül másfélezer sorra terjed, istenekké lett hősök tetteit zengik. Reguly idejében még virágzott a pogány vallás, melynek melegágyából sarjadtak ki a népköltészetnek e sajátságos, csodás virágai. Ezekben az énekekben szemünk előtt születik a mithosz: az istenné lett hős bálványképe maga beszél el sorsát, vitézkedését és megdicsőülését. Mint a testvér vogul nép költészetében, itt is mindig maga a hős beszél, a mi rendkívüli elevenséget, drámai mozgalmasságot kölcsönöz ezeknek az énekeknek. A hős rendesen fejedelmi származású; apja-anyja kiskorában veszett el a harc vészei között s a kis fejedelemlhős árvaságra marad. Valamelyik fejedelmi rokona s ennek „*házgondviselő-asszonya*“ nevelik őt föl gyöngéd szeretettel. Felnövekedvén, pánczélt ölt, ragyogó kardot ragad s elindul vérboszút állni atyja egykori gyilkosain. Másik éneken leányszerzés az ifjú dalia célja; véres küzdelem után megszerzi a fejedelemléányt. Majd ijjesinálásra alkalmas fát megy keresni a rengetegbe; föl is találja a bűvös fát, de a fa nemtője megjelenik s neki sok veszedelemmel kell megküzdenie, míg megszerzi a csodaerejű fát. Halála után megfaragják a hős bálványképét, odaállítják a szent ligetbe, rendesen forrásfőhöz a „*deszkája ragyogó bálványház*“-ba, hol népe buzgó tisztelettel veszi körül.

Vannak, a kik azt állítják, hogy az osztják hősenekben nincs összefüggés, hogy a szerkezet lazasága s az események fonalának kuszáltsága lehetetlenné teszik a megértésüket s ennél fogva a népköltés szokásos bájának, üdeségének hijával vannak. Ahlqvist is ezen a véleményen volt. Való az, hogy ezek az énekek *első olvasásra* zavarosaknak látszanak; de ha másodszor, harmadszor olvassuk őket figyelemmel és költői fogékonysággal, feltárul előttünk e népköltésnek hamisítatlan szépsége s látjuk a lélektani kapcsolatot, mely a széttöredezetteknek látszó részeket egymáshoz fűzi. Természetesen vannak oly részek, hol az illető diktáló maga is elveszté az elbeszélés fonalát pillanatnyi zavarában vagy feledékenységből; de ezek a részek nem teszik tönkre az elbeszélés egységét. Úgy hiszem tehát, nem végzek fölösleges munkát, ha az énekek tartalmát egybefüggő előadásban megismertetem az olvasóval.

A 18 ívnyi népkölt. gyűjtemény első darabja az 1330 verssorból álló „*Munkes χ̄nt-tōrēm-ār: A munkeszi hadisten éneke.*“ Ennek tartalma a köv. — (A hős maga szól, első személyben; mi azonban könnyebb megérthetés kedvéért harmadik személyben mondjuk el a történetet.) A hősnek kis láb mellett van a háza. Fejedelem-hős bácsija és ennek házgondviselőné-asszonya nevelik föl az apátlan-anyátlan árvát. A bácsi neve: „Koppasztott-makkréce-magasságú-fejedelemhős.“ Nagy szeretettel ápolják; a házgondviselőné reggel megmosdatja, felöltözteti és megcsókolja. A hős ezután kimegy a „bálvány nyaka magasságú fészkesváros“ terére sok szolgálégényével együtt; ott először fatörzsre lövöldöz, majd fűszár- és vesszőnyil-játékot játszanak. A város egykoron népes volt, de sűrű ellenhad járta be; most tele van sírhalommal. Alig maradt meg a véres harcából tíz-húsz sebes testű öreg ember... Magát az ifjú hőst „Városi-ember-gyűjtötte-medve-fejébúbjában-dús-gyomor-fejedelem-hősnek“ nevezik. (Bátor medvevadász.)

A játék (lovagi torna) végeztével az ifjú hős visszatér házába. Bácsikája a tűz mellett melegszik; a gondviselőné levetkőzteti hadi ruhájából. Ekkor látja, hogy bácsija fehér testét sok seb borítja, melyet a sűrű ellenség ejtett rajta. Párbeszéd fejlődik ki köztük. A hős mondja: tudja, hogy az egykor népes várost elpusztította az ellen. A bácsi feleli: az égben lakó atya az alvidéki tenger végéről „fekete szájú, alvilági vész fejedelme ülte“ hét csónakot küldte tele hőssel. Ezek földúlták a várost, a hős akkor lett árva, az alvilági csónakba tették (megölték) apját-anyját. Ő fiatal korában nem játszott nyiljatekót, hanem sok tört állított, fajdra vadászott. Egyszer „férfigombos réti öreg“ (medve) ütött rája, az tépett rajta araszthosszúságú sebeket: ezeket hegeszti most a tűznél. — Lefeküsznek. Másnap „rénbika kelő reggeli neszre“ fölébrednek. A házgondviselőné nincs honn. A hős álmosan, meztelenül (azaz páncél nélkül) lép ki a farkas-hajnalban a sötét éjbe. Hó esik, dér hull. A gondviselőné a faluba ment — a hős kopómódra utána lopózik. A felső égben lakó atyától igézett (oda teremtett) görbe vörösfenyő tövénél sír a gondviselőné-asszony, erős igézetet mondva: habár fölnevelte az árva fejedelemfiat, nincs, ki az ő szívét vigasztalja. A hős atyjának leszelt fejbőrét hét vichli (csodalény) e vörösfenyő tetejére akasztotta... Ő volt az árvának anyja helyett anyja... s nincs, a ki vigasztalja?... A hős ekkor visszafordul, bemegegy házába, lefekszik, alszik. Álmos füllel (félálomban) hallja, hogy gondviselőnéje a szegletből szól: Meddig alszol fiacskám? Apródjaid rég kimentek nyilazó és birkozó játékot játszani. — A hős álmosan fölül, az asszony megcsókolja, megmosdatja, felöltözteti. A hős kimegy a bálványkapus város terére, hol az apródok játszanak „férfifejnagyságú szíjlabdával.“ Megdobják a láb rugó labdával, de ő felemeli a labdát s a menekvő hőst hátba dobja úgy, hogy az gerenda gyanánt elvágódik. Míg egy fagyos hal megfőhet, az addig fekszik: majd véres nyálat köpve fölül, könnyeit letörli, körülnéz, keresi az őt megbántott embert, — majd megpillantva őt, szól: Tán elfeledted apai fejvesztő vizedet (apád halálát), kinek (apádnak) a hét vichli fürtös feje bőrét leszelte s ide a vörösfenyőre függesztette? Jobb volna erődöt megboszulására fordítanod! — A hős erre „városfelfaló fájdalmas ordítással“ a fecsegő után iramlik, de az bemenekül apja házába. Most hazarohan, alig lát dühében; a föld süpped lába alatt, fejéről alvilági veríték csurog. Belép a házba; bácsikája a tűz mellett ül. Örült dühvel föl-alá szaladgál a szobában,

majd az üsttartó mellől előveszi keskeny szablyáját s megvillogtatja bácsija feje fölött. A bácsi a víztartó állvány mögé menekül, a hős ott kezdi vágni: a vendégrekeszbe fut, ott vágja. Gondviselőnéje megcsókolja és szól: Hát bácsikád apátlan fiút azért nevelt föl, hogy most életét kioltsad? Eddig zsenge korod miatt nem mutattuk meg apai fejvesztő megrontó vizedet és földedet. Ha már megerősödtél, ne játszál, hanem a boszúra gondolj! . . . A hős erre lecsendesedik . . . Az idő tel, hőséges nyár lesz. A hős egyszer szolgáljával a folyó forrásvidékére indul lúdra, récézére vadászni. Ladikba ülnek. Mondja szolgáljának: most kiköttünk. A multkor itt, midőn evetre, nyusztra vadászgattam, lúdszállta, hattyúszállta jeles tavat láttam, Te maradj itt a csónakban, én megnézem . . . A csöndes vizű, ragyogó tóhoz ér s hallja: tavi hattyú krárogása közelg, három hattyú a ragyogó tóra ereszkedik s bőrét levetkezi. Mint a kelő nap, oly szép fürtös fejedelemlögyek lettek im! A csöndes vizű tóban fürdenek, nyakig érő vízbe mennek. A hős csipkéskendőjüket elemeli a partról, övig a vízbe gázol. A kendőt az egyik leány fejére veti s lenyomja a vízbe. Az fuldokolva rimánkodik, hiába: kérdi: tán a hét vichli kinozza? vagy a „Városi . . .“ fejedelemlö? Kéri őt: ereszsze föl. Fölereszti, az fölemelkedik és szól: Vesztetre fogtál meg engemet. Apád is megfogta testemet s a hét vichli azért ölte meg . . . A hős feleli, hogy ő nem fél, jöjjön a hét vichli, ő megöli őket s akkor a leány szemét kiszúrja, a kezefejét eltöri, féllábát kettőtöri s az ajtó mellett levő víztartóállvány sarkához odahajítja, a kívülről jövők reá rázzák majd lábukról a havat és sarat, ráöntik a megmaradt vizet az asszonyok. Eztán a hős kilábal a vízből szolgáljához. Visszamennek a faluba, hol folyton-folyvást nyilakat készítenek. Hideg, szeles, havas napon, mikor apród-legényei éhségükben üvöltének, kiáltják: megérkezett a hét vichli, nyiljátékra binak! — A hős fölugrik, szolgáljának való (silány) vaspikkelyű páncélját magára ölti, iját veszi s száz nyillal fölszerelt tegzét, kardját emeli. Ki akar menni, de ija megakad, hátratekint: bácsikája fogja s visszahívja. A vendégszoba zúgát fölássza, puttonyt emel ki a földből, onnan hófehér páncélt dob elő. A hős felölti a csillogó, esengő ezüstpáncélt, mely egykor atyjáé volt s büszkén mondja: aranyos fejedelemlö vagyok! A bácsi az ágy párnái közül most gyönyörű éreziat és ezüstmarkolatú kardot von elő. A gondviselőné meg a szoba zugából rénbikabörből csinált két botost keres elő. Felöltözik, nevelőszüleit megcsókolja, kik mindketten sírnak. A hős szól: Nevelő fejedelemlö bácsikám, ápoló fejedelemlömasszony-néném hallgatatok meg! Miért keseregtek? . . . Kimegyek városom terére és sok gödrét elsimitom (azaz: megboszulom a sírgödörben fekvőket), ne busúljatok hát! . . . Kimegy, a dombra vivő útra lép. Nagy tömeg nézi; az asszonyok már rebesgetik, hogyan megsiratják, ha elesik. E szavakon földühösödve siet a dombra s látja, hogy a folyó közepén alvilági sokor-hal hátán ül a hét vichli. Szemügyre veszi őket: fogja-e a húsukat osztják ember nyila. A sokor-állat (az ének lónak is mondja) alá bujik a hős s így a túlpartra jut. A vichlik észreveszik s üldözni kezdik. Szembeszáll velük, nyilat vesz elő, a sokor-állatot lelövi. A hét vichlit bölcsöbe (koporsóba) fekteti, fűvényszemmagyságú darabokra vágja őket . . . Tüzet rak, bemegy a rengeteg erdőbe, melyben a folyamfőnél hét egytestvér fejedelemlö „százló-áldozatos dombján a felső-égben lakó férfiatya előtt fürtös fejét lecsügesztve áll“, hogy lovat áldozzon. Szeretne odamenni: medvévé változva egy

szélingatta görbe fára ül. Majd lomposan megindul s odaér a bálványképes szent térre. Sörényes lovat vágnak ott le s üstben főzik; imádkoznak pánczélos ruhájukat levetve, kardjukat leoldva. A medvévé vált hős két fa közt közeledik oda, észreveszik, az egyik hős mond: Népeim, halljátok! Az ezüsttakarós fényes ló helyett „férfigombos réti állatot“ küldött im nekünk *Num-Törôm* atyánk... Íjukat ragadják, lesbe állnak; egyik bátyó mondja: Gyerekek! Kár volt levetnetek pánczéltokat! A mint látom, a réti állat fara felől valami fejedelemlős ijának vége látszik... De azok csak befutnak a medve után az erdőbe. Ekkor a sűrűben szembeszáll velük; nyilat tesz ijára, lö s két hős nyomban elesik. Ismét lelő kettőt, újra kettőt. Most a bátyó csöndben előbukkan s szól: Városi-ember-gyűjtötte-medve-feje-búbjában-dús-fejedelemlős az imént csak balhákat és tetüket öltél meg. Most velem szállj szembe, a melyikünk elesik, az ülepedjék bálványnyá (halotti kép), de ha egyikünk se bír a másikkal, még ha apai boszú-okunk volna is, ne háborúskodjunk. Boszunk alvilági gyík gyanánt menjen le a fagyos föld hét körébe. Egy lábból eredő ezüstös hét áldozatos ajtót emelünk majd mi ketten, egy kötélre kötött hét rénbikát áldozunk föl együtt. Hét fiút, hét leányt házassítunk össze mi ketten s *Num-Törôm* atyánkhöz együtt imádkozunk!... Egyik sem győz s mindegyik a maga útjára megy. — A hős ekkor a hét hattyu fejedelemlőhöz megyen. Belép a házába; a tündért megragadja a fejbörénél, egyik szemét kiszúrja, félkezét kettétöri, fellábát eltöri, falujába vonszva hajánál fogva övéhez kötván; házába hurezolva, a víztartó-állvány végéhez hajítja. A kívülről jövő sok férfi havas botosát, vizes botosát ő reá rázza le, a vizivó sok ember és urasszony megmaradt ivóvizét ő rá önti. A hős ekkor így szól hozzá: Ha a multkor rossz szót nem szóltál volna, szögletvégi hálótárs gyanánt ülnél. Hét asszony főasszonyának téged szántalak bár, hat asszony főasszonyává lenni te nem akartál!...

— Ez a „Munkeszi hadisten énekének“ tartalma. Maga a bálvány mondja el élete történetét, ki így boszulta meg atyja halálát. Hogy ki volt maga a gyilkos, nem derül ki világosan, de nagyon valószínű, hogy a hét vichli az ellenséges hadnépet jelenti, a tündér talán a gyilkos fejedelemlős leánya. Mint a boszútény leírása mutatja, az egésznek alapja valami ethnographiai tárgy, úgy hiszem, az ajtó bálványfájának eredete. Ez a motívum más énekekben is előfordul. Bizonyára van valami gerenda a víztartó-állvány mellett, melyet bálványfának neveznek s erre rázzák le a sarat, havat s ráöntik a vizivóedényben maradt kortyot.

A második hősének: a *pelimvidéki isten éneke (Polam-törôm-är)*, mely az előbbihez némely részében nagyon hasonló, a maga egészében mégis más. Amabban az apai vérboszú van megénekelve, emebben meg nyilvánessző-keresése. A hős itt is árva fiú, kit bácsija és nénije nevelnek föl. Felnöven, hogy a boszút megállhassa, alkalmas nyilvánesszőt megy keresni. Meg is találja a büvös fát, de a fa tündére: a szőrös szemű hegyi manó leánya, megjelenik, megragadja őt, házába viszi. Sötét éj multa után, reggel a tündérleány hét fiútestvére megérkezik. Legyőzi a manókat, üldözi őket, az Ural hátára is fölhág utánuk. Szembeszállnak vele, de ő mind megöli. Aztán visszamegy a tündér házába s ugyanúgy tesz vele, mint a fenti énekekben a tündérrel.

A harmadik hős-ének: a *bálványhegyfoki ének (Lorx-äwet-nol-är)*. Ennek tárgya leányszerzés. Hőse: Messzehalló-fülü-fejedelemlős, ki nevét onnan kapta,

hogy ragyogó bálványsátrában a közelgő had nesztét mindjárt észreveszi. Bár a tündérek beszédét nem hallja, de a lábas- és szárnyasállatok beszédét megérti. Mit rebesgetnek ezek néha? Elmondják, mint szerezte a fejedelemhős a szép fejedelemleányt.

A „be nem fagyó vizü tengernek túlsó partján . . . ebfejü nyolczezer-férfias város“ van. E városban ebfejü kis fejedelemleány növekedett; mint a kelő és nyugvó nap, oly szép vala. Menés közben végzi el dolgát, úgy varr és himez. Egy fejedelemhős se mert bemenni a városba, mert bünhődéshozó, gyászos vize van.

Beszélik az asszonyok, hogy Messzehalló-fülü-fejedelemhősnek már két bátyja ment el leányszerezni; hét tél, hét nyár telt el, de nem jöttek meg. Maga a hős indult ekkor útnak. A városba ér. A manókat megszalasztja s belép az istenlakta házba. Az ebfejü fejedelemkisasszonyt elragadja s hazaviszi. Majdan bálványnya lesz, mint bátyja megjósolja:

Téged majdan	hadd ültessen,
apródférfi sok szolgád	lécze ragyogó bálványsátorba
az egy lábú, deszkája ragyogó sátorba	hadd ültessen!

A negyedik hős ének a: *Nātfolyam melléki ének (Nāteŋ-jāx-ār)*. Ez a legvontatottabb menetü; tulajdonképpen csak a leányszerzéshez való készülődést, útrakelést és megérkezést mondja el. Némely része azonban eleven festőiséggel tűnik ki.

Munkácsi vogul népkölt. gyűjteményében méltó feltűnést keltettek a vaskos kötetet tevő medveénekek, melyek az isteni tiszteletben részesített állatnak élet-történetét megkapó naivsággal és hűséggel mondják el. A Pápay gyűjteményében levő két medveének a legjobbak közül való. Szerkezetük sokkal tökéletesebb, mint a hősénekeké. Az első medveének az: *Égbe föltetszett csodaember (Torma kaltmem kali-χo)* kilencz képben tárja elénk a medve életétörténetét. I. kép (1—21 sor). A medve az égben nevenszik *Numi-Törçem* atya házában, hol vígan játszadozik. — II. (22—57.) Atyja megtiltja, hogy távollétében elhagyja belakatolt házát s a falu terére menjen. Ő vadászni indul. — III. (58—87.) A medve nagyon vágyódik lemenni. Kinyitja a lelakatolt ajtót, fölnyitja a tetőnyilást s lemegy a pázsitos földre s ott boldogan játszik. — IV. (88—138.) Egy száz lovú ménest megriaszt, epedve nézi a földön termő sok czirbolyatobozt és bogyót. — V. (139—191.) Visszamegy N. T. házába s tovább játszadozik. N. T. megérkezik a vadászatról s haragosan, szótlánul leül; észrevette, hogy a medvefiók megszegte parancsát. Majd sok ócska vasat gyűjt és vaslánczot készít. Aztán így szól fiához, a medvéhez. Mivel parancsom ellenére kimentél a falu terére, lebocsátlak a halott haló földre. — VI. (192—380.) Aranyos bölcsőbe teszi a medvét s lebocsátja, de az ég és föld között függve hagyja, hol a szél ide s tova himbálja; az állat gyötrődik. N. T. visszahúzza s meghosszabítja a lánczot. Újra beleteszi a medvét a bölcsőbe s lebocsátja a földre, így szólván hozzá: A rothadt, penészes tetemet ne bántsd — különben átkozott légy; ha emberi éléskamrát találsz, ne foszszad ki — különben á. l.; ha büntetlen keblü férfit vagy nőt bántasz, átkozott légy, soványodjál le! Ha rothadt tetemet nem bántasz, ha büntetlen férfit és nőt össze nem tépsz, ha az ember éléskamráját széjjel nem veszed, áldott légy, vastag zsirt szerezz hátadra. De ha bűnös embert találsz, tépd őt széjjel, az esküt hallgasd meg. (Medveeskü.)

Ha így teszel, vékonyhavú (enyhe) őszt adok neked s ha valamely jó férfi megtalálja házatad (elejt), szállj házába meleg szél gyanánt (áldásként). Deszka-emelvényre helyeznek majd tégedet. Négy éj mulva kivisznek s két éjjelt töltesz a ház mögött . . . aztán jöjj fel hozzám! . . . VII. (381—439.) E szavak után N. T. lebocsátja, a földre jut, az erdőbe megy, sok bogyót eszik, de a parancsról megfélemedezik s épp ellenkezőleg tesz; ezért „háncsvékonyságú húsúvá aszalódik“: sovánkszik. — VIII. (440—502.) Forró nyár van. A medve ekkor teljesíti a parancsot. Ezért meghízik s így megy téli pihenőre, hol mélyen alszik. — IX. (503—686.) Két-három nap mulva nagy vadászkutya jó házához, kidugja fejét, leütik, hasát fölhasítják, csikó hátán beviszik a faluba, hol végbemegy a medveünnepe. Azután bőrét szent fára akasztják. Szelleme boszut akar állni. Ötven, száz, majd százötven emberből álló hadat gyűjt, de az öt elejtő hős a házába menekül, bereteszeli az ajtót s a kéményen át beszél: Szentséges állat, húsod is szentséges. Tisztátalan nő ne egye, szülő nő ne ihassa zsírodat!

Égbe föltetszett csodaember
hát valóban az vagy,

mennybe föltetszett csodaember
vagy te igazán!

Ez a medveének, mint látjuk, a medve földre leszállását, földi életét s égbemene-
telét zengi meg. A medve földi szereplésének mozzanatai mind természetrajzi meg-
figyelésen alapszanak. Így pl., hogy a medve nem szokta bántani az élettelen testet,
sem az emberi lakóhelyet nem zavarja. Hő nyáron lesoványkodik s hűvös ősszel
sok zsírt szed magára. A medveeskü a legszentebb volt a pogány osztjákoknál
(és voguloknál), mint ezt a legrégebb tudósítások hírül adják. Ha valaki hamis
esküt tett, a medve széttépte. (Lásd Munkácsi B. cikkét a Hunfalvy-albumban.)

A másik medveének: *A pelimvidéki isten medveéneke (Polam-töröm vagy-áral)*.
Nagyon érdekes, mert nem egyéb, mint a medveünnepe költői leírása. A medve-
ünnepe alapító hős bálványa (bálványszelleme) szól benne. — *Polam* folyó torko-
latánál húszházas falu közepén a Nap (vagy Hold) aranyhimes asztal mellett ül.
A ház zugában N. *Töröm* alábocsátotta aranyösszörű medveboes van.

A hős felüli ragyogó páncélját, veszi iját és kardját s csónakba száll.
A folyófének eveztében im látja, hogy aranyösszörű kis medvefi közeleg.

A medveboes beleugrik a csónakba, együtt mennek. Mikor a csónak orra
partba ütődik, a boes kiugrik s eltűnik az erdő fái közt. Szomorúan üldögél a
hős csónakjában . . . Egyszer csak „mennydörgéshez hasonló morgó zaj“ hallszik!
A medveboes fogas (nagy) állattá változott. Megjelenik s ismét eltűnik. Búsan ül
tovább; megint morgó zaj . . . a medve jó, ősz állattá vált; veszi iját, lelövi. —
Itt kezdődik a szertartás leírása.

Kiszállva a partra, a hős mosolyogva odalép az állatöreghez, háromszor
megöleli, megcsókolja. (Így tegyenek mások is!) A réti állat öt gombját olvasva
oldja meg (fölszakítja vadász-késével) s bölcsőbe (csónakba) helyezi. Előbb azonban
tűzön megfűstöli, hogy a boszuló gonosz szellemeket elriasztsza. Csónakját a vízre
löki. Forgóba jut, hol vízi rém lakik. Lánczon vízbe bocsátja kardját s a ször-
nyeteg darabokra vágva merül föl. Tovább evez, énekelve és regélgetve a medve-
nek. — A falu föltűnik, hétszer kurjant. Az emberek vígan szaladnak a parthoz
s kiemelik őket és befelé indulnak. Háza ajtajához ér a hős, itt a háznép égő
tapló füstjével fogadja. A vendégszobarekeszben állványt készítenek, a zsákmányt

ráhelyezik, begöngyölik posztó- és selyemdarabokba. Erre halzsírral és rénbika-hússal telt csészéket helyeznek eléje. — Ezután a hős fölül a medvének előadására; majd tánczra kel; mókásan felöltözik, hátára púpot csinál s mesteri tréfákat űz s végre az állatot a házból kiviszi a ház mögé, a „bűnhődéshozó térre“. Két rénbikát fog el a mezőről s föláldozza. A medve szelleme fölszáll a két rénbikán az Ég-atyához, — a hős meg *Polam* folyóhoz megy s ott bálványnyá ülepedik.

Miután így megismerkedtünk a gyűjtemény hat terjedelmesebb énekével szóljunk valamit a négy *istenidéző igéről*. A gyűjteménynek ez a része sem versenyezhet a vogul népkölt. gyűjtemény hasonló részével sem költői erőre, sem bőségre nézve. Ebből azonban korántsem következtetjük azt, hogy az osztják nép e tekintetben szegényebb volna a sokkal kisebb vogulnál, hanem csak az mondhatjuk, hogy a gyűjtő munkásság az osztjákoknál nem volt oly intenzív, mint a vogul népnél. Pedig az ősvallás megismerésére a népköltészetnek ez az ága nem csekélyebb fontosságú a hősénekekénél. Emezekben ugyanis a finn-ugor népek ősvallásának egyik principiuma a *hérosz-kultusz* nyer kifejezést, az istenidéző énekekben pedig a másik s amannál tán eredetibb elv: a *természetimádás* azaz az istenek tisztelete lép elő.

Az istenidéző igék elseje a *Kaltás anya idéző igéje* s a második az *Aranyos Fejedelem idéző igéje* (*Sqrú-i-ort kaj-sqwl*). Minkettöben beteg gyermek gyógyítására idézi a varázsló az istenséget. Az elsőben temető-végi rovással történik a gyógyítás,¹ a másodikban pedig a bálványszellem kinyilvánítja, hogy a gyermek betegségének oka az, hogy valamelyik rokon fejedelemből az isten gyilkjának farkára taposott. — *Kaltás*-asszony a vogul hitrege szerint *Numi-Töröm* (Ég-anya) felesége, a Világügyelő férfi anyja (Lásd Munkácsi: I. CCCXXI.). Az Aranyos Fejedelem pedig nem más, mint a vogul *Sqrú-i qter*, kit a vogul és osztják hitrege *N. T.* fiai közt szerepeltet (Lásd Munkácsi, u. o.).

A harmadik ige *Aranyos Fejedelem idéző igéje áldozás alkalmával* (*qirasti tarqana*). A nép rénborjút akar áldozni. A sámán ember fölhívja az istenséget, hogy szent (táltos) lovára ülve jöjjön ide. A negyedik: *A rontó báb* (*qor*) *visszahozásának módja*. Több ázsiai népnél él az a hiedelem, hogy ha valaki betegségbe esik, ennek oka az, hogy valamelyik ellensége kifaragta az ő képét (halotti maszkját), melyet csak holta után volna szabad elkészíteni. A milyen sérelmet okoznak aztán ezen a bálványon, ugyanazt érzi a bűvöletverte ember; ha lábát sértik, az ő lába fáj, ha szemét, az ő szeme fáj. Ilyenképen iszonyú kinokat okozhatnak a betegnek. Ezt az ártást teszi hatástalanná az ige. — A következőkben néhány megjegyzést teszünk az osztják népköltés költői, néprajzi és történeti értékéről.

A gyűjtemény összes darabja mythologiai színezetű. Oly nemű költemények, a melyeneket *Munkácsi Életképek* (IV) cz. kötetében nyujtott, a Pápay-féle kötetben nincsenek. Egyedül *Patkanov* (II.) művében találunk néhány kezdetleges, minden költői érték nélkül való dalt, melyeket olvasván, igazat adunk *Ahlqvist*-nak, ki a vogul-osztják népköltésről nagyon kicsinylőleg nyilatkozott. Egészen más szint nyer

¹ A rovással történő gyógyítás *Patkanov* szerint akként történik, hogy a fogadalmul följánlott állat képét valamely szent fa törzsére karczolják. A szent fák pedig tudvalóleg főleg temetőekben vagy azok környékén, kerületén állnak.

azonban a kérdés, ha Munkácsi említett gyűjteményével foglalkozunk. Ebben akadnak oly dalok, románczok és balladaszerű versek, melyeknek szépsége tanúsítja, hogy a népköltés megítélésében a gyűjtő rátermettsége úgyszólván épp oly fontos, mint az illető nép költői tehetsége. Mennyi szép népdal ment és megy veszendőbe a följegyzés hiányossága miatt! Ahlqvist nem tudta megnyerni a nép bizalmát oly mértékben, hogy az föltárta volna előtte lelkét. Regulynak ez sikerült, de ő meg nem fordított gondot arra, hogy a nők lelkéhez is közelebb férközzék, már pedig a lyrai költészetnek épp ők a letéteményesei, a mint ezt *Solymossy* Sándor jeles értekezésében igen meggyőzően bizonyítja (*Ethnographia*, 1906. I.) Munkácsi helyes érzékkel a nőkhöz is fordult dalokért s ennek köszönhetjük, hogy az ő gyűjteményében olynemű népköltési termékekkel találkozunk, melyekből a nép örömét, bánatát, szóval lelkének legrejtettebb érzéseit megismerhetjük.

Az osztják nép pogány vallásának főelemei a Pápay-féle gyűjteményben ugyanazok, mint a vogulokénak. A természetimádásnak és az ősök szellemeinek tisztelete a két alapelv, mely köré az összes myth. elemek csoportosíthatók. A medvétisztelet szakasztott olyan, mint a voguloknál.

A medvét, tiszteletből, csak képletesen merik nevezni: állatnak, réti öregnek, karmos pánczélt viselő erdei öregnek hívják. Még testrészeit sem nevezik meg, pl. a szemét csillagnak mondják. Ő az eskü őre, rája esküsznek s a ki hamis esküvéssel sérti meg, azt az erdőben széttépi. Ha valaki medvét ejt el, ünnepi szertartásokkal köteles kiengesztelni az istenséget; húsát és zsírját szentnek tartják s bűnös ember nem ízlelheti meg. — Szőrösszemű manókat és köszemű vichliket (csodás lények) is emlegetnek az énekek, de ezek valószínűleg nem egyebek, mint a bálványok szellemei, mert ezeket szokták köszemekkel ellátni, melyeket idő folytán moha nő körül. Az áldozatok bemutatásának szintén sok nyoma van. A hős maga mondja: „véráldozatot fogadó zordon bálványnyá üllepedem.“ Most csak rénbikát vágnak le, de régente lovat áldoztak föl a „száz lóáldozatos dombokon“. A hetes szám szent, néha a hármas is: épp mint a magyarban. — (Lásd Hunfalvy: Az éjszaki osztják nyelv — s Vogul föld és nép.)

A mitológiai vonatkozásoknál nem kevésbbé érdekesek a néprajziak és őstörténetiek. Mint már Munkácsi Bernát felismerte: a vogul-osztják népköltésnek sajátos karaktere van, mely élesen megkülönbözteti a finn-észt népköltészet termékeitől. Ezekben egy meseszerű álmvilág rajzolódik elénk, melyben minden bűvöletes és csodás, — a finn-észt epikai dalok a mítosz és mese körében mozognak; a vogul-osztják epikumok ellenben nagyjából valódi mondákon épülnek föl, melyekben a történeti mag szemmel látható. Ezt a „történeti“ szót, magától értetődik, nem kell betű szerint vennünk. A mi ránk nézve nem nevezhető történeti ténynek, az egy ismeretlen kis osztják falura nézve. A valóhoz való eme ragaszkodása ad a vogul-osztják népköltésnek elevenséget, szemléletességet, mely tulajdonságaiban rokonságot mutat a magyar népköltéssel. A magyar népköltés nem szereti az érzelmeket a maguk elvontságában részletesen zengő előadást, mint a finn, észt és lapp költészet, hanem egy-egy külső körülményben bámulatos mélységgel és talpraesettséggel fejezi ki a legmegrázóbb érzelmeket. Szavaink illusztrálására álljon itt ez a kis dal:

Megérem még azt az időt,
Sírva még el házam előtt,

Megöleled kapum fáját,
Ügy siratod a gazdáját!...

A vogul-osztják népköltés szakasztott így jár el. A külső, mozgalmas életet rajzolja, melyen átesillog a szív öröme és bújja, szenvedelme és ellágyulása. Innen van, hogy a mi a szemléltetést illeti, nem marad mögötte ez a kis nép a sokkal fényesebb kultúrával dicsekvő népeknek. Mily élénken festi le, teszem, a hős pánczélját:

A hosszú pánczél megrázza,
 a zsebes pánczél zsebét kirázza,
 a deszkás szobapadló közepére hajítja,
 a deszkás szobapadló közepére dobja:
 futó gyermek magasságyira ülepedik az,
 menő gyermek magasságyira állva marad.
 Sok fürtben dús fejem fölé,
 sok fürtű szépséges fejem fölé
 pikkelyes hal csillogásával kiterjesztem ...
 Ha hallanád,
 a mint karikás pánczélom karikájába
 a jégtörővas-forma horgas nyolez kapocs belefűződik,
 a karikás pánczél karikáját,
 mintha csak hűros hangszer jeles húrja gyanánt pengetném!

Ez a néhány sor egyúttal bemutatja az osztják költészetnek leglényegesebb költői eszközét: a gondolatrítmust, vagy közelebbről meghatározva a párhuzamos gondolatrítmust, mely a finn-észt népköltésnek is legjellemzőbb tulajdonsága. Az utóbb említettben azonban ez a költői eszköz magasabb színvonalon áll, a mennyiben ugyanazt a gondolatot legtöbbször teljesen más szavakkal és képekkel fejezi ki; az osztják gondolatrítmusban pedig legföljebb egy-két szó, legtöbbször jelző, változik. A jelzők alkalmazásában sem sok a találékonyság, a mennyiben legtöbbször henye jelzőt alkalmaz; a jelzett fogalom egy részét melléknévbe olvasztva teszi a jelzett elé, mint: karikás pánczélom karikája ...

A mi a verselést illeti, ezek az énekek a ritmikai fejlődés legalsóbb fokán állanak. Formájuk ritmikus próza, melyben nincsenek szigorúan szótagszámító sorok és ütemek, hanem az egy hangsúly alá vonuló hosszabb-rövidebb szólamok alkotnak némi ritmisi egységet. Rím és alliteráció ugyanazon szavak ismétlődéséből keletkezik, tehát szintén kezdetleges.

Az osztják hőseinek még egy érdekes tanulságot szolgáltatnak, mely őseink történetére is világot vet. A finn-ugor népek ugor ága: a magyar és vogul-osztják a legrégebb időkben is mutatnak némi rátermettséget az államalkotásra, mely egységes vezetést és tettekben nyilvánuló akaraterőt kíván. *Patkanov* Szerafin az irtisi osztjákokról írt művében érdekesen rajzolja a régi vogul-osztják társadalmat. A vogulok és osztjakok fejedelmek alatt éltek, kik földvárakban laktak s innen védték apró népecskéiket. Alattvalóik száma legföljebb néhány százra rugott. Nagyobb veszedelem idején sok fejedelem egyesült a közös ellenség ellen, mint ezt az orosz történétírók följegyezték. A hősök pikkelyes pánczél viseltek, derekukra övet kötöttek, arany és ezüst markolatú szablyát ragadtak s vad üvöltéssel (városfalfő fájdalommal) rontottak az ellenségre, melyet, győzelmük esetén, a végsőig üztek-hajtottak. A finn-észt népköltésben nyoma sincs az efféle társadalmi szervezkedésnek, fejedelmekről szó sincsen, a hősök nem fegyvertényekbe helyezik

dicsőségüket, hanem a ráolvasások, a varázsversekre erejébe. Honfoglaló őseinkről fönmaradt tudósításaink meglepően egyeznek a vogul-osztják őstársadalom emlékeivel.

De ez a gyűjtemény nemcsak a fönnt ismertetett szempontokból, hanem nyelvészeti értékét tekintve is becses. Az osztják nyelvről, annak egymástól nagyon elütő dialektusairól való följegyzéseink eddigelé kevés anyagot szolgáltatott az összehasonlító nyelvészetnek. A szóban forgó gyűjtemény az éjszakai osztj. nyelvre nézve rendkívül értékes nyelvanyagot nyújt s lehetővé teszi, hogy ennek a nyelvnek gramatikáját teljesen megismerjük.

A mi egyéb néprajzi vonatkozásait illeti a könyvnek, erre nézve azt mondhatjuk, hogy kiegészíti azt, a mit Patkanov, Hunfalvy és Munkácsi műveiből eddig is tudunk; újat nem igen nyújt. Nem ártott volna, ha Pápay, a helyszínén járván, néprajzi adatokat is szerzett volna s ezeket az egyes énekekhez füzte volna magyarázatul. Nyelvészeti fölvilágosítások szintén elkelnének. A gyűjtemény azonban így is igen becses; értékét emeli Pápay zamatos, költői lendületű fordítása. Köszönettel tartozunk tehát *Zichy Jenő* grófnak, kinek hazafias áldozatkészsége lehetőségessé tette, hogy e ránk nézve oly fontos népköltési gyűjtemény létrejöjjön s közkinccsé válhasson.

Bán Aladár.

KISEBB KÖZLEMÉNY.

Egy betlehemes játék-szöveg vándorlása. A M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának előző évi Értesítőjében *Szabó Imre* úr a „Dévai csángó székelyek Karácsonya“ czim alatt egy betlehemes játékot közöl szöveggel, hangjeggyel, Déváról. Ennek a játéknak szövege, rendezése, jelmezei, szinpadszerű utasításai, jelzett kellékei, sőt éneke is, azonkívül itt-ott oláhos szavai és kifejezőmódjai teljesen hasonlítanak s majdnem szó szerint összevágna azzal a betlehemes játék-szöveggel, a melyet én alulírott 10—11 éves gyermekkorral hallottam, láttam, tanultam és játszottam. Úgy, hogy e közlemény első sorait olvasva, a többi verssort magamban önkéntelenül el tudám mondani, annyira emlékezetemben maradt az egész játék. A dolog körülbelül 1865—66-ban történt Bethlenfalván, Udvarhely megyében, tehát a székely földön 40 év előtt, december havában. Idősebb székely emberek s fiatal legények összeállva, ekkor határozták el, hogy Bethlenfalván s a szomszédos Kadúsfalván, karácsonyban, decz. 25 és január 1-eje között betlehemes játékot adnak elő s minthogy a községben az angyal szerepére alkalmas fiú nem találkozott, engemet mint kisdíákot elkértek a játszó szülöimtől angyalnak! Elegendtek s én örömet mentem az előleges szombatesti próbára, a melyek karácsony előtt már hat héttel kezdődtek, a Pál Józsi Ferencz székely gazda házában, az ő főrendezése és előolvasgatása szerint. Mily sokat vesződött a főrendező a betanítással, mennyi olvasgatás, ismétlés, harag, — míg a verses szöveget beverklizte a nagy-részt írástudatlan játszó fejébe, most is jól emlékszem rá s talán ezért is maradt meg a szöveg az emlékezetemben. Elég itt annyi, hogy a betlehemet nagy sikerrel adtuk elő a jobb módú gazdák házában, már a hová hívtak vagy bebocsátottak és kaptunk aztán a játékért hol pénzt, hol tojást, kalbászt és disznólabát, sőt több

helyütt kalácsal és mézespálinkával is megtraktáltak. — Többször tudakozódtam, kérdezősködtem azután eme betlehemes-játék szövege és kézírata után, mint néprajzi adalék után, de minthogy Pál Józsi Ferencz is rég meghalt, soha sem juthattam hozzá. És ime most, oly sok idő múlva, nagy földrajzi távolságból, oláhos vidéken, előbukkan egy betlehemes játék-szöveg, ugyanaz, a melyet 40 év előtt egy tiszta magyar vidéken játszott a nép, a székely földön. Micsoda maradandósága, keringése és vándorlása észlelhető ebből az esetből is a népi szokásoknak és szellemi termékeknek! Vajjon hol keletkezhetett ez a betlehemes, drámai menetű, színszerű játék, ha csak nem valahol Moldvában, csángó földön, oláh környezetben, régebben, — talán olasz papi befolyás alatt? Ki tudja?

Balásy Dénes

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

A kincsásó halála. Életével fizetett egy régi babonáért Loska István szebelédi gazdaember. Loska végigbőjtölve a nagypénteket, éjfélkor kiállott a keresztútra, ahol a babona szerint ezen a napon láng jelenik meg, a mely rejtett kincsekhez vezeti az embert. Loska várta, várta ezt a jelt és egyszerre megpillantotta a lángot, a mely a község egyik utcáján libegett végig. A babonás ember utána ment, a míg végül a láng, Banos Pál háza végénél eltűnt. Loska ott aztán sietve ásni kezdett; már derékig állt a gödörben, mikor a ház gazdája, Banos, felébredt a zajra. Mivel az utóbbi időben ismeretlen tolvajok több ház falát kiásták, azt hitte, hogy az ő házába is rablók akarnak hatolni. Megtöltötte hát fegyverét és a zaj irányába lőtt. A lövés Loska Istvánt fején találta, a ki harmadnapra rettenetes kinok között meghalt. (A Nap. 1905 május 6.)

M.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius hó 29-én délután 4 órakor a Magyar Tud. Akadémia üléstermében tartott választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay Imre* elnök, *Munkácsi Bernát* alelnök, *Sebestyén Gyula* főtitkár, *Feichtinger Győző* pénztáros, *Herrmann Antal* titkár, *Máder Béla* ellenőr. A választmány részéről *Alexics György*, *Bán Aladár*, *Bátky Zsigmond*, *Borovszky Samu*, *Csánki Dezső*, *Husza József*, *Krausz Samu*, *Pápay József*, *Réthy László*, *Semayer Vilibáld*, *Solymossy Sándor*, *Szendrei János*, *Tagányi Károly*, *Varjú Elemér*, vál. tagok. Jegyző *Ernyey József*. Az elnök megnyitja az ülést, a vál. ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Csánki Dezső* és *Borovszky Samu* vál. tagokat kéri fel.

A mult ülés jegyzőkönyve megjegyzés nélkül hitelesítettvén, a főtitkár a folyó ügyek referálására tér.

1. Jelenti, hogy a *György Aladár*-féle adomány a választmány határozata értelmében elintéztetett. Tudomásul szolgál.

2. Bemutatja *Szász Károly* min. osztálytanácsos levelét, melyben jelenti, hogy a Társaság ügyei jövőre az ő ügyosztályába tartoznak és felhívja az elnökséget, hogy alapszabályai két példányát terjeszse fel. Az elintézés tudomásul szolgál. A vál. az új osztályvezetőt örömmel üdvözl.

3. Bemutatja a Kisdiednevelők Orsz. Egyletének átiratát, melyben a György Aladár-nak emelendő síremlékre a Társaság támogatását kéri. A pénztáros tájékoztatása nyomán a választmány 50 koronát szavaz meg.

4. Bemutatja Hans Stumme tanár levelét a Verein für sächs. Volksk. részéről megindított cserepéldány felől. Tudomásul szolgál.

5. Bemutatja a Felvid. Közm. Egyesület körlevelét a magyar ipar támogatása tárgyában. Tudomásul szolgál.

6. Jelenti az elnökség intézkedéseit a közgyűlési meghívók szétküldéséről. Tudomásul szolgál azzal a felvilágosítással, hogy a meghívókon feltüntetett tisztikar-választás tulajdonképpen csak alelnök-választásra szorítkozik, s hogy ez a választás csak két esztendőre szól, a míg a tisztikar mandátuma is lejár. Tudomásul szolgál.

A közgyűlésen tárgyalandó érdemleges indítvány ugyan nem érkezett; de ilyenül tekinthető Szabó Imre dévai tagtárs panaszos levele, melyet határozathozatal végett indítványként óhajt tárgyaltatni. Tárgya az, hogy Kolumbán S. vál. tagtárs folyóiratunkban megjelent Csángó-székely babonák cz. tanulmányát a dévai helyi lap szószerint átvette, minek révén néhány névszerint megnevezett egyén a szerzőt becsületsértésért bevádolta. A helyi bíróság a szerzőt pénzbírságra ítélte.

A választmány Szendrei és Semayer tagok hozzászólása után kimondta, hogy a szerzői tulajdonjog teljes megóvása végett folyóiratunk ezentúl „Minden jog fentartva“ felirással jelenjék meg. Az érdekelt szerző pedig, ha felebbezéskor kívánja, szakértői véleményt kérhet a Társaságra való hivatkozással.

7. A pénztáros előzetes jelentése tudomásul szolgál.

8. Tagválasztásra térvén az az elvi kérdés merül fel, vajjon az erkölcsi testületek, pl. az iskolák rendes tagul tekinthetők-e s ezek nevében a vezető igazgató szavazati jogot gyakorolhat-e? A határozat szerint az alapszabályok csakis személyeket említenek szavazó tagokul, tehát az erkölcsi testületek csak előfizetőkül tekintendők.

9. Új tagokul, illetve előfizetőkül jelentkeznek: *Vágujhelyi izr. redlisk.* (aj. Gróf S.), *Soproni ev. ref. tanítóképző* (aj. Halász), *Pozsonyi ev. ref. theol.* (aj. Hornyánszky), *Békéscsabai leányiskola*, *Csíksomlyói főgymnasium*, *Mészáros Károly*, *Kiss Mihály* tanárj. *Kolozsvár* (aj. Dr. Nagy), *Füredi R. szobrász Bpest.* (aj. Zempléni), *Sávoly F. hittanár Versecz* (aj. Greszler), *Klekkner I. Kolozsvár* (aj. Herrmann), *Dr. Szabó Z. és Réthly A.* assistensek *Bpest* (aj. Timkó Gy.), *Augusztin B.* tanársegéd (aj. Ernyey). Egyhangúlag megválasztatnak.

10. Az alelnök-jelölésre térvén a közgyűlés szabad választójogának épségben tartásával Sebestyén Gyula saját nevében Katona Lajos vál. tagot ajánlja.

11. Herrmann Antal titkár hivatkozva nagyobb munkatervére, hogy vállalatában feszélyezve ne legyen, bejelenti lemondását titkári állásáról.

A választmány több tagja méltatva Herrmann érdemeit, kívánja, hogy e lemondás ne vétessék tudomásul. Biztosítják ragaszkodásukról és kéri őt, hogy lemondását vonja vissza.

Herrmann A. kijelenti, hogy elhatározását nem változtatja meg, mivel csak alkalmat várt, hogy régóta tervezett lemondását tudtul adja.

Az elnök a vitát berekeszti azzal, hogy a lemondó titkárt tiszteleti tagul ajánlja. Az elnök indítványa egyhangúlag elfogadtatván a vál. ülés véget ért.

Kelt mint fent. — *Szalay Imre* s. k., elnök, *Ernyey József* s. k., jegyző. Hitelesítik: *Borovszky Samu* s. k., *Csánki Dezső* s. k.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius hó 29-én tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Szalay Imre elnök megnyitó beszéde.

Tisztelt Közgyűlés! Gyászos hangulatban emelek szót a mai napon, a midőn az elmúlt évre visszatekintek. A halál angyalának gazdag aratása volt legjobbjaink sorában: a keserű végzet elragadta körünkől fenséges Védnökünket, örökös tiszteletbeli Elnökünket s egyik Alelnökünket. Társulatunk e három oszlopának ledőlte lehetetlenné teszi, hogy a jelen megnyitó beszédemben másra térjek ki; szabadjon tehát itt elhangzó pár szerény szavamat az Ő emléküknök szentelnem.

Június 13-án hozta a táviró a magyar tengerpartról a gyászos hírt, hogy József főherceg, a mi fenséges Védnökünk, hosszú haláltusa után jobblétre szenderült. Meglepő nem volt e hír és mégis végtelen fájdalommal töltött el mindannyiunkat, örökre elköltözni látnunk legmagyarabb főhercegünket, a ki nagymérvű katonai és társadalmi elfoglaltsága daczára is talált időt arra, hogy a néprajz tudományával komolyan foglalkozzék. A cigányokról irt néhány nagyérdekű értekezése és cigány nyelvtana néprajzunk és nyelvészetünk gazdagítására lényeges szolgálatot tettek. Tudományos érdemeit elismerték a M. Tudományos Akadémia, a Londonban székelő japán nyelvészeti társaság s a mi philologiai társaságunk is, midőn a bold. főherceget tiszteleti tagjaik sorába iktatták; áldozatkészségét pedig néprajzunk mindenkor hálás emlékkal fogja megőrizni, mert az ő bőkezősége tette lehetővé, hogy az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ — nagyérdemű titkárunk, dr. Herrmann Antal szerkesztésében — éveken át megjelenhessék. Ilyképen a magyar nyelvnek elszigeteltsége folytán a külföld előtt kevésbé ismert néprajzunkról a tudományos világirodalom alapos értesülést nyerhetett s mi az ez irányban kifejtett tevékenységünkkel a bennünket megillető helyet a külföld előtt is elfoglalhattuk.

Felejthetetlen védnökünk tősgyökeres magyar érzése, lángoló honszeretete a magyar kultúra minden mozzanatát igaz örömmel s érdeklődéssel kísérte; mi pedig mélyen megindulva állottuk körül ravatalát, a midőn el nem múló hálánk jelképeül szerény koszorúnkkal áldoztunk emlékének.

Az 1905. évi ápril 10-ike megrendítő gyászhirot hozott társulatunkra: örökös tiszteletbeli elnökünk, gróf Kuun Géza, alig pár heti betegeskedés után elhunyt. Igaz, hogy régebben panaszkodott már nem-jóllétről; de mi ezt csak előhaladott korával járó múló bajnak szerettük venni. Hisz a mit az ember óhajt, azt könnyen el is hiszi; de meg az ő szellemi frissége, olaszországi útiterve, a kép, a melyet jövő működéséről elének tárt, mind ellentmondottak a közeli vég lehetőségének. Hiú remények voltak mindezek, — ápril 10-én azután a keserű valóságra ébredtünk! Társulatunk büszkesége, örökös tiszteletbeli elnökünk jobblétre szenderült. Ő ama sze-

rencsések egyike volt, a kit a megélhetés mindennapi küzdelme nem vont el kedvencz tudományának művelésétől. Maros-németi tusculumába visszavonulva zavartalanul dolgozhatott s kutatásainak élhetett; de éppen eme csendes visszavonultság, a nagyúri szerénység, a mely egyik fő jellemvonása volt, és tudományágának elvont jellege tették, hogy neve ritkábban szerepelt mindennapi közéletünk lapjain, — annál jobban ismerték a tudományos egyesületek és társulatok. A M. Tud. Akadémiának egy cycluson át alelnöke is volt s a világhírű tudóst számos bel- és külföldi társulat sietett tagjai közé sorolni.

Tudományos működése három főirányra oszlik. Az első *a magyarságnak a keleti népekkel való rokonságára és összeköttetésére* vonatkozik. Ide tartozó kutatásait a „Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima“ című kétkötetes alapvető munkájában, továbbá a M. Tud. Akadémiának „A magyar honfoglalás kútfői“ című ezredéves ünnepi kiadványában, a magyarok és a rokon természetű népekről szóló keleti forrásokban tette közzé, a melyekhez még a M. Tud. Akadémia által rendezett Csoma-émlékünnepen felolvasott értekezése, „Ismereteink Tibetről“, járul. A másik irány *a nyelvészettörténeti*, a melynek főműve a velencei szent Márk-könyvtárban őrzött, Petrarca-codex néven is ismert középkori kéziratnak, a Codex Cumanicusnak, a régi kúnok eme legérdekesebb irodalmi nyelvemlékének kritikai glossákkal ellátott ismertetése. A harmadik *a vallástörténelmi* irány, a melynek „Az imádság történelme“, „Bírálati jelentés Beöthy Leo: Juda, Izrael és Aram című munkájáról“ s több más e nem-beli közleménye lettek termékei.

Egy futólagos pillantás az itt felsorolt főbb művek címére, sejteti velünk, milyen mély kritikai tudományt, mennyi nyelvismeretet igényelt gróf Kuun irodalmi tevékenysége s mégis éppen ő volt az, a ki az igazi tudós szerénységével ezen örök szép szavakat jegyzi naplójába, a melyeket már ravatalánál is idéztem:

„Sokat akartam, nagy czélok felé törekedtem; de az ellentállás szikláján sokszor tört meg akaratom s a nagy czél, mint egy tovább húzódó látkép, elérhetetlenül mind messzebb távozott tőlem.“

Pedig dehogy *akart* csak sokat, — tényleg sokat, nagyon sokat használt is a tudománynak. Hogy csak egyet idézzek, a „Relationum“ névtelen ismertetője a Budapesti Szemle 76-ik kötetében többek között így ír róla:

„Csak belőle látjuk nagy kapcsolatban, hogy mily gazdagon jutalmazó forrást nyitnak meg a keleti népek irodalmi a magyar nép régi viszonyainak ismertetésére nézve; eddigelé csak töredékesen vették hasznát azon rendszeres utánjárás és méhszorgalmú fölhasználáshoz képest, melylyel a tudós gróf ez irodalmakat a magyar tudomány szolgálatába helyezi.“

A mi társulatunkat illeti, az nemcsak a nagy tudóst, de saját egyesületi életének valódi regenerátorát is gyászolja benne. Volt ugyanis egy szomorú időszak, a midőn a kedvezőtlen viszonyok és körülmények hirtelen feltorlódása folytán fenmaradásunk is már kétségessé vált. Ekkor, a megpróbáltatások eme súlyos napjaiban, tette le 1892. évi október 25-én tartott

közgyűlésünk az ő kezeibe az elnöki tisztet s ime az ő nagy, tudományos és társadalmi tekintélye, bölcs és tapintatos vezetése társulatunkat új életre keltette akkor, a mikor már létezése is kockán forgott. Hét évi elnökösködése után úgy találta, hogy előhaladott kora és a fővárostól távol eső lakhelye akadályozzák őt az elnöki teendők rendszeres irányításában; lemondott tehát elnöki állásáról. Ámde társulatunk élete sokkal szorosabban összeforrott az ő nevével, semhogy attól megválhatott volna; megválasztottuk tehát örökös tiszteletbeli elnökünknek, ő pedig eme tiszteleti állásában nemcsak híven fentartotta összeköttetéseit társulatunk vezetőivel, de sőt még elnöki megnyitót is mondott 1897-ben nagyszabású tudományos értekezés alakjában, a melyben az anthropologia, sociologia, demographia és ethnographia egymáshoz való szoros viszonyát, az ethnographia s nevezetesen társulatunk feladatát és az okokat fejtegette, a melyek az ethnographia módosulására befolyással vannak.

Ez volt a mi körünkben hattyúdala; mert tevékenysége ettől fogva a társulatunk kebelében 1898-ban megalakult Keleti Szakosztály felé fordult. Ennek a törekvéseit karolta fel örömmel s e szakosztály 1900-ban megindult folyóirata, a „Keleti Szemle“ legszorgalmasabb munkatársainak egyike lett, a míg csak tolla kezéből ki nem esett.

A súlyos veszteségek sora azonban ezzel még be nem telt. Alig léptük át az újév küszöbét, ismét halálhír riasztott fel bennünket, 1906 január 16-án érdemes alelnökeink egyike, György Aladár hunyt el.

György Aladár az ő pongyolaságig egyszerű, szerény megjelenésében az igazi nemesszívű emberbarát, az egyetemes műveltség fáklyavívője volt. A hol az emberiség javára irányuló valamely mozgalom önzetlen szolgálatra szorult, ott vele találkoztunk. Mint jó hazafi oda törekedett, hogy a magyarságot az egyetemes műveltség részesévé tegye. Rajongott nemzeti sajtáságunkért; mert nagyon is tudta s érezte ama tétel igazságát, hogy minden nemzet csak akkor tarthat igényt arra, hogy önállónak nevezze, ha kulturájában — ennek egyetemesítő hatása mellett is — saját faji jellegét megőrzi. Ennek egyik legerősebb támaszát pedig György Aladár, igen helyesen, a néprajzban látta; ez hozta őt társulatunkkal kapcsolatba, a melynek megalakulása óta egyik legbuzgóbb tagja volt.

Irodalmi és társadalmi tevékenysége legfőképen a paedagogia s a nőnevelés ügyére irányult. Az ezeret meghaladják a napilapokban és szakfolyóiratokban közzétett cikkei. Életének vezérlő csillaga nemes idealizmus és hazaszeretete volt; a mi munkát pedig idegen irodalmakból átültetett, mind erkölcsnemesítő, ismeretterjesztő, kulturális tartalmával tünt ki.

Társulatunk nálánál szorgalmasabb taggal nem bírt. Valóságos mintaképe volt a lelkiismeretes, pontos munkatársnak; a halálos kór már rágódott szervezetén, fáradt elmével, elgyötört testtel még rövid pár héttel elhunyt előtt is eljött körünkbe, hogy tanácskozásainkon részt vegyen, ha valamiben lehet, hasznos szolgálatait felajánlja. Ilyen volt ő, az ideális gondolkozású emberbarát, utolsó leheletéig.

Az emberiség örök törvénye mindenikünk életének határt szab; suc-

cedant novi, veteres migrate coloni — mondja a közmondás, de az érzékeny veszteségeknek ilyen összehalmozódásától társulatunkat ezentúl óvja meg a Gondviselés!

A Magyar Néprajzi Társaság XVIII. rendes évi közgyűlését ezennel megnyitom.

II.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelentése.

Tisztelt közgyűlés! A nagy halottakról kegyeletesen megemlékező elnöki megnyitó beszéd után nekem kell röviden kiegészítenem az elmúlt esztendő szomorú történetét.

Most, midőn a multon borong tekintetünk, szabadjon mindenk előtt arra a feltűnő s bennünket nagyon közelről érintő jelenségre utalnom, hogy az élet mesterének ismert történelemhez nálunk talán még soha sem fordultak annyian tanításért, mint a közelmultban és ma, midőn a fajilag különböző, de történelmileg egymáshoz kapcsolt s a létfentartás nehéz küzdelmeiben egymásra utalt népek életének alakulásait megérteni még a beavatottaknak is igen nehéz. Ha merészen szemébe nézünk a jelenségnek, okvetlen észre kell vennünk, hogy ezúttal már nemcsak az önkéntelennek látszó alakulatok megértéséről, hanem a népek sorsába való beavatkozásáról, a népek sorsának irányításáról van szó.

És íme, az élet mesterétől az égető szükség pillanatában csak annyit lehet megtudni, hogy a nép nyilvántartott multja nagyon szegény. Míg a hatalom legfőbb urai s a kiváltságos társadalmi osztályok intézték az államélet ügyeit, a nép a magas és szilárd társadalmi válaszfalak mögé szorulva, majdnem észrevétlenül élte át sok évszázados testi és szellemi életét. Noha minden természetes úton keletkező államhatalom faji alapon támad és mindig a nép vállain nyugszik, régebben — különösen a középkor második s az újkor első felében — teljes kialakulása után mindig sietett lehántani faji jellegét. Mivel fennmaradását, erősödését és gyöngülését nem a szilárd belső társadalmi rend, hanem az idegen hatalmi körökhöz való külső vonatkozások tették függővé, a szellemi életet nem nemzeti, hanem nemzetközi szempontok irányították. A népvándorlások lezajlása után keletkező európai kulturállamok hivatalos nyelve a holt latin lett. A művelt osztályok szellemi szükségletét olyan irodalom látta el, melynek gyökerei a népi talajból kiszakadtak; nem nemzeti hagyományokból táplálkozott, hanem nemzetközi példák után indult s mikor a nemzeti nyelvet még ápolta, már minden utat megegyengetett a classikus irodalmi emlékek hódító hadjárata számára. A mi pedig így a középkor utolsó évszázadai folyamán megcsontosodott, azt a reformáció nyomában érvényesülő nemzeti nyelv sem tudta megbontani.

A társadalmi válaszfaloknak előbb le kellett omlani, hogy Goethe, a frankfurti patricius fia, a sajátjai közé átültethesse a vadrózsáról szóló rajna-vidéki népdalt, s hogy felismerhesse a szurtos kosárfonók énekében azt a közvetlenséget és egyszerű művészetet, a melyet szerinte műköltő utánozni nem tud soha. Az angol pásztorok és halászok epikai dalaiban nemcsak Lear király története merül

fel, hanem még számtalan tökéletes tragédia. Finn rokonainknál nyomára jönnek, hogy a nép egyszerű fiai közt még él az évezredek hagyomány egész epopoeája. Nálunk az irodalmi nyelvvel és költői formákkal való hosszas, gyakran igen gyötrelmes kísérletezés után fajunk legnagyobb költői geniusai a népdal és népmese kristálytisza szavában találják meg a nemzeti irodalom nyelvét.

Az ilyen és ezekhez hasonló tanulságok özöne érlelte meg azt a minden más igazságot elnémitő gondolatot, hogy egy nemzet csakis nyelvében él. Ez iránt a múlt hagyományaira épített legfőbb hatalom is csak ott fogékonytalan, a hol még nem ismerte fel a benne rejlő erőforrásokat. Mivel a nyelvhatárok és politikai határok egymást gyakran keresztezik, a most jelzett erőforrás egyszerűs mind a történelmi jogrend megbontására is alkalmasnak bizonyult. Milyen módon történt, nem kutatjuk, csak jelezzük, hogy az erőforrások mindenhol megnyilottak s a létért való küzdelem mai áramlataiban a nyelviség vonja meg a fajok érdekkörének határait.

Az ilyen küzdelmekhez a tudománynak nem lehet szava. Nem volna nekünk sem, ha ki lehetne térnünk ama sajnálatos jelenség elől, hogy az a törekvés, melynek álaezra van szüksége, ma már nem a nyelvművelés, hanem a néprajz czimén űzi visszaéléseit. Mivel okom van, hogy ezúttal ne a magunk háza előtt seperjek, például a tervezett prágai kiállítást hozom fel. E kiállítást a szláv egység hirdetői évekké elzött Szent-Pétervárra tervezték, de a közbejött rázkódások miatt füstbe ment. Az elejtett eszmét a csehek nyomban felkarolták s ma — mivel időközben a nemzetiségi viszonyok nálunk is megváltoztak — már leplezetlenül hirdetik, hogy a tervezett kiállítás nem néprajzi kiállítás lesz, hanem a közös nemzeti czélok köré csoportosuló szláv fajok erőmutatványa.

Tisztelt Közgyűlés! Teljes esődje volna a magyar néprajznak, ha a néprajz czimén folytatott üzelmek egyéb természetű sikereitől eltántorítottva, vagy talán szükségesnek látszó ellenhatásaképen, tudományos tevékenységünk teréről letévelyednénk. Eddigi munkásságunkat az a minden mellétekintetektől független törekvés irányította, hogy a magyarság és a magyarországi nemzetiségek testi és szellemi életének emlékeit kutassuk, hogy a keleti rokon-népek s a velünk közvetlen, vagy közvetített kultur-viszonyban álló népek néprajzának bennünket érdeklő vonatkozásokat tudományunk számára szintén hozzáférhetővé tegyük és értékesítsük. Azt hiszem, hogy ma már eredményekre is hivatkozhatunk, midőn azt állítjuk, hogy ez a törekvés néprajzunkat a legnemzetibb tudományok egyikévé avatja. Sőt azzal is tisztában vagyunk, hogy a népek ismeretét czélzó embertan, régészet, nyelvészet, őstörténet, művelődéstörténet, irodalomtörténet, történeti földrajz és köztörténet a közibük ékelt néprajzi tudományágak segédkezését nem mellőzhetik.

Végeredményeiben tehát a néprajz is az élet mesterének dolgozik. Ezért, ha feladatának megfelelt, valóban hivatva lesz arra, hogy az emberi társadalmak életének ne csak ismeretét segítse feltárni, hanem segítse feltárni annak törvényszerűségét is. Az eddigi előmunkálatokban már biztosítékát bírjuk annak, hogy a végeredményből olyan tiszteletet parancsoló törvények bontakoznak ki, a melyek a szellemi és anyagi kölesönviszonyra utalt, egymással vérbelileg is folyton keveredő, de nyelvíleg mindig különálló, idegen, de szellemileg és vérbelileg némi mértékben mindig rokon-népeket csakis békés életre intheti.

Mivel bennünket a néprajz terén tisztán tudományos czélok vezetnek, nagy megnyugvással állunk elő a rendes évi számadással. Társaságunk ügyeinek vezetésében irányelvünk most is az volt, hogy a rendelkezésünkre álló szellemi és anyagi erőket lehető legnagyobb mértékben érvényesítsük. A társaság tudományos működésére irányuló nyilvános érdeklődés ébrentartása czéljából megtartottuk minden felolvasó ülésünket — annak az egynek kivételével, a melynek szeretett alelnökünk elhunytával kellett volna összeesnie. A népszerűsítés szolgálatában rendezte *Vikár Béla* választmányi tagtársunk azt a nevezetes Kalevala-estet, a melynek sikere bennünket arra indított, hogy a magyar népszokások népszerű ismertetését is tervbe vegyük. A költségesnek ígérkező vállalkozás kiadásait az Uránia-színházban rendezendő sorozatos előadások jövedelméből kívántuk fedezni. A szép terv azonban egyelőre abban maradt, mert a színház bérlete oly arányokban növelte a pénzübeli kockázat arányait, hogy a választmány ezt az előadást is csak a Kalevala-est kereteiben kívánta megvalósítani.

A felolvasott tudományos dolgozatok túlnyomó része folyóiratunkban, az Ethnographiában látott napvilágot. E dolgozatok közt szerepelnek: *Katona Lajos* jeles tanulmánya a kedd asszonyáról; *Heller Bernát* összehasonlító folklorisztikai tanulmánya a hálótársak közé helyezett kivont kard monda-motivumának nemzetközi változatairól; *Ernyey József* czikke a lengyel heraldika magyar vonatkozású mondáiról; *Bán Aladár* összefoglaló ismertetése a lappok mythosai emlékeiről: a két szerkesztő fölötté eltérő véleménynyilvánítása a magyar őshaza és a magyar nemzet őskora kérdésében; *Vikár Béla* kutatásának eredményei a Szücs Marcsáról szóló ballada keletkezéséről és kialakulásáról. Végül felemlitem, hogy *Mahler Ede*, *Lehoczky Tivadar*, *Galgóczy János*, *Bátky Zsigmond* és *Venetianer Lajos* itt közölt dolgozataival a változatos tartalmú fejtegető czikkek száma 14-re szaporodott.

Programmunknak megfelelőleg nagy súlyt fektettünk a folklorisztikai adatok gyűjtésére is. Így a „Néphit és népszokások“ czimű rovatban összesen 17, a „Népköltészet és népzene“ cziműben pedig 14 közlemény jelent meg. Az utóbbi helyen folyt egy terjedelmes polemia a hajdútáncz eredetének még mindig tisztázatlan kérdése ügyében. Ugyanitt jelent meg több oly becses gyűjtemény is, a mi hangosan igazolja azt, hogy a népzene emlékei számára újabban megnyitott rovat valóban hiányt pótol ethnographiánkban s vele az egész magyar irodalomban.

A „Kisebb közlemények“ és „Törvénytörvény néprajz“ rovatok továbbra is megtartották jellegüket. Változás csak az „Irodalom“ rovatában lett volna várható, mert ez most is olyan szegény, vagy talán még szegényebb, mint a milyen az előző években volt. Sajátságos jelenség, hogy munkatársainkban ma még nagyon szegényes a kritikai hajlam. Egész tömege jelenik meg a hazai és magyar vonatkozású külföldi néprajzi termékeknek a nélkül, hogy nálunk még csak ismertetőre is akadna. És e bajon — mint szerkesztő mondom ezt — nem tud sem a buzdító szó, sem a nagy tiszteletdíj segíteni. A meddőség pedig más, mint a kritikai érettség hiánya nem lehet. Mert hiszen számos példával igazolhatnám, sőt egy súlyos esetben igazoltam is, hogy a tudományosságot, bölcsességet mimelő modor még nem lesz kritika akkor sem, ha a gagyogásba rosszhiszemű ferdítés, vagy az indulatoknak valami más rosszat gerjesztő kovásza is belevegyül.

Szerenesére ez a nagy hiány egészen eltörlőd, ha utána iktatom azt a rend-

kívüli gyarapodást, a melyet a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője felmutat. Az előző évek folyamainak illusztrálásra alkalmatlan kis mérete alól felszabadulva, olyan terjedelművé nőtte ki magát, a mely ma már csak három nyomtatott ívvel áll az Ethnographia évtizedes méretei mögött, sőt a külön füzetben kiadott német kivonattal e méreteket már túl is haladja. A nyújtott 21 íven pedig 32 szerzőnek 61 kisebb-nagyobb dolgozatát közölte 9 műlap és 244 ábra kíséretében. Ha e rendkívül meglepő számadatokhoz még azt is hozzáteszszük, hogy a gazdag anyagot csaknem kizárólag a tárgyi néprajznak nem rég feltárt kincses bányái termelték: őszintén el kell ismernünk, hogy ez idő szerint hazai néprajzunk egyik ága sem dicsekedhetik ilyen méretű rendes évi eredménnyel. Valóban jól esik tudnunk azt, hogy e gyönyörű vállalat keletkezését tulajdonkép a mi társaságunk tette lehetővé akkor, midőn a M. Nemzeti Múzeum évi segélyét a néprajzi osztály rendelkezésére bocsátottuk. Viszonzásul a néprajzi osztály Értesítőjét folyóiratunk mellékletéül teljesen ingyen engedte át. Így lett aztán lehetővé az, hogy a néprajzi tudományokat az egész vonalon zavartalanul művelhettük, s hogy a rendelkezésül álló tudományos töke és anyagi erők okos megosztásával olyan olesó folyóiratot varázsolhattunk elő, minőt ma a continens egyetlen tudományos társaságának tagjai sem kapnak évi illetmény gyanánt.

Midőn ezt a jelen ünnepélyes pillanatban megállapítom, mulasztást követnék el, ha hódolatteljes köszönetünk tolmácsolásával hozzá nem fűzném, hogy ez legelső sorban a mi szeretett elnökünknek, *Szalay Imre* m. nemzeti múzeumi igazgató úrnak érdeme. Hasonlóképp köszönettel kell adóznunk jeles szerkesztő-társamnak, *Semayer Vilibáld* úrnak is, a ki minden anyagi jutalmazás nélkül viseli az úttörő szerkesztői munkásság nehéz fáradalmait. Sőt köszönetet mondunk az Értesítő munkatársainak is, a kik így, közvetített úton járulnak hozzá társaságunk tudományos tökéjének gyarapításához. A néprajzi osztály nagyreményű fiatal tisztviselőinek itt kifejtett munkásságát különösen kiemelve, megemlítem még, hogy közreműködésükkel legelső sorban *Biró Lajos* tiszteleti tagunk, *báró Nyáry Albert*, *Bínker József* Rajmund, *Gönczi Ferencz*, *Kárpáti Kelemen*, *Kóris Kálmán*, *Kovách Aladár*, *Madarassy László*, *Sebestyén Károly*, *Szabó Imre*, *Szinte Gábor*, *Tóth Zsigmond* és *Tömörkény István* segítették folyóiratunk mellékletét a fentebb jelzett meglepő sikerhez.

Mint mindig, ezúttal is sajnálattal kell jelentenem, hogy a társaság megfelelő anyagi erőinek hiánya miatt munkatársaink nagyobb arányú műveiket, sőt apróbb dolgozataik tekintélyes részét is nem a mi közvetítésünkkel bocsátják közre. Csak a legfőbb példákra hivatkozom, midőn megemlítem, hogy így jelent meg *Pápay József* választmányi tagtársunk osztjákföldi gyűjtésének egy része *gróf Zichy Jenő* tiszteletbeli tagunk ismert nagy kiadványai során, továbbá ugyanígy jelentek meg *Vikár Béla* és *Mailand Oszkár* népköltési gyűjteményei a Kisfaludy-Társaság vállalatában. Viszont sajnálattal jelentem, hogy fenséges védnökünk halála következtében titkár-társam, *Herrmann Antal*, a magas pártfogásban részesített „Ethnologische Mittheilungen“-t kénytelen volt megszüntetni. És ezzel elvesztettük azt az avatott kezekben lévő jeles organumot, a mely hazai néprajzunk eredményeit a külföldi tudomány számára időnként sikerrel közvetítette.

Végül az elnöki megnyitó beszédben lobogtatott fáklját kell még nekem is

egy percze felemelnem, midőn kegyeletesen megemlékezem *Esztegár* László választmányi tagtársunk és *Bastian* Adolf tiszteletbeli tagtársunk gyászos elhunytáról. Az első a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának finom lelkű tisztviselője volt, a ki széleskörű ismeretei közé már kora ifjúságában felkarolta a népköltési kutatások körét. A második a berlini néprajzi múzeum világhírű igazgatója s az ugyanottani egyetemen a néprajz számára állított új tanszék első tanára volt. Noha mélységes tudományával ő is csak úttörő munkát végzett, az mégis elévülhetlen érdeme marad, hogy a kezdetek kezdetén már feltudta ismerni az emberiség földi életének mind ama nagy problémáit, a melyekre a tudomány csakis a néprajz segítségével tud majd idővel rávilágítani.

Tisztelettel kérem, hogy e jelentésemet tudomásul venni sziveskedjenek.

III.

Kunos Ignác dr. jelentése a Keleti Szakosztály 1905. évi működéséről.

Tisztelt közgyűlés! Mult évi jelentésemben volt szerencsém számot adni Keleti Szakosztályunk törekvéseinek ama jelentős eredményéről, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium támogatása mellett megalakultatott a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottsága, mely a magyar vonatkozású keleti tanulmányok elősegítését tűzte ki sajátos feladatául. E bizottság megalakulásával Szakosztályunk további fennállásának az a célja, hogy a Néprajzi Társaság kebelében őrhelye maradjon a keleti néprajz művelésének. Ennek tere folyóiratunk, a „Keleti Szemle“, mely remélhetőleg ezentúl az eddiginél nagyobb terjedelemben fog megjelenhetni. E folyóirat tavalyi évfolyamának tartalmából kiemelhetjük itt az orosz *Patkanov*-nak immár befejezett és külön füzet alakjában is megjelent „*Geographie und Statistik der Tungusenstämme Sibiriens*“ czimű értékes tanulmányát, mely későbbi kutatásoknak is mindenkor becses forrásmunkája lesz. *Munkácsi* szerkesztő-társam „*Die Urheimat der Ungarn*“ és „*Seelenglaube und Totenkult der Wogulen*“ cz. közlésével járult hozzá folyóiratunk ama másik feladatához, hogy hazai nyelvű munkálkodásunk eredményeit a tudományos külfölddel is megismertessük. Külföldi dolgozótársaink közül *Hartman* „*Ein türkischer Text aus Kašgar*“, a török *Balhasanoglu* pedig „*Une inscription turque à Kutahja*“ czimű dolgozataikkal voltak tudományos feladataink megoldásánál segítségünkre. Az ázsiai törökség terén különben is nagyobb munkálkodást volt alkalma folyóiratunknak kifejteni. *Pröhle*-nek „*Baschkirische Volkslieder*“ czimen megjelent közleményei helyszíni feljegyzéseiből származnak és értékes adalékkal járulnak hozzá a baskir népnyelv ismeretéhez. Másik idevágó dolgozat a magam adaléka a *jarkendi törökség* ismeretéhez. A mult év tavaszán ugyanis egy tibeti származású jarkendi török, névszerint *Mahmud Rahim*, töltött el három hetet Budapesten, mely alkalmat *Munkácsi* szerkesztő-társammal arra használtuk fel, hogy törökünk anyanyelvét, a kínai törökségnek még kevésbé ismert jarkendi dialektusát tanulmányunk tárgyává tegyük, főleg azon szempontból, hogy e nyelv főbb

alak- és hangtani sajátosságai, szókincsének fontosabb elemei és némi népies eredetű szövegek följegyezhetők és ezzel a török nyelvtudomány részére értékesíthetők legyenek. Tanulmányunk egyik eredménye ez az első közlés, mely egy alaktani bevezetés után 208 közmondást és öt mesét (úgynevezett *čöčeket*) tesz közé. Az ötödik mesének érdekességét az a körülmény is növeli, hogy voltaképp annak a kasgari mesének jarkendi átírása, melyet Hartmann közölt volt folyóiratunkban. A hangtani és szótári részt később fogjuk közölni. Ugyancsak a Keleti Szakosztály munkálkodásához tartozik az is, hogy az értékesebb és önálló dolgozatokat *külön kiadvány* alakjában is közlé teszszük. Patkanovnak már említett dolgozatain kívül megjelent Kunos imént idézett dolgozata és megjelenő félben vannak továbbá Pröhle és Munkácsi tanulmányai. Buzdításunkra vállalkozott *Mészáros Gyula* fiatal török nyelv- és néprajzkutatónk törökországi tanulmányútjára, melynek czélja az oszmán néphit, főképp a népbabonák és kuruzslások kutatása és följegyzése. Erre vonatkozólag Mészáros már terjedelmes szöveg-anyagot gyűjtött és az oszmán néphitről szóló tanulmányának első része csak nem rég jelent meg az *Ethnographia* hasábjain. Szakosztályunk bizonyára hasznos munkát végez, mikor az ifjú kutatót további munkálkodásra ösztönzi és midőn azon igyekszik, hogy az ázsiai bizottság anyagi és erkölcsi támogatásával szélesebb alapokra is kiterjeszthesse tanulmánya körét. A czélba vett keleti tanulmányutak rendszeresítésétől, noha kezdetben szerény méretekben és körülmények közt, keleti tudományunk tovább fejlesztésére szép eredményeket várhatunk. Hiszen e czélt szolgálja az a két nagyobb alapítvány is, melyek egyikét *Feridun* bey, másikat pedig kegyeletes emlékezetű elnökünk *Kuun Géza* gróf hagyományoztak oly czélból, hogy a keleti, különösen a *török-magyar tanulmányokat* elősegítsék és tovább fejlesszék. A M. Tud. Akadémia, mint e két alap letéteményese, bizonyára oly irányú intézkedésekkel fog ez alapokra nézve gondoskodni, melyekkel egyúttal a mi Szakosztályunk tudományos törekvéseit is elősegítik. Nem pusztá véletlennek tekintjük, hogy a Keleti Szakosztály és folyóiratunk megalapítása óta már több oly intézmény és alap létesült, melyek ugyanazokat a tudományos czélokat szolgálják, mint a minők elérésére, vagy legalább is megközelítésére végett, keleti tanulmányainknak forumot kívántunk létesíteni. Ugyancsak a mi Szakosztályunk működésével áll összefüggésben az a körülmény is, hogy a néprajzi társaság ülésein keleti tárgyú felolvasások is kerülnek napirendre. Ilyen felolvasásokat kettőt jelentettünk be az idén. Az egyik Kunosnak a török népmesék anyagáról szóló értekezése, mely a török népmese-kincsnek saját gyűjtései és kiadásai alapján felkutatott anyagát foglalja magában. A másik Mészáros Gyulának imént említett dolgozata, mely csak bevezető része nagyobb szabású folkloretanulmányának. Hiszszük és reméljük, hogy azok a tudományos intézmények és hatóságok, melyek Szakosztályunkat és Szemlénket jóakarattal támogatták, továbbra is méltányolni fogják törekvéseinket.

IV. A Magyar Néprajzi Társaság 1905. évi zár-

Sorszám	Bevételek	1905. évi előirányzat		1905. évi bevételek		1905. évi követelések		1906. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Pénztári maradvány:								
	a) készpénzben	291	17	291	17	—	—	164	23
	b) takarékp. betétben	1478	28	1478	28	—	—	2219	73
2	Alapítók díjai	—	—	153	—	—	—	—	—
3	Hátralékos tagdíjak	700	—	959	—	—	—	800	—
4	Folyó és köv. évi tagdíjak	3100	—	3068	50	800	—	3300	—
5	Állami segély	2000	—	2000	—	—	—	2000	—
6	Magyar Tudományos Akadémia segélye	1000	—	1000	—	—	—	1000	—
7	Magyar Nemzeti Múzeum segélye az Értesítő költségeire	4100	—	5100	—	—	—	5100	—
8	Keleti Szemle előfizetései	—	—	154	56	—	—	—	—
9	Kamatok	320	—	380	—	—	—	350	—
10	Vegyések	—	—	342	48	—	—	—	—
11	Takarékpénztári forgalom	—	—	5360	02	—	—	—	—
12	Betétállomány az alaptőkéhez tartozó s alább *, ill. **-gal jelölt összegeken kívül:								
	a) m. kir. postatakarékpénztárban	—	—	—	—	2108	61	—	—
	b) a leszámítoló és pénzváltó bankban	—	—	—	—	111	12	—	—
13	Pénztári maradvány készpénzben	—	—	—	—	164	23	—	—
14	Hiány	500	—	—	—	28	54	778	54
	Összegzés	13489	45	20287	01	3212	50	15712	50

Kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság alaptőkéjéről s a kezelése alatt levő egyéb pénzüsszegekről	1904. év végén		1905. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
3 alapító à 200 korona	600	—	600	—
1 " à 120 "	120	—	120	—
1 " à 223-80, illetőleg 276-80 kor.	223	80	276	80
56 alapító à 100 "	5600	—	5600	—
1 " névtelenül	2000	—	2000	—
Háromszék vármegye monographiájára	200	—	200	—
Értékpapírok árfolyamkülönbözete	630	68	408	08
Összesen	9374	48	9204	88

számadása és 1906. évi költségelőirányzata.

Sorszám	Kiadások	1905. évi előirányzat		1905. évi kiadások		1905. évi tartozások		1906. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographia költségei:								
	a mult évre	1390	86	890	—	500	—	2379	50
	a folyó évre	3200	—	1697	54	1879	30	3400	—
2	Írói tiszteletdíjak:								
	a mult évre	126	—	1445	30	287	40	287	40
	a folyó évre	1500	—					1600	—
3	Népr. Ertesítő költségei:								
	a mult évre	656	99	5464	29	292	70	292	70
	a folyó évre	4100	—					5100	—
4	Keleti Szemle költségei:								
	a mult évre	104	10	324	96	233	70	233	70
	a folyó évre	300	—					300	—
5	Tisztviselők tiszteletdíjai	1400	—	1400	—	—	—	1600	—
6	Ügyvitel költségei:								
	a mult évre	13	40	444	92	19	40	19	40
	a folyó évre	550	—					500	—
7	Vegyesek	148	10	723	02	—	—	—	—
8	Alaptökéhez	—	—	153	—	—	—	—	—
9	Takarékpénztári forgalom	—	—	7579	75	—	—	—	—
10	Pénztári maradvány . . .	—	—	164	23	—	—	—	—
11	Rendelkezésre áll	—	—	—	—	—	—	—	—
Összegezés		13489	45	20287	01	3212	50	15712	50

s azok elhelyezéséről	1904. év végén		1905. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
M. kir. postatakarékpénztárban törzsbetét	200	—	* 200	—
A keresk. bank belv. fiókoszt. 24.180. sz. betéti könyvén	200	—	200	—
A leszámítoló bank belv. fiókoszt. letétszámlán:				
a) készpénz	161	88	** 314	88
b) 6000 kor. névért. fív. kölesön-kötv. à 87—, ill. 95—	5800	—	5700	—
c) 2200 „ „ kor. jár.-kötv. à 98·27, ill. 98·50	2162	60	2090	—
Kötvényekben	800	—	700	—
Az alaptökéhez csatolandó	—	—	—	—
Összesen	9374	48	9204	88

Feichtinger Győző, s. k.
pénztárnok.

V.

Feichtinger Győző pénztáros jelentése.

M. t. közgyűlés! Az 1905. évi zárszámadásunkat az előirányzott 500 kor. hiány helyett 28 kor. 54 fill. hiánnyal zártuk le. U. i. az 1905. évet terhelő tartozásaink összege 3212 kor. 50 fill., melynek kiegyenlítésére fedezetül: tagdíj, követelésekben, takarékpénztári betétben és készpénzben 3183 kor. 96 fill. áll rendelkezésünkre, azaz 28 kor. 54 fillérrel kevesebb, aránylag csekély összeg, — melynek daczára zárszámadásunkat még kedvezőnek lehet tekinteni.

Bevételeink, valamint kiadásaink egyes tételei nem egyeznek meg pontosan az 1905. évi közgyűlés által megállapított előirányzattal. Így alapítók díjai czimén 153 kor. folyt be, t. i. dr. Erdélyi Pál t. tagtársunk kötvényét beváltotta, másrészt dr. Hermann Antal tagtársunk pedig eddigi 223 kor. 80 fill. alapítványához 53 kor.-val járult.

Hátralékos tagdíjakból 259 kor. több folyt be, f. évi tagdíjakból bár 31 kor. 50 fill. kevesebbet kaptunk, de e czímen még 800 kor. remélhető, annál is inkább, mert ebből 600 kor. a nmélt. vallás- és közoktatásügyi miniszterium fizet — illetőleg már meg is fizetett.

Kamatokból 60 kor. többbevételünk volt.

Vegyesekből legnagyobbbrészt átfutó tételek, 342 kor. 48 fill. volt a bevétel — a nélkül, hogy erre előirányzat lett volna.

A kiadásokra vonatkozólag meg kell jegyeznem, hogy mivel a megfelelő számlákat és utalványokat a mult év folyamán nem kaptam meg, kiadásokat teljesen nem eszközölhettem — ez az oka, hogy az év végén 3212 kor. 50 fillérsnyi tartozásunk maradt. Kiadási tételeink tehát legnagyobbbrészt az előirányzat alatt maradtak, — de azért az így előálló különbségek még nem jelentenek megtakarítást. Sőt a tartozásokat is figyelembe véve az előirányzatot itt-ott túlléptük, a melyhez a m. t. Közgyűlés utólagos jóváhagyását kell kérnem.

Így az Ethnogr. 1905 évi költségei a tartozásokkal együtt 3576 kor. 84 fill. tesznek ki, vagyis 376 kor. 84 fillérrel több mint az előirányzat.

Az írói tisztelet díjak költségei 1732 kor. 70 fill. tettek ki, 1626 kor. helyett, itt is 106 kor. 70 fill. többlet mutatkozik.

Az ügyvitelben 109 kor. 08 fill. megtakarítás.

A vegyeseknél 574 kor. 92 fill. túlkiadás látszik — ezt részben az előirányzat nélküli 342 kor. 48 fill. bevétel ellensúlyozza — de még így is 232 kor. 44 fill. kiadás volna, a melyre előirányzat nem volt. E 200 kor. meghaladó költségek némi magyarázatául szolgál az, hogy a mult évben két nagy halottunk halála alkalmából oly költségek merültek fel, — a melyekre egyrészt számítani lehetetlen volt, de a melyek elől másrészt kitérni nem lehetett.

Számadásunk egyéb tételei az előirányzattal vagy megegyeznek, vagy szorosan nem tartoznak mérlegünkhöz, mert a Keleti Szemle és a M. Nemz. Múz. Ért. bevételei és kiadásai között mutatkozó hullámzás Társaságunk anyagi viszonyait nem érintik.

Társaságunk vagyona 9204 kor. 88 fill., tavaly pedig 9374 kor. 48 fill. volt.

e különbség onnan származik, hogy az értékpapírok árfolyama csökkent, t. i. decz. 31-én a sz. főv. kölesön, valamint a kor. jár. kötvények árfolyama 95 kor. volt — a mi mellesleg megjegyezve az itt kiosztott nyomtatványban sajtóhibából 97·50, ill. 98·50-nek van föltüntetve. Egyébként, mint már említeni szerencsém volt, 1 alapító alapítványa 223 kor. 80. fillérről 276 kor. 80 fillerre emelkedett. 1 alapító pedig kötvényét beváltván — most már nem 8, hanem 7 kötvényünk van.

Az 1906 évi előirányzat is, úgy mint eddig, a megelőző év előirányzata s zárszámadása alapján készült. Sajnos nem volt lehetséges oly előirányzatot készíteni, mely deficitől ment lett volna. Mert kiadási tételeinket a tapasztalatnak megfelelőleg emelni kellett. U. i. Folyóiratunk alakjának megváltozásával — az előre megvont kereteket nem tudtuk megtartani s így a folyóirat kiállításának költségeire előirányzott összeg elégtelennek bizonyulván az Ethnographia nyomdai költségeire nézetem szerint a tavaly 3200 kor. helyett 3400 kor., írói tiszteletdíjakra a tavaly 1500 kor. helyett 1600 kor. volna felveendő.

A választmány határozatának megfelelőleg indítványozom, hogy a tisztviselők tiszteletdíjai czimén 1400 kor. helyett 1600 kor. vetessék fel, 200 kor. többlet a Néprajzi Értesítő szerkesztőjének rendelkezésére volna bocsájtandó.

Indítványozom továbbá, hogy az ügyv. költségeire 550 kor. helyett 500 koronát állítsunk az előirányzatba.

A bevételi tételek közül a f. é. tagdíjakat 200 kor., a kamatokat 30 kor. gondolnám emelhetőnek. Míg a M. N. Múzeum segélye czímen az eddigi 4100 kor. helyett 5100 kor. volna teendő, mert ez idő szerint a segély ennyit tesz ki.

Az ily módon összeállított előirányzat, mint már említeni bátor voltam, hiánynyal zárul, még pedig 778 kor. 54 fill.-nyi hiánynyal.

Reményem, hogy zárszámadásunk, úgy mint a legutóbbi is, kedvezőbb képet fog nyújtani az előirányzatnál — de ezen kilátásba helyezett deficit, ha anyagi helyzetünket sötétté s reménytelenné nem is teszi, óvatosságra int és a tovább való terjeszkedést valamint működési körünk tágítását egyelőre még nem engedi.

Kérem a m. t. Közgyűlést, kegyeskedjék ezen előadásom alapján az 1905. évi zárszámadást, valamint az 1906. évi költségelőirányzatot tárgyalás alá venni, — és a számvizsgáló-bizottság jelentésének meghallgatása után, elfogadni s nekem a szokásos föntartások mellett a fölmentvényt megadni.

VI.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt közgyűlés! Van szerencsénk jelenteni, hogy folyó hó 7-én a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s ehhez képest megállapítottuk:

1. hogy a mult, 1904. évről maradt készpénzben 291·17 K, takarékpénztári betétben 1478·28 K, összesen 1769·45 K.

2. hogy az 1905. évi bevételek és kiadások összege ezen említett maradványnyal, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegekkel együtt: bevétel 20,287·01 K, kiadás 20,122·78 K, készpénzmaradvány 164·23 K.

3. hogy a takarékpénztári forgalom a következő volt: betét 7579·75 K, kivét 5360·02 K, betétmaradvány 2219·73 K.

4. Társaságunk pénztárnoka bemutatta továbbá az alaptőkének elhelyezésére vonatkozó okmányokat is, melyek szerint a társaság vagyona 1905 decz. 31.-én 9204·88 koronát tesz ki.

Ezek után a tisztelt közgyűlésnek javasoljuk, hogy Feichtinger Győző pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos föntartásokkal, — megadni sziveskedjék.

Budapest, 1906 márcz. hó 29-én.

Dr. *Bátky Zsigmond*,
számvizsgáló.

Pápay József,
számvizsgáló.

VII.

Ernyey József könyvtáros jelentése.

Tisztelt közgyűlés! Miként az eddigi évi jelentésekből is kitűnik, társulatunk könyvtára a Herrmann-féle nagy gyűjtemény visszaadása óta újjá alakul, szerveződik, önmagából minden anyagi segély nélkül támad, de jelen stádiumában még csak arra szolgál, hogy a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának könyvtárát, bár mint *corpus separatum* kiegészítse. E feladat szolgálatában állanak a hazai és külföldi rokon társulatok cserepéldányképen járó folyóiratai és kiadványai, továbbá az esetenként megküldött könyvek, melyekről alább részletesen kell megemlékezniem.

E kiadványok általában könyvtári elődöm dr. Bátky által megkezdett irányban kezeltetnek, tehát naplószerint, e mellett czédula- és betűrendes katalogusban külön-külön, ú. m. folyóiratok, időszakos kiadványok és könyvek. Sajnos a számszerinti szaporodás ez utóbbiakban oly csekély, hogy külön kimutatás, illetve jegyzék közzététele még időszerűtlen, azért csak általános enumerációra szorítkozom. A korábbi adatokra nézve 1904—1905 évfolyamaiban megjelent jegyzékekre utalok s emellett megújítom az ott emelt panaszokat. Nevezetesen korábbi cserefolyóirataink egy része hiányos, de a hiányzó számokat ismételt sürgetés után sem tudjuk megkapni, ennél fogva kívánatosnak tartom, miként ezt az előző jelentések is hangsúlyozták, hogy e hiányzó füzeteket, a mennyiben még beszerezhetőek, könyvkereskedő útján szerezzük be. E hiányokkal függ össze folyóirataink kötésének késedelme is, a mennyiben az eddigi uzus szerint csak a teljes sorozatokat szoktuk köttetni a pénztáros esetről-esetre való intézkedése szerint.

Reklamáció céljaira fentartott feles példányainkból és a régebbi még rendelkezésre álló évfolyamokból a pénztáros utasítása szerint 142 esetben adtam ki egyes sorozatokat, illetve számokat. Ezek elintézése mellett a köszönő levelek kiállítása, apróbb levelezés stb., összesen 38 folyószámot eredményezett.

Közvetve, tehát folyóiratunk szerkesztősége címére érkezett könyvek az ideai szaporulatban nem szerepelnek, mert könyvtárunknak a Népr. Oszt. új helyiségeibe való költözködése miatt a kétszeres szállítást elkerülendő, ezeket a könyveket nem vettem át, ezek tehát mind az 1906. szaporulat javára könyveltetnek el.

A nyilvántartott cserepéldányok mellett könyveket ajándékoztak a következők:

Kimnach Ödön tanár Karczag 2 drb, Szendrey János 1 drb, Föv. statisztikai hivatal 3 drb, Vladimir Hnatjuk 2 drb, Holló Károly (Kolozsvar) 2 drb, a kazáni

egyetem tanácsa 2 drb, a Magy. Kárpát Egyesület 1 drb, Szilágy vármegye közönsége 1 drb, Agner L. tanár (Jászberény) 1 drb, a Népszerű főisk. tanfolyam elnöksége 1 drb, Prof. Arechavaleta (Montevideo) 1 drb, Koritsánszky Ottó (Kölesd) 1 drb, Pápay József (1 drb), a cubai kormány (Habana) 1 drb, dr. Liszt Nándor (Tetétlen) 1 drb, Prof. Schüller (Montevideo) 1 drb, dr. Czirbusz Géza (Sátoralja-Újhely) 1 drb, dr. Bátky Zsigmond 1 drb, báró Nyáry Albert Museum Caucasicum (Tiflis) 1 drb, Budap. tudom. egyet. 4 drb, összesen 25 tétel. Fogadják az ajándékozók e helyütt is szíves köszönetünket.

Az időszakos folytatólagos kiadványok 18 tétellel gyarapították gyűjteményünket, melyek azonban folyószámmal ellátva lévén, csupán a kötetek számát emelik. A további rendezkedés, nemkülönbén a szerkesztőségben fentartott könyvek leltározása már csak városligeti új helyiségünkben folyik le. Kérem az igen tisztelt közgyűlést, szíveskedjék ez okból nem részletezett jelentésemet tudomásul venni.

Budapest, 1906 márcz. hó 29-én

Ernyey József,
könyvtáros.

VIII.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 márczius 29-én d. u. 5 órakor a M. Tudományos Akadémia üléstermében tartott rendes évi közgyűléséről.

Jelen voltak a vál. ülés jegyzőkönyvében felsorolt vál. tagok; továbbá *Katona Lajos* vál. tag, *Beluleszkó Sándor*, *Lillin József*, *Madarassy László*, *Timkó György*, *Tonelli Sándor* stb. r. tagok.

1. Az elnök üdvözlöi a megjelent tagokat s lendületes ünnepi beszéddel megnyitja a közgyűlést. A jegyzőkönyv hitelesítésére *Varju Elemér* és *Szendrei János* vál. tagokat kéri fel.

2. *Sebestyén Gyula* főtitkár részletes beszámoló jelentése a Társaság évi működéséről tudomásul vétetik.

3. *Kunos Ignác* a Keleti Szakosztály titkárának jelentése észrevétel nélkül tudomásul szolgál.

4. *Feichtinger Győző* pénztári kimutatása 1905. évi decz. 31-ről és az 1906. évi költségvetési előirányzat tudomásul szolgál.

5. A számvizsgáló bizottság jelentését a tagok távollétében *Ernyey J.* olvasta fel, melynek alapján a közgyűlés a pénztárosnak a felmentést megadja s neki buzgó működéseért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

6. Számvizsgálókul az elnöki indítvány alapján *Bátky Zsigmond* és *Pápay József* egyhangúlag megválasztatnak.

7. A tárgysorozaton kívül felszólal *Herrmann Antal* és bejelenti, hogy mivel a választmány titkári állásáról való lemondását tudomásul venni nem kívánta, neki pedig feltétlen óhaja a visszavonulás, a közgyűléstől kéri felmentését. E kijelentésre *Bán* és főleg *Csánki* felszólalása után a közgyűlés magáévá teszi az elnöknek a választmányban tett és itt megújított abbéli indítványát, hogy a lemondó *Herrmann Antalt* tiszteleti tagul választja.

8. *Ernyey József* könyvtárosi jelentését olvassa fel, melyet a közgyűlés észrevétel nélkül tudomásul vesz.

9. A *György Aladár* halálával megüresedett alelnöki állásra a közgyűlés közfelkiáltással egyhangúlag *Katona Lajos* drt választja s a névszerinti szavazás mellőzését kívánja, mire az elnök *Katona Lajost* megválasztott alelnöknek jelenti ki. Ezzel kapcsolatban

10. Sebestyén főtitkár indítványozza, hogy egyelőre bízza meg a közgyűlés a titkári teendők ideiglenes ellátásával *Ernyey Józsefet*, ki a titkárt eddig is helyettesítette. Mivel az indítvány ellen senki sem szólalt fel, az elnök ezt határozatképen enuncziálja.

11. A választmány megújítására térve, elnök a szavazatszedő bizottság elnökéül *Borovszky Samut*, tagokul *Semayer* és *Vikár* vál. tagokat kéri fel és a közgyűlést a szavazás tartamára felfüggeszti.

12. A választás végével a szavazatszedő bizottság elnöke bejelenti az elnöknek a szavazás eredményét, minek alapján az elnök kimondja, hogy a beadott 29 szavazat közül egyhangúlag megválasztottak: *Almásy György*, *Alexics György*, *Balásy Dénes*, *Balassa József*, *Balogh Pál*, *Bátky Zsigmond*, *Borovszky Samu*, *Csánki Dezső*, *Fiók Károly*, *Galgóczy János*, *Goldziher Ignác*, *Huszka József*, *Jancsó Benedek*, *Kolumbán Samu*, *Kováts László*, *Krausz Samu*, *Kunos Ignác*, *Máhler Ede*, *Margalits Ede*, *Melich János*, *Nagy Géza*, *Nagy Miklós*, *Pápay József*, *Réthy László*, *Semayer Vilibáld*, *Solymossy Sándor*, *Strausz Adolf*, *Szendrei János*, *Szily Kálmán*, *Szinte Gábor*, *Tagányi Károly*, *Tolnai Vilmos*, *Varju Elemér*, *Vikár Béla*, *Zolnai Gyula*. Ezenkívül *Katona Lajos* helyére mint legtöbb (19) szavazatot nyert tag, *Beluleszkó Sándor* lépett. Továbbá az eddig vidéki tagok sorában volt *Giesswein Sándor* helyet cserélt a vidékre költözött *Karácsonyi Jánossal*, *Asbóth János* pedig *Gönczi Ferenczcel*.

Szavazatot nyertek még: *Herrmann Antal* 7, *Timkó György* 3, *Gróh I.* és *Vágó Aladár* 1—1 szavazatot.

A vidéki vál. tagok a fent jelzett helycserék kivételével változatlanul maradtak: *Baróti Lajos*, *Bellosics Bálint*, *Erdélyi Pál*, *Gönczi Ferencz*, *Istvánffy Gyula*, *Kada Elek*, *Karácsonyi János*, *Kálmán Lajos*, *Lehoczky Tivadar*, *Pósta Béla*.

A Társaság tiszttikara tehát így alakult: Elnök: *Szalay Imre*, min. tanácsos, Alelnökök: *Munkácsi Bernát dr.*, *Katona Lajos dr.* Főtitkár *Sebestyén Gyula dr.* Titkár-helyettes: *Ernyey József*. Pénztáros: *Feichtinger Győző*. Ellenőr: *Máder Béla*. Könyvtáros: *Ernyey József*.

a) Fővárosi választmányi tagok: *Almásy György dr.*, *Alexics György dr.*, *Asbóth János*, *Balásy Dénes*, *Balassa József dr.*, *Balogh Pál*, *Bán Aladár dr.*, *Bátky Zsigmond dr.*, *Beluleszkó Sándor*, *Borovszky Samu dr.*, *Csánki Dezső*, *Fiók Károly dr.*, *Galgóczy János*, *Giesswein Sándor dr.*, *Goldziher Ignác dr.*, *Huszka József*, *Jancsó Benedek dr.*, *Kolumbán Samu*, *Kováts László*, *Krausz Sámuel dr.*, *Kunos Ignác dr.*, *Máhler Ede dr.*, *Margalits Ede dr.*, *Melich János dr.*, *Nagy Géza*, *Nagy Miklós*, *Pápay József*, *Patrubány Lukács dr.*, *Réthy László dr.*, *Semayer Vilibáld dr.*, *Solymossy Sándor dr.*, *Strausz Adolf*, *Szendrei János dr.*, *Szily Kálmán dr.*, *Szinte Gábor*, *Tagányi Károly*, *Tolnai Vilmos dr.*, *Varjú Elemér*, *Vikár Béla*, *Zolnai Gyula dr.*

b) Vidéki választmányi tagok: *Baróti Lajos dr.*, *Bellosics Bálint*, *Erdélyi Pál dr.*, *Gönczi Ferencz*, *Istvánffy Gyula*, *Kada Elek*, *Karácsonyi János dr.*, *Kálmán Lajos*, *Lehoczky Tivadar*, *Pósta Béla dr.*

12. Az indítványok során az ilyenül tekintett *Kolumbán—Szabó-féle* levél tárgyalatott s a vál. javaslata szerint intéztetett el.

Ezzel a tárgysorozat kimerülvén, *Vikár Béla* indítványára az elnöknek a mai ülés tapintatos vezetéseért, a számvizsgálóknak pedig buzgalmukért köszönet szavaztatik. Az elnök megköszönve a figyelmet, a közgyűlést berekeszti.

Kelt mint fent. — *Szalay Imre* s. k., elnök, *Ernyey József* s. k., jegyző. Hitelesítik: *Varju Elemér* s. k., *Szendrei János* s. k.

Utalványczim: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

• 3019. cheque-számlájára. •

Hivatalos nyugtázás az Ethnographia júniusi (IV-ik) füzetében.

Budapest, 1906 június 1.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy lakásaik változását a pénztárosnál (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) idejekorán bejelentsék, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában
megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél
(Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*, Bolgár néphit. Ára 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula*, Rovás és rovásírás. Ára 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos*, Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát*, A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula*, Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza*, A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György*, Vadrózsapör
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel*, Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József*, Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula*, Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János*, Újabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilenez füzetnek együtt 7 kor.

A M. Nemzeti Múzeum
néprajzi tára
további intézkedésig
zárva marad.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnök :

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-utca 9.)

Katona Lajos dr.
(II. Csalogány-utca 43.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkárhelyettes :

Ernyey József.
(Városliget, Iparcsarnok. M. N. Múzeum
Néprajzi Osztálya.)

Pénztáros :

Feichtinger Győző.
(VII., Aréna-út 15.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Ernyey József.

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

1 Almásy György dr.	Giesswein Sándor dr.	Patrubány Lukács dr.
Alexics György dr.	15 Goldziher Ignác dr.	Réthy László dr.
Asbóth János	Huszka József	30 Semayer Vilibáld dr.
Balásy Dénes	Jancsó Benedek dr.	Solymossy Sándor dr.
5 Balassa József dr.	Kolumbán Samu	Strausz Adolf
Balogh Pál	Kováts László	Szendrei János dr.
Bán Aladár dr.	20 Krausz Sámuel dr.	Szily Kálmán dr.
Bátky Zsigmond dr.	Kúnos Ignác dr.	35 Szinte Gábor
Beluleszko Sándor dr.	Mahler Ede dr.	Tagányi Károly
10 Borovszky Samu dr.	Margalits Ede dr.	Tolnai Vilmos dr.
Csánki Dezső	Melich János dr.	Varjú Elemér
Fiók Károly dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Galgóczy János	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
	Pápay József	

b) Vidékiek :

1 Baróti Lajos dr.	Gönczi Ferencz	Kálmán Lajos
Bellosics Bálint	5 Istvánffy Gyula	Lehoczky Tivadar
Erdélyi Pál dr.	Kada Elek	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszóalások és lakozimbejelen-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
15. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULÁ-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtűkari hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

Hivatalos nyugtázás

az 1906. évi ápril hó 1-től július hó 10-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1903. évre: Horváth Czirill dr. — Kovács Antal	12 K — f.
1904. évre: Ágner Lajos dr. — Frank Zoltán (3 K) — Hajnal Ignác (3 K) — Horváth Czirill dr. — Kovács Antal — Lakós Béla dr. — Összesen	30 K — f.
1905. évre: Brádi gör.-kel. román gimn. — Gombócz Zoltán dr. — Hajnal Ignác — Horváth Czirill dr. — Kormos Tivadar — Kovács Antal — Medvezky Károly — Pápay József — Timkó György — Uhlár Béla — Összesen	60 K — f.
1906. évre: Asztalos Gyula — Balásy Dénes (120 K.) — Borsod-megyei Altalános Tanítóegylet — Budapesti VI. ker. felső ker. iskola — Csippék János — Csopey László (4 K) — Debreczeni keresk. akad. — Dittrich Vilmos dr. — Finy Béla — Füredi Richárd — Galgóczy Elemér — Gombócz Zoltán dr. — Hajnal Ignác — Hegedeös Miklós — Homicskó Athanáz — Kimnach Ödön — Kiss Lajos — Kleckner Rezső — Kolombán Samu — Kopics János — Kormos Tivadar — Kovács Antal (440 K) — Lőcsei kir. főgimn. — Luttár Miklós — Millecker Rezső — Nagyvarjasi áll. el. isk. — Nyáry Albert br. dr. — Perényi Adolf (2 K) — Pozsonyi keresk. akad. — Puky József — Réthelyi Prikkel Marián — Réthelyi Árpád — Révai Sándor dr. (2 K) — Roediger Lajos — Sávoly Ferencz — Schönherr Gyula dr. — Selmezbányai kir. kath. gimn. — Somogyi Károly — Szabadkai főgimn. — Szabó Gyula — Szenté Arnold — Szinte Gábor — Temesvári áll. tanítóképző — Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár-Egylet — Tornyai János — Uhlár Béla — Wagner Lajos dr. — Weinwurm Antal — Összesen	267 K 60 f.
1907. évre: Kimnach Ödön (2 K) — Perényi Adolf (4 K) — Szilády Zoltán — Összesen	12 K — t.
Összesen befolyt hátralékokból:	171.— K, jan. 1-től
1906. és követk. évi díjból	279.60 K, " "
Keleti Szemlére	— K, " "
alapítványi kamat	— K, " "
alapítványi díjból	— K, " "

Budapest, 1906 július 11.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

▶ Megjelent: ▶

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.

(Hornýánszky Viktor könyvnyomdája.)

◀ Ára 8 korona ▶

A LÍRA ÉS EPIKA EREDETÉRŐL.

(Harmadik közlemény.)

III. A félművelt népek költészete.

Tételünk természete megkívánja, hogy eddig talált eredményünket tovább nyomozzuk az egy fokkal magasabb kulturájú, ú. n. *félművelt* (*barbár*) népek költészetében. Előre is megállapíthatjuk, mit várhatunk e kutatástól. A hagyományok szívóssága folytán számos nyomát meg kell még itt lelnünk a nemek szerint való, primitív műfajbeosztásnak; másfelől olyan formákra kell akadnunk, a melyek ebből átmenetkép származtak s mint ilyenek, átvezetnek az európai népköltészet mai állapotához. Ki kell derülni a vizsgálódás folyamán, hogyan veszi át lassankint a férfivilág a női lírát, miként alakítja azt át, másrészt pedig mi lett a sorsa tovább a népepikának. Kutatásunknak tehát ama mozzanatok felderítésére kell vezetnie, a melyek megfelelő összeállításban voltakép a *népköltészet történetét* vannak hivatva feltüntetni.

Hogy mely népeket van jogunk tudományos lelkiismeretességgel a félműveltek közé felvenni, ennek a bonyolult s még megoldatlan kérdésnek tárgyalása nem tartozik felvett témánk körébe.¹ Egyelőre elfogadjuk

¹ Némelyek a kérdés nehéz voltát abban találják, hogy fejlett társadalmú nemzetek körében is sok a különféle műveltségű népréteg s épp az alacsonyabb színvonalúak vegyes rétege alkotja a nemzetek zömét, nem a kiváltságos szellemű vezető elemek. A *baszk* hegylakó, a *bretton* halász, a *tiván* paraszt, a *délszláv* pásztor, vagy akár a *mi oláh* pakulárunk szinte kőkorszakbeli lénynek tetszik a fővárosok lakóihoz képest. A bizonytalan statisztika is kétségessé teszi az igazságos döntést. — Mégis nem ebben rejlik a nehézség. Valamely törvényekkel és intézményekkel egybefűzött nemzeti egységet az ethnologus sem értékelhet máskép, mint épp e törvények és intézmények alapján: a bárminő színvonalú elemeket tehát oda kénytelen sorolni, a hova az államszervezet haladottsága utalja. A kérdést bonyolulttá más teszi. — Az általános kultúra seholsem egységes valami, hanem soknemű életszükségleti tényezők foglalata. E tényezők legfontosabbjai az emberiségnek *öt*, más-más irányú alaphajlamából erednek. Első közülök: a *játékos* hajlam, mely létrehozza a *művészeteket* s az ezek termékei iránt való fogékony-ságot; második: az *ismeretvágy*, ez a *tudást* s ennek homályos területein a *vallást* teremti meg; harmadik: a *társulási ösztön*, a mely a *szociális* kapcsolatok és államszervezeti formákat alakítja ki; negyedik: az *önfenntartás* ösztöne, melyből a *gazdasági* rendszerek erednek; ötödik: a *fajfenntartás* ösbiológiai hajlama, a mely a *családi* berendezkedés formáit hozza létre. Mindenik ág az emberiség fejlődéstörténetében különféle fokozatokat mutat; a fokok jól megkülönböztethetők s az igazi kultúrtörténelem kereteit alkotják. Tájékoztatóul közlöm a három legelterjedtebb tényező fokozatait. A *vallásé* pl. ezek: 1. rendszertelen animizmus, 2. ősök kultusza, a melyből a lélekvándorlás homályos sejtésével 3. totemizmus, részben 4. fetismit állott elő; 5. a samánság, a magasabb rendű szellemi világ első sejtése, 6. a politeizmus, 7. monotheizmus. — *Családi* formák közül

azt az egyszerűbb és szabadabb felfogást, a mely megelégszik annyival, hogy a világosan ősállapotú törzseket letudva, idesorol minden olyan népet, a mely társas szervezkedés, vallás, gazdasági rend s egyéb kultúrtényezők dolgában nem áll ú. n. európai színvonalon. Eszerint ide fog tartozni *Szamoá* bennszülött népétől kezdve, kiknek van már némi ipari munkafelosztásuk, fel a *korzok*-ig és *délszlávok*-ig, a kik, mint látni fogjuk, európai lakóhelyük daczára számos barbár, sőt primitív szokás megtartói, a négy többi világrész lakosságának túlnyomó része.

Az ősállapotú törzseknél szigorú elkülönülésben találtuk a férfi- és női társascsoportokat; minden dolgukat külön művelik, egyebek közt költészetüket is. Ez elszigeteltség magyarázatát nem kereshettük másban, mint a családi összetartozás érzésének hiányában. Jelzett fokon az idegélet fejletlen, a gondolkodás ötletszerű és logikátlan, a mely nem képes sem megérezni, sem belátni az ú. n. vérségi kapocs fontosságát; ehhez, mint szemmel nem látható, absztrakt kötelékhez, magasabb, elvont okoskodásra volt az emberiségnek szüksége, a hová az ősállapotúak még fel nem jutottak. Az első szociális tömörülés tehát nem a mi szemünkben oly természetesnek tetsző: családi összetartozás volt, hanem az első társas összeállást az *együttműködés* szükségszerű kölcsönviszonyai alakították ki. Így tömörülnek külön egységekbe a harcos vagy vadászó férfiak és a földet művelő, házi teendőket végző nők. Világosan látható ez kivált az olyan, nagyobb létszámú törzsek életében, melyek meghaladták már a busman vagy vedda nép legelmaradtabb állapotát: a még egészen antiszociális, kis hordákban és páronként való bolyongást.¹ — Nagy időnek kell még ezután elkövetkezni, míg a primitív

főbbek: 1. a promiskuitás (?), 2. poliandria és poligamia, állítólag matriarcha beosztással, 3. exogamia és nőrablás, 4. endogamia és nővásárlás, 5. házközösséges patriarchális nagy család, 6. tiszta monogam kis család. — *Gazdasági* fokozatok: 1. halász-vadász, 2. pr. földművelő, 3. baromtenyésztő, — mindhárom külön nomád vagy települt állapotban; 4. magasabb földművelő, 5. kézműiparos, 6. értékcsereelő v. kereskedő forma, stb. — Könnyű belátni, hogy e fokozatokon nem haladtak vagy állapotok meg arányosan a világ ezernyi népesoportjai. Az ethnologus tömegével ismer példát, a hol fejlett vallási fok primitív családi állapottal és közbülső gazdasági munkaformával áll kapcsolatban és viszont. Már most kérdés, van-e a tudománynak joga ez ötféle kultúrlétrehozó hajlam közül egyiket-másikat, mint legfontosabbat kiválasztani s a szerint osztályozni a népeket? Nézetem szerint az ethnologia annyira kezdetén van tudományos pályafutásának, hogy erre a kérdésre, mely a végkérdések egyike, ma még feleletet adni nem lehet képes. Mindaddig pedig speciális szempontok szerint joga van a kutatonak a maga célja szemmel tartásával a népeket valamelyik alapösztön fejlettségi formái alapján kultúrfokozatokba osztani. Esetünkben a családélet fejlettsége szerint állapítjuk meg a népek kultúrértékét.

¹ H. SCHURTZ, *Altersklassen und Männerbünde*. Berl. 1902. Teljes anyag feldolgozásával mutatta ki a család laza s az egyfoglalkozásúak szoros kapását. Műve szokatlan eredménye miatt eleinte visszataszítást keltett; legújabbban, mint e kitünő ethnographus minden műve, tekintélyben egyre emelkedik. A könyv annyiban is korszakalkotó jelentőségű, mivel az ethnologia egy téves feltevését helyesbítette. Eladdig az államalakulásokat a családból, mint első szociális csirából, származtatták le; így tanította a szociologia is. Schurtz mutatta meg először, hogy az államrendszerek az egyfoglalkozásúak kasztrétegeiből állottak elő.

ember a családi kötelék lényegét felfogja s az egyfoglalkozásúak érdekkasztja helyébe az inkább érdek nélküli vérségi egységet lépteti. Ez a nagy belső átalakulás nem mehetett sem simán, sem gyorsan végbe; eleinte a régi és új társasközpont egymás mellett fennmarad, sőt sok esetben mindvégig megrögzik. A családi kapocs ily esetekben inkább házi dolgokra és örökségi ügyekre szorítkozik, míg az egyhivatásúak kasztjából egy-egy főnök vezetése alatt a későbbi, foglalkozásrendek szerint rétegezett államilakulás indul ki.

A későbbi fejlődésből bennünket jelen esetben csak a férfi és nő viszonyának módosulásai érdekelnek. A teljes érzelmi közömbösségből ki kell emelkedniök, egymáshoz külsőleg és belsőleg közeledniök, jelesen a nő helyzetének kell javulnia, hogy a férfi becsülését, érzelmi érdeklődését magának kivívja. A lelki közeledés kétféle módon történhetik: vagy a nő emelkedik fel a párjához azáltal, hogy annak foglalkozásában ő is részt vesz s ilykép az erősebb, tekintélyesebb féllel egyenrangúvá válik, vagy ellenkezőleg, a viszonyok változása, gazdasági rendszer cseréje, kedvezőbb helyre vándorlás, stb. folytán a férfi munkája módosul s közeledik a nőéhez. Előbbi esetre kevés megbízható példát ismer a néprajz. A kanári szigetek őslakói: a *guancho*k üztek állítólag ily egységes foglalkozást: a nő egy sorban harezolt férjével, békés munkájuk is megosztott volt.¹ — *Uj-Zeeland*-ban a megélhetés könnyű volta feleslegessé teszi a munkafelosztást; a mi teendő van, nő és férfi közösen végzik, harezban is egymás oldala mellett küzdenek.² — A vadtermészetű vérengző *dahomei*-eknél külön amazoncsapatok állnak a főnök rendelkezésére, a kiktől úgy a bennszülött, mint az európai ellenfél jobban retteg, mint a férjhadaktól.³ — Végül a *germán* nők egykori vitézségét, hadakozó és vadászszenvédélyét Caesar, Tacitus s mások nyomán a németek annyit emlegetik, hogy a sok ellenkező adat daczára hajlandók vagyunk hinni nekik.⁴

Példáink nyilvánvaló kivételek. Harcz és vadászat soha sehol nem volt állandó női foglalkozás s a hol hozzá szoktak, bizonyára különös, kivételes viszonyoknak kellett őket arra kényszeríteniök. Természetesebb s általán elterjedt már a másik forma, midőn a rendes férjeteendők vagy megszűnnek, vagy nem gyakorolhatók s ilyenkor a törzs minden élő tagja kénytelen-kelletlen neki fog a földművelésnek, házi foglalatosságnak s itt a nő munkáját elsajátítva, a két nem békés, telepes együttműködésben egyesül. Azért azonban itt is fölötte gyakori az az eset, hogy a férfi inkább semmittevással tölti idejét, mintsem lealacsonyító női munkával ejtsen önértetén csorbát. A délszláv férfi hirhedt naplopása, ellentétben nőik türehtetlen

¹ HANS MEYER, *Die Insel Tenerife*. Wanderungen im canarischen Hoch- und Tiefland, Leipzig. 1896. 38. — Irodalom és forrásgyűjtemény 14. s k. II.

² COOK feljegyzései után RATZEL i. m. II. 186.

³ SPENCER, *Soc.* II. 326. §.

⁴ STEINHAUSEN, *Germanische Kultur in der Urzeit*. Teubner. 1905. 53. s k. II. — A czáfólatokat I. LABAND-nál: *Rechtliche Stellung der Frauen i. röm. u. germ. Recht*. Zeitschr. f. Völkerpsych. u. Sprachwissenschaft. III. 154.

igavonásával, pusztán e primitív gögnek tulajdonítandó. Minél alantasabb fokú a nép, férfja annál jobban irtózik a női munkától. Ékes példa rá LIVINGSTONE tapasztalata, kinek karavánja a Zambezi mellett szinte éhhalálnak volt kitéve a miatt, mivel nem vittek az útra asszonyt magukkal, a ki a renkezésre álló gabonát megőrölje. Néhány teherhordó belepusztult, de egyik sem nyúlt volna a kéznél levő malomhoz.¹

Nagyjából mégis azt a nézetet kell vallanunk, hogy a földművelő, békés népek között az asszony helyzete javul. Általában a félművelt népek hosszú sora bizonyosra reá, hogy a könnyebb megélhetés, a nő felmentése a gyilkoló megerőltetés alól mindig kedvezően hat társadalmi helyzetére. Testileg nem rokkann meg idő előtt, erejével és szépségével némi tekintélyre tesz szert. Ez igazság mellett bizonyít néhány ősállapotú nép is, a melynek különös megélhetési viszonyai következtében a nők egyenjogú munkatársai lettek a férfiaknak. Mindjárt itt megjegyezhetjük, hogy ezeknél már keverten találjuk a lírát és eposzt; nő, férfi egyaránt ismeri és éneklí a kedveltebb, mindkétfajú termékeket. Bár, mint a felsorolandó esetekből látni fogjuk, náluk is ki-kiütt itt-amott a régi beosztás; az asszonyok észrevehetően jobban kedvelik és művelik a lírát, a férfi nép pedig vagy hallgat, vagy erősebb a vonzalma az epikához. — A *kamesadál*-ok életberendezése zord sarki éghajlatuk miatt szoros családi összetartozást fejlesztett ki köztük. Énekeik KENNAN szerint furcsák; nem hősi elődök viselt dolgairól szólnak, harezi kalandjaik nincsenek, vadászesemények sem élénkítik pásztorkodó életüket, hanem „balladáiknak borongó jellegük van, legtöbbsnyire gyász, szerelem érzelmeiből fakadók, a mint azok a családban, ház körül előfordulnak.”² — A grönlandi *eszkimók*-ról NANSSEN ír le idevágó szokást. A két nem felnöttei vegyesen, de csak a házások, megbeszélés szerint a legnagyobb jurtában esti találkozóra gyűlnek. A kunyhó közepén sorba állnak a férfiak a dobpergés között *dicsőítő dalokat* énekelnek a nőkre, *szerelemre*. stb. Ezután a jelenlevők szabadon választhatnak az éji orgiához párt maguknak. „Ehhez azonban fiatalokat és hajadonokat nem bocsátanak, mert szégyelnék magukat.”³ — Az oroszok közül a *kisorosz* él legasszonyosabb életet, a férfi ugyanolyan munkát végez, mint a nő s „költészetük pusztá líra”.⁴ — Hogy az élelmezés kedvező feltételei csakugyan első emancipáló körülmény a nőre, hathatós példa rá a *polinéziai* szigetek népe. E tengermosta kisebb-nagyobb szárazföld éghajlata mérsékelt és kellemes; növényzete buja, tápláló; ragadozói nincsenek. Az élet rajtuk, mint általában a dél-szigettenger más szárazain is valósággal paradicsomi. A törzseknek dolguk alig van némi játékszerű halászaton kívül s így az asszony egyebet sem tesz, csak gyermekeit gondozza, legfeljebb segít itt-amott a csekély mezei munkában.⁵ — A Sataval, Faraulep, Ebon, Volea s egyéb szigeteken „a különös

¹ LIVINGSTONE, *Expedition to Zambesi*. 180. 266.

² KENNAN, *Tent-Life in Siberia*. Lond. 1873. 161.

³ NANSSEN, *Eskimoleben*. 140.

⁴ HÖNEGGER, *Russische Litt. u. Kultur*. 142.

⁵ RATZEL i. m. II. 185.

tánczokhoz mindig ugyanazon dallamú de sok szövegű nótát énekelnek; a szöveget ma már nem értik, de állítólag *lírai* tartalmú.¹ — Aligha csalódunk, ha a nem értett szöveg alatt asszonyi nyelven elmondottat sejtünk, melyet az utas férfi-tolmácsa alig tudott neki megmagyarázni. Nevezetes, hogy a tánczokhoz való éneket *vegyes*, nő-férfikar éneкли. Az asszonynyelvre vonatkozó föltevésünket megerősíti egy más utazó feljegyzése, a ki szerint a *Marian* (régebben: Los Ladrones) szigetcsoporth népe sokat dalol, közöttük már hívatásos, kedvelt költők és költőnők akadnak, a kik félrevonulnak, szép vidékeket keresnek fel, hogy ott egy-egy dalt költsenek; az új szerzeményt azután gyülekezeten, ünnepek alkalmával maguk adják elő s a körüllevők addig utánózzák ismételve, míg meg nem tanulják. Itt is már vegyesen tanulja el a két nem a kétféle műfajt! A dalok sokszor mithikus tartalmúak, a költők „azonkívül megéneklék elődeik kalandjait, teleszöve mesékkel és túlzásokkal. Hallottam itt *lírikus* énekeket is; fiatalok dalolták vegyesen és uritaosz volt az ének neve. Ezek erotikus tartalmúak valának s valami különös nyelven adattak elő.“² A különös idioma itt is csak női nyelv lehetett. — A boldog szigetekről lássunk még egy adatot. Uj-Zélandon „haka“-nak nevezik a dalok egy fajtáját; ezt feldiszipített lányok és legények szokták énekelni, kik mulatságra gyűlve, ismert dallamra verseket rögtönöznek. Váltogatva kerül sorra mindenki s versére a kar „értelmetlen“ (női nyelvű) refrainnel felel. Ennek Tongán teljesen megfelel a „niva“ dal, a bennszülött maorik legkedveltebb költői szórakozása.³

A gondtalanabb életű, a nő helyzetét ezért kedvezőbbnek mutató ősalapotú törzsek e vegyes karéneklését tovább nyomozhatnók a félművelt népek egész sorozatán keresztül. Az idézetek hosszú sorára azonban, azt hiszem, fölösleges lesz kiterjeszkedni, minthogy ez külön bizonyításra amúgy sem szorul; hiszen a művelt nemzetek népköltészete sem mutat általánosságban haladottabb állapotot. Nálunk és a szomszédos nagyobb nemzetek körében épp úgy társas összejöveteleken, lakodalmakban, mulatságokon hangzanak el a felelgető rögtönzések: réjják, tánczszók, schnadahüpfel-ek, rispetti-k, daino-k, stb., ugyancsak itt tanulják meg az új nótákat, akárcsak a félműveltek, vagy a fent idézett ősalapotúak. — E külső, előadó forma azonban nem érinti kérdésünk lényegét: a megteremtést, kigondolást, a belső lélektani munkát. Belőle csak egy tanulságot vonhatunk le, a következőt: — A felsorolt vegyes adatok költésforma tekintetében haladást mutatnak az előbbi fejezetekben tapasztalt, kezdetleges elszigeteltséghez képest. A nők könnyebb sorsával s a szoros családi összeforrással karöltve jár dalaik átterjedése a férfiak ajkára. De ezzel még a férfi nép az egész formát át nem vette, magáévá nem tette, csak *eltanulta* a lírikus dalokat. Minthogy a lírikus népköltés előadó formája világszerte a karban való dalolás, az untalan együttlévő *vegyes* karban a férfinép is együtt éneкли

¹ FREYCINET, *Voyage autour du monde, 1817—20.* Paris, 1827. II. 120.

² LE GOBIEN, *Histoires des Isles Marianes.* Par. 1700. II. 57 és II. 284. — Idéz WAITZ-GERLAND V. b, 93. l.

³ SHORTLAND és MARINER (II. 332.) útirajzai után WAITZ-GERLAND VI. 84. s köv. II.

a nőekkel a szerelmes nótákat. A tömeghatás varázsa alól nem szabadulhat, az éneklésbe önkéntelenül belesodródik; sőt ha konok göggyében el is tudna zárkózni hatása alól, nem szabadulhat tőle a népköltés egy másik tulajdonsága miatt: az egyszer felhangzott, megkedvelt dalt t. i. a nép untalan ismételteti.

Általános igazság, hogy a tetszetős éneket egyre hajtogatják; az kísér minden munkát, hangzik kint a mezőn és bent a tűzhely mellett. A folytonos ismétlés következtében a dal a nőekkel együtt foglalatoskodó férfinak megragad emlékében, fülébe veszi magát s nem tud tőle menekülni. Később a játékos utánzó-ösztönénél fogva nemcsak karban dalolja a többivel, de magányos munkája alatt is önfeledten dúdolni fogja. A dal így áterjed a férfi ajkára, de mint említők, magát a lírikus dalok *költését* még nem vette át, nem aktív létrehozó tehát, csupán passzív utánzó.

Ez alól csak egy kivételes formát találunk meg gyakrabban; a hol u. i. a férfi egyáltalán nem énekel. ELPHINSTONE az *afgánok* életét ismertetve mondja róluk: „Sok afgán elbeszélő és lírai költemény vonatkozik szerelemre, mely nemes érzelemről a legtöbb termék szenvedélyes, ragyogóan romantikus stílusban szól... A keleti afgán békés földművelést űz; köztük a férfiak nem énekelnek, de a gyermekek és asszonyok dalait nagyon szeretik hallgatni.”¹ A lappoknál NYEMIROVICS D. tapasztalt hasonlót. Zárkozottságuk idegenekkel szemben nagy, szégyenlik magukat előttük; de a hosszasan köztük élő előtt megnyílnak. Általános jellemvonás náluk, hogy „mindig csak asszony énekel, a férfi vagy hallgat, vagy ritkán elbeszél, de akkor is prózában.”² Perzsiában ének és táncz tisztességtelen dolog, nemcsak a férfi nem teszi, de nők közül is csak a prostituáltaknak van megengedve.³ A japánok énekeit csaknem kivétel nélkül nők dalolják, a férfiak nevetség tárgyai lennének, ha énekelnének.⁴ CLAPPERTON afrikai expedíciója alatt tapasztalta, hogy a *yariba* törzs asszonyait hangjuk tisztasága szerint becsülik; a legszebb hangúak a törzsfő sátorába kerülnek. „A nők itt az egész környéken nekünk különös szokást tartanak. Ők udvarolnak a férfiaknak s egy-egy harcinos szépségét, előnyeiket pazar jelzős énekekbe foglalják.”⁵ A indiánus *csinuk*-dalok túlnyomó többsége nőtől való, a lírai pedig kivétel nélkül; az *apachek* közt is csupán a nők énekelnek.⁶

A férfiak hallgatóságának e tanubizonyságai, ha még oly hitelt érdemlő szemtanuk állítják is, nem csábíthatnak elhamarkodott általánosításra. A hir-

¹ M. ELPHINSTONE, *Account of the Kingdom of Caubul*. I. 294. és II. 103. 251. id. TALVJ i. m. 25—26.

² NYEMIROVICS DANCSENKO az *Orosz Földr. Társ. Közönlönyében* (1874). Ism. A. KOHN *Volks poesie der Lappländer*. Globus. XXVIII. 334. l.

³ DELLA VALLE, *Travels in Persia*. Pinkerton Collect. IX. köt. 19. 203. 225.

⁴ ECKERT, *Japanische Lieder*, Mitth. d. Ges. f. Ostasien, 1880. 422. s köv. II. HOLTZ, *Zwei japanische Lieder* Mitth. d. deut. Ges. f. Natur u. Volksk. Ostasiens, 1872. 13. v. 8. WALLASCHEK i. m. 74—75.

⁵ CAPT. CLAPPERTON'S *Last Expedition to Africa*. Lond. 1830. I. 291. II. 197.

⁶ BOAS, *Chinook Songs*. 224. l. SCHWATKA *Among the Apaches Century Mag.* 1887. 34. köt. 51.

adások szólhatnak házas emberekről, meglett férfiakról s hogy ezek a lírával szemben hallgatók, az nemcsak az említett népeknél fordul elő, hanem a kerek földön mindenütt. Érzelmes dalok a fiatalság termékei; róluk és nekük szólnak. Adataink e szerint csak akkor lennének döntő bizonyítékok, ha a szerzők külön kifejeznék, hogy a közömbös hallgatás jellemző ama törzs egész férfinépére. Ezzel szemben viszont meg kell fontolnunk, hogy a naiv férfi érzelmi izgékonyasága még fiatal korban is csekélyebb, mint a művelteké. Közöttük nem szokás megkülönböztetni többfajta korbelt és lelki fokozatot; náluk nincs különbség serdülő, legényember, férfi és meglett korú között. Mikor a férfivá avatás ceremóniáin átesett (s ezt a félművelt népek is szertartásosan megtartják), rögtön egyenrangúvá és egyformává lesz a többi férfival; viselkedését akként szabja meg, a mint az idősebbek példáján látja. Ha azok nem énekelnek, ő sem; ha azok megvetik a nőt, az érzélgést, ő is s e szerepébe ismeretes alkalmazkodó és utánzóképesége folytán oly gyorsan beleéli magát az eredetileg legfogékonyabb érzésű is, hogy bizvást általánosíthatjuk az előző adatok érvényességét az illető törzs egész férfinemére.

Ugyancsak e feltevést erősíti egy további fontos körülmény, a melyre bővebben ki kell térnünk, ha a nőnek a félművelt népek között elfoglalt társadalmi állásáról helyes fogalmat akarunk nyújtani. A félművelt nő helyzetét, a mint munkaköre a férfiéhoz közeledik, vagy vele jórészt azonosul, kedvezőbbnek találtuk az őállapotúnál. De ez még azért korántsem holmi modern nőemancipáció. Csak külső, földművelő munkája egyesült a férfival, házi teendői soha. Ura ezért nem tekinti többé állatnak, értéktárgynak, tőle merőben idegen alkotású lénynek, de viszont tekintélye, rangja, jogai még messze mögötte maradnak az uráénak. A férfi barbár fokon is mindig imponál izomerejével és tetterős energiájával, mely primitív kiválóságban a nő vele versenyre sosem kelhet. Ezenfelül a földmunkálással együttjáró helyhez-kötöttség kifejlesztette minde népnél a temetkezés formáiból kisarjadt ősök kultuszát, melynek szorosra fűzött családi egységében az apát *papi jogok* illetik meg. Ő az eleven kapocs az elköltözött elődök szellemei s az élő család között: belőle lesz csupán halála után isten, míg a nőből soha. Letéteményese a vallás misztikus ceremóniáinak s e révén ura, zsarnoka, istene már életében a családnak. A nő e fejlődés alatt nyert ugyan valamelyest a munkakör egyformaságával, hiszen az általa üzött földművelést minden félművelt nép nemes munkának tartja s elég talán, ha bizonyosságul a khinai császárok ismert ekeszántási ceremóniáira emlékeztetünk;¹ de ugyanekkor a férfi a családi egység kidomborodása folytán óriásit szűkített előre tekintélyben, a mikor főpapja, kizárólagos tulajdonosa lett egész családjának. Szóval a két nem között az ür nem tűnt el, a különbség megmaradt s a nőt csakugyan ép oly távol leljük e fokon is a pater familiastól, akár az őállapotban.

¹ A földművelést Japántól Egyiptomig legmagasabb kultúrmunkának tartják. L. bőv. RATZEL id. m. III. 9.

A pater familias, a patriarcha együtt tartja egész kiterjedt családját negyed-ötödiziglen s kialakul a házközös nagycsalád (a „zadruga,“ a „mir“, stb.). Lássuk néhány példában az érdekes és helyenként napjainkig életben levő szociális forma alatt milyen a nő helyzete? — A patriarchális nagycsalád sehol Európában oly jelentőségre nem emelkedett, mint a régi Rómában. A patria potestas eszméje az egész életberendezésnek alapja, ez szerezte meg számára a viláгурalmat s ez buktatta meg.¹ Valósággal a zsarnok rendszer következménye volt az a polgári és hadi szervezet, mely Rómát felsegítette, de egyszersmind a monarchiának az a végzetes típusa is, melyben tönkre kellett mennie. A családapa korlátlan ura az összes családtagoknak; a nő házasságával az ő keze hatalmába (manus) kerül² s ura halála után sem nyeri vissza önrendelkezési jogát, hanem míg él, gyámság örökdik felette, a melynek teljes férji büntető hatalma megmarad. Házasságtörés esetén kivégezhetik, válás csak a férj részéről indítható s a magtalan vagy hűtlen asszonyt még a késő császárság alatt is eltaszithatja magától. Még súlyosabban nehezedik a patriarchális hatalom a család többi tagjaira. A mily nyomasztó ez a teljes rabszolgai alárendeltség az ifjabb nemzedékre, viszont kedvező hatással van a zsarnokapa nejének: a családanyának helyzetére. Némi fény, tekintély háramlik reá az istenített apa oldalán.³ — Az ó-görög család lényegében hasonló szervezetű a rómaiéhoz. Az asszony urának hatalma és gyámsága alatt áll; feltűnő, mily egyoldalú elfogultsággal ítélte meg a görög nép asszonyait még kultúrája virágkorában is. Az atheni nő Perikles alatt teljes visszavonultságban él s háza legbelső helyiségeit alig hagyja el; élete sora tehát szakasztott olyan, mint a mai keleti nőké. Jogot nem engedtek neki; önállóan nem rendelkezhetik „egy mérő gabonánál“ több-érő vagyonnal.⁴ Pereiben, bárminő nyilvános szereplésében férfival kell magát képviseltetnie. Épp ezért nem lehet nagykorúvá soha, ura halála után saját fia veszi át a fölötte való gyámkodást. A férji jogok ezzel szemben szinte korlátlanok; tetszése szerint eltaszithatja, másnak ajándékozhatja vagy végrendeletileg ráhagyhatja bárkire. Egyetlen eltérést e görög rend a római apa-hatalomtól abban mutat, hogy a fiú kiszabadulhat a szülői rendelkezés alól, de csak akkor, ha saját háztűzet alapít. Ez esetek azonban fölötte ritkák, minthogy az apa érdekből rendesen maradásra kényszeríti, mikor is benn a nagycsalád kötelékében a régi fegyelemnek marad alávetve. Feleségválasztó joga a fiúnak semmikor sem

¹ LACOMBE, *La Famille dans la Société romaine*. — id. GROSSE *Formen der Wirtsch. u. d. Familie*, 219.

² MOMMSEN, *Römische Geschichte* 4. kiad. I. 58. „Es gilt dies nicht bloss von der alten religiösen Ehe (matrimonium confarraetione), sondern auch die Civilehe (matr. consensu) gab zwar nicht an sich dem Manne Eigenthumsgewalt über die Frau, aber es wurden doch die Rechtsbegriffe der förmlichen Tradition (coemptio) und der Verjährung (usus) ohne Weiteres auf dieselbe angewandt und dadurch dem Ehemanne der Weg geöffnet, *Eigenthumsgewalt über die Frau zu gewinnen*.“

³ MOMMSEN id. m. I. 56—60. — v. ö. FUSTEL DE COULANGES fejtegetéseivel: *Az ókori község*. Ak. kiad. 1883. VIII. fej. 115—117. ll.

⁴ GROSSE, *Formen* . . . etc. 222.

volt, hanem azt kellett elvennie, kit apja számára kiszemelt. — A németek szeretik a régi *germánok* nőtiszteletét emlegetni;¹ ha azonban a különféle törzsek ősi törvényeit nézzük, kiderül, hogy a valóság éppen nem fedi a TACITUS festette ideális képet. A germán nő szintén tökéletes, mondhatnók: anyagi tulajdona urának.² Az egynejség sem kivételnélküli náluk; évszázadokkal TACITUS után a törzsek vezérei és nemesei zavartalanul élnek amaz előjogukkal, hogy több feleséget tarthatnak. A nő a házassági formák bármelyikével kerül is ura mellé, jogfosztott marad mindvégig s ura hatalma fölötté „a tulajdonjog minden kellékével fel van ruházva.“ LABAND szerint: „a germán jogban a férjnek nejével szemben elvitathatatlan a *jus venditionis-a*.“ GRIMM fejezi ki a két nem viszonyát s a családélet akkori célját legvilágosabban: „A házasság célja törvényes örököszt szerezni a család számára; ha az asszony magtalanak mutatkozott, ura elválhatott tőle, míg viszont hogyha az utód elmaradásában a férj találtatott hibásnak, más uton módon segítettek a bajon. A férjnek u. i. meg volt engedve, hogy e célra önszántából helyettest válasszon.“³ Másfelől az asszony halállal büntethető vétséget követett el, ha ura beleegyezése nélkül kezdett mással viszonyt; a büntetés kiszabásában egyedüli bíró a férj. Az új-kor beköszöntéséig a germán jogszokás kifejezetten elismerte a férj házi fegyelem-jogát, t. i. hogy feleségét megverhette. Végül a római potestashoz hasonlóan a germán apa is döntött újszülött gyermeke élete vagy halála fölött.⁴

Sok oly intézmény, a mely Európában rég idejét múlta s már emléke is kiveszett, él még messze Ázsia keletén, a félműveltség klasszikus földjén. A patriarchális nagycsaládnak a római és görögéhez hasonló mását Khina és Japán ma is ismeri. Itt a forma még ridegebb s következményei még kegyetlenebbül vannak keresztülvive. A *khinai* házközös nagycsaládban a legidősb férfitag egyeduralmi hatalmat gyakorol a többi fölött. A nőt vásárolják; megkérdezése nélkül kerül át az új kötelékbe, hol férjének ugyanolyan rabszolganője lesz, mint otthon volt az apa vagy gyám mellett.⁵

¹ Alapja TACITUS néhány mondása ismert ethikai röpiratában, a *Germaniá-ban*. (inesse mulieribus quin etiam sanctum aliquid et providum putant . . . vagy: nec aut consilia earum aspernantur aut responsa negligunt . . . Germ. 8.) Mindezek néhány kivételes „böles asszonyra“ vonatkozhattak. STRABO is leírja az „öszhajú jósnöket“ Ariovist táborában a kimbereknél. Tekintélyük rendkívüli; a bukrerek *Veledá*-jukat, mint isteni ihlettől megszállottat követték, miként a semnonok *Albruná*-jukat és *Ganni*-t. Már az, hogy nevük fennmaradt, igazolja kivételes helyzetüket. (I. STEINHAUSEN *Germ. Cult. in der Urzeit*. 83—86.) A jósnök tisztelete különben általános jelenség az ősalapotú törzseknél is. A *tuaregek* NACHTIGALL szerint (*Sahara u. Sudan*, II. 675.) egy *vénasszonynak* engedelmeskedtek; a *maoriknál* egy kiválasztott öreg asszonyra nem szólt a tabutörvény, mert csata előtt ő bőjtől és imádkozik, utána ő az egyetlen, a ki a húszsákmányból, mint asszony kap (RATZEL II. 186.) stb. Ez azonban a nők általános elnyomott helyzetén mit sem változtat.

² LABAND id. m. III. 154. „Noch in zahllosen Urkunden und Schöffensprüchen des spätem Mittelalters ist vom *Kaufen der Frauen* die Rede.“

³ GRIMM, *Deutsche Rechtsalterthümer*. 420. 443.

⁴ GRIMM u. o. 455. s köv. II.

⁵ WESTERMARCK, *Gesch. d. menschl. Ehe* 405.

Férfival együtt ennie tilos, még saját fiaival szemben sem türnek kivételt. Társadalmi állása lehető legalárendeltebb; komoly szerepe miben sincs s csupán egy tulajdonságot követelnek meg tőle: csendes, alázkodó engedelmességet.¹ A családban mindig nagy a rémület, ha az újszülött leány, míg a fiú világra jöttének öröme fényes ünnepeket ülnek. Khinai közmondás szerint: „A legtökéletesebb lány nem ér fel egy sánta fúgyermekkel,“ vagy: „Jobb egy púpos fiú, mint tizenegy olyan lány, kik okosabbak Buddha apostolainál“. Gyakori leánynév az ilyen: „Bár-fiúnak-született-volna!“² Asszonyrésről a házasság felbonthatatlan, annál gazdagabb választék áll válási okokból a férj rendelkezésére; ilyenek vannak közöttük: megférhetetlenség, szájasság, engedetlenség, iszákosság, kötelességteljesítés elhanyagolása a férjjel vagy após-anyóssal szemben. Sehol apának gyermeke fölött oly korlátlan hatalma nincs, mint Khinában; magzatát eladhatja vagy elzalogosíthatja. Míg a szegényebb osztály engedetlen gyermekét félig agyonveri vagy elkergeti a háztól, az előkelőbbek megkötöztetik s az apa parancsszavára nyilvános börtönbe szállítják az államhatalom komoly közreműködésével.³ — A *japán* családélet végül miben sem tér el a khinaiétól. A nő épügy nullává törpül férje vagy a családfő mellett, a válás szintoly egyoldalúan van szabályozva s az apa gyermekével hasonlóképp feltétlenül rendelkezik.⁴

Merevebb, lelketlenebb társas formát alig lehetne találni ez apai kényuraságnál. Szívós fenmaradását nemcsak Kelet-Ázsiában, de ama világrész számos más népeinél is annak köszönheti, hogy a családi birtok és hatalom együtttartásában legkevésbé megátadható, biztos mentsvárul szolgál. A házközös nagycsalád szervezetében a lényeg e szerint nem az apaságban rejlik, mint a kiscsaládoknál, hanem e hatalmi, rangbeli tényezőben. A „pater“ eredeti értelme nem: „nemző“ (genitor), hanem rex, βασιλεύς s ez magyarázza a fiutód nélküli családokban az adoptálás gyakori voltát, a hol a bevett újoncz, a későbbi családfenntartó, teljes jogokat élvez. Ama különös germán szokás, melyet előbb idéztünk s a mely megengedi az apa helyettesítését, csak örökösst kapjon a család, ezek után könnyen érthető s csakugyan fellelhető a római, görög és khinai szokások között egyaránt.⁵

Erős közreható tényező e kialakulásban végül a vallás. A kelet-ázsiai, valamint egykor az árja családfő, legnagyobb szerencsétlenségnek tartja, ha fiutód nélkül kell meghalnia; nem lesz majdan senkie, a ki neki az áldozatokat jogosan meghozza, nem lesz lelkének otthona, hanem hazátlan bolyongóvá válik s e rettentő sorsban osztozni kénytelen vele minden eddigi öse, a kik vele együtt éh-szomjuságra, otthontalan kitaszítottságra lesznek kárhóztatva! — A nő pedig mindez összefüggésbe nem tartozik bele; nem

¹ GRAY *China* után KATSCHER Bilder aus dem chinesischen Leben. 59.

² C. I. HARDY, *John Chinaman at Home*. Lond. 1906. 148. s k.

³ TCHENG-KI-TONG, *Les Chinois peints par eux-mêmes* után GROSSE *Formen d. Familie* 224—27.

⁴ Az oriási irodalomból leginkább idevágó a bennszülött DAIGORO-GOH értekezése: *The Family Relations in Japan*. — Transact. Japan Society. II. kötetben.

⁵ FUSTEL DE COULANGES id. m. 63. — Hindukra I. MANU *törv.-k.* IX. 121.

született bele a ház vallásába, nem képviselheti az elődöket, nem lehet előd-istenné, halála után külön tiszteletben nem részesülhet, tehát életében holtában súly és érték nélküli lény marad. — Körülbelül ez az állapot lelhető meg a mohammedánság-ban is s a *délszlávok*-nál, mint látni fogjuk, szintén! — Fejtegetésünkben témánk számára azt az eredményt vonhatjuk le, hogy a két nemnek ily mértékű szétválasztottsága mellett a félművelt népek között is meg kellett maradnia a női lírának és férfi epikának. S ha esetleg a férfi itt-emott el is tanulta az érzelmes dalok éneklését, az csak felületes, játékos utánzásból történt; belső lelki szükségből, a nő iránt való szerelem vagy becsülés érzéséből ő maga lírai éneket nem hozhatott még létre.

Dr. Solymossy Sándor.

LÓFESTÉS A RÉGI MAGYAROKNÁL.

Eleinknek egyik érdekes, ma már emlékünkből is kiveszett szokása volt a *lófestés*. Igaz, hogy némely vidéken még ma is divatozik az a szokás a lókupeczek közt, hogy a ló testének némely részeit, melyeknek színe az állat értékét csökkentené, megfestik, hogy az egyoldali rútitó vagy torzító foltokat elleplezzék. Erre a célra természetesen csak olyan festékeket használnak, melyek a szőrt sötétebbre festik. Monostori Károlytól pl. úgy hallom, hogy a ló homlokán levő csillag eltüntetésére rendszeren Bismarck-barnát, vagy pokolkőoldatot használnak. Érdekes, hogy a pokolkövet már XVI-dik század elején is használták erre a célra, u. i. *Tseh Márton* „Lovak orsvóságos meg-próbált új könyvetskéje“ cz. munkájában (mely Lőcsén 1656-ban jelent meg, de első németországi kiadása 1618-ból származik.)¹ egyik helyen azt írja, hogy ha „hamarjában az lovon fekete helyt, avagy az lábát akarod festeni“, akkor a festő oldat készítéséhez tiszta ezüst és választóvíz keverendő össze (ilyenkor pokolkő képződik). Ugyanott a feketére festéshez egy másik keveréket is ajánl; ez zöld dió kopácsából, gálesből (gubacs) és gáliczkőből áll, tehát tulajdonképen nem egyéb, mint csersavas vasat tartalmazó ténta.

Egészen más természetű a régi magyarok lófestése, mert ennek nem exterieur-beli hibákat leleplező, hanem tisztán kozmetikus célja volt. Úgy látszik, hogy ez a szokás csak a török időkben került hozzánk; legalább arra vonatkozólag, hogy régebben is használatos lett volna, nem tudok adatokat. Kétségtelen, hogy keleti, vagy tán jobban mondva török szokás volt, mely nálunk a török hódoltság idején sem volt az ország minden részén általános használatban a magyarok közt. Legalább ezt következtetjük *Tinódi Sebestyén*-nek „Szegedi veszedelem“ cz. énekének következő soraiból:

¹ Legalább *Klee Róbert* német állatorvosi könyvészetében ezzel a kelettel van feltüntetve az első kiadása.

Nagy szép festett lovak az mezőn jargálnak,
Kikről fő terek elestek, megholtanak.

Thúry József¹ említi, hogy a törökök, mikor *Sejbáni* az *Akhszi* melletti táborozás alkalmával indulást parancsolt seregének, akkor ijaikat mindnyájan rendbe hozták, tűz fölé tartva megszáritották, a lovak sörényét pedig vörösre és fehérre festették. Ugyanott azt is említi Thúry, hogy gyermekkorából emlékszik egy játékversre, melyet később Halason is hallott, ez a vers a mai napig fentartotta a lófestés régi emlékét. A játék abban áll, hogy a gyermekek összefogódkodnak, a körön belül egy leány áll, kívül pedig egy fiú járkal. A leány kérdezi:

Mit kerülöd, fordulod
Az én házam táját?

Mire a fiú így válaszol:

Mert igen megszerettem
A kigyelmed lányát.

De a leány ezt veti neki:

Nem adom én a lányomat
Hintós koci nélkül;
A hintóban száz ló légyen
Mind a száznak festett farka légyen stb.

Úgy látszik, hogy a fehér lovak farkát, sörényét és üstökét vörösre, a vörös vagy barnás színüket pedig fehérre festették. Hogy Thúrynak *Sejbáni* idézete is így értendő, az *Seuter*-nek 1599-ben Augsburgban megjelent Hippiatriájából² is kiderül, hol (a 41. lapon) a fehér lovakról azt mondja: „solliche weisse Rossz werden von den grossen Herren hoch gehalten, denn sie geben ein schönes ansehen, sonderlich wann die Mönin, schopff und schwantz etwann rott gefeert, wie es die Türken und auch die Ungern fast im gebrauch.“ Ebből az idézetből az is kiderül, hogy *Seuter* idejében már Németországba is átcsapott a lófestés divatja, sőt, mint alább meglátjuk, a németek később külön festő eljárást is eszeltek ki, mely eltért a török és a magyar módszertől.

A magyar adatok közül még a következőket említhetem: *Körössy István*, Rákóczy Györgynek Budára indított követe, 1647. febr. 26-án azt

¹ A régi magyar és török hadviselés (Hadtörténelmi Közlemények I. k. 1888. 592. lapon.)

² Érdekes és sok magyar vonatkozást is tartalmazó könyv. Hogy csak a 33. lapon olvasható egyik pontot idézzem: „Aber die Siebenbürgischen, Zeckischen und Ungerische [Ross] sind auch zu gutem theil starck unnd resch, geben gute Kriegsgross, die Ungerischen gewöhnlich schiech und schrickig, sonst sind es gute arbeitsame Ross, werden zu unsern zeiten fast gebraucht in die Gotziwegen, welche nur vil zu vil sind auffkommen bey uns, werden aber viel guter Ross darmit verderbt, die man wol in ander weg möcht gebrauchen.“ Másik helyen (43. l.) hol a fekete lovakról beszél, a következő megjegyzést teszi: „Die Spanier halten gar viel auff diese gar Kollschwartzte Rossz, wann sie gar kein weiss Zeichen, Von dannen sie ein Sprichwort haben *Morcillo sin signal, muchos lo quieren, y pocos lo han, Also sagen auch die Ungern, dass keinem Ritter etwas widerwertiges auff einem schwartzten Ross widerfahren sey.*“

irja urának:¹ „Én az estve érkezém bé ide Budára, istennek hála, békével és minden kár nélkül, most immár készülvén az *lovak festésekhez*, melyet mihelyt elvégeztek, audientiára mingyárást felmegyek.“ Apor Péter a *Metamorphosis Transylvaniae* egyik helyén azt mondja, hogy „mikor az olyan úrfiak darutallas süvegben, lódingosan, tarsolyosan felültenek *üsszelyberzsenynyel*² veresen festett, köves, gyöngyös, kalárisos szerszámokkal, arannyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra: . . bizony akármely király udvara Európában cum recreatione megnézhetné volna“. Ebből nyilvánvaló, hogy Apor fiatalsága idején a lófestés még elterjedt szokás volt, legalább Erdélyben. *Várasfalvi Szolga Mihály* Diáriumában (a XVII—XVIII. századból) szintén említés van a lófestésről; minthogy azonban *Baros Gyula* ismertetéséből)³ úgy látom, hogy azon diárium illető fejezeteinek czimei szószerint, sőt még sorrend szerint is, egyeznek a Tseh Márton könyvének fejezeteivel, kétségtelen, hogy Szolga Mihály naplójának ez a része egyszerű másolata a Tseh könyvének, tehát külön nem foglalkozom vele. Végül *Mesterházy Péter* érdekes jegyzőkönyvében (a XVII. század végéről,) melyet *Tolnai Vilmos* ismertetett,⁴ szintén van egy utalás a lófestésre, mely következőleg hangzik: „Mikor tetves Labu lovad vagion. Ved az Tehennek awagý egýeb allatnak az epeit es ves kanat beleie, az kivel lovatt fostenek . . . Ha Kána ninczen az koromis jó“.

Ez a *kána*, vagy *kána* szó kétségtelenül az *alkanna* rövidítése. Így nevezték u. i. régebben a ma *Lawsonia inermis* (L. alba Lam.) néven ismert keleti növényt, melynek gyökere (*Radix alkannae verae s. orientalis*) azelőtt a hivatalos gyógyszerek közé is fel volt véve.⁵ *Murray*-nak *Apparatus medicaminum* cz. nagy munkájában 1794-iki kiadás II. köt. 113. l.) azt olvasom e növény leveleiről, hogy „hisce [foliis] orientales gentes ungues, manus, capillos, barbam aliasque corporis partes, item equorum jubam, caudam, colore, pro miscela varia, flavo, rubro, fulvo, tingunt.“ A növényt *hennának* vagy *alhennának* (*alhinna*) nevezik az arabok s hogy használata ősrégi, azt az egyiptomi múmiák festett részei is bizonyítják. Úgy látszik, hogy manapság Európában csak az albán nők használják kozmetikus czélokra.⁶

A *kána* vagy *kánna* szó különben néhány más magyar irott emlékekben is előfordul, így az Oklevélszótár 446. lapján (1597-ből): „Egj kerek skatulaban Lo feostenj való *kána* telj“; továbbá 1663-ból „Iudas szabásu Martalucz kurafi, *kánnával* festett szakallu, hegyes koporsóban való gyalázatos vén kurafi.“ Előjön még a NyTSz. II. kötet 97. lapján is, ugyancsak *kanná*-nak írva („Kannáért és börzsönért Illeynek adtunk 57 frt.“), de helytelenül „*cantharus, cupa*“-nak (*kanna*, korsó) értelve.

¹ *Bekc-Barabás*: I. Rákóczy György és a porta, 895. l.

² Ezt a szót nem találom a NyTSz.-ban. Megjegyzem, hogy a szöveget a Magyar Könyvtár 168. füzet, 44. lapja szerint adom.

³ Erdélyi Múzeum, 1905. XXII. kötet.

⁴ Állatorvosi Lapok 1906. 16—17. szám (202. l.)

⁵ Nem tévesztendő össze a nálunk is előforduló atraczéllal (*Alkanna tinctoria*).

⁶ *Lunis*, Synopsis d. Pflanzenkunde, II. 208.

A NyTSz. ezen adata *Radvánszky* munkájából (Magyar családélet és háztartás, III. k. 22. l.) van véve. E helyütt a gr. Thurzó Imre lakodalmához (1618) beszerzett czikkek jegyzéke olvasható. Igen valószínű, hogy ezt a nagymennyiségű festéket a lovak lakodalmi cziczomájára használták fel. A Thúry-féle játékversike utolsó kikezdésében is lakodalomról és a hintóba fogott száz *festett farkú* lóról van szó. De különösen megerősíti ezt a föltevést az, hogy a lovaknak „*török módon*“ való festéséhez éppen az alkanánát és a bersenyt, mely Radvánszknál egymás mellett van említve, használták. *Tseh Márton* idézett munkájának egyik fejezete u. i. így szól: „Miképpen kell a lovat *török módon* vörössen festeni. Elsőben timsót főzz vízben, kivel a ló serényét, és farkát melegen mossad, de ha csak félig akarod megfesteni, csak addig mossad, annakutána: végy 2 lot *vörös bersent*, 4 lot gummit, 6 lot gallest, egy marok zöld dió kopácsát. Két óráiglan főzzed ezeket 4 pint vízben, de ha igen bé-főne, tölts ismét egy kevés vizet reá, de úgy, hogy csak két pintig maradgyon. Annakutánna három font *török festéket*¹ végy, főtt vizet tölts reá, azután egy medenczében őket jól öszvegyürjad, mint egy tésztát, kivel osztán jól bedörgölve a lovat fessed, ki után mind serényét és farkát ruhával jól bé-kössed. De ha a lovat félig akarod festeni: végy 10 font timsót, 6 font bersent, 12 font gallest, 6 font gummit, két marok zöld dió-kapácsát. És mikor ezeket öszve-elegyited, tehát 4 ökör epéjét is tégy közibe, és a lovat dió-olajjal füsüljed.“

Volt azután a lófestésnek *német* módja is, mely (*Tseh Márton* szerint) a török eljárástól abban különbözött, hogy a festéket erős eczetben oldották fel s a ló serényét, farkát ebben az oldatban háromszor-négyszer megáztatták, s végül ugyancsak dió-olajjal megfésülték.

Dr. Kóssa Gyula.

KARD A HÁLÓTÁRSÁK KÖZT.

(Pótlékok.)

Az *Ethnographia* 1905. évfolyamában (257—268. oldalon) megjelent értekezésemet Goldziher professorom fáradhatatlan útbaigazításai és Katona Lajosnak készséggel rendelkezésemre bocsátott szakkönyvtára segítségével számos adattal gyarapíthatom. Valamennyi részletet, melynek utólag nyomára jöttem, bajos volna összefüggő előadásba illesztenem. Csak azokat értékesítem e helyütt, melyek új fejezeteket alkotnak vagy az eddigieket lényegesen bővítik.

Az ikertestvérek meséje.

Az elválasztó kard alig elmaradható tartozéka egy Európa-szerte föl-fölmerülő mesének. Szó van benne két, illetőleg (más változatban) három egy órában született, egyforma testvéréről, kiknek egyike sárkányölő tusával kivívja egy királyleány kezét,

¹ Ez alatt kétségtelenül a *henna* értendő. A németek is *türkische Röthe*-nek nevezték.

de kalandot keresve, kövé válik egy boszorkány igézete folytán. Öccse, vagy öccsesei, kiket meg sem lehet különböztetni tőle, oda érnek a királyleány székhelyére. Angyuk, elvarázsolts bátyjuk felesége, őt vagy egymásután őket, férjének nézi és megosztja velük ágyát. Rendesen kard örökődik a távol levő férj jogai fölött. Csak alig itt-ott tűnik el: egy lotharingiai, egy délszláv, egy litván mesében.¹ Egy cseh mese a kardot helyettesíti vadászkéssel,² Basile Pentameronejának hetedik elbeszélése ágyleppel. Egy Gascogne-beli mesét karddal is, kard nélkül is hagyományoznak.³

Két testvért, ki ugyanazon nő ágyát osztja, bemutat nekünk egy skót ballada is, melynek Child összegyűjtötte öt változatát. Lord Ingram és Chiel Wyet mindkettő Lady Masery-t kívánja nőül. A lady Chiel Wyet-et szereti, sőt már ennek magzatát is viseli. Kényszer folytán mégis Lord Ingram neje lesz. A nászjelen megtudja a lady érzését és titkát. A ballada két változatában a lord karddal választja el magát méltatlannak fölismert nejétől és reggel kijelenti ipjának: ha lánya tisztas nő volna, nem különítette volna el kettőjüket éjszaka hosszat kard. Az öt hagyomány közül négy testvéreknek tünteti föl a két versenytársat, csak a harmadik szól nagybátyjáról és annak öccséről.⁴

Ebbe a csoportba sorozhatjuk az ossét elbeszélést is a hű testvérről.⁵

A vázolt tulajdonképeni „testvér-mese“ el van terjedve Németországban, Lotharingiában, Franciaországban, Olaszországban, Sziciliában, Görögországban, számos északi és déli szláv népnél és a litvánoknál.⁶ A kard-motivum népszerűsítéséhez tehát hasonló vagy nagyobb mértékben járult hozzá, mint az Amicus és Amélius-monda. A mondának és a mesének egyik-másik kapcsolatát már Grimm-ék érintették: a testvérek, hasonlóan mint a barátok, jelt állapítanak meg, hogy egymást értesítsék, ha egyiküket baj éri; a testvérek egyikét boszorkány igézi meg, Amicuson belpoklosság üt ki.⁷ Simrock a Tristan, Sigurd, Amicus és Amélius kör részére három közös vonást akar megállapítani: harc a sárkánnyal, szerelem serlege, ágybeli kard.⁸ Már pedig sárkány elleni tusa sehol sem nélkülözhetlenebb mint a testvérekről szóló mesében. De kiemelhetünk döntőbb hasonlóságot. A mesében sincs mindig testvérekről szó. Basile talán először jegyzette föl e mesefajt. Két változatának egyikében (I, 9 La cerva fatata) az ikrek helyébe barátok lépnek. Viszont Amicus és Amélius mondája elbeszéli, hogy a két barát ugyanabban az

¹ Cosquin: Contes populaires de Lorraine I, 79. Leskien—Brugmann: Litauische Volkslieder und Märchen. Strassburg 1882; 11. sz. mese, jegyzet 544. l.

² Ugyanott, 545., 546.

³ Bladé: Contes populaires de la Gascogne, Paris 1886 I, 285., jegyzet.

⁴ Child: The English and Scottish Popular Ballads. III, 126—136, IV, 511 (igen gazdag bibliographiai összeállítás). Cox: Cinderella (203, 204) islandi testvérmeséről szól (ugyanitt 488, 21. jegyzet szintén némi bibliographia.).

⁵ Ethnographia 1905 (XVI), 263.

⁶ Grimm: Kinder u. Hausmärchen, 60. sz. Bladé: Contes populaires de la Gascogne I, 277. Cosquin: Contes populaires de Lorraine I, 79; Pentamerone: Lo Mercante, La cerva fatata; Hahn: Griechische u. albanesische Märchen, 22. sz.; Gonzenbach: Sicilianische Märchen, p. 269. Leskien—Brugmann: Litauische Volkslieder und Märchen, p. 389—390, p. 542—548.

⁷ Grimm: Kinder- und Hausmärchen III, 106, 107.

⁸ Karl Simrock: Die Quellen des Shakspeare. Bonn 1872² I, 93. jegyzet. A harc a sárkánnyal az Amicus-mondának csak skandináv változatában van meg.

órában fogant, ugyanazon a napon született, ugyanabban a medenczében fogadta a keresztséget, ugyanazok a keresztszüleik, megannyi vonás, mely inkább ikrekre, mint két jövendő baráttra illik. A mondában és a mesében hasonló incselkedést találunk. Amélius tréfálkozva mondja: feleséged mellett feküdtem; nincsen szépségének párja hatvan országban; csodálkozom, hogyan tűrhatted.¹ A mesékben az öcs ezért a pajzánkodásért fejével fizet, melyet, midőn ártatlansága kidetül, varázsszer által visszanyer. A mi magyar népies hagyományunk az „Amici“ novellát egészen belevonta a saját körébe. A tényeknek ezen összege feljogosít arra a feltevésre, hogy az ikertestvérekről szóló mese magába olvasztotta az Amicus és Amélius-monda nem egy vonását.

Szűzies házasságok.

Különböző időkben számos nemzetnek népies szokásai ismerték a szerelemről való önkéntes lemondást a házasságban. A középkor önsanyargató irányzata az ily lemondást helyeselte, sőt szentnek magasztalta. A néphit a földi vagy mennybeli boldogságot igéri a fiatal házasoknak, kik az első éjjelen vagy éjjeleken önmegtartóztatást gyakorolnak.² Sőt a biblia körébe is vonták az ily éjjeleket az által, hogy Tobiás-éjjeleknek nevezték el, egy az apokryph Tobiás könyvbéli betoldás alapján.³ A legenda ennyivel sem éri be. Megdicsőült társakról tud, a kik házasságuk hosszú évein keresztül nem érintették egymást. Az ily házasságot, József és Máriára való utalással, József házasság nevének magasztalták.⁴

A rövid időre szóló önsanyargatás rendszeren nem folyamadik nagyobb eszközökhöz. A hit, az elhatározás elegendő. Charleroi-ban az új házások deszkát állítanak föl az ágy hosszában.⁵ Nevezetes, hogy a Holló-királyról szóló gascogne-i mesében az elvászató kard helyébe az egyik elbeszélő ugyancsak deszkát tesz.⁶ A köznép szokásáról lévén szó, itt kard nem is volna helyén.

A szűzies házasságokról szóló elbeszélések viszont kedvelik a mondai elemeket. Egyszer keselyű választja el az önsanyargató házas feleket,⁷ másszor, Injuriousus és Scholastica esetében, kereszt óvja őket.⁸

Hasonló legendában (A remetéről és a királyról) a kard is szolgál elvászattásra.⁹ Az Orendel és Breideről szóló középkori német legendában angyal kötelezi a két szentet, hogy házasságuk egész idején át karddal különítsék el magukat egymástól.¹⁰

¹ Amis et Amiles und Jourdain de Blavies herausgegeben von Konrad Hofmann Erlangen 1882°, 57 (1952—1954 verssor).

² Az irodalomra utal Eugène Monsieur, Bulletin de Folklore, Bruxelles 1893 II, 28, 272.

³ Tobias 6, 22-höz; L. v. Schroeder: Die Hochzeitsgebräuche der Esten etc. Berlin 1888, 193, 209, 210.

⁴ Érdekes összeállítást ad W. Hertz: Spielmannsbuch, 2. kiad., 396. l.; az Imre-legendát is felhozza.

⁵ Wallonia II 160.; idézi Bulletin de Folklore II, 272.

⁶ Bladé: Contes populaires de la Gascogne I, 21.

⁷ Petrus ibn Râhib; Chronicon ed. Cheikho, 107. l.

⁸ Gregorius Turonensis: Historia Francorum Lib. I., c. 47. Scriptores Rerum Merovingicarum. Hannover 1885, p. 54. Acta Sanctorum Maii VI, 38.

⁹ Ethnographia 1905 (XVI), 262, 263.

¹⁰ Uhland: Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage. Stuttgart 1866 II, 58.

A karddal való elválásztás történeti meg néprajzi nyomai.

Az I. Miksa császárról beszélt, megbízott által kötött házasságot kiegészítjük egy teljesen hasonló példával, mely még ugyanarra az uralkodóra is vonatkozik. Jacob Unrest osztrák krónikásból idézi F. Chr. I. Fischer könyve: „Über die Probenächte der teutschen Bauermädchen.“ Miksa — úgy beszél a krónikás — szolgáját, Herbolo von Polhaim-ot küldte menyasszonyáért, Bretagne-i Annáért. Remis-ben, mint a hogy ez a fejedelmek követeinek szokása, együtt feküdt a felséges menyasszonynyal, vértezett jobb kézzel és jobb lábbal, kettejük közé tett csupasz karddal. Így cselekedték ezt a régi uralkodók és az ő szokásuk megmaradt.¹

Az eljegyzési és lakodalmi szertartások közt a kard számos régi germán törzsnél szerepelt.² De még a XIX. századból is Ernst Meier igen részletesen és elevenen rajzolja le azokat a nászünnepeket, melyek közben a férj vagy a vőfély kardot lenget.³

Az arabs hagyomány a kardot a menyasszony kezébe adja.⁴ Azon föltevés erősítésére, hogy ilyenkor a kard a szüzi hozzáférhetetlenséget jelképezi, fölhozható egy sajtós adat, melyet szintén Goldziher professornak köszönök: „Az északi beduinok lányaik hasára reá rajzoltatnak férfit karddal a kezében, a kinek feladata, hogy a szüziességét megoltalmazza; a sátor örének nevezik.“⁵

Az elvászto kard változatai.

Az erkölcs vagy az önsanyargatás védelmét a képzelet nem csak a kardra bizza. Egy portugál néphagyomány lándzsához folyamodik,⁶ az ikertestvérekről szóló cseh mese a kardot vadászkéssel helyettesíti. Egy önsanyargató ind nő nyíllal, a férfiú ösztökével van ábrázolva.⁷ Az ossét testvérmesében a nő még a saját ollóját is hozzáteszi a férfi kardjához.

Weinhold oly szokást említ, — forrását nem adja — mely szerint a tartózkodó hálótársak bottal különítették el magukat.⁸ Egyike a Holló-királyról szóló gascogne-i népmese elbeszélőinek a kardot deszkával pótolja; ezt a deszkát talán népszokásból ismerte, mert deszkával is biztosítják a fiatal házasok a „trinoctium castitatis“-t.⁹ Basile Pentamerone-jának hetedik meséjében lepel végzi az elvásztoztást.

¹ Az 1780-ban megjelent könyveeskét 1901-ben Lipsében lenyomatták; itt a 33. lap adja a helyettes házasságok példáit; a 21. lapbeli (ense sequestro) a monda körébe vág.

² Karl Weinhold: Die deutschen Frauen in dem Mittelalter, Wien 1882° II, 341. Paul: Grundriss d. germanischen Philologie II. Band, 2. Abth., p. 142.

³ Ernst Meier: Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben. II, Stuttgart 1859, 479., I., 260. sz. Ezt az adatot Binder Jenő szivességének köszönöm.

⁴ Ethnographia 1905, 267.

⁵ Le comte de Landberg: Études sur les Dialectes de l'Arabie méridionale. Leide 1901, p. 327, 3. sz.

⁶ Child: The English and Scottish Popular Ballads IV, 511.

⁷ Bulletin de Folklore II (Bruxelles 1893), 28. I.

⁸ Weinhold: Die deutschen Frauen im Mittelalter. Wien 1882 II, 48.

⁹ Bulletin de Folklore. II, 272.

Netovábbját a kard ezen átalakulása az olasz néphagyományban éri el, midőn a kard szalmaszállá zsugorodik.¹

Lándzsa, nyíl, kés, olló alighanem a képzelet játékának köszönik kardpótló szerepüket; a deszka oly emberek gondolkodásához illeszkedik, a kiknek kard nincs a kezük ügyében; az elválasztó lepel pedig mókázó paródiája az elválasztó kardnak; módot ad a vele távortartott királyleánynak mulatságos kifakadásokra.

A karddal való elválasztás jelentése és hazája.

A magyarázatok közül pótlólag közöljük az astronomiai Hahntól: „A sógor és sógorasszony közé tett kard a hónap kezdete tiszta képeinek látszik. Nem egyéb, mint az alkonyatkor a nap korongja és az alkony pirja közt feltünő és kettejüket mintegy elválasztó újhold sarlója. Ugyanerre ismerünk reá abban a kardban is, melylyel a megkövülttségéből feltámadt féltékeny testvér levágja megszabeditójának fejét, életrekeltésében pedig a hold harmadik szakát látjuk“.²

Ezt a csillagászati elméletet nem lehet alaposabban megezőfolni mint azzal, hogy egész terjedelmében ismertettük.

Binder Jenő szivességéből pontosabban közölhetjük Liebrecht fejtegetését tárgyunkról. Kiindulva Grimm tételéből, hogy az aczél megbénítja a szellemek hatalmát („Stahl hemmt die einwirkende Kraft der Geister“), hozzá teszi: Ekképen magyarázom meg magamnak annak a szokásnak eredetét, hogy különböző nemű egyének, kik közelebbi érintkezés nélkül egymással hálni kényszerültek vagy akartak, csupasz kardot tettek maguk közé. Ez az aczél-szerszám volt leginkább keze ügyében a lovagnak és annak, mint más fémnek is, elválasztó erőt tulajdonítottak.³

Mínt hogy az elválasztó kard mindig kirántva szerepel, holott a szelleműző erejét érzühelye még növelhetné, Liebrechtel szemben is fenntartjuk régebbi feltevésünket: a kard az erkölcsi törvénynek vagy az önmegtagadó elhatározásnak erejét képviseli: minden más jelképnél pedig azért alkalmasabb és népszerűbb, mert vele nyomban meg is bosszulható a kötelességnek, a tilalomnak megszegése.

Már régebbi nyomozásunk is Indiába vezetett, mint a karddal való elválasztás valószínű hazájába. Azóta arról értesülünk, hogy a kardélfogadalom, mint régi hindu hagyomány csökevénye, még ma is él déli Bihār Rajputáinál. A melléje tett kard folytán a nő tabuvá lesz.⁴ Ez által régebbi feltevésünk jóformán bizonyossággá válik.

Heller Bernát.

¹ Pio Rajna: Le Origini dell' epopea francese. Firenze 1884; 406, 407, 8. j. Child: The English and Scottish Popular Ballads III, 127.

² I. G. v. Hahn: Griechische und albanesische Märchen. Leipzig 1864, 221.

³ Felix Liebrecht: Des Gervasius von Tilbury Otia Imperialia. Hannover 1856, 101, 102.

⁴ Journal of the Anthropological Society VI, 116—122. Ezt a jelentősnek látszó értekezést csak abból a kivonatos közlésből ismerem, melyet az Orientalische Bibliographie (XVIII, 2. Heft, 157) róla ad.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Résó Ensel Sándor előkészülete a „Népszokások“
II. kötetéhez.

Az a felhívás, melyet a Kisfaludy-Társaság 1862-ben több hazai lapban (pl. a Vasárnapi Ujság 319. l.) közzétett, Résó Ensel Sándort arra buzdította, hogy az általa már évek óta gyűjtött hazai népszokásokat a hirlapokban, folyóiratokban és egyes szerzők műveiben elszórva megjelent adalékokból kibővítve külön kötetbe adja ki. Így jelent meg azután 1867-ben a „Magyarországi népszokások“ című terjedelmes kiadvány.

Mielőtt R. E. S. művét sajtó alá rendezte volna, 1867-ben egy gyűjtésre buzdító felhívást maga is közzé tett. A vállalkozásnak azonban nem lett nagy sikere. Ezért aztán kiadványában nem közölt sok eredeti anyagot. Könyve tartalmának túlnyomó része régebben megjelent leírások és adatközlések egyszerű lenyomatából áll. De mert ilyen természetű összefoglaló munka még nem jelent meg irodalmunkban, hiánypótló szerepét még annak is tiszteletben kellett tartania, a ki az anyag kiválasztásának és összeszerkesztésének feltűnő hiányosságaival tisztában volt.

Az így biztosított siker Résó Ensel Sándort arra sarkalta, hogy az eredeti gyűjtés fáradsalmait elől kitérve, az irodalmi forrásokat a már megkezdett irányban tovább kutassa. A szélesebb mederben folytatott munkásság már az első évben megtermette gyümölcseit. A mű első kötetét az előszó kelte szerint szerzője 1866. Jakab havának elsején zárta le s a megjelenés rá következő 1867. esztendejében már készen volt a második kötet ama gazdag tervezete, a melyet most egész terjedelmében bemutatunk olvasóinknak.

Ez a negyedréti kézirat, mely a szerző irodalmi hagyatékával újabban a M. Nemzeti Múzeum kéziratárába került (1618, Quart. Hung.), tulajdonképp csak egyszerű lajstroma azoknak az elszórva megjelent közleményeknek, a melyeket R. E. S. műve második kötetében kiadni szándékozott. Mivel összesen 710 közlemény címét sorolja fel, megállapítható, hogy ez az anyag legalább is háromszor akkora, mint az első köteté. A bővülés okával szintén tisztába jöhetünk, mert a címek és a pontosan megjelölt források azonnal elárulják, hogy szerzőnknek nemcsak forrásismerete bővült, hanem kibővült a tervezett új kötet kerete is. Míg ugyanis az első kötetben csak a magyarok és a hazai nemzetiségek népszokásait közölte, addig a folytatás számára már összejegyezte a külföldi népek népszokásait ismertető cikkek címeit is. Tervezetének tehát egyetemes jellege lett. Vele aztán olyan lejtőre jutott, a melyen a hazai magyar nyelvű irodalom szűk keretei közt megállapodni nem lehetett. Szerzőnknek pedig ezen túl már nagyon kevés tudománya volt. Az idegen népek szokásainak ismeretét kezdetben csak a német encyklopaediákból és lexikonokból merítette, utóbb pedig az időszaki folyóiratokból is csak az „Über Land und Meer“ néhány évfolyamát ismerte meg.

Ez az oka, hogy mi lajstromából a ma már elavult kezdetleges külföldi

kütfők anyagát egészen mellőztük. Viszont megtartottuk a hazai irodalom egyetemes tárgyú s néha nem is szigorúan néprajzi jellegű közleményeit.

A jelen közlést az a körülmény sürgette meg, hogy a bibliographiai adalékok e tömegének túlnyomó része hazai néprajzi irodalmunk olyan anyagát teszi hozzáférhetővé, a melytől egy teljes néprajzi repertorium elkészültéig kutatóink el volnának zárva. Sajnos, tüzetes tájékoztatást ez az előmunkálat egyáltalán nem nyújthat. De nem szabad felednünk, hogy ez az úttörő szerény munkás még a M. Nemzeti Múzeum hírlaptárának megalapítása előtt dolgozott s hogy irodalmi és könyvtári viszonyainknak is gyökeresen meg kellett előbb változni, mire Szinnyei, Petrik és Hellebrant segéd-munkálatai folyóirataink tartalmát is nyilvánvarthatták.

*

R. E. S. szóban forgó előmunkálata egész terjedelmében így hangzik:

1. Bikaviadal Franciaországban. *Emich*: Nagy képes napt. 1864. 161. 1.
2. Magyarországi régi szokások. *Toldi*: Irodalmi berek, II. köt. 1861. 158. 1.
3. Palócz népszokások. *Jerney*: Palócz nemzet, 67.
4. Föld- és határeskü. *Archaeol. Közlem.* VI. köt. I. füz. 32.
5. Házassági szertartások. *M. Tud. Társ. Évkönyvei*, V. köt. 303—352.
6. Románok népszokásai (Rumänische Sitten). *Die Biene*. Nr. 23. 1866 (megjelent Neutischenben).
7. Lakodalom Indiákon. *Gróf Andrássy Manó*: Utazás Kelet-Indiákon, 1853. 111.
8. A pünkösöd második napja Debreczenben. *Vasárnapi Ujság*, 1865. 311. —
9. Pünkösöd (versben). U. o. 274. — 10. Majálisi induló. U. o. 234. — 11. Régi lakoma. U. o. 151.
12. Verőcei lakodalmi szokások. *Tudománytár. Érték.* V. köt. 233—251. (Törölve.)
13. Szerbek szokásai. *Szépirodalmi Figyelő*, II. évf. 11. sz.
14. Dalmaták népszokásai. *Hazánk*, 1858, 205. 1. Antonovich Mátyástól.
15. Zsidó szertartása (így!) eljegyzés. *M. Tud. Társ. Évkönyvei*. V. köt. 320, 325, 328.
16. Nedecák oláh ünnep. *Divatlap*, 1847. 15. 469.
17. Ruthen népszokások. *Die ung. Ruthenen von Biedermann*, 862.
18. Pünkösdi rózsáünnepély. *Szépirodalmi Közöny*, 1858. 1033., 1055.
19. Szláv lakodalmi népszokások. *Pest. Budinszka Videmosti*, 1862. 1—42. 1.
20. Borica. *Ország Tükre*, 1862. 6. sz. — 21. Ivó. U. o. 1—2. sz.
22. Pesti szokások. *Tudós Palócz*, avagy Furkács Tamás levelei, 1803. I. köt.
23. Besztercei népszokások. *Hesperus*, 1814. I. köt.
24. Horvát és vend szokások. *Csaplovics*: Croaten und Wenden in Ungern. 1829.
25. Szent Iván ünnepe a reszpublika alatt. *Wiedermann*: Reisen und Landesbeschreibung. Stuttgart, 1835. V. Lief. 1—7.
26. Szoktató és kitoló kása. (*Erdélyi*.) Közmondások könyve, 222. —
27. Kosáradás. U. o. 243. — 28. Kutbaesés. U. o. 252. — 29. Czikuska. U. o. 275 (helyesen: 274). — 30. Pilátus verése. U. o. 329. — 31. Pünkösdi királyság. U. o. 334.

32. Moldvai magyar szokások. *Tudománytár*, 1842. 12:18. — 33. Moldvai magyar lakomák. U. o. 5:233. 34. Bunyevácok. U. o. 6:316.
35. Cseh népszokások. *Zombori*: Uti rajzok, I. köt 20, 23, 42, 111, 119. stb.
36. Disznótorban (Petöfi). *Tatay*: Költészeti remek, 111.
37. Alföldi keresztelési szokások. *Hazánk s a külföld*, 1865. 571.
38. Lakodalmi szokások. *Koszorú*, 1864. II. évf. 19—20. sz.
39. Kaláka. *Dózsa* versei, 1859. I. köt. 249.
40. Nászmenet Királyföldön. *Magyarország s a nagy világ*, 1866. 43. sz.
41. Orosz menyegző Kazánban. *Nefelejcs*, 1866. 44. sz. borítékon.
42. Balatonmelléki szüret. *Tudom. Gyűjt.* 1827:11. 99. 1. — 43. Balatonmelléki pinczelátogatás. U. o. 100. 1.
44. Vasárnap megülése hajdan s most. *Protest. naptár*, 1858. 89.
45. Jászok nép szokásai s ruházata. *Jászok naptár*, 1855. 39.
46. Bauern-Hochzeit. *Pester Bote* (naptára?), 1857. 95.
47. Mohácsi farsangi népszokás. *Napkelet*, 1862. 140.
48. Szent Iván-éjji tüzelés eredete. *Tudom. Gyűjt.* 1835:8. 91.
49. Szerb népszokás. *Nővilág*, 1858. 38. sz.
50. Fonóka s mulatságai. *Ország Tükre*, 1865. 370. — 51. Bárczasági boricza. U. o. 1862. 91. — 52. Felsőmagyarországi ruthén népszokások. U. o. 1863. 80. — 53. A kendő s szalag. U. o. 207.
54. Házasság a rómaiaknál. *Vasárnap Ujság*, 1866. 77. — 55. Rogozi népszokások. U. o. 494. — 56. Karácsonyi népszokások. U. o. 624.
57. Szekszárdi bordal. *Garai* összes költeményei, II. kiad. 1860. 99.
58. A debreczeni vőfély meghívó beszédei. *Társalkodó*, 1833. 152. —
59. Indiai házassági szokások. U. o. 107. — 60. Szamogiciai házassági szokások. U. o. 152. — 61. Orinocoi házassági szokások. U. o. 119. — 62. Circassi nővásár. U. o. 55. — 63. Karácsony Angliában. U. o. 410. — 64. Május elseje Palánkán. U. o. 1834. 174. — 65. Április elseje. U. o. 359. — 66. Május elseje Csepregen. U. o. 216. és U. o. 1840. 200. — 67. Szibériai menyegző. U. o. 1834. 268. — 68. Május elseje Piemontban. U. o. 1835. 308. — 69. Karácsony Spanyolhonban. U. o. 408. — 70. Felsőnyitrai tót s szász lakodalom. U. o. 1836. 394. — 71. Nagyesütörtöki lábmosás Bécsben. U. o. 1837. 91. — 72. Vasmegyei népszokások. U. o. 1839. 23. — 73. Tibeti temetés. U. o. 192. — 74. Vizkereszt Naupliában. U. o. 7. — 75. Rózsáünnep. U. o. 1841. 195. — 76. Erdővidéki sváb népszokások. U. o. 360, 392.
77. Perzsa házasságok. *Családikör*, 1860. 88. — 78. Pünkösöd a zarándi oláhoknál. U. o. 102. — 79. Temetés u. a. U. o. 118. — 80. Fonóka u. a. U. o. 119. — 81. Csókvásár. u. a. U. o. 119. — 82. Karácsony Délamerikában. U. o. 183. — 83. (Nincs.) — 84. Csángó lakodalom. U. o. 1861. 199.
85. Törökhoni házassági szokások. *Nővilág*, 1858. 695. — 86. Carleponti leányvásár. U. o. 1862. 260.
87. Magyar családi közéleti szokások. *Kövári*, 86, 101.
88. (*István bácsi naptára*, 1856. 145—150.)
89. A tiszamelléki ifiak katonásdija. *Szürmay*: Hung. in parab. 88.
90. A paszita v. keresztelő. *István bácsi*: *Regélő*, 169. — 91. A lakodalom.

- U. o. 171. — 92. Nászversek. U. o. 173, 185. — 93. Zombori leányvásár. U. o. 185. — 94. Házassági népszokás a székelyeknél. U. o. 187. — 95. Az arany menyegző. U. o. 201. — 96. A temetés és tor. U. o. 202. — 97. Karácsony este Betlehem-csattogás. U. o. 203. — 98. Szilveszter estéje. U. o. 208. — 99. Luca s Miklósok. U. o. 213. — 100. Gergely s Balázsnapja. U. o. 216. — 101. Husvétii piros tojások. U. o. 218. — 102. Komatál. U. o. 219. — 103. Pünkösdi játékok s táncz. U. o. 222. — 104. A kamóhúzás. U. o. 227. — 104. (105. helyett) Vizkereszti csillagjárás. U. o. 210. — 105. (106. helyett) Husvétii szokások. U. o. 220. — 105. A bikahajsz. U. o. 227. — 106. Szent Iván tüze s birkózás. U. o. 228. — 107. A bucsu. U. o. 230. — 108. Farsangi táncz. U. o. 263. — 109. Fonóház. U. o. 264. — 110. Disznótor. U. o. 277. — 111. Atyamester választás (verses). U. o. 280. — 112. Lakozási fekölszöntök. U. o. 282. — 113. Első május. U. o. 287. — 114. Rózsa-ünnep. U. o. 293. — 115. Fehérmezei juhásztáncz. U. o. 317. — 116. Áldomások. U. o. 318.
117. Csepregi pünkösdi királyság. *Gegő Elek a Társalkodó*, 1839.
118. Lakodalmi szokások. *Tudománytár*, 1834:2. és 1839:4.
119. Az arany rózsáünnep. *Tudom. Gyűjt.* 1833:5. 1.
120. Japán házassági szokások. *Vasárnapi Ujság*, 1854. 115.
121. Népszokások. *Csaplár Benedek*. Boszorkányper és népszokások. (Hol?)
122. Lakodalmi versek. *Filiczky János*: Primitiae poeticae.
123. Mosonmegyei pörök lakodalmi. *Regélő* (?)
124. Régi magyar népszokások. *Ipolyi A.*: Magy. Mythologia.
125. Pünkösdi királyjáték. *Bél*: Notitia, II. 230.
126. Mosónök ünnepe Párisban. *Vasárnapi Ujság*, 1861. 166. — 127. Tökölünnep Ujvidéken. U. o. 428. — 128. Uj év elsejéni szokások. U. o. 1859. 9. — 129. Névnepokoni szokások. U. o. 10. — 130. Vizkereszti szokások. U. o. 19. — 131. Szilágysági házassági szokások. U. o. 150. (Törölve.) — 132. Bukovinai magyar lakodalom. U. o. 164. (Törölve.) — 133. Jernezelyi bányász ünnep. U. o. 203. — 134. Pünkösdi királyra (jó vers). U. o. 285. — 135. Indiánok gyász-babája. U. o. 323. — 136. Chinai házassági szokások. U. o. 204. — 137. Hindosztáni házassági szokások. U. o. 204. — 138. Zöld csütörtököni lábmosás. U. o. 1859. 227. — 139. Bányász szokások. U. o. 1864. 506.
140. Ipolysági virágvasárnapi szokások. *Honderü*, 1847:1. 94. (Törölve.)
141. Állatviadal Californiában. *Athenaeum*, 1842:1. 526.
142. Székely szokások. *Regélő*, 1843:2. 39.
143. Slavoniai leánykerés. *Fővárosi Lapok*, 1865. 204. sz.
144. A fonóka s mulatságai. *Ország tükre*, 1865. 33. sz.
145. Papok párviadalai. *Virág*: Magy. Századok, II. 122, 148, 132.
146. Szerb játékok. *Nefejejts*, 1862. 153:48. — 147. Dabi lakodalmi játék. U. o. 177:20.
148. Fürdik a kaesa. *Gombostó*, 1862. 69. — 149. Ispiláng. U. o. —
150. Ibolyajáték. U. o.
151. Verőzei játékok. *Tudom. Gyűjt.* 1827:9. 52.
152. Tiszamelléki ifjúság katona játéka. *Szirmay*: Hung. in parabolis, 88. (Azonos a 89. számmal).

153. Játék- és gyermekdalok. (*Erdélyi*;) Népdalok és mondák. I. 107—148. — 154. Ugyanaz. U. o. 405—416.

155. Verőceiek sajba-játéka. *Vasárnapi Ujság*, 1862:26. 308. — 156. Karácsonyi multságok. U. o. 1865. 662.

157. A titulusokról. *Monumenta Hung. Hist. Script.* XI. 316. — 158. Erdélyi vendégségek. U. o. 321—340. — 159. Ruházatok. U. o. 341. — 160. Előzékenység. U. o. 354. — 161. Titulusok. U. o. 357. — 162. Erdélyi farsang. U. o. 358. — 163. Erdélyi husvét. U. o. 359. — 164. Erd. aprószentek. U. o. 359. — 165. Erd. levelezés. U. o. 360. — 166. Erd. utazás. U. o. 360—375. — 167. Erd. lakodalmak. U. o. 375—400. — 168. Erd. temetés. U. o. 400—411. — 169. Erd. káromkodások. U. o. 414. — 170. Erd. vendégségek. U. o. 449—456. — 171. Erd. levelezés. U. o. 461. — 172. Erd. öltözékek. U. o. 461—463. — 173. Erd. viselet. U. o. 464—468. — 174. Erd. lakodalom. U. o. 468—477. — 175. Erd. temetés. U. o. 477—480.

176. Magyar táncz. *Kultsár: Hasznos Multságok*, 1817. I. 3. — 177. Babyloni leányvásár. U. o. 303. — 178. Birmani apróbb szokások. U. o. 68. — 179. Római lakodalmak. U. o. 339. — 180. Görög lakodalmak. U. o. 323. — 181. Irokez lakodalmak. U. o. 198. — 182. Irokez temetkezések. U. o. 213. — 183. Spártai vendégségek. U. o. 241. — 184. Spártai apróbb szokások. U. o. 221. — 185. Egyiptomi temetkezések. U. o. 151. — 186. Gyertyatartó ünnep. U. o. 1817. II. 393. — 187. Heziai nemzeti játék. U. o. 331. — 188. Teve-ünnep Persiában. U. o. 362. — 189. Csók a rómaiaknál. U. o. 365. — 190. Tulipán-ünnep Constantinápolyban. U. o. 264. — 191. Farsang a minorkaiaknál. U. o. 1819. I. 129. — 192. Szt. Péter napja. U. o. 130. — 193. Szt. János napja. U. o. 132. — 194. Tavasz ünneplése Helvetiában. U. o. 243. — 195. Farsang Velenczében. U. o. 137—140. — 196. Áldozócsütörtök. U. o. 140. — 197. Olasz nemzeti játékok. 1819. II. 257. — 198. Templomnapja Angliában. U. o. 12. — 199. Farsang Angliában. U. o. 191. — 200. Indiai temetkezés. U. o. 1820. I. 172. — 201. Grünigeni juhászvásár. U. o. 102. — 202. Chinai temetkezés. U. o. 103. — 203. Köszöntési módok. U. o. 110. — 204. Vegyes szokások. U. o. 1820. II. 156. — 205. Házassági szokások különböző népeknél. U. o. 273. — 206. Congoi temetkezés. U. o. 1823. I. 179. — 207. Lacedemon tánczok. U. o. 65. — 208. Angliában a vasárnapok. U. o. 1823. II. 80. — 209. Biharhegyi leányvásár. U. o. 60. — 210. Görög és római gyászolás. U. o. 305. — 211. Kakasviadal az Atheneknél. U. o. 215. — 212. Trauszeni apróbb szokások. U. o. 215. — 213. Kendőzés. U. o. 821. I. 41. — 214. Bizonyágbor a régi németeknél. U. o. 1824. I. 181. — 215. Japáni házasságok. U. o. 133. — 216. Sveiczi majális. U. o. 324. — 217. Csepregi pünkösdi király. U. o. 258. — 218. Farsang eredete. U. o. 321. — 219. Bajoroknál a templomnap. U. o. 1824. II. 61. — 220. Japáni haláltáncz. U. o. 301. — 221. Sumatrai házassági szokások. U. o. 239. — 222. Napkeleti leányvásár. U. o. 1825. I. 205. — 223. Angol öklözés. U. o. 349. — 224. Ind házasság. U. o. 325. — 225. Valparezi bikaviadal. U. o. 3.

226. Sveiczi halottastor. *Pesti Napló*. 1862. 3797.

227. Az angol kopogtatások. *Kultsár: Hasznos Multságok*, 1825. II.

197. — 228. Perui ebédkezési szokások. U. o. 1826. I. 235. — 229. Kézcsokolási szokások. U. o. 1827. II. 267. — 230. Angol s amerikai bajvívás. U. o. 363. — 231. Spanyol nemzeti táncz. U. o. 30. — 232. Az ártatlan tisztelése Sveiczban. U. o. 1828. I. 263. — 233. Chinai temetkezés. U. o. 236. — 234. Syomahi házassági szokások. U. o. 8. — 235. Baskir házassági szokások. U. o. 115. — 236. Baskir temetkezési szokások. U. o. 115. — 237. Borneoi házassági szokások. U. o. 116. — 238. Buchari-i házassági szokások. U. o. 116. — 239. Cirkassi házassági szokások. U. o. 117. — 240. Angol asszonyvásár. U. o. I. 12, 302.

241. Pünkösdi királyválasztás. *Pesti Napló*. 1853. 1029—1034. — 242. Balázsjárás. U. o. 1068. — 243. Török házasság. U. o. 1854. 1372. — 244. Magyar népszokások. U. o. 1856. 1791. — 245. Pünkösdi királyné Kemenesen. U. o. 1853. 980. — 246. Sveiczi lövész-ünnep. U. o. 1859. 2867—68.

247. Vőfények multságai. *Mátyus Péter* ugyanily cz. munkája.

248. Pesti határjárás. *Pesti Napló*. 1862. 3822.

249. Székely népszokások. *Ürmösi Sándor*: Székely tájszótár.

250. Párbaj a magyaroknál hajdan. *Pesti Napló*. 1863. 3977:80, 83, 88. — 251. Vadászat a magyaroknál hajdan. U. o. 3982. — 252. Családviszonyok a magyaroknál hajdan. U. o. 3982. — 253. Amerikai embervásár. U. o. 4099. — 254. Párbajokról (hajdan). U. o. 1865. 4498—99. — 255. Hushagyókedd Párisban. U. o. 53. — 256. Virágvasárnap Rómában. U. o. 110. — 257. Párbajok (hajdan). U. o. 144—45.

258. Normandiai lakodalom. *Képes Világ*. 1867. 188.

259. Pesti határjárás. *Pesti Hírnök*, 1862. 255. — 260. Április elseje. U. o. 1863. 90. — 261. Halottak napja Pesten. U. o. 1866. 254.

262. Szerb lakodalom. *Magyar Sajtó*. 1857. 239. — 263. A virrasztás. U. o. 1858. 115. — 264. Török családélet. U. o. 118—120. — 265. Török keresztelés. U. o. 120. — 266. Török házasság. 120, 124. — 267. Török temetés. U. o. 124. — 268. Dalidó. U. o. 136. — 269. Arab nyelvszokások. U. o. 1859. 244—49. — 270. Ökölverseny. U. o. 1860. 99.

271. Ujévi ajándékozások. *Fővárosi Lapok*, 1864. 4—5. — 272. Köszöntési szokások. U. o. 65, 75. — 273. Tornajáték. U. o. 56—7. — 274. A római ruházatok. U. o. 45. — 275. A r. étkezés. U. o. 45—46. — 276. A r. fürdés. U. o. 46. — 277. A r. séta. U. o. 46. — 278. A r. lófuttatás. U. o. 147. — 279. Persa házasságok. U. o. 200—1. — 280. Lapp leánykérés. U. o. 271. — 281. Debreczeni vőfély. U. o. 1865. 224. — 282. Arczfestési szokások. U. o. 1865. 147. — 283. Ápril elseje. U. o. 1866. 75. — 284. Zombori leányvásár. U. o. 234.

285. Felső dunatáji magyar pór lakodalma. *Honderű*, 1845. I. 133. — 286. Felső dunatáji német pór lakodalma. U. o. 263.

287. Ápril elseje. *Egyet. Magy. Encyclop.* III. 593. — 288. Arczfestés. U. o. 820. — 289. Álarcozás. U. o. IV. 781. — 290. Áldomásozás. U. o. 790. — 291. Áldozatok. U. o. 793.

292. Chinai házasság. *Budapesti Hírl.* 1856. 49. — 293. Házasság. U. o. 72. — 294. A mongol troubadourozás. U. o. 100—1. — 295. Ujév első napja. U. o. 1857. 1. — 296. Pogány magyarok temetkezése. U. o. 1860. 165—6.

297. A párbajokról. *Sürgöny*, 1861. 57. és 1865. 27. — 298. A husvéti öntözés. U. o. 1865. 87. — 299. Márton ludja. U. o. 1866. 258. — 300. Párbajokról. U. o. 1864. 253, 259.
301. A bikaviadal. *Hon.* 1864. 132. — 302. Az araboknál a házasság. U. o. 1865. 38.
303. A káromkodási szokások. *Idők tanuja*. 1862. 200.
304. Morlak népszokások. *Gliubich*: Obyčaji Morlakah u Dalmacii.
305. Karácsonkori szokások, *Idők tanuja*. 1866. 295. — 306. Halottak napja Pesten. U. o. 251.
307. A rózsáünnep. *Pesti Hírlap*. 1841. 400.
308. Alföldi temetkezési és ünnepi szokások. *Nagy M.*: Magyarország képekben, 1867. 61. — 309. Alföldi lakodalmi és keresztelési szokások. U. o. 118. — 310. Aranymosás. U. o. 78.
311. A bucsú Gnetinsteinben. *Hormayr és Mednyánszky*: *Taschenbuch*, 1821. 357. — 312. A villózés a germánoknál. U. o. 1822. 240. — 313. Ugyanarról. U. o. 1823. 341.
- 314—317. *Rottek és Welker*: *Staatslex.* II. és IV. köt.
318. Az esküvés Szt. László sirjánál. *Knauz*: *Magyar Sion*, 1863. 387. — 319. A csókolódzási szokás. U. o. 1864. 51.
320. A keresztvetés eredetéről. *Pázmány-Füzetek*. I: 4, 521. — 321. A rózsá jelentése. U. o. IV: 2, 394. — 322. A koszorú jelentése. U. o. 396.
- 323—335. *Brockhaus*: *Allgem. deutsch. Real-Encyclop.* I—II, IV—V. és VII. köt.
- 336—345. *Wagener*: *Staats u. Ges. Lex.* II., V—VII., IX—X. és XIV. köt.
346. Kanásztáncz. *Deutsch testv.*: *Képes Világ*, 1867. 41. — 347. A kendőzés. U. o. 284.
348. Borsodi népszokások. *Életképek*, 1844. I. 286. — 349. Erdélyi Pilátus-verés. U. o. 1845. II. 443. — 350. Szüreti dal. U. o. 499. — 351. Mármarosi népszokások. U. o. 599. — 352. Küküllővári bőrharang. U. o. 1848. II. 434. — 353. Kük. siratók. U. o. 434. — 354. Kük. fonóka. U. o. 434.
355. Husvétii szokások. *Deutsch testv.*: *Képes Világ*, 1867. 300.
356. Laczikonyha. *Honderü*. 1844. II. 284. — 357. Oláh nemzeti táncz. U. o. 1846. II. 370. — 358. Oláh kaláka. U. o. 370. — 359. Oláh pomána. U. o. 371. — 360. Oláh fonóka. U. o. 371. — 361. Hushagyókedd. U. o. 1847. I. 93. — 362. Hamvazószerda. U. o. 93. — 363. Kakascéplés. U. o. 93. — 364. Sajbajáték. U. o. 93. — 365. Kiszzejáték. U. o. 94. — 366. Gergely és Balázsnapja. U. o. 94. (Törölve.) — 367. Husvétii szokások. U. o. 94. — 368. Szt. Iván éjje. U. o. 94. — 369. Betlehemezés. U. o. 94. (Törölve.) — 370. Halotti torozás. U. o. 94. — 371. Disznótorozás. U. o. 95.
372. Mátkatál. *Déliabáb*. 1853. I. 447. — 373. Aranylakodalom. U. o. II. 209. — 374. Mexikóiak temetkezése. U. o. 1855. II. 235. — 375. Csókolódzás. U. o. 47. sz. hátboríték.
376. A kendőzés. *Athenaeum*. 1840. I. 640. — 377. Mexikói gyermekek mulatsága. U. o. 752. — 378. A gyűrűkről. U. o. 240. — 379. Rómaiak lakozása. U. o. 1841. II. 784. — 380. Halottak ünnepe Rómában. U. o. 1145. —

381. A görögök népvünnepei. U. o. 1842. I. 957. — 382. Californiai állatviadatok. U. o. 526. — 383. János ünnepe Esthlandban. U. o. 557. — 384. Japáni párviadal. U. o. 32. — 385. Csók. U. o. 1008. — 386. Farsangi mulatságok. U. o. 1843. II. 209. — 387. Gretna-Greeni házasságok. U. o. 1842. II. 341.

388. Szerb népviselet. *Divatcsarnok*, 1854. II. 879. — 389. Szerb népszokások. U. o. 880, 903. — 390. Szerb lakodalom. U. o. 1070. — 391. Somogy-megyei lakodalom. U. o. 1216.

392. Pétervári leányvásár. *Athenaeum*, 1840. II. 208.

393. Tatár nővásár. *Divatcsarnok*, 1855. 572. — 394. Tatár hajviselet. U. o. 572. — 395. Tatár étkezés. U. o. 572. — 396. Georgiai Zöldcsütörtök. U. o. 733. — 397. Chinai házasság. U. o. 1856. 193. — 398. Olaszoknál a Szt. Mária-ünnep. U. o. 1857. 80. — 399. Régi székely áldozások. U. o. 1859. 396. — 400. Pünkösdi rózsáünnep története. U. o. 397. — 401. Pünkösdi királyválasztás története. U. o. 419. — 402. Mátkatál története. U. o. 441. — 403. Ibolyaünnep története. U. o. 442. — 404. Tél eltemetésének története. U. o. 565. — 405. A karácsonyfa története. U. o. 1860. 401.

406. Május elseje. *Hölgyfutár*, 1850. I. 589. — 407. Székely fonóka. U. o. 1852. 377. — 408. Vőfélymondóka (seregélyfiakról). U. o. 606. — 409. Karácsonyi szokások. U. o. 1853. 1138. — 410. Erdélyi háztartás hajdan. U. o. 1854. 169. — 411. Erd. viselet hajdan. U. o. 173. — 412. Erdélyi menyegző hajdan. U. o. 242, 245. — 413. Erd. temetkezés hajdan. U. o. 259. — 414. Erd. czimezgetés hajdan. U. o. 272. — 415. Alföldi lakozás. U. o. 1855. 159. — 416. Görög és római lakomák. U. o. 1858. 903. — 416. (417. helyett.) Ibolyaünnep őseinknél. U. o. 967. — 417. (418 helyett! És így tovább.) Őseink öltözékei. U. o. 999, 1059. — 418. Amerikai családi élet. U. o. 1035. — 419. Bretagneban a halottak napja. U. o. 1172. — 420. Őseinknél a házasság. U. o. 1859. 45. — 421. Őseinknél a temetkezés. U. o. 217. — 422. A régi nőknél a hajviselet. U. o. 791. — 423. A magyar viselet 1790-ben. U. o. 903. — 424. A török női viselet. U. o. 942.

425. Magyarországi lakodalom. *Képes Ujság*. 1865. 5. sz. — 426. Farsangi szokások. U. o. 9. sz.

427. Név- és születésnap i ünnepélyek. *István bácsi: Regélő*, 256. — 428. Az ivó. U. o. 262. — 429. Farsangi tréfák. U. o. 279. — 430. Laptázás. U. o. 285. — 431. Áprilisba jární. U. o. 285. — 432. Rózsa története. U. o. 286. — 433. Kalotaszegi zöld farsang. U. o. 287. — 434. Eprészet. U. o. 295. — 435. Gyermejjátékok. U. o. 298. — 436. Aratás. U. o. 300. — 437. Gyümölcszedés. U. o. 302. — 438. Szüret. U. o. 302. — 439. Kukoricza-fosztás. U. o. 310. — 440. Mézszüret. U. o. 311.

441. Jászkun népszokások. *Jászkun népnaptár*, 1855. 39.

442. Hevesi lakodalom. *Pester Bote*. 1857. 95. — 443. Kalotaszegi szokások. U. o. 97.

444. Őseinknél az áldozatok. *Losonczy: Phönix*, I. 41.

445. Verőcei lakodalmi szokások. *Tudománytár*, I. 217. — 446. Szerémi lakodalmi szokások. U. o. 217. — 447. Marosszéki lakodalmi szokások. U. o.

221. — 448. Verőcei lakodalmi szokások. Tudománytár. Értekező, V. 233. —
 449. Kafferek szokásai. Tudománytár. Litter. II. 249.
450. Csalóközi népszokások. *Uj Magy. Muzeum*, 1851. I. 495. — 451.
 A székely áldozatok. U. o. 1856. I. 66. — 452. Bogárreppítő népszokás. U. o.
 1860. II. 430.
453. Vegyes népszokások. *Sándor: Sokféle*, I. 84. — 454. Spanyol nép-
 szokások. U. o. 139. — 455. Lengyeleknél az étkezés. U. o. II. 8. — 456.
 Angoloknál a köszöntés. U. o. 10. — 457. Angoloknál az étkezés. U. o. 11. —
 458. Otahajti vegyes népszokások. U. o. 113. — 459. Spanyol népszokások.
 U. o. III. 42. — 460. Abysíniai népszokások. U. o. 43. — 461. Magyar nép-
 szokások. U. o. 44. — 462. Régi ruhaviseletek. U. o. 45. — 463. Török
 szokások. U. o. 55. — 464. A szakál története. U. o. 58. — 465. A tulipán-
 ünnep keleten. U. o. 66. — 466. Otahajti népszokások. U. o. 189. — 467.
 Grönlandi népszokások. U. o. 192. — 468. Kalmuk népszokások. U. o. 202. —
 469. Sinai temetkezés. U. o. IV. 13. — 470. Spanyol népszokások. U. o. 14. —
 471. Korák népszokások. U. o. VI. 14. — 472. Temetkezési szokások. U. o.
 VII. 45. — 473. Régi magyar hajviselet. U. o. 88. — 474. Nász. U. o. X. 54.
475. Szent István ünnepe. *Török: Hazánk*, I. 557. — 476. Szabadkai dalmát
 népszokás. U. o. 203.
477. Római szokások. *Molnár: Magy. könyvház*, V. 77.
478. Indián temetkezés. *Deutsch testv.: Képes Világ*, 1867. 537. —
 479. Sveiczi népmultság. U. o. 557.
480. Debreczenben a karácsony. *Vasárnapi Ujság*, 1866. 150.
- 481—2. Magyarországi mysteriumok. *Szeberényi* felolv. a Kisfaludy Társ.
 1867. júl. ülésén.
483. Egyiptomi temetkezés. *Tudom. Gyűjt.* 1836, V. 1.
484. Sylvester estéje Hajdúszoboszlón. *Vasárnapi Ujság*, 1867. 18.
485. Szerémi rácz menyecskék. *Nagy: Magyarország. képekben*, 1867. —
486. Udvarhelyszéki székelyek. U. o. — 487. Székely népélet. U. o. — 488.
 Czigány népélet. U. o. — 489. Kakasütés. U. o.
490. Román temetkezési szokások. *Bésán Mihály* aradmegyei alügyész fel-
 olvasása. 1866.
491. Szerb népszokások. „*Eger*“, 1867. 41.
- 492—3. Zemplénmegyei orosz lakodalom. *Naukowy Sbornik*, 1865. II. füz.
 103—111. és III. füz. 137—160.
494. Beregmegyei orosz népszokások. *Lehoczky: Magyar-orosz népdalok*.
495. Az előszóhoz jó lesz. *Matlekovics: Nemzetgazdaságtan*, 245, 307. —
496. Céheink multságai. U. o. 354, 356—7.
497. Cseh-morva lakodalmi szokások. *Hanus: Kritische Blätter*, 1858. III. 19, 41.
498. Spanyol bikaviadal. *Deutsch testv.: Képes Világ*, 1867. 996.
499. Szegedi kántáló gyerekek. *Vasárnapi Ujság*, 1867. 614.
500. Mormonoknál a nők élete. Ugyanily czim alatt Ráth könyvkereskedőnél.
501. Székely keresztelők. *Hazánk s a külföld*, 1867. 790.
- 502—548. *Über Land und Meer*, 1863—6. évfoly. (Köztük egy magyar-
 országi: 506. Magyar és sváb bucsunap. U. o. 1866. I. 374.)

549. A legrégebb magyar házassági szokások és temetkezés. *Kis Bálint: Magyar régiségek*, 1839. 284. stb.
550. A husvétii tojáskocziintás. *Über Land und Meer*, 1863. 424.
551. Villidaiok. *Vörösmarty* összes munkái, 1847. 20.
552. Halottak napjára. *Tompa*, II. 225. vers.
553. Karácsony. *Szász Károly* versei, I. 112.
554. A tisztulás ünnepe az Ungnál. *Kazinczy* versei, 1813. 30.
555. A házassági szertartások. *M. Tud. Társ. Évkönyvei*, V. 303.
556. Hajókeresztelés. *Budapesti Közlöny*, 68:204. sz.
557. A gyűrű története. *Nefeletjs*. 68:36. és 37. sz. boríték.
558. Békésmegyében a czimezetés. *Palugyai: Magyarország*. legújabb leírása, IV. 75. — 559. Békésmegyében a gúnynevezgetés. U. o. 75. — 560. Csongrád-megyeyi lakodalom. U. o. 79. — 561. Oláh táncz. U. o. 80. — 562. Békésmegyeyi viselet. U. o. 81. — 563. Csanádi viselet. U. o. 85. — 564. Jászkuuok ruházata. U. o. III. 84. — 565. Jászkuuok étkezése. U. o. 85. — 566. Szolnokmegyeyi népviselet. U. o. 334. — 567. Szolnokm. étkezés. U. o. 335. — 568. Szolnokm. mulatságok. U. o. 335. — 569. Szolnokm. lakodalom. U. o. 335.
570. Kalotaszegyi viselet (kép). *Kubinyi-Vahot: Magyarország*. és Erdély képekben, II. 135. — 571. Egri viselet (kép). U. o. IV. 78. — 572. Toroczkoíi népviselet (kép). U. o. III. 137. — 573. Koloni népviselet (kép). U. o. III. 31. — 574. Kecskeméti népviselet (kép). U. o. I. 100.
575. Egri népviselet (kép). *Vahot: Magyar föld és népei*, I. f. 21. — 576. Egri lakodalom. U. o. 21. — 577. Egri ivó (kép). U. o. 22. — 578. Horvát lakoma. U. o. III. f. 15. — 579. Horvát temetés. U. o. 16. — 580. Horvát névnapozás. U. o. 16. — 581. Horvát viselet (kép). U. o. 14. — 582. Muzlai viselet (kép). U. o. IV. 11. — 583. Muzlai szólásmódotok. U. o. 11. — 584. Muzlai barátságáralépés. U. o. 12. — 585. Bereghi szólásmódotok. U. o. V. 4. — 586. Beregmegyeyi keresztelés. U. o. 5. — 587. Beregmegyeyi lakodalom. U. o. 5. — 588. Beregm. temetés. U. o. 6. — 589. Beregm. viselet. (kép). U. o. 6. — 590. Beregm. fonóka. U. v. 6. — 591. Gyöngyösi viselet. U. o. V. 13—4. — 592. Gyöngy. mesteremberek lakozása. U. o. 13. — 593. Gyöngy. mészáros remeklés. U. o. 14. — 594. Gyöngy. mészárosok marhaostroma. U. o. 14. — 595. Békésmegyeyi népviselet (kép). U. o. VI. 8. — 596. Sopronmegyeyi népviselet. U. o. VII. 11. — 597. Sopronm. házások bucsuzója. U. o. 11.
598. Leánykérés Finnlandban. *Hasznos Mulatságok*, 1820. II. 300. — 599. Temetkezés különböző népeknél. U. o. 326. — 600. Orinokkoíi hadvezér választás. U. o. 1821. II. 232. — 601. Toastirozás. U. o. 221. — 602. Chinai köszöntések. U. o. 1822. I. 94. — 603. Ditmarsok menyegzője. U. o. 284. — 604. Angol asszonyvásár. U. o. II. 269. — 605. Quäcker szokások. U. o. 131. 606—7. *Gartenlaube*, 1863:19. 297. és 1862:18. 280. 608—9. *Zeitschrift des Museum Francisco Carolinum*, 1842. 22. és 23. sz. 610. A magyar lakodalom. *Prónay: Vázlatok a magyar népeletből*, 3. — 611. A m. aratás. U. o. 11. — 612. A m. szüret. U. o. 40. — 613. A m. fonóka. U. o. 79. — 614. A m. népviselet. U. o. 89. 615. Farsang utáni bohóságok. *Vasárnapi Ujság*, 1868. 10. szám. —

616. Chinaiak eledelei. U. o. 14. sz. — 617. Husvét. U. o. 15. sz. — 618. Japán házassági szokások. U. o. 25. sz. — 619. Spanyol tánczosok. U. o. 27. sz. — 620. Szerb népviselet. U. o. 28. sz. — 621. Lakodalmi lövöldözés. U. o. 29. sz. — 622. Római házassági szokások. *Család könyve*, 1855. 161. — 623. Görög házass. szok. U. o. 239. — 624. Orosz házass. szok. U. o. 39. — 625. Ujév elsejének ünneplése. *Vasárnapi Ujság*, 1867. 1. sz. — 626. Silvester estéje Hajduszoboszlón. U. o. 2. sz. — 627. Medveviadal Oroszországban. U. o. 13. sz. — 628. A borital. U. o. 16., 17. és 22. sz. — 629. Husvét. U. o. 16. sz. — 630. Vasárnap ünneplése. U. o. 20. — 631. Koronázási ajándékozási szokás. U. o. 21. — 632. Néger nász-szokások. U. o. 26. — 633. Zsidó husvét (kép). U. o. 27. — 634. Szulukaffer haditáncz. U. o. 36. — 635. Spanyol temetés. U. o. 41. — 636. Spanyol néptáncz. U. o. 42. — 637. Kaffer házassági szokások. *Család Könyve*, 1856. 87. — 638. Orosz házass. szok. U. o. 122. — 639. Orosz kereszteleés. U. o. 244. — 640. Sinai étkezési szokások. U. o. 248. — 641. Sinai házassági szok. U. o. 249. — 642. Spanyol bikaviadal. U. o. 251. — 643—664. és 666—673. *Orbán*: Székelyföld leírása, I. köt. — 665. Karácsonyi kénosi énekek. (*Kriza* :) Vadrózsák, I. 268, 532. — 674. Disznótor. *Vasárnapi Ujság*, 1868. 4. sz. — 675. Zsidó menyegző. U. o. 1867. 5. sz. — 676. Nagy bőjt. U. o. 10. sz. — 677. Mikulás. *Képes Néplap*, 1873. 23. sz. — 678. A vendek és sokácok. U. o. 21. sz. — 679—680. (Hiányzik.) — 681—707. *M. Nyelvőr*, 1877—1880. évf. — 708. Beregmegyei kereszteleés-szokások. *Lehoczky* monographiája, II. 195. — 709. Beregm. lakodalmi szokások. U. o. 196. — 710. Beregm. oroszok nász-szokásai. U. o. 220.

Közli: Dr. S. Gy.

Kiskunfélegyháza-vidéki néphiedelmek.

Mindenek előtt megemlítem azon két hiedelmet, mely a város nevének eredetéről él a nép között. Egyik szerint a város elnevezése onnan származnék, hogy mikor egy ellenséges csapat közeledett a város felé (nem a mostani város értendő, mert ez csak 1743-ki telepítés, hanem az, mely a török világban pusztult el s a mostanitól mintegy kilométer távolságra volt ék. irányban), annak egy magánosan álló tanyája mellett elhaladva, így kiáltottak fel: de *fél* most ez az *egy ház*. A másik szerint, mikor még egyházának nem volt tornya, csak félnek tekintették azt, a falunak csak *fél egyháza* volt.

A boszorkányokról, mint mindenütt, Félegyházán is sok hiedelem él. Ismertem vén asszonyokat, kikről, mint boszorkányokról beszéltek, de mindig bizonyos félelemmel; a boszorkányokról ugyanis nem jó beszélni, mert megnyom. Különben igen sok ártatlan személyt, kinek szemöldöke egybefut, ha nem is boszorkánynak, de boszorkányosnak tartanak. Hiszi a nép, hogy ha boszorkány megy a házhoz s az ajtó mögé kalászszal fölfelé állítják a cziroksöpröt és sót hintenek bele, nem tud elmenni mindaddig, míg a seprüt meg nem fordítják.

A kit nyom a boszorkány, csak visszakézzel foghatja azt meg, mikor is kezében leginkább fekete macskává, szitává vagy rostává, söprűvé, egérré, bolhává vagy szalmaszállá változik.

A boszorkányság át is adható, sőt míg a boszorkány mesterségét át nem adja, illetőleg az által, hogy valaki a kezét megfogva át nem veszi, nem bír meghalni, csak kinlódik; feje akkora lesz, mint egy szita s kék-tarjagos. Legfeljebb úgy szabadítható meg, hogy söprűt adnak a kezébe, mikor is a söprűbe száll a boszorkányság s egyúttal megsemmisül.

A boszorkányok állatokat, embereket megronthatnak, az eső járását egyik helyről a másikra terelhetik s csak rosszat csinálnak.

Rendesen minden boszorkánynak tartott személynek van valami csunya macskája vagy kutyája, melynek alakjában olykor-olykor szemleutat tesz.

A forgószélben is boszorkányt sejt a nép; ott ül egy széken a tölésér alakban fölkapart pornak a közepén. Ha ilyenkor valaki kést dob bele s találja, ott marad s láthatóvá lesz.

A ki az éjféli misén *luczaszékre* ül, meglátja, hogy az ott lévő asszonyok közt kik a boszorkányok.

*

Az a fiú, ki foggal jön a világra s a bába fogát észre nem veszi s ki nem törri, *garabonczyás diák* lesz. Ha az ilyen fiút hat éves koráig fölnevelik szülei, akárhogy vigyáznak rá, a garabonczok addig leselkednek utána, míg ellophatják; zsákba téve, malomkövel lenyomtatva elviszik, tanítják és felnevelik. Ha kitanították, lovat adnak neki s útra bocsátják, mást semmit sem kap. Ha megéhezik, lovát elesapja legelni, ő pedig betér a legközelebbi tanyára. Jaj, ha nem adnak neki enni (leginkább tejet kér), vagy akár őt, akár a lovát bántják. Lova sárkánynya válik, föl száll rajta s hoz olyan jégesőt, mely elveri az egész határt. Van, ki látta is már ilyenkor a felhőkben nyargaló csikót, mások kutakba látták leszállni sárkány képében.

Gyermekről való a *váltott gyermekre* vonatkozó hiedelem. A váltott gyermeknek aránytalan nagy feje van. Azt hiszik, hogy az újszülött boszorkánysággal ilyenekkel kieserélhető s kit 60—80 éves öregnek tartanak, ki kis gyermekké változott. Hogy erről meggyőződjenek, a gyermek elé étellel telt szüknyakú fazekat tesznek s egy nagy fejű kanalat adnak hozzá, melylyel nem lehet a fazékba nyúlni s a kulcslyukon lesik, hogy mit csinál? Ha nevetéssel, vagy beszéddel, — hogy őt meg akarják csalni, esetleg azzal, hogy öreg arcát ölti fel, — elárulja magát: ha jól befűtött kemenczébe sütőlapáton be akarják dobni, eltűnik s megjelenik az igazi gyermek.

*

A *rontás*-készítéshez a kuruzsló asszonyok értenek. Főznek egy fazék kását, annak levében megmossák a beteg testrészt s a rontást keresztútra teszik. A ki először elmegy mellette, arra ragad a baj, ha csak bal kézzel keresztet nem vet rá.

A *pokolvarat* pedig elhúzza a javasasszony foghagymával meg puskaporral. A kelést körülkerítgeti, megkeresztelgeti, közben imádkozik, varázsszavakat mond

(ráolvas), azután a használt szereket a csorgásba elássa, miközben azt mondja, hogy a földbe menjen a fájás.

A ki meg akar gazdagodni, az három hétig hordja a hóna alatt a fekete tyúk tojását, de addig se éjjel, se nappal ki ne vegye s akkorra *lidércz* kel belőle, melylyel mindent hozathat. Ha meg akar tőle szabadulni, küldje a templomba, oda nem mehet be s többé nem megy vissza.

Némely holt ember lelkét nagyobb bűn terhelvén, nem nyughatik, hanem éjjelenként hazajár. Tálakat, bögréket, fazekakat, mindent, mi keze ügyébe esik, nagy zörgés, csörömpölés közt földhöz ver, falhoz csapkod; vagy rakosgat összevissza. Ha világot gyujtanak, nincs senki s minden a rendes helyén.

A megholtaknak üdvözült lelkei éjjelenként összejönnek a templomba misére.

Temetés, különösen kisebb gyermek temetése után a tetőre szálló fehér galambban annak üdvözült lelkét gyanítják, ha barnás folt van a galambon, annak nagysága szerint bűnös a lélek s a tisztítóhelyen van.

Ha kis gyermek fürdetés alkalmával a vízben elalszik: hamarosan meghal.

Ha leesik egy csillag, meghal valaki; valamint akkor is, ha a kutya vonít, vagy gödröt kapar az ajtó előtt.

Ki vasárnap vagy ünnepen varr, a hány öltést tesz, a másvilágon annyit fognak a lelkén ölteni az ördögök.

Ki halotthoz mosdatlanul megy, sárgaságba esik.

Ki egy óra hosszat folytonosan a holdba néz, megvakul, mert az ott levő Dávid hárfájáról egy húr lepattan s az kicsapja a szemét. A holdban ugyanis Dávid és Cziczelle van, az hárfázik, ez tánczol. Az ágyat nem jó ablakhoz vagy oly helyre tenni, hol azt hold sütheti, mert az alvót a hold kicsalja.

Ki a más lábán keresztüllép s mindjárt vissza nem lépi, elszárad vagy nem nő.

A szemveréstől minden olyan dolgát, mi szemre való, félti a nép, miért is az ilyest első látáskor megköpködi, hogy ne ártson neki a szeme.

A bölesöt, ha nincs benne kicsi, nem szabad ringatni, mert fejfájós lesz a gyermek.

Kinek tyúkjá ül, Szt-Györgynap előtt semmiféle zöldséget be ne vigyen a házba, mert befűlnak a csirkék.

A földet verni nem szabad, mert szél lesz, valamint akkor is, ha piros az ég alja, vagy a holdnak nagy udvara látszik, vagy a szamár ordít. Ha pedig a füst lecsapódik, vagy a vonat zakatolása messzire hallatszik, eső várható. Ha télen molnár szemű (fehér fényű) csillagok ragyognak, fagyni fog s hideg lesz.

Ha tyúk kukorékol, szerencsétlenség lesz és hét évig félnek a szerencsétlenségtől ott is, hol tükör törik a házban.

*

Ki *újságot* eszik, leginkább gyümölcsöt, előbb elmondja: „újság hasamba, hideglelés pokolba, sok betegség bokorba“, nehogy kilelje a hideg. Kit pedig a hideg lel, márcziusi hóval süttött pogácsát egyék.

Kinek szemén árpa van, háromszor megkerüli a kutat, mindannyiszor egy-egy árpaszemet végighúz a szemén, miközben ezt mondja: „menj el árpa, lekaszállak!“ s a használt árpaszemet a kútba dobja: szeméről az árpa el fog múlni.

Kiesett fogát a gyermek kuczóba dobva ezt mondja: „egér, egér adjál nekem vasfogat, én meg adok csontfogat“.

Kinek feje fáj, királydinnyén párolja meg.

Süly ellen foghagymát kell parázsra tenni s annak a füstjét szívni.

Kinek füle folyik, a kőrözsa húsos levelének nedvét csepegteti bele. A fájós fogra a harangozótól kért, de meg nem köszönt tömjént, vagy pedig taraczkból (mozsárágyú) kilőtt fadarabot tesz, vagy beléndekmagot pipál.

Derékfájás, nyilalásról méz vagy szüzdohánykötés jó.

A tályogot, kelést lenmagliszt és viaszpép gyűleszti meg.

Sebre bodza- vagy káposztalevél jó kötésnek.

A hóttetem elmúlik, ha a kenyérsütéskor sült ökölnyi kis cipót azon forrón rányomják.

Ha kis lány köhög, szamartejvel kell megitatni, ha ez nincs, legalább abból a vízből adjanak neki, melyet a szamár, mikor iszik, visszaejt a szájából s a köhögés elmúlik.

Tóth István.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Székely balladák.

I.

A hűtlen szeretők balladái.

A hűtlen szerető lányok véres tragédiája már a legkorábban előkerült magyar népballadából ismeretes. Erdélyi János közölte *Szücs Marist* először 1846-ban és *Csomor Danyi* pórul járt hűtlen kedvesét 1848-ban. Valószínűleg e két közzétevés tette népszerűvé e tárgyat egész hazánkban.

E két balladából újabban alakult *Tollas Erzsit* a múlt század második felében Erdélynek majdnem mindenik vidékén énekelték s talán még ma is ez a legismertebb népballadánk.

Érdekesebb változataik a következők:

1.

Szücs Mária.

Este van, este van, hétre jár az óra.
Minden eladó lány indul a fonóba.

Elment a fonóba, leült egy lóczára,
Kihivta egy legény csak egy minutára.

Szegény Szücs Mária is oda indul vala,
De az ég felette hamar béborula.

Szegény Szücs Márisnak itt van élte vége:
Pirosra festette földet az ő vére.

Béborult, béborult, be is alkonyodott,
Szegény Szücs Márisra végpusztulást hozott.

„Lányok, lányok, lányok, rajtam tanuljatok:
Irigy legényekkel ne barátkozzatok!

Mert ha barátkoztok, így leszen sorsotok:
Kedden virradóra eláll a szavatok.

(Medesér.)

Szűcs Marist először Erdélyi közölte. (*Magyar Népd. és Mondák.* I. 378.) Szebb változata Háromszékről *Magyar Népkölt. Gyűjtemény* I. 212. és III. 102. lapján. Dallama Szini Károly gyűjteményében: *A magyar nép dalai és dallamai.* II. kiad. Pest, 1872. 74. l. Szini dicséri csendes és siralmas eredeti magyar dallamát s azt mondja róla, hogy Sárospatak vidékének minden kunyhójában dalolták az ő idejében.

Eredete e balladának 1822-re tehető: ekkor halt meg Szűcs Marcsa Mezőcsáthon titokzatos halállal. Új Péter népies verselő megénekelte a szép lány gyász esetét egy lírai részletekkel telt elbeszélésben. A felkapott műből alkotott a nép kerek balladát, mely Mezőcsáthról az Alföldre, innen Székelyföldre különböző változatokban terjedt el.

Vikár Bélának sikerült 1896 telén e ballada eredetét így földeríteni. Számot ad erről s a kifejlett szebb változatokkal az eredetit egybeveti az *Ethnographia* 1905. évi 5. füzetében. A kevésbé ismert változatok Vikár szerint ezek:

Lőrinczfalváról Kálmány Lajos alföldi gyűjtésében: *Szeged népe.* III. 216—7. l. Szőregi változat u. o. III. 8. Palócz változat *M. Nyelvőr.* XIII. 48. Még van ezeken kívül egy-két messze eltérő s csak távolról rokon változat is, miket szintén tárgyal Vikár az *Ethnographiában*.

A felsoroltakon kívül még sok helyen találjuk változatát, vagy vonatkozást e szép balladára. Egyik hosszú, 18 szakos változatát Limbay is közzé tette gyűjteményében (VI. 139—42.) dalával együtt, mely külföldön is elterjedt. Rövid változatát és három töredékét a Mátyusföldről közli nótástul Kodály Zoltán. (*Ethnographia* 1905. 300—1.) Pap Gyulánál is megvan. (Palócz népkölt. 10—15. l.) Göcsejben is ösmerik. (Kövári Béla, Göcseji népdalok. 24—25.) Legtökéletlenebb változata Sebestyén Gyula szerint: Benedek Elek „Székely Tündérországában“. (V. ö. *Egyet. Philol. Közl.* 1889. 410.)

Az itt közöltek e ballada Erdélyben elterjedését világítják meg újabb változatokkal. Ezeket tanítványaim gyűjtötték össze a szép Székelyföldön.

2.

Ugyanaz más változatban.

Este van, este van, hétre jár az óra,
Minden eladó lány készül a fonóba.
Szegény Szöcs Mári is oda indult volna,
Ha az ég felette bé nem borult volna.

Beborult, beborult, bé is sötétedett:
Szegény Szöcs Márinak utolsó öste lett.
Elment a fonóba, leült a lóczára;
Kihitta egy legény csak egy minutára.

A nagy csattanásra, puskaroppanásra
Kifutnak a lányok csakhamar utánna.
„Leányok, leányok, rajtam segítetek!
Nem jövök fonóba én többet veletek.“

A lányok felvették s a földre letették,
Vérével a földet pirosra festették.
„Leányok, leányok, rajtam tanuljatok,
Hogy hamis legénnyel ne barátkozzatok.“

„Mert ha barátkoztok, így lészen sorsotok:
Szeredán reggelre eláll a szavatok.“
Szegény Szöcs Mári már nyugszik temetőben.
Szilasi Pista is senyved a börtönben.

Hej! Szilasi Pista! mit ér a bokréta?
Két száll levendula, egy száll majoránna.
Két száll levendula, egy száll majoránna:
Szegény Szöcs Márinak utolsó órája.

(Székelyföld.)

3.

Ugyanaz rövid változatban.

Este van már a faluba,
Készül a lány a fonóba.

Szegény Szöcs Mári is	Kedves szeretője
Oda készült vala,	A kert alatt leste,
De az ég felette	Ott őt megfojtotta
Gyászba volt borulva.	S a kútba vetette.

(Alsórákos.)

4.

Változat. (Töredék.)

„Leányok, leányok!	A szegedi csárda
Rólam tanuljatok:	Körül van sánczolva,
Későn a fonóba	Szegény Szöcs Mária
Guzsalyt ne hordjatok.“	Ott történt halála.
„Mert ha guzsalyt hordtok,	Főtől való fája
Úgy léssen dolgoztok:	Rézből van rovázza,
Szeredán délután	Piros pántlikával
Eláll a szavatok.“	Ki van bokkrétázva.

(Keresed, Bágyon.)

Szöcs Mária e tanulmányos befejezése az aranyosszéki Bágyonból került a szomszéd Keresedbe. Itt egy öreg asszony, Homlói Zsuzsanna névtelen változatát énekelve, a befejezést Szöcs Máristól kölcsönözte s úgy toldotta meg, hogy az sokat mondó legyen.

Szöcs Mária ez ismeretlen változatát nem sikerült a maga egészében megkapnom; pedig az alliteráció szabályos alkalmazása feltűnt előttem s értékes, sőt érdekesnek tartom e máig lappangó népballadát. Tanítványaim szerint a bágyoni öreg asszonyok ma már csak egyes csekély részleteire emlékeznek a lánykorukban kedvvel énekelt balladának.

5.

Csáki biróné lánya.

„Jó estét, jó estét, Csáki biró asszony!
Talán alszik is már az én kis galambom.“
„Alszik már, alszik már, gombos nyoszolyában,
Be is van takarva selyem paplanyával.“

„Költse fel, költse fel, küldje el a bálba,
Azt is mondja neki: két legény ott várja.“
„Kelj fel, lányom, kelj fel: eridj el a bálba,
Kordován czipődet húzd fel a lábadra.“

„Kordován czipődet húzd fel a lábadra.
Zöld selyem szoknyádat kösd fel derekadra.
Három arany gyűrűt tedd az ujjaidba.
Felkótt már, felkótt már, el is ment az bálba.“

„Jó estét, te legény, mért hivattál engem?“
„Gyere, ülj ölembe, majd megmondom mindjárt.
Húzzad csak, muzsikás, estétől reggelig,
Míg Csákiné lánya itt el nem aluszik!“

„Ereszsz ki, ereszsz ki, magam hívösíteni,
Kordován czipőmből vért kiüresíteni.“

„Nem szabad kimenni, levegőt felvenni,
Kordován czipőből vért kiüresíteni.“

... Átkozott az anya, hétszertebb az apa,
Ki az lányát este bálba elbocsátja.
Este elbocsátja, reggelig nem látja:
Reggel nyolez órákor halva viszik haza.

„Jó napot, jó napot, Csáki biró asszony!
Talán meg is hót már az én kis galambom?“
„Mehót már, meghót már: el is van temetve,
Csak az ő szép neve most sincs elfelejtve.“

„Vérem az vérével egy patakot mosson,
Lelkem az lelkével mennyországba jusson.“¹

(Zilah és Kolozs-Barsa.)

6.

Ugyanaz rövid változatban.

„Jó estét, jó estét, Csáki biró asszony!
Talán alszik már az én kedves galambom?“

„Nem alszik, nem alszik, felfeküdt ágyába.“
„Mondja meg nékie, készüljön a bálba.“

„Vegye föl, vegye föl, zöld selyem szoknyáját,
Húzza a lábára fényes lakk topánját.“
„Ereszsz ki, ereszsz ki, ereszsz ki, hagyj pihenni,
Gyöngye két arczomról a piros vért lemosni.“

„Nem lehet, nem lehet, nem lehet kimenni,
Mert a muzsikásnak reggelig kell húzni.
Húzzad hát, húzzad hát világos reggelig,
Mig a Csáki biró lánya el nem alszik.“

Átkozott, átkozott az az édes anya,
Ki egyetlen lányát a bálba bocsátja.
Este elbocsátja, reggelig nem látja,
Reggel nyolez órákor halva viszik haza.

„Jó reggelt, jó reggelt, Csáki biró asszony!
Talán még alszik az én kedves galambom?“
„Nem alszik, nem alszik, el is van temetve;
De azért emléke nincsen elfeledve.“

(Márosvásárhely.)

Csáki biróné lánya „Sári biró Katája“ után alakult, kin Csomor Danyi áll kegyetlen bosszút, mint hűtelen kedvesén. Először Erdélyi János közölte a *M. Népdalok és Mondák* III. kötete 260. lapján. Greguss a balladákról írott művében behatóan tárgyalja ez akkor ritka „tiszai“ ballada páratlan szépségeit (3. kiadás, 148—51. l. Budapest, 1886.). Rokon változata még „Kuris Pista“, melyet Gyulai

¹ Juhászlegénytől hallva leírta György János dr. 1867 novemberben.

Pál közölt Nógrádmegyéből s társát Szilády Móricz Halasról. (*M. Népkölt. Gyűjtemény*. I. 208—10.) Pap Gyula is. (*Palócz népköltemények*. 10. l.) Sebesi Jób Medesérről. (*Erdélyi Múzeum*. 1888. 145—46.) Mátyusföldön is éneklék. (*Ethnographia*. 1905. 300—1.)

A régibb ballada csak az anyát hibáztatja, ki elbizott hiúságában leányát maga küldi a bálba s oda is felügyelet nélkül bocsátja el. Egyik változatunk az apát hétszerte inkább hibáztatja e gondatlanságért.

„Kuris Pistánál“ már a lány lesz a hibás: „Lyányok, róla tanuljatok, Legényt soha ne csaljatok“. A még későbbi keletű *Tollas Erzsi*, e lányok hűtlenségével s legények kegyetlen bosszújával foglalkozó balladakör legújabb hajtása, még ennél is tovább megy: arról ad példát a hősnő tragikus bukásával, hogy soha a lányok két legényt egyszerre ne hitegessenek.

Tollas Erzsi változatai már a múlt század 80-as éveiben elterjedtek a Székelyföldön, hol egyike volt a legnépszerűbb nótáknak. Végh Mihály ravai lelkész már 1887 táján közölte a *Kolozsvári Közlönyben*, azután Harmath Lujza egy másik vidéki lapban s Versényi György egy jobbágytelki lány után az *Ellenzék* 1901. 118. számában. Egyik változatát dallamával együtt Limbay is közli (V. 140.).

Itt alább a kezünkhöz jött öt székely változathoz adjuk közre a két érdekesebbet.

7.

Tollas Erzsi.

„Jó estét, jó estét, Tollas Pálné asszonyság!
Hol van az én Erzsi babám? Talán le is feküdt már?“
„Lefeküdt, lefeküdt szép paplanos ágyába.
Bagariás czipőit lehúzta a lábáról.“¹

„Költsek fel, költsek fel, bocsássák el a bálba,
Bagariás czipőit húzza fel a lábára.“
Fel is költ, fel is költ, el is indult a bálba,
Akkor az ég fölötté bé is borult homályba.²

„Jó estét, jó estét, csaplárosné asszonyság!
Hol van az a két betyár, a ki engem régen vár?“
„Menjen bé, menjen bé, üljön le a díványra.“
Akkor az a két betyár rá kaesint a cigányra,

„Húzzad csak, húzzad csak, kivilágos virradtig.
Reggeli négy óráig Tollas Erzsi elalszik.“³
„Bocsáss ki, bocsáss ki: csak hűteni menjek ki,
Bagariás czipőmből piros vérem öntsem ki.“

„Ne menj ki, ne menj ki, ne hűtsd te ki magadot,
Most is a nagy arany gyűrű az ujjadba dagadott.“⁴
Nyítsad ki, nyítsad ki zöldre festett kapudot,
Halva viszik be rajta Tollas Erzsi lányodot.“

¹ Egy másik székely változatban e sor helyett ez áll: „Tíz órákor ő éppen már legszebb álmát aluszsza“.

² U. o. „gyászfátyolba borula“.

³ U. o. „Tollas Erzsi vesztéig“.

⁴ U. o. „Sűrű zápor oda künn megáztatja ruhádat“.

Átkozott az apa, de még inkább az anya :
 Egyedül leányát mért ereszti a bálba.
 „Szép lányok, jó lányok, rólam példát vegyetek :
 Két legényt egyszerre soha se szeressetek.“¹

(Etd.)

8.

Tollasi Erzsi.

„Jó estét, jó estét, Tollasiné asszonyság!
 Hol van az én Erzsi babám, talán le is feküdt már?“
 „Lefeküdt, lefeküdt zöld paplanos ágyába.“
 „Vajjon az én Erzsi babám mit gondol most magába?
 Menjen be, költse fel, ereszsze el a bálba.“

„Jó estét, jó estét, kocsmárosné asszonyság!
 Hol van az a két betyár, a ki engem régen vár?“
 „Menjen be, menjen be, üljön le a diványra.“
 Akkor az a két betyár rá tekint a cigányra.

„Huzzátok, húzzátok, kivilágos reggelig!
 Reggeli négy órára Tollas Erzsi elalszik.“
 „Ereszsz ki, ereszsz ki, csak hűteni ereszsz ki!
 Magassarkú cipőmből piros vérem öntsem ki.“

„Nem méssz ki, nem méssz ki, mert meghűtöd magadot,
 Mert a három arany gyűrű az ujjodra dagadott.“
 „Jó reggelt, jó reggelt, Tollasiné asszonyság!
 Itt hozzák a lányodat, a ki régen halott már.“

„Hej lányok, szép lányok, rólam példát vegyetek,
 Hogy egyszerre két legényt soha se szeressetek!“

(Medesér.)

II.

Dáncsuj Dávid balladája.

Bodok felett vagyon egy kis sűrű bereg,
 Szegény Dáncsuj Dávid a körül kesereg.
 „Nem jó, Dávid, nem jó neked itten járni:
 Ha valaki meglát, hová tudsz ellenni?“

„Ha itt nincs nyugalom, akkor merre térjek?
 Hogy végre egy biztos helyecskére érjek,
 A hol nem kergetnek mindig a zsandárok,
 Hol nem kell remegni szüntelen halálom.“

Ha a fekete föld ketté hasadhatna,
 Szegény Dáncsuj Dávid belé borulhatna.
 De a fekete föld ketté nem hasadhat,
 Szegény Dáncsuj Dávid belé nem borulhat.

„Istenem, istenem, hol van a kedvesem?
 Ki egy biztató szót mondana most nekem.
 Azt ígérted, rózsám, szárnyakon jössz hozzám,
 De szárnyakon nem tudsz, bár lábadon tudnál.“

¹ Egy nyárad-andrásfalvi változatban is ugyanilyen a befejezés.

„Olyan lettem, rózsám, mint a száraz kóró,
Kit aratás után elhagyott a sarló.
Eljöhetnél, rózsám, látogatásomra:
Én es itt feküszöm holtakkal egy sorba.“¹

„Fiam, édes fiam, ne búsulj sorsodon:
Igazitunk neked valahogy dolgodon.
Jere haza immár és add meg magadat.
Ne fítesse mindig zsandár a nyomodat.“

„Nem megyek, hanem megköszönöm magának,
Édes jó anyámnak, édes jó apámnak,
Hogy jó fiat nevelt császár szolgájának,
Császár szolgájának s az akasztófának.“²

(Sepsi-Szentgyörgy.)

Idegen balladák részeiből egyberótt s ennél jóval gyöngébb változatát a *M. Népköltési Gyűjtemény* adta ki a Kriza-bagyatékból (III. 35—6.). A gyűjtemény szerkesztői talán mellőzték volna kiadását, ha ez oláh tárgyú ballada hősről valamit hitelesen tudtak volna.

Dáncsuly (Dáncsuj, Krizánál Dancsuj) oláh zsellér szülőktől, Erdővidéken, Bodok-Kálnok környékén született a múlt század 40-es éveiben. Már fiatal korában gyilkosságba elegyedett s az osztrák csendőrök addig üldözték, míg elfoghatták még a német világban. E körülmény keltett némi rokonszenvet iránta s valamelyik székely barátja megénekelte, mint az akkori idők bujdosó katonáját.

A 80-as évek elején került ki a börtönből, mikor még énekeltek a róla szóló balladát. Szégyenében nem ment szülőfalujába, hanem Laborfalvára telepedett, hol napszámából élt. Oly satnya kis emberke volt, hogy katona sohasem lehetett s így valami idegen, bújdosó katona rég elviselt, költői mondurjába öltöztették balladája szerzői a börtönviselt, torz emberkét.

Összes balladáinknak ez a Dáncsuj a legdoncsabb gyermekijesztő alakja, hogy erdélyies szólással méltassuk őt. Az Ilias hősei közt botránkoztató sánta és gyáva Thersitesnél is sokkalta alávalóbb. Bedő Ferencz tanítványom, kinek atyjához Dáncsuj napszámra eljárt, szem- és fültanuja volt, mikor egy felbőszült székely asszony a rajta kapott híres tolvajt maga előtt a bíróhoz hajtotta. Fejébe verte a félig koppasztott kendermagost s úgy kiabált rá a falun végig: „Így jár, a ki tyúkot lop“. Ilyen hős volt a hírhedt orzó és gyilkos, jegyzi meg Bedő Ferencz.

Valami tíz éve halt el nem természetes halállal. A hasonszőrű, szintén oly idegenből beszármazott Mitruval járt el betyárkalandokra. Egy időben és egyforma szerencsével multak ki ez árnyékvilágból. Egyiket a mások asztaga mellett cséppel kollintották agyon; másik a befagyott Feketeügyön osont tova egy lopott malaczczal ölében, lékbe esett szegény s oda fűladt. Ez volt Dancsuj megérdemelt végsorsa a falubeliek vélekedése szerint. Két fia maradt, Dávid és János. Mind-

¹ A falu temetője közel lehetett a bujdosó „katona“ rejtekéhez.

² Értsd: az itt megénekelte balladahős üldözött katona volt, „császár szolgálja“, szökött katona a múlt század első felében. A mi nem illik a későbbi közönséges csavargóra, Dáncsujra.

ketten híven megőrizték a régi római erkölcsöket. Félre eső utcázokat Görényfalva névvel tisztelte meg a nép. Úgy tisztelik és kerülik ma is utcázokat.

Mindezek mellett mégis be kell vallanom, hogy a „Dancsuj“ néven fenmaradt ballada jó ballada. Valami száz évvel ezelőtt valamely ismeretlen bújdosó katonára szereztek s valószínűleg akkor is más régiebb balladából. Hogy idővel Krizáék kezén a nem jól hangzó Dancsuj név jutott belé, az a legrosszabb sajtóhiba volt, — de a miről mi semmit sem tehetünk.

III.

A gyermekgyilkos nők szerepe balladánkban.

A gyermekölés bűnének népünk előtt két hőse van: *Berek Náni* és *Szabó Vilma*. Széles körben elterjedt mindkét ballada. A két sokban rokon mű közül Berek Náni látszik idősebbnek; ennek példájára alakult újabb időben a majd mindenben hasonló Szabó Vilma, ki a göcseji változatban Szabó Örzse nevet kapott. (Kövári Béla, Göcseji népdalok. 11—12.)

A régiebbnek látszó Berek Náni Szabolcsban keletkezett s az egész Alföldön, sőt Erdélyben is elterjedt ballada. Legelőbb a *Koszorú* 1865. I. 401—2. lapján jelent meg. A *M. Népkölt. Gyűjtemény* I. kötetének 222—4. lapján feltűnő zavarosan közlik éppen Szabolcsból. Ott Berek Náni valami Csehországba elvitt katona kedvese, kit egyik gyermeke „elvesztéseért“ a kállai vár börtönébe kísérek.

E balladánál ugyanott közlője csak annyit mond, hogy „újabb korból való“ (573. l.). A följegyzése e balladának kritikán alul áll. Mindjárt az első szak valamely ismeretlen változattól kerülhetett oda, a hol nincs semmi értelme. A 4., 5. s a 6-ik szak fele külön katona-nóta; a 6-ik szak másik fele helytelen ismétlés a ballada végéről s a 7-ik szak merőben idegen kállai népdal („Végig mentem a kállai utcán“). Ilyen tájékozatlan közlés alig van több a *M. Népköltési Gyűjtemény* gonddal szerkesztett kötetében.

Az erdélyi változatok az imént ismertetett „eredetinel“ sokkal tisztább és értelmesebb képet mutatnak, mint alább meglátjuk.

A szabolcsi „balladába“ becsúszott katona-nótának ime bővebb erdélyi változatát is itt adhatjuk, a szabolcsi közlés felvilágosítása kedvéért:

Édes anyám kimene a kertbe,
Feltekintett a csillagos égre.
„Jaj, istenem! megölöm magamat!
Katonának viszik a fiamat.“

Édes anyám, ne ölje meg magát.
Kérdezze meg a csendőrkapitányt,
Jól tudom, hogy az is csak azt mondja:
Egyes fiú nem lehet katona.¹

Azér', a mér' bé vagyok sorolva,
Ne félj, rózsám, nem leszek katona.
Lesz a biró, lesz a jegyző szíves,
Beírja, hogy nem vagyok húsz éves.

(Szabéd.)

Berek Náni balladájának ez a legteljesebb változata, melyet Torda vidékéről közlünk, hol az öregebb asszonyok ma is el-eléneklék nagy szomorún.

¹ A két első szak változata *M. Népkölt. Gyűjt.* I. 236., 223. l.

1.

Berek Náni.

Berek Náni kiment az erdőre,
Lefeküdt a zöld erdő szélére.
Egyet-kettőt kiáltottam neki:
„Kelj fel Náni, mert meglát valaki!”
Nem félek én, hogy meglásson senki.

Berek Náni bement a csárdába,
Kilencz zsandár nyomában utána.
Berek Náni mond csaplárosnénak:
Töltsön bort a szegény zsandároknak!
Száz iteze bort s annyi gyertyát mellé,
Hadd igyék a szegény zsandárlegény.

Berek Náni elment a piacra.
Három zsemlyét megvett hamarjába.
Három zsemlyét kilencz felé törte:¹
Tessék, csendőr! Berek Náni vette!

Berek Náni kiment a nagy hegyre,
Piros almát szedett kötőjébe.
Piros alma tele van féreggel,
Berek Náni tökéletlenséggel.

(Várfalva, Torda-Aranyosm.)

Hozhatod már Berek Náni, vége!
Csak nem lágyul a csendőrök szíve.
Megvirradt már, nincs többé kegyelem.
Berek Náni csak el kell, hogy menjen.

Berek Nánit hat zsandár kíséri,
Szeretője az ablakból nézi.
Ne nézd, rózsám, gyászos esetemet,
Mert te érted szenvedem ezeket.

Berek Náni, hogy nem fáj a szíved,
Hogy megölted három gyermekedet?
Hogyne fájna, mikor majd meghasad.
Holtig zörgetem értük a vasat.

Berek Náni piros pántlikája,
Nem fonja azt többé a hajába.
Tedd el, Náni! tedd el a lábába,
Jó lesz majd a kis lányod hajába.

Berek Nánit nem az anyja szülte,
Diófának levele nevelte.
Diófának lehajlott az ága
Berek Náni szabadulására.

2.

Ugyanaz más változatban.

Bereg Náni kiment az erdőre,
Ráhenyélt a tölgyfa venyikére.
Egyet-kettőt kurjantottam neki:
Kelj fel, Náni! mert meglát valaki.

Bereg Náni bément a csárdába.
Száz iteze bort parancsolt asztalra.
Száz iteze bort, száz gyertyaszál mellé:
Hadd igyék a kilencz zsandárlegény.

Hozhatod már, Bereg Náni: vége.
Nem lágyul meg a zsandárok szíve:
Addsza, Náni! ide a kezedet,
Hadd verjük rá a vas karpereczet.

Bereg Nánit zsandárok kísérik,
A babája az ablakon nézi.
Ne nézd, babám, gyászos életemet,
Mind te érted szenvedem ezeket.²

Bereg Náni széles pántlikája,
Nem lobog (már) többet az hajába.
Tedd be, Náni, az láda fiába,
Majd jó lesz a kis lányod hajába.

(Sáros-Magyar-Berkes.)

Berek Náni erdélyi társának, Szabó Vilmának, több eltérő változatát közölhetnők; de közlésüket lehetőleg egybevonjuk s az eltéréseket csak utólag soroljuk fel.

¹ A szabolesi változatban három pereczet tör kilencz felé. A lány szilaj jellemét fejezik ki ezzel.

² Az ablakból való utánnézés s az érte kapott szemrehányás közös vonás a magyar és székely balladákban. Lásd *M. Népkölt. Gyűjtemény*, I. 224., 226., 222.; II. 52. stb.

3.

Szabó Vilma.

Szabó Vilma kiment az erdőbe.
Lefeküdt az erdő közepébe.
Egyet-kettőt kiáltottam neki:
Kelj fel, Vilma, mert meglát valaki!

Szabó Vilma nem vette tréfára.
Bémene a szegedi csárdába.
Parancsolja csapláros lányának:
Tíz iteze bort töltsön ki Vilmának.

Szabó Vilma borát meg sem itta,
Kilencz csendőr az ajtót rányitja.
Csendőrkáplár elkiáltja magát:
Rajta fiúk! fogjátok meg Vilmát!

Szabó Vilmát hat csendőr vattatja,
Szeretője az ajtón hallgatja.
„Valld ki, Vilma, valld ki bűneidet:
Hová tetted három gyermekedet?“

„Egyet tettem díófa tövébe,
Kettőt pedig Tisza közepébe.
Negyediknek is gyilkosa leszek,
Úgy is tudom, örökös rab leszek.“

Szabó Vilmát hat csendőr kíséri.
Szeretője az ablakból nézi.
„Ne nézd, babám, gyászos életemet.
Mind miánnad szenvedem ezeket.“

Szabó Vilma rózsaszín ruhája
Megakadt a börtön ajtajába.
Arra kérem a csendőr urakat.
Akaszszák ki rózsaszín ruhámat.“

(Nagy-Medesér.)

Szabó Vilma balladája édes testvére Bereg Náninak. Mindkét balladánk a népnél nem ismeretlen angyalcsinálást állítja pellengérré: a víg, könnyű életnek örökös rabság a vége.

A két ballada rokonságát az is bizonyítja, hogy a Szabó Vilma kezdő sorai Bereg Nániéből kerülhettek. A többi változatban a „szőlőbe“ küldik s „díófa tövébe“ ültetik a nyugtalan lelkű Vilmát, hogy miért oda, az 5-ik szak okát is megmondja.

A második szakban egyszerre megrendelt tíz iteze bort a leány szilaj élete jellemzésének kell tekintenünk.

Vilma bor mellett mulatozását egy alsórákosi változat ily székeleyesen festi:

A míg Vilma borát illogatta,
Hat csendér az ajtaját megnyitsa.

Másik székeley változat szerint, anyja nézi az ablakból leánya bekísérését s anyjának teszi a késő szemrehányást az ő befejezett gyászos életéért. E szemrehányás közhelynek mondható, mert sok más balladában is előfordul. (M. Népkölt. Gyűjt. II. 52. stb.)

Az első öt szak szórul-szóra úgy van egy alsórákosi változatban is, csak a befejezés tér el ilyen módon:

Szabó Vilma piros pántlikája
Megakadt a tövisfa ágába.
„Arra kérem a csendér urakat,
Akaszszák ki piros pántlikámot.“

„Vigyék haza, tegyék a ládába.
Jó lesz majd a kisdetek számára.
Ha leány lesz, jó lesz a hajába,
Ha legény lesz, jó lesz kalapjába.“¹

¹ Lásd *Erdélyi Múzeum*, 1888. 144—145. l.

Némileg kibékítőn hangzik ez. Az elesett nő a javulás útjára tért. Utolsó kincsét, a hivalkodón s jog nélkül viselt piros pántlikát is, megmaradt gyermekeinek szánja.

A szentgericzei változatnak is hasonló kibékítő befejezése van, az ismert közhely alkalmazásával:

Egyet tettem diófa tövibe,	Szabó Vilmát hat csendőr kíséri,
A másikat Tisza fenekibe.	Szeretője keservesen nézi.
Harmadiknak én voltam gyilkossa.	„Ne nézd, rózsám, az én bús életem!
Ezért leszek a börtön lakossa.	Ezeket én mind érted szenvedem.“

Szabó Vilma, nem fáj a te szüved,
Hogy megölted három szép gyermeked?
„Hogyne fájna, mikor majd meghasad...
Halálomig zörgetem a vasat.“

Ez utóbbi csinos változatot egy szentgericzei ifjú leányka énekelte Iklandon, lejegyezte dr. György János 1897-ben.

4.

Ugyanaz más változatban.

Szabó Vilma elment ki a szőlőbe,	Szabó Vilmát három bíró vallatja.
Lefeküdt egy diófának tövébe.	Szeretője a kules lyukán hallgatja.
<i>Szeretője</i> azt kiáltotta neki:	Szabó Vilma, valld ki minden bűnedet:
Kelj fel, Vilma! mert meglát ott valaki...	Hová tetted három szép gyermekedet?

Szabó Vilma nem vette ezt tréfára,	„Az egyiket a diófa tövébe,
Felkelt onnét, elment bé a csárdába.	A másikat a folyó fenekére,
Szabó Vilma borát meg sem ihatta,	Harmadiknak gyilkosa is én lettem...
Kilencz csendőr csárdaajtót rányitja.	Úgy is tudom, hogy örökös rab lettem.“

Csendőrkáplár elkiáltotta magát:	Szabó Vilma lilaszin ¹ pántlikája
Gyertek, fiúk! mert megkaptam itt Vilmát.	Beléakadt a tömlőcz ajtajába.
Lánczot, vasat a kezére, lábára,	„Arra kérem én a csendőr urakat:
Kötve vigyük az enyedi fogházba.	Akaszszák ki lilaszin pántlikámat.“

Szabó Vilmát kilencz csendőr kíséri;	Szabó Vilma lilaszin szép szoknyája
Szeretője az ablakból csak nézi.	Beléakadt a tömlőcz rostélyába. ²
„Ne nézd, ne nézd a kinos életemet!	„Arra kérem én a csendőr urakat:
Mind éretted kell szenvednem ezeket.“	Akaszszák ki lilaszin szép szoknyámat.“ ³

(Sínfalva.)

Közli: *Kanyaró Ferencz.*

¹ A lilaszin, a vörös, fehér és fekete gyászszínek voltak a régi magyaroknál.

² V. ö. *Erdélyi Múzeum*, 1888. 145. l.

³ E szép balladát 1899-ben gyermekek énekeltek a Torda melletti Aranyosszéken, Sínfalván. Lejegyezte Gálfi András, a kolozsvári unitárius kollégium tanuló diákja.

Marosszéki dalgyűjtemény.

(Harmadik közlemény.)¹

Mivel hogy igyekeztem a közlésre szánt marosszéki népdalokat, bár úgy nagyjában, műfaji csoportokba szedni, a mint a legutóbbi közlemény 27. darabja is jelzi: következnek a katona-dalok.

Úgy kell tehát tekinteni e folyóirat 1906. évf. 55. lapján megjelent rövid cikket: „A magyar katona-dalokról“, mint egy bevezető tájékoztatót, mely e közleményhez tartozik s melyet e közlemény kiegészít, magyaráz.

A mit ott a magyar katona-dalok általánosan észlelt szomorú hangulatáról elmondtam, igazolni fogja az alábbi sorozat, melyet minden különösebb célzatosság nélkül úgy állítottam egybe, a mint éppen hozzájutottam.

Mielőtt azonban a dalok következnének, okvetlenül helyre kell hoznom egy igen érzékeny mulasztásomat, mely az előbb érintett bevezető cikkre vonatkozik.

Abban ugyanis a katona-dalok szomorú hangulatának legfőbb okául azt a lehetetlen helyzetet hoztam fel, melybe a sorozását váró és házasulni vágyó falusi legény kerül. Említettem, hogy igen sokan úgy menekülnek ebből a helyzetből, hogy a sorozás előtt úgynevezett vadházasságot kötnek. Ennél a pontnál elfelejtettem megemlíteni két olyan mozzanatot, a mely az én tárgyamra és következésképpen közömbös ugyan, de az egyszerű, józan gondolkozású magyar emberre nézve annyira jellemző, hogy igazán kár volna feledésbe eresztetni.

Az első abból áll, hogy e vadházasság, bár minden törvényes czeremónia nélkül, de a legtöbbször a pap előtt köttetik meg, a ki akárhányszor alkalmas beszédet is tart a korai házasulandóknak. De ha egyéb nem is történik, okvetlenül a pap tudtával jön létre ez a balkézházasság. Ebből nem kevesebb, mint az látszik, hogy a valóban kényszerű helyzet miatt kezd ez az eljárás nemcsak gyakorivá, de egyszerűsített tisztességes színezetűvé is válni.

A másik, még érdekesebb mozzanat abból áll, hogy mielőtt e házasságot a felek megkötnék, írásbeli szerződésben mindenik fél leköt vagyoni ereje szerint bizonyos számú, rendesen jókora összeget, arra az esetre, ha a házasságot megbánná és felbontaná, mielőtt törvényessé lenne.

Látjuk tehát ebből, mennyire józanul igyekeznek védekezni a szegény ember a ránehezedő katonai törvények nyomása ellen; de mindez természetesen egyáltalában nem teszi elviselhetőbbé rá nevezte azt a viszonyt, melyben így szerzett feleségével és családjával van. Sőt e praktikus szerződési eljárás csak azt eredményezi, hogy hova-tovább mind többen jutnak abba a helyzetbe, hogy míg katonáskodnak, otthon feleség s egy-két gyermek fonnyad utánuk.

¹ L. az előző közleményeket: Ethnographia, 1901. 359. l. és 1902. 416. l. — Ez utóbbiban helyreigazítandók a következő sajtóhibák: 16. dal 7. ütem utolsó hangja „d“ helyett: „es“. A 17. dal 4. szakaszának első sorában kimaradt még egy „erdő“ szó. A 19. dal 5. ütem első hangja „es“ helyett: „d“. A 21. dal 10. ütem utolsó hangja „a“, pontozott 8-ad értékkel. A 23. dal 4. ütem 3-ik hangja „c“ helyett: „h“. A 26. dal 7. ütem első hangja 8-ad értékű, a 2-ik pontozott 4-ed hang. A 27. dal 2. szakaszában „rónás“ helyett „rózsás“ olvasandó.

Különös dolog, hogy alig-alig lehet találni olyan katonadalt, a mely régebbi viszonyokra vonatkoznék s a melynek akár szövegéből, akár dallamából bár csak 30—40 évnnyi időre is visszafelé lehetne nézni. Lehet, hogy az erősen megváltozott katonáskodási rendszerben van e tünemény legfőbb oka, a mely egyszerre és alaposan elmosta a nép emlékezetéből a régebbi viszonyokra vonatkozó katonadalokat.

Ezek, a melyek itt következnek, legnagyobb részt mai keletiek s most divatosak.

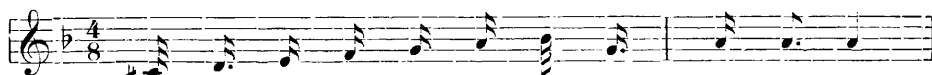
28. Vásárhelyi nagy kaszárnya dombon van.

Lassú csárdás. ♩ = 108. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Vá - sár - he - lyi nagy ka - szár - nya dom - bon van,

A - kár mer - ről fuj - ja a szél, hi - deg van,

Fuj - ja a szél len - ge - ti, (!) Nem sza - bad há - za - sod - ni:

So - ro - zat - ra kell men - ni a le - gény - nek.

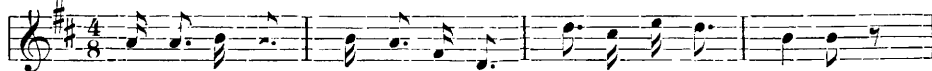
2. Sorozatra kell menni a legénynek,
A gazdagnak éppen mint a szegénynek;
De a gazdag, ej haja!
Két hónapig van oda,
De a szegény három évig katona. | 3. Megizenem a szeretöm anyjának:
Csináltasson rengő böcsöt lányának,
Beli-beli kis párnát,
Beli-beli kis párnát,
Úgy rengesse el a kis onokáját! |
|--|---|

E dallam első sorában szokatlan az a fél ütem; elenyésztetni csak úgy lehet, ha a dallamot két méretileg ütemezzük. Az egész dal lassú csárdászerű tempója, a harmadik dallam-sor és általában a három utolsó sor végződése azonban inkább az itt közölt ütemezést ajánlja. Érdekes még zeneileg e dal utolsó sorában a chromatikus menet, a mi annyira ritka a magyar népies zenében; ezt sem lehet mindig tisztán kihallani, hanem a leggyakrabban a „g—gis“ helyett két „g“ hangot hallunk.

29. Szépen szól a fülemile...

Lassú csárdás. ♩ = 120. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Szé - pen szól a fü - le - mi - le fent a le - ve - gö - be,

El kell men - ni ka - to - ná - nak, há - rom ke - rek év - re.

2. El kell menni katonának három kerek évre,
Itt kell hagyni a babámat legszebb idejébe.
3. Bárcsak nékem édes anyám volna, a ki azt mondaná:
Töltsd ki fíjam azt a három évet, — szabad legény leszek.
4. Kitölteném, édes anyám, hej! de ha nem lehet,
Hát az a szép s jó legénység,¹ istenem, hová lesz?

Változat a 2. ütemhez.

Vált. a 6. ütemhez.

é - des a - nyám vol - na | azt a há - rom é - vet.

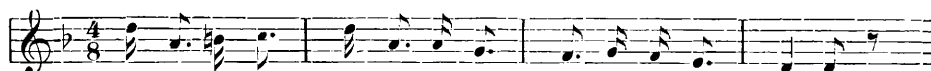
Feltűnő e dallam ritmusában a sok rövid hangsúlyos kezdet, a mely még a szöveg ellenére is érvényesül. A szöveg és dallam ilyen természetű ellenmondása, a mely különösen az újabb népi dalokban észlelhető, valószínűleg arra vihető vissza, hogy az újabb népi dalok legnagyobb része egyszersmind tánc-nóta is. A szöveggel ellentétben annyiszor halljuk ezt a rövid hangsúlyos kezdetet, hogy kezd egyhangúvá lenni ez a sajátság a magyar zenében, akár csak a nagy lengedező. — Erre a dallamra a Gyulafehérvárt állomásozó katonák más szöveget énekelnek: a következő dal első szakaszát, a melyből természetesen két szakasz lesz, ha ezzel a dallammal párosul, ilyen formán:

1. A jó anya levelet irt katona-fiának:
Gyere haza, édes fiam, halálomra várlak.
2. Ezredes úr visszairja: Ne várja a fiát,
Fejérvári kaszánya' fízi a bakkancsát.

30. Édes anya levelet irt...

Lassú csárdás. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

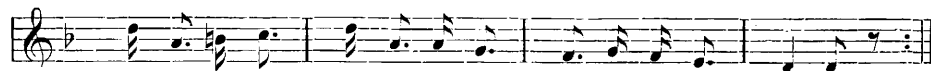
1. É - des a - nya le - ve - let irt ka - to - na fi - á - nak:

Gye - re ha - za é - des fi - am, ha - lá - lom - ra vár - lak.

A szá - za - dos visz - sza - ir - ja: Ne vár - ja a ka - to - na fi - át,

Vá - sár - he - lyi ka - szár - nyá - ba nyer - ge - li a lo - vát.²¹ A szép legény-időt érti alatta.² Lásd még e szöveget más dallammal: Ethnographia, 1905. 111. l. Úgy látszik népszerű szöveg s azért vándorol dallam alól dallam alá.

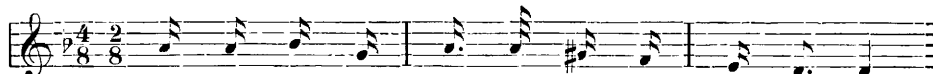
2. Vásárhelyi nagy kaszárnya sárgára van festve;
 Oda jár az én galambom minden szombat este.
 Fel-felveti a két szemét, könybe borul mind a két szeme:
 Jaj istenem, kit szerettem, el kell, hogy felejtsem.

Hogy e dal első szakasza eredetileg melyik dallamhoz tartozott, arra nézve némi következtetést vonhatunk abból, hogy ez így teljesebb, egészebb szerkezet. Egyébként érdekes e dallam hangneme, mely a mai két hangnem-kategoriától elüt. Változata olvasható más szöveggel az Ethnographia 1905. 305. lapján, mint mátyusföldi közlés.

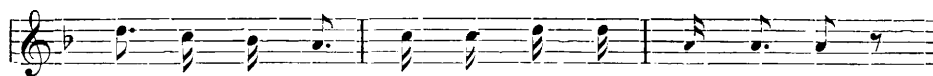
31. Jaj, istenem, hol fogok én meghalni.

Lassú csárdás. ♩ = 120. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Jaj, is - te - nem, hol fo - gok én meg - hal - ni,

Hol fog az én pi - ros vé - rem ki - foly - ni?

Vá - sár - he - lyi csa - ta - té - ren, a sí - kon,

Visz - sza - i - rok a ba - bám - nak ne sír - jon.

2. Kelj fel, babám, el akarok búcsúzni,
 Itt október, be kell nekem rukkolni.
 Fel is kelek, úgy se tudok aludni,
 Hogy kell tőled kedves babám megválni!?

3. Menjen haza, édes anyám, ne sírjon,
 Ha haza megy, rögtön levelet írjon:
 Írja meg azt, hogy a babám kit szeret,
 Elvárja-e értem a három évet?
 Ha te, babám, három évig el nem vársz,
 Talpig boritson be a fekete gyász.

Érdekes e dallamnál az ütem-keverés. A 2. és 11. ütem „gis“ hangja, mely az ú. n. magyar hangsort jelezné, nem állandó. Sőt tán nem is igazi „gis“ az, a mit itt hallunk, hanem „g“ és „gis“ közti hang, a melyet azonban a mérsékelt hangoláshoz idomuló hangjegyrítés nem tud jelezni. A 3. szakasz két utolsó sorát ismétlésül éneklük.

32. Tótik az erdei utat.

Lassú csárdás. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Tó - tik az er - de - i u - tat. Vi - szik a ma - gyar fi - ú - kat;

Úgy el - vi - szik sze - gé - nye - ket, A húsz é - ves le - gé - nye - ket.

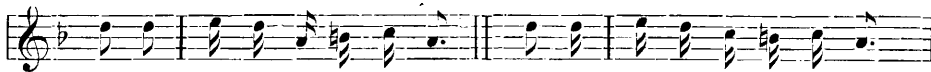
<p>2. Úgy elviszik arra helyre,
Hol a föld vérrel van festve.
Csik-Szereda, szent Háromszék,
Masirozik a legénység.</p>	<p>4. Kihajolnak az ablakba,
Rózsa nyílik csákójukba;
Rózsa nyílik, szegfű hajlik,
Édes anyám szava hangzik.</p>
<p>3. Állj meg, állj meg, hadd kérdem meg,
Ha elmész, hát hol kaplak meg?!
Galiczia közepébe,
Sok kaszárnya van egy végbe.</p>	<p>5. De mi haszna szava hangzik,
Ha fiával nem lakozik
— — — — —
— — — — —</p>

*

<p>6. Kapum előtt ne csattogtass,
Engem babám ne csalogass.
Csalogatott engem más is,
Náladnál szebb virágszál is.</p> | <p>7. Iszik a betyár a csapon,¹
Sir a kis lány az ablakon.
Ne sírj kis lány olyan nagyon,
Nem ütik a betyárt agyon.</p> |
|--|--|

Vált. 2—3. ütem.

Vált. 2—3. ütem.

u - tat, Vi - szik a ma - gyar fi - | u - tat, Vi - szik a ma - gyar fi -

Éz a dal egyike most a legdivatosabbaknak, de egyike a legérdekesebbeknek is. Ritmusa és ütemkeverése szokatlan. A 6. és 7. versszakokból, de más jelekből is azt lehetne gyanítani, hogy nem mostani termék, hanem csak felújítás. Mint nagyon népszerű dallamra, sok szöveget énekelnek rá s a legtöbbször összevissza, úgy hogy, mint az itt közölt szakaszokon is észlelhető, a valószínű eredeti rend nehezen állítható egybe.

33. Miklós huszár nem eszik vacsorát.

Mérsékeltén. ♩ = 80. M. M.

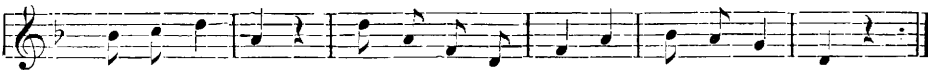
(Kibéd. Marosszék.)

1. Mik - lós hu - szár nem e - szik va - cso - rát, Csár - da e - lőtt

nyer - ge - li a lo - vát; Csár - da e - lőtt ül fel

a lo - vá - ra, Bú - esú csó - kot hint a ba - bá - já - ra.

<p>2. Azért a mért olyan sárga vagyok,
Ne gondold rózsám, hogy beteg vagyok,
Magsárgított engem a szerelem,
Nálad nélkül mit ér az életem.</p> | <p>3. Azért a mért olyan piros vagyok,
Ne gondold rózsám, hogy festve vagyok;
Úgy szült engem anyám a világra,
Pirosító nem kell az orcámra.</p> |
|--|--|

¹ Meg nem értett változata ennek: Ütik a betyárt a padon.

E dal két utolsó szakaszát más népszerű dallamokra is éneklük; de hogy ez volna az eredeti dallama, arra nézve erősséget látok abban, hogy e dallam szokatlan ritmusához (4 + 2 + 3 + 1) a két utolsó szakasz még jobban simul, mint az első. — Különben e dalt Kibéden egy olyan kiszolgált katona terjesztette el, a ki Szászvároson (Hunyad megye) katonáskodott. Ugyane vidékről (Déváról) nem népi forrásból a következő tanulságos változatát tanultam meg:

Lassú csárdás. ♩ = 120. M. M.

Le - é - gett a kuny-hóm a szü-ret u - tán, Bo-lond az a
ki a lá-nyok u - tán jár; Sza-kad-jon el ráncz-tól
rán-czig a csiz-mám, Ha még egy-szer já-rok a lá-nyok u - tán.

E változatban a csekély dallambeli eltérés mellett fontos az időmérték megváltozása s a 3., 7., 11., 15. ütemek kibővülése. Mindkét eltérés újabkori változásra vall, a kibővülés pedig e mellett még aligha nem kiemelkedést is mutat a szoroson vett népiesből. Ugyanis a felvett eredeti dallam népiességét legbiztosabban éppen a 3. és 15. ütemekről lehet látni, a hol az általános zenei szokástól elütően a dallamsor utolsó hangja előtti hang az alaphang negyede (itt: g), a mi különössé teszi a domináns összhangzat szerepét. Ez a sajátság egyik fő ismerető jele a tiszta magyar népi zenének és ez a sajátság van eltüntetve a kibővítéssel, a mikor a dallam összhangzatilag egészen szokottá, közönségesse vált. Hogy e változat csakugyan a művelt ember befolyása alatt jöhetett létre, lehet gyanítani a szövegen kívül még abból is, hogy az efféle népdal-kibővítés éppen a leggyakoribb eljárás, a mivel tiszta népi eredetű dalokat egyes műköltők a maguk neve után könyvelnek. Ilyen formán bővítette ki pl. Lengyel Miska a régi híres „A kisasszony Pozsonyban“ szövegű dalt, a mely eltulajdonításért nyilvános rovást is kapott, de természetesen eredménytelenül.¹

34. Verd meg isten a nagyságos urakat.

Lassú csárdás. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Verd meg is - ten a nagy - sá - gos u - ra - kot!
Mért so - roz - ták bé a ma - gyar fi - ú - kot.

¹ L. Dr. Szászi István: Dallam-lopás. Magyarország, 1903. szept. 13. számában.

Az e - le - jét mind el - vit - ték hu - szár - nak,

A má - sod - ját hat - van - ket - tős ba - ká - nak.

Vált. 3., 5. ütem.

Mért so - roz - ták bé a ma - gyar
Az e - le - jét mind el - vit - ték

2. Hogyha elméssz kis angyalom, kívánom:
Ut előtted piros rózsáé váljon,
Még a fű is piros almát teremjen,
A te szived engem el ne felejtessen.

35. A kibédi biró levelet kapott.

Mérsékelt. ♩ = 80. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. A ki - bé - di bi - ró le - ve - let ka - pott:

So - roz - zák bé a sok ma - gyar fi - ú - kot.

2. Hej, de sok kis lánynak szeme könnyezik,
Kinek a babáját huszárnak viszik.
3. Hej, kibédi lányok, isten véletek,
Három évig nem beszéltek véletek.

Szép, régi metszésű s lendületes ritmusú, tiszta népi dallam.

Seprődi János.

Természetráji mesék.

1. *Mióta van a számár hátán kereszt?*

Midőn Jézus Krisztus egyszer a földön járt, egyik útjában — melyet számárhátón tett meg — találkozott egy zsidó ifjúval, ki mérhetetlen gazdagsága mellett igen fukar és önző volt.

Az ifjú alázatosan fogadta Jézust, míg ez megszólította:

— Fiam, miért nem követsz engem?

— Mondd, Uram, mit kell cselekednem, hogy követhesselek?

— Add el birtokaidat s pénzed, kincseid osztd szét a szűkölködők között.

Az ifjú gondolkozott s végre mondá :

— Ne kivánd ezt tőlem, Uram ; mit őseim reám hagytak, hogy pazarolhatnám én azt el néhány pillanat alatt?!

— Menj utadra, fiam! S Jézus felsóhajtott : Oh, Atyám, hát már senki sem segíti a keresztet viselni?

Ekkor a szamár megszólalt :

— Uram, majd hordom én! Add reám!

— Jól van! Viseld hát, jámbor állat! S megáldá a szamarat. Azóta látható a számaron a kereszt.

*

A szamarak hátán van egy bizonyos hely, a hova nem engednek ez állatok senkit sem ülni.

A szamarak ősatyja hagyományként hagyta utódaira, hogy ne tőrjenek azon a helyen senki fiát, mert az a hely szent. Arra a helyre mindenki méltatlan, ülvén ott az áldott nevű Jézus Krisztus a földön jártában.

2. A szamár foga a nádlevelén.

Jézus egyszer szamarháton Jeruzsálembe igyekezett s útjában egy nagy nádason kellett keresztül mennie. A szamár nagyon megéhezett s beleharapott egy nádlevelébe. Azóta minden nád levelén feltalálható a szamár fogának a helye. Tessék megnézni!

3. A szűnyog csipése.

Jézus Krisztus egyszer megigérte, hogy minden teremtményének teljesít egy kívánságát. Sorra járultak eléje az állatok, míg végre a szűnyog is odaérkezett.

— No szűnyog, hát neked mi a kívánságod? — kérdé tőle az Úr.

— Uram, adj nekem olyan eszközt, melylyel úgy tudjak csipni, hogy minden ember meghaljon a szúrásomtól.

Jézus haragra gerjedt s mondá a kérelmezőnek :

— No, még ilyen pogány kívánságot sem kért tőlem senki! Nem is adom meg. Sőt téged teszlek olyanná, hogyha valakit megcsipsz : az alig hogy hozzád is ér, te azonnal szűnj meg élni.

4. A teknősbéka eredete.

Mikor Krisztus Urunk a földön vándorolt, megéhezvén, betért egy házhoz, hol az asszony éppen kenyeret sütött. Illendően kért az Úr egy darabkát. Az asszony azonban azt mondta neki, hogy jöjjön később ; mert még nem sült meg a kenyér. Az Úr eltávozott, de kis idő múlva ismét visszatért. Az asszony ezt látva, a teknő alá bújt ; kis fiának pedig meghagyta, hogy mondja majd az idegennek, hogy kendert áztatni ment a szomszéd faluba.

Az Úr megérkezett s keresi az asszonyt ; a kis fiú pedig elmondja neki, mit az anyja mondott.

— Jól van fiam, maradjon ott anyád örökké, a hol most van s csak lassan, lassan, mászva tudja elhagyni a helyét.

Az asszony erre teknősbékává változott s azóta van némely békán — teknő.

5. *A méh és a légy.*

Midőn Isten a méhet teremtette, az ördög is tanuja volt a teremtés munkájának. A sátán kicsinyelve szemlélte a megteremtett állatot s így szólt az Úrhoz:

— Uram! Isten létedre csak ilyeneket tudsz teremteni?

— Teremts te különbet — mondá nyugodtan az Úr.

S az ördög a legyet teremtette.

6. *A vízmentyi rókának keves a böhája.*

A rókába nagyon sok bóha békötözött. Nagyon rosszú' vaót tülük a róka, oszt' azt mondta nekik: „Mē gyüttök az én bőrömbö?” A böhák azt felelték: „Azē gyüvünk tē hozzád, mer' tē nem tuczez bántani bennünket“.

De a rókának sēhossē teczetzet a vëndégség.

Ēmēnt ára a meleg víz felé. Mēnt, mēnt oszt lēfeküdt a partyára.

Mikó má' gondokozott ēczeczörre csak belēmártya az órát a vízbe, osztán az ēgész fejit, oszt hirtelen bēlēnyuttya a nyakát, osztán a dērēkát, kiigēnyisíti a farkát, oszt a tūvit is kezdi bēmártanyi. Utójára csak má a farka hēgyi, mēg az óra lāczczott ki a vízbū.

A böhák mē má' mind a farka hēgyin vótak. A böhák mēkkérték a rókát, hogy vigye ki űket a partra, mer' sohasē gyönnek akkó belē. De a róka mēg a farka hēgyit is ēmeritette, úgy hogy a böhák mind ēvesztek. Azuta vízmentyi rókának keves a böhája.

(Felnémet, Eger, Egerszalók)

Benkóczy Emil.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A halottas táncz. Réthei Prikkel Marián ily czimű érdekes közleményéhez járulok némi világosítással, a midőn beküldöm Szomorú István pécskai tanítónak hozzám ezelőtt tiz évvel írt levelét:

„Tisztelt Uram! Becses levele az én kezeim közé került. Nagyon szivesen válaszolok már csak azért, hogy Kálmány papnak, ki Pécskán káplány volt s így a viszonyokat alaposan ismerte, igazat szolgáltatassak. Neki igaza van. Magamnak is megvannak Koszorúi, minek csak az az egy hibája, hogy hiányos. De térjünk magára a tárgyra.

M.-Pécskán még nagyon szokásban van a halotti tor. Megtartja ezt tehetsége szerint szegény és gazdag; esakhogy míg a szegény gyermekének, ha 14 éven alul van, ritkán áldoz torral, addig a gazdag ezt minden halottja után meghozza. A halotti tor gazdagsága változik a szerint, a mint a halott kisebb vagy nagyobb kört töltött be a családban. Legnagyobb s kivétel nélkül halotti tort ül a nép a családfő temetése után és ha eladó leány vagy házasulandó legény hal meg. Ez utóbbiaknak valósággal „meglakják lakodalmát“, mert, mint mondják, „ezt rászánták“, ha életében nem örvendhetett neki; legalább holta után örüljön, hogy szülői

s testvérei igazán szerették s földi javait tőle el nem kívánták. A halotti tort temetés után ülik, de már az úgynevezett „kikérés“ alkalmával igen gyakran vigan sürgölődik a szakácsné az udvar egyik részében a paprikással telt üstök körül s igen gyakran előadja magát az a komikus eset, hogy a koporsó végénél siránkozó özvegyhez oda jön a „nászasszony“ vagy „komámasszony“ — ezek közül lévén valamelyik a szakácsné — s sugva kérdi, hol a kamrakulus, mert a paprikásba só és paprika is kellene. Megtörténik, hogy ez éppen akkor történik, midőn a kántor őt bucsúztatja s így lehangosabban kell sírnia, mert különben azt vélnék, hogy „gyászos özvegyiségének“ örül az „árván maradt életpár“. Meghívni a temetésen hívnak meg mindenkit — kiket illet — rokonokat, jóbarátokat, alsó-felső szomszédot, ki ott meg nem jelenik, a torra nem számíthat. A menü leginkább paprikás és sült tészták, ital pálinka s bor. A temetésről visszatérvén, míg az ételt feladják, az úgynevezett „énekes asszonyok“ gyászdalokat énekelnek, közben sorra jár a pálinkás üveg. Evés után bor vagy továbbra is pálinka, vagyoni állás szerint, de elmaradnak a gyászdalok és senkit se rónak meg, ha a „boldogultnak“ kedves nótáit sorra keríti. Hosszasan azonban nem maradnak s a mint a temetésre sirva jöttek, a torról is sirva „illik“ távozni. Különben hamar megszólják.

Eddig az öregek halotti toráról. Tisztelt Uramat, mint íróembert, talán érdekelni fogja, ha a legény vagy leány toráról úgy írok, a mint itt beszélnek.

Ha *legin* vagy *jány* hal meg, első dolog nem a pap vagy kántor, de hogy ki legyen a menyasszony vagy *vőlegin*. Mozgósítva vannak a jóbarátok vagy barát-nők, mert még halottvivők s *nyoszojú jányok* is kellenek (koszorús pár), szóval minden úgy, mint rendes lakodalomban. Legény vagy leány halottat kocsin sohasem, mindig kézen visznek. A gazdagok ritkán elviszik a gyászkoocsit, de a halottat nem teszik reá. Ha mindezek megvannak, megfogadják a zenét, mely kíséretül gyászdalt hűz. A koporsó után megy a *vőlegin* vagy menyasszony, a szerint, a mint leányt vagy legényt temetnek, utánuk a családtagok. A nem is oly rég mult időben szép volt még az ily temetés, mert divatban volt az ú. n. „Szent Mihály lova“, mi egy magas, lábakon álló saroglya, a mit vállaikon vittek. A „Szent Mihály lovai“ azonban már kidültek s azok helyett a község másikat nem csináltatván, most már kivétel nélkül „rúdon“ viszik a halottat. A temetőbe a banda nem megy be. A temetőn belül a siralom, kívül az élet lakik s bizony megesik, hogy a legények s leányok kinn maradnak s míg a holtat elföldelik, tánczra is kerekednek. Ez azonban már elfajult állapot s mindenki által megrovatik. Ha a temetésnek vége s a gyászkíséret a vőlegénnyel vagy menyasszonnyal, koszorús leányokkal kijön, a banda hazafelé már víg dalokat játszik, de tánczolni nem tánczolnak s ha a Rákóczi-ra gyűjt is reá a czigány, megfelelő komolyság uralkodik. A háznál evés előtt általánosságban az „énekes asszonyok“ gyászdalokat énekelnek, evés után azonban a fiatalok tánczra is perdülnek s ez a meghalt gyermek lakodalma. Maguk a szülők biztatják erre a fiatalokat, hisz rászánták gyermekükre ezt a lakodalmat is, „hagy vigye el ezt is magával“. Lakodalmakkor szokásban van, hogy a menyasszony a koszorús leányoknak, jó barátnőinek emléket ad. Leggyakrabban pántlikáit osztja szét. Ezt anyja vagy apja halála után is megtartja s kiosztja pántlikáit, sőt ez alkalommal még fej- és nyakkendőinek is egy részét

a koszorús leányoknak stb.-nek. A legények eddig a selyem nyakkendőt, mit viseltek, ajándékozták el, újabban azonban ilyet nem viselnek. Idegen ember, ha egy ily körbe vetődnek, bizony azt valódi lakodalomnak tartaná, de mégsem az az, mert mindenben mérséklet uralkodik. Az ily toron vagy lakodalmon is rövid az ételsor, kevesebb az ital s 2—3 órán át ritkán tart. A legényeket vagy leányokat általánosságban délután 3 óra után temetik s 5, $\frac{1}{2}$ 6 órakor van a tor, utána a táncz 8— $\frac{1}{2}$ 9-ig.

Kálmánynak tehát igaza van, midőn lakodalomról beszél. — Magyar-Pécskán, 1896 deczember 29. Tisztelő híve: *Szomorú István*, igazgató-tanító.“

Ebből a levélből megérthetjük, hogy a pécskai halottas táncz nem pogánykori maradvány, hanem inkább berugásból következő kirugás.

A többi halottas tánczot is bizonyára az ethnográfusok fantáziája tette barbár magyarságunk karakterizáló jegyévé. Semmi másból nem eredt, csak abból, hogy a hol tor van isznak, a hol isznak dalolnak, és a hol zene is van a torban, a megmámorosodott emberek sutba vetik a részvétet és a gyászház iránt való tekintetet, — és tánczolnak is.

Gárdonyi Géza.

*

Tanúvallatás egy boszorkányperben Fenyéden¹ 1630. június 23-án.

E tanúvallatást 1905 nyarán Udvarhely megye levéltárában tett kutatásaim között találtam. A róla felvett jegyzőkönyv egész terjedelmében így hangzik: „Szolgálatunkat ajánljuk, kgdnek, mint jó akaró urunknak és kapitányunknak. Áldja meg az úr Isten minden kívánsági szerint való jó szerencsékkel, mind a kgdhez tartozandó kedves jóakaróival igetemben.

„Kgd uram megbocsásson, hozzá minékünk *Máréfalván*² Udvarhelyszékben lakó *István* György veres drabant a kgd pecsétit, melylyel minket hiva *Fenyédre* az nemes *Miklós* Tamásnak házához, úgy mint vallató bírakat. Azért mi az kgd pecsétinek engedelmesek lévén, elmenénk ezen 1630. esztendőben Szent János havának 23. napján oda *Fenyédre* ugyan Udvarhelyszékben, az mely bizonyos személyeket az kgd pecsétivel mi előnkbe hiva az fenn megnevezett *István* György azoknak mi hiték szerint való feleleteket megírák kgdnek, az mint Isten nekünk (így!) tudnunk adá. Melyek így következnek:

„1. Máréfalvi Tiboldi Péter leánya Anna, veresdrabant leánya 13 esztendő, megfelelt hiti után, ezt feleli: Hallottam a *Telekfalvi* Imre leányától *Margit*-tól, hogy *Dimién* Istvánnét *Jakab* Istvánné tanította a boszorkányságra. Dimién Istvánné tanította esmét az *Nagy* Pál leányát *Erzsokot* boszorkányságra. Azt is hallottam a *Telekfalvi* Imre leányától *Margittól*, hogy meg mer eszkiunni (így!), hogy az *Nagy* Pál leánya *Erzsok* boszorkány. Én Tiboldi Péter leánya azt is láttam az *Lukács* János leánya erszényében, hogy az nagy fülevél között egy fűgyökér vala, mondék az *Lukács* János leányának *Katának*: micsoda fűgyökér ez? Monda nekem az *Lukács* János leánya *Kata*: én nem tudom, mert nekem az *Nagy* Pál leánya *Erzsok* adá. Én fogám a fűgyökeret, elhagittám onnét.

¹ Udvarhelymegyei falu, Székelyudvarhelytől $\frac{1}{2}$ óra járásra, észak-keletre fekszik.

² Fenyéddel szomszédos falu.

„2. *Máréfalvi Lukács leánya Kata*, veresdrabant leánya, 13 esztendő, megfelelt hiti után, ezt feleli: Mondék az Nagy Pál leányának Erzsoknak: leány né mint meg szipták az *éjjeljárók* az lábamat, monda az Nagy Pál leánya Erzsok: azt bizony mi sziptuk meg, mert *gyeket* főztünk véréből. Azt is mondta nekem az Nagy Pál leánya, im én tégedet is megtanítlak, *csak tégy az rostában egy ecsetet? (így!) az magad sarúdot, az cserepesnek az négy szegén való kormot*. Egy fűgyökeret adott vala nekem, azt az Tiboldi Péter leánya Annok hagítá ki az erszényemből. Valahol vett volt az Nagy Pál leánya egy nagy fülevelet, azt is mondja vala, hogy kerüljük meg vele. Ugy tanított volna minket az Nagy Pál leánya, de én nem tanultam. Akkor penigy az Nagy Pál kertiben valánk: azt is mondá, *hogy egyik ajtó küszöb alá egy kutyafejet is ásott ő*, de sok ideje annak.

„3. *Máréfalvi Kovács András*, veresdrabant, 32 esztendő, megfelelt hiti után, nihil sitt (*így!*).

„4. *Máréfalvi Kovács Andrásné Anna*, veresdrabantné, 20 esztendő, megfelelt hiti után; nihil sitt.

„5. *Máréfalvi Tiboldi Péter leánya Erzsok*, veresdrabant leánya, 12 esztendő, megfelelt hiti után; nihil sitt.

Ezeknek mi az bizonyos személyeknek vallásokat megírtuk, az mi hittünk szerint pecsétünkkel meg is erősítettük.

Kgdnek jámbor jóakarója *Török Gáspár*, kadicfalvi m. p. *Kadicfalvi Tibáld Lőrincz* m. p. *Tenyédi Miklós Tamás* m. p. nemes személyek, kik lakunk Udvarhelyszékben.“

Czím: Adassék az vitélő bögsői *Farkas Ferencz* urunknak, Udvarhelyszék vice kapitányának, tulajdon kezében.

PH.

PH.

PH.

A cím alatt: Aperta per me notarium sedis *Franciscum de Kénos*, 1630. 24. junii.

(Eredetije Udvarhelymegye levéltárában.)

Közli: *Dr. Vass Miklós.*

*

Az oláhok „*kedd asszonyá*“-hoz. Az Etnographia 1905. évf. 2. számában Hathalmi Gabnay Ferencz a „*Kedd asszonyá*“-hoz oláh adatokat közöl. Ugyancsak az Etnographiának az 1906. évf. 1. füzetében ezen adatközlésre helyreigazítást ad Szabó Imre, Hathalmi G. F. pedig a f. évi 2. füzetben észrevételeket tesz közzé a Szabó Imre ellenvetéseit illetőleg.

Hathalmy ezekben a magyarázatát fentartja, u. i. szerinte a *Marfi seara* nem *kedd esté*-t, hanem *boszorkányt* jelent. S ezen érve támogatására még azt is felhozza, hogy krassó-szörény-vármegyei adatokat hunyad-vármegyeivel czáfolni nem lehet.

Részemről a Hathalmi közléseihez csak a következőket fűzöm:

Hogy a *Marfi seara kedd estét* és nem *boszorkányt* jelent, annak a bebizonyításához nem kell a nép közt túlságos sokat forgolódni. Lugoson és környékén volt alkalmam az oláh néppel érintkezni, babonáikat megfigyelni, de azt, hogy a *Marfi seara* *boszorkányt* jelentene, senkitől és sehol sem hallottam. Hanem annyit megtudtam, hogy a *kedd este* a hét legkritikusabb része, mert akkor járnak a

boszorkányok s megölik vagy nyomorulttá teszik azt, a ki azon este dolgozik. Afféle „boszorkányeste“, melytől már magától félnek. Azt sem írom alá, hogy a boszorkány a kéményeken üvölt be a házakba. Bár a babonás oláh fantázia sok érdekes dolgot szül, de a boszorkánynak ezt a kéményen való beüvöltését inkább (bocsánat!) a Hathalmi úr képzelődésének tartom, ha ugyan nem a Petőfiének, ki az *Apostol* V. része 2. bekezdésében ezt írja:

<p>A fergeteg Nyargalt az utcákon keresztül, Mikéntha ördög ülne hátán</p>	<p>És lángsarkantyút verne oldalába. <i>A háztetőkre ugrott fel dühében</i> <i>És besüvitett a kéményeken.</i></p>
--	--

A dolog érdeméhez képest alább közlök Lugosról és környékéről egy pár kedd esti oláh babonát.

1. Kedd este az ajtósarokvasra semmit sem jó akasztani, mert a ki valamit odaakaszt, egész életében szerencsétlen lesz.

2. Ha kedd este valahol eltörik a tükör, oda a szerencse hét évig nem teszi be a lábát.

3. Ha valakinek haragosa van, *kedd este bebúvik a kéménybe*, ott a kormot háromszor megsepri, a földre hullottat összekaparja s annak adja be, a kire haragszik. Mikor beadja, azt mondja magában: a milyen fekete, bűdös ez a korom, olyan légy te is!

4. Ha valaki felől álmodni akarsz, kedd este az inget meg a gatyát fordítva vedd föl, biztosan álmodni fogsz fölele.

5. Hogy veszik ki kedd este az ördögöt a vízből? — Egy vénasszony vág tizenkét fűzfavesszőt, leöl egy fekete kakast, a vesszőket annak a vérébe tizenkétszer belemártja. Akkor visz magával egy embernagyságú bábút s indul a folyóvíz mellé. Ott a bábút leállítja s minden vesszővel egyszer beüt a vízbe. Arra a vízből kijön az ördög s szalad egyenest a bábunak. Czibálja, üti, veri, míg el nem fárad. Ekkor a vénasszony azt parancsolhatja az ördögnek, a mit akar, az feltétlenül teljesíteni fogja. Ellenségét megronthatja, stb.

6. Hogy kell a távollevő szeretőt hazacsalni? — A leány elmegy a piacra, vesz egy egészen új fazekat. De annyit kell érte adnia, a mennyit kérnek s a pénzt a balkézzel kell fizetnie. Mikor a fazék megvan, folyóvízre megy vele éjjel $\frac{1}{2}$ 12-kor, ott telemeríti s hazaviszi. Otthon 12 órakor nyitott kémény alá tűzre teszi s ha van kéznél a szeretőjétől egy harisnyadarab, azt a vízbe teszi. Aztán elővesz egy botot s azzal kavarja, miközben ezeket mondja: a mily gyorsan fő ez a harisnya, olyan gyorsan jöjjön haza a szeretőm. S biztos, hogy reggelre otthon lesz a szeretője.

7. Kedd estén semmiféle munkát végezni nem szabad, mert azt megrontja a boszorkány.

Dr. Berze Nagy János.

IRODALOM.

Cerberus the Dog of Hades. The history of an Idea by M. Bloomfield
Professor of Sanskrit and Comparative Philology John Hopkins University, Chicago
és London 1905. (Open Court Publishing Company.)

A ki napjainkban még indogermán összehasonlító mythologiai vizsgálatokra adja magát, az vagy teljesen kívül helyezi magát az eddigi összehasonlító mythologia mai nehéz válságán, vagy ha számot vet ennek a valamikor mindenfelől ünnepeelt diszciplinának kritikus helyzetével,¹ kell, hogy olyan adatok birtokában legyen, melyeknek a genetikus rokonságát nem annyira a tudós, mint inkább a tudós adatai bizonyítják legkönnyebben.

Bloomfield nem tartozik azok közé, a kik egy összehasonlító mythologia létjogainak kérdéseivel mitsem törődve, csak tovább is vigan „összehasonlitanak“. Igen figyelemre méltó adatai rokonságát nem annyira a nyelvi rokonság fonetikai világításban, hanem Usenerék új iskolájával inkább képzetek és fogalmak összefüggésében keresi, melyet érdekes nyelvi egyezések azonban úgyszintén beigazolnak.

Max Müller Cerberost a védák *carvara*, *carvari*, *carvârân tamâs*-ával, vagyis az éj sötétjével vélte rokonságban.² E hypothezist már Rohde és utóbb Siecke is elvetették.³ Ezúttal elveti Bloomfield is, miközben Cerberust egy hasonló hangzású ind mythologiai fogalommal hozza összefüggésbe, melynek köre a Cerberusnak egészen más indogermán prototypusára mutat.

Hogy a prototypust megtalálhassuk, B. szerint a sötétség helyett a világosságból kell kiindulnunk, az alvilág helyett a világos égből.

Mint Müller, a védákból indul ki B. is. Ezekben gyakran esik szó az első embernek, Jamának két kutyájáról: *Çabalá*-ról és *Çyamá*-ról. E két kutya igen sajátosság attributumok kíséretében fordul elő. A két kutya egyaránt „négy szemű“, *Çabala* a „foltos“, *Çyama* a sötétszínű kutya. A védák *funerális* részleteiben majd arra rendelvék, hogy a túlvilágra költöző lelket akadályozzák a túlvilági gyönyörökhöz vivő útjukon; majd pedig *φοχοπομος*-rendeltetésük van; hol meg mint az emberi élet fentartói szerepelnek és pedig inkább negatív úton, a mennyiben az élet folyásába végzetesen belenyúló működésük beálltán múlik az emberi élet tartama, határa is. Ez életfentartó szerepüknek ilyen inkább a halállal összefüggő súlypontja azonban itt-ott, a halál hátsó gondolata nélkül elég világosan az életfentartás gondolatába megy át és pedig ott, a hol a véda egyes helyein *Jama* kutyái mint „égi kutyák“, mint „a két kutya az égen“ szerepelnek. Ilyenkor a szövegben a

¹ Az összehasonlító mythologia e válságával e sorok írójának e folyóiratnak szánt készülő tanulmánya behatóan fog foglalkozni. Egyelőre lásd: Herm. Usener *Götternamen* 323. l. és kk., valamint Andrew Lang *La mythologie* (35. l. és kk.); Herb. Spencer *Principles of Sociology* (II: 441. és kk.) cz. munkáit.

² L. Max Müller *Contributions to the science of Mythology* II: 195. és kk.

³ L. S. Siecke: Max Müllers *mythologisches Testament*. *Archiv f. Religionswissenschaft* V. k. 107. és kk. Csudáalom, hogy Bloomfield ez utóbbi tanulmányról művében nem tesz említést.

nappal és éjjel, a reggeli és az esthajnalal való közeli összefüggésben fordulnak elő; egyéb régi ind szövegben pedig ezt az összefüggést a napnak, az éjnek és a hajnalnak a két kutyával való legteljesebb personificatiója váltja fel. Jama két kutyájában tehát *kozmiikus jelenségek mythologiai képei*-vel van dolgunk. Çyama és Çabala B. szerint nem is egyéb, mint a nap és a hold. Ez az értelmezés ráillik az életfentartás attributumára, mihelyest a fénynek és a melegnek éltető hatására gondolunk. De első pillanatra nem egyeztethető össze a kutyák funerális eschatologiai rendeltetésével, mert az ismertebb mythológiákban nem is igen találkozunk a napnak, vagy akár a holdnak életutáni szereplésével. Nem így azonban a brahman mythologia. Az Upanishádok túlvilága nem alant, hanem fönt van. Ezzel függ össze a brahmán túlvilág derült kiszínezése is, mely híjján van egyéb túlvilági fogalomkörök merev zordonságának, vagy hideg szintelenségének. Viszont az emberi képzelet túlvilági gerjedelmei nem egy helyütt éppen az égi testeket tették meg a látható és láthatatlan világ közbülfekvő kapcsolatainak.¹ Azokká tette meg a napot, a holdat a hindu képzelet is. A nap és a hold igen sok Upanishadban mint az elköltözött lelkek első stációi szerepelnek. Kérdéseikkel faggatják őket; az égi testek valószínűleg vizsgálattják az elköltözötteket a theosophia mélységes titkaiból s csak kérdéseik kielégítő megfelelése nyitja meg a holdog mennyországot.

A mennyországra pályázó lelkekhez intézett theosophiai kérdések az Avesztára emlékeztetnek bennünket.² Bloomfield azon föltevését, hogy Jama két kutyájában a nappal és a holddal van dolgunk, éppen az Aveszta egyik-másik eleme is beigazolja. Iráni és ind mythologiai fogalmak félreismerhetetlen és közismert rokonságuk folytán igen alkalmasak egymásnak kölesönös megvilágítására. Az elköltözött lélek környezetébe tartozó kutyák az Avesztában is előfordulnak. Ama sacrális szerep pedig, mely parszi iratokban a földi élet dolgaiban sűrűn kijut éppen a kutyának, szintén eléggé ismeretes.³ Az emberi hullában és a hulla érintésétől tisztátalanokká vált egyénekben rejtőző gonosz szellem (a *drüds nâszusz*) elűzésére elegendő egy valamely kutyának a holttestre, illetve a tisztátalanná vált egyénre irányított nézése. A tisztulást eszközölő kutyának az Aveszta szerint is „négy szemű kutyának“ kell lennie. Köznapi halotti szolgálat körüli használatra ilyen kutyájuk, persze, sohse volt a parszoknak. A kutya ez epithetonját azonban a régi perzsák maguk sem szószerint vették s akként értelmezték, hogy az e célra szolgáló állatnak a szemé fölött, egy-egy „folttal bírónak“ kell lennie. A védarituale lóáldozatához is egy ilyen „négy szemű“ kutyára van szükség. Mint a parszik, úgy az indusok is a „négy szeműt“ szintén a szem fölött foltozattal értelmezték és kiegészítő lóáldozatul is ilyet hoztak. Az Aveszta és a védák e „négy szemű“ kutyája, nyilván, csak *rudimentum* lehet. A négy szem egyenkinti két szeméből ered annak a két kutyának, a melyet a képzelet eredetileg még külön választott egymástól. Együttesen szereplő, de egyesével önálló kutyák voltak. Çyama és Çabala, a nap és a hold ilyen

¹ L. erről legutóbb Ernst Böklen Die Sintflutsage cz. tanulmányát. Arch. f. Religionswissenschaft VI. köt. 1—61. és 97. és kk.

² L. az Avesztai eschatológiával foglalkozó cikkemet (Az Aveszta-kérdés jelen állása stb.) az Egyet. Philologiai Közlöny XXIX. köt. 51—54.

³ L. Goldziher Ignác fontos kísérletét: Parsisme et Islamisme I-er Congrès International d'Histoire des Religions. I. kötetében. Páris, 1901.

kutyák. A kettőt már a Rigvéda elíptikus dualissal *Çabalau*-ban (azaz: két *Çabala*) vonta össze. Ebben az ind nyelv geniusza azon ösztönét követte, melynél fogva szorosán egymáshoz tartozó két egyedet az egyik nevének dualiszba-tételével jelöli meg, miközben a másikat is hozzáérti. Pld.: szanszkrit *matarâu*, *pitarâu szülöket* jelentenek, szószerint azonban két atyát, két anyát. Nem is lehetetlen, hogy a görög Cerberus „két fejének“ valami köze van a nyelvi kontrakció ilyen processusához. Egy további tekintet pedig Bl. föltevését még plausibilisabbá teszi. Ha a mondottakhoz hozzávesszük, hogy *Çabala* és *Çyama* a hindu mythologia szerint *Saramának* a két magzata, akkor a Bl. föltevése ugyancsak közel jár a Cerberus-probléma végleges megoldásához. *Sarama* a hindu mythosban az isteneknek nösténykutyá alakjában járó küldötte. *Sarama* pedig, illetve a fia, *Sarameyas*, minden kétséget kizáróan, teljesen azonos *Hermeiással* (Hermessel), vagyis ugyancsak az isteneknek, a görög mythosban viszont férfi alakot öltött küldönczével. *Hermesnek* az indus nöstény kutyával való eredeti összefüggését már csak küldönczmivolta tartotta fön, mondja *Usener*.¹ *Hermes* pedig $\psi\upsilon\chi\omicron\pi\omicron\mu\pi\omicron\varsigma$ csak úgy mint a két kutya: *Çabala* és *Çyama*, kiknek az anyja ama nöstény kutyá ősfogalma, melynek *Hermes* a legközvetlenebb mythologiai leszármazottja.

Ilyen érdekes pontok körül forog Bloomfield igen érdekesítő legújabb vizsgálata, melyből még csak a Cerberusnak Bl. művében az éjszaki mythológiából beillesztett párhuzamait említem meg. Az *Odin* lábainál heverő két kutya „*Geri* és *Freki*,” a kik a *Menglödh* nevű szüzet felváltva őrzik, Bl. szerint, alkalmasint szintén a napnak és a holdnak a megszemélyesítői. Érdekes a mordvinok azon szokása, hogy a halottnak koporsójába dorongot adnak, hogy az elköltözöttnek legyen mivel védekeznie a túlvilág házörző-komondorával szemben. Megjegyzendő azonban, hogy a mordvinok mythológiáját iráni hatások érték s így nincs kizárva, hogy itt az iráni ind prototypussal van dolgunk. A híronok és iroqoiok mondái szerint is az elhunyt lelkének a túlvilágban egy folyamon átvetető hid fejénél félelmetes kutyával kell szembeszállnia, ki a mennybe jutásnak nagy akadályá.

Nem terjeszkedhetem ki e helyen Bl. figyelemreméltó kísérletének tüzetesebb bírálatára már az ismertetésnek kelletténél nagyobb terjedelménél fogva sem. Egész gondolatmenetében vannak pontok, melyeknek az evidenciájához szó fér, a mi okfűzése szilárdságát néhol meglazítja. Így pl. a leglényegesebb ponton, melyen a Cerberus-mythosnak nap- és holdmythos mivolta fordulna meg, szilárd bizonyítékunk éppen nincs. B. önkényesen azonosítja *Jama* állatait égi jelenségekkel, mert a Rigvédánál későbbi szövegek nyomán eszközöl olyan azonosítást, melyet magára a régibb Rig-védára alkalmazni csak konjekturával s ezt is csak valószínűségi számi-

¹ L. Götternamen, u. o. A *Sâramêya* = *Hermeias* párhuzam A. Kuhn „Herabkunft des Feuers“ híres párhuzamainak (*Saramyus* = *Erinnys*, *Kentauros* = *Gandharva* stb. stb.) amaz elenyésző kisebbségéhez tartozik, a mely mégis többnek bizonyult a szellemesség egyszerű játékánál s a felhangzott ellenvetések daczára valahogyan, úgy látszik, mégis helyt áll a behatóbb kritika előtt. Az óvatos *Usener* (u. i.) pozitív tudományos tényszámba veszi azt, a mi *W. Mannhardt*-nak (1876-ban) és utána nem egy tudósnek még komolyabb feltevésszámba vehetőnek se bizonyult. — L. idevonatk. *W. Mannhardt Wald u. Feldkulte*, II. kötet, a bevezetés XV. old. Új kiadás. 1905. (*W. Heuschkel*). Bloomfield hypothézisét e ponton így támogatja (a mint azonban látom, Bl. tudtán kívül!) a *Sâramêya*-kérdés jelen állása is.

tással lehet. Ez pedig a legfontosabb láncszem, melynek a hibás volta veszélyezteti az egész gondolatmenet összetartását. De nem is a részleteken, sem ezek szerves összefüggésében van a vizsgálat súlypontja. Valamelyes összefüggés kétségtelenül van a B. adatai között, ha nem is olyan nagy, sem oly erős, mint a minőnek esetleg B. maga tartja. A meglepő új összefüggés a maga valószínűségében arra mutat talán, hogy a görögök régibb eschatologiai világát a hinduk sokkal derültebb túlvilági életében, egy alvilág helyett szintén a mennyben kell keresnünk. Nem egy láthatatlan világ, hanem a fizikailag érzékelhető égbolt tájain fakadhattak a legrégibb görögök földöntúli életre irányuló gerjedelmei, melyeket legfőleg olyan hiedelmek előzhettek meg, melyekben a kóbor lélek még megszokott földi környezetéhez van kötve. Az utóbbi rendszerint a legprimärebb eschatologiai alakulat (l. Rohde *Psyche* I. kötetét). Ezt a hitvilág *uránikus* elhelyezése követte, a chthonikus pedig ezután következhetett. A komor Hades szintelen világa a görög képzelet későbbi fejleménye. Ebben a *későbbi* chthonikus alvilágban vált félelmetes szörnynyé Cerberus is. Félelmetességével már összeférhetetlenek Jama két kuttyájának szelidebb attributumai, melyek, mint láttuk, az áldásaival hálát gerjesztő napra és a holdra még alkalmazhatók voltak.

Föltűnik nekem, hogy B. művében Anubisról, az egyiptomi mythos kuttyájáról nem tesz említést.¹

A vonzóan megírt mű elején igen kimerítő összeállítását találjuk a világ-irodalom minden tája felől összehordott azon adatoknak, melyek Cerberusra vonatkoznak. Az adatok e csoportja ugyan semmit se tesz hozzá a Cerberus-probléma megoldásához, de bibliographiai szempontból nem is volt felesleges. Ez az összeállítás növeli Bl. legújabb könyvének szépirodalmi hatását, másfelől pedig alapos bizonyosságot szolgáltat a Cerberus-motivum nagy népszerűsége felől az ó-, a közép- és az újkorban egyaránt.

Dr. Osztern Salamon.

*

Victor Chauvin bírálata a Mardrus-féle Ezeregyéjszaka-fordításról. Az *Ethnographia* 1899. évfolyamában (X. 335.) K. L. az orientálisták figyelmébe ajánlja az 1001 éjszaka akkor megindult új francia fordítását, „valóban olyan hű és teljes-e, mint a milyennek magát hirdeti.“ Ennek a főlshírlítésnek hazai orientálistáink már csak azért is bajosan felelhetnének meg, mert nyilvános könyvtárainkban ú. l. nincs meg a mesegyűjtemény arabs szövege.

Most azonban, hogy a XVI. kötet a vállalat lezáródott, a teljes mű alkalmat adott az egészet áttekintő hozzászólásokra. Már régebben is megszólalt a bizalmatlanság Mardrus fordítói eljárásának tudományos komolysága iránt. Most azután hivatott bírálója támadt Victor Chauvin-ben, az arabs meseköltés fáradhatatlan kutatójában. Minthogy bírálata nehezen hozzáférhető helyen jelent meg,² azért itt közlöm annak megállapodásait, bár ahhoz semmi egyéb hivatottságom nincs, mint az, hogy bírálatának egy példányával rendelkezem.

Chauvin szembe állítja Mardrus-nak két ellenmondó nyilatkozatát. Az egyik-

¹ L. Grube *Berliner Philol. Wochenschrift* 1905. márcz.

² *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique* III, (1905), 290—295.

ben így szól: „Főként egy a XVII. század végéről való arabs kéziratot követtem. Ez a legteljesebb, legjobban megőrzött kézirat, melyet ismerek, ugyanaz, melyről különböző orientálisták azt képzelik, hogy elveszett, de melynek én szerencsés, örvendő birtokosa vagyok. Magának ennek a kéziratnak alapján készült a híres arabs kiadás, mely Bulak-ban nyomtatott és az egész keleten el van terjedve.“¹ Ezzel szemben egy brüsszeli lap² a következő tájékoztatást nyerte: „Mardrus, jóllehet Kairóban született, kaukázusi eredetű,³ ősei az oroszok elől elköltöztek s 12 éves koráig csak arabsul beszélt és mohón járt a bensülött mesélők után, kik hivatásszerűen adják át nemzedékről nemzedékre ezen csodálatos történetek szóbeli hagyományát. Minden változat közül felfedezte a helyes mesetypust és ezt iparkodott megállapítani s akkor írta arabsul a keleti mesélők használatára az 1001 éjszakát. A párisi kiadók azután megkérték, hogy ismétlje meg önönmagát francziául és így kaptunk igazmondó, páratlan fordítást“ . . . Carra de Vaux báró, a ki a fordítás megjelenése alkalmából népszerű tanulmányt tett közzé a *Revue des Deux Mondes*-ban,⁴ eklektikusan úgy egyezteteti össze e kijelentéseket, hogy Mardrus a bulaki és a keze közt levő kéziratok után indult.⁵

Chauvin sokkal tüzetesebb megállapodásra jut. A fordításnak zöme valóban megvan az egyiptomi gyűjteményekben (melyek közé a bulaki is tartozik). Felötlő, hogy azokat a meséket is közli, melyek Galland fordításában megvannak, de melyeknek arabs eredetijére nem sikerült akadni.⁶ De Mardrus mintegy 50 oly elbeszélést is közöl, mely az 1001 éjszaka nevének ismert gyűjtemények egyikében sem szerepel. És itt Chauvin bírálata oly sikert ért, melyre alig lehetne más képes; egyetlen egynek kivételével valamennyinek kimutatja a kútféjét. A legfőbb források: 1. Artin pasa: *Contes populaires inédits de la vallée du Nil*. Paris. Maisonneuve 1895. 2. Spitta bey: *Contes arabes modernes*. Leide—Paris. 1883. 3. Nasr-Edin-Hodja bohóságai; 4. A 40 vezér; 5. Garcin de Tassy: *Allégories, récits poétiques et chants populaires*. Paris. Leroux 1876; 6. Perron: *Femmes arabes avant et depuis l'islamisme Paris et Alger*. 1858.

Mintha Mardrus meg akarná tréfálni a tudós kutatókat. Erre vall gúnyos ígérete is: „hogy közzé tesz összefoglaló tanulmányt az 1001 éjszakáról, nehéz, bizonyítékkal fölszerelt, kellőképen emészthetetlen kötetben, hadd legyenek boldogok vele a tiszteletre méltó tudósok.“⁷ Carra de Vaux ugyan attól óvja a közönséget, ne induljon meg módfelett a tudósok bírálatán. Mégis kérdés, komolyabban veheti-e a tudomány Mardrust, mint ő a tudományt.

Heller Bernát.

¹ Larousse: *Revue encyclopédique* X, p. 116.

² *Le Petit Bleu*, 1903. febr. 16.

³ Örmény.

⁴ 1906. jan. 1., p. 145—174.

⁵ U. o. p. 149.

⁶ Ezek egyikéről (A féltékeny nőttestvérekről), már régebben kimondta René Basset, hogy semmi bizalmat nem ébreszt. *Revue des Traditions populaires* XIX. (1904) 95. l.

⁷ A *Revue Encyclopédique*-ből (X, 116) idézi V. Chauvin.

Néprajzi könyvészet 1905-ről.

(Első közlemény.)

1. Magyarország.

- A. S. Zalavármegye népköltészetéből. Keszthelyi Hirl. 30. sz.
Acs Lipót. Sárközi himzések s néhány szó a népies házi iparról. Magy. Iparművészet 193—197. l.
- Az áldomás. Magy. Hirl. 4. sz. 19. l.
Asztalos János dr. Husvéti szokások. Ellenzék 91. sz.
Balogh Irma. A felvidéki tót nép husvétja. Budap. Hirl. 103. sz.
Bán Aladár. A magyarok ősvallásáról. Az Ujság 357. sz.
Bartalos Gyula (Bogyai). Őskori adatok Turóc vármegye történetéhez. Felvidéki Híradó 24. sz.
Barts Jenő. Költészet a temetőben. Ellenzék 157. sz.
Bellosics Bálint. A gyermek a magyar néphagyományban. Ism. Beyer József. Magy. Paedag. 165. l.
Beluleszko Sándor. Az Alduna vidékének település-földrajzi ismertetése. Földr. Közlem. 83—95. l.
Bene Lajos. Kalotaszegi fejfák. Erdély 118—121. l.
Benkó István. Egy-egy székely házról, faluról. Művészet 324—330. l.
Bleyer Jakab. A magyar hun-monda germán elemei. Századok 602—629, 712—753. 811—849. l.
- Bokila dem Lenoremythenkreis verwandte Volksballade der nordsiebenbürgischen Rom (Zigeuner). Mündlicher Überlieferung, entnommen und verdeutscht von Agathysrus Napocae = Agathysorum (4-r. 4 lev.).
Bráz Béla. Német telepítvények Thurócban. Felvidéki Híradó. 18. 19. sz.
Budai. A magyar népdalról és a cigányzenéről. Az Ujság 127. sz.
Cs. L. Székely betlehemesek. Erdély 174. l.
Csák Árpád dr. A balatonberényi népvándorlaskor temető leletei. Keszthelyi Hirl. 21. szám.
Cupor, Radu. Români și Vetro-Slavii. Belényesi gör. kath. főgim. 1904—5. értes. 5—25. l.
Dähnhardt Oszkár dr. A természetrajzi mesékről. Ethnogr. 158—166. l. és Magy. Nemzet 154. sz.
Deák István. A magyar népies díszítő művészet fejlesztéséről. Kolozsvári ref. colleg. értes. 1904—5 25—35. l.
Diemrich = Déva. *G. Kisch*. Korr. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskr. 11. sz. — *Gust. Frh. Bedeus* U. o. 12. sz.
Erhardt Viktor. A nem keresztény népek hite. 1904. Ism. Lengyel Laura. Budap. Hirl. 129. sz. — Kath. Szemle 629—631. l.
Fábián Gábor. Régi udvari élet. Magy. Szemle 31. sz.
Fischer Károly Antal. A magyar honfoglalás mondái. Dr. Sebestyén Gyula művének bírálata. Budapest, 1905. Heisler ny. 8-r. 23 l.
Gebhardt E. A paradicsomról szóló legendák. Franciaából ford. Dr. Berkovics Miklós. Magy. Állam 219. sz.
Gönczi Ferencz. A kígyók a népek hiedelmében. Muraköz 51—53. sz.
Gönczi Ferencz. Halotti búcsúztatás és siratás. Uránia 11. sz.
Gönczi Ferencz. A számok szerepe a népek szellemvilágában. Uránia 2. sz.
Gondán Feliczián. A magyar népdal súlyedésének esztetikai okai. Magy. Állam 183. sz.
Gróh István. Gömör megyei csipkék és himzések. Magy. Iparművészet 53—55. l.
Grusz Lipót. Babonások a szépségi szászoknál. Felvidék (Verebély). 3 sz.
Gyöngyössy László. Világjáró kosaras tótok. Vasárn. Ujs. 40. sz.

- Hanusz István.* Népregék. Brassói Lapok 136. sz.
- Hanusz István.* Virágok és egyéb növények a népregében. Kecskeméti Lapok 185—187. l.
- Hanusz István.* Kulturnövényeink őshazájáról. Néptanit. Lapja 5. sz.
- Herman Ottó.* Zur Frage des magyarischen Typus. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 35. köt. 54—63. l.
- Herrmann Antal.* Kolozsvári kincsásó históriák. (Kiss S. elbeszélése nyomán). Erdély 59. l. — Erdélyi kincses mondák és hiedelmek. U. o. 12. l.
- Herrmann Antal dr.* Örmény témák az orientálisták hamburgi kongressusán. Armenia 3. 6—8. 11. füz.
- A honfoglalás kútfői (magyar). V. Szláv források. Ism. Melich János. Századok 355—358. l. VI. Hazai kútfők. Ism. dr. Borovszky Samu. U. o. 358—360. l. VII. A honfoglalási kor hazai emlékei. Ism. Szendrei János. U. o. 666—671. l.
- Hoppe.* Zur Statistik der Juden in Ungarn. Ztschr. f. Demographie d. Juden. Dez.
- Horger Antal dr.* A csángó nép és csángó név eredete. Erd. Muz. 65—80. 125—137. l. és Brassói áll. főreálisk. 1904—5. értes. 3—39. l.
- Hubay Bertalan ifj.* András-esti babonák. Zemplén 7. sz.
- Istvánffi Gyula.* A régi magyarok. Uránia 6—8. sz.
- J. M.* A cigányok első telepítése. Polit. Hetiszemle 37. sz.
- Jakab Sándor.* Kelengye, móríng és eljegyzési szokások a hajdani Pesten. Vasárn. Ujs. 53. sz.
- József főherceg.* A cigányokról. Jövendő 2. sz.
- K. L.* Fántermő madarak. Philol. Közl. 438. l.
- Kadić Ottokár dr.* A krapinai ősemlék maradványai. Uránia 2. sz.
- Karácsonyi János.* A székelyek eredete. Ism. Dr. Lukinich Imre. Erdélyi Múz. 494—496. l.
- Katona Lajos.* Barlám és Jozafát legendája. 1905. 30 fill. Ism. G—s. Erd. Múz. 498. l.
- Klein Hermine.* Geschworen Montag! Korr.-Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 4. sz.
- Klíma, Stanislav.* Slovinci v Uhersku. Slovanski Prehled VIII. 117—122. l.
- Kohut Adolf dr.* Trink- und Essgebräuche als Kulturmesser. P. Lloyd. 3. sz.
- Kovács Aladár.* Feleség-szerzés a Sárközben. Közérdek. (Szegzárd.) 26. sz.
- Krónikás.* Magyar-zsidó társadalmi élet a XV. században. Egyenlőség. 9. 11. sz.
- Kuti Zsigmond.* A Purim-játékokról. Egyenlőség 12. sz.
- Lehoczky Tivadar.* Adatok a hazai bronzkor történetéhez. Vasárn. Ujs. 48. sz.
- Mahler Ede.* Naptáradatok művelődéstörténeti jelentősége. (Kivonat) Akad. Értes. 165—184. l.
- Malonyay Dezső.* Az utolsó magyar szombatos. Uj Idők. 36. sz. (Sallós József.)
- Márki Sándor.* Kolozsvár neve. 1904. Ism. Téglás Gábor. Századok 176. l.
- Merza Gyula.* A néprajz turista szempontból. Erdély 129. l.
- Millecker Bódog.* A vattinai őstelep. Temesvár. (8-r. IV, 75 l.)
- Molnár Jenő.* A magyar néplélek a katonadalokban. Vasárn. Ujs. 28. sz.
- Moldován Gergely dr.* A szerető leírása a román népdalban. Erd. Múz. 181—193. 254—270. l.
- Monográfus.* Karácsonyi szokások Lábfalván. Erdély 168—170. l.
- Mráz Gusztáv dr.* A magyarok származása és ősműveltsége. Nógrádi Lapok 44. sz.
- Munkácsi, Dr. Bernhard.* Die Urheimat der Ungarn. Keleti Szemle 185—222. l.
- Népköltési gyűjtemény (magyar). VII. kötet. Székelyföldi gyűjtés. Gyűjtötte Mailand Oszkár. Budapest, 1905. Athenaeum. (8-r. XXVI, 574 l.) 6 kor. — Ism. Krenner Miklós. Erd. Múz. 439—443. l.
- Orosz Endre.* A néprajz az ősemlék szolgálatában. Erdély 34—38. 67—70. l.
- Orosz Endre.* Ősrégészeti adatok a Kis-Szamos folyó völgyéből. Erdélyi Múz. 303—312. l.
- P. S. Betlehemesek.* (Karácsonyi népszokás a székelyeknél.) Nagy-Károly és Vid. 51. szám.

- P. V. F. Néphit Attila* sirjáról. Közérdek 68. sz.
- Pacala Viktor*. A Nagyszében vidéki resinárok lakóhelye és életviszonyai. Földr. Közlem. 307—325. 350—367. l.
- A pénz a magyar közmondásban. Brassói Lapok 139. sz.
- Péter Mihály*. Magyar népelet. Hogyan vitték be az új énekest Szent-Gálra. Uj Idők 52. sz.
- Platz Bonifác dr.* Az ember eredése, faji egysége és kora. Budapest, Szt. István tr. (8-r. X, 361 l.) 5 kor. Ism. dr. Stuckner János. Kath. Szemle 512. l.
- Pogonyi Nándor*. Balázsjárás. Hevesm. Hirl. 19. sz.
- Polgári élet Pesten a XVIII. században. Pesti Hirl. 355. sz.
- Régi méhészeti babonák. Brassói Lapok 114. sz.
- Rell Lajos dr.* A „feminizmushoz.“ Békésm. Függetlenség 2. sz.
- Révai Sándor dr.* Balám és Jozafát, továbbá Szent Elek legendája. Pécsi főreal. 1904—5. értes. 9—45. l.
- Reviczky Irma*. Csevegés a babonáról. Nyugatmagy. Híradó 42. sz.
- Sági János*. Néprajzi kincseink gyűjtése. Keszthely, Mérei J. ny. 1905. (8-r. 60 l.)
- Sági János*. Zala-Lövő ősi sirjai. Keszthelyi Hirl. 36. sz.
- Sarudy György*. Újabb adatok Kőmives Kelemenné mondájához. Irod. tört. Közlem. 174—192. 293—316. l.
- Saul*. A magyar nép költészete. Magyar Szó 75. sz.
- Sch. G. A.* Splitter zur Volkskunde. Korr.-Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 7. 8. sz.
- Scheiner, A.* Gemeinssächsisch und Nösnisch. Korr.-Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 9. 10. sz.
- Schwarz Ármin*. Aus der Sagenwelt des Judenthums. P. Lloyd 176. sz.
- Sebestyén Gyula dr.* A magyar honfoglalás mondái. II. köt. 1905. Ism. az I. köt. Cs. Irod. tört. Közlem. 123—126. l. II. köt. ism. L. R. M. U. o. 377—381. l. Budap. Hirl. 229. sz.
- Sebestyén Gyula dr.* A fehér ló mondája. Magy. Nemzet 152. sz.
- Secundus*. Egy régi monda. (Az exilarcha-monda.) Egyenlőség 15. sz. — Peszach-legendák. U. o. 16. 17. sz. — Tisebov-legendák. U. o. 32. sz.
- Sigerus Emil*. Patenbriefe. Korr.-Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 7. 8. sz.
- Sochán, Pavel*. Kroje a svadba v Lopašovè na slovensku v Nitranské stol. (Narodopisný Sborník československý. Sv. XI.) V Praze. Musea českoslov. (8-r. 69 l. 24 kép melléklet.)
- Soós Miklós*. Magyar népelet. A pásztortüzek alkonya. Uj Idők 44. sz.
- Szabó Sándor dr.* A magyar népdal történeti korai. Balassagyarm. áll. főgim. értes. 1904—5. 3—53. l.
- Székely Leó*. A karácsony-ünnep legrégebb nyomai. Pesti Hirl. 355. sz.
- Szendrei János*. A miskolci boszorkányperek. Magy. Nemzet 11. sz.
- Szikulus*. Székely babonák Udvarhely-vármegyéből. Erdély 148. l.
- Szilárd Irma*. Magyar népelet. Uj Idők 1. és 50. sz.
- Szongott Kristóf*. A magyarok eredete és őslaka. Armenia 1. s köv. sz.
- Szongott Kristóf*. Örmény múzeum. Armenia 3. 5. sz.
- Takáts Sándor*. Régi magyar gyümölcs. Budap. Hirl. 289. sz.
- Tarczali Dezső*. Az ősmagyarok műveltsége. Corvina 29. s köv. sz.
- A tél a közmondásokban. Nyitavölgyi Lap. 53. sz.
- Teutsch, Julius* und *Fuchs, Karl*. Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 35. köt. 33—153. l.
- Theil Rudolf dr.* Erdélyi szászok szokásai (Adventben és Karácsonykor). Debrecz. Függetl. Ujs. 1905. naptára 85—89. l.
- Thüring Gusztávné*. A székesfőváros neve. Budap. Hirl. 213. sz.
- Tichy Celesztin*. A tél közmondásokban. Nyitramegy. Szemle 50. sz.
- Tömörkény István*. Czigánydolgok. Pesti Napló 197. sz.
- Török Andor*. Kézdivásárhelyi élet a XVIII. század elején. Székelyföld 98—100. sz.

- Trstenják Anton*. Slovinci v šomodski županiji na Ogrskem, V Ljubljani (8-r. 115 l.) *Ism. Arch. f. slav. Philol.* XXVII, 303. l. — *Slov. Překled* VII. 480. l.
- Tüzesvaspróba-lajstrom, Az idő rendbe szedett váradi —. Kiadták Karácsonyi J. és Dr. Borovszky S. 1903. *Ism. Domanovszky Sándor. Századok* 163—168. l.
- Uj esztendei népszokások. Debrecz. *Protest. Lap.* 1. sz.
- Urbán János*. A kökorszak ősembere. *Vácsi Közl.* 36—38. sz.
- Ungar, Hans*. Sprüche und Reime aus Reussen. *Korr.-Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde* 25. l.
- Veress Gábor*. A székelyek zenéje. Nagyenyedii Bethlen kollég. 1904—5. értes. 1—22. lap.
- Vértesy Dezső*. Áldoztak-e halat a régiek? *Philol. Közl.* 900. l. — *V. R. hozzászólása*. U. o. 901. l.
- Vikár Béla*. Somogy megye népköltése. *Ism. Petrássevich Géza. Alkotmány* 71. sz.
- Weisbach, Dr. A*. Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens. *Mitteil. d. Anthrop. Ges. Wien.* 35. köt. 99—117. l.
- Zbornik za narodni život a običaje južnik slovena. Urednik dr. D. Boranič. *Knj. X. svez.* 1. U Zagrebu 1905. *Jugosl. Akad.* (8-r. 160 l.) 2 kor. 50. fill.
- Zichy Jenő gróf* harmadik ázsiai utazása. Budapest. 1905. *Hornyánszky V.* (4-r.) *Ism. Schwarcz Ármin. P. Lloyd.* 59. sz. III. IV. kötet: *Pósta Béla. Régészeti tanulmányok az Oroszféldön*, 1. 2. rész. (4. r. 599 l.) 60 kor. — *Ism. Petrássevich Géza. Alkotmány* 129. sz. — V. kötet. *Osztják népköltési gyűjtemény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medveénekek. Reguly Antal hagyatéka és a saját gyűjteménye alapján közzéteszi Pápay József.* (4-r. LXXXII, 282 l.) 24 kor. — *Ism. Dr. Herrmann Antal. Brassói Lapok* 277. sz. — VI. kötet. *Zichy Jenő gróf. Keleti kutatások a magyarság eredetének felderítése érdekében. Történelmi áttekintés és észleleteim, tapasztalataim, különös tekintettel expeditióm eredményeire.* (4-r. 304 l.) 24 kor. — *Ism. Dr. Semayer Vilibáld. Múz. népr. oszt. ért.* 232—240. l. — *Dr. Fuchs R. Keleti Szemle.* 174—177. l.
- Zombory Ida*. Magyarország dunántúli részének népsűrűsége az 1900. évi népszámlálás adatai alapján. *Földr. Közl.* 18—21. l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

Hivatalos nyugtázás

az 1906. évi ápril hó 1-től július hó 10-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1903. évre: Horváth Czirill dr. — Kovács Antal	12 K — f.
1904. évre: Ágner Lajos dr. — Frank Zoltán (3 K) — Hajnal Ignác (3 K) — Horváth Czirill dr. — Kovács Antal — Lakós Béla dr. — Összesen	30 K — f.
1905. évre: Brádi gör.-kel. román gimn. — Gombócz Zoltán dr. — Hajnal Ignác — Horváth Czirill dr. — Kormos Tivadar — Kovács Antal — Medvezky Károly — Pápay József — Timkó György — Uhlár Béla — Összesen	60 K — f.
1906. évre: Asztalos Gyula — Balásy Dénes (120 K.) — Borsod-megyei Altalános Tanítóegylet — Budapesti VI. ker. felső ker. iskola — Csippék János — Csopey László (4 K) — Debreczeni keresk. akad. — Dittrich Vilmos dr. — Finy Béla — Füredi Richárd — Galgóczy Elemér — Gombócz Zoltán dr. — Hajnal Ignác — Hegedeös Miklós — Homicskó Athanáz — Kimnach Ödön — Kiss Lajos — Kleckner Rezső — Kolumbán Samu — Kopics János — Kormos Tivadar — Kovács Antal (440 K) — Lőcsei kir. főgimn. — Luttár Miklós — Millecker Rezső — Nagyvarjasi áll. el. isk. — Nyáry Albert br. dr. — Perényi Adolf (2 K) — Pozsonyi keresk. akad. — Puky József — Réthel Prikkel Marián — Réthi Árpád — Révai Sándor dr. (2 K) — Roediger Lajos — Sávoly Ferencz — Schönherr Gyula dr. — Selmezbányai kir. kath. gimn. — Somogyi Károly — Szabadkai főgimn. — Szabó Gyula — Szenté Arnold — Szinte Gábor — Temesvári áll. tanítóképző — Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár-Egylet — Tornyai János — Uhlár Béla — Wagner Lajos dr. — Weinwurm Antal — Összesen	267 K 60 f.
1907. évre: Kimnach Ödön (2 K) — Perényi Adolf (4 K) — Szilády Zoltán — Összesen	12 K — t.
Összesen befolyt hátralékokból:	171.— K, jan. 1-től 273.— K.
1906. és követk. évi díjból	279.60 K, " " 2113.40 K.
Keleti Szemlére	— K, " " 102.96 K.
alapítványi kamat	— K, " " 12.— K.
alapítványi díjból	— K, " " — K.

Budapest, 1906 július 11.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

▶ Megjelent: ▶

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.

(Hornvánszky Viktor könyvnyomdája.)

◀ Ára 8 korona ▶

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnök :

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-utca 9.)

Katona Lajos dr.
(II. Csalogány-utca 43.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkárhelyettes :

Ernyey József.
(Városliget, Iparcsarnok. M. N. Múzeum
Néprajzi Osztálya.)

Pénztáros :

Feichtinger Győző.
(VII., Aréna-út 15.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Ernyey József.

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

1 Almásy György dr.	Giesswein Sándor dr.	Patrubány Lukács dr.
Alexics György dr.	15 Goldziher Ignác dr.	Réthy László dr.
Asbóth János	Huszka József	30 Semayer Vilibáld dr.
Balásy Dénes	Jancsó Benedek dr.	Solymossy Sándor dr.
5 Balassa József dr.	Kolumbán Samu	Strausz Adolf
Balogh Pál	Kováts László	Szendrei János dr.
Bán Aladár dr.	20 Krausz Sámuel dr.	Szily Kálmán dr.
Bátky Zsigmond dr.	Kúnos Ignác dr.	35 Szinte Gábor
Beluleszko Sándor dr.	Mahler Ede dr.	Tagányi Károly
10 Borovszky Samu dr.	Margalits Ede dr.	Tolnai Vilmos dr.
Csánki Dezső	Melich János dr.	Varjú Elemér
Fiók Károly dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Galgóczy János	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
	Pápay József	

b) Vidékiek :

1 Baróti Lajos dr.	Gönczi Ferencz	Kálmán Lajos
Bellosics Bálint	5 Istvánffy Gyula	Lehoczky Tivadar
Erdélyi Pál dr.	Kada Elek	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESEÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESEÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szertfen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszóalások és lakozímbeljen-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
15. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtitkári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) emezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és december hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

	Lap
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Rovás és rovásírás. (IX.)	265
<i>Rubinyi Mózes dr.</i> : Wundt kritikája a mythologiai elméletekről	284
Néphit és népszokások.	
<i>Báró Nyáry Albert dr.</i> : Mihály-Gerge népe	288
Népköltészet és népzene.	
<i>Seprődi János</i> : Marosszéki dalgyűjtemény (IV.)	298
<i>Ernyey József</i> : A hajdutáncz szláv szempontból	307
Kisebb közlemények.	
<i>Venetianer Lajos dr.</i> : Levél a szerkesztőkhöz	317
<i>H. A. dr.</i> : A szamosujvári örmény múzeumról	320
<i>Tolnai Vilmos</i> : Úszely, uszován	310
Irodalom.	
<i>Pápay József</i> : Suum cuique!	322
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1905-ről (II.)	324
Néprajzi hírek.	
György Aladár emlékezete	325
Előadás a cseremiszekről	327
Német előadás a hazai örményekről	328
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 április 18-án tartott felolvasó és választmányi üléséről	328

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

☞ Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy lakásaik változását a pénztárosnál (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) idejekorán bejelentésük, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

☞ **Megjelent:** ☞

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége.

(Hornyánszky Viktor könyvnyomdája.)

↔ **Ára 8 korona.** ↔

ROVÁS ÉS ROVÁSIRÁS.

(Kilenczedik közlemény.)¹

A székely betűrovás eredete.

Kutatásaink végeredményének megállapításánál csak a hagyománnyal kapcsolatba hozható legrégebb három emlék (az 1501-iki cszikszenmiklósi felirat, Telegdi János 1598-ban írott Rudimentája, az 1668-iki énlakai felirat) és a székely rovásírás használatáról tanuskodó még régibb irodalmi följegyzések jöhetnek tekintetbe.

A XV—XVI. századi följegyzők közül a XIII—XIV. századi latin, krónikák homályos adatát magyarázó Thúróczi s a Thúróczi magyarázatot kiegészítő Bonfini, Oláh Miklós, Verancsics és Szamosi István világosan megmondják, hogy a székelyek az ő idejükben még *fapálczákra rótták írásjegyeiket*. Baranyai Decsi János Telegdi Rudimentájának ajánlásában szintén hangsúlyozza, hogy a székely írás könyv, papíros, tinta és toll mellőzésével *fára alkalmazandó*. Ebből tehát az írás-emlékek figyelembe vétele nélkül is pontosan megállapítható, hogy a latin betűk ismerete előtt használt székely írás *rovásírás* volt.

Mivel a teljesen megbízható irodalmi tekintélyek egybehangzó állításainak értelmét félremagyarázni, hitelét czáfolni nem lehet, már eleve is tisztában lehettünk azzal, hogy a hagyománnyal kapcsolatban levő írás-emlékeknek szintén igazolni kell a régibb szemtanuk korábbi keletű följegyzéseit. Noha rovásírásos pálczák helyett festett, írott és másolt, tehát csupa közvetített úton fenmaradt emlékek kerültek napvilágra, jogos várakozásunkban mégsem csalódtunk. Az egymástól függetlenül támadt három emlék egy csoportba tartozik s a bennük levő írásrendszerről a hiányos közvetítés daczára is megállapítható, hogy minden ízében rovásírás.

A rovás-mesterség minden ágának egyetemes tanulmányozása velünk már megismertette azt a nagyjelentőségű mivelődéstörténeti igazságot, hogy a rovás-pálczákon csak egyetlen egy írásrendszer szerepelt: a phöniciai eredetű rovásírás. Az egyiptomi hieroglyphet s az ékirást megelőző babyloniai képirást egyszerűsítő kis phöniciai forrás árasztotta el vele egész Európát, Elő-Ázsiát, Közép-Ázsiát s Afrika északi partjait. A phöniciaiak örökébe lépő zsidóság ebből fejlesztette ki jobbról balra irányuló írásrendszerét. Ennek folytatása és tökéletesítése lett a pelasgok, görögök, itálok és etruskok középtengermelléki írásrendszere. Közvetített úton ebből

¹ Az előző közleményeket l. az Ethnogr. 1903. XIV. köt. 1., 81., 161., 273., 313. és 1904. XV. köt. 243., 289., 313. lapjain.

keletkezett a germán runa és a középpázsiai ó-török rovásírás is. Noha a legrégebb emlékek kő- és bronz-lapokra vésvé s érmekre verve maradtak reánk, megtudtuk állapítani, hogy az epigraphiai alkalmazás kezdetben mindenhol *rovásmásolás* volt. Ez eredményezte aztán a rovás technikájával szorosan összefüggő jobboldali s mindig balra irányuló sorkezdest, a rovás lapjainak szolgálai másolása alkalmával keletkezett bustrophedont, vagy barázdoló írást, továbbá a rovás lapjain egykorákra metszett merev betűket.

Ezt tudva, már eleve is tisztában lehetünk azzal, hogy a székely rovásírásnak épp úgy a phöniciai eredetű írásrendszerek körében kellett keletkeznie, mint a germán runának és az ó-török rovásírásnak. Mivel ezt a természetes származást bizonyítani is tudjuk, figyelmünket mindenek előtt azokra a körülményekre kell ráfordítanunk, a melyek előttünk ezt a származást történeti és földrajzi alapon is érthetővé teszik.

Történelmi kutatásaink folyamán már többször bizonyítottuk azt, hogy az erdélyi székelyek azokkal a kozároktól elpártolt kabarokkal azonosak, a kik Konstantin szerint a kozár szomszédságból elvándorló hét magyar törzshöz még keleten csatlakoztak.¹ E népa honfoglalóknak nyolczadik törzse lett, de mint idegen, mindig a magyarok előtt harcolt s a letelepedés után előrsi szerepének megfelelőleg határórré, azaz székelylyé lett. Erdély elfoglalása után a keleti végekre telepítettet, a hol korai elmagyarosodása daczára külön nemzetiségét és jogszokásait annyira megőrizte, hogy a magyar és szász mellett külön népnek tekintetett. Régi jogszokásai-ban még Ulászló is megerősítette őket, utóbb pedig Verbőczy is elismerte, hogy nekik a magyarokétól elütő törvényeik vannak. Így aztán a fenti krónikások és emlékirók sem ütközhetek meg azon, hogy a magyarokétól elütő külön ősi írásrendszerük van. Mi pedig ezek után szintén természetes jelenségnek találtuk azt, hogy a *rovás* szó csakis a székely tájnyelvben jelent egyszersmind *írást* is.

Az a kérdés tehát, hogy a törökséghez tartozó kozár nép köréből kibontakozó kabar-székelységnek csakugyan módjában volt-e a birtokában talált rovásírást az Azovi-tenger és Don-folyam vidékén elsajátítani? Ennek bizonyítására kozár, vagy kabar eredetű keleti emlékekkel nem rendelkezünk; de az elsajátítás és birtoklás lehetőségét közvetített úton mégis lehet igazolnunk.

Ibn Abu Ja'qub an Nadim, más néven Muhammad b. Ishâq al Varrâq al Bagdadi 987 táján jegyeztető arab író a kozároktól délre lakó kaukázus-vidéki ruszok írásáról ezt jegyezte fel: „Szavahihető ember beszélte nekem, hogy a Kabk (Kaukázus) hegység királyainak egyike a ruszok királyához küldte őt s ez alkalommal azt jegyzé meg, hogy ezeknek olyan *írása* van, *a mit fára szoktak róni*. Nyomban elő is vett egy fehér fadarabkát, a

¹ A székelyek neve és eredete. 1897. (Néprajzi Füzetek, IV. sz.) — Az avar-székely kapcsolat emlékei. 1899. (U. o. VIII. sz.) — Az avar-székely kapcsolat pere. (Erdélyi Múzeum, XVI. köt. 1900. 515., 574.) — A regösök. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, V. köt.) — A magyar honfoglalás mondái, I. köt. 1. fej. 1904.

melyet aztán nekem adott. *E fadarabra írásjegyek voltak róva*, melyek — nem tudom — szavakat vagy önálló betűket ábrázoltak-e. Íme, a másolatuk.¹ Mivel Ibn Fadhlán és más földrajzírók szerint a ruszok ez idő szerint még törökök, illetőleg turk hegemonia alatt élő vegyes népek voltak, föltehető, hogy a rovásírás a szomszédos turk területeken sem volt ismeretlen.

Az idézett arab író más helyütt azt írja ugyan, hogy „a mi a *turk*, a (Kubán-vidéki) *bulgar*, a (Volga- és Káma-közi) *bulgār, toguzguz, chazar, alán* és a kis szemű s a fölötte fehér népeket illeti, ezeknek *semmi írásjegyeik sem ismeretesek*, kivéve a toguzguzokat (ujgurokat) és a tibetieket — mert (az utóbbiak) chinai, az előbbieket manichaeus írással írják — továbbá a *chazarokat*, kik *héberül* írják“. De nyomban hozzáteszi: „a mi azonban az én tudomásomra jutott a *turkok* szokásairól, azt Abū'l Hasan

Muhammad b. al Hasan b. Ašnas-nak köszönhetem, kinek *خمودحرار*, a Mogol törzsből származó turk beszélte el, ki a Tüzün (nemzetség) embereihez tartozott, kik lakóföldjükről nemes büszkeségből és fölzúdulás következtében költöztek ki. A turkok fejedelme t. i. ha az alsóbb rendű fejedelmek egyikehez *irni* akart, előhívatta vezirjét és megparancsolta neki, hogy egy *nyilat* hasítson ketté. A vezir *aztán rovásjegyeket metszett bele*, melyeket a turkok előkelői ismertek s kimagyarázták azoknak értelmét, a melyet a főfejedelem (kifejezni) akart s a kihez intézve volt, megértette s azt állította, hogy a kis felirat sokféle jelentésű lehetett. De ezt csak fegyverszünet, békekötés, valamint háborús időkben cselekszik. Ő megjegyezte még, hogy ezeket a telerótt nyilakat jól megőrzik s ennek következtében az egyezséget megtartják. De isten tudja legjobban!“²

Látható, hogy az arab író nem tudta pontosan megérteni a neki újságoló turk férfiú elbeszélését. Mi azonban tudjuk, hogy rovás-pálczákra csak számjegyeket, tulajdonjegyeket és írásjegyeket szoktak metszeni. Ha tehát a turk fejedelmek feje háborús időkben *irni* akart, mondani valóját csakis felrovott írásjegyekkel közölhette. Sőt, ha Közép-Ázsia felől nyugatra költözködő turkokról van szó, akkor még azzal is tisztában lehetünk, hogy a Jenissei- és Orchon-vidéki ó-török rovásírás jegyei szerepeltek a sok mindent tolmácsoló (és nem sokféle jelentésű) kis pálczikákon. A nyilhasítás első pillanatra hasított számrovást sejtet; de ha írásról volt szó, akkor a hasítás csak arra való lehetett, hogy a főfejedelem az elküldött rovás-lap lehasított párját magának megtartotta s ha az elküldött írást reá le sem másoltatta, mindig biztonságban volt a felől, hogy neki idővel más rovást fel nem mutathattak. E feltevésünket egyébként az is igazolja, hogy a fölöttébb zavaros értesítés a rovások gondos megőrzéséről beszél.

Noha a kozárokról ugyanez a kútfő azt állítja, hogy a X. század végén

¹ Ch. M. Fraehn: Ibn-abi-Jakub-el-Nedim's Nachricht von der Schrift der Russen. (Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de Saint-Petersbourg. 1836. III. 513.) V. ö. Fischer K. L.: A hun-magyar írás. 1889. 8.

² Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 1898. XII. 169—170. Innen Munkácsi Bernát közölte az Ethnographia, 1905. XVI. 119—120.

már héberül irtak, mi a rovásírás ismeretét igazoló fenti adalékok alapján mégis megnyugodhatunk abban, hogy a kozároktól száz évvel korábban elváló s a magyarokhoz csatlakozó kabar-székelyek írásrendszerüket valamely turk törzstől sajátították el. Az sem lehetetlen, hogy tanítómestereik maguk a kozárok voltak, mert e hatalmas turk nép IX. századi előkelői közvetlenül a kabarok elszakadása előtt kezdtek a zsidó vallással és zsidó művelődéssel megismerkedni.

A mit a gyér történeti adatokból így feltételesen következtethetünk, azt mind kétségbe vonhatlan igazsággá varázsolják azok a belső okok, amelyek a székely írásrendszerből a többi rovott írásrendszerekkel való összehasonlítás tár a kutató elé. De hogy ezt a fontos műveletet értéke szerint megbírálhassuk, egy pillanatra sem szabad felednünk, hogy nem írott, hanem olyan szűk körben mozgó rovott emlékekkel van dolgunk, amelyeknek jegyeit a rovó a rovás-lapra keresztben és ferde irányban metszett egyenes vonalakból volt kénytelen megszerkeszteni. A két irányú merev vonalak elégtelensége már a legrégebb héber emlékeken felismerhető. A metszőkés a szükséges változatok kedvéért kénytelen volt apróbb *megkülönböztető járulékokat*, sőt megtört és elgörbített vonalakat is vájni. Nem szabad felednünk továbbá azt sem, hogy a más nyelvcsaládba tartozó idegenek szükségletét a rendelkezésükre álló kölcsön soha sem fedte. Nyelvük elütő hangtana számos új írásjegyet és változtatást igényelt. Sőt számításba kell venni azt is, hogy a megalapított új írásrendszer az idők folyamán szintén változott. Végül tudnunk kell, hogy az összehasonlítandó phöníciai eredetű zsidó, pelasz, etrusk, görög, itál, germán és ó-török írásrendszerek emlékeinek kora és fejlődési foka különböző. Így az időrend távlatában félezer éves, ezer éves, vagy még ennél is nagyobb közök tátonganak, mi pedig e közöket áthidalni már csak azért sem tudjuk, mert a festék, ecset és író toll hódítása után még évszázadokon át gyakorolt betűvovás oly régi emlékeket ápolt és terjesztett, amelyeknek korát a rovástól függetlenül fejlődött epigraphiai és palaeographiai termékek adalékaival meghatározni nem lehet.

Mind ezt figyelembe véve, összehasonlításainkat az általános jellegű közös sajátságok megállapításán kell kezdenünk. Ilyen közös jellegű sajátság mindenek előtt az, hogy a rovás befolyása alatt álló epigraphiai emlékek jegyei mind magukon viselik *a rovás technikájából folyó összes sajátosságokat*. A betűk merevek, egykorák és a nem részarányos jegyek a jobbról balra irányuló sorvezetéssel egybehangzólag balra tekintenek. Ugyane sajátságok megvannak a székely betűsorban: megvannak sokkal nagyobb mértékben, mint az ó-török írásrendszerben és azokon a Középtenger-melléki késői emlékeken, amelyeknek betűsorát a megbolygatott bustrophedon alaposan megzavarta.

Van e közös forrásból eredő írásrendszereknek még egy olyan közös sajátsága is, a mi a rovás technikájától függetlenül keletkezett. Értjük a *szóelválasztó pontozást*, mely megvan a Kr. e. IX. századi Mesa-kövön, az ó-török feliratokon, az összes Középtenger-melléki rovás-másolatokon, a

runás feliratokon és megvan a székely csikszentmiklósi feliraton, sőt megvan Telegdi Rudimentájának szöveg-mutatványaiában is.

Ezt a jellemző pontozást kétségtelenül az a törekvés hozta létre, hogy több vonalból megszerkesztett terjedelmes írásjegyeket a kis rovás-lapokon szorosán összetömni kívánták. Ugyane törekvés eredményezte az írásjegyek egyszerűsítését, a mi a runa-rovás terén ért el legtöbb eredményt. Továbbá ugyanez eredményezte a *jegyek összerovását* is, a minek nyoma megvan a runákban (l. a 94., 95. ábrán), a görög és itál feliratokon (l. a 14. ábrán)¹ s viszonylag legnagyobb mértékben a székely rovásírás késői emlékein.

Áttérve azokra a különleges sajátságokra, a melyek a kölcsönzés alkalmával kialakult írásrendszereket egymástól megkülönböztették, ismét megállapíthatunk olyan vonásokat, a melyek a Középtenger-melléki írásrendszereket közösen jellemzik és azt is világosan bizonyítják, hogy a germán runának közvetített úton szintén ezekből kellett származnia. Mi azonban most ezzel bővebben foglalkozni nem kívánunk. Csak azt említjük meg, hogy a phöniciai írás a magánhangzók legtöbbjét még egyáltalán nem jelezte s a belőle származó Középtenger-melléki írásrendszereknek már a beszéd minden hangjára volt jegyük.

Ha ezt a különbséget szem előtt tartjuk, azonnal megerősíthetjük azt a föntebb már hangoztatott véleményünket, hogy az ó-török rovásírás kialakulására nemcsak a minden hangot jelző Középtenger-melléki írások, hanem a hangzó ugrató, vagy szótagjelző elő-ázsiai írások valamelyike is okvetlen befolyást gyakorolt. Mert csak így jöhetett létre az a bonyolult írásrendszer, melyben a magánhangzó-jelzés és a magánhangzó-ugrató szótagírás elemei egyaránt megtalálhatók. Mivel itt tulajdonképpen a rovásírás közös forrásból eredő két egyszerű rendszer kibővült keverékével állunk szemben, arra a lehetőségre is gondolnunk kell, hogy a nagy területen elszórt s messze elkalandozó lovas török néptörzsek akkorra már többféle kölcsönzéssel is rendelkezettek, mire a Jenissei és Orchon vidékén felvirágzó törzsek VI. századi vagy még ennél is régibb rovásírása a VII—VIII. századi epigraphiai alkalmazásig végleg kialakulhatott.

Ugyanígy kellett létrejönni a székely rovásírásnak is, melynek a beszéd minden hangjára van ugyan jegye, de azért mégsem a Középtenger-melléki írás minden hangot jelző rendszerét követi, hanem az *e* magánhangzó ugratását illetőleg hódol a phöniciai-sémi mívelődési kör régi mássalhangzós írásának is. Az így támadt keveredés kisebb mérvű, de mégis török jellegű. Hiszen a kettős *k*-jegy még azt is elárulja, hogy forrásaiban a mássalhangzók jegyeit szaporító ó-török jellegű szótagírási elem szintén benne volt.

Ha az így megjelölhető nyomon tovább haladva, a betűsorok egyes jegyeinek tüzetes összehasonlítására áttérünk, már némi előmunkálatra is támaszkodhatunk. A legtöbb eredmény — sajnos — csak pusztá találgatás

¹ V. ö. Dr. Iwan v. Müller: Handbuch, I. köt. 2. kiad. 537. — Th. Mommsen: Die unteritalischen Dialekte. Taf. VI. B. X. 24. 28. b. (24. b. azonos a mi 14. ábránkkal).

gyümölcse volt. Az eligazodást rendszerint az tette lehetetlenné, hogy kutatóink előzetesen nem küszöbölték ki az irodalmi úton eltorzított székely betűsor jegyeinek hibás változatait s nem tanulmányozták a hasonlítás körébe vonható írásrendszerek genetikai kapcsolatát sem. Így Hódoly László az összes előázsi írásrendszerekre, sőt a glagol írásra is kiterjeszkedve, azt találta, hogy „a székely és ezen alphabetek között a különbség nem nagyobb, mint ezen kétségkívül közös eredetű írások között, ha azokat egymással összehasonlítjuk”.¹ Később D. Király Pál a székely betűket a phöniciai jegyekkel,² Borovszky Samu e germán runákkal,³ újabban pedig Fadrusz János az etrusk írás jegyeivel⁴ hasonlította össze. Burada hamis közléseire támaszkodva, Moldován Gergely már oláh vonatkozásait is kereste.⁵ Részben ugyanezen adatokra támaszkodva, Réthy László olyan oláh és glagolit elemeket vélt benne felismerni, a melyek héber és arab rendszer szerint lettek volna a XVI. században hamisítva.⁶ Réthynek azt az alaptalan ötletét, hogy a rovott írásról beszélő XIII—XV. századi krónikások és XVI. századi emlékirók tulajdonkép a nép kezén forgó szám-rovásokat érthették félre, utóbb Herman Ottó is felkarolta.⁷

E kísérletezések közepett legtöbb eredménye Nagy Géza kutatásainak lett. A Régészeti Társulat 1890 április 29-én tartott ülésén már azt vitatta, hogy a régi székely írás maradványa összefüggésben van a Jenissei- és Orchon-menti megfejtetlen feliratos emlékek írásjegyeivel s hogy e maradvány néhány jegye félreismerhetlenül görög eredetű.⁸ Mikor Thomsen geniális megfejtése 1894-ben nyilvánosságra került és Radloff is megkezdte a feliratok szövegének kiadását, Nagy Géza folytatta helyes irányba térült összehasonlításait s egy újabb tanulmányban immár azt is bizonyítani tudta, hogy a hasonló jegyek legtöbbször jelentése is meglepő módon egyezik.⁹

Mivel e hasonlításokat szintén megmértelyezték az irodalmi úton eltorzított székely írásjegyek, mi egy újabb táblázatot készítettünk, a melyen szerepeltetjük az ó-török írással rokon Középtenger-melléki főbb írásrendszereket, a belőlük származó germán runát és az összes rovott írások forrásának tekinthető phöniciai-sémi írásrendszerek legrégebbinek bizonyult írásjegyeit (151—2. ábra).

Az egyes jegyek rokoni kapcsolatának megállapításánál fokozott mértékben ügyelnünk kell arra, hogy az új betűsorok megalapítói melyik jegyek-

¹ A székely vagy régi magyar írás eredete. Pozsony, é. n. 10.

² Hun-székely írás. Ellenzék. 1888. 15. sz.

³ A hunn-magyar rokonságról. Ethnographia, 1894. 101.

⁴ Rovás-írásunk származása. Budapesti Hirlap, 1902. decz. 25. karácsonyi szám.

⁵ A latin, cyrill, dák és székely írásjegyek kérdése a románoknál. Budapesti Szemle, 1887. LII. köt.

⁶ Az úgynevezett hun-székely írás. Archaeologiai Értesítő. 1888. 54.

⁷ Az ősszám és az ősbetű viszonya irodalmunkban. Archaeologiai Ért. 1903. 250.

⁸ Értekezését rövidített alakban a Budapesti Hirlap 1890. jún. 6. sz. közölte. —

Dadai Király Pál utóbb szintén e kapcsolat híve lett: Researches in Hunno-Scythic. London, 1893. Különnyomat a „The Babylonian and Oriental Record” júniusi füzetéből.

⁹ A székely írás eredete. Ethnographia, 1895. 269.

ben alkalmaztak *megkülönböztető járulékokat*. Mert ha a megkülönböztetett jegyek csoportját felismertük, azt a járulékot, vagy vonal-változtatást is könnyen megállapíthatjuk, a mely a kölcsönzés nyomát csaknem egészen eltörölte. Látjuk, hogy a rovás technikáját ismerő alapítók a jegyeket összetartozó részeik szerint tudták tagolni s a külön választott részeket tudták újra csoportosítani, megkettőztetni, más jegyek alkalmas részeivel egyesíteni, egészen mellőzni, vagy akár újakkal is helyettesíteni. Ha az így létrejött betűsor egyes jegyei e rovás merev vonalai miatt egymáshoz mégis hasonlítottak, a változtatás folyamata a használatban később újra megindult és létrehozta az írásjegyek újabb változatait. E változatok aztán még jobban megnehezítették a kölcsönzött holmi forrásának pontos fölismerését.

A kölcsön útján létrejött betűsorok illetén való kialakulására számos meggyőző bizonyítékkal rendelkezünk. Középtenger-melléki betűsorokban pontosan megfigyelhető a phöniciai-sémi forrásban talált *a*, *d* és *r* jegyek hasonlóságát megszüntető törekvés nyoma, valamint az *s*, *u* és az utóbbival azonos *v* jegyek egyszerűsítése is. Mivel az egyszerűsítés a jegyek egyes összetartozó részeinek átvételére szorítkozott, hasonló művelet nyomát látjuk a *k* runa jegyén is, mely ismét csak része a görög és a vele egyező többi Középtenger-melléki *k* jegynek. Ama része tudniillik, melyet az etrusk és ó-itál *k* jegyben már különválasztva és az etrusk-itál betűsorokban már *c* és *c = k* hangértékkel alkalmazva is megtalálunk. Mivel rovásról történt a kölcsönzés, egészen nyilvánvaló, hogy a görög és a görögökkel rokon betűsorok szögletes *o* jegyét az ó-török kölcsönző egyszerűen megfelezte. Ugyanő egyszerűsítette a kölcsönzött *s* jegyet, mely így a phöniciai-sémi *s* jegynek már csak fele lett; s ezt a fél jegyet, mely két metszett vonásból állott, ismét megfelezve létrehozta az *sz* egyetlen vonásra összevont jegyét. Az így nyert két rokon betűből aztán önállóan összerakta a többi sziszegő hangzók jegyeit. Ilyen összeállítás útján jött létre a runa *p* és *t* jegye, a szögletes *o* jegyének még fél *o*-val való megtoldása s a kettőzött jegyeknek bizonyult *d* és *g*. Az utóbbiaknál még az is megállapítható, hogy a kevés metszéssel szövevényesebbé tett jegyek azért lettek megtoldva, mert különben az egyszerű *d* a *ð* felezése útján létrejött *th*-hez volna hasonló, a *g* pedig az *u*-val volna könnyen összetéveszthető.

Ha a betűk csoportjain észlelhető azonos jelenségeket így sorra vizsgáljuk, a legapróbb részletig megismerhetjük azt a czéltudatos munkásságot, mely az újonnan megalkotott betűsor egyes jegyeit a forrásul használt betűsor megfelelő jegyeitől kisebb vagy nagyobb mértékben már eleve megkülönböztetni kívánta. Noha a rovott írásrendszerek történetének kutatói a változatok keletkezésének ezt az okát még kellőleg fel nem ismerték, mi a Középtenger-melléki írásrendszerek s a belőlük származó runák további tüzetes vizsgálatát mellőzve, csakis a saját írásrendszerünk keletkezésének módozatait és felismerhető rokoni kapcsolatait fogjuk megállapítani. Az itt közölt 151—2. sz. ábra adalékaira támaszkodva e műveletet úgy véljük szemlélhetővé és könnyen ellenőrizhetővé tehetni, ha a hasonlítást betűrendben minden jegyen külön végrehajtjuk.

Hang- érték	Török csoport		Runa	Középtenger-melléki csoport				Phöníciai-sémi cs.		
	Szé- kely	Ó-török		Ó-görög	Ó-itál	Etrusk	Pelasg	Moabit	Sidoni	Arami
1. a, á.	𐤀 𐤁	𐤂 𐤃	𐐃	Α Α	Α Α Π	Α Ϟ Λ	Α	𐤀	𐤁	𐤂
2. b.	𐤄	𐤅 𐤆	𐐄	Β Β Β	Β Β Β	Β		𐤃	𐤄	𐤅
3. cz.	𐤇		𐐅		𐀀	𐀁				
4. cs.	𐤈	𐤉 𐤊								
5. d.	𐤋	𐤌 𐤍	𐐆	Δ Δ	Δ Δ Ϟ	Δ		𐤆	𐤇	𐤈
6. e, é.	𐤎	𐤏 𐤐	𐐇	Ε Ε Ε	Ε Ε Η	Ε Λ	Ε	𐤉	𐤊	
7. f, φ.	𐤑			Φ Φ	Ϟ Ϟ	Ϟ Ϟ	Ϟ Ϟ			
v, f.			𐐈	𐀂 𐀃	𐀄 𐀅	𐀆 𐀇	𐀈	𐤋	𐤌	
8. g.	𐤒	𐤓	𐐉	Γ Γ Γ	Γ Γ	Γ		𐤍	𐤎	𐤏
9. gy.	𐤔	𐤕								
10. h.	𐤖		𐐊	Η Η	Η Η	Η Η Η	Η	𐤐	𐤑	𐤒
11. i.	𐤗	𐤘 𐤙	𐐋	Ι Ι	Ι Ι	Ι	Ι			
12. j.	𐤚	𐤛	𐐌					𐤓	𐤔	𐤕
13. ly.	𐤜	𐤝								
14. k.	𐤞	𐤟 𐤠	𐐍	Κ Κ Κ	Κ Κ	Κ Κ Κ	Κ	𐤖	𐤗	𐤘
15. ak.	𐤡	𐤢 𐤣								
χ.				Χ Ψ	↓ Υ	↓ Υ	Υ			𐤙
16. l.	𐤤	𐤥 𐤦	𐐎	Λ Λ	Λ Λ Λ	Λ Λ	Λ	𐤚	𐤛	𐤜
17. m.	𐤧	𐤨	𐐏	Μ Μ Μ	Μ Μ	Μ	Μ	𐤞	𐤟	𐤠
18. n.	𐤩	𐤪 𐤫	𐐐	Ν Ν Ν	Ν Ν Ν	Ν Ν	Ν	𐤠	𐤡	𐤢
19. ny.	𐤬									
20. o.	𐤭 𐤮	𐤯	𐐑	Ο Ω	Ο	Ο	Ο	𐤣	𐤤	𐤥
21. ö.	𐤰	𐤱								
22. p.	𐤲	𐤳	𐐒	Π Π Π	Π Π	Π Π Π	Π	𐤦	𐤧	𐤨

151. A rovott betűsorok a—p. jegyei.

𐤀 a, á. — Tökéletesen azonos a Középtenger-melléki forrásban található legősibb formákkal, pl. a pelasggal. A jegy három metszésből áll. Mivel a két rövidebb metszés csak gömbölyű rovas-boton alkalmazható nehézség nélkül, az etruskok és görögök, az ó-itál és sémi népek utóbb e jegyet megdöntötték s így a két szélső metszést már a lapos

Hang- érték	Török csoport		Runa	Középtenger-melléki csoport				Phöníciai-sémi csoport		
	Székely	Ó-török		Ó-görög	Ó-ital	Etrusk	Pelag	Moabit	Sidon	Arami
23. r.	𐌹	𐌺𐌻	ᚱ	Ϝ Ϟ ϟ	Ϙ ϙ	Ϡ ϡ Ϣ	ϣ	𐤇	𐤈	𐤅
24. s.	𐌸	𐌶𐌷	ᚱ	Ϻ ϻ ϼ	Ͻ Ͽ Ͽ	Ͽ ϻ ϼ	Ͽ	𐤍	𐤎	𐤏
25. sz.	𐌹	𐌺								𐤅
26. t.	𐌹	𐌺	ᚱ	Ϟ ϟ	Ϙ ϙ	Ϡ ϡ	ϣ	𐤇	𐤈	𐤅
27. ty.	𐌸									
θ.			ᚱ	⊕	⊖	⊗⊘⊙	⊚	⊛	⊜	
28. u.	𐌸	𐌶	ᚱ	Ϟ ϟ ϟ	Ϙ	Ϡ ϡ		𐤍	𐤎	𐤏
29. ű.	𐌹	𐌶		Ϻ ϻ						
30. v.	𐌹		ᚱ		Ϙ	Ϡ		𐤍	𐤎	𐤏
31. z.	𐌸	𐌶	ᚱ	Ϻ ϻ	Ͻ Ͽ	Ͽ ϻ	Ͽ	𐤍	𐤎	𐤏
32. zs.	𐌹									
ψ.				ϣ ϣ ϣ						

152. A rovott betűsorok r—psz. jegyei.

rovásokra is könnyen alkalmazhatták. Az etruskok és itálok a rovás-lap alsó élére eső és ezért hamar lepattogzó éles szöget néha el is tüntették. Ezt az eljárást követhették a többi Középtenger-melléki népek is, mert a görög forrásból eredő runa szintén ezt a szöget-nyitó s a digammához (f-hez) nagyon hasonló formát fogadta el. Az aramaei újabb héber változat az egyik rövid metszést a fővonal másik oldalán helyezte el. Ha Thomsen nyomán az aramaeus közvetítést számításba vesszük, nem kell feltennünk, hogy az ó-török betükészítő a szöget-nyitó nyugoti forma három vonalát használta fel. A jelen esetben mindenesetre fontos az, hogy a török csoportba tartozó székely betűsor jegye az ősből formát őrizte meg. Mert ez azt jelenti, hogy az ó-török betűsor jegye csakis a fiatalabb aramaeus forrás felhasználásával jöhetett létre.

× **b.** — E jegy az első helyen feltüntetett ó-török *b* jegy egyszerűsítése útján keletkezett. Mivel a harmadik helyen feltüntetett ó-török *b* jegy a legrégebb phöníciai-sémi *b* betűnek fordított, de egyébként mindenben egyező másolata: a székely betű forrásául megjelölt első jegyet a phöníciai-sémi betű olyan természetű továbbképzésének kell tartanunk, a milyen továbbképzés a szintén phöníciai eredetű görög, etrusk stb. *b* jegyet is létrehozta.

↑ **cz.** — Ugyanannak a három rovott vonalnak összetétele, a mely a vele rokon ó-török *cs* jegyeket s a második ó-török *cs* szakasztott mását, a székely *zs*-t eredményezte. Mivel elemei a székely *cs* és *z* jegyben is előfordulnak, joggal feltehetjük, hogy a székely sziszegő

hangzók az *s* és *sz* jegy összetételeiből épp úgy származtak, mint a hogy a székelylyel azonos ó-török *s* és *sz* jegyekből önállóan alakított ó-török változatok is létrejöttek.

✠ **cs.** — Olyan mássalhangzó, mely a forrásul szolgáló régi írásrendszerben nem szerepelt. A két ó-török jegy a görög eredetűnek jelzett *s* és *sz* összerovásából alakított. Ugyanez az összetétel a székely betűsorban az előző *cz* jegyet eredményezte. A jelen esetben tehát újabb változatról kellett gondoskodni, mit az alakító mester két *s* jegy ügyes összetételével meg is teremtett.

† **d.** — Tökéletes mása az ó-török *d* jegynek, melyet csak azért kellett függőleges helyzetbe hozni, mivel a könnyebben róható dőlt formát már lefoglalta a betűsor *b* jegye. A török eredeti létrejöttét az arami betűsorban előforduló *d* a hozzá hasonló *b* analogiájára befolyásolta, noha hozzá ötletet az a vele hangtanilag rokon görög *t* is szolgáltatott, melynek phöniciái eredetű „kereszt“ nevű és alakú jegye a késői arami és görög használatban elváltozott ugyan, de a szintén rokon görög *ð* körrel bekerített jegyében még felismerhető volt.

× **e, é.** — Mivel mássalhangzó előtt sohasem jeleztetett, csak ritkán (a szavak végén) kellett róni. Mostani formájában két rövid vonással metszett *n* jegyhez hasonlít. Így azonban csak gömbölyű pálcákra lehetett kényelmesen felróni. De mivel a rovott írásrendszerek legrégebb merev jegyeit csakis a szögletesre faragott rovás lapjainak köszönhetjük, bátran feltehető, hogy az ilyen rovásról kölcsönzött *e* jegy eredeti formája szintén szögletes volt. Ez esetben a rendelkezésünkre álló nagyon késői változat egy olyan csökevénynek tekinthető, a melyben még felismerhetők az eredeti phöniciái jegy szögletes formáját pontosan őrző legrégebb görög és egyéb Középtenger-melléki változatok összes elemei.

⊗ **f.** — E mássalhangzó az ó-török betűsorban nincs meg; a mai volgai és déli török dialektusok is csak idegen eredetű kölcsönszavaikban használják. Ennek daczára megállapítható, hogy a székely rovásírás betűsorának török alapítója a görög forrás gömbölyű *s* egy vonással metszett *φ* jegyét vette kölcsön a szintén kinálkozó diagma (*f*) helyett. Sőt azt is meg tudjuk állapítani, hogy a kölcsönzött jegyet utóbb a magyar betűsor késői kialakulása idején csak azért metszték keresztül még egy második vonallal is, mert különben tökéletesen hasonlított volna *e* betűsor török eredetű *ly* jegyéhez. Az így létrejött új jegy viszont tökéletes mása lett a görög *ð* (*th*) jegyének; de mivel a késői alakítónak a görög betűsört már nem kellett figyelemre méltatnia, a megfelelő jelentés nélkül való formai találkozás a pusztán véletlen észre sem vett játéka volt. Ilyen jelentés nélküli formai találkozás a rovás szűk keretén belül más esetekben is gyakran előfordult. Például a runa *l*, *o* és *p* jegye az egyik ó-török *i*, *b* és *ö* jeggyel, *g* jegye a görög *z* jeggyel, *d*, *e*, *t*, és *z* jegye a székely *u*, *v*, *cz* és *zs* jegyekkel tökéletesen egyezik. Az ilyen példák tetemesen szaporítható sora tehát csak arra alkalmas, hogy a kutatót megóvjá a hangtanilag meddő formai összehasonlításoktól.

Λ **g.** — A török *g* és *ek* jegyekkel rokon székely betű a görög és phöníciai-sémi formát tartotta meg. Mivel változatlanul a görög forrásból merített *l* jegyhez *s* a szintén görög eredetű *s* jegyhez tökéletesen hasonló lett volna, az alapító egy szúrással megtoldotta. (Alább ki fog derülni, hogy az *l* jegyet viszont ugyanigy két szúrással látta el.) A jelzett toldás megvan a török *g* jegyen is, melyet az *s* jegyétől ezen kívül még az egyik szár megnyújtásával és elgörbitésével is megkülönböztettek. Jellemző, hogy az etruskok *e* jegye szintén elgörbítettett, nehogy az *l* jegy egyik változatával összetéveszhető legyen.

⚡ **gy.** — E jegy hangtani értéke az ó-török, indogermán és sémi népek rovott betűsorában nem szerepel. Ez tehát speciális magyar jegy, mely csakis a székelyek elmagyarosodása idején keletkezhetett. Szerkesztője a *gy*-t az Árpádkori nyelv hangtana szerint a *d* és *i* hangok összetételének találta. A lágyítást tehát úgy képzelte el, mint azok az Árpádkori krónikások és oklevélírók, a kik a *diák*, *Dienes*, *Divék* szavakat viszont *gyak*-nak, *Gyenes*-nek, *Gyvek*-nek (güiak-nak, Güienes-nak, Güivek-nak) írták és gyiák-nak, Gyienes-nak, Gyivék-nak olvasták. E megfigyelés alapján szerkesztette még aztán a *gy* jegyét a rovásírás régibb betűsorának *d* és *i* jegyéből.

χ **h.** — E jegy az ó-török betűsorban nem szerepel. Mivel hiányzott a székelyek török betűsorából is, X. századi elmagyarosodásuk idején a hiányt már nem lehetett a régi forrásból pótolni. Így tehát két eshetőség forgott fenn: vagy át kellett venni a könnyen hozzáférhető latin írás *h* betűjét, vagy a rovott betűsor szellemében újat kellett teremteni. Mivel az első esetben az átvétel hasonlított volna a rovott betűsor *r* jegyéhez, teljesen új jegy szerkesztéséhez pedig a vállalkozónak nem volt elég bátorsága: közép-utat választott, s a latin *h* betű merev jegyét a rovott betűsor néhány hajlított vonalú jegyének szellemében alakította át. Ezzel aztán elárulta, hogy a székelyeknél az ilyen jegyek rovása nem ütközött nagy nehézségbe. Mivel a görbe vonalak az ó-török betűsorban szintén felfezaporodtak, azt kell hinnünk, hogy a törökség írásra használt rováspálczái eredetileg gömbölyűek voltak. Hihetőleg ilyenek voltak a sémi népekéi is. Az indogerman népek ellenben lapos rovásokat használtak s velük a phöníciai-sémi kölcsönzés hajlított vonalait rendszerint merevebbekké változtatták.

⚡ **i.** — Noha egy vonalas járulékanak nyoma megtalálható az ó-itál betűsorokban is, *e* betű rokon kapcsolatát mégis az ó-török betűsor ama két jegye körül kell keresnünk, melynek közeli forrása az aramaei betűsor két *i—j* jegye volt. A csikszentmiklósi feliratban előforduló egyetlen *i* jegy két vonalas járuléka lehet másolási hiba is.

↑ **j.** — A görbe ó-török jegy merev vonalú rokona. Forrásuk az előző *i* jegy nyomán az arami betűsorban található meg. Mivel a közvetítő az ó-törökség volt, feltehető, hogy az eredetihez hasonlító merev jegyet *e* nép a közvetítés után a hozzá nagyon hasonlító *p* jegy miatt görbitette meg.

⊙ **ly.** — Hangtani értéke (lj) egyik rovott betűsorban sem szerepel.

Mivel formailag a török *j* jegyek csoportjába tartozik, mi melléje soroztuk azt a félkör alakú ó-török jegyet, a melyből a székely betű megkettőzés útján származott. Mivel a két félkörből szerkesztett második török *i—j* jegy is megvolt, a félkörű másik jegy megkettőzésének ötlete önként kínálkozott. A mi pedig így létre hozható volt, azt a szerkesztő szintén készen találta a rendelkezésére álló görög betűsorban, a hol a felezett körnek φ volt a hangértéke. A szerkesztő tudvalevőleg ezt a jegyet *f*-nek szintén felhasználta, de a török betűsorhoz alkalmazkodó *ly* jegy miatt a kört egy újabb vonal hozzáadásával négy részre tagolta. Végül megemlítjük még, hogy *ly* specifikus magyar hang lévén, csakis a székelyek elmagyarosodása után kellett a rovónak tolmácsolnia. Mivel az is bizonyos, hogy a magyar nyelvhez alkalmazkodó betűsor török forrása nyugoton már régebben kialakult, a félkörű ó-török *j* betűből alakított s a vele egyező φ görög betűt is szem előtt tartó jegynek okvetlen szerepelni kellett a székelység korábbi betűsorában. Hogy a *j* hangnak valamely árnyalatát jelentette-e, vagy valamely szótag értéke volt-e (mint az esetlegesképpen megmaradt *ak* jegynek), ma már nem lehet eldönteni.

◇ **k.** — A phöniciai eredetű *k* jegyet már a sémi folytatok részeire bontották s fővonala mellett a szögben található két kisebb vonalat más és más helyzetben alkalmazták. E két részt utóbb az etruskok s néhány esetben az itálok is szétválasztották. A könnyen pattogzó rovason a szögletek elkerülése végett bizonyára szétválasztották a többi Középtenger-melléki népek is. Mert csak így érthető az a jelenség, hogy itt a szögben található két kisebb vonal utóbb már nemcsak *k*, hanem *c* jelzésére is felhasználtatott. Ugyanilyen kettős hangértékben alkalmazta ezt a részt a germán runa is. A törökség szintén élt a jegy szétbontásának és sémi értelemben való újabb összerakásának jogával. Az ó-török betűsor öt *k* jegye közül négy a szögben található két kisebb vonalnak különféle elhelyezése révén keletkezett. A székely jegy az eredeti *k* fővonalát mellőzte, szögben található mellékvonalait pedig megkettőzte s ezt a két részt szembe fordítva egy jeggyé összeforrasztotta.

∟ **k-, -k, ak.** — A törökös jellegű szótag-jegynek egyetlen példánya. Itt szintén felismerhető, hogy ugyanazzal a megkettőzött s egymás fölé helyezett jegyrészszel van dolgunk, a mely egymásnak fordítva az előző *k* jegyet eredményezte. Szókezdő és szóvégi alkalmazása szintén keleti jellegű.

∧ **l.** — A görög *s* a vele azonos egyenlő szárú ó-itál és etrusk jegynek mása, azzal a megkettőzött járulékkal, mely egyszer alkalmazva a hozzá hasonló görög eredetű *g* jegyben fordul elő. Mindkét esetben azért volt szükség a megkülönböztető járulékra, mert különben e jegyek a betűsor *s* jegyéhez tökéletesen hasonlítanak. A közös forrásból merített ó-török jegy úgy került el ezt a hasonlóságot, hogy a rendelkezésül álló sémi példa figyelembe vételével felfordítva helyzetetett el.

Δ **m.** — Mielőtt a székely rovás több jegyében még felismerhető ős betűsor alapítója e betűt megszerkesztette volna, a forrásul szolgáló ó-görög írásjegyet a rovás technikája szerint épp úgy részeire szedte, mint a hogy részeire szedte a *k* jegyét. Mikor aztán a rovás-lapot végig szelő fővonalat a két szögben találkozó négy apróbb vonaltól elkülönítette, a rováson érvényesítendő gazdasági szempont tekintetbe vételével a négy apróbb vonalat nem hosszában, hanem keresztben helyezte el. Így aztán ugyanaz a jegy jött létre, a melyet már a himyari betűsorban is megtaláltunk (15. ábra), de a nélkül, hogy rokonsági kapcsolatra gondolhatnánk. Sokkal valószínűbb, hogy a szerkesztő ezúttal a görög betűsor egy másik kész jegyét, a török kölcsönzés miatt mellőzött *b* jegy jobbról balra irányított legrégebb változatát tartotta szem előtt. Az utánzótt ó-török *b* jegyhez hasonló sémi jellegű ó-török *m* jegyet azonban semmi figyelemre sem méltatta.

) **n.** — Az egyik ó-török *n* jeggyel tökéletesen egyezik. A közvetlen átvételt az teszi kétségtelenné, hogy a másik török *n* jegy változatain félreismerhetlen nyoma van annak, hogy a betűsor alapítója a görög jegy elemeiből szerkesztett. De míg itt a szögben találkozó (az etrusk és ó-itál betűsorban néha szintén elkülönített) részt a rovás-lapot szelő fővonalon újra elhelyezte, sőt a hozzá hasonló egyik *k* jegy miatt meg is kettőztette; addig amott csak a szögben találkozó két mellékvonalat használta fel. Mivel azonban így az alábbi *o* jegynek tökéletes mását nyerte volna, a szöveget egyetlen vonallá görbitette. E művelethez, bizonyára az szolgáltatathatott ötletet, hogy forrásában a rovott jegy részeit épp úgy elkülönítve találta, mint a hogy ezt már a fenti *k* jegynél is tapasztaltuk. Forrásainkban erre csak etrusk és ó-rtál példa szerepel ugyan, de az is bizonyos, hogy a rovás technikájából folyó elkülönítés megvolt a többi Középtenger-melléki népek rovás-pálczáin is. Különben a görög forrásból merítő runa-alapítónak aligha lett volna módjában a *g* betűből és az *n* betű elválasztott szögéből az *ng* jegyet (a 93. ábra utolsó előtti második jegyét) megszerkeszteni.

Д **ny.** — A *gy*, *ly* jegyekhez sorakozó speciális magyar hangtani termék, melynek jegyét szintén a székelyek elmagyarosodása idején kellett megszerkeszteni. A vállalkozó itt úgy járt el, mint a *gy* szerkesztésénél. A magyar hang diphtongusát pontosan megfigyelte s a szükséges jegyet hangtani alapon az *n* és *i* jegyek összetételéből alkotta meg.

⊃ **o.** — Úgy ez, mint ó-török megfelelője is, görög eredetű. A török változat a görög rovás szögletes *o*-jának pontos elfelezése útján keletkezett. A székely betű eredetileg szintén szögletes volt, mert a következő *ö* jegyben a szögletes változatnak maradt meg nyoma. A görög forrást ezúttal nagyon szembeszökővé teszi az a körülmény, hogy az ó-török írás az *u* magánhangzót szintén ezzel a jeggyel jelöli meg. Ez a sajátos gyakorlat csak a görög írásrendszerben volt meg. Jellemző továbbá, hogy az a török kölcsönző, a ki ezt a jelenséget megfigyelte, azt is észrevette, hogy a görög írás az *u*-val rokon *ü* hangot egy fél *u*, illetőleg *o* jeggyel jelölte meg. Ezért valószínű tehát az, hogy az *o* jegy elfelezésének ötlete is görög eredetű.

K ö. — Már megemlítettük, hogy e székely írásjegyben a felezés útján létrejött görög eredetű *o* jegy jelenléte is felismerhető. Ugyanez az *o* jegy van jelen a török *ö* betűben is, melylyel az *o-u* kettős hangtani érték analogiájára a török *ü* hang is megjelöltetik. A görögben nem lévén *ö* hang, a török *ö-ü* jegy megszerkesztéséhez csakis a specifikus görög *ü* szolgálhatott forrásul. Itt pedig egy olyan félszögletes *o* szerepelt, melyet a görögök — nehogy a bustrophedon *g* és *l* jegyével összetéveszthető legyen — már korán megtoldtak egy *i* jegyhez hasonló egyenes szárral. Mivel ezt megkülönböztető járulékot a török betűsor készítője az *l* jegy harmadik változatában alkalmazta, a görög jegy két elemét két újabb mód szerint állította össze. A székely betűsor készítője szintén felismerte ezt a két elemet s az *ö* hang megjelölésére egy harmadik, viszonylag legsikerültebb összetételt eszelt ki.

3 p. — Az egész betűsor legnehezebben róható jegye, mivel két vízszintes vonala — hanem gömbölyű botra alkalmazzuk — a rováslap szélére esik. Forrása a görög *p* jegy volt. Alakításánál a phöníciai-sémi jellegű ó-török változat azért nem jöhetett számításba, mert ez itt a merev *j* jegyhez hasonlított volna. A maga egészében átvett görög jegyet pedig azért fordították oldalra, mert így egy könnyen róható fővonalat nyertek, melyet a nehezen róható két vízszintes szár irányában (esetleg a hangtanilag és formailag rokon régi görög ψ példájára) még egy megkülönböztető szűrással is elláttak. Jellemző, hogy e jeggyel a többi betűsorok tulajdonosai is küzdöttek. Mikor ugyanis a phöníciai-sémi eredetű betű szöge a felfordított *l* jegytől való megkülönböztetés céljából derékszögűvé nyilott, a rövidebb és nehezebben róható vízszintes vonal szabad végét megtoldták a rováslapra keresztbe metszhető járulékkal. Az etruskok és itálok ennek daczára a vízszintes vonalat néha ferdén is róták, a runa készítője pedig a rováslapot keresztben szelő fővonal járulékat szögével a rováslap felé visszafordítva alkalmazta. Az ó-török betűsor megalapítója a hegyes szögű, de görbe vonalú sémi változatokat ismerve, a még meg nem töltött régi Középtenger-melléki merev változatot azzal a helyes módosítással fogadta el, hogy a rövidebb vonalat a rováslapra élesebb szögben visszahajlította.

H r. — Az ó-török betűsor *r* jegyének két változatával azonos. A hozzá hasonló első jegy azonban elárulja, hogy szerkesztője az ó-török betűsor megalapítója volt. Ez ismerte a phöníciai eredetű legrégebb s a rováson bizonyára sokáig meg is őrzött szögletes görög jegyet, valamint ismerte azt a többször jelzett sémi forrást is, melyben az arami betűsor *r* jegye már nyitott szöveggel szerepelt. Ezért az ó-török betűsor háromszögű *k* jegyéhez nagyon hasonlító görög jegyet elemeire bontotta s kinyitott szögét a rováslapot szelő fővonalon nyitva hagyva helyezte el. Ezt a jegyet alakította aztán át a székely betűsor megteremtője úgy, hogy a nyitott szög külső szárát a rováslapon épp úgy végig róta, mint a hogy előzőleg róták a jegy fővonalát. Így az új jegy szakasztott mása lett annak a görög *h* betűnek, amelyre a megfelelő török hangérték hiányában nem volt szüksége.

√ **s.** — Az ó-török *s* jegyek egyikével tökéletesen egyező betű. Mivel az eredeti phöniciai betű egy ilyen szögnek a rováslap irányában történő megkettőzése volt, az idegen nyelvű kölcsönzők, kiket a betű neve nem kötelezett arra, hogy jegyének fogakhoz hasonló formája legyen, már korán hozzá láttak megkurtításához és gazdaságosabb elhelyezéséhez. Ezért egyik szárát csakhamar mellőzték *s* a rováslapra sem hosszában, hanem keresztben metszették. A további kurtitást, melyre csak az etrusk feliratokban találtunk példát, megakadályozta az, hogy a *g* és *l* jegyhez lett volna hasonló. Az ó-török betűsor alapítója, e törekvéseket a görög rováson felismerte *s* a gyakran előforduló kényelmetlen jegyet a már összevont aramaei jegy befolyása alatt másodszor is megkurtította. Miatta aztán a *g* merev jegyét meggörbitette és a mellőzött arami *s* jegy mintájára megkülönböztető járulékkal látta el, az *l* jegyét pedig állandóan felfordítva alkalmazta. Mivel ugyanakkor *sz* jegyül a görög *sz*-szel néha felcserélt görög *i* egyetlen vonalból álló jegyét fogadta el, e két igen egyszerű és könnyen róható betűből szerkesztette meg két másik rokon hang (*cs* és *z*) jegyét is. Az ó-török epigraphiai emlékek tanulsága szerint a nagyon egyszerű *s* jegy inkább csak a bustrophedonnak másolt rováson *s* a profán falkarczolatokon (l. a 101—2. és 106. ábrán) maradt meg. A fejlettebb betűsorban e jegy már felfordítva, szárral is megkülönböztető apróbb metszésekkel megtoldva fordul elő. Ott pedig, a hol a régibb formához ragaszkodtak, szögét meggörbitették, vagy megkettőztetve négyzetté alakították. (L. a 100. ábrán.) A sokféle változtatás oka az lehetett, hogy az *s* jegy egyszerű szöge a rováslapok folyton kanyargó bustrophedonján az *l*, *p*, *o* (*u*) és *i* jegyekkel összevetészhető volt. Bennünket a hosszas fejlődés nyoma azért érdekel, mert bizonyosságot tesz arról, hogy a közös görög forrást is figyelembe vevő ősszékely, illetőleg nyugoti török betűsornak oly korán kellett kialakulnia, midőn a legrégebb ó-török *s* jegy kölcsönvételét és hangtanilag rokon jegyekké való átalakítását a későbbi változatok sora még nem zavarhatta meg.

| **sz.** — Az ó-török *sz* jeggyel azonos egyszerű egyenes metszés, mely létrejöttét a görög *sz* jeggyel fölcserélt *s* a runa betűsorában is *isz* néven szereplő görög *i* jegynek köszönheti. Ugyane jegyből lett a székely és ó-török *i* is a főntebb már jelzett megkülönböztető járulékok hozzáadásával megszerkesztve. Arról szintén volt már szó, hogy e jegyet az ősszékely besűsor megalapítója a *cz*, *z* és *zs* jegyek összetételében éppen úgy alkalmazta, mint a hogyan az ó-török betűsor alapítója alkalmazta a *cs* és *z* jegyekben.

√ **t.** — Formája után az eredeti phöniciai betűt „kereszt“-nek nevezték. Mivel ezt a formát a görög χ foglalta le, a dőlt kereszthez hasonló legrégebb *t* jegyre csak az etrusk feliratokon lehet rá akadni. Minden más esetben a kereszt négy szárából egy nélkülötetett. A Középtenger-melléki betűsorok rendszerint a felső szárát mellőzték. Az umbriai ó-itál feliratokon előfordul a jobboldali szár mellőzése is. A székely betűsor jegyéből szintén ez a szár hiányzik. Az így könnyen

róható és a sorvezetés irányába fordított jegy bizonyára benne volt a legrégibb nyugoti török betűsorban is. A közép-ázsiai ó-török feritok első *t* jegye az aramaeai betűsor *t* jegyével azonos.

✕ **ty.** — Ismét egy olyan specifikus magyar mássalhangzó, melynek jelölésére csakis a székelyek elmagyarosodása után volt szükség. Az új jegy a *b* megtoldott változatának látszik. De mi mégis valószínűbbnek tartjuk, hogy az, a ki szerkesztésére vállalkozott, inkább a *t* jegyét kívánta megtoldani. Az eredmény régibb formája tényleg két *t* jegynek, vagy a *t* és *i* jegyeknek összeszővésését sejteti velünk.

✕ **u.** — Ez a négy metszéssel könnyen róható jegy látszólag nagyon elüt a török és görög írás megfelelő betűitől. Ha azonban keletkezésének módozatait vizsgálni kezdjük, a rokon kapcsolat itt is pontosan felismerhető. Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a szögletes görög *o* jegy felezése útján létrejött török *o* jegy minden változtatás nélkül az *u* magánhangzó megjelölésére is felhasználtatott. Ezt a görög eredetű jegyközösséget a székely nyugoti török betűsor mestere már nem fogadta el. A mély *o*-tól szerencsésen elkülönített *u* hang megjelölésére tehát új jegyet kellett szerkesztenie. A bátor vállalkozásban rejelő megfigyelés azonban őt is megállította a kettős hangértékkel felruházott görög *o-u* betűnél. Tervét tehát úgy valósította meg, hogy az *o* és *ö* jegyek szerkesztése alkalmával ketté metszett szögletes görög *o-u* jegy részeit újra összeszerkesztette. Két fél görög jegy összeállításával már volt dolga, midőn a két *k* jegyet készítette. Mivel akkor az egyik *k* sajátságos módon éppen a szögletes görög *o-u* jegyével lett azonos, a szükséges eltérés végett most a ketté szelt szögletes jegy két részét visszajáról állította egymás mellé. Az eredmény így a betűsor *b* jegyéhez hasonlított volna, a miért aztán a két fél jegy nyílt oldalait két keresztmetszéssel bezárta.

↳ **ü.** — A specifikus török *ü* jegy első változatából alakított. Az ó-török betűsorban az *o-u* analógiájára az *ö-ü* magánhangzóknak is közös jegyük van. A székely *ö* jegy tárgyalása alkalmával már utaltunk arra, hogy a török jegy a görög *ü* jegy elemeinek újabb összetétele útján keletkezett. Megemlítettük továbbá azt is, hogy a székely betűsor megalkotója ezt a hangtani megfigyelésen alapuló összetételt felismerte és sikerrel utánozta is. Mivel azonban a török írás jegy-közösségét az *o-u* esetében nem fogadta el, e közösséget az *ö-ü* esetében szintén el kellett ejtenie. Most azonban az *o* és *i* jegyek összetételének újabb változatával nem foglalatoskodott, hanem megelégedett azzal, hogy a specifikus török jegy alkalmasabb változatát elenyésző csekély módosítással elfogadta.

↳ **v.** — Az ó-török betűsorból hiányzó mássalhangzó. Mivel jegyének létrejöttét genetikus úton igazolni nem tudjuk, azt kell sejtenuünk, hogy eredetileg a székely betűsorban sem volt meg. E jegy formailag a székely *u*-hoz áll legközelebb. Ha létrejött a székelyek elmagyarosodásának idejére esik, akkor a közhasználatban lévő latin írás *u* és *v* jegyének állandó összekeveredése és felcserélése szerkesztőjét valóban arra indíthatta, hogy az új *v* jegyet az *u* meglévő jegyével kapcsolatba hozza,

Igy aztán megtörténhetett, hogy a vállalkozó az *u* jegyét egyszerűen megcsonkította. A könnyen róható eredmény a latin nagy *m* lett. A régi székely írás kialakulása idején a görög *s*-hez hasonlított volna. Tehát ahhoz a terjedelmes jegyhez, melynek felét a török és székely írás készítői elvetették.

☞ **z.** — A székely *cs* jegy rokona. Főntebb már megemlítettük, hogy a székely betűsor összes sziszegő hangjai az *s* és *sz* jegynek összetételéből származtak. Mivel a *cs* jegyben két *s*-et találtunk, az egy haránt metszéssel megtoldott *zs*-nél a járulékot szintén egy ügyesen elhelyezett *sz* jegynek kell tartanunk. Megszerkesztését bizonyára támogatta még az a körülmény is, hogy a hármás keresztmetszés a phöniciai eredetű görög és a görög befolyás alatt kialakult ó-török *z* jegyekben szintén szerepel.

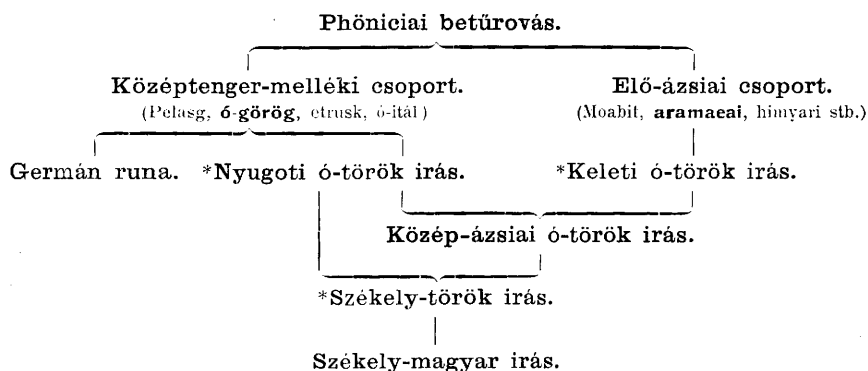
Υ **zs.** — Tökéletes mása az egyik török *cs* jegynek *s* a görög ψ betű leggyakoribb változatának. Egyébként pedig változata a székely és ó-török *s* és *sz* jegyek azon összetételének, mely a *cz* jegyet is eredményezte. —

Íme, a rováson létrejött és rováson maradt összes betűsoroknak tekintetbe vételével mindenek előtt az állapítható meg, hogy a XVI. századig fenmaradt székely betűrovás épp úgy a phöniciai írás kiterjedt családjába tartozik, mint a hogy ide tartozik a XVII. századig rovott germán runa és a X. századi arab följegyzésben említett török rovásírás. A székely betűrovás jegyeinek létrejöttével szorosán összefüggő rokon kapcsolatok viszont mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a székely betűsor eredetileg török volt s hogy a török betűsorban végleges kialakulása idején nyugoti és keleti török elemek egyesítették. Megállapítható, hogy a keleti török elemek forrása a VII—VIII. századi epigraphiai emlékeken fenmaradt ó-török rovásírás volt. A nyugoti török elemek forrását nem ismerjük; de a székely közvetítés útján megmaradt betűsor jegyeiből elég világosan kitűnik, hogy e forrás hajdan a Fekete-tenger vidékén megjelenő barbár népekkel sűrűn érintkező görögök phöniciai eredetű rovott írásrendszeréből táplálkozott. Arra már Thomsen rámutatott, hogy a közép-ázsiai ó-török írás a sémi népek phöniciai örökségéből kialakult babyloni eredetű aramaei írás befolyása alatt keletkezett. Mi pedig utalunk arra, hogy vannak az ó-török írásrendszernek olyan elemei is, a melyek görög eredetűek. E bonyolultnak tetsző jelenségek önként kínálkozó magyarázata tehát csakis az lehet, hogy a nyugoti és közép-ázsiai ó-török népek érintkezése alkalmával már mindkét félnek volt írása *s* a nyugoti fél aramaei, a közép-ázsiai fél pedig görög elemeket vett kölcsön vele érintkező társától.

Az így megállapítható kölcsönviszonynak a phöniciai eredetű török írás-csoport történetében igen nagy chronologiai jelentősége van. Mivel ugyanis a chinai kútfőkből tudjuk azt, hogy a *turk* nevű közép-ázsiai ó-török nép a VI. században már ismerte a Jenissei- és Orchon-vidéki feliratok VII—VIII. századi rovásírását, azzal is tisztában lehetünk, hogy ez a nép VI. századi közép-ázsiai szereplése előtt ismerte meg délen az aramaei írást s ezt követőleg nyugoton a nyugoti török írást. Ez pedig azt teszi, hogy a nyugoti ó-törököknek a VI. századot megelőző érintkezés idején már

volt egy görög közvetítés útján létrejött írásrendszerük. Sőt jelentí'egszers- mind azt is, hogy az érintkezés idején kialakult keleti, vagy közép-ázsiai ó-török és nyugoti székely-török írásrendszereknek szintén a VI. század előtt kellett keletkezniök. Az időpontot ennél jobban már nem lehet meg- állapítanunk. De így is biztosra fogható, hogy a kölcsönviszony az érint- kezés ama régibb századaira esik, a melyekben az aramaei írást már ismerő keleti török félnek módjában volt még a nyugoti török fél görög forrását megfigyelni. E forrásból a runa-alkotó délkeleti germán népek az ó-kor végén meritettek. Időszámításunk I. századában pedig szomszédságuk- ban megjelentek azok a *türk* nevű nyugoti ó-törökök, a kiknek utóbb csak- ugyan módjukban lehetett az aramaei írást már ismerő keleti rokonaikat a sokkal tökéletesebb görög írásmód titkaival is megismertetni.

A székely betűrovás e messze visszanyuló genealogiáját szemléleti úton így lehet feltüntetni:

A keleti és nyugoti elemeket rejtő székely és közép-ázsiai ó-török írásrendszerek létrejöttét csakis úgy lehet elképzelni, hogy ezen elemek összekeveredése előtt úgy a székelyek, vagy ezeknek nyugoti török mes- terei, mint a közép-ázsiai ó-törökök már ismertek egy keveredés nélküli rovott írást. Ezért kellett a genealogia megállapításánál fölvennünk egy görög eredetű nyugoti és egy aramaei eredetű keleti török írást, a mely két írás elemei aztán a két török nép érintkezése alkalmával csakugyan összekeveredtek és az érintkezés nyomait is bőségesen magukon viselő két különböző írásrendszerré alakultak.

Így aztán könnyen érthetővé válik, hogy a VII—VIII. századi közép- ázsiai ó-török feliratok sajátságos írásrendszere a nyugoti törökök szom- szédságában történő végleges kialakulás idején továbbra is megtarthatta a keleti jellegű szótagírási sajátságokat s az aramaei eredetű *a, b, d, i, j, p, r* és *t* jegyeket; a görög eredetű nyugoti török forrásból pedig átvehette az *o—u, ö—ü* iker magánhangzó-jelzést és jegyeket, továbbá ugyane forrás alapján újra alakíthatta a *g, l, n, s, sz* s a két utóbbiból összetett *cs* jegyet, valamint az új *sz* jeggyel görögösen megtoldott aramaei *z* jegyet is. Az elmagyarosodott székely-török írás pedig egyenes folytatása lévén a görög

eredetű nyugoti ó-török írásnak, megőrizhette a görög *a, e, f, k, m, p* és *t* jegyeket; s a keleti ó-török befolyás alatt is a régi görög kölcsönzéshez ragaszkodott, midőn a *g, ak, l* és *u* jegyek formájában megállapodott. Viszont bizonyos az is, hogy az *s* és *sz* jegyek legtisztább görög változatait már a keleti szomszédok befolyása alatt egyszerűsítette s hogy a belőlük képzett *cz, cs, z* és *zs* jegyek megalkotásánál is e szomszédok példája irányította. A nagymérvű kultur-viszony megpecsételéseül pedig a már közös *s* és *sz* jegy mellé keleti rokonaitól változatlanul vagy csak kevés változtatással átvette a *b, d, j, ly, n, r, ü* betűket; az *e* magánhangzó ugratásával és az *ak* szótagjegy megalkotásával viszont félreismerhetlen tanubizonyosságot tett arról, hogy a rokonok keletről hozott, de a görög betűírásnál jóval kezdetlegesebb szótagírása elől sem lehetett egészen kitérnie. Jellemző azonban, hogy az egyetlen, de leggyakoribb *e* magánhangzó következetes ugratását csak azért fogadta el, mert így nem kellett külön szótagjegyeket alkotnia. Ez a sok szellemről tanuskodó jelenség tehát biztosítékot nyújthat arról, hogy a kísérletezés emlékeül megmaradt egyetlen *ak* szótagjegynek aligha voltak hajdan nagyszámú társai.

Midőn a székelység a honfoglalás után gyorsan elmagyarosodott és keletről hozott török betűsorát a magyar nyelv hangtanához alkalmazta, létre hozta végül a *gy, h, ny, ty* és *ü* jegyeket. Ezzel a művelettel egyidejűleg ismertette meg azután a magyarsággal a *rovott írásjegyet* jelentő török *betü* szavat is. Mivel a betűrovás gyakorlatát jelentő *írás* szintén török kölcsön szó, szinte kétségtelen, hogy a kölcsön szóval kifejezett művészetben a most tárgyalt török eredetű rovott betűsor székely tulajdonosai voltak magyar honfoglaló társaik mesterei. De ebben az esetben az is bizonyos, hogy a székelység közvetítése nem volt hosszú életű. Ez a déli, keleti és észak-keleti magyar határt őrző népelem ugyanis elmagyarosodása után csakhamar Erdély keleti részeibe telepítettett. A magyarság pedig az áttelepedéssel csaknem egyidejűleg a nyugoti keresztény kultúra befolyása alá került s vele a *római egyház* kebelébe tartozó szlovén, német és olasz térítők a *tintával, tollal írott latin betűket* csakhamar megismertették. Ugyanez lett eszköze a magyarokkal együtt megkeresztelt székelyek művelődésének is. Ez a körülmény teszi érthetővé, hogy a magyar területeken a *rovott betü* és *írás* gyökeret nem vert s hogy ugyanez a magasabb művelődési fokot jelző epigraphikai alkalmazásig még a székelyek közt sem fejlődhetett. A középkori krónikások, a XVI. századi emlékirók, sőt még Telegdi Rudimentájának Baranyai Decsi Jánostól származó ajánló levele is csak pálczákra rótt különlegesség gyanánt emlegeti. Az 1501-iki templomfeliratot Csik-szék egyik félreeső zugának egyszerű iparosai készítették. Az 1668-iki énlakai felirat szintén iparostól származik; de ez már deákos ismerettel bírt s a betűket sem úgy róttá, hanem ecsettel festette fel.

Szóval a székely betűrovás szórványosan fenmaradt késői emlékeinek szegénységét és fogyatékos voltát teljes mértékben igazolja az, hogy birtokosai a XI. század óta már nem vele, hanem az írotoll sokkal életrealóbb termékével fedezték kultur-szükségletüket. És a mit így a székely

hagyomány csodálatos szívóssága számunkra mégis megmenthetett, éppen elég arra, hogy azt a félezer éves űrt áthidalhassuk, a melyen túl a székely betűrovás az emberi művelődés egyetemes történetében már a germán runa és a közép-ázsiai ó-török betűrovás mellett foglalja el méltó helyét.

Dr. Sebestyén Gyula.

WUNDT KRITIKÁJA A MYTHOLOGIAI ELMÉLETEKRŐL.

Az emberi fantáziának nincs hatalmasabb és maradandóbb alkotása, mint a *mythosz*. A művészi fantáziának eredményei korokat és egyéneket gyönyörrel töltenek el, de ez eredmények korokkal és egyéneikkel el is vesznek mihamar. Követ. képet elpusztít az idő. De az, a mit népek lelke alkot, akár nyelvi formában, akár úgynevezett babonás hitben, mesében, az örökkévaló, helyesebben: addig él, míg az alkotó nép maga. Ezért az 1860. év fordulatot jelent mindama tudományok történetében, a melyeknek tárgya szoros kapcsolatban van az emberi nyelv jelenségeivel. Ez évben jelent meg első kötete LAZARUS és STEINTHAL folyóiratának, a *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*-nak s ebben a kötetben találjuk a *néplélektan*nak, mint új tudománynak első szabatos meghatározását, itt találjuk először feladatainak nem egészen helyes, de teljesen tudatos kijelölését. Az új tudományt a lipcei WUNDT teszi manapság valóságos igazi új disciplinává, rendszert adván az összes eddigi ez irányú kutatásoknak. Wundt sorra véve a néplélek összes alkotásait, eljutott immár feladatainak talán legnehezebbikéhez. Ezeket a kérdéseket veti fel új tudományunk régi buvára: mi a *mythosz* igazi szerepe a nép lelki életében; melyek ama szempontok, a melyek szerint a *mythoszt*, mint néplelki produktumot, mint néplélektani problémát tárgyalnunk kell? E kérdések rendszerani részére felel Wundt *Völkerpsychologie*-jének imént megjelent harmadik kötetében, a második résznek első felében, czélul tüzvén ki a *mythosz*-alkotó fantáziának néplélektani tárgyalását.

E harmadik kötet, mint a két első is, meglepetés a tudományos világ számára. A fantázia lélektanát adja benne a szerző s ennek legérdekesebb része a *mythosz*-alkotó fantáziának tárgyalása. E kötetben csak az eddigi mythologiai rendszerek kritikai tárgyalása jelenhetett meg. A rendszereknek szellemes, áttekinthető csoportosítása Wundt néplélektanában már mutatott egy érdekes példát: a nyelv eredetéről való elméleteknek kritikai bemutatásánál. A mythologiai elméletekről szóló sorait olvasva, röviden összeállítottuk róla való jegyzeteinket s e jegyzetek közzététele talán nem felesleges szegényes mythologia-rendszertani irodalmunkban.

Mely szempontok teszik hát a mythologiai kutatást egyetemes jellegűvé? A történeti és a lélektani jelleg. Az előbbi régebbi a mythológiában, az utóbbi új. Mert a mythológiának egész számba vehető történetén végigvonul az egységesítésnek egy sajátos formája: a *konstruktív* szerkezet. Miben áll ez? Abban, hogy mythologiai

jelenségeket a priori adott, kívülről hozott metafizikai, morális, vagy elvont logikai elvek szerint rendezték, osztályozták. Sajátságos, a tudományok történetében gyakran előforduló jelenség ez. A nyelvfilozófia még az analógia legelemibb problémáival sem volt tisztában, de már a nyelv eredetének akkor irodalma volt. Mint a gyermek, a ki még nem merülhetett el a részletekbe — nem is látja azokat! — s mindig eredet és vég-kérdéseken töri a fejét, a kezdetleges mythologusok is metafizikai eszmék szerint osztályozták gyér adataikat. Problemájuk nem a *Dornröschen* motivumainak eredete. Ez gyermeki lelküknek kevés lett volna. Az emberiség sorsa, ezélja az ő nehéz kérdésük. GIAMBATTISTA VICO, LESSING, HERDER, KANT ezen gondolkodtak sematizáló dialektikájukkal, erről irtak FICHTE, SCHELLING, HEGEL s a romantikus kapcsolatú gondolkodók. De e konstruktív iránynak van egy dicséretes alaptulajdonsága. A fejlődés, a regresszív és progresszív fejlődés gondolata erősen kifejezésre jut már náluk. Ha visszanéznek, a messze múltban az emberiséget tökéletes fejlődési fokon látják. (V. ö. az *arany kor*, a *paradicsom*, az *emberek isteni származása*, stb.) S hívó lelkük előre nézve is a *mennyországban*, az *Elysiumban* gyönyörködik.

E konstruktív jellegű mythologiai felfogáson belül öt mythologiai elméletet különböztetünk meg. Ezek:

1. *Az elfajulás elmélete* (Die Entartungstheorie). Ez elméletnek MAX MÜLLER a főképviseleje. Elmélete, mely nagy népszerűsége tett szert, igazán hasonlatos a romantikusok mythológiájához. Müller túlzottan nyelvi alapon áll. Szerinte a *lélekhit*, a *fetisizmus* stb. degeneratív jelenség s mind a tiszta isten-eszmére megy vissza. Ezt hamis, vagy reális szófejtésekkel bebizonyítani igazán romantikus feladat. Egynéhány hasonló szóból rekonstruálni az ősendogermán vagy őssémi mythológiát valóban lehetetlen feladat. Oly korok ezek, melyekre vonatkozólag nyelvi formáink is rekonstruáltak. Délibákkal bebizonyított délibábok. Elfelejté, hogy éppen a mythologiai vonatkozású nyelvi formák jelentésváltozása a legerősebb. Elméletének egész értékét már Wundt előtt megítélte Goldziher.

2. Konstruktív mythologiai elmélet, de sok van benne a modern összefoglaló szempontokból, az, a mit Wundt a *haladás elméleté*-nek nevez (Die Fortschritts-theorie). Ez a progresszív evolucionizmus a romantika filozófiájából fejlődött. Jellemzi a hegeli dialektika. *Fetisizmus*, *polytheizmus*, *monotheizmus* azok az osztályok, a melyekbe WUTKE, FRITZ SCHULZE, ED. v. HARTMANN és SIEBECK mythologiai szempontjaikat összefoglalják. A föld különböző népeinél e különböző kultuszformák egymás mellett is előfordulhatnak; viszont egymásután valók az egyetemes fejlődésben mert a monotheizmus mindenütt a polytheizmusból ez meg a fetisizmusból, illetőleg az animizmusból, vagy a totemizmusból fejlődött ki. (Ez a nézete pl. Herbert Spencernek is.) Nagy hibája e gondolatoknak, hogy kizárólagosan uralkodó népi vallásként tiszta monoteizmus nem élt soha se a görögök, se az indusok, se a buddhisták, zsidók, keresztények vagy mohamedánok lelkében. Ez osztályozásoknak különben is öreg hibája, hogy egy sajátság az osztályozása alapja.

De a régi világok tanulmánya egyrésztől, másrésztől a természeti népeken végzett modern néprajzi tanulmányok e haladó-elmélet eszmekörén belül két új elmélethez vezettek. Wundt az egyiket így nevezi: Die naturalistische Theorie. A másikat: Die animistische Theorie.

Az első — maradjunk csak a *naturalisztikus elmélet* nevével — a klasszika

filologusok tanulmányaiból sarjadzott. Alapelve, mely a Grimmek népi gyűjtéseivel világolt ki igazán, az, hogy minden mythologiai tény népmythoszi eredetű. Ez elmélet az indogermánistáknak zseniális, de csalóka eszköze lett. A nyelvhasználat módszerével létre jö az összehasonlító mythologia, az ősi mythosz-formák zseniálisan naiv rekonstrukciója s módszer-kölesönzés itt is megszüli torzutódait. Feledik, hogy a mit e nyelvi formák világában a kutató megengedhet magának, az a mythosz kutatásánál egyenesen tilos. A nyelv a maga változandóságában ezerszer állandóbb a folyton barangoló mythosz-alakzatoknál.

E naturalisztikus elméletek egyik szélsősége a Müller-Kuhn-féle elmélet, mely nyelvi — metaforikus tényekből magyarázza a mythologiai fejlődéseket. Egy elhomályosult hasonlatból lett — egy isten. Ezt a szörnyű tudománytalanságot nem menti az a szellemes gondolat, hogy pl. a személyesítés mégis csak költői eredetű, hiszen az őseMBER, bármily fejletlen volt, nem hihette, hogy a nap igazán mosolyog s az erdő igazán dalol (Müller). — A fejlődés másik iránya az *animisztikus* elmélet. Hát ennek melyek jellemző sajátosságai?

Az *animisztikus elmélet* szerint, melynek TAYLOR főképviselője, minden mythoszfejlődésnek a szellemalakok, a démonalakok kiinduló pontjai. A *manisztikus* elmélet — mely részben Herbert Spencernél s teljesen Lippertnél jut kifejezésre — a lélekhít kultuszának átvitele az ősök lelkére, mint primär mythologiai fejlődési fokozata. Ha az állatokra is átvizsgáljuk a lélekhítet: *totemismus* származik.

Ez elméleteken is, még ha olyanok fejlesztik is, mint a neves Usener, meglátszik minden konstruktív elméletnek eredendő bűne. Kívülről behozott schemába nem lehet semmiféle néplelki jelenségeket beszorítani. Akármilyen az az elmélet, akármit vesz alapul: ha schema a cél, csak elosztályozás lesz, de nem lesz igazán tudományos rendszer.

Mert ahhoz, hogy a mythologiai jelenségeket igazán tudományos rendszerbe iktassuk, tudnunk kell mindenekelőtt: mi is az a *mythosz*? S ha megláttuk, hogy az néplelki produktum, látni fogjuk, hogy fejlődése megértetéséhez csak egy igazi módszer lehetséges s ez a *lélektani* módszer.

Mi hát az a *mythosz*? Gondolkozva e problémán, újra két mythologiai elmélet akad utunkba. Az egyik a *symbolisztikus*, a másik a *rationalisztikus* elmélet. Lássuk ezeket!

A *symbolisztikus mythologiai elmélet* (3.) szerint a *mythosz* alapjában a költészettel szorosan összefügg. Mythologia¹ és költészet közt csak annyi a különbség, hogy a *mythosz* néplelki alkotás, egy nagyobb embertömeg alkotása, míg a költői mű egy egyén lelki munkájának eredménye. A népköltészet tehát találkozó pontjuk. De a *mythosz* alakjai vallásos gondolatok jelképei, symbolumai.

A *rationalisztikus elmélet* (4.) szerint a mythologia voltaképpen primitív tudomány. Feltűnő természeti jelenségek, álmok, betegségek, a halál sejtelméi már korán megérlelték az ember lelkében a *miért*-ek nagy tömegét. Az ember kitalál természeti *mythoszokat*, hogy a természet életét megmagyarázza, lélek-*mythoszokat*,

¹ E szót *mythologia*, Wundt módjára két fogalmi tartalommal használjuk. Jelenti magát a tudományt, de jelenti e tudomány tárgyainak, tehát a mythologiai jelenségeknek összességét is.

hogyan születést, halált megmagyarázzon a varázslatában, a primitív tudományos kísérletekben a rejtelmes természeti erők leírására tör. A mythologia voltaképpen a filozófiának előfutárja.

Ez elméletek, melyek, mint már említők, a romantizmus révén fejlődtek ki a szellemeket is meghódítottak, mint Grimm Jakab, magukban hordják lehetetlenségük bizonyítékait. A mythosznak soha sincs symbolikus jelentése. A mythosz mindig direkt egy természeti, vagy lelki jelenségre utal. Symbolikus csak a — tudós előtt lehet, ha jelentése elhomályosult, de hisz akkor sem symbolum, csak elhomályosult jelentésű mythosz. Egy példa megvilágítja a dolgot. A vízzel való megkeresztelés általában, a föld csaknem minden népénél elterjedt tisztítási czeremónia példája. Ha az az ősember (Naturmensch) a holttal való érintkezése után mosdik, akkor ez a mosakodás bizony nem symbolum. Tisztálkodik még akkor is, a cselekedettel lelkét is megmosottnak véli. Azon a fokon, mikor már a mosakodásnál imaformák is elhangzanak, valóban symbolikussá válik a cselekedet, mely aztán a görög, római és később lutheri szertartásokban valóban symbolikus jelleget ölt. De ne felejdük, hogy a kiindulási pont, a fejlődés kezdete nem jelképi jelentés, hanem mythologiai forma volt.

A mi a *rationalisztikus* elméletei illeti, valóban a mythologia eredményeiben, fejlődése útjában hasonlatos a tudományhoz. A nap, a hold, a csillagok, az ég, a föld, a mennydörgés és a villámlás, az alvás és az álom, a betegség és a halál ugyanazonosok voltak azok előtt is, kik mythosz-formákkal magyarázták őket és azok előtt is, kik bő tudással rendelkezve a tudomány fáklyájával világítják meg őket. De a mythologiai fokon lévő mindig gyakorlati célokból gondolkozott; gondolatával gyógyítani akart, vagy egyéb hasonló gyakorlati célt hajhászott. A megismerés, a tudás első célja pedig, ebben ma már nem különbözünk, éppen a megismerés, a tudás maga.

(5.) Az *analogiás elmélet* (Die Theorie der Analogie), melyet rendszer alakjában csak az egyetlen Sybel mutatott be (1877) — csak kicsinyben különbözik a mythologiai symbolizmustól — voltaképpen nem is elmélet, mert egyes mythologiai tényeknek hasonló más eredetű tényekkel való magyarázata. Ha pl. azt tapasztaljuk, hogy egyes népeknél az eső-varázslások szereplői esőfelhőket ábrázolnak, akkor itt tényleg a varázslat eszközei és várt eredményei közt alak és tartalmi kapcsolatot találunk. Ez nem rendszer, csak a nyelvi életben oly közismert analogiás magyarázatnak mythologiai tényekre való átvitele.

(6.) A *vándorelméletnek* (Die Wanderhypothese) viszont erősen rationalisztikus jellemző tulajdonságai vannak. Főgondolata, mely teljesen Braun: Naturgesichte der Sage című munkájában van kifejtve, az, hogy az egész emberiség összes mythologiai képzetei, alakjai, egy helyről származnak, ahonnan ezek aztán szétterjedtek az egész föld kerekén. E hely Egyiptom, a honnan elterjedtek az összes kultuszformák. Braun erősen machinál etymológiákkal, így nevezetesen az összes földi istenneveket egyiptomi nevekből származtatja. Ez elmélet a *adaptációs* elmélet. E szerint hiába terjedtek volna a kultuszformák, ha nem élt volna minden emberben bizonyos „társadalmi ösztön,” mely képessé tette a terjedő szokások fölvetelére és továbbfejlesztésére.

(7.) Az *illúzióelméletnek* (Die Illusionstheorie) Steinthal a megalapítója. Ez az

elmélet a Herbart-féle appercepció-fogalmon alapszik. Tudjuk, hogy Herbart szerint appercepció az a folyamat, midőn a tudatban már meglévő, nagy képzet-tömegek az újabban föllépő képzeteket asszimilálják. Ennek analogiájára Steinthal a mythologiai appercepciót így magyarázza: Egy természeti jelenségnek érzet-kisérete és tartalma általánosan uralkodó képzetekkel kapcsolódhatik és így egy mythologiai jelenséget úgy foghatunk fel, hogy a mit belőle megértettünk, az egészen más valami, mint a tény maga. Például a lemenő nap pirosságának képzete a kiömlő vérnek képzetével egyesül és ezért aztán a lemenő napot vérehullató haldokló hősként appercipiáljuk. Voltaképpen hát minden érzékcsalódás mythologiai appercepció. Ez elmélet hibája nyilvánvaló. Először is nemesak természeti mythoszok léteznek. Másodszor pedig — s ez eredendő büne, mert hibája a Herbart-féle apperceptív-felfogásnak is — nem lehet minden lelki jelenséget a képzetek egy mechanikai játékára visszavinni.

(8.) A *suggesztív elmélet* (Die Suggestionstheorie). Ez elméletet egyetlen újabkori munka alkalmazza. (1904. Otto Stoll: Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie.) Czáfolatául csak annyit, hogy hipnózis valósággal szerepel egyes ekstatikus kultusz-táncoknál, de itt suggestió által kifejezett mythologiai jelenségekről mindaddig szó sem lehet, míg a suggestió maga lélektani alapot és indokolást nem kap.

E különféle elméletekkel szemben a néplélektani mythologia sem alkot elméleteket. Nincs történeti és faji korlátokhoz kötve. A mythologiai anyagot egészében tekinti át, egybeköti a szellemükben rokonokat s az egyest az időben és térben távollevő, de analog jelenségekkel magyarázza. S míg a *történeti* és az *ethnologiai* mythologia inkább az emberi fantáziának secundär alkotásait, a már költői köntösben jelentkezőket vizsgálja, a néplélektani mythologia, a mennyire lehet ketté választván költészetet és mythoszt, lerázzván mintegy a száraz mythikus tényekről az egyéni jellegű költészet virágait; magukra e mythikus tényekre megy vissza s bennük általános emberi tartalmat keres.

Ez új mythologiai rendszer az összes eddigi kutatásokon épülve fel, igen nagy föladatokat tűz maga elé. E föladatok megoldása sikerülhet-e? Lehetséges-e egy embernek annyi tudást összehordani, hogy új rendszerrel lepje meg a bámuló kortársakat? A néplélektan eddigi alkotásai biztatók. De végleges feleletünket halasszuk el azért addig, a míg kiéptívén teljesen néplélektani mythológiáját — rája maga Wundt meg nem felel.

Dr. Rubinyi Mózes.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Mihály-Gerge népe.

Mihály-Gerge a karancsalji palóczság egyik határfaluja. A lakosság régi közhite szerint két testvér alapította Mihály és Gergely. Jellegzetességét a tót szomszédság nem igen befolyásolta még és mai napig speczálisan palóc helységnek tekinthető. Mintegy 600—700 lakosa van, a kik elég jó módban élnek s

mint közvetlen szomszédjaimat volt alkalmam gyakrabban megfigyelni őket. Az itt közlött adatokat részben még *Pintér* Sándor ismert palócz ethnographus megbízásából 1881-ben az odaváló kántor írta össze s ezzel nagyon megkönnyítette munkámat.

A palócz általában véve nem szapora. A legutóbbi népszámlálás a 10 év előtti állapothoz képest nagyon kedvezőtlen eredményű volt. Az egygyermekrendszer gyászos intézményét még nem ismerik s nem félnek s nem óvakodnak az anyaságtól az asszonyok. Sem bábák, sem más kuruzslók nem foglalkoznak a magzat elhajtással s az egyetlen szer, a mit ismernek a termékenység ellen a *nyetata* nevű bokor, de az ezzel való füstölés szerintők is csak a terhesség legelső idejében használ. A nóta is azt mondja náluk:

Maczó Panni ne dógozz,
Nyetatáró gondókozz.
Ném kell má a nyetata,
Mozog má a kis baba.

Hogy mégis vannak falvak, a hol a népesség tíz év alatt csökkent, annak a nagy gyermek-halandóság az oka, sok a járvány s messze laknak az orvosok. A gyermeket különben bármennyire siratja is az anya a koporsónál, nem tartják érdemesnek rá, hogy orvosra költsenek miatta. Pedig a gyermekek egészségesek, pirosak, kövérek. A czipőt nem igen ismerik s hóba-fagyba meztláb, néha egy ingben járkálnak odakint. Főfoglalkozásuk a liba-pásztorkodás. A nagyobbak a még jární is alig tudót már kiviszik kora tavasszal a sári virágos rétre s kezét kézbe fogva keringenek s vontatva éneklük:

„Siess libám begyet raknyi,
Haza megyőnk tyüzet raknyi,
Mákos csikot főznyi.
Estelegyik má az idő,
Mindön madár haza repül,
Een is mennék, ha méhetnék,
Zárva van az ajtó.
Fücske madár ha lehet,

Vidd el ezt a levelet:
Add oda egy leginnek,
János nevezetőnek.
Mer ha oda nem adod,
Kikobzom a hajadot.
Kis kurva, nagy kurva,
Mind egy furma.“

Ekkor tanulják meg a kicsinyek, hogy hogyan kell megásíttatni a sárga pelyhes kis libát. Szépen felveszik a tenyérbe és úgy kérdik tőlük: „Libuskám, libuskám, hogy ásít anyád?“ És a kis liba mindannyiszor kitátja száját. Néha aztán el-elbolyonganak a nyájtól s az egyik ijedten veszi észre, hogy levegőben ott kering az ő legnagyobb ellenségük: a héja. Nosza rákezdik a kiabálást:

„Héja, héja, lakatos,
Látom lábad ripacsos.
Két fiad mégégétt,
Két annya sirattya,
Tejbe, vajba fürösztvi,

Czin kannavaú etetyi.
Haza, haza héja.
Csörlöre, csattogóra,
Ángyom ablakára.“

A hat éves gyermeket őszre befogják az iskolába. És néhány év múlva a leány már fonóba jár, a fiú meg az éjjelt a szeretőjénél tölti. Hiszen 14 éves korban már férjhez megy a leány s a 18 éves hajadon, vén leány számba megy. A legény is igyekezik 18—19 éves korban folyamodás útján házasodni és sok

menyeecske 2—3 gyermekkel együtt várja vissza urát a katonaságtól. Vasárnap délutánonként a fiatalabbak valamelyik szabadabb térségen nóta mellett körbe forogva tánczolnak:

„Hej, széna, szénalya,
Széna szakadéka.
Benné forog göndör kis lyány,
Vigyétek a tánczba.
Ezt ölelem, ezt csókolom.
Agyon Isten essöt, essöt
A zsinai kódósoknak,
Hogy ugy járjak ezt a tánczot
Dirib darab roppant.
Tá tárom, tátárom.
Tubákolyi kécske.
Péz vóna karikába,
Még is kicsördöne.
Csikorgós az ajtója,
Zsétáros a kapuja,
Benné forog göndör kis lyány,
Vigyétek a tánczba.
Ezt ölelem, ezt csókolom.
Agyon Isten essöt, essöt

A zsinai kódósoknak,
Hogy ugy járjak ezt a tánczot,
Dirib darab roppant.
Tá tárom, tátárom
Tubákolyi kécske.
Péz vóna karikába
Még is kicsördöne.
Csücsörgős az ajtója,
Zsétáros a kapuja,
Benné forog Mizser Verony
Vigyétek a tánczba.
Ezt ölelem, ezt csókolom
Agyon Isten sima essöt,
Mossa össze mindkettőt.
Tá tárom, tátárom
Tubakolyi kécske.
Péz vóna karikába
Még is kicsördöne.

Vagy e mellett a dal mellett:

„Nini nána kaczernána,
Itthon van a vetett ágya,
Itthon van a vetett ágya,
Száz forintos nyoszolyája.
Nem jó vóna zsákoeskának,
Sem abrakos tarisznyának:
Recze-ficze vagy benné,
Kihull az abrak belőlé.
Haja cséngem, béngem
Tiz arany gyűrűji.
Kemény szálat szakajtok,
Kemény kútba tekintek —
Dob szerda.

Ég a gyértya, ha meggyujtyák,
Mikor páros tánczot járják.
Járjad, járjad szép katona,
Hagy vigaggyon egész úccza.
Sérégjete lyányok,
Ha virágok vatok.
Haja cséngem, béngem
Tiz arany gyűrűji.
Kemény szálat szakasztok,
Kemény kútba tekintek —
Dob szerda “

Egy másik játékdal:

„Amott kerekegyik
kerek kis hügyeecske,
Az aló folyik el
folyó patakoeska,
Azon van átnyútva
két szá fenyű dészka.
Azon mosakogyik
két fehér galambka.
Az egy Zsuzsi vóna.

A más Matyi vóna.
Két út van előttünk,
Jaj mejjikén mēnnyek?
No te erre eredj,
Majd én erre mēnēk.
Ha össze akadunk,
El ne mosolyogjunk.
Ha el mosolyogjunk,
Sēmmi, sēmmi, sēmmi.“

A tót szomszédtság révén énekelik ezt a meglehetősen értelmetlen dalt is

„Biberezi Panna
Sajt rózsányi rucski
file, mile lélúja.

Ódalbányi rucski
Sajt rózsányi rucski
file, mile lélúja.

Ople szoknya zselena
 'Acsernáki rucski
 Tauperbányi rucski

Sajt rozsányi rucski
 file, mile lélúja."

A házasulandók meg a falu nagy hídjánál levő „szorosban“ „czikáznak“. A míg előkerül egy-egy harmonika, a melyik mellett táncolni is lehet, addig forgósat játszanak ők is, de hát ők bizony hamar megunják egymásután csak ezt énekelni:

„Járom az úrnak váralyát —
 Járom, járom mosolyát.
 Szeretém a személyedét
 A ki tanó emberségét — ály ki!“

Még ismétlő iskolába járnak a leányok, mikor már résztvesznek a Szent-Iván éji tűzugrálásban. A tűz körül csupa buzavirág-koszorús leány áll s mikor egymásután mind átugorta a lángot, sorban felhajigálják a koszorújokat egy fűzfára. A melyiké megakad valamelyik ágon, az biztosan férjhez megy még az őszön. A kinek pedig visszaesett a koszorúja, az még egy próbát csinál az éjjel. Hátha sikerül visszakézből két olyan szál kendert tépni ki, a melyik mind a kettő magvas vagy mind a kettő paszkonca. Mert ha az egyik virágos, a másik meg magvas, akkor jövő ilyenkorra sem kötik még be a fejét.

Pedig mostanában annyi a házasulandó legény, mint vadkörte a fán. Az igaz, hogy leány is sok venne már szívesen fel főkötőt. Az öreg Mizser Panna néne még egy esztendőben sem csinált husvétkor az öntözködésre annyi piros tojást, mint az idén. Csinált mindenfélét: eperlevelest, rozmaringost, félrózsást, bika szemest, halfarkast, lepszárnyut, rétyást, dominom kereszttest, csillagost, töviskest, gyermek játékoszt, börgöset, fenyő ágasat, egész rózsást, czibe lábast, dudka tarajost, gereblyést, gyiktást, kötőfékeset, haranglábasat, halomtetőst, legényjátékoszt, leányjátékoszt, éleké-haloké füveset. A mátkatál járásban sem volt semmi hiba. Megkapta minden legény, minden leány.

Azt sem mulasztotta egy leány sem, hogy a Lompatak kútjához napfelkelte előtt kiérjen a korsójával. Van egy negyed órányira a falutól, van más kút is elég a házak közt, de hát ez a legjobb ízű, leghidegebb víz. Még a menyecskék is kijárnak a leányokkal télen-nyáron. Itt adják egymásnak a szerelmesek a légyottot.

„Mikor Bata Bora megy a kútra
 Mizser András mindénnap mülátya.
 Föltészi a tutris féketőjit (főkötő)
 Úgy várja a kedves szeretőjit.“

Egyik-másik szép leánynyal az is megesik, hogy mikorra a faluba ér, egy csepp víz sincs már a korsójában. Minden legény megkivánta útközben s fordulhat vissza, hogy újra megmerítse a butykost s vissza is érjen napkeltére, mert ha útközben megsüti már a napsugár, akkor ugyan van mit hallani a csúfolódóktól.

Hát hiszen, hogy valaki nem akar világ csúfjára vén leány maradni, az ugyan még nem bűn. Lehet ezt szép szerével is eligazítani. A legény is megházasodhatik:

„A ki szép lyányt akar venni,
 Harmaton kell annak járnai.
 Varga Ferencz harmaton járt,
 El is kapta Bërta Tërát.“

A ki aztán nem ilyen ártatlan módon akar párhoz jutni, arra mindjárt készen van a nóta. Kaczér Mari is erőnek erejével rákötí magát Mizser Gyurira.

„Kaczér Mari mézes kanta
Főj van a szögre akasztva,
Sünki kutya nem kap rajta
Mizsér Gyuri nyalogattya.“

Hogy a leánynak ez ne legyen a vége, legjobb akkor férjhez adni, mihelyt kéri:

„A prücsög a babot nagyon bántya,
Mizsér János a lányát nagyra tartya.
Né tartsa kend olyan nagyra
Ha kéretyi Varga Andris, aggya oda.“

Lám ha Priam Veronynak idejében bekötik a fejét, nem esett volna szegyenbe Léko Jozsóval. Most, hogy már úgyis „megesett tőle“, éli a világát ezzel is, azzal is:

„Priam Vërony kalamaris
Irhat abbó kend is, más is.
Irhat abbó kend is, más is
Marad abbó hónapra is.“

Bontó Terkáról sem sok jót beszélnek:

„Sári virág leveli
Nëm a világ eleji.
Bontó Tërka fejelyi (vánkosa)
Varga Péter heveri.“

Nagyra tartotta magát Léskó Julcsa, nemes ember az apja, a fél házhely meg egészen az övé lesz:

„Főjszántatom, főjszántatom
Kukoricza földemët.
Veték belé rozmaryngot élëget.
Rozmaryngot lëszügyik a szagáé,
Hírës Léskó Julcsát
Elvëszik a jussáé.“

Könnyű neki, de Remek Rózsi a két kezével keresi a kenyerét, napszámba jár, hej! szerenese, hogy olyan jószívű a munkavezető, a ki az épülő vasut munkásait fogadja, hogy jól fizet a napszámért:

„Litke felé épő má a vasut.	Kis tyüzecke nagy maséna,
Igazitya, csinágattya Bastyur,	Kaposzta lé buzog rajta.
Ő fogaggya rá a sok napszámot,	Remék Rózsi kavargattya
Negyven grajczár lësz a napszám lányok,	Bastyur Ambrus kóstógattya.“

De nemcsak őket találták ám tilosban:

„Árokszallás Visznek mellett
Hever a lány a pap mellett.
Bodoritya göndör haját,
Mer szeretyi a kis káplánt.“

Egy másik nóta tovább fűzi a történetet, megmondja nevét is a göndör kis leánynak, a kit az anyja maga oktat a rosszra:

„Három fertá hatra jár —	Szeresd lyányom a papot
Bandur Rózsí papho jár, tyu hajla!	Abbó vészeő nagy hasznot, tyu hajla!
De nēm az öreg papho,	Ládd én hármát szerettem,
Hanēm a Dajcs káplánho, tyu hajla!	Három házhelyet vöttem, tyu hajla!“

„Bandur Rózsí vizet merit,
A kancsuja papra nyerit.
Haja csa cziczálom,
Szeret a galambom.“

De nem mindeniknek van ám ilyen engedékeny „éde“-je (édesanyja). Potyó Ilonn néne bezzeg jobban vigyáz a leányára:

„Ki szokott a kis malacz az óba, Juhász Pista beszokott Potyóho. Ilonn néni kihúzta ma a tyüzet, Be is rakott harminczhárom kőnyeret. Juhász Pista ejszalatt a czipóvaó, Ilonn néni utánna szénvonóvaó. — Nē bātson kend Ilonn néni nem lopok, Tērkájának egy pár esókvaó tartozok.“	„Juhász Pista hová mégy Recze sunajdárom? — Potyonyi mék rózsáé Recze sunajdárom! Nēm mēgyők én odabe, Csak a virágos kerbe Recze sunajdárom.“
---	--

Ugyancsak Ilonn néniről dalolja Pista ezt is:

„Az én rózsám esérfa kérüg,
Mē esókolom, ha rá érők.
Az anyya me cserép edény,
Ha ejtörök sē kár szégény.“

Ez a Juhász Pista a legszebb, de a legesapodárabb legény a faluban. Itt is megsókol loppal egy leányt, ott is megzörgeti a rozmaringos ablakot. Aztán holnap már megint egy harmadikra veti a szemét:

„Vino Panni ej méhecez má, Juhász Pista mást szeret má. Darilla fél óra lavóra, Dáridilla, dáridilla, dáridilla tyuhajla.	Patyó Tēra szalma kalap, Csókot vár az ablak alatt Darilla stb.
Patyó Tērát szeretyi má Őt ölelyi, esókojjá má Darilla stb.	Ereggy Pista aggyá neki, Nē varakozzon odaki. Darilla stb.“

Szegény Vino Panni meg bús szívvel énekelheti el:

„Telyi van a szám panaszaó,
Nēm tom kinek panaszojjam.
Mē panaszlom a jó földnek:
A nēm mongya mē sēnkinek.“

Vagy pedig ezt:

„Búza, búza, de szép tábla búza, Közepibe két szá majoranna. Két felé hajlott az ága,	Én vagyok az igaz árva. Én vagyok az igaz árva. Az Isten is látja.“
---	---

Pedig Pistának olyan egyszerű módszere van a leányhódításhoz:

„Re, re, re, ropogós a cséresnye,
Babikámnak világos kék szöme.
Világos kék szemibe kacsintok,
Úgy tuggyá mē, hogy szerelmes vagyok.“

Ő a falu megrontója s azért mégis szegény Bata Jánosra haragszanak:

„Bata Jancsi nēm kár vóna
Ha pokóba lánczon vóna.
Tyűzet ennē, vasat szarna.
Patkó szögeket fingana.“

Elég nagy a község, akad annak szemetje is igaz, de azért az erkölcsenincs még megromolva. Ha nem volna ritka a könnyelműség, akkor nem csinálnának olyan nótát rája. S aztán sok ártatlanul a nyelvhegyre kerül. Kedden, csütörtökön, szombaton, vasárnap, az aratási időt kivéve, a legény egész éjjel egyedül van a szeretőjével s csak kevés helyen van fel velük az anya is. Talán nēm is töltik el az időt olyan ártatlan beszélgetéssel, mint a nóta mondja:

„Ládd mēmmtam kis angyalom	Mer a madár kiszögyi,
Csitörtékēn estére.	Vagy az árviz elöntyi,
Hogy nē vessé kendőrmagot	Ládd mēmmtam kis angyalom,
Virágos kis kertēdbe,	Sēnki hasznát nēm vőszli.“

De hogy azért a tisztesség korlátait nem igen lépik át, mutatja az, hogy egy évtized is elmúlik, míg egy-egy megesett leányról nótát csinálhatnak. Csak egy pár csók az, a mit az esküvő előtt előlegez a leány, s kézzsoritással búcsúnak kakaskukorékoláskor egymástól.

„Hajnal hasad má,
Maj mē virad má,
Éldēs, kedves kis angyalom,
Magad maracz má.“

Nóta különben nemcsak a szerelemről terem a faluban. Megéneklük a lustaságot, a korhelységet is:

„Ej száradt a mák,
Nēm köll annak zsák,
Lékó Rézsi annak örő,
Nēm köll annak mozsártörő.“

A másik nóta, már nem ilyen szelíden gúnyolódik:

„Torma Imre göndör haja,	Torma Imre ganajat hord,
Most andalog a kocsmába,	A szamara nagyot botlott,
Nēm andalog, hanēm sijet,	Elővette ő a butykost.
Mer a gyomra nagyó üres,	Rajta aztán nagyot húzott.
Tēnnē róla, tēnnē róla,	Tēnnē róla stb.
Hogyha tunnā, tēnnē róla.	

Gunaránáról is van egy ilyenféle gúnydal, ő sem vetette meg a pálinkát, de még a legényt sem. Az ura, egy pipogya ember, mind a két rossz tulajdonsága előtt szemet hunyt. Bizony nem volt valami fiatal már a menyecske, de mégis

inkább lehetett jussa a szerelemhez, mint Deme Marinak, a ki munkós, sánta létére a kórházban keresett szeretőt magának:

„Deme Méri más fé lába
Beugrott az ispitályba
A szekerczés még utánna
Müccsókóta hamarjába.“

Látszik ezekből az alkalmi költeményekből, hogy a gergi fiatalságnak elég erős ritmikus és rímelő érzéke van s minden alkalmat felhasznál, hogy nótát csinálhasson. Még a férj is dalban örökíti meg a virtuskodását:

„Münek haza késön estve.	Szalad az asszony kifelé.
Sémmit sü főz a menyecske,	Száll a bot a nyaka közé.
Münek a kis konyha felé,	Bonlik a kontya léfelé.“

Mikor megharagudott a koresmárosra, egy ideig mindig az ablaka alatt énekelte a nép:

„Kimünt a zsidó a hügyre,	Hí ki gyisznó az óba,
Rá lött a feszőletre.	Ném mégy többet a bódba,
Az Isten nüm engette,	Ném méröd a pántyikát,
Gyisznónak terémtötte.	Rágod a kukoriczát.“

Tagadhatlan, hogy a dalok némelyikében sok humor és szerkezetbeli ügyesség van. Azok a trágár nóták is igen eredetiek, a melyeket ezúttal nem sorolok fel. Az énekek nagyon hamar megszületnek. Egy-két leány vagy legény reggelre csak új nótát énekel már a falu közt. Néha valósággal rögtönzi némelyik a dalt. Az öreg Mizser Marcsa fia, Jano, asszonyt hozott a házhoz, s mikor a násznépes kocsik a kapuhoz érnek, az egyik nyoszolyó leány már kész egy pillanat alatt a nótával:

„Marcsa nene gyüjön csak ki,
A kis kaput nyissa csak ki,
Itt hoztuk a kied menyit,
Jano bácsi feleségit.“

Különben is élénk, furfangos eszű palócz a gergei. Valósággal élvezet a vele való beszélgetés. Jóízű humora jellemzéseül íme azon ételek nevei, a melyeket a lakodalom után másnap tartatni szokott vacsorán, „a hérészen“, a gazda-asszonytól kérni szoktak: ágyba felálló (sárga répa), ugrós kurva (pattogatott kukoricza), sárga paripa fogas kereken (ferentő), kötelen hizott ártány (tök), sárga koszorozó (sült hús), szószólló nagynász farka (pálinkás üveg), aszalt bibaszt (szilva). Ez meg egy párbeszéd a mult évi ujjonezozás után: „Hallottad mán, hogy Fenes Károlyt katonának fogták? Ejnye, ejnye bizony kár, hogy nem ás má árkot az öszön velönk“. „Hát Illés Sándort nem vették be?“ „Nem kell oda libapásztor“ — felelt rá egy másik, mire a harmadik köpött egy hegyeset s úgy kicsinylőleg vetette oda: „Bibaszt, hisz vagy nappau, vagy világná szoktak vizitányi“. Nem is nagyon nagy százalék válik aránylag be katonának. Ennek az oka az, hogy mint első korosztályos még nem igen fejlett s a mikorra pedig kellőleg megerősödött, már a harmadik korosztályba kerül, a honnét csak akkor szeretnek sorozni, ha nem teljes még a létszám.

A legények csak véznák, talán a korán elkezdett bánya- és más nehéz munka látszik meg rajtuk. Mert 14—15 éves gyermek már Tarjánba jár s néme-lyik 19—20 éves legény 150—200 koronát is hoz haza havonként. Bizony meg is kell ennyi pénzért dolgozni! Mivel korán önmagukra vannak utalva, néha túlsá-gosan is kemény, durva lesz a viselkedésük háznépük iránt. Mizser Gyura még csak 17 éves és mégis úgy bánik az édesanyjával, mintha az övé volna a ház-ban minden. Burgundi kapáláskor el is panaszkodik Roza néne Egyed Maresának. „Hej! Hej! Maresa ángyi de sokat kivánom Gyurámnak a halálát.“ „Oh Roza, hogy annád, iszén házad ékességi.“ „Oh Maresa ángyi, házam ékességi, szivem gyötrejmi.“ De hát persze, csak egy-egy erősebb összeszólalkozás után mondhat ilyet egy anya.

Mert különben jó, vallásos nép a gergei. Még a lakodalmas ebédet sem veszi el hálaadás nélkül az Istentől, mely még ha egy tehenet adnak-vesznek is, az áldomáskor a Mindenhatóhoz folyamodnak: „Agyunk hálát a felségés szent Atyának, hogy méhatta érní ezt a szent napot, aggyunk hálát az Istennek, hogy kentéket rá segítette a szép csendes égyességre; hát kivánom a felségés Atya Úr Istentől, hogy hát a mévvőőnek aggyon az Isten szērēncsét a barmocskáho, az eladónak a pénzēcskēhē, hogy sok szēgényēket, árvákot táplálhasson belőlē, azután aggyon minnyájunnak erőt, egészségēt az élőknek, ha pegyig ki szólint az Isten ebbő az gyarló világbo, aggya mē az örök nyugodalmot. Isten álgyon mē miny-nyájunkot!“

A vallásossággal együtt jár a babonára való hajlamuk is. Nemcsak az Isten-ben hisznek, hanem a rosszban, a boszorkányokban is. Nem esoda, közülök való emberekkel történtek csodálatos, hátborzongató dolgok. Nem él már Öreganyó Jóska, de fenmaradt az ő boszorkányokkal való találkozásának az emléke. Szegény juhász volt ő kelme a Gyürky-féle uradalomban és sok bút okozott neki, hogy olyan drágán adják a dohányt. Mikor egyszer megint panaszkodott Kismihá Péter-nek, ez nevetve kérdezte tőle, hogy úgye szeretne olyan zacskót, a melyikből sohasem fogyna ki a dohány. „Lám énekēm má nagyobb kívánságom vóna, olyan bugyilláris vóna jó, amēlyikbe mindēg pézt tanánēk.“ „Hát a sē vóna rossz“, hagyta helybe Jóska bátya „ēgy a bajónk, mondanēk én valamit. Ha az Isten nēm aggya mēg a kívánságonk, kérjük az ördögtő. Mēnnyünk ki a kērēszt útra, maj arra taná gyünni valaki, a ki mēhallgattya a kērēsonk!“ Úgy is tettek. Annak rendje-módja szerint karikát húztak maguk körül, hogy azon át nē léphessen a rossz, aztán nagyot fohászokdtek: „No Jezusom segí mē!“ Már hajnal felē járt, mikor megúnva a hiába való várakozást, nagy morogva haza indultak. „Tudom má én mē jártonk hijába“ — szólalt meg az egyik, „máskor ne hijjuk a Jezust segicsēgre“. Bezzeg sikerült is ilyenformán a dolog. Éjfel után egy fél órával olyan zörgéssel jött a sárosban egy négylovas hosszú szekēr, mintha kikővezett úton robogna a kocsi. Még ilyen csodát! Ennyi asszonynépség egy csomóban. Tótok voltak tán, de az ábrázatjukat nem lehetett látni, mert a fekete kendő mindeniknek a szemére volt húzva, aztán nemcsak a kocsiiban szoroskodtak, hanem jutott közülök a szekéroldalra, ló hátára, ló farára, de még a fülére is. A furesa társaság megállott előttük: „Mēg lēs a kívánságtok, ha keresēl tē ēgy olyan fekete macskát, a melyikēn ēgy szá fehér szőr sē lēs, tē mēg fehér toll nēküli

fekete kakast“ — biztatták még a szepegő két embert, aztán tovarobogtak a vak éjbe. Nosza szaladtak haza s még a hideg is kilelte őket ijedtségükben, de azért szorgalmasan kezdték keresni a kívánt állatokat, de sajnos!.. hiába.

Ferkó Ferencz talán ma is élő ember még. Mikor reá mutat örökre behunyott balszemére, mindjárt kész elmondani a vaksága történetét. Csupa kíváncsiságból olyan helyre botorkált egyszer, a hol a boszorkányok szoktak találkozót adni egymásnak s két asszony amúgy hevenyében pányvát vetett a nyakába s ő meg úgy repült velük, mint a madar, vagy még annál is sebesebben, mert talán egy percz sem telt bele, már a harmadik határban levő „kis erdőben“ szállott le velük. Egy nagy kastély állott ott akkorra, fényes ablakkal. Oda mentek be az ő asszonyai. De először hátra kötötték a kezét és szigorúan megparancsolták neki, hogy vissza ne merjen nézni. De mikor két undok kígyó szopta hátulról nevetlen ujjait és a fájdalom belenyilallott egész testébe. Nem tudta megállani hátratekintett, de kapott is egy olyan pofont, hogy menten kifutott az egyik szeme. A viláért sem mert volna még egyszer visszanézni, mert bizony a másik szemével sem látott volna többé semmit ebből a világból.

Beszélnék még arról a lakodalomról is a faluban, a melyikben nagyon megszemjastak egy kis jó borra. Felkapja hát magát hirtelenében két asszony, felnyergel két fekete macskát és mikorra a cigány a vacsorát elvégezte, meg is jöttek már egyenesen Tokajból.

A babonásokat, bűbájosságokat, az úgynevezett „jeles napokon“ üzik: Lucia napján, karácsony böjtjén, Szilveszterkor, fekete szombaton, nagypénteken vagy Szent-Iván éjjelén. A rossz lelkekben különben annyira elterjedt a hit, hogy a boronát azért hagyja mindenki bátran kint a földön éjszakára, mert úgysem mer senki azokhoz nyulni, tudván azt, hogy a rossz lelkek azok alatt tanyáznak. Csak az bujik alája, a ki boszorkányságot akar tanulni és ott csakugyan meg is hall mindent, a mit csak akar. Bizonyosan valami babonamaradvány az a szokás is, hogy a halottat mindig a mestergerenda hosszában terítik ki.

A gyógyítás, kuruzslás is eléggé ki van fejlődve és az ilyen bűvös cselekedeteknél az a fő, hogy mindent „visszakézből“ kell csinálni. Az érdemes kántor a saját tapasztalatát mondja el és csodálkozva kezeskedik a kuruzslás sikere miatt. Egyhetes szopós borjuja egyszerre csak nem kívánja többé a csecset, pedig bizony az ilyen gyöngé kis állat könnyen elpusztul ám. „Sohasé féjjén kend kántor uram, tudok én az ellen orvosságot. Sümme baja annak a bornyúnak, minthogy méverték szemvej. Márcson be egy sēpröt moslékba, oszt frēcskolja még vele visszakéző, olyan egészséges lész, mint a makk.“ „Nēm az annak az igazi orvossága“, — véli egy másik, — „elő köjj venni négy üszög tyüzet, bele tēnyi vízbe, osztán mongya azt, hogy: ember, gyerek, asszony, lyány szemveőj verté mé a bornyumot. Ha szemveőj van méverve, akkor a tyüz a fenekire mēgy a víznek, hogy ha más baja van, akkor félő marad, azután a vizet öncse három ajtó sarkára, mēg a bornyú fejire visszakéző, hát nēm lész sēmme baja“. A kántor uram megfogadta ezt a tanácsot, ártatlan szer, ha nem használ, nem is árt meg és íme a borjú csakugyan azonnal jobban lett.

Ilyen ártatlan kuruzslással mulasztják el az újszülöttről az anyajegyét is. Ilyenkor egy jegyben járó leány beül a szövöszékbe, a bélyeges kisedet meg

kiviszi az anyja az ablak alá. Mikor javában csattog a szátva, beszól az anya a leányhoz: „Miesinász?“ „Szövök!“ „Mit szösz?“ „Jegyét!“ „Nekem is van egy jegyem, szödd be!“ „Há gyűjjék be, maj beszövöm.“ Azt mondják, hogy rövidesen el is múlik az anyajegy a kis testről.

Hogy a vázlatos jellemrajzot kiegészítsem, legközelebb néhány ballada változatot és mesét fogok még közölni, úgy a mint azokat a gergei palóc a saját észjárása szerint átalakította.

Dr. báró Nyáry Albert.

NÉPKÖLTÉSNET ÉS NÉPZENE.

Marosszéki dalgyűjtemény.

(Negyedik közlemény.)

36. Édes anyám, ha béjő Vásárhelyre ...

Lassú csárdás. ♩ = 100. M. M

(Kibéd. Marosszék.)

1. É - des a - nyám, ha bé - jő Vá - sár - hely - re,
A ka - szár - nya ab - la - kán te - kint - sen be!
Ott lát en - gem ü - veg a - latt le - zár - va de le - zár - va,
A bör - tön - nek ső - tét á - ris - to - má - ba.

2. Nézz ki boka a kaszárnya ablakán,
Ott sétál egy kökény szemű kis leány;
Kék a szeme, szemöldöke fekete, de fekete,
Édes anyja de kedvemre nevelte.
3. Édes anyám, mért szültél a világra,
Kilencz fontos ágyu gujó számára?
Kilencz fontos ágyu gujó megtalál, de eltalál,
Azt se mondom, voltál-e édes anyám!?¹

Példa e dal szövege és dallama arra, hogy a néplélek is napvilágra hoz bányadt, szintelen termékeket, akár csak a műköltő. Szöveg és dallam ismert motívumok unalmas ismétlése. Egyetlen érdekessége zeneileg, hogy minden dallamsor az alaphang harmadán kezdődik; ez mutatja népi voltát is.

¹ V ö. Ethnographia, 1901. évf. 364. l.

37. Császár körte nem vadalma.

Mérsékeltén. ♩ = 72. M. M.

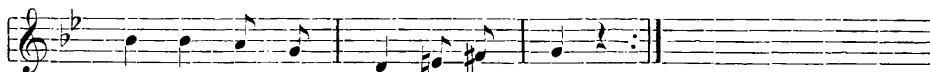
(Kibéd. Marosszék.)

1. Csá - szár kör - te nem vad - al - ma, Ár - vá - ból lesz

jó ka - to - na. Ár - vá - ból lesz jó ka - to - na,

Mert nincs an - nak párt - fo - gó - ja.

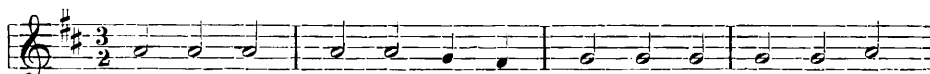
2. Etéd falva szép helyen van,
Mert a templom mellette van,
Köröskörül arany csipke
Rászállott a bús gelicze.

3. Ha én bús gelicze vónék,
Rózsám ablakára szállnék ;
Ott is csak azt turbékolnám :
Ébren vagy-e kedves rózsám ?

4. Ébren vagyok, nem aluszom,
Most is rólad gondolkozom.

— — — — —
— — — — —

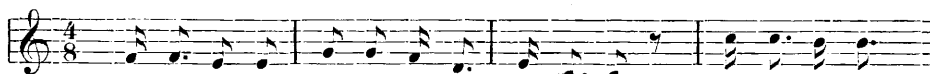
Ezt a közönségesen ismert régi dalt az összehasonlítás kedvéért vettem fel a többi nagyobbára újabb keletű katona-dal közé. A mult század 80-as éveiben nagyon divatos volt, a melyre mindenféle tárgyú szöveget ráénekeltek ; ma is szeretik és éneklék. Szövege arra mutat, hogy valószínűleg az általános katonai kötelezettség előtti időből való. Különös és minden eddig ismerttől elütő a $\frac{2}{4}$ és $\frac{3}{4}$ ütem összekeverése. A nélkül, hogy bármiféle következtetést is mernék vonni, ide jegyzem a nem rég felfedezett, XVII. század közepéről való, Kajoni codex 138b. lapján található „Változó táncz“ első részét :

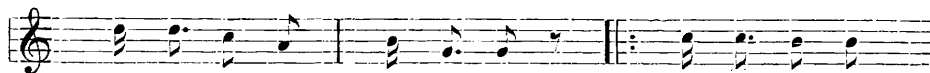
38. Ferencz Jóska azt írta a muszkának.

Lassú csárdás. ♩ = 116. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Fe - rencz Jós - ka azt ír - ta a musz - ká - nak So - roz - za be

a le - ányt ka - to - ná - nak. De a musz - ka

20*

azt ír - ta a le - vél - be, le - vél - be de le - vél - be,
Nem il - lik a csá - kó a lány fe - jé - be.

2. Édem anyám kiállott a kapuba,
Onnan nézi, hogy a fia katoná.¹
Édes anyám nem vagyok már magáé, magáé de magáé,
Eszteendőre leszek Ferencz Jóskaé.

3. Hunczut orvos, a ki engem vizitált,
Hogy én bennem semmi hibát nem talált;
Nem találja bennem azt az egy hibát, azt az egyetlen hibát:
Fáj a szívem, siratja a babáját.

Megjelent a Nádor Kálmán-féle 101 magyar népdal közt, Palotássy Gy. átírásában és Nádor Gyula neve alatt. Ez utóbbi szerzőségében nem hiszek.² A mi eltérést mutat e két lejegyzés, alig egyéb erőltetett, henyé változtatásnál, a mivel az illető hozzá tulajdonjogot igyekezett magának formálni. — A 80-as években volt divatos, ma ritkán lehet hallani.

39. Házam előtt mennek el a huszárok.

Lassú csárdás. ♩ = 120. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Há-zam e-lőtt men-nek el a hu-szá-rok, É-des a-nyám
én is kö-zé - jük ál-lok; Én le-szek az el-ső szá-zad
sza-kasz-ve-ze-tő, Nem a vi-lág ez a há-rom esz-ten-dő.

Vált. 6. ütem.

Vált. 10. ütem.

jük ál-lok; | Nem a vi-lág

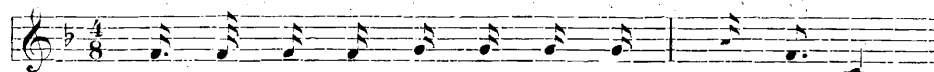
¹ V. ö. Ethnographia, 1901. 365. l.

² V. ö. Ethnographia, 1902. 419. l.

40. Szép a huszár, ha felül a lovára.

Lassú csárdás. ♩ = 120. M. M.

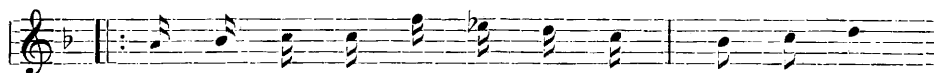
(Kibéd. Marosszék.)

1. Szép a hu - szár, ha fel - ül a lo - vá - ra,

É - des any - ja rá - bo - rul a vál - lá - ra.

Menj el ha - za, é - des a - nyám, ne si - rass,

Ha ha - za méssz, hely - ből le - ve - lét i - rass.

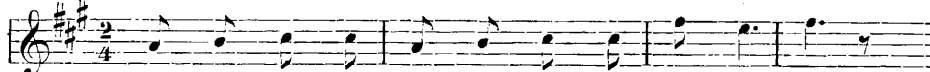
2. Írd meg nekem, hogy a rózsám kit szeret,
Elvár engem három évig, ha lehet?
Hogyha engem három évig el nem vár,
Holtig borítsa bé a sötét homály.
4. Kapitány úr, aj de szilaj ez a ló,
Talán nem is réguta alá való;
Én felülök, még ha eldob se bánom,
Huszár vagyok, nem szabad reterálnom.
3. Nincsen nekem egyebem egy pohárnál,
Abba sincsen egyebem egy rózsánál,
Arról iszom én a vizet szüntelen,
Kis angyalom, mért vagy olyan hűtelen?
5. Kapitány úr, adja ki az új lapot,
Mert én többet szalutálni nem fogok.
Kapitány úr, köszönöm a jóságát,
Adja másnak mind a három csillagát.
6. Öreg huszár kitöltötte idejét,
Zsebre vágja szabadságos kis könyvét,
Büszkén mondja a városi lányoknak,
A csizmámba kapczáznak se húználak.

A dallam régi, melyet felújítottak s a mely a középosztály előtt is megfordult. A szöveg afféle vándorló s nagyobb részét ismertek változata és módosulása.¹

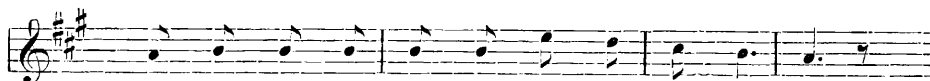
41. Édes anyám, hol vagy az édes té.

Mérsékelt. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

É - des a - nyám, hol va - gyon az é - des té,

A me - lyik - kel ka - to - ná - nak ne - vel - tél,

¹ V. ö. Ethnographia, 1901. 365. l. és a 31. dal 3. szakaszát.

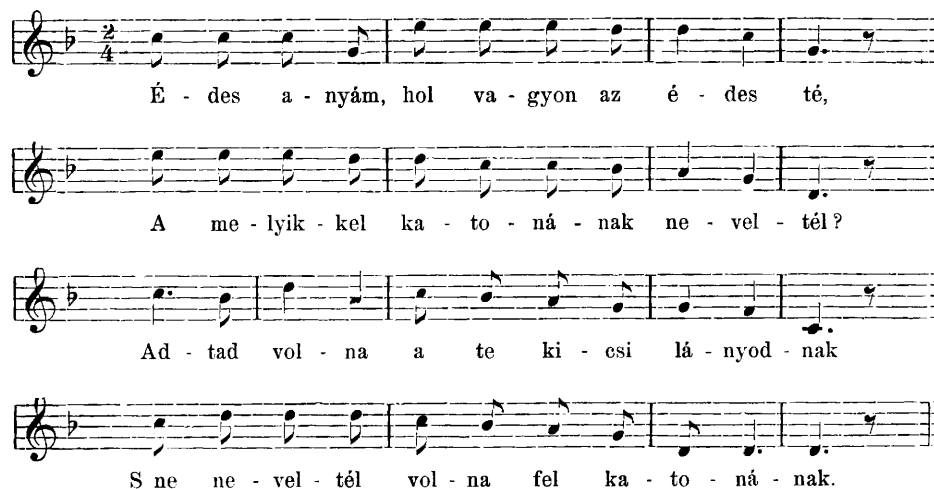
Ad - tad vol - na a te ki - csi lá - nyod - nak
S ne ne - vel - tél vol - na fel ka - to - ná - nak.

E dallam régi, de ma is egyike a legkedveltebbeknek, melyre sok vándor szöveget énekelnek, többek közt az Ethnographia 1901. évf. 365. lapján közötteket is. Hangneme (a párhuzamos lágy hangnemen végződik), dallama (a sok naiv ismétlés és ugyanazon lépcsőfokon időzés), továbbá hangulata, egyaránt a régebbi tiszta népi dallamok típusává teszik e dalt, a minő már aránylag kevés hallható a nép közt, de a mely kevés annál népszerűbb és énekeltebb.

42. Édes anyám, hol vagyon az édes té.

Mérsékelt. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

É - des a - nyám, hol va - gyon az é - des té,
A me - lyik - kel ka - to - ná - nak ne - vel - tél?
Ad - tad vol - na a te ki - csi lá - nyod - nak
S ne ne - vel - tél vol - na fel ka - to - ná - nak.

Íme, ez a szöveg már a harmadik dallammal került össze.¹ Egyaránt mutatja szövegnek is, dallamnak is a nagy népszerűségét. Arra is példa azonban, hogy a vándor-szövegek felvétele nélkül alig lehet bármikor is rendet csinálni a népköltési gyűjteményekben. E dal zeneileg ugyanabból a fajtából való, mint az előbbi.

43. Édes anyám kiállott a kapuba.

Mérsékelt. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

É - des a - nyám ki - áll - lott a ka - pu - ba,

¹ L. az elsőt: Ethnographia, 1901. 364. l.

Úgy si - ras - sa, hogy a fi - a ka - to - na.
Ne si - ras - son é - des a - nyám en - ge - met,
Men - jen ha - za s ne - vel - je az ö - csé - met.

E dallamnak is lehetetlen megállapítani eredeti szövegét, mivel ráénekelnek mindenféle vándorszöveget. E szöveg is a többiekkel együtt megtalálható más dallammal az Ethnographia 1901. évf. 365. lapján. E dallam zeneileg ugyanabból a forrásból való, mint a két előbbi.

44. Ha meghalok idegen országba.

Lassan. ♩ = 72. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Ha meg-ha-lok i - de-gen or - szág-ba, Még a se lesz,
a ki meg-si rat-na; Meg-si-rat-nak az é - gi ma-
da-rak, El-te-met-nek az er-de-i va-dak.

2. Nincs szebb virág a bazsarózsánál,
Nincs szebb legény a Fridrik-huszárnál,
Ha felül a paripa lovára,
Hej, sok kis lány sirva néz utána.

3. Túl a pusztán meszeletlen csárda,
Abba mulat hat huszár bújába,
Arra megy a huszárok káplárja,
Kérdezi, hogy ki van a csárdába.

4. Véres kardot látok az oldalán,
A csárdából most jött elő talán.

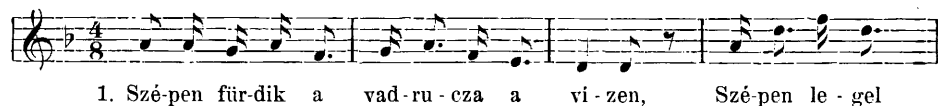
— — — — —

Bár határozott e dal időmértéke, erősen hajlik a rubato felé. A szöveg, úgy látszik, valami balladafélébe megy át.

45. Szépen fürdik a vadruca a vízen.

Lassú csárdás. ♩ = 108. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. Szé-pen für-dik a vad-ru-cza a ví-zen, Szé-pen le-gel

az ö-kör a ré-ten; Szé-pen szól a cser-gő a nya-
ká-ba, Meg-sza-ba-du-lok ba-bám nem so - ká-ra.

Vált. 10. ütem.

Mi - nek is vár-tad el

2. Megszabadulok s meg is házasodok,
Azt veszek el, a kit én akarok,
Te meg babám keress más szeretőt,
Minek is vártad el a három esztendőt!?

Érdekes e dal 1. és 10. ütemében a szöveg és dallam ritmusának egyezése : a magára élvezhetetlen szöveg-ritmus a dallammal együtt legalább is megjár. Ilyen esettel gyakran találkozunk, a mikor t. i. a lehetetlen szöveg-ritmust elfogadhatóvá teszi a dallam ritmusa. — Ugyanezt a dallamot Kolozsvárt így ismerik :

Lassú csárdás. ♩ = 108. M. M.

Ko-lozs-vá-ri to-rony te-te - jé-be Ül egy var-jú
tisz-ta fe-ke - té-be. Az a var-jú, ró-zsám, min-ket
gyá-szol, El a-kar-nak til-ta-ni egy - más-tól.

Pálfalván pedig (Udvarhely megye) így tudják :

Lassú csárdás. ♩ = 108. M. M.

1. Hej, a-zér' a mér' be va-gyok so - rol-va, Ne félj ba-bám
nem ma-ra-dok o - da; Ha - za jö - vök há-rom esz-ten-
dő-re, Hej, ad-dig se légy más-nak sze-re - tő - je.

2. Hej, azér' a mér' szegén legén vagyok,
 Kilencz kis lány szeretője vagyok,
 A tizedik el van tőlem zárva,
 Hej, kék-liliom gyászos koporsóba.

E három változat közül szinte országosan elterjedt a kolozsvári, legszebb a pálfalvi s legkezdetlegesebb a kibédi. Hogy a nép változtató kedvén kívül mi egyéb hozta létre e három dallam eltéréseit, nehéz megmondani. Mert a lelőhelyek (Kibéd, Pálfalva, Kolozsvár) nincsenek is olyan nagyon messze egymástól. Kibéd Kolozsvártól földrajzilag messze van ugyan, de közlekedésileg még közelebb van hozzá, mint a körülbelül 50 kilométerre levő Pálfalva. Annyira, hogy Kolozsvár népi zenéjét határozottan a marosszéki székelyek uralják, a kik annyian vannak itt cseléd-sorban, hogy muzsikás cigányt is minden vasárnapon Marosszékről hozatnak. És mégis a pálfalvi változat áll közelebb a kibédihez. A változatok előállítására mindenesetre nagy befolyása lehetett a különböző szövegnek, kivált ha az 1. és 10. ütem változataira gondolunk; úgyde a pálfalvi változat „Hej“ szócakája, a mely e változatot a kibédihez közel hozza, annyira henye, hogy szinte el is maradhatna. Éppen ez utóbbi tüneményből lehet következtetni, hogy a két változat közül eredetibb a kibédi. De hogy mi összefüggése van ezekkel a kolozsvárinak, ha csak műköltői beleavatkozásra nem gondolunk, egyéb magyarázatát adni nem tudjuk, mint az elűtő szöveget s a nép változtató kedvét.

46. A kibédi nagy hegy alatt.

Lassú csárdás. ♩ = 116. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

1. A ki - bé - di nagy hegy a - latt, Há - rom for - rás á - tok a - latt;

A ki on - nan vi - zet i - szik, Ba - bá - já - tól el - bú - esű - zik.

2. Mer' én abból vizet ittam,
S a babámtól elbúcsúztam,
Úgy elbúcsúztam szegénytől,
Mint az elmult esztendőtlől. | 3. Galiczia közepibe
Van egy kaszárnya építve,
Abba vannak a legények,
Abba búsulnak szegények. |
|---|--|

E szép, lendületes dallam nagyon el van terjedve. Küsmődön Etédre vonatkoztatják s így éneklük: Az etédi nagy hegy alatt, Van egy forrás „titok“ alatt. Székely-Udvarhelyt is lejegyeztem másod kézből a következő dallam-változattal:

Vált. 1.

Vált. 3.

Vált. 6.

A bö - gö - zi nagy hid | Van egy for - rás á - tok | vi - zet i - szik

Ugyanott hallottam a lejegyzett két első szakasz után még a következő szakaszokat:

3. Sárga lábú kis pacsirta,
Ne szállj ablakomra sirva,
Ne szállj, ne szállj oda sirva,
Katonának vagyok írva.

4. Büdös bürök, dohán kóró,
Ne járj hezzám rusnya csóró,
Mer' én hezzám hijába jössz.
Az én ölemben le nem ülsz.

47. Rászállott a fülemile házam fedelére.

Lassú csárdás. ♩ = 100. M. M.

(Kibéd. Marosszék.)

Rá - szál - lott a fü - le - mi - le há - zam fe - de - lé - re,
Nem hall - gat - tam é - des a - nyám sok szép be - szé - dé - re ;
Rá hall - gat - nék, de már ké - sö, mer' el - jött a be - hi - vó,
Hadd el bi - ró, ku - tyá bi - ró, ke - rülj a ke - zem - be,
Be - so - ro - zott ka - to - ná - nak ez a ku - tyá bi - ró.
Mér' so - roz - tál ka - to - ná - nak há - rom esz - ten - dő - re ?!

Lehetetlen észre nem venni e tiszta népi dallam költői hangulatát. Különös, hogy az ismételt második részre új szöveget énekelnek; ha csak nem töredék az a két sor.

*

Végig tekintve e katona-dalokon, mindjárt feltűnik, hogy szinte kivétel nélkül mindenik, nem annyira a katona-élettről s annak fénylő vagy árnyékos oldalairól szól, hanem csak a katona-fiúnak anyjához és szeretőjéhez való érzelmeiről. Azt is láthatjuk, hogy a magyar katona-dal híres sajátsága, az anya iránti szeretet kultusza, mintha kezdene háttérbe szorulni a szerelmi érzés mellett. Az újabb dalokban nem annyira az anyját, mint inkább a szeretőjét sajnálja a sorozatra menő legény. Úgy, hogy e dalok jó részét egyszerűen a szerelmi dalok közé is be lehetne sorozni. Ennek oka ismét csak abban a körülményben lehet, hogy a mint a sorozási évet hátrább és hátrább tették, olyan arányban lett nehezzé és kétségessé a házasodás.

Zeneileg e dalok nem mutatnak fel valami szokatlan eltérést az eddig ismert és ismertett népzenei sajátságoktól. Sőt határozottan érzik az újabb idők jele pl. az időmértékben, a mely majd mind közeledik egyetlen méret felé, a lassú csárdás felé.¹ A közművelődési és közlekedési viszonyok egyformásító ereje tesztet s ugyanezt az erőt látjuk működni az újabb dalok hangnemi és ritmusbeli

¹ Hogy a „Lassú csárdás” jelzés alatt nem a tánczot, hanem csupán az annak megfelelő időmértéket kell érteni, lásd Ethnographia, 1902. 200. l.

sajátságain is. Alig találunk egy-két hangot, mely a közönséges hangorból kitörne s a hol valami szokatlanabb ritmikai képletet hallunk, ezzel együtt a régiesség zamatját is érezzük.

A ki eredeti, ősi sajátságok után kutat, az a legtöbbször hiába is keresgél a rendszeren újabb kori szerelmi és katona-dalok között; ilyeneket sokkal inkább talál az epikai dalokban. Csak az a kár, hogy az újabb kori termelésnek csupán 10 százaléka körülbelül az epikai dal, a többi 90 százalék mind lírai: leginkább szerelmi és katona-dal. Ezzel szemben azonban vigasztaló lehet az a körülmény, hogy míg az ezer és ezer lírai dal számtalan változatával együtt könnyen és hamar kivész az emlékezetből, a csekély számú epikai dal állandóbb is, maradandóbb is.

Seprődi János.

A hajdutáncz szláv szempontból.

Az. *Ethnographia* 1905. IV., VI. és 1906. II. füzeteiben folyó tanulságos polemia visszhangot keltett a tót sajtóban s előreláthatólag polemiát fog kelteni tovább is. A *Slovenské Pohľady* utóbbi számában (T.-Sz.-Márton 1906. XXVI. évf. 6. füz. 370—373. p.) a szerkesztő, *Skultéty J.* ismertette czikkeinket, *Prikkel*, illetőleg *Frenkel* álláspontjához kritikai megjegyzéseket füz. P. tudvalevőleg azt bizonyítja, hogy a hajdutáncz nem magyar eredetű, hanem idegenből, nevezetesen szláv világból átvett pásztor, illetőleg katonatáncz s mint ilyen édes gyermeke a dudának. A dudát is szláv hangszernek tekinti, ellenben hajlandó feltenni, hogy a koboz és a hegedű a speciális magyar táncz hangszerei. Ezt a nézetet czáfolja *Frenkel*.

Skultéty közli mindeniknek eszmemenetét, majd így folytatja: „az ilyen magyarázatok csak bonyolítják a kérdést, de meg nem fejtik. A hegedű általános hangszer, a koboz pedig nem magyar. A magyaroknak tulajdonképen csak nevük van e hangszer számára, mely a szlávoknál, nevezetesen a kis-oroszoknál, maiglan összeforrt a nemzeti étellel. Még a szélső nyugati szlávoknál, a csehéknél is felismerhető e hangszer régi használata így pl. a XIII. századból való festményeken, sőt legrégebb szentírásfordításaik a latin cymbalumot (pl. Paralip. I. 15., 16., 28.) egyenesen *kobos*-nak fordítják. Eredetét tekintve azonban e hangszer nem szláv, a minthogy nem is magyar. Eredete és neve keleten, a turk népeknél keresendő. Hasonlóképen a P. által szláváságnak ítélt duda, bármennyire is elterjedt itten, még neve szerint sem szláv, hanem onnan került, a honnan a koboz”.¹

*Frenkel*nél kifogásolja, hogy *Istvánfíbból* vett idézetét elhomályosítja, mert nem emeli ki eléggé, hogy az ott említett *nostrí opiliones* tót juhászok voltak. Balassa — úgymond — sokat tartózkodott Liptóban; ugyancsak juhász (F. szerint oláh!) volt *Eszterházy* táncza is 1647-ben Pozsonyban. Ennek atyja ugyancsak Liptóban nőtt fel, sógora *Kubinyi László* madocsányi kastélyában, hol bőséges alkalmá volt megismerni a tót pásztorok életét s valószínűleg ott tanulta a tánczot

¹ Érdekes, hogy a duda, mint onomatopoiön szó a legtöbb szláv nyelvben, csak mint többes számú főnév szerepel: *dudy*; hasonlóképen a synonyma: *gajda*, rendszeren *gajdy*. Egyesszámú alakját a nép nyelvében ritkán találjuk.

is. Ezzel azonban, folytatja tovább Skultéty, midőn Frenkel ellen szólok, nem csatlakozom Prikkal véleményéhez, a kinek kétségkívül legdöntőbb bizonyítéka az, hogy a hajduk túlnyomólag idegen elemekből szerveződtek, a mit a doroghi és böszörményi óhitű lakosság maiglan bizonyít. Mindazonáltal a táncz szláv eredete ellen látszik szólani idegen eredetű tót neve: *hajdukovanie, hajdukováň*, pedig alig járják valahol nagyobb virtuozitással, mint a mi tót juhászaink. Mi a tánczot *valaskýj*-nak is mondjuk, a nótá pedig, a melyre járják: *Po valaský od zeme...* mert éppen a juhász étellel nálunk mindenféle idegen, nem szláv, rumun elem kapcsolódik.

Az Ethnographiában polemizáló feleknek jó lenne figyelembe venniök a lengyel nyelv tanuságát is, mert a lengyelek, főleg a tátraiak, sok rokon vonást mutatnak a tótokkal. Ismerik egyebek közt ezt a tánczot is és neve szintúgy idegen *hajduk*, értvén alatta goral tánczot, valami vad magyaros tempóban. (Słownik jezika polsk.) Mert különben náluk a *hajduk*, zsoldos magyar gyalogost jelent, mely csapatok hihetőleg Báthory révén szerveződtek s a XVII. század második feléig maradtak fenn. Tehát a mi tánczunk, mivel a lengyelek sem vallják magukénak, mégis csak összefügg a hajdu névvel. Kérdés már most, honnan került, mikor támadt? A zeneértőknek tanulmányozniok kellene a tótok, lengyelek és oláhok hajdutáncz nótáit“.

Skultéty érdekes megjegyzései kapcsán nem mulaszthatunk el néhány észrevételt. Mielőtt az ajánlott zenetanulmányokra térnénk, meg kell állapítanunk, vajjon az emlegetett: *odzeme, odzemok, pozabučky, hajducký tanec*, mint tót táncz, valóban azonos-e, a mi régi hajdutánczunkkal? ¹ Nem vezet-e félre csak egy-egy figurális hasonlóság, mikor a magyar hajdutáncznak choreographiailag használható, részletes leírását nem bírjuk. Tudnunk kell, mikor merült fel e táncz tótságunk körében? Micsoda változásokat szenvedett az idők folyamán, van-e különbség a solo és a páros táncz között, végül mikép alakul a közvetlen szomszéd szláv népeknél?

Sajnos, a kérdések első fészére kielégítő választ nem adhatunk. A tót irodalomban alig van szó róla, sőt *Braxatoris-Sladkovič*-ig senki sem írta le részletesen, azt a duhaj pásztortánczot, a mit ma hajdutánczunkkal azonosítunk. ² Költői leírását találjuk a Detvan-ban (Nyitra, 1853), de itten csak *do skoku* (szökellő, ugró) a neve; ellenben *Medveczky* detvai monografiája már *hajduchy* (plurális alak) néven említi közelebbi leírás nélkül. ³ *P. Dobšinsky* ⁴ a tót tánczokról szólva

¹ Az ismert *Gerlach*-féle idézet kiegészítéséül szolgáljon még tánczunk bibliográfiájához Schwartner adata: (Statistik d. Königreichs Ungarn. Bd. II. 2. Ausgabe. Ofen 1811. Pag. 499. „Felettből fārasztó, nem ritkán halālos a magyar nemzeti táncz, a mit nem szépen leirt volt a svāb Gerlach I. 1573. évi naplójāban. (Ennél kedvezőbb a Hist.-polit. Journal für die K. K. Erblande. Bd. I. S. 193. rajza.) Ebben a nő teljesen nélkülözhető és a tánc természete szerint ítélve nagyon valószínű, hogy ezt még a baskirok földjéről hozták magukkal. Harisnya és német czipő természetesen nem illik hozzá, de annál inkább a magyar férfiviselet, mely lovaglāshoz igen kényelmes . . . és valóban szép . . . ősrégi szabāsának nyomait még láthatólag bírja. . . .“

² Állítólag 1730-as évekből való ábrázolás, a hirhedt rabló, Jánošik odzemek tánczát mutatja. (Jedlicska, Kiskārp. emlékek. II. 82.)

³ Detva. Monografia. . . . V Ružomberku. 1906. p. 120.

⁴ Prostonārodnie hry . . . a obyčaje slovenské. T. Sv. Martin. 1880. p. 29.

kiemeli, hogy a tót nép nyelvében a táncz, tánczolni, újabb keletű szó, helyette: keringeni, perdülni, játszani stb. járta. Továbbá megjegyzi, hogy a tót nép tánczai rendszeren a gazdasági élet különböző mozdulatait vagy az állatok mozgását utánozzák,¹ idegenből átvett tánczai ninesenek, alább mégis *hajduchovat*, *tancovat* néven, tehát feltétlenül nem tót, nem is szláv néven, az *od zemet* írja le s megjegyzi, hogy ez a legnemzetibb tót játék (táncz).

„Részletező szakszerű leírását, folytatja tovább, másoknak hagyom, kik a mozdulatokat és a figurákat szemléltetőkké tudják tenni... Kizárólag férfiak járják tánczosnók nélkül, leginkább dudaszó mellett. Csipőre tett kézzel indul meg. Feszesen körbe járnak keresztbe szedett lábbal. Hirtelen előre nyújtják az egyik lábat, úgy hogy a másik meghajtott láb ujjain viseli az egész test súlyát, majd feszes derékkal leguggolnak a földre és fállábon fel-fel pattannak mindenkor csak a lábujjakra támaszkodva, míg a másik lábat felváltva ujjával és sarkával fölfelé emelgetik. E közben egyik a másik után kapja a baltáját (valaška), vagy furkós botját (vatrál) megforgatja feje fölött, átugrik rajta, pörgeti a lába között, majd feldobja és esés közben hol az egyik, hol a másik végét kapja el. Sokan egész testükkal magasba ugranak és ha szobában járják, tenyerükkel a padlást verik, csapkodják a gerendákat, majd ismét leguggolva, a földet paskolják vagy tapsolnak. A mozgás mindig körbe jár. Néha egy pillanatra a központba verődnek össze, hogy hirtelen ismét széjjelrebbenjenek. Némelyek balta és bot nélkül járják a tánczot, ezek magas ugrás közben is tapsolnak, ujjaikon élesekét füttyentenek, néhol czigánykereket is vetnek.“

A leírás tehát megegyezik *Prikkel* adataival s ha hozzávésszük, hogy a tót nyelvnek hét neve van e tánc számára a kérdést csaknem eldöntöttnek tartjuk, úgy a miként *Grimm* szótára is tanítja: Heiduckentanz = Slavorum saltatio. Azonban közelebbről vizsgálva az érveket, ezek tarthatatlanoknak bizonyulnak. Mert az elősorolt pseudo-synonymák nem a táncz nevei, hanem kezdő sorai a népdaloknak, a melyekre járják. Ilyen népdal pedig sok van. Az „od zeme“ magyarázatát S. adja, a többi dalt pedig *Dobšinsky* idézett helyén találjuk (sajnos hangjegy nélkül). csupán az idegen „*hajduchovat*“-nak nincs ilyen nótája. Végeredményül tehát a legnemzetibb tót táncznak nincsen tót neve, pedig kétségtelen, hogy felvidéki tót pásztoraink körében nagyon elterjedt.²

Még érdekesebb eredményekhez jutunk, ha a lengyelség körében való terjedését kutatjuk. A közvetlen érintkezés helyén, pl. a Magas-Tátrában, átment ugyan, de a távolabbi részeken elterjedni és a nép belsőbb rétegeibe behatolni nem tudott. Igazolja ezt a különböző vidékek idiotikonja és a lengyel irodalom népmonografiáinak gazdag sorozata. Így, hogy csak a legfontosabbakat említsük, a tiszta lengyelség köréből, *Kolberg* ezt a tánczot még név szerint sem említi, pedig a hajdu nevet a nép nyelvéből sokszor idézi. Előfordul tehát nemcsak katona, zsoldos, zsvivány stb. értelemben, de a mi náluk ritka, még urasági inas értelemben

¹ Állítását a tánczok nomenclaturája valóban igazolja, még pedig nemcsak a tót-ságnál, de még a csehéknél és a lengyeleknél is az elnevezések erre vallanak.

² *Medveczky* írja, hogy a detvai pásztorok Szent Demeter napján az oferás misén ilyen tánczlelésben járták körül az oltárt. A különös ritust: „hajduchmi chodievat“ néven ismerték. (Pag. 185.)

is.¹ Huszonkét kötetnyi adatgyűjteményében, hol százakra menő tánczot, köztük jubász- pásztortánczokat és a régi lengyel tánczokra vonatkozó történelmi adatokat találunk, a hajdutánczcal, de még choreografiai hasonmásával sem találkozunk a tulajdonképeni lengyelség köréből. Hasztalan keressük nyomát a másik gyűjteményben,² a néprajzi folyóiratokban és a táncztörténeti ciklusban.

Csak a lengyelség külső periferiáiban, mint fentebb említettük a magyarsággal való közvetlen érintkezés pontjain, találjuk a hajdutáncz nyomait. Nyomoknak mondjuk, mert annyira eltorzult, hogy még a tót táncznak daliás emlékei is elmosódtak benne. Ilyen pl. a goralok mazurból fejlesztett *zshiványtáncza*,³ az egyszerűbb baltatáncz, mely nevében is csak per analogiam nevezhető hajdutáncznak; vagy a huczuloknak vad ugrádozássá fajult páros táncza a *hajduká*.⁴

Másik solo férfi tánczukban az *arkán*-ban a tánczkiáltás: „*hajduk*“, az előtánczos pedig „*hajdukál*“, mozdulataiban azonban csak jóakarattal lehet ráismerni tót tánczunk figuráira.

Álljon itt összehasonlításként *Witkiewicz* leírásának részlete a *zshiványtáncz*ról, a mit a goralok éppen olyan egyedi, nemzeti táncznak vallanak, mint a tótok a maguk odzemek-jét.

„Csak férfiak tánczolják. Mindenik egymásután kiáll a középre s előbb letüzi a földre ciupaga nevű fokosát s lengyel módon elénekli a maga nótáját a zenészeknek s e közben rákezd a *kis táncz*-ra.⁵ Majd egymásután beállnak a körbe és olyan örjöngő táncz következik, mintha valamennyinek elment volna az esze. Az egészet összetartó egységes ütem határain belül ki-ki a maga leve és kedve szerint rögtönzi változatos mozdulatait és ugrásait. Itt egy szelíd nyurga fiú előbb szorosán összeilleszti lábszárait, csipőre tett kezekkel nagyot szökik állóhelyéből, azután mereven oldalvást esik. Amott az a vörös képű, a kinek arezáról már csorog a veriték, ölnyi magasat ugrik, felhúzza a térdeit, szöktében egyet csap a bokáin s nagy dobbanással a földre toppan. Amaz egy helyben előre hajolva kecsesen tipeg, mintha csak lábai szépségében gyönyörködne. Más oly vad tombolással rúgja a padlót, mintha a sarkait akarná rajta széjjelzúzni. Ez teste egész súlyával leguggol a földre, hogy aztán hirtelen felpattanjon. Az egyik örülten révedező szemekkel tekint a semmibe, a haja égnek áll, dörzsöli a szemeit, hadonáz a feje fölött, mintha a mámor elvette volna az eszét. Valamennyi ordít, ránczigálja egymást, toporzékol, hányja-veti a kezét-lábát. Az egész csoport olyan, mint valami örült sebességgel forgó keréknek a küllői. Kissé csendesedik a zene. A tánczoló mozdulatai meglássulnak, ekkor felkapják fokosaikat, magasra emelik és összeakasztva kampóikat lassú körtánczot járnak, mintha pihenni akarnának. De a hegedüs ismét álla alá kapja hegedűjét, még vadabb ütemben húzza, mint előbb, mire a tánczosok is még féktelenebbül tombolnak, örjöngenek. Kezüik-lábuk

¹ *Kolberg* Lud. jego zwyczaj... piesny i tance. Warszawa—Krakow. 1857—1889. Tom. XIV.

² *Piesni ludu polskiego* Warszawa. 1857.

³ L. Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben. XVI. k. 371. ábrával. Skultéty talán erre céloz?

⁴ L. *Szuchiewicz* Huculszczyzna. Tom. II. pag. 95. Krakow. 1902.

⁵ Aprózott ütemben lejtett mazur.

hadonáz a levegőben, szikrát szór az összeverődött fokos s mindez örült forgatagá gabalyodik. E táncban teljes erejében nyilvánul a gozal nép szenvedélyesége s nem csoda, ha még a legizmosabbak is elhalványulnak az izgatottságtól.“

Ezzé lett a figurálisan egységes és átlagosan ritmikus odzemek, a hajdutáncznak állítólagos mása! Ezért talán közelebb esik hozzá a $\frac{2}{4}$ -es festői, délczeg *krakowiak*, vagy talán a helyenként ugyancsak fokossal, egyedül, de párosan és fokos nélkül is táncolt *kolomyjka*, noha ezeket egymástól mindenütt szorosán megkülönböztetik.

Tovább menve a Pruth mellékén és Bukovinában, szorosabban az úgynevezett Pokucziában jelenleg főleg orosz, másodsorban örmény és oláh befolyás alatt álló nép körében a hajdutánczot ismét megtaláljuk¹ sőt mellette a *voloch*, *woloska*-t

1. ábra.

= *kozak*, *kozaczok*-ot is, de mint teljesen önálló figurális félkörtánczokat, a mi éppen a tót synonyma kapcsolatnak ellenmond.

A lengyel pásztortánczok: a *hordyjanka*, *czabaraska*, *barabulanka*, valamint a magyar származásúnak vallott: *czoban*, vagy *cygan* és *arkan* a tót hajdutáncz-czal még annyira sem egyeznek, mint a goralok fentebb leírt tánczai. Talán közelebb állanak hozzá a kettős: *madziar* (magyar) és az egyes *serpen*, *serbyna* néven ismert lengyel tánczok, mely utóbbiban Kolberg hadi tánczfélét lát. (Taniec junacki, jakoby wojenny.) Ezekre nézve megjegyzi, hogy a *czoban* az orosz, a *serpen* a lengyel nép tánczának mondható.

Külön kell kiemelniük e tánczokat azért, mert *Worobkiewicz*² a *huculkat* és *kolomyjka*-t azonosoknak tekinti, a hajdutánczot külön említve, és történelmi emlékül *Hacquet*-re hivatkozik.³ H. valóban szól a Pokucia lakóinak e csodálatos

¹ Kolberg O. Pokucie. Krakow. 1888. Tom. III. Pag. 7.

² L. Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képpen. XVII. 363., 367. l.

³ Hacquet: Neueste phys. polit. Reisen in der Jahren 1791—94 durch Nördl. Karpathen. Nürnberg, 1794. Bd. III.

tánczáról, sőt képét is adja (op. cit. XIX. Vign. 3., lásd 1. á.), de nevét nem mondja meg, fentemlített synonymáját nem ismeri, tehát eredetéről sem nyilatkozik. Bizonyítékul szó szerint idézem számbavehető részeit:

„Pokucia lakója a tatár, hunn és orosz barbárság keveréke. Tánczaik a magyar és orosz bakugrásokból tevődnek össze, vagy részben abból a körtánczból, a mit az illirek *kolo*-nak neveznek. A legény kezénél fogja a leányt és három vagy hat pár tánczol együtt körbe. A dudás, vagy hegedűs rendszeren a kör közepén ül. Érdekes, hogy noha e tánczot körbe járnak, a kör mégsem zárul, mert mikor a legény balkarjával a leány derekát fogva vele körbe forog, jobbjaiban akkor is fejszét forgatja a leány feje fölött. Hatalmas ugrásai közben fel-fel dobja és ismét elkapja, de ha csak egy pillanatnyira megfeledeznek magáról, a lezuhanó fejsze a leány fejét hasítja szét. . . . De legnevezetesebb ebben a tánczban az, hogy mikor a tánczos csaknem földig guggol és tánczosnőjével békamód ugrándozik, fejszét akkor is nyelénél fogva ölnyi magasba dobálja és ismét fel-fogja. A nagy gyakorlat természetesen ügyessé tesz, mert szerencsétlenségről ritkán hallani és ha baleset történik, az is részegség rovására esik. . . . (p. 34.)“

Ebben a leírásban tehát *huculka*, vagy *kolomyjka* nincs említve.

Mivel pedig Pokucsiának korábbi és későbbi monografusai, tehát az itt idézett *Kolberg* és *Szuchyewicz* a kolomyjkának fentemlített synonymáit nem ismerik, sőt a hajdukát, valamint tánczokat tőle megkülönböztetik, W. adatát a hajduká eredetére nézve csak fentartással fogadhatjuk el. *Kolberg* fentidézett gyűjteményében a III. kötetben van ugyan egy *hajduk* táncz p. 35. (284), melynek hangjegyeit itt bemutatjuk, de nótája a töredékes szöveg tanúsága szerint idegen, a másik *hajdamacka* néven ismert nóta Kossowa, Kut környékéről, tehát ismét határszélről való és módosulata a már említett *czambaraska*-nak. Egyébként W. is beismeri, hogy a Pruth-mellékiekben nincs elég hév, mozgékonyság.

Hajduk pokucki.

Horodenka.

Hajduk.

Kolomyja.

Oj pi - szov - bym haj - du - ka taj né ma - ju

ser - da - ka, ser - da - czy - na po ko - li - na

taj na za - di pry - ho - ri-la pry - ho - ri-la.

Ha most az ethnográfiai adatoktól eltekintve, a lengyel nyelvtörténet példáit hívjuk segítségül, ezek is a fenti állításunkat támogatják. Eredeti jelentésében a hajdu szó elválhatatlan a magyarságtól. Akár katonát, akár marhahajcsárt jelent, ennek nemzetisége mindenkor magyar. *Linde* nyelvtörténeti szótára szerint a magyar hajduk legelőbb Zsigmond Ágost idejében jelentkeznek Lengyelországban, még pedig Báthory István erdélyi segédcapatai sorában. Könnyű gyalogosok voltak ezek, övbe dugott baltákkal¹ és puskákkal fegyverkezve.² Báthori alatt már önálló csapatokat képeznek s mint ilyenek megmaradtak tovább is, mikor a hajdu már megszűnt név lenni, elvesztette nemzeti vonatkozását és általánosító fogalomná lett, mert igen szabad foglalkozást jelentett: pl. a horvát eredetű „*miles confiniarius levis armaturae*”-ből idefent csakhamar *praedo*, *latro* lett, de nemesak átvitt értelemben, mint pl. a délszlávoknál, sőt részben nálunk is, hanem valódi jelentése szerint. Más vidékeken a csavargó (nomades) csapatokat mondták hajduknak, kik a többi csavargóktól abban különböztek, hogy házikóikat (male chalupki) kocsikon magukkal hordták. Rendszerint Erdélyből, Magyarországból és Moldvából jöttek. Később zsoldos csapatokká szerveződtek, de régi fegyvereiket már elhagyták és kopjakkal harcoltak.³ Más magyarázat szerint: a lengyel kozákok olyanok, mint a magyar hajduk, vagy a dalmát uskok-ok. Ekkor már a rossz hírben álló szabad csapatok, a Kárpátok rentegeiben bujdosó haramiák is, hajdu néven szerepeltek és így a goralkok „zsviványtánca” némileg érthető névvé lesz.⁴

A hajduk nyersesége általában közmondásszerű, miért is lengyel vagy ruthén nyelven a *hajducki* a XVII—XVIII. században éppen nem hizelgő jelző. Rokonszenves általában nem lehetett a név, elég utalnunk a szláv nyelvek hajdura vonatkozó

¹ V. ö.: A lengyel követség bevonulása Rómába 1633-ban, (Szendrey: Magyar viseletek. 19., 85—86. l.) mi az oláhoknak mondott balta használatát még a XVII. századra is megerősíti. A későbbi időkre nézve pedig tudjuk, hogy gróf Forgách Simon instrukcióiban gyalogsági fegyverül a baltát pártolja — az valaska pedig sokra jó. — (Thaly: Tanulmányok a Rákóczi-korból. 238.)

² Hihetőleg innen maradt az ukrainai kozákok maiglan élő elnevezése a karabélyforma puska számára: hajdufegyver.

³ Ez az adat homályos, ha csak fel nem tesszük, hogy a *nomades* sátoros cigányok voltak, a kik ellen ugyanakkor (1760), mivel nagy csapatokban fegyveresen jártak — *turba sclopcis et frameis provisá* — a lengyel és magyar hatóságok alig tudtak védekezni. Haydin I. Felvid. cigányok. Pozsony. 1888. Pag. 20.

⁴ Talán ebben leli magyarázatát a csupán morva-tót nyelvre szorító „valasky tanec” is, a mit e szerint helyesen nem oláh, nem is juhász, hanem zsviványtáncznak kellene nevezni a goralk synonyma nyomán és a cseh-morva történeti adatok alapján. (L. Ethnographia, 1904. 256. l.)

közmondásaira és szálló igéire, mert a kinos robot napjaiban ismét az egyenruhás urasági hajdu adta a „mogyorókenőcsöt“. . . . Ezért ha valahol hajdutánczról van szó, azt nem kell mindenáron „a hajduk tánczának“ vélni és benne feltétlenül hajdut keresni, mert esetleg valami szilaj fegyvertánczról, vagy csak duhaj ugrándozásról lehet szó. Vallásra, nyelvre, nemzetiségre, közelebbi adatok nélkül a hajdu névből következtetni nem lehet.

Hasonló eredményhez jutunk, ha a cseh szakirodalmat vizsgáljuk. *Zibrt* táncz-történeti monografiája a hajdutánczot csak a hazai tótság köréből említi, de Dob-sinszky bemutatott részletén kívül többet nem mondhat,¹ kimerítő forrásműveiben történelmi emlékét nem találja. Ez tehát nemcsak a jelen időre szól, mikor a valódi népdal, népzene és ezzel kapcsolatban a táncz még az olyan zenekedvelő népnél, a milyen a cseh, már kiveszöben van, de a *multra* is. *Vycpalek*, *Hajný* stb. által felélesztett és leírt cseh nemzeti tánczok sorában a hajdutánczoknak nyomát sem leljük. *Helfert*, *Hostinsky* nem is említik saját gyűjtéseik között,² sem az eredeti, sem az átvett, milyen pl. a „*maďar, husár*“, tánczok sorában nincs helye. A *Český Lid* cikksorozataiban, a hol ki van merítve a cseh nép, beleértve Sziléziát is, összes tánczkincse az eddig látott synonymák egyikét sem találjuk.

De megvan részben most is, emléke pedig fenn él a morvaországi tótság és az úgynevezett valachok földjén, az egykori *Forgách*, *Pázmány*, *Illésházy* birtokok területén, tehát ismét a közvetlen érintkezés és a magyarországi telepések helyén. A hajdutáncz, mint ilyen, kiveszett ugyan, de él *odzemek* alakjában, főleg a juhászok között, jelenleg már csak a miavai cigány czimbalmosok jóvoltából. Torzulásai a *valašsky = starodávny = zachodzeny* tánczok és tovább ennek hatása alatt keletkezett *danaj, starosvetská, koulaná = vrtená* néven ismert nemzeti táncz, melyre majdnem minden népdalukat lehet énekelni, lévén minden régi táncz a népdal ritmikái megtestestülése. Példaképp bemutatjuk itt a „*Bystra voda vylela*“ kezdetű stb. nótáit a morva juhász tánczának Janáček nyomán:

„Bystra voda vylela.“³

Moderato ♩ = 84.

¹ *Zibrt* Č.: Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dejiny tance. . . V Praze, 1895. Pag. 375. † XXVIII.

² Idézi Waldau közelebről nem ismert táncz-történeti műve.

³ A cseh folyóirat czimbalom-átíratban közli s mi abból vontuk ki az ének-szólámat. Szerk.

Moderato $\text{♩} = 84$.

Ach, těž-ký, těž-ký ten stav man-zěl-ský.

bis

Ezek a cseh-morva táncok azonban oly messze esnek még a tót hajdutáncztól is, hogy Bartoš és ennek nyomán Janáček¹ még rokonságát is tagadják, sőt habozás nélkül kimondják, hogy pl. hanák legény a tüzes „do skoku“-t, tehát a tót hajdutánczot, de még a morva koulánát sem merné eljárni . . . „megrémülne tőle, annyira ellenkezik ez a szilajság az ő szelid természetével, légyságával“ . . .

A hegylakó, túlnyomólag pásztorkodásból élt szlávtság temperamentumbeli különbsége viszonyítva a földművelőkhöz, régóta ismert és sokféleképen magyarázott tény, mely Bartoš nézetét mindenképen támogatja és további bizonyítás nélkül is megfejtí az igazi hajdutáncz szűkebb körű elterjedését. Lelküktől idegen, természetükkel mindenképen ellenkező táncz volt az, mely a vadabbjánál, tehát a pásztorkodó hegylakók között, jól-rosszul megfogant ugyan, de a csendes többséget megragadni nem tudta. Bámulói akadtak mindig, de művelői csak ritkán, már csak azért is, mert az atyáskodó egyházi és hatósági intézkedések „az egészségre ártalmas vad tánczokat“ mindenkor tilalmazták.² De, hogy az ilyen vad táncz, a duda meg a hajdu, a cseh felfogás szerint, valami rokonságban állottak, ezt nyelvtörténeti szótárunk igazolja: hajdu, a ki a dudát fujja . . . így említi egy 1577. évi adat.³ Végül, hogy a szomszédos szláv népeknél a hajdutáncz magyar eredetéről való tudat egykor élénk lehetett, bizonyítja Galaš adata az 1800-as évek elejéről, kinek valach idiotikonjában *hajdukovat* = magyarosan tánczolni.⁴

Párhuzamul a szláv tánczokhoz idézhetjük még a hazai románság tánczát, melyről, mint szláv analogiáról, már Fischer⁵ J. M. is megemlékezett. . . . Man kann diesen Tanz als figurirt und unfigurirt betrachten . . . ohne Weibsleute ist unfigurirt . . . „Siebenbürger Pfeife“ hangjai mellett bot és balta nélkül tánczolja, rendesen szabadban. Sind sie mit den Schlawacken völlig gleichförmig, als deren Landtanz von diesem wallachischen Bergtanze sich nur darin ausgezeichnet, dass slowakischen einer von den Tänzern öfter nacheinander und höher in die Luft springet . . . Doch besinne mich auch bey den Hornacken im Trentschiner Komite einen Solotanz gesehen zu haben, welcher diesem wallachischen noch weit ähnlicher war. A tánczot szerinte *Kataneshti*-nek mondják . . . oder *Soldatisch*, weil vor Zeiten die Bergbauern grösstentheils Soldaten waren . . . A tánczot szerinte mérsékeltlen lassú $\frac{3}{4}$ ütemben lejtik.

¹ Osnovy hudebny lidovych tancu. Český Lid II. 501.

² Český Lid. VI. 235.

³ Gebauer: Slovník staročeský Seš. 10. pag. 9.

⁴ L. Český Lid. XV. 4. 265.

⁵ Beschreibung der vorzüglichsten Volksfeste, Spiele und Tänze der meisten Nationen. Wien, 1799. Bd. II. Pag. 121.

A rendelkezésünkre álló forrásművek alapján feltártuk hajdutáncunk kapcsolatát, vagy legalább vélt rokonságát a közvetlen szomszédoknál, mind a mellett nem tartjuk a kérdést ezzel végleg eldöntöttnek. Az eddig felhozott adatok csak azt mutatják, hogy a hajduság határainkon túl épp oly tág és változó elnevezés volt, mint idebent, azaz mellékértelmet, más és más jelentést nyert a kor és a viszonyok szerint. Tagadhatatlan, hogy a hajdu gyűjtő név alatt ismert emberanyag odakint sem volt mindenkor egységes és ha a tarka csapatoknak volt valami speciális tánczuk, bizonynyal másképp lejtette azt az erdélyi magyar, mint a horvát és másképp a tót, mint a moldován, mert táncban még több az egyéniség, szabadság, mint a zenében. Tudjuk, hogy e mellett a temperamentum-különbség a közvetlen átvételt még a szomszéd rokon népek közt is megnehezíti. Példa erre a lengyel *krakowiak*, mely a csehekhez csak a napoleoni háborúk idején ment át és népszerű táncnak még most sem mondható. Körülbelül ez az eset a hajdutánczozal is, mely ha valahol megfogant eredeti nevéen él tovább és miként a multban is, csak egy-egy osztályra szorítkozik. Azt mondhatjuk, hogy kizárólag az állattenyésztő vidékek sajátja, a hol a földművelést a legújabb időkig elhanyagolták, sőt talán öntudatlanul megvetették, mert jelenleg is végső refugiumát a hegyi pásztorok közt találja. Ilyenfajta táncza tehát minden pásztorok népeknél lehetett s a pásztorokból szervezett hajduk talán csak új tartalmat adtak a hanyatló, kiveszőfélben levő táncznak, mikor azt a reformáció tánczüldöző szigora közepette fentartották. A mai tót *odzemek* klaszszikus hazája kétségtelenül azokban a megyékben van, a hol „Boeckay angyalai” — így emlegetik a tót krónikások is a nem áldott emlékü hajdukát — megfordultak és a néppel, már úgy a maguk módja szerint érintkeztek.

Nyilvánvaló tehát, hogy Skultéty nézete a táncz átvételét illetőleg igaz. Nem vallják magukénak a tótok, nem a lengyelek, a cseheknél pedig jóformán ismeretlen. Ha egységes szláv eredetű, miért szorítkozik csak határaink mentére, miért van idegen, mondjuk turk, tehát inkább magyar, mint szláv hangzású neve? Az eddig bemutatott példák nyomán könnyen támadhat az az észrevétel, hogy a mai táncznóták inkább szláv, mint magyar hangzásúak. A kifogás igaz lehet, de mitsem bizonyít, mert az átvevő nép az eredeti nótára és még inkább a tánczra a hosszú századok alatt annyira rányomta a saját egyénisége bélyegét, annyira átalakította speciális izlése szerint, hogy ma bizvást mondhatja tulajdonának. Összehasonlítva például szolgálhat a bukovinai románság *ungureanea*, *unguresca* táncza, szembeállítva a morvák közül említett *mađar*-ral. Mivé lett az egyazonos anyag a két különböző népnél!

Még az sem lehet abszolút döntő érv, ha a táncznak már évszázadok előtti differenciálódását lehetne konstatálni az egyes népek vagy országok szerint. Hiszen láttuk, hogy egy-azon időben járták nőekkel és egyedül, fegyverrel, karddal, bottal, baltával, vagy a nélkül. Evolúciója menetét, vagy csak egyidőre szorítkozó szabályait nem ismerjük; ennél fogva a zenetanulmányok első feladata a mennyire ez már lehetséges, a rokonnak tekinthető tánczok pontos csoportosítása, figuráiknak choreographiai osztályozása korhűség szempontjából, a zene, mint másodrendű bizonyíték csak azután következik.

Végül még egy kitérést Skultétynek a nagyközönségben könnyen félreérthető megjegyzésére. Kérdés ugyanis, vajjon az úgynevezett rumun elem a szláv juhá-

szat terminológiájában valóban rumun-e? Ma úgy látjuk, hogy mennél tovább foglalkozik vele a szláv nyelvészet, annál inkább halványul a rumun hatásba, a közvetítésbe vetett régi hit. A cseh *Pastrnek*, a lengyel *Malinski*, az orosz *Florinszkij* és magának *Skultéty*-nek tanulmányai óta a kétes eredetű szók száma talán 15-re szállt alá. Mit bizonyít tehát az idézett „Po valaský“ — valach, juhász módon — kezdetű nóta? A tót kryptadiában hihetőleg benne lesz ennek másik variánsa: Po juhásský, po valašský. . . . Tehát ha az egyik érvet szolgáltatna a rumun elmélet mellett, a másik magyar (?) származást bizonyít.

Ezért nem várhatunk sok eredményt az ilyen egyoldalú bizonyítástól, milyen a zene vagy a tánczok pusztá nomenclaturája. Addig, amíg sok tárgyi bizonyíték, elegendő, hiteles történelmi részlet nincs kezünkben, a hajdútáncz és a vele összefüggő kérdések kutatása meddő marad, mert az eddigi adatok a csoportosítás szerint egymást támogatják, vagy egymásnak ellene mondanak, de a tárgyra elegendő világosságot nem vetnek.

Ernyey József.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Levél a szerkesztőkhöz. Tekintetes szerkesztőség! Minthogy tudom, hogy az *Ethnographia* közönsége körében nagyon-nagyon csekély számban vannak, a kik assziriológiával vagy sumérológiával foglalkoznak, nem óhajtom a folyóirat hasábjait igénybe venni, hogy Galgóczy János úr cikkére ellenvéleményt mondjak. Nem akartam többé reflektálni *alapjukban* téves fejtegetéseire, melyeknek kiinduló pontját s mozgató rugóját utolsó cikkében ő maga is — persze nem komolyan, hanem inkább a vértanuságra kész átszellemültség pose-jával — „mániá“-nak tartja. Nem vitatkoznám tovább, ha Galgóczy úr megőrizte volna előző cikkeinek tárgyilagoságát s nem tért volna a személyeskedés terére. Ezért szükségesnek tartom a magyar tudományosság érdekében megjegyezni a következőket:

1. Galgóczy úr szememre hányja, hogy *un* ékjegynek *matu* vagy *kalamu* = ország jelentést adtam, holott az „csupán *nīsu* = emberek, nép jelentéssel bírt“; tessék megnézni a *Cuneiform Texts XI.* kötetének 7. lapján a K. 7622 (reverse) 10. sorát, ott meg méltóztatik találni az *un* = *ka-lam-mu* egyenletet; de méltóztatssék csak megnézni *Delitzsch, Assyrische Lesestücke*, 4. kiadás 98. lapját (ezt jól ismeri Galgóczy úr, hiszen utolsó cikkében idéz is belőle) s a S.^b 246. sorában megtalálja ugyan az *un* = *nī-su* egyenletet, de a 247. sorban (tehát közvetlenül alatta) ez is áll: *ka-la-ma* = *un* = *ma-a-tu*! Engedelmet kérek, Galgóczy úr, de a ki mázsás bizonyítékot akar fejemhez vágni, attól megkivánom, hogy legalább egyetlenegy sorral tovább is lásson.

2. Galgóczy úr „kénytelen“-nek érzi magát arra, hogy nekirontson szófejtésnek, melylyel *bilu* = adó ideogrammját GU + UN összetételével magyaráztam. A ki ismeri *Delitzsch, Die Entstehung des ältesten Schriftsystems* ez. munkáját (s Galgóczy úr ismeri, hiszen idézi utolsó cikkében), annak *nem szabad*, ha komoly számbavevésre tart igényt, oly nyilatkozatot tenni az ékjelek keletkezéséről s későbbi „asszir tudákosok“ szófejtési munkálatairól, mint Galgóczy úr tette, a ki

számtalan tanujelét adta már, hogy Hommel, Sumerische Lesestücke cz. munkáját nemesak ismeri, de arra fel is esküszik, ahol azonban a 9. lapon 101. szám alatt ez áll: *gun* = *tribut (aus gu und un)*.

3. Galgóczy úr szellemesen gúnyolódik a sokféle értelem felett, melyet a GU[TIK] ékjegy értéke gyanánt soroltam fel. De kérem, az ilyesmit nem lehet kedélyesen tárgyalni. Tessék megnézni a Cuneiform Texts XII. kötetének 10. lapján (a 92,691. számú syllabáris) 40. sorát, a hol *ennek a szóban forgó GU[TIK]* jegynek kišadu, rišan, biltum, ahu ša ameli, ahu ša nâri, idu, napharum, ašaridu, emuku, mâtum és iršutum, egymástól nagyon eltérő jelentések tulajdonítottak; tessék megnézni Brünnow, A Classified list of all simple and compound cuneiform ideographs 3207—3225. számait, a hol ennek az egy jegynek (az összetételeken kívül) tizenkilencz egymástól teljesen elütő jelentése soroltatik fel; tessék megnézni csak Delitzsch, Assyrische Grammatik, 2. kiadásának 9. §-át az ékjegyek nagyon különböző értékéről s akkor aztán tessék szabadon gúnyolódni az asszir-babiloni nép felett, mely egy ékjegygyel sokféle fogalmat jelölt. Úgy látszik, hogy Galgóczy úr sohase foglalkozott *arab* nyelvvel, különben ott megtalálta volna analógiáját annak, hogy egy ugyanazon szó ellentétes fogalmakat is fejez ki.

4. Et nunc venio ad fortissimum. Galgóczy úr cliché-ket csináltatott öt ékjegyéről, hogy a *laikusok* előtt bizonyítsa igazait s épp a kérdéses jegyről azt mondja: „Pedig szavamra mondom, hogy nem magam tákoltam össze, hanem Lugal-Zaggiszi felírásának III. 1. sorában találtam“, jegyzetben pedig elmondja: „Idézi Delitzsch is, Die Entstehung des ältesten Schriftsystems 177. lap“. Erre mindenekelőtt azt jegyzem meg, hogy kételkedni bátorkodom abban, mintha Galgóczy úr „találta“ volna, mert bizonyára meg is mondta volna, hogy hol „találta“, a mi mellett a tudományos irodalomban kissé szokatlan a kitétel, hogy „Delitzsch is idézi!“ Igen, Delitzsch idézi a jelet s meg is mondja, hogy található: „Pennsylv. II. Nr. 87. Col. III. i.“ Tudja Galgóczy úr, hogy ki „találta“ ezt a jegyet? *Hilprecht*, a ki Nippurban felfedezte, kiásta Lugal-Zaggiszi feliratát, melyet kiadott The Babylonien Expedition of the University of Pennsylvania cz. munkájának II. kötetében, 87. számú felirat gyanánt, melynek III. kolumnája a 40. litográfiai oldalon kezdődik. Galgóczy úrnak nem kellett volna restelkednie idézni Hilprechtet, ha tényleg az általa kiadott eredeti feliratban „találta“ volna a jegyet, melyet „Delitzsch is idéz“. Különben ezen Lugal-Zaggiszi-féle felirat jegyeiről maga Hilprecht mondja (bevezetés 40. lap): „A number of signs have a form representing almost the original picture, others have at least a more original form than the inscriptions from Tello even those of Urukapi-na not excepted“, tehát csak „a number of signs“, nem pedig valamennyi, a minthogy nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egyes jegyek originálisabb formában maradtak fenn későbbi feliratokban. De hát tessék megnézni a legelső szaktekintélyt e téren: *Thureau-Dangin*, Recherches sur l'origine de l'écriture cuneiforme cz. művének 57. lapján a 352. számot, hol a *kérdéses jegy Lugal-Zaggiszi korából csak a fejlődés harmadik helyén* van feltüntetve, alakkal, holott az ezt megelőző fejlődés fokán a kérdéses jegy és alakokat mutatott, a melyeken bizony nem látunk egyebet, mint *felfordított nyakas korsót*. De a legjellemzőbb világot itt

Galgóczy úr módszerére az veti, hogy szüntelenül forgatja Delitzsch, Assyrische Lesestücke negyedik kiadását s nem látja, hogy a 124. lapon 80. szám alatt a kérdéses jegy archaikus formája gyanánt, már nem azt a jelet közli, melyet Die Entstehung des ältesten Schriftsystems 177. lapján adott s a mely Lugal-Zaggiszi feliratán (Hilprecht-nél!) fordul elő, hanem a jelet.

5. Végül a dolog érdemére vonatkozólag megjegyzem, hogy e tárgyban folytatott vitánk óta tanulmányaim közben a babilonai Talmud Szanhedrin 25. b. lapján arra az érdekes adatra bukkantam, hogy az uj-perzsa uralom idején Babiloniában az *adókerületek* a folyam-, illetve csatornahálózat szerint voltak beosztva s hogy ugyanakkor az *adószedőt* reš nâru (רֵישׁ נַדְרָאן)-nak hívták, a mi „folyamfőnök“-öt jelent. Tudjuk, hogy országos hivatalok elnevezésében mily konzervatívok a népek s ha a hatáskör némi fejlődését fel is kell tételeznünk, de ebben az *adószedő folyamfőnök*-ben mindenesetre a Guenna = vízügyi miniszter utódját láthatjuk.

Hiszem, hogy ezen érvek után Galgóczy úr nem fogja tovább feszegetni e kérdést, csak azért, hogy minden áron a sumér-altáji rokonságot támogassa. Ez előtt tiz esztendővel, a *A héber-magyar összehasonlító nyelvészet*-ről írott tanulmányomban még magam is azt hittem, hogy van némi alapja a sumér-magyar rokonságnak, de azóta *jobb* meggyőződéshez jutottam s többre becsülöm az *igazságot*, mint holmi délibábos képzelgést.

A sumér kérdésben folytatott kutatás ma már annyira kifejlődött, hogy még azok is, kik hisznek egy valamikor létezett sumér népben és nyelvben, tagadják annak az ural-altáji nyelvekkel való rokonságát, de egyre szaporodik a tudósoknak azon tábora, mely az állítólagos sumér nyelv és kultúra felett is napirendre tért. Természetesen nem lehet a szerint eldönteni a kérdést, hogy mely táborhoz tartozik a többség, de ha az antisumérok soraiban olyan tudósok küzdenek, mint a francia *Halévy, Guyard, Pognon, Boissier* és *Thureau-Dangin*, a német *Jäger* és *Jeremiás Alfréd*, az amerikai *Brinton, Mc. Curdy, Jastrow* és *Price*, úgy legálább is némi tartózkodást kell tanusitanunk a kérdés feletti nyilatkozatokban.

Ezért ha örömmel látom *Simonyi*, A magyar nyelv című könyve 2. kiadásának 58. lapján a jegyzetben, már a mindinkább terjedő téves nézetnek feltartóztatását avval a kijelentéssel, hogy: „tarthatatlannak bizonyult a sumér ékiratok nyelvének az ural-altájiakkal való rokonítása“, úgyde a 15. s köv. l. még mindig teljes határozottsággal szól a sumér (akkad) őskulturáról, holott még csak folyó évi június 13-án bizonyította *Mayer Eduard*, német történész, a berlini tudományos akadémia össziülésén tartott felolvasásában, hogy Babilonia őslakói semiták voltak s hogy azoknak a kulturáját vette át a Dél-Babiloniába betört és letelepült hódító sumér nép.

Kérem azért a tekintetes Szerkesztőséget, ne tagadja meg e soroktól a felvételt s ne nyujtson a közlés megtagadásával segédkezet ahhoz, hogy az Ethnographia olvasói abban a hitben éljenek, mintha már teljesen tisztázva volna a sumér-magyar rokonság.

Ujpesten, 1906 június 25.

Kitünő tisztelettel
Dr. Venetianer Lajos.

*

A szamosujvári örmény múzeumról. A szamosujvári örmény múzeum eszméjéről érdeklődő helyesléssel nyilatkozott ismételten a Magyar Néprajzi Társaság és az Ethnographia is. Talán helyén való és időszerű lehet, röviden számot adni az ügy fejlődéséről és jelen állapotáról.

Jókora késedelemmel a kormány helybenhagyta a múzeum-egyesület alapszabályait, melyekben határozottan kidomborodik az intézet örmény jellege. A múzeum első sorban a hazai örménység kulturemlékeit fogja összegyűjteni. De tevékenysége kiterjed az egyetemes örménységre; ennek veszélyeztetett ereklyéit akarja biztonságba helyezni egy szabad ország örmény jellegű városában. Az összes örménység részéről ez egyúttal hálaáldozat a magyar nemzeti műveltség oltárára, a mely nemzet nagylelkűen kebelére ölelte a százados üldözés után itt új édes hazát talált örmény rajt.

A múzeum érdekében való intenzív propaganda csak a múzeum ideiglenes megnyitása után fog megindulni. A múzeum egyelőre a volt szamosujvári örmény algimnázium épületének emeletét foglalja el, ezzel a beosztással: I. terem: Hazai örmény egyházi és világi régiségek és emlékek, különösen templomi himzések. II. terem: Örmény könyvtár és dolgozó szoba. III. terem: A múzeum által felásatott szamosujvári római castrum leletei. IV. terem: Örmény archivum. A nagy csarnokban lapidarium, örmény érdekű képek és egyéb nagyobb tárgyak.

A nemsokára szükségessé válандó további terjeszkedésre megnyerendők lesznek ugyanazon épület földszinti helyiségei. Az alapszabályok szerint ugyanis az örmény múzeum esetleg vállalkozik a feldult vármegyei múzeum revindikálására és kezelésére is. A nyáron pedig egy nagyobb magyar-örmény expedíció megy Örményországba, összeköttetések és múzeális tárgyak megszerzése végett. Propaganda céljából a múzeum örmény nyelvű értesítőt is fog kiadni. Közelebről megjelenik első évkönyve is. A múzeum-egyesület organuma az „Armenia“ című magyar-örmény havi folyóirat, melyet 20 év óta *Szongott* Kristóf tanár szerkeszt és ad ki és a mely eddig az egyedüli kapocs volt a hazai örmények közt.

Az örmény tárgyakat *Szongott* Kristóf, a múzeum igazgatója, fogja kezelni. A római régiségeket stb. *Orosz* Endre múzeumi ör. A szellemi vezetésben részt vesz *dr. Herrmann* Antal is, a múzeum tiszteletbeli igazgatója. A felügyelő bizottság elnöke *Bárány* Lukács szamosujvári örmény ritusú plébános, esperes-kanonok.

A kormány tavaly 1100, a folyó évben 600 koronával segítette a múzeumot, mely az országos főfelügyelőségnek rendelte alá magát.

A hazai örmények eddig is önként sok igen értékes és érdekes örmény vonatkozású tárgyat ajándékoztak a múzeumnak. Kívánatos volna, hogy hazafias lelkes örményeink itt őriznék meg diéső multjuknak minél több emlékét. Ebből nagy haszna volna a nemzeti kulturának is és különösen a néprajzi tudománynak.

Dr. H. A.

*

Üszely, uszován. (A „*Lófestés a régi magyaroknál*“ cz. cikkhez.) Kóssa György nagyon érdekes cikkében (Ethn. 17:211.) idézi Apor Péter Metamorphosisából az „*uszely-berzsenynyel veresen festett*“ lovakat s megjegyzi, hogy az *uszely* szót nem találta meg a NySz.-ben. Megvan, csak hogy *uszólag, úszován*

czímszó alatt; a szó eredet még ma sem egészen világos. Legelőbb is idézem még a többi adatot, melyet Kóssa nem említ.

„A vadászó helyhez azomban jutának,
Jelül a kopóknak kürtököt fúvának,
Szij- és selyem-pórázra ebeket fogának,
Elsőben is egy párt Ferencznek hozának.
Dervis egyik; farka nagy lompot eresztett,
Törökországi faj, visel kövér testet.
Társa is ily, híják Besliának eztet:
Igen szép mindkettő, *úszován* is festett“.

Gyöngyösi: Kemény János, I. k. 2. r. 35—36. vsz.
(Badics kiadásában 202. l.)

Ez nagyon érdekes adat, mert arról tanuskodik, hogy nemcsak lovat, hanem kutyát is festettek; továbbá hogy ez török eredetű szokás volt: mindkét kutya *törökországi faj*, nevük is török: Dervis és Beslia. — A másik adat szintén innen való (III. k. 4. r. 6. sk. vsz., Badics 318. l.).

„Maga az Olaj bék ezeket vezette . . .
Fejérekék a lova, *úszován* festették,
Igen kedves nála, nem régen szerzették . . .
Ha hallottad hírét amaz rabló béknek . . .
A' volt néha ura ez paripa *kék*-nek . . .²
Visel ennek féke *kék* selyem majczokat . . .
Kék gránát az alja törött aranyának“.

A *kék* és *fejérekék* nem a ló festett színe, hanem a természetes szürkés-fehérnek bizonyos változata. A régiségben a *kék*, *kékszörű*, *almáskék*, *fehérkék*, igen gyakori jelzője a lónak (I. NySz. *kék* alatt).

Aporban két adat is van. Az egyik az említett „*úszely berzsenynyel veresen festett*“ lovak (Magy. Tört. emlékek, Apor. 347. l.) és Cserei Mihály hozzávaló jegyzetében: „*úszólag bársonnyal, veresen festett*“ lovak (464).

Megint érdekes adat van Kemény János önéletrajzában (kiadta Szalay László, 1856), midőn Bethlen Gábor, 1625-ben ült menyegzőjének leírásában ezeket írja: „A hintó előtt való lovak hat, *fejérekék*, igen szép *török* lovak *oroszlány mód*on *úszólag* festettek valának“. Az *oroszlány mód* valószínűleg a színváltozatot jelenti: „*flavus, fulvus*“ (Ethn. 17: 213), vörössesárgát.

A NySz.-nak Faluditól idézett adatai nem mondanak újat: „*úszován* festett habzó . . . tubinmantó“, „XIV. Lajos király képe . . . földig folyó *úszován* királyi palástban“. — Baróti Szabó Dávid pedig, úgy látszik már nem érti a szót: „*Úszón* . . . festett habzó tubin mantó, palást“ s zárójelben, mintegy magyarázatul közbe iktatja: „(úszólag, úszó formán)“; továbbá: „*Úszón* állva festett ló. *Úszóan* festett eb“ (Magyarság Virágyi 1803, Festeni czímszó alatt, 11. és 12. pont, 153. l.). Ő épúgy *úszik* igére gondolt, mint Czuczor-Fogarassy, a kik az *úszován* szót „úszó minőségű“ testnek, vagy „úszó habokkal, hullámzatosan“ értelemben vették. Simonyi és Freckay az *úszován* stb. *úszely* szócsoportot a különféle zuzmókból készülő *orseille* elferdített alakjának magyarázza, különösen gyártására használt zuzmók

¹ Költői szabadsággal felforgatott szórend e. h. az *kék paripának*.

neveinek hatása alatt: *Roccela*, *Usnea*, *Unceolaria*. (Magyar Nyelvőr 20:376, 419, 563). Vajjon közvetlenül az olaszból, vagy a mi talán még inkább valószínű, török vagy délszláv közvetítéssel került hozzánk ez a szó, még eldöntetlen. Erre véleményem szerint csak a festék és festés vándorlásának története adhat választ.

Tolnai Vilmos.

I R O D A L O M.

Suum cuique!

(Néhány megjegyzés Bán Aladár „Osztják népköltési gyűjtemény“ című cikkére.)

E folyóirat 3. füzetében Bán Aladár a *Zichy Jenő gróf Harmadik Ázsiai Utazása* cz. sorozatban megjelent munkámat ismertette. A hosszú ismertetésbe a kisebb botlások mellett nagyobb félreértések, hibák is csúsztak be. Így mindjárt az elején hibás ez az állítás: „Pápaynak főérdeme, hogy *Reguly* jegyzetei alapján sikerült megállapítania *R.* útjának irányát s ez alapon a mindeddig megfejtetlen énekeket fonétikai pontossággal átírta“.

A valóság ez: Az énekek egy részét megfejtettem még ott a helyszínen, megtaláltam azt a nyelvjárást is, a mely leginkább megközelíti a *Reguly*-féle énekek nyelvét, de *Reguly* útjának az irányát s a mi a legfontosabb, az énekek forrását csak jóval később (az utazásom után) állapíthattam meg *Reguly Naplója* alapján, a melyet 1902-ben sikerült felfedeznem a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kéziratárában. Ezt a munkám „Bevezetés“-ében meg is írtam.

Nagy dicsérettel szól *Munkácsi* Vogul Népköltési Gyűjteményének IV. kötetéről, az ú. n. Életképekről. Ezt a gyűjteményt magam is sokra becstülöm, de ne gondolja az ismertető, hogy ilyen népdalok, románczok stb. gyűjtésére nekem nem lett volna „rátermettségem“. Bizony megpróbálkoztam én ezzel is, de csakhamar be kellett látnom, hogy az osztják népköltés ilyenmű termékei igazán kezdetlegesen, mondhatjuk, minden költői érték nélkül valók. Ezt különben *Patkanov* és *Ahlqvist* gyűjteményéből is láthatjuk.

Bán Aladár azonban rendkívül nagy tévedésben van, midőn *Regulyt* is megszólja, hogy nem gyűjtött női énekeket, nem férközött közelebb a nők lelkéhez, már pedig a lírai költészetnek épp ők a letéteményesei. Azt kell hinnem, hogy *Bán* a szóban forgó kötetet nem is látta, mert különben észrevehette volna, hogy ugyanebben a kötetben egy csomó női ének éppen *Reguly* gyűjtéséből származik.¹

Munkácsi nem is csinál titkot belőle, mert a *Reguly* gyűjtéséből származó énekeket *Reguly* eredeti feljegyzése szerint is közli, a kötet címlapjára pedig odairta: „Saját gyűjtése és *Reguly Antal* hagyományai alapján.“

A megrovás tehát igazságtalanul érte *Regulyt*. A vogul-osztják epikai költés

¹ A Felső-Lozva és Szoszva vidékéről közölt női énekek közül *Reguly* gyűjtéséből valók a XXII., XXVIII., XXXI., XXXVIII. és XLII. számmal jelzettek. A Közép- és Alsó-Lozva vidékéről közölt női énekek a XLIV. számú kivételével mind valamennyi *Reguly* gyűjtése. A Pelim és Konda vidékeiről közölt énekek fele szintén *Regulytól* való.

sajátos karakterét először is *Reguly* ismerte föl, itt csak másodsorban kellett volna említenie *Munkácsi* Bernátot.

A könyvem néprajzi vonatkozásait kissé lebecsüli azzal, hogy „újat nem nyújt, kiegészíti azt, a mit *Patkanov*, *Hunfalvy* és *Munkácsi* műveiből eddig is tudtunk“.

Hogy érti ezt? Olvasta-e csakugyan a felhozott műveket, vagy ezt a megjegyzést is csak úgy „gondolom“-ra mondta.

Azt látom, hogy nem olvasta a Magyar Tudományos Akadémia elé terjesztett úti jelentésemet,¹ sőt még a könyvem „Bevezetését“ sem olvasta el, mert különben nem mondaná, hogy „nem ártott volna, ha Pápay, a helyszínén járván, néprajzi adatokat is szerzett volna s ezeket az egyes énekekhez fűzte volna magyarázatul“. Szerztem is. (Olvassa csak el a könyvem „Bevezetés“-ét, abból is megtudhatja.) Bőséges néprajzi adatok nélkül bizony nem tudtam volna megfejteni a *Reguly*-féle énekeket sem. Hogy itt nem adtam jegyzeteket, ezt csak azért cselekedtem, hogy mennél több szöveget adhassak. (Így is kiadatlanul maradt még a gyűjteményem jó *háromnegyed része*.)

Különben is követtem ebben finn nyelvésztársaink példáját. A jegyzeteket könnyen pótolja a szótár.

„A gyűjtemény azonban, mondja odébb, így is igen becses: értékét emeli Pápay *zamos, költői lendületű* fordítása.“ Ebből a laikus könnyen azt érthetné, hogy én kitünő osztják műfordító vagyok. A *Reguly*-féle gyűjtemény *megfejtése* persze csak másodrendű dolog. Hallja csak, mit mondott erre vonatkozóan *Munkácsi* Bernát, a ki valamikor szintén foglalkozott ezzel az ú. n. „hét lakattal elzárt kínos“-csel.

„Ha meggondoltam, úgymond, hogy mily fáradságba került a déli vogul hagyományok megfejtése, a hol pedig a legtöbb textushoz voltak jegyzetek, a hol egy terjedelmes szótári készlet s érthető északi vogul textusok jöhettek segítségemre; ha meggondoltam, hogy az egész vogulságban csak egy Szotyinoval találkozott: kételkedve tekintettem a lehetőségre, hogy a minden magyarázó szó nélküli osztják textusokat megfejteni sikerül“. (Budapesti Szemle, 1889. évf. 60. kötet 405. l.) Erről persze nem tudott az ismertető.

Még egyet. Azt mondja, hogy csak akkor táruul fel előttünk e népköltésnek hamisítatlan szépsége s látjuk a lélektani kapcsolatot, ha másodsor, harmadszor olvassuk őket. Ha csakugyan elolvasta kétszer, háromszor, igazán csodálom, hogy a *pelimvidéki isten medveénekének* a tartalmát így rövidíti: *Polam* folyó torkolatánál húsz házas falu közepén *Nap (vagy Hold) aranyhímes asztal mellett ül*.² Holott az eredetiben ez így van:

„A fehér vizű táplálékos *Polam* folyóm torkolatánál,
húsz házú házas falum közepén
Ég, az én fenséges atyám alábocsátotta
arany tetőrúdú tetőrudas házban ülök,
naphímes arany asztal mellett ülök,
holdhímes arany asztal mellett ülök.“

Kicsoda? A medveünnepet alapító hős, vagyis maga a *pelimvidéki isten*. A kisebb botlásokat talán meg se említem.

Pápay József.

¹ Budapesti Szemle, 1905. évf. 345. sz. 354—395. l.

Néprajzi könyvészet 1905-ről.

(Második közlemény.)

2. Külföldi.

- Der Aberglaube im evangelischen Volke, mit dem Worte Gottes beleuchtet und aus Erfahrungen gekennzeichnet von O. H. (Kleine Bausteine. 7.) Dresden. (8-r. 32 l.) 10 pf.
- Alvensleben, B. v.* Aberglaube und Bauernregeln im Volksmunde. Eine volkstümliche Deutung und Auslegung allerlei Naturerscheinungen und Zufälligkeiten in alphabet. Reihenfolge. Nebst e. Liebes-Orakel mit 32 Karten. Leipzig, Ernst. (8-r. IV, 73 l.) 75 pf.
- Andree, Richard.* Votive und Weihgaben des katholischen Volkes in Süddeutschland. Braunschweig. Ism. Schwarcz Armin. P. Lloyd 20. reg. sz.
- Andree, Dr. Richard.* Die Flutsagen. Ethnographisch betrachtet. Braunschweig. Fr. Vieweg Sohn. (8-r. XI, 162 l.) 2 Mk. 25 pf.
- Andrian, F. v.* Die Altaussee. Ein Beitrag zur Volkskunde des Salzkammergutes. Wien, A. Hölder. Ism. Andree R. Globus 88. köt. 23. sz.
- Anz, Heinrich.* Die lateinischen Magierspiele. Untersuchungen und Texte zur Vorgeschichte der deutschen Weihnachtsspiele. Leipzig, Heinrichs. (8-r. VIII, 163 l.) 5 Mk. 40. Ism. M. M. Lit. Zentr.-Bl. 48. sz.
- Arnold, Fr. Carl.* Das Kind in der deutschen Litteratur des XI—XV. Jahrhunderts. (Diss.) Greifswald, (L. Bamberg.) (8-r. 163 l.) 3 Mk.
- Bacher, Josef.* Die deutsche Sprachinsel Lusern. Geschichte, Lebensverhältnisse, Sitten, Gebräuche, Volksglaube, Sagen, Märchen, Volkserzählungen und Schwänke, Mundart und Wortbestand. (Quellen und Forschungen für Geschichte, Literatur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer, X. Bd.) Innsbruck, Wagner. (8-r. XVI, 440 l.) Ism. Allg. Liter.-Bl. 20. sz. Zz. V. Vk. Zeitschr. f. österr. Volksk. XI, 199 l.
- Balogh Benedek (Barátosi.)* A japánok jelleméhez. Magy. Pestalozzi 23. sz. — A japánok hősi jelleme. U. o. 25. sz.
- Bán Aladár dr.* Képek a finn nép életéből. Néprajzi tanulmány. (Szt. István társulat . . . felolvasó üléseiből. 52. sz.) Budapest, 1905. Szt. Istv.-társ. (8-r. 70 l.) 1 kor. 80 fill. — Ism. Magy. Szemle 22. sz.
- Bán Aladár.* Karjala. Budap. Hirl. 227. sz.
- Bán Aladár.* Karjala népe. Az Ujság. 237. sz.
- Barbarich Eugenio.* Albania. Monografia antropogeografica. Roma 1905. (8-r. 344 l.)
- Baron, Kr. et Wissendorf, H.* Chansons populaires lataviennes. Latwju daines. III, 1. vip. Pétersbourg. (8-r. VI. 638 l.) 10 Mk.
- Bauern-Regeln und Los-Tage. Weisheits-, Wahr- und Wettersprüche der deutschen Bauern. Mit einer Einleitung von Heinz Grube. Aachen. G. Schmidt. (8-r. XV, 79 l.) 60 pf.)
- Beluleszko Sándor dr.* Szakhalin földje és népe. Földr. Közlem. 368—373. l.
- Berdau, Emil.* Der Mond in Volksmedizin. Sitte und Gebräuchen der mexikanischen Grenzbewohnerschaft des südlichen Texas. Globus 85. köt. 24. sz.
- Berg, Dr. Adolf.* Allgemeine Völkerkunde. (Hillger's illustrierte Volksbücher. 27.) Berlin, H. Hillger. (16-r. 80 l.) 30 pf.
- Bergmann, I.* Der Pflug im Sprichworte. Unser Egerland VIII. Jahrg.
- Bilkei Ferencz.* A lappok közt. Magy. Állam 258. sz.
- Boas, Franz.* The Folklore of the Eskimo. (American Folk-Lore. 1904. jan.—márcz.).
- Bohner Heinr.* Im Lande des Fetisches. Ein Lebensbild, als Spiegel afrikan. Volkslebens gezeichnet. 2. Aufl. Basel, Missionsbuchh. (8-r. 228 l.) 1 Mk. 80 pf.
- Branky, F.* Zu den unglücklichen Tagen des Jahres. Zeitschr. f. österr. Volksk. IX. Jahrg.
- Buchner, G.* Beiträge zur „Geschichte der sieben weisen Meister.“ Archiv f. d. Stud. d. neu. Sprachen. 114. Bd.
- ch.* Die Erwerbs- und Berufsverhältnisse der Juden Osteuropas. P. Lloyd 145. sz.

Čurčín, Milan. Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur. Diss. Leipzig, G. Fock. (8-r. III, 220 l.) 5 Mk.

Dahn, F. Die Germanen. Volkstümliche Darstellungen aus Geschichte, Recht, Wirtschaft und Kultur. Leipzig, Breitkopf u. Härtel. (8-r.) 3 Mk.

Dieterich, Albrecht. Mutter Erde. Ein Versuch über Volksreligion. Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. 121 l.)

Drechsler, Paul. Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. II. (Schlesiens volkstümliche Überlieferungen. II.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. XII, 348 l.) 5 Mk. 20 pf.

Dreyer, Dr. A. Die Sendlinger Mordweihnacht in Geschichte, Sage und Dichtung. München, Th. Ackermann. (8-r. V, 79 l.) 1 Mk. 20 pf.

Ehrenreich, P. Die Mythen und Legenden der südamerikanischen Urvölker und ihre Beziehungen zu denen Nordamerikas und der alten Welt. Berlin, Asher & Co. (8-r.) 3 Mk.

Ephraim, Dr. Hugo. Über die Entwicklung der Webetechnik und ihre Verbreitung ausserhalb Europas. Eine ethnographische Studie. (Mitteilungen a. d. städt. Mus. f. Völkerkunde zu Lpz. I. 1.) Leipzig, K. W. Hiersemann. (4-r. VIII, 72 l.) Ism. A. R. Globus. 88. köt. 8. sz. — *Bátky Zs. Múz. Népr. Ért.* 323. l.

Az eszkimók házassága. *Brassói Lapok.* 130. sz.

Euling, Karl. Das Priamel bis Hans Rosenplüt. Studien zur Volkspoesie. (Germanistische Abhandlungen. 25. Hft.) Breslau, Marcus. (8-r. VIII, 583 l.) 12 Mk.

Fényes Mór dr. Bibliai hagyományok egy afrikai vadnépnél. *Az Ujság.* 29. sz.

Festetics Rudolf gr. Emberevők között. Budapest. Ism. Schw. A. Földrajzi Közlemények 257-ik lap.

Festetics Rudolf gr. déli-tengeri útjából. *Vasárn. Ujs.* 31. sz.

Fikri efendi. A mohamedán házasság. *Magy. Hirl.* 224. sz.

Fischer, Dr. Emil. Die Herkunft der Rumänen. 1904. Ism. Kropf Lajos. Századok. 678-ik lap.

Fischer, Dr. E. Die Geissler. (Fürsten und Bettler, Männer und Frauen, Greise und Kinder im Banne der Bussdisziplin.) Bearbeitung von Frz. Unger. (Collection rätselhafter Naturen. VIII. Bd.) München, F. C. Micke. (8-r. 103 l.) 2 Mk. 50 pf.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

NÉPRAJZI HIREK.

György Aladár emlékezete. A Magyar Földrajzi Társaság november hó 15-én tartott ülésén *György* Aladár emlékét elevenítették fel, a ki nemcsak a geográfiai ismereteknek volt évtizedeken át fáradhatatlan munkása, hanem az összes encyklopedikus ismeretek hivatott bajnoka s a Magyar Néprajzi Társaságnak is hosszú időn keresztül alelnöke.

Az emlékbeszédet *Farkasfalvi* Imre mondotta, a ki György Aladárral huszonhárom évig dolgozott az országos m. kir. statisztikai hivatalban, vele a hatvanas években együtt tanult a budapesti tudományegyetemen s közel négy évtizedre terjedő időn keresztül baráti viszonyt tartott fenn

György Aladár székely eredetű család tagja volt; 1844-ben született Huszton, Máramaros vármegyében, a hol atyja, György József, a jeles természetbúvár, tisztifőorvos volt. A fiú eredetileg a tanári pályára készült s egyszerre tanult két öccsével *Ödönnel* és *Endrével* a jogi fakultáson 1866-ban. Ödönt még abban az

évben elragadta a halál, Endréből közgazdasági író vált, majd a földművelésügyi miniszterium londoni tudósítója s miniszter.

A kiegyezés esztendejében György Aladár kiment külföldre s összesen tizenhét félévet hallgatott a bel- és külföldi egyetemeken. Utazott Németországban, Franciaországban, lakott Londonban és Rómában, nagy előszeretettel foglalkozván a neveléstudománnyal, a képzőművészetek történetével, az aesthetikával s mind azzal, a mi az időtájban a hirlap-irodalom terén szőnyegre került.

Az 1871. évben visszatért hazájába s barátjának Törs Kálmánnak rábeszélésére a „Hon“ dolgozótársaihoz csatlakozott s hirlapíró volt több mint tíz esztendeig. Később az országos m. kir. statisztikai hivatal tisztviselője lett, a hol néhai dr. Barsi Józseffel s Farkasfalvival különösen a közoktatásügyi statisztika szerkesztésében s a könyvtárügy fejlesztésében fejtett ki nagy tevékenységet.

Farkasfalvi Imre előadását különösen azok az adalékok tették érdekessé, melyeket eddig csak kevesen ismertek. Megtudtuk, hogy György Aladár már mint négyéves gyermek *Petőfi Sándor* ölében ült, a ki édes atyját 1847-ben Huszton meglátogatta s éppen úgy, mint egykor Arany Lászlót, a térdén lovagoltatta. Mint fiatal férfi künn járt Olaszországban s meglátogatta *Kossuth Lajost*, a nagy száműzöttet Turinban, a ki őt finom lelkülete, sokoldalú és alapos ismeretei miatt nagyon megszerette s a ki „Iratái“ IX. kötetében, mikor barátjával *Szathmáry Györggyel* a „Hunyadi Albumot“ szerkesztette, eképen irt róla: „Önöknek hálával tartozik a nemzet, Uraim, hogy ez ügyre felhívták a közfigyelmet. Bizony nagyon érdemes reá! Szörnyűség volna, ha tétlenül nézné a magyar nemzet, miként válnak ki saját fájának ezrei, nyelvének, nemzetiségének szentegyházából“. Majd rátért az egyik szerkesztő jellemzésére: „Biztosítást találok — úgy mond — erre nézve György Aladár úr személyében, kiben én azon rövid látogatás alatt, melylyel egykor Turinban meg-tisztelt, igaz hazafiúi örömmel oly férfit valék szerencsés felismerni, kiben a terjedt látkörű tudományosság, a társadalmi érdekek itészi tanulmányozása van egyesítve“. Végül, hogy *Jókai* György Aladárt barátságára méltatta, házasságát elősegítette, kérője, násznagya volt; a mint ezt költői melegséggel, élénk színekkel lefestette a „Vasárnapi Ujság“ 1903. évi karácsonyi mellékletében „Lélektámasztás“ czim alatt.

György Aladár irodalmi működését illetőleg az előadó különösen azokat emelte ki, a miket a földrajz, az ethnographia és a statisztika terén kifejtett. 1881-ben lefordította, majd átdolgozta *Helwaldnak* „A föld és népei“ czimű háromkötetes nagy művét, a melynek második kiadását már a György Aladár neve alatt öt vastag kötetben hozta forgalomba a kiadó. Lefordította *Haeckel Ernő* művét: „Az emberi nem eredetéről“ és *Buckle*: „Anglia művelődéstörténeté“-nek két első kötetét. Különös érdeme, hogy szorgalmazta a magyar mythologia népszerűsítését, irt az irodalom demokratizálásáról a Szana „Figyelő“-jébe, az olasz carneválról a „Magyarország és a Nagyvilág“-ban, a játékokról a „Vasárnapi Ujság“-ban, a Bihar aljáról a „Földrajzi Közöny“-ben stb., végül emlékbeszédet mondott Xantus János fölött 1895-ben.

Mint az országos m. kir. statisztikai hivatal tisztviselője írta „Magyarország köz- és magánkönyvtárai“ czimű kétkötetes nagy munkáját, a mely 1886-ban jelent meg; továbbá a hivatal történetét, a melyet francia nyelvre is lefordítottak

s beküldötték azt a londoni „Statistical Society“-nek s a párisi „Société de Statistique“-nek, a melyek közül az első alapításának félszázados, a második annak negyedszázados emlékünnepeit ülte meg.

György Aladár különféle tudományos és irodalmi egyesület igen hasznos és tevékeny munkása volt. Különös érdeme, hogy minden téren összetoborzotta a szociális tényezőket s a széthúzó elemeket az ő kedves modorával és kitartó igyekezetével úgy forrasztotta egybe, hogy a sikert mindig tudta biztosítani. És ezt mindig önzetlenül tette, magának nem kért semmit s az elismerés, a siker érdemét áthárította másokra. Igazi altruista volt!

A Petőfi-Társaság, a Mária Dorottya-Egylet, a Tanítók-Otthona, a vakok, a siketnémák intézetei könyveket irhatnának György Aladár áldásos működéséről.

Meghalt 1906 január 16-án, miután utolsó éveit a Múzeumok és Könyvtárak országos bizottságában hasznosan töltötte, a hol emlékének áldozott *Wlassics Gyula*, a ki szintén elismerte, hogy a veszteség, a mely bennünket ért, a nemzetet, a tudományt, a közművelődést érte, a melynek négy évtizeden keresztül szorgalmas és nagybuzgalmú munkása volt.

*

Előadás a cseremiszeokról. Érdekes vendége volt a Magyar Földrajzi Társaságnak október 4-én. *Dr. Wichmann* Yrjönek, a helsingforsi egyetem tanárának, a finn-ugor nyelvészet nagynevéi bűvarának felesége tartott szabad előadást „Egy évem a cseremiszek közt“ czímmel. Magyar nyelven adott elő. Mert a bátor utazó nem más, mint *Dr. Herrmann* Antalnak, a magyar etnografusnak a leánya, *Julia*. Albertfalván tanítónő volt; Szováta-fürdön ismerkedett meg Wichmannnal, a ki a magyar nyelvet gyakorolta ottan. És mikor Wichmann a finn egyetem megbízásából három évre tervezett tudományos útra indult, hogy tanulmányozza a volgamenti ugorok nyelvét, neje követte őt a nagy útra. Véres forradalom izgalmain átvergődve, szerencsésen eljutottak a kazáni kormányzóság keleti részébe és egy évet a cseremiszek közt töltöttek. Wichmann kimerítően összegyűjtötte a cseremiszi nyelvkincset és szóhagyományt és lefotografálta a jellegzetes embereket, tárgyakat és tájakat. Felesége fonografbba szedte a cseremiszi népdalokat, több száz rajtot készített népeleti tárgyakról, különösen a viseletre, a kéreg- és hánsmunkákra és a gabonaszárítókra vonatkozólag, megtanulta a cseremiszi nők nagyon változatos, gyönyörű kézmunkáinak technikáját és sok értékes néprajzi tárgyat gyűjtött. Ezenkívül ő vezette az úti naplót és a — háztartást. A mind jobban terjedő, erősebben dühöngő forradalom s a fenyegető inség arra kényszerítette Wichmannékat, hogy az elmúlt nyár végén megszakítsák volgamenti tanulmányaikat. Rövid ideig otthon voltak Finnországban, aztán Magyarországra jöttek. — A régi képviselőház üléstermében számolt be Wichmanné, egyelőre népszerű szabad előadásban, újtokról és annak néprajzi főeredményeiről. Fesztelen, világos, érdekes, tartalmas és minden tekintetben rendkívül sikerült előadását eredeti felvételű, gyönyörű vetített képekkel illusztrálta. Fonograffal megszólaltatott néhány cseremiszi népdalt a saját gyűjtéséből és bemutatott egy csomó érdekes néprajzi tárgyat. A nagyszámú előkelő közönség érdeklődéssel hallgatta és elismeréssel jutalmazta az érdekes előadást. — Wichmanné néprajzi tanulmányai nagyobb dolgozatokban a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának kiadványai közt fognak magyarul megjelenni. — Wichmannék jelenleg a moldvai csángókat tanulmányozzák, majd a gyimesi csángókkal ismerkednek meg és a nyáron a hétfalusi csángókkal foglalkoznak. Remélhető, hogy lényegesen hozzá járulnak a csángó kérdés megoldásához nyelvi és néprajzi tekintetben. — Wichmannénak új hazájában, a művelt, becsületes és igazán szabadságszerető finnek közt szép és hálás feladata lesz a két rokon nemzet közti közvetítés. Ott megbecsülik az érdekes kulturmunkást.

*

Német előadás a hazai örményekről. A német anthropologusok az 1906. évben Görliczben gyűltek össze kongresszusra. Az augusztus 7-iki ülésen *Dr. Herrmann* Antal, a berlini, müncheni és bécsi anthropologiai társaságok levelező tagja, hosszabb szabad előadást tartott a magyarországi örményekről és a szamosujvári örmény múzeumról. *Ranke* főtitkár elismeréssel szólott az ügyről és az előadó tevékenységéről. A tekintélyes német lapok bő tudósítást közöltek ez előadásról és vezércikkekben is tárgyalták annak főbb eszméit.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 április hó 18-án délután 5 órakor a Magyar Tud. Akadémia üléstermében tartott rendes felolvasó és folytatólag zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát és *Katona* Lajos alelnökök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Mader* Béla ellenőr, *Feichtinger* Győző pénztáros; *Bátky* Zs., *Huszka* J., *Szinte* G., *Vikár* B., *Balásy* D., *Jancsó* B., *Beluleszko* S., *Pápay* J. vál. tagok, több tagtárs és vendég. Jegyző *Ernyey* József.

Balásy Dénes bemutatja: *Régi székely nóták* című tanulmányát *Weisz* A. énekes és *Szirmai* Ö. zeneművész kíséretében. A felolvasás hozzászólás nélkül tudomásul vétetik és az elnök a közreműködő vendégeknek köszönetet mond. A napirend második tárgya: *Ernyey* József: *A cseh heraldika magyar vonatkozású mondái* elhalasztatik, helyette *Szilády* Zoltán tagtárs bemutatja *P. Vajna* Ferencz folklore-gyűjtését Oláh-Lapádról.

A zárt választmányi ülésen az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Balásy* D. és *Jancsó* B. vál. tagokat kéri fel. A múlt ülés jegyzőkönyve olvastatván, a *Kolumbán—Szabó* ügyre vonatkozó részlet oda helyesbítettik, hogy a múlt ülés határozatáról *Kolumbán* S. jegyzőkönyvi kivonatban értesítendő és felelőszébe a Társaságra való hivatkozás ajánlatik. *Kolumbán* S. felszólalása után az ügy tudomásul szolgál és a jegyzőkönyv hitelesítettik.

A pénztáros bemutatja április elsejével felvett zárlatát. *Bevétel* 6153 K 30 fill. *Kiadás* 5993 K 66 fill. *Tiszta maradvány* 159 K 64 fill. *Takarékpénztári forgalomban: Betét* 4050 K 77 fill. *Kivét* 745 K 60 fill. *Marad* 3305 K 17 fill.

Tagajánlásra térve a pénztáros jelenti, hogy tagokul jelentkeztek: *Miklós* F. (aj. *Feichtinger* Gy.), *dr. Ernyey* Ödön és *Csippék* János Budapest (aj. *Ernyey* József). Egyhangúlag felvételnek.

Időközben az elnök eltávozván, székét *dr. Katona* L. foglalja el, a ki a főtitkári információk befejeztével az ülést bezárja.

Kelt mint fent. — *Dr. Katona* Lajos alelnök, *Ernyey* József jegyző. — Hitelesíti *Balásy* Dénes s. k.

Hivatalos nyugtázás

az 1906. évi július hó 11-től november hó 15-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:	
1902. évre: Halász Gyula	6 K — f.
1903. évre: Bartha József dr. — Leszik Károly — Osztern Salamon dr. — Összesen	18 K — f.
1904. évre: Beretzky Endre dr. — Bresztovszky Ernő — Deák Jenő dr. — Hubert Emil dr. — Osztern Salamon dr. — Összesen	30 K — f.
1905. évre: Ágner Lajos dr. — Benkóczy Emil (3 K) — Beöthy Zsolt dr. — Eles József — Eötvös Károly — Huszti állami elemi isk. — Majovszky Pál dr. — Modern Filologiai Szeminárium — Osztern Salamon dr. (5 K 50) — Sebestyén Gábor — Spitzer Mór — Széll Farkas — Sztankó Béla — Tóth-Szabó Pál dr. — Vass Miklós dr. (5 K) — Összesen	95 K 90 f.
1906. évre: Bács-Bodrog-vármegyei Történelmi Társulat — Bartók Béla — Benkóczy Emil (4 K) — Berze Nagy János (5 K) — Beszterce-naszód-várm. Általános Tanító-Egyesület — Birkás Géza dr. — Bodolai áll. elemi iskola — Brassói áll. főreálisk. ifj. önképzőkör — Budai Paedagogium — Budai Paedagogium ifj. könyvtára — Csiki Ernő — Delmár Emil dr. — Dobay János — Dvorszky Béla dr. — Gálos Rezső (1 K) — Garda Samu dr. — Gárdonyi Albert dr. (4 K 40) — Gárdonyi Géza — Gerencsér István — Hatvani Deutsch József — Hoffer Imre — Hoffer József — Istvánffy Gyula — Juhász István (3 K) — Kanyaró Ferencz — Kilián Frigyes utóda (12 K) — Kossa Gyula dr. — Lengyel Lajos — Lósy József — Löfkovits Arthur — Mangu Béla — Molecz Béla — Nagybeeskereki áll. el. isk. — Pápai ev. ref. főisk. — Perényi Lajos — Piribauer Ferencz — Réthly Antal — Rexa Dezső (1 K 60) — Rhousopoulos A. Rhousos — Rochel Aurél dr. — Ruisz Gyula — Svecsine Georgine — Szabó Dezső — Szegzárdi Kaszinó — Sztója Miklós dr. — Tanács Imre — Téglás Gábor — Thury Zsigmond — Tóth György dr. — Tóth-Szabó Pál dr. — Török Andor dr. — Undi S. Mariska — Varró István dr. — Vasvármegyei Kultur-Egylet — Vidor Jenő dr. — Összesen	308 K 60 f.
1907. évre: Farkas Sándor	6 K — f.
Keleti Szemlére fizettek: Galgóczy János (6 K) — Stein János (7 K 20) — Összesen	13 K 20 f.
Alapítványi kamatot fizetett: 1906. évre: Sebestyén Gyula dr. — Összesen befolyt hátralékokból:	6 K — f.
1906. és követk. évi díjból	149.90 K, jan. 1-től 422.90 K.
Keleti Szemlére	314.60 K, " " 2428.— K.
alapítványi kamat	13.20 K, " " 116.16 K.
alapítványi díjból	6.— K, " " 18.— K.
	—.— K, " " —.— K.

Budapest, 1906 november 16.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A M. Nemzeti Múzeum
néprajzi tára
(Városliget, Iparcsarnok)
további intézkedésig a nagyközönség számára

zárva.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnök :

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-utca 9.)

Katona Lajos dr.
(II. Csalogány-utca 43.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkárhelyettes :

Ernyey József.
(Városliget, Iparcsarnok. M. N. Múzeum
Néprajzi Osztálya.)

Pénztáros :

Feichtinger Győző.
(VII., Aréna-út 15.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Ernyey József.

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

1 Almásy György dr.	Giesswein Sándor dr.	Patrubány Lukács dr.
Alexics György dr.	15 Goldziher Ignác dr.	Réthy László dr.
Asbóth János	Huszka József	30 Semayer Vilibáld dr.
Balásy Dénes	Jancsó Benedek dr.	Solymossy Sándor dr.
5 Balassa József dr.	Kolumbán Samu	Strausz Adolf
Balogh Pál	Kováts László	Szendrei János dr.
Bán Aladár dr.	20 Krausz Sámuel dr.	Szily Kálmán dr.
Bátky Zsigmond dr.	Kúnos Ignác dr.	35 Szinte Gábor
Beluleszko Sándor dr.	Mahler Ede dr.	Tagányi Károly
10 Borovszky Samu dr.	Margalits Ede dr.	Tolnai Vilmos dr.
Csánki Dezső	Melich János dr.	Varjú Elemér
Fiók Károly dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Galgóczy János	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
	Pápay József	

b) Vidékiek :

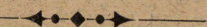
1 Baróti Lajos dr.	Gönczi Ferencz	Kálmán Lajos
Bellosics Bálint	5 Istvánffy Gyula	Lehoczky Tivadar
Erdélyi Pál dr.	Kada Elek	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTEŚÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTEŚÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egy-
szerűen a
MAGYAR NÉPRAJZI
TÁRSASÁGNAK,
a főszólalások és lakozimbejelen-
tések pedig
FEICHTINGER GYŐZŐ
pénztárhoz (Bpest, VII., Arena-út
15. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények
MUNKÁCSI BERNÁT-hoz
(Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.)
vagy
SEBESTYÉN GYULA-hoz
(M. Nemzeti Múzeum) küldendők.
A társaság ügyviteléhez tartozó
iratok a főtükári hivatalnak
(M. Nemz. Múzeum) címezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1906.

TARTALOM.

	Lap
<i>Solymossy Sándor dr.</i> : A lira és epika eredetéről. (IV.)	329
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Rovás és rovásírás. (X.)	343
Néphit és népszokások.	
<i>Téglás Gábor</i> : Egy hunyadmegyei tengerszemhez füződő néphiedelmek	356
Irodalom.	
<i>Bán Aladár</i> : Felelet Pápay Józsefnek az Ethnographia f. évi 5. füzetében megjelent „Suum cuique“ cz. cikkére	360
<i>Pápay József</i> : Válasz Bán Aladár Feleletére	361
<i>Tonelli Sándor</i> : Leopold Freiherr von Chlumecký: Österreich-Ungarn und Italien.	363
<i>Hellebrant Árpád</i> : Néprajzi könyvészet 1905-ről (III.)	368
Néprajzi hírek.	
—én: Gróf Zichy Jenő halála	370
Katona Lajos előadásai a magyar népköltésről	371
Herrmann Antal előadásai a kolozsvári egyetemen	372
Társulati ügyek.	
Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 május 16-án tartott felolvasó és választmányi üléséről	372
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke az 1906. év végén	373

E folyóirat összes közleményeire nézve minden jog fentartva.

Taggyűjtés. Rendkívül olcsón adott folyóirataink hathatós terjesztése érdekében tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy a jelentkező új tagokat lehetőleg gyorsan bejelenteni sziveskedjenek. Mutatványszámokat s alapszabályokat készséggel küld a M. Néprajzi Társaság elnöksége (Budapest, VIII., Nemzeti Múzeum).

Megjelent:

Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére.

Írta:

Dr. Bátky Zsigmond.

Kiadja:

a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége.
(Hornýánszky Viktor könyvnyomdája.)

Ára 8 korona.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított névre szóló tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség címére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy lakásaik változását a pénztárosnál (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) idejekorán bejelentésük, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

A LÍRA ÉS EPIKA EREDETÉRŐL.

(Negyedik közlemény.)

A két nem helyzetének imént említett nagy eltérései a félművelt népek körében is szükségkép arra vezettek, hogy a lelki diszpozíciókból fakadt és hagyománykép fenmaradt különbséget a női- és férfiköltészet között magasabb fokon is épségben tartsák. Legközelebbi teendőnk e szerint ama bizonyosságok felsorolása, melyek a női líra és a férfi epika fenmaradását e fokon is igazolják.

Khiná-ban, az agyonrendszabályozott intézmények és merev szokások honában, a költészet is szigorú törvények kényszerzubbonyát kénytelen viselni. Formához köti a sok szabály s miatta nehézkes, aggodalmasan kicirkalmazott termékek keletkeznek. E műköltészetnek tudóskodó művelői századok folyamán olyan különös képes nyelvet alkottak, melyet csak a művelt elem ért, a nép pedig joggal zagyvaságnak tart s maga számára a saját szája-ize szerint valóval helyettesít. Így alakult ki a khinaiak mű- és népköltészete. Míg az előbbi minden nem beavatott számára, idegennek ép úgy, mint a bennszülött népnek érthetetlen, emennek naiv lélekből szabadon folyó énekei hasonlók más nemzetek népdalaihoz; feljegyzésre sajnos, elterjedt voltak daczára ép oly kevéssé kerülnek, mint ezeké. Az orosz Timkovszky khinai tolmácsa dalolt ilyeneket útjuk közben s énekét három-húros cziterán kísérte. Az egyik ének egy khinai herczegnőről szólott, ki mongol fejedelemhez kényszerülván feleségül, a barbár környezetben boldogtalannak érzi magát s bánatát, szenvedéseit adja benne elő.¹ Egy angol követségi út leirója dicséri az elterjedt dalok szépségeit, majd megjegyzi: „Szo-csu-fu és Hank-csu-fu az a két város, a hová a khinai leányokat nevelő-intézetbe küldik; itt megtanulnak énekelni, cziterán játszani, női munkákat végezni és dalokat költeni. A legkedveltebb népdalok, mint tolmácsom többször emlegette, e leányoktól erednek.”² Szavahihető tudósítás, mivel a kkinai férfi primitív gögijében a költéssel, mint asszonyos játékkal egyáltalán vagy nem foglalkozik, vagy ha művelt rendű, inkább a tudós dalokat kedveli. Az intézetekben megtanult női költésnek népszerű elterjedtsége mutatja, hogy műköltői termékek nem lehetnek, hanem igazi népdalok; ez utóbbiakról pedig fel van jegyezve, hogy Khinában a népköltészet

¹ TIMKOVSKY *Reise durch die Mongolei nach China* I. 30, a hol az említett dal is közölve van.

² HÜTTNER *Nachricht von d. brit. Gesandtschaftsreise durch China*. 178. 1.

lírikus.¹ Viszont a műköltészet, mely kizáróan férfialkotás, bár kipuhathatlan utakon jutott el jelen dogmatizmusáig, elvitathatlanul epikus természetű, a mint azt a sok verses éposz és kalandos regény náluk mutatja. — *Japánról* előbb már megemlékeztünk. Költészetük jellege, mint egész társadalmi rendszerüké, khinai mintára vall. Az elzárt asszonycellákból dal és ének nyilvánosságra alig kerül, így az ellenőrizhető dalok nagyrészből gésáktól valók s rólok szóló érzelmes verseket alkotnak; ezeket férfi sosem költi.²

A legszebb *védai* himnuszok nőszerzőktől valók.³ A szanszkrit *Rámájána* állítólagos szerzőjéről: VALMIKI-ről, azt tartja a monda, hogy a költészetet egy szép leánytól tanulta el, ki meggyilkolt szerelmesének holttestére borulva, zokogó és ritmikus jajongásba tört ki; ez készítette szenvedésében az első költeményt.⁴ A hagyományok itt nem mint ténybeli adatnak van jelentősége, hanem ama körülménynél fogva, hogy a lírikus elsíratást, mint női költésformát, ama népek ismerni kellett, a mely legkorábbi költőjéhez ilyen magyarázatot fűzött. — A *kalmükök* epikai termékeit külön dalnokrend tartja fenn, egyébként férfiak nem énekelnek; az elterjedt nóták serdülő lányok és fiúk vagy asszonyok ajkán élnek és szerelmiek.⁵ Ugyanez áll a *keleti mohammedánok* legtöbb nemzetségére. TALVJ (20. l.) csodálkozik azon, hogy érzelmi költésükben bizonyos energia-hiány tapasztalható; a mit dalaikban lelünk, az csupa olvadó elégia, lágyság, puha báj s nem, mint harczos hordáktól várnók: merész és heroikus. Ennek is csak az a magyarázata, hogy a férfi maga nem költ, hanem énekeltet magának: epikust hivatásos dalnoktól, lírát nőktől. — Az egyiptusi *arabok* epikájáról is esett már följebb szó. A szívesen hallgatott népének-époszokon kívül szeretik a lírai énekeket is; ezeket énekesnők („avvámim“: tanult nők) költik és adják elő, kiket ünnepek és lakomák alkalmára ép úgy szerződtenek, mint a dalnokokat.⁶ — A régi *germánok* népköltésében, mint általában minden félművelt nép szokásai között, ismeretes volt a női sirató-ének. De fölötte jellemző bővülés náluk az, hogy valamely hősnek harcban történt eleste alkalmával, midőn hazájuktól távol voltak, a hol tehát nő nem sirathatta el, a temetési szertartások közé tartozott a férfiak búcsúztató gyászéneke; ez pedig a fennmaradt két feljegyzés szerint *epikus* tartalmú volt.⁷

¹ TALVJ id. m. 20—22. és 37. l.

² SEIDEL *Anthologie aus der asiatischen Volkslitteratur*. Weimar, 1898. külön fej. alatt.

³ RATZEL id. m. III. 440.

⁴ TALVJ i. m. 5. l.

⁵ BERGMANN *Nomadische Streifereien* IV. r. és PALLAS *Samml. histor. Nachrichten* 49—55. l. Az itt közölt hat dal közül öt szerelmi tárgyú s tartalmukból kitünik, hogy nő énekl.

⁶ LANE után TALVJ 92—96. l. Utóbbi három mutatványt is közöl, ebből két drb. feltétlenül ilyen keletkezésű. Nő szól bennük szerelméhez; a harmadik egy ifjú dicsekvése hőstetteiről, hogy imádozza hajlandóságát vele kinyerje.

⁷ Ez „*epische Todtenklage*“-król l. STEINHAUSEN id. m. 89. — Az angolszász *Beowulf* éposz XII. énekének végén, a hol az elesett királyi hős holttestének temetési szertartásai vannak leírva, áll e néhány sor:

Néhány gyűjtőnek nem került el figyelmét a műfajok e nemek szerint való eloszlódása. LÖNNROT-nak *finn* gyűjtése közben feltűnhetett e körülmény, ha csak ezt is a néptől nem hallotta. *Kanteletar* kiadásában fejezetenként így különbözteti meg a dalokat. Az igazi rúnók három könyvének másodikában pl. I. *Lányok dalai* (tyttöjen lauluja) cím alatt 154 éneket közöl, melyek tartalma: szerelem, árvaság, csalódás, menyasszonyság stb. II. *Asszonyok dalai* (naisten lauluja) 73 dal; tárgyuk: az anyaság örömei és bánata. A harmadik könyvben adja külön az elbeszélőket.¹ MUNKÁCSI *vogul* útjában népköltési adatokat gyűjtve, az alsó-kondai Szatigi városban feljegyzi: „leírtam egy hősi mondát a kondai fejedelmekről, több mesét, női éneket.”² Utóbbiak, mint a később közzétett gyűjteményből kitetszik (IV. köt.) lírikus tartalmúak.

Európának két olyan félművelt népéről kell még ez összefüggésben megemlékeznünk, a melyek kezdetleges hagyományaikhoz szívósan ragaszkodva, költői termékeikben is megtartották az ősrégi állapotot. Róluk az adatok bősége és megbízható volta alapján részletesebben szólhatunk, annál is inkább, mivel magyarázatunkra, úgy szólván, koronatanuknak idézhetők. E két nép a *korz* és a *délszláv*.

Korzika meredek hegytömege, a mely közvetlenül a tengerből szökik magasra, alig enged itt-amott keskeny földszalagot a part mentén. még kevesebb a biztos öble; fekvésénél és alakulásánál fogva szinte arra van teremtve, hogy lakóit a világtól elzárja. Körülötte a nem messze eső szárazokon haromezer éves kultúra él, mellette vonulnak tova sürgő rajokban a fejlett nemzetek hajói, míg maga kedvezőtlen partviszonyai miatt nem lett hajósnép s ma is több a községe bent a zord hegyek között, mint a part hosszában. Hatástalanul környékezték meg idegen hatalmak kereskedelmi czélekből, bányái kedvéért: forma szerint birtokba is vették s uralkodtak fölötté, de a törzslakosság lelkéhez nem férközött kívülről soha senki. A jövevényeket időnként az anyagi haszon reménye vitte oda s a vállalkozáshoz, akár sikerült, akár nem, munkaerőt is kívülről kellett szállítani.

„Majd körül lovaglák nemes lovagok,
Tizenketten az elsők közül,
Kik panaszdalba kezdtek a holtról.
Dallva regéltek a nagy fejedelemről,
Órjás harczeit regélve, miként tudnunk
Adatott, mert méltó, hogy dal örökítse
A szíveknek drága vezér emlékét.”

L. HANS V. WOLZOGEN ford. *Univ. Bibl.*-ban.

¹ LÖNNROT *Kanteletar*, elikkä suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä. IV. p. Helsing. 1901. Ebben a *kevert* újabb dalok az eredetibb régiektől már különválasztva a bevezetés mellékletét teszik s a mi népdalainkhoz teljesen hasonlók (undempia lauluja VI—XXXI. l.) — Ugyanezekből mutatót BÁN ALADÁR is fordításának bevezetésében ad. *Kanteletar a finn népköltés gyöngyei*. Bpest, 1902. 12—14. l.

² *Budap. Szemle* 1889. évf. 60. k. 391. — Legtöbb dalt tudott egy Tatjana Szojatinova nevű nő, a ki először 42 női éneket diktál neki, majd REGÜLYNAK addig megfejtetlen kéziratait kezdi vele olvasni és átírni. Itt újra: „Először a könnyebb női énekekkel végeztünk . . .” *Budap. Szemle* u. o. 229. és 397. l.

Úgy éltek a szigeten, mintha lakatlan földre kerültek volna, huzamosabb átalakító hatást tehát nem tudhattak s nem is törekedtek a bennszülöttekre gyakorolni. — A korz nép változatlan életfolyásában így csodálatos ősi formák maradtak meg; erkölcsi felfogásuk, szociális érintkezésük egymás között tőlünk merőben idegen vonásokat tartott fenn. De másfelől ez a különös világ lépten-nyomon emlékeztet a primitív ember egyszerűségére, ama kezdetleges viszonyokra, melyeket az őállapotú törzseknél tapasztaltunk. „Ősi hagyomány szerint apáikról maradt rájuk az a felfogás, hogy a korz ember pásztoréletre született, a ki megelégszik a kecskéivel, gesztenyelisztjével, a patakok friss vizével s vadászszákmányával.“¹ A pásztorokodás s ilykép az egymástól való teljes függetlenség okozta, hogy családi egységeknél nagyobb szövetkezést nem ismernek; ez egyet azonban annál merevebben fön-tartják, szigorúan őrködve annak legtúlzóbb kötelezettségei felett is. A család vagyona közös, de minden idegentől megóvandó. A megőrzés tiszte felnőtt férfiakra háramlik, kik a családi vagyon esetleges csorbitásáért, — s álljon az bárminek: állat, termés, szerszám vagy leánynak eltulajdonításából, — véres bosszút állanak. Híres *vendettájuk* végső elemeiben e szomszédos villongásokból indult ki, a mely kártevésért való elégtétel a primitív felháborodás hatása alatt mindenkor aránytalanul nagy lévén, a másik fél részéről újabb megtorlást, az előbbinél is véresebbet, vont maga után.

Az állattenyésztő, pásztorokodó kulturfok férfiak, akár telepes, akár vándor életet él, mindenütt harezias, zord jellemű, zsarnokságra hajló. Magának rendes teendője alig van, de mint erős karú védője a közös tűzhelynek és vagyonnak, ő a család fölényes ura. Ez a helyzet Korzikán jellegzetesebb kialakulást mutat és következetesebb formákat teremtett, mint, a délszlávokat kivéve, bárhol Európában. A korz férfi mindenekelőtt gyűlöli és lenézi a rendes munkát. A lekötöttségben valami szolgál, lealacsonyító vonást lát, a melytől büszke függetlensége irtózik. Az elkerülhetetlen földmunkát idegenekkel végeztetik s ez okból az olasz partokról évenként vagy ötezer munkás hajózik át Korzikára. „Magam meggyőződtem róla, írja GREGOROVIVUS, mily mélységes megvetés az osztályrészük e szorgalmas embereknek a korzok részéről s csupán azért nézik le őket, mivel elhagyva otthonukat, a hazaviendő keresetért arcuk verejtékével dolgoznak. A munkások javarészt Luccából jönnek át („lucchesi“) s gyakran hallottam korzok ajkáról a „lucchese“ szót szidalom gyanánt emlegetni. Kivált a hegyek között élők gyűlölik a földmunkát s nem tartják szabad férfihoz méltónak.“² E munkaiszony azonban csak a rendes, időhöz kötött, tehát robotszerű teendőkre vonatkozik; egyebekben a férfi nép nem lomha. Bámulatos kitartással nyomozza a muflont, vadászszenvedélyén kívül is, ha primitív

¹ FERD. GREGOROVIVUS *Corsica* 3. kiad. Stuttg. 1878. I. k. 137. l. — A népismertető szakirodalom e remekműve legteljesebb tájékoztató a korzok szigetééről. Adatait azóta csak lényegtelen dolgokban helyesbítették, néplélek és szokások magyarázatában ma is érvényes minden sora.

² GREGOROVIVUS id. m. I. 137. — Munkátlanságukra további példák: I. 157. és PIETRO FILLIPPINI korz történetirő (1594) hosszú disszertációjában. U. o. I. 279. s köv. l.

lelkeseése viszi, pl. vendetta alkalmával, egész viselkedésében élénkség, mohó tettvágy nyilvánul; megjelenése általában higgadt, magabizó s tetterős jellem sugárzik belőle. A korzok ismert halálmegvetését sokan a vérbosszú elharapózott szokásának következményéül szokták feltüntetni, a mely fatalisztikussá, egykedvűvé tette őket saját életük sorsa iránt; a korz férfi sohsen tudja, mely perczen, melyik szikla mögül éri a biztos golyó valamely személyes ellensége vagy briganti részéről. Az igazságnak, véleményem szerint, mégis az a magyarázat fog inkább megfelelni, hogy nem a vendetta az elszántság szülőoka, hanem megfordítva: a primitív idegélet érzéshiánya, a mint az őállapotú törzseknél láttuk, fejlesztette ki náluk, a mint igen sok más kezdetleges nép körében, a vérbosszút. Az a valaki, a ki magával nem törődik és saját életét könnyen veti kockára, csak az ragadtatja magát olyan emberölésre, melyről előre tudja, hogy annak elkerülhetetlen következése saját pusztulása leszen. Történetírójuk CYRNEUS jegyzi fel róluk: „A korz férfiak olyan emberek, kik mindig készek a halálra.“¹ GREGOROVÍUS egy törvényszéki tárgyalást ír le könyvében, mely ítékezésre a bírák és közönség egy órával azután gyűlnek, hogy lent az épület udvarán a hirhedt Bracciamozzo banditát kivégezték. „Mindenkil el volt fogulva; valami ünnepi. borzalmas gyász hatása látszott meg az esküdtek és nézők arczán. Csak a vádlott legény volt nyugodt, mint a kire semmi sincs hatással; úgy adta elő egykedvű hangon gyilkolása történetét.“² Szó sincs róla, maga az erkölcsi megnyugvás, melyet az ilyen ember végzett kötelessége tudatában érez, erős önbizalmat nyujthat s megedzheti a lelket, mindazonáltal oly fokú egykedvűségre, minőt példánk mutat, csak fejletlen érzésű lélek lehet képes.

Ugyane zord magabizást igazolja egy más, csupán náluk található szokás is. A ki közülök u. i. szabad életre a hegyekbe veszi magát, vagyis haramia lesz, nem gyűjt maga köré csapatot, úgy szintén nem csatlakozik már kint tartozkodó osztályos társakhoz, mint az olasz brigantik szokták. hanem magában él; legfőljebb annyit tesz meg a maga biztonságáért, hogy hátvédnek, virrasztó őrnek szerez még egy pajtást, a kivel holmi hittel erősített fegyver- és vérbarátságot köt, a délszláv „pobratim“ szövetséghez hasonlóan, de feltett szándékát vagy fogadalmát, a mely többnyire vérbosszúból, egy kiszemelt család tönkrevetéséből áll, akkor is maga hajtja végre.³ — A korz briganti története tele van hősi, démoni és lovagi jellemvonásokkal; egy-egy vakmerő tettét, hajmeresztő tréfáját az egész sziget mesélgeti. Korzika historiája voltaképp alig áll egyébből, mint e magán harcok és kölcsönös vérbosszúk sorozatából. Nemcsak a köznép érdeklődik élénken irántuk, hanem az irástudó, műveltebb elem is. Feltűnő körülmény, hogy az aránylag kis népnek még csekélyebb tanult embere között mennyi a historikus! Az a történelmi anyag, melyet a részletek iránt táplált szeretettel, bő terjedelemben összeállítottak, becsületére válnék bármely nagy

¹ Id. GREGOR. I. 355.

² U. o. I. 177.

³ U. o. I. 178. s köv. II.

nemzetnek. GIOV. DELLA GROSSA, PIER ANT. MONTEGGIANI, MARC ANT. CECCALDI és PIETRO FILLIPPINI naiv történészek ugyan, de *epikus elbeszélők*-nek első ranguak.¹

Korzikán ezenfelül a primitív állapotnak egyéb ismertető jeleire is rátalálunk. Családokban, nagyobb házközösségekben férfié a főszerep, a ki általános tisztelet, sőt csodálat tárgya. A világrajött fiugyermeknek mindenki örül, míg ha lány az újszülött, közömbösen veszik.² Étkezéskor a felnőtt férfiakat a nők állva szolgálják ki; idegen jelenlétében, ha bevonatnak is a társalgásba, az asszony nép sosem ülne le.³ Általában a nőket nemcsak alacsonyabb ranguaknak tekintik, de szinte szigorú válaszfal különíti el a férfitársadalomtól. Legjellemzőbb vonás erre az, hogy a vendetta, melyet családok és vérségi kapcsolatok egybefűzött rokonság szoktak egy másik ilyen közösséggel megvívni, csupán férfiakra kötelező, *nő és gyermek ki van belőle zárva*, nem lehet bosszuló, de nem is lesz bosszú áldozata soha. — Ellenben ők végeznek minden szükséges házi és mezei munkát s e tekintetben elfoglaltságuk szinte szakadatlan mondható. Tipikus látvány a nők vízfordása; fejükön nehéz kancsót emelnek, karjukra pedig a házbeli férfiak lovainak kantárszára van fűzve, úgy vezetik a patakhoz itatni, a mellett szabadon maradt kezükkel szüntelen pergetik orsójukat, míg a lenpamatos guzsalypálca övükbe van szúrva.⁴ Csak az alkonyat óráiban jutnak egy kis pihenéshez, a mikor mécesgyűjtés előtt a sötétedő házban előkerül a 15 húros *cetera*, — egy mandolin formájú, ennél nagyobb s alul ellapított szekrényű hangszer, — melyet kosszarvnak megpuhított hegyével pengetnek. Szomorú, vontatott dallamot játszanak rajta s a hozzá dúdolt ének mindig valamely *siratóének*, a korzok sajátos *vocero*-ja.⁵ E nép egész élete, lelki világa annyira át van hatva a vérbosszú folyton megújuló eseteitől, fantáziája a gyakori véres esetek büvköréből annyira nem tud szabadulni, hogy költészetében is ez az egy forma lett uralkodóvá, kiszorítva minden egyéb műfajt, talán csak egynek: a fiatal legények *serenata*-inak kivételével. Míg a férfiak az eseteket tudják részletesen s összejövetelek alkalmával szinte kivétel nélkül ilyenekről beszélnek, a vendetták emlékeinek költői formáját: a halotti énekeket a nők művelik. Némelyik híres *vocero*t el tudja már énekelni a férfinép is s ha felkéri rá, vendégszeretetből elő is adják; ilyen kivételes alkalom nélkül maguk jószántából azonban sosem

¹ Ezek munkássága 1594-ig terjed, mikor krónikaik összefoglalása, a terjedelmes *Historia di Corsica* megjelent. Külön látott napvilágot PÉTRUS CYRINAEUS bő történelmi műve: *De rebus Corsicis libr. quatuor* MURATORI-nál. GREGOROVIVUS ezeken kívül a historikusok egész sorozatáról emlékezik: NATALI, SALVINI, CAMBIADGI, LIMPERANI, stb. mind megannyi tekintélyes munkát hagyott hátra. Id. h. I. 275—285. l.

² Házassági szertartások alatt ilyen kívánságok hangzanak:

Dio vi dia buona fortuna,

Tre di maschi e femmin' una! GREGOR. I. 267. l.

³ CYRINAEUSBÓL idézi GREGOR. I. 281.

⁴ GREGOR. I. 282. és 312. l.

⁵ U. o. II. 314.

teszik, lévén ez az asszonyok és lányok foglalkozása, melyet magára nézve minden férfi lealacsonyítónak tart.

A halotti dalok idők folytán állandó formába rögződtek; dallam e megszabott versformához alig van néhány s e kevés számú, de sziget-szerete ismert melodiákra énekelgetik a régibb és csinálják az új vocerokat, — *mindig a nők!*¹ Tartalmuk sajátzerű módon, pusztán érzelmi kitérések szavakba foglalása. Az idegen érdeklődő, ha ilyen vocerokat olvas, nem tud attól a gondolattól szabadulni, hogy e stereotip feljajdulások, a veszteség folytonos felpanaszolása szinte természetellenesen egyoldalú náluk. Az lenne a helyzet természetéből folyó, ha magára a véres esetre is kiterjeszkednék az ének; ha megemlitené, miért és hogyan, kinek orv fegyverétől pusztult el a siratott, ki az a gaz gyilkos, a ki ellen a férficsoportot vérbosszúra kell ingerelniök s miként ontotta vérének gyanutlan áldozatának? Minde megkívánt *epikus* elemet mellőzik a sirató énekek. Hiányos voltuk még csak azzal sem igazolható, hogy az esetet, a mennyire lefolyása kipuhatható, minden egybegyűlt ott a temetésen amúgy is ismeri, mivel másfelől a halotti dal siralmait és átkozódásait a régibb vocerokból szintűgy ismeri, mégis megilletődéssel hallgatja, mint az esetet is hallgatná. Az egyoldalúság magyarázata a női lélek érzelmi túltengésében kereshető csupán; az esemény egyes mozzanatait szorosabban nem tartoznak rájuk, az a férfiak dolga: azok a tettesek, az lesz a bosszuló is; míg ők egyebet nem tehetnek, csak saját veszteségüket panaszolhatják, a halottat magasztalhatják s a fájdalom vad kitéréseivel, tehát a hatás lírikus eszközeivel ingerelhetik vendettára a vérrokon férfiakat.

A gyászszertartáson tanusított viselkedésük szintén jellemző. Ennek megállapodott formája, valamint éneküké is, szinte műfajszerűen két külön fajtára oszlik a szerint, a mint szereplésük célja egyszerű elsiratás természetes elhalálkozás esetén és bosszúra ingerlés emberölés alkalmából.² Minden halottat elsiratnak, nőt és gyermeket épp úgy, mint ifjabb legényt vagy a család fejét. Az előbbieket búcsúztatása egyszerűbb, a siratók kara nem áll oly számos tagból s a vocerót rendesen családbeli nő: anya, testvér éneklí; ugyanilyen az eljárásuk, ha férfi a halott, de betegség vagy szerencsétlenség áldozata az illető. Borzalmasságban igazán fenségessé a dramatikusan lamento csak akkor válik, midőn vérbosszú halottja fekszik előttük kiterítve. A temetést megelőző estén hosszú, fekete fejkendővel, párosan lépnek a sirató asszonyok a gyászházba, a hol a tetem a legnagyobb helyiségben középen ki van terítve; lábfejénél a földön lobogó tűz ég. A menetet, elől egyedül

¹ U. o. II. 35. GREGOROVIVS művében 15 éneket közöl hű fordításban (II. 52—86.) Mind nőszerezőtől való, a híresebbek költőnőinek neve is ismeretes. A 10. számú mellett meg van említve, hogy a sirató nővér nevében, kinek két bátyját gyilkolták meg, állítólag egy névtelen szerzetes készítette a *vocero*-t, a mit GREGOR. nem akar hinni. Bármint álljon is a dolog, fölötte érdekes, hogy az összes ismert vocerok közül (NICC. TOMMASEO kiadásában s egy névtelen gyűjteményben: *Saggio di versi italiani e di canti popolari corsi*. Bastia, 1843) ez az *egyetlen*, a melyben epikus tartalom is van!

² GREGOR. II. 47.

haladva, a költő vezeti, a ki később a vocero előadója is. Üdvözlésül a család minden egyes tagjával összeértetik fejüket, majd körben lekuporodnak a „tola“ (nyújtóztató asztal) köré. Az egyik családbeli nő felszólítására megkezdődik a siratás. A kar felemelkedik, fejkendőjét mindegyik hátraveti s lassú, hajlongó, bólogató mozdulatokkal ünnepélyes tánczba fognak. Közben mormoló, fuldokló hangokat hallatnak mindaddig, míg a vezető e halk czeremóniát éles sivalkodással meg nem szakítja. A többi utána sikolt, mozdulataik egyre gyorsabbak, vadabbak, önsanyargatóbbak lesznek, a jajongó kiáltások egymást érik; sötét köpenyeiket lengetve, szétbomlott hajjal, könnyes és vad tekintetű szemekkel, fuldokolva járnak a borzalmas tánczot, a mely már nem egyszer végződött azzal, hogy a titokban jelenlévő gyilkos rémültében elárulta magát. Így tart a zord szertartás hajnalig, közben hosszabb szünetekkel, mikor a végkép kimerült kar letakart csüngő fejekkel kuporog a ravatal körül. Reggeltájt, mielőtt a temetkező társaság (confraternità) emberei eljönnének a holttestért, a pihenő néma csoportból egyszerre felszökik a voceratrice, a költő s részben készületen, részben rögtönözve, ismert verssorok alapján, de mindig valamely új vonást, versszakot szöve bele, dalolni kezdi a halotti búcsúztatót. Éneke mondhatlanul szomorú, vontatott recitativ, melynek egyes strófáit háromszoros „Deh!“ (jaj!) kiáltással jelzi. A kar ilyenkor ráismétel, mint a görög tragédiákban. Gyakran feleletet formát ölt az ének. A karvezető kérdéseire egy-egy házbeli nő dalolva felel; külön strófáik vannak arra a jelenetre, mikor a talpig fehérben, csuklyásan megjelenő tetemvivők megkezdik munkájukat, külön a halottvitel alatt az úton való éneklésre, a templom előtt szokásos beszentelésre s i. t. Rémes hatásában is igazán költői és bájos, bár legszívzaggatóbb az elsiratás akkor, ha a meggyilkolt férfinak fiatal nőtestvére adja elő a vocerót, a mi a hegyek közt gyakori eset s „bátyjának fegyveresen kiterített holtteste mellett, a kar siralmaitól kísérve, mint egy erinnya, szilaj versekben, véres, vad előadással követel és sürget bosszút a rémtettért.“¹

A lírai népköltés bizonyára ebben a lélekrendítő formában éri el hatása tetőpontját. Nincs hozzá fogható emelkedés, nincs a fenségesnek egyszerűbb eszközökkel való elérése az egész ismert műlírában. Semmisem bizonyítja inkább, hogy a líra alaptermészete szerint igazi női költészet, mint ez az egyszerűségében tökéletes forma, a hol az érzelmek túlaradása egymaga elő képes idézni a műfajban elérhető legnagyobb hatást. — S hogy nemcsak itt a szigeten alakult ki a néplíra e legérettebb formája, tehát a jelenség nem kivételes vagy szórványos, talán külön említenünk sem kell. Az ósállapotú törzsek túlnyomó többsége tartja a szokást, a félműveltek közül, ha csupán irodalmi emlékekre szorítkozunk, elég hivatkozunk pl. a *Sáhnáméra*.

¹ GREGOR. II. 38. — A szokás már nem él szigetszerte régi tökéletességében, a minthogy a vendettát is szigorú törvények korlátozzák, de bent a hegyközi falvakban, „kivált *Nicolo*-ban még őspogány teljességükben fenmaradtak s a *sardiniai* halotttánczhoz, valamint az ott még ősből formájú „*attito*“-hoz (ez a gyászdal szárd neve) fölötte hasonlók.“ U. o. II. 36. I.

FIRDUSZI teljes vocerot mondat el Rusztem nejjével, mikor fiának, Szórábnak haláláról értesül.¹ Az *Iliász* utolsó énekében Hektor ravatala körül a kíséző nők jajongása mellett Andromaché, Hekabé és Helena szertartásszerűen sorra elsiratják a legnagyobb hőst.² A görögöknél Szolon törvénye is említi a szokást. „Az asszonyok temetéskor sirató jeleneteket ne tartsanak és körmeikkel ne tépjék véresre arcukat.“ A római törvény tiltja a ceremóniás „lessus“-t, de azért a sirató nők (*praeeficae*) tovább is fentartották naeniáikat, mint Germanicus temetésének leírásában TACITUS említi.³ A *Nibelungénekek* Krimhild panasza férje, Szigfrid holtteste fölött ugyanilyen. „Vért sir, vér ömlik nyakából s minden asszony résztvesz a siralomban.“⁴ Ez egykor, úgy látszik, általán elterjedt énekes elsiratásnak élő emléke, mint szertartásos szokás, Korzikán kívül még a *délszlávok* között van meg szinte eredeti épségében.

A mi a korzoknak most vázolt sajátos népköltészetét illeti, kétségtelen, hogy az itt kisarjadt *egyetlen* műfaj: a vocero, egész mivoltában magyarázatunknak nem mond ellent, sőt mellette tanuskodik. A korz népet mindazáltal nem tekinthetjük tételünkre teljesen alkalmas, meggyőző példának. Ethnosza kezdettől fogva mereven egyoldalú irányt vett; az egész nép szórtalan, zordon lelkű, nem dalos természetű, csak a felcsigázott idegizgalom nyitja meg benne szinte szertartásszerűen nehézkes költészetének forrását. Nekünk jelen összefüggésben igazoló példa gyanánt ettől eltérő jellemű népre lenne szükségünk, olyanra, a mely minél kezdetlegesebb állapotban. külső befolyásoktól menten és szívósan megtartott ősi szociális formák között élve, tőlünk mégsem messzeeső, termelésében könnyen ellenőrizhető s egyszersmind nótakedvelő, bőtermésű nép is; óhajtható, hogy nagyobb és változatosabb területet lakva, akadálytalanul, bár idegen hatásoktól érintetlenül, fejleszthette légyen ki népköltése természetes formáit. Ez volna az az ideális bizonyító példa, a mely minden előfeltétel birtokában döntő bizonyosságot nyújthatna akár felfogásunk mellett, akár ellene.

A felsorolt követelményeknek, ha nem is teljes egészükben, de sokkal inkább, mint bármely más nép, megfelel a *délszlávság* népegysége. A Balkán-félsziget lakossága, ide nem számítva a városi görögöt, a tiszta törökvérű mohamedánt és részben a bulgárokat, ethnikailag kétségtelenül egységes törzset alkot. Testi jellegük, nyelvük, szokásaik, társas szervezetük, néprajzi kellékeik közös eredetre vallanak; valamennyi tényező között pedig főképp költészetük sajátos eredetisége az, a mely eltérően minden más európai

¹ A feldolgozásban 42 soros siratóének. L. SCHACK ford. *Heldensagen des Firdusi*. VI. rész, 24. fej. Stuttg. Cotta, II. k. 75—76. l.

² *Iliász* XXIV. é. 722. sortól. Andromaché voceroja 725—745, vers, Hekabé-é 748—759. Helenéé 762—775. vv. — Ugyancsak az *Iliászban* Patroklosz halála fölött az ő és Achilleusz szolgáló lányainak siralma. XVIII. é. 28—31. v.

³ TACITUS *Annales* III. 5.

⁴ *Nibelungének* ford. SZÁSZ K. (2. kiad. 220—234. l.) XVII. kaland: „*Miképp siratták és temették el Szigfridet*“. Három napos búcsúztatás részletes leírása. Krimhild sirató énekét nem adja, de e kaland 11. 16. 19. 34. 36. 55. 58. és 66. versszakaiból a szokás világosan összeállítható.

nép hasonló termelésétől, összetartozó voltuknak legmeggyőzőbb bizonyítéka. Mielőtt ez utóbbit magunk szempontjából méltatnók, meg kell adnunk ennek természetes keretét: a délszlávság általános kulturképének vázlatát.

Míg a korzokat egyetlen tényező: lakóhelyük földrajzi helyzete, szigetelte el, a délszlávokat (szülőföldjük hasonló természetén kívül történetük és jellembeli konokságuk is elzárta a nyugoti és keleti civilizációnak hagyománypusztító hatásától. — Földterületük kivált a félsziget nyugati felén, a hol a délszlávság egy zömben lakik, rendszertelen hegytömegekkel van fődve. Egyetlen határozott irányú, hosszabb hegyláncza az Adria partján vonul végig s nem engedi a lakosságot a tengerhez férközni. Bent a belterület két hatalmas hegyrendszernek ütköző pontja; a déli Alpok nyugatról, a Kárpátok északkeletről kanyarodva délnek, itt torlódnak össze rendszertelen tömkelegbe. A hegyek geológiai állománya e kettős eredetet világosan mutatja. A találkozás nagy területén természetes következményképen a tért össze-visszadobált hegygerinczek töltik be. A keveredés eredménye egyebek közt a vízválaszó folytonos irányváltozása. Így pl. a fekete Drina, a mely messze délen az Ochrida-tó mellett ered, északnak fordul s ugyanolyan irányt vesz, mint följebb északon a Száva jobboldali mellékvizei, majd nyugatnak tart és Skutari mellett torkollik az Adriába. Viszont a távol északról jövő Lepeniza, a Wardar mellékvize, egyenesen délnek folyik s a szaloniki öbölben éri el a tengert. A völgyek e miatt más-más irányúak, nincs központ, a hova nyílnának, a sűrűn található fensikok katlanszerűen hegykoszorúkkal vannak övezve és sehol kiút belőlük. A mivelhető területek, a melyek egyszersmind telephelyek is, apró elzárt földdarabok csupán, honnan a szomszédos völgybe szinte járhatatlan, szakadékos magaslatokon át lehet eljutni. Ilyen természeti viszonyok bárminő népet is megközelíthetlenné, azonkívül önmagában eldarabolttá képesek tenni. — Ahoz, hogy a délszlávság körében kis társas egységek keletkeztek, ez adott helyzeten kívül nem kis mértékben hozzájárult a nép viszontagságos sorsa, politikai hányódása a századok folyamán, de elősegítette említett konok zárkózottságuk is. Ha ugyanis politikailag érvényesülni óhajtó, magasabb nemzeti egységre törekvő nép lettek volna, a bizanci császárság idejében nem kellett volna sok hozzá, hogy uralomra jussanak, mint a hogy az ilyen vállalkozás a népvándorlásnak annyi más, kulturában nem fejlettebb népének sikerült. Egy ízben ők is megkísérelték, ama bizonyos második vándorút alatt, midőn dél felé özönlő hordákban elárasztották Görögországot és lejutottak a Peloponnesus déli fokáig.¹ A beözönlésnek azonban nem lett egyéb következése, csak annyi, hogy a belső, mivelhető területekre letelepedtek s a görögséget végkép a városokba szorították, a hol ez tovább is megtartotta vezető s a belső vidékeket hatalmában tartó uralmát. A népvándorlás tanulsága az a tapasztalat, hogy általában idegenből jövő néptörzs mindenkor

¹ FALLMERAYER *Fragmente aus dem Orient*. 2. kiadás. Stuttg. 1877. 344. lap. — E sokat vitatott könyv egyes nyelvészeti és történelmi fejtegetését a tudomány helyesbítette, de alapgondolata igaz voltát az azóta fellendült néprajz és ethnologia feltétlenül megerősítette.

csak oly módon tudott az ernyedtebb, lazább erkölcsű benszülöttek fölé kerekedni, ha ezeknek magasabb kulturáját és nyelvét is átvette. E kettős követelménynek a délszlávság sem akkor, sem azóta nem tudott megfelelni. Őket már az első krónikások¹ harcezel és politikával nem törődő, békés földművelő, meghuzódó népnek rajzolják s e jellemzés meg is felel az érdeklődés ama hiányának, melyet a délszlávok minden más nép és elütő kultúra iránt tanusítanak. Mégis alapjában e lélekrajz, mint azóta kitűnt, felületes megfigyelésnek volt eredménye. A délszláv jellem egyáltalán nem békés és sorsában megnyugvó, csak eldaraboltságánál fogva nem volt képes eredményesen fellépni. A jámbor magamegadás különben is a primitív népek jellemében ismeretlen vonás, legföljebb ravaszkodva megvonul, a mint tervezett nyílt ellenállása nem kecsegtet eredménynyel. A délszlávság pedig, mint látni fogjuk, majd minden nyilvánulásában primitív nép, melyen a félműveltség külső máza csupán a felületes szemlélet képes tévedésbe ejteni. Konzervatív jellemükön kívül hagyományaik épségben maradását lehetővé tette az oszmán uralom hódító rendszere is. Ez semmiféle alattvaló népének ethnikumában kárt nem tett. Az ethnikum gyökerét lényegében három alap-tényező szokta alkotni: nyelv, szociális rendszer és vallás s az oszmánság ezek egyikét sem bántotta. Utóbbit legföljebb az cserélte fel a mohamedán-nal, a ki rangját és vagyonát meg akarta tartani, többnyire amúgy is megrendült hitű bogumilok és albigenzis lovagtelepülések; a többség, a maradi szláv, mint szegény rajah (jobbágyceseléd) gyakorolhatta nyelvét, vallását zavartalanul, élhetett régi családközösségben, ha a harácsot (fejadót) lefizette és a robot-szolgáltatást pontosan teljesítette.²

Ez a sokféle közreható tényező magyarázza meg ama csodálatos, szinte hihetetlen régiségeket, melyek e nép körében a legújabb időkig fennmaradtak. A tényezők közül, mint említők, legfontosabb maga a délszláv jellem, melynek egyik alapvonása a konzervatív ragaszkodás minden hagyományhoz. Közmondásuk szerint: „Régi szokás kész törvény,”³ vagy „Inkább a falu pusztuljon el, mint a szokás.”⁴ Az évezredes pogánykori szokásokat később is nagyobb becsben tartják az új vallásnál. Az ú. n. hősdalokban sűrűn találunk eseteket, a hol a mohamedán ellenségnek egyik harcosával a keresztényhős „vérbarátságot” (pobratim) köt és viszont s az addig halálos ellenfelek e pillanattól nem bántják, nem árulják el egymást, hanem a hol lehet, segítségére vannak.⁵ Ez ősi hagyományok épségben tartásával együtt

¹ THEOPHYLAKTOS SIMMOKATTES *Hist*: IV. 2. Itt bukannak fel a történelemben a szlávok először (595-ben); a krónikás maguk vallomása szerint így jellemzi őket: „... mert mi csak dalosok vagyunk s a fegyverhez nem értünk; népünk is békésen él otthon hazánkban, a vasat sem ismeri.” L. THEOPHANES *Chronogr.* ed. Bonn. I. 414. — V. ö. KREK *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*. 2. kiad. Graz, 1887. 377. I.

² STRAUSS *Bosznia és Hercegovina története és néprajza*. Bp. 2. kiad. 1883. III. fejr. „Az oszmán uralom” 93—155. I.

³ „Stari običaj gotor zakon”. — KRAUSS *Sitte u. Brauch der Südslaven*. Wien 1884. IX. I.

⁴ FRANKL *Gusle. Serbische Nationallieder*. Wien. 1852. XI. I.

⁵ GERHARD *Gesänge der Serben*. 2. kiad. Leipz. 1877. 97—98. *Bánovics Sztrajnyá*. ról szóló hősdalban is; 440—460. s tovább 489—497. v.

jár a hozzájuk fűződő historiai emlékeknek részletekig hű fenmaradása. A nép itt, mint irástudatlan, látszólag a jelennek és jelenért él, de hősdalaiban, meséiben ma is emlegeti Traján és Dioklecián császárokat, a nélkül, hogy tudná, minő historiai kapcsolatban állottak vele.¹ A hősdalokban olyan történeti események élnek, melyeket sokáig légből kapott, vagy átruházott szóbeszédnek tartott a történelem, míg legutóbb hiteles adatokból ki nem tűnt, hogy a pusztá szájhagyományban a valóságnak megfelelő, hű kép maradt meg róla.²

Néhány évtizede sincs még, hogy itt-amott tünedezni kezd az a kezdetleges szociális szervezetük, a mit őshazájukból már magukkal hoztak a Balkánra; e szervezet a „zadruga“, a házközös nagycsalád birtokbeli és jogi egysége. Először a széleken, a haladottabb beosztású idegen lakossággal érintkezve, főképp pedig az idegen közigazgatási rendszer kényszerítő hatása alatt hagyják abba. Stajer, Krajna és Karinthia illir vendsége tér el tőle legelőbb, a horvátok is csak 1848-ig házközösök, a szerbek és bulgárok között most van oszlóban szintén felsőbb rendeletre, míg a Szandzsák, Montenegró és az albán telepek népénél most is változatlanul együtt él egy fedél alatt három nemzedék vérrokonsága.³ A rokonok e jogi egységben maradásáról tudni kell, hogy az, mint társas forma, a földmivelés első kísérletei alkalmával alakul ki s számos népnél „őstörténeti jelenségnek“ tekintendő⁴; patriarchalis rendszer tehát, melyben egy apagazda (domácin) rendelkező fenhatósága alatt közös háztartással és közös vagyonnal együtt él a legidősebb családfő minden leszármazottja. Az ilykép előállott kis egységben minden kellék megvan a primitív boldogulásra, csak külső támadások ellen bizonyul gyengének s e miatt több zadružina, — kivált azok, a melyek családfői egymással ötöd-hatod ágon rokonok — összeáll egy *bradstvo*-ba és választ a domácinok közül egy közös *župán*t, a ki természetesen csak harci alkalmakkor vezér, különben egyszerű apagazda s családjában is csak primus inter pares. Olykor kénytelen több *bradstvo* is szövethetni egymással közös érdekből, vagy valamely közös ellenség miatt; itt azután az egyik vezérből választás útján fővezér, *veliki župán* lesz. A zadrugák e harci szövetsége alkotta évszázadokon át a délszlávság laza államszervezetét;⁵

¹ KAPPER *Die Gesänge der Serben*. Leipz. 1852. I. k. XIII. l.

² ASBÓTH *Bosznia és Hercegovina*. II. k. 58—64., a hol egyebek közt Kljuca várának történetét közli. Az epizód 1380-ban esett meg s írásos emlékét legutóbb JIREČEK találta meg. V. ö. *Handelsstrassen* . . . 40. l.

³ KRAUSS *Sitte u. Brauch*, etc. 64—65. l. „Die Hausgemeinschaft ist ein Verein, gewöhnlich im zweiten oder dritten Grade blutsverwandter Menschen, die im selben Gehöfte wohnen, ein gemeinsames Vermögen besitzen, unter einander gleichberechtigt sind und sich in der Verwaltung gemeinsamer Angelegenheiten den Anordnungen eines von allen männlichen Mitgliedern (Zadugar) in Übereinstimmung gewählten Hausverwesers fügen“. 72. l.

⁴ MILAN MARKOVIČ *Die serbische Hauskommunion (Zadruga) u. ihre Bedeutung in der Vergangenheit u. Gegenwart*. Leipz. 1903. 61. l.

⁵ L. HUNFALVY JÁNOS *Dél-Európa, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra* Budapest, 1884. 181. l.

változás későbbben csak annyiban állott be, hogy Vukasin fejedelem, a ki azelőtte uralkodott veliki zsupán házat hatalmától megfosztotta, a régi hagyomány feledtetése czéljából *kralj*-nak nevezte magát. Hatalma azért ezután is pusztá katonai maradt, míg belső szervezet dolgában minden apa-gazda külön kis uralkodója a maga vérrokon csoportjának.¹

A délszláv nyelv feltűnő gazdag oly kifejezésekben, melyek rokoni kapcsolatokra vonatkoznak; heted-, nyolczadiziglen meg tudja mindenki jelölni külön szóval valamely rokonnal való családi viszonyát. Ezt a körülményt a délszlávoknak néha délibábos tudóskodása dicsekedve szokta említeni, mint olyan nyelvgazdagságot, a mely művelt belátás, rendezett és tiszta családi állapotok mellett tanuskodik.² Pedig a nagyra tartott jelenségnek egyszerű oka a zadruga rendszerű együttélés, a mely miatt a rokoni viszonyokat pontosan el kellett rendezni és elnevezni. Ebben a keleti törökség messze túlhaladja a délszlávokat, a rokonsági fokot tizenötödiziglen meg képes jelölni a nélkül, hogy e körülményből bárki magas kulturára következtetne. — PROKOPIUS a gót háborúról írott krónikája egy helyén mondja: „A szlávok és antok egy közös nevet viselnek, „spor“-oknak hívják őket, mert sporadikusan laknak, szétszórva az országban; sok helyet elfoglalnak, mert a Duna két oldalának legnagyobb részét ellepik.“³ A szójátékos etimológiát letudva, híradása házközös szervezetre vonatkozhatik csupán; a zadrugák maguknak élnek, nagy területet kívánnak s központra, tömörülésre nincs szükségük. Ha egyéb feljegyzés nem bizonyítaná, ez egy is elég volna annak megállapítására, hogy az őshazában épúgy házközös szervezetben éltek, mint ma a Balkánon. Az egyén, a kis család felolvad a közösségben, nem külön jogi alany, a ki maga egyáltalán számba sem jó; például névnapokat nem tartanak, hanem van minden tanyának egy védőszentje, ennek emléknapiját annál nagyobb ünnepléssel szokták együtt megülni.⁴

Ha ezek után a nő szerepét és helyzetét kutatjuk a házközös társasformán belül, legelőbb is a kötelékbe való lépés módját és körülményeit kell szóvá tennünk. — A szlávokról régi krónikásaik feljegyezték, hogy valamikor *nőközösségben* (polygamia és polyandria-ban) éltek, mint a hogy HERODOTOSZ is ugyanezt számos afrikai és szkitha származású népről feljegyezte s látszólag képtelen mesékkal tarkítva, mint valóságot vette be történetébe. A pragmatikus történetírás a szájhagyományon alapuló értesüléseket lenézve, e szörnyűségeket, — mint a minőknek kulturszemmel nézve látszanak, — alaptalan meséknek bélyegezte. A mint e szerint nem adott hitelt HERODOTOSZ-nak a *masszagéták*-, *gündánok*-, *babilonok*- és *lidiaiak*-ról⁵

¹ W. ROSCHER *Grundriss* . . . 192. I. és LAVELEYE *De la propriété et de ses formes primitives*. Par. 1874. XIII. fej., I. még KRAUSS *Sitte u. Brauch* . . . 19—32. I.

² KREK id. m. 160. s köv. I. Az elnevezéseket összeállította KRAUSS id. m. 4—13. I.

³ PROKOPIUS *Bell. Goth.* III. 14, ed. Bonnens. 335. I.

⁴ W. STEPH. KARADGICH. *Serbische Hochzcitslieder*, übersetzt v. EUG. WESELY, Pest, 1826. Bev. 33. I.

⁵ HERODOTOSZ *Hist.* IV. 204. a szkithákról. I. 216. és IV. 172. a masszagétákról, IV. 173. a libiai éthióptörzsekről, IV. 176. a gündánokról, I. 199. a babiloni Milittakultusz leírása, I. 93. Lydiáról, stb.

mondott hetaira-szokás leírásában, épúgy ezek utánzatának vette SZTRABON és DIODOR-on¹ kívül a szláv krónikások hasonló helyeit is. Az újabb ethnologiai kutatásoknak kellett közben fellépniök, hogy a história e tévedését kiigazítsák. Anyaggyűjtés közben t. i. számos helyen meglelte e szokást maig élő érvényében Az *indiánus*-ók, a dravida nyelvű *todá*-k és Afrika nyugoti *négerei*² a nőközösséget, különösen annak azt a formáját, melyet BACHOFEN óta a „*nászünne*p *hetairizmusa*“-nak neveznek, ma is tartják s ki van mutatva, hogy az, mint szociális jelenség, törzsszervezetük természetéből önként következik; a törzsszervezet e formája pedig nem egyéb, mint a szélsőségig szigorú keretekben tartott patriarchális házközösség, a tiszta *zadruga*.³ E társasforma minden birtokot, ingó vagyont az együtt lakó vérrokonok között közös tulajdonnak ismer el; arra valamennyit egyaránt jogos birtokosnak tekint. Hogy a rokon kötetlén belül vérfertőzés ne álljon elő, a nőt szükségkép kívülről, idegenből (*exogamia*) kell hozni s a megszerzés módja eleinte erőszakos *elrablás*, minthogy a nőt, mint másik patriarchális kötetlébe tartozó munkástagot, a maga házközössége szépszerével nem hajlandó elveszíteni. A nőrablással kapcsolatos és elkerülhetetlen vérengzés helyénvaló ellenséges törzsszel szemben, de természetellenes oly esetekben, mikor a rabló család a megrablottal szövetségben van vagy éppen közös vezér (zsupán) alatt hadi szervezetben egyesült. Hyenkor, tehát az erőszakos rablással párhuzamosan szelidebb forma lesz divatos: a megszőktetett nőért való ellenszolgáltatás, a melyet idővel barátságos megegyezésen alapuló *nővásárlás* szokása vált fel. E módok bármelyike alapján megszerzett idegen nő az új családnak közös vagyona, kihez a házközösség minden férfitagjának egyenlő joga van.

Igy áll elő az a poliandrikus viszony, melynek szükségszerűsége világos s a mely a szervezet felbomlása nélkül mindaddig fenmarad, míg bizonyos emelkedett kulturbelátás ennek merevségén is enyhíteni kénytelen. A házközös rendszer természetében ugyanis, mint láttuk, benne rejlik az a követelmény, hogy az együtt élő családtagok rokonsági viszonyai élesen megkülönböztessenek; erre eleintén nincs nagy szükség, mert az egy tető alatt élők szűkebb családi vonatkozásai iránt nincs meg a kellő érzék. A mint azonban a leszármazás biztos megállapításának szükségét kezdi érezni, a midőn nem elégszenek meg az anya és gyermeke összetartozó voltával, de megkívánják hozzá határozni a biztos apát is, a poliandria kezdi érvényét veszteni. Eladdig a törzs rabolt magának közös nőt, ezután egyes felnőtt ifjak számára kezdi a neki szóló társat megszerezni: nemileg tehát egyhez kötik az új nőt, munkájára azonban a közösség tart számot ezután is. Ily alakulás mellett csak természetes, ha a törzs, mielőtt a jövevény nőt ünnepélyesen átadná a neki nemileg kiosztott társnak, jogát az ünnep-

¹ SZTRABO 532. (Arménia). 16, 775. (trogloditok). — DIODOR V. 18. (baleárok).

² LIPPERT *Kulturgesichte d. Menschheit in ihr. org. Aufbau*. Stuttg. 1887. II. k. 10. és BASTIAN *Deutsche Expedition*. I. 152. 175. 1.

³ LIPPERT id. m. II. 12—19. 1.

ség előtt vagy alatt, ha szimbolumkép is, gyakorolni kívánja. Ez a BACHOFEN-kimutatta „nászünnepek hetairizmusa“, a mely mint ethnologiai tény le nem tagadható. Legrégibb krónikák emlegetik a multban, számos nép élő szokásként tartja jelenben s meg fog mindaddig maradni, míg a házközösség mint társasforma fennáll.

Dr. Solymossy Sándor.

ROVAS ÉS ROVÁSÍRÁS.

(Tizedik közlemény.)

FÜGGELÉK.

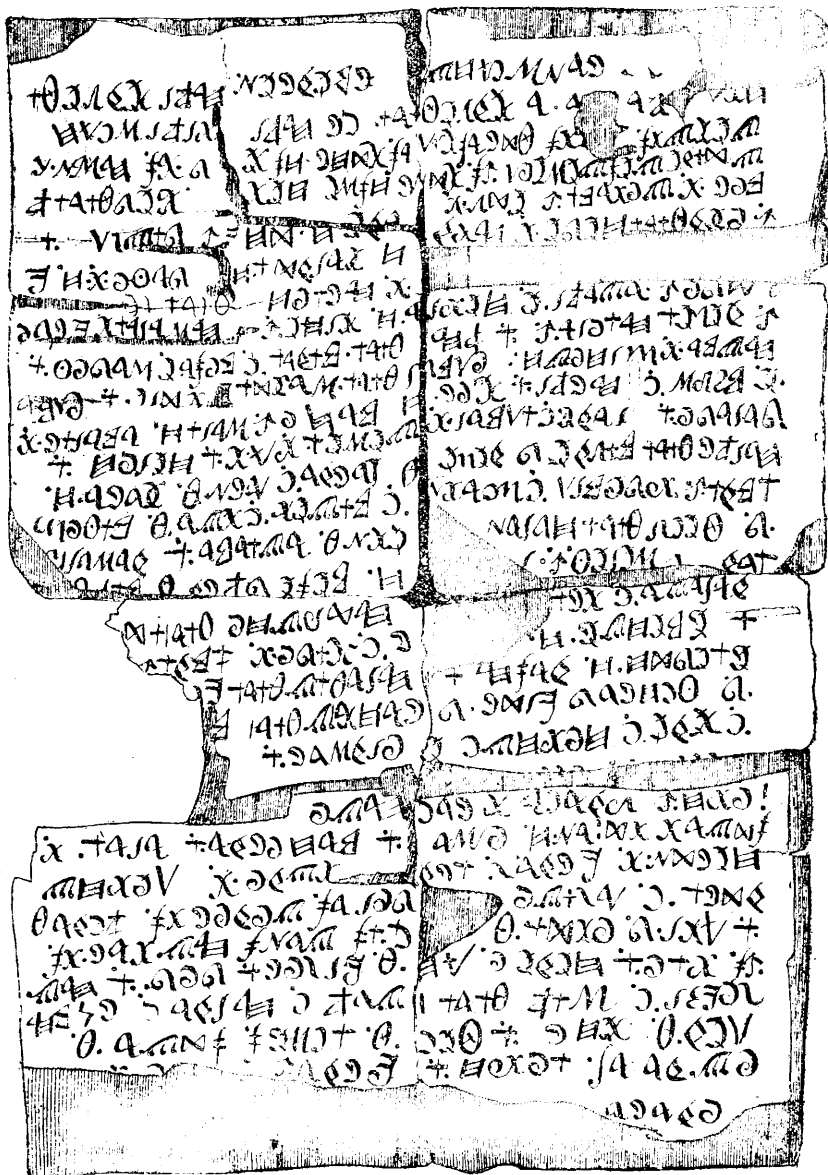
A hamisitványokról.

Azóta, hogy Bél Mátyás népszerű könyvei az erdélyi székelyek „hun-szkytha“, vagy „ős-magyar“ betűit széles körben ismeretessé tették, nemcsak az érdeklődők száma lett nagyobb, hanem a komoly kutatóké is rohamosan megnövekedett. Mivel Bélnek csak Kaposi Sámuel gyulafehérvári tanár hibás ábéczéje állott rendelkezésére, a székely írásról szóló monographia megírása előtt, 1713-ban, széles körű levelezést kezdett a még esetleg lappangó emlékek felkutatása érdekében. Ezért aztán nem is tartjuk lehetetlennek, hogy Uffenbach európai híri gyűjteményének 1714-iki másolata szintén e mozgalomból folyólag keletkezett. A féltékeny gyűjtő azonban még a saját példányára sem merete rájegyezni, hogy a másolat eredetijét a kutatók hol keressék. Ezért a giesseni gyűjteléses kötetbe elrejtett kéziratot Schwartz Godofréd hazánkfiának Ch. F. Ayrmann könyvtárigazgató szives közvetítésével 1739-ben újra fel kellett fedeznie.

Bél Mátyás 1718-ban megjelent monographiája és 1729 óta többször kiadott *Sprachmeister*-e elvégre itthon is megtermette gyümölcseit. Még mielőtt végleg megsemmisült volna, felfedezték s két példányban is lejegyezték a székely betűrovás legrégebb és legbecesebb emlékét, az 1501-iki csikszentmiklósi feliratot. Körülbelül ezzel egyidejűleg jöttek nyomára a Telegdi-féle *Rudimenta* ama hiányos erdélyi kéziratának, a melynek szövege a marosvásárhelyi másolatban maradt ránk, s a melyből hihetőleg Bod Péter is kiadta Baranyai Decsi János ajánló levelét. Rettegi István kezén szintén megfordult a *Rudimenta* egy másolata, de ennek nyoma veszett. Elvesztek továbbá azok a másolatok is, a melyeknek egyik példánya egykor Báró Lázár Imre birtokában volt, s a melyekből a marosvásárhelyi kézirat betűsorai és abbreviációi (l. fentebb a 146—7. ábrán) kikerültek.

Szóval a koronként felmerülő irodalmi emlékek arról győzték meg kutatóinkat, hogy a korábbi érdeklődők mindegyike Telegdi kéziratban elterjedt művéből merítette ismereteit. Onnan merítette Komáromi Csipkés György, Miskolczi C. Gáspár, Kajoni János, Harsányi János, Otrókoci Főris Ferenc és a többi XVII. századi ábécze-tulajdonos is. Az elég korán megkezdett kutatások e meddőségét mi részben annak tulajdonítjuk, hogy az időnként felbukkanó Telegdi-másolatok az érdeklődést egészen irodalmi útra terelték. Ezzel szemben a csikszentmiklósi felirat nem szolgáltatott elég hathatós intelmet arra nézve, hogy a székely betű-

rovás valóban értékes emlékeit nem kéziratban, hanem epigraphiai téren kellett volna kutatni. Így talán nem támadt volna akkora sivatag, a melyen utóbb már a tájékozatlan vándorok képzelmenek délibábjai üzhették esalfa játékaikat s a

153. A turóczi fakönyv.

melyen a tudományszomj betegei már a hamisítványok undort keltő posványaiból sem átalították csillapítani fájdalmaikat.

A hamisítók rendszerint valamely égető szükségletet kívánnak bűnös úton fedezni. Így tért le az igaz útról a székely betűrovás néhány meghibbant elméjű rajongója is. Mivel nálunk Telegdi kéziratban elterjedt műve nyomán mindenki

irodalmi emlékeket keresett, az első hamisító szintén irodalmi emlékekkel kívánt kedveskedni hívőinek. Mielőtt azonban merész tervét megvalósította volna, leszámolt Baranyai Decsi János ajánló levelének ama mondatával is, a mely arról tájékoztatta az olvasót, hogy a régi székely „betüket bárki igen rövid idő alatt, igen könnyen és pedig bármely könyv, toll, tinta, papíros nélkül akár lacedaemon hengerhez hasonló fára akár valamely más anyagra irni nagyobb fáradság nélkül megtanulhatja.“ Az eredeti latin szöveg szerint: „facilime quis addiscere potest breuissimo tempore . . . nullo negotio *inscribere*“. A szerző tehát a jelen esetben olyan *inscriptiók*, feliratok készítésére gondolt, a melyeket a közhasználatban lévő írószerek mellőzésével valamely fára vagy egyéb szilárd anyagra kell ráírni, ráírni. Mivel a tájékozatlan vállalkozó a metszőkés megemlítése nélkül rovásra gondolni nem mert, de minden mellőzendőnek tartott írószert sem kívánt igénybe venni: Baranyai Decsi János utasítása értelmében tehát csak a papírt és pergament mellőzte s híressé vált hamisítványát nyírfahéjra fogalmazta meg.

Igy jött létre az a *Hun-scytha betűkkel nyírfahéjra írott turóc-zvármegyei régiség*, melyre 1839-ben Jerney Jánost hírlapi közlések tették figyelmessé s a melyet Cherven Tamás besztercebányai kanonok közvetítésével 1840-ben a M. Tud. Akadémiának bemutatott s egyidejűleg az itt látható másolat (153. ábra) kíséretében a *Tudománytár* új folyamának 1840. évi VIII. kötetében a magyar olvasóközönséggel is megismertetett. Jerney szószerint közzétett levelezéséből kiderül, hogy é sötét-barna nyírfahéjra írott régiség töredékeit Cherven Tamás Stubnyán fedezte fel Jezerniczky István turóc-zvármegyei főadószedőnél, a ki állítólag a Raksányi család levéltárában bukkant rá. Töredékeit „nagy ügygyel-bajjal“ maga Cherven állította össze, tehát ugyanő ragasztotta fel újra arra a régi papírosra is, a melynek latin szövege alá „véltetőkép a XVII. században“ magyar megjegyzés került ezzel a fölöttébb gyanús szakadozott szöveggel: „Ezen írás van . . . lyet *pogan lev . . . decel* meg . . . tott Ivan . . . pniky ania lcc Indert . . .“ Ugyancsak Chervennek sikerült Bél Mátyás és Révai Miklós mutatói alapján a hun-scytha betűs magyar szöveg megfejtése és annak megállapítása, hogy a pontok közé foglalt betűk tulajdonképp számot jelentenek. Megfejtését mi is szószerint közöljük, noha kérdőjeleinkkel többször jelezniünk kell, hogy a szöveget vagy nem jól értette meg vagy a másolást vétette el, vagy pedig a *Tudománytár* rézmetszője tévedett. A zárjelben lévő szöveg egy része az ábrán nincs meg, más része pedig Cherven olvasatából hiányzik. Végül megjegyezzük még, hogy a dőlt számok a jobbról balra olvasandó szöveg sorainak számát jelentik.

1. nak vétizlő nemeknek Zadar Rukse fia (?) — 2. za (?) la (?) 1. Rukse fiai .
 Én Zadar Hordar vétiza (?) — 3. Lehel 12 — 12 . . Fun 11 . Hert (?) 11 . Ruzen 14 . Be — g
 12. Zavak . — 4. Luikel 16 (?) Levent. 13. Ruten . 15. Verzö (?) -- Be — g (?) fiai Da —
 5. mon . 2. Lo-amd (?) 3. Eus . 2. Rake (?) 4. Uze . 3. Gilbot (?) 5. — 6. 3. Ohk fiai Zege .
 2. Zabok . 4. Harkud . 4. Galyo . 2. 4. Po — 7. 2. Zando . 4 . . . fiai . 2. (?) Kajala (?)
 8. Ugo 3 (?) Aladar . 6 . Zebora . 4 . Berze . 3 . Zavarai . 2 . Pingo (?) — 9. 3. Keve . 5 .
 Zadora . 3 . 5 . Azan (?) fiai . Mikad . 7 . Megye (?) 6 . Vagoly . 5 . — 10. Zalma . 2 . Verzol . 4 .
 Otmar fiai . Vahud Bure . 5 . Otma . — 11. 6 . Müsov . 7 . Zandar . 5 . Reon . 4 . Mazo . 3 . Vari .
 4 . Avarin (?) 2 . — 12. Garago . 5 . Raken . 7 . Itmar . 2 . Levend . 2 . Tibi (?) 5 . Zernoz . 5 .
 — 13. Zardan fiai . Miske . 9 . Keve . 8 . Janka . 7 . Tank . 8 . Hana . 4 . — 14. Dimki (?) 3 .
 Bogomrt . 7 . Vetahk (?) 7 . Mileb . 7 . Bela . 8 . Milyovo (?) — 15. 9 . Feés fiai Zarak . 9 .
 Ehk . 8 . Aliama . 5 . Kavar . . . — 16. Dako (?) 4 . Veröly (?) 3 . (Tepo?) . . . 4 . Megye . 9 .

Dank . 7 . Mi . . . — 17. Kajala . 7 . Bend(eguz ? . . . R . . .) Zatarolzo fiai U(namaz . . . — 18. 5 . Nemezlen . 4 . (Zolto)n . 7 . Rigo . 2 . Dimki . . . — 19. Endeguz . 4 . Kagyza . 5 . Zarafil fiai Po — 20. 9 . Lyézna . 9 . Piruny (?) 9 . Nazbal fiai M — 21. 7 . Beke . 7 . Zobozlo . 6 . Orkvan . 5 — 22. — 23. oboz . 3 . Sokaéa . 2 . Naé — 24. Gyula . 7 . Bujak (?) 4 . Orvan (?) 5 . Mazonka . 5 . Arad . 2 — 25. Zenuk . 2 . Ponka . 2 (?) Danka (?) 1 . Holko . 2 . Tobozl . . . — 26. Kund . 7 . Taszilo . . . (10 ?) Gor . 11 . Lokon . 12 . Danka . 9 . — 27. 5 . Tibor . 9 . Obud . 8 . . . (é ? 15 ?) Lak . 10 . Zalhan . 12 . — 28. 13 . Bodo . 5 . Zeke . 7 . Tiz(a ?) 8 . Porszon . 5 . Gog . 5 . Zal . — 29. Szoper (?) 7 . Vida fiai (U)lada . 7 . Zarka . 7 . Numza . — 30. Tek . 8 . Bezno (?) 5 . Feé . . . 9 . Deve . 10 . Gyula . 9 . — 31. Olka . 11 . Doboz . 5 . Ponka . 3 . (Z ?) . . . — 32. Zokana (?)

Jerney azonnal észrevette, hogy az itt előforduló 127 névnek csaknem fele megtalálható abban az 1391-iki *Turóczy Regestrum*-ban, a melyet Bebek Imre országbíró készített Zsigmond király számára. E becses kútfőnket pedig Engel már 1809-ben kiadta a *Monumenta Hungarica* 57—103. lapjain. Mivel a regestrum XIII—XIV. századi okmányaiban a nevek elszórva fordulnak elő, Jerney az egyező neveket betűrendbe szedte s a regestrum dölt betűkkel közölt nevei mellett jelezte az okmány évszámát és az Engel-féle kiadvány lapszámait is. Mi a tanulságos összeállítást szintén bemutatjuk, megjegyezvén, hogy nálunk a zárjelbe foglalt számok a kiadvány lapjait jelentik:

Arad. *Arachk*, 1287 (76). — Beke. *Beke*, 1324 (74). — Bendeguz. *Bene. Beneföld*, 1269 (77, 85). — Bodo. *Bodo, Bodor, Buda*, 1293, 1350, 1358, 1364 (72, 73, 81, 85). — Bogomer. *Bogomel*, 1285 (65). — Büre. *Burene*, 1266 (63). — Dank. *Danch*, 1314, 1315 (90, 91). — Doboz. *Doboz*, 1250 (88). — Eus. *Eus patak* (falu) 1356 (94). — Feés. *Michk dictus Fees*, 1391 (64). — Galyo. *Gal, Gallus*, 1327, 1340, 1360 (71, 98). — Gilbot. *Gyeth*. 1350, 1360 (70). — Gog. *Guch, Gyuche, Gyuge*, 1290, 1315, 1325 (83, 96). — Gyula. *Gyula*, és *Gyula falu*, 1287, 1351 (75, 76). — Hana. *Hana*, 1285 (65). — Harkud. *Herchud*, 1390 (59, 60). — Hert. *Herch*, 1280 (98). — Itmar. *Itimerius*, 1266 (63). — Mazonka. *Marchonka*, 1287 (68). — Miske. *Michk*, 1356, 1391 (64, 94. stb.). — Müsov. *Mossoveth*, 1269 (62). — Nae. *Naak, Nachk*, 1255, 1286 (80, 100). — Nazbal. *Nazpal*, 1287 (68). — Nemezlen. *Nemechlen*, 1285 (65). — Numza. *Numssir* (föld), 1276 (81). — Lak. *Lachk*, 1391 (81). — Lyezna. *Lezna* (falu), 1343 (92). — Oboz. *Obusk*, 1255 (80). — Obud. *Obud*, 1255 (80). — Otmar. *Othmar*. és terra *Othmar*, 1258, 1262 (62, 91). — Ohk. Terra *Ochklehotaja*, 1390 (59, 60). — Olka. *Olka*, 1352 (85). — Pingo. *Pynk*, 1325 (83). — Porszon. *Porson. Porsu*, 1233, 1255 (82, 99). — Rake. *Rak*, 1363 (93). — Rake, *Raken. Rakouch*, 1244 (76). — Rekse. *Rekse*, 1280 (98). — Ruten. *Ruthen*, és falu *Ruth* föld, 1280, 1285, 1367 (65, 95, 98). — Ruzen. *Ruzethe*, 1271 (200). — Sokana, *Sokana*. 1250 (88). — Szoper. *Sopir*, 1233, 1255 (82). — Tank. *Tenk*, 1249 (64). — Tibi. *Tyba*, 1294 (63). — Tobozl. *Tobozlo*, falu, 1384, 1389 (78, 79). — Ullada. *Ullada*, 1290 (83). — Uze. *Uzda*, 1255 (65, 67). — Vahud. *Vahud*, 1258, 1266 (63). — Vétiza. *Vaiszlaus*. 1294 (63). — Vida. *Vida*, és *Vida- felde*, 1266 (75). — Zalma. *Salma*, 1259 (62). — Zalo. *Zalek, Zaluch*, 1343 (64). — Zardan. *Jordan*, falu, 1249, 1262 (64). — Zarafil. *Scraphil*, 1383 (78). — Zeke. *Zenche*, 1352 (97). — Zebora. *Zabor*, falu, 1263, 1274 (60, 61). — Zobozlo. *Zobozlo*, falu, 1241, 1271, 1181 (100, 101).

Néhány név hasonlósága kifogásolható ugyan, de a teljesen egyező nevek gazdag sorozata ezek nélkül is meggyőző bizonyíték arra nézve, hogy a két névlajstrom közt szoros összefüggés van. Mivel e találkozás kimutatására a hamisító okvetlen számított, az sem lehetetlen, hogy a kisebb és nagyobb eltéréseket a gyanú elhárítása végett maga eszelte ki. A mit aztán így nyujtott, azzal egy XIV. századi, vagy még ennél is régibb rovásírásos okmány látszatát akarta kelteni.

Ha jogi természetű okmány hamisításáról volna szó, akkor rögtön szembe

ötlenék az a régi forrásokból hiányzó hozzáadás is, a miért az egész holmi bűnös úton létre jött. De a jelen esetben ilyesmiről aligha lehet szó, hiszen a Raksányi család állítólagos őse, Rekse, továbbá Gilbot vagy Gyeleth, a kít Jezerniczky István a saját ősenek tart, már a hiteles turóczy regestrumban is szerepel. A hamisító tehát csakis egy olyan irodalmi emlékekkel akart bennünket gazdagítani, a melynek régisége a nevek hasonlósága és azonossága alapján a XIV. századi turóczy regestrummal lett volna igazolva. Ez az oka aztán annak, hogy a vállalkozót nem is történelmi, hanem irodalmi téren érte utól a hamisítók végzete.

A hamisító már eleve tisztában volt azzal, hogy egy XIV. századnak tartott magyar nyelvű szöveg legelső sorban nyelvemlék gyanánt lenne vizsgálat alá vonható. A nyelvtörténeti botlásoknak tehát azzal vette elejét, hogy a hosszú névelőjstromot egy olyan régi szöveg törmelékének tüntette fel, a melyből csak néhány szó tudott az enyészettől megmenekülni. Ezért olvassuk a töredék legelején: „...nak *vétizlő* *nemeknek* . . . *fia*“, alább pedig csak egyszer fordul elő az „*én*“ s utána többször a már megkoczkáztatott „*fiai*“. E néhány szó közül a *vétizlő* is inkább csak íráshiba lehet *vitézlő* helyett. A többi semmiséggel szemben pedig nyelvtörténeti szempontból csakugyan tehetetlenek vagyunk. A nevek téveteg írásmódja ellen már volna mondanivalónk, de mi e helyett csak a hamisítás tulajdonképpen tárgyát, a „hun-scytha“ írást fogjuk vizsgálat alá.

Cherven Tamás megjegyzése szerint „a betűk, melyeket még jól ki lehet venni, Bél Mátyás által mutatottakhoz hasonlóak, némelyek azonban ezektől eltérnek, mint pl. a *g*, *k*, *t* egészen különb formájúak, mint azok, melyeket Révai Elaborator Grammatikájában, Bél Mátyás és mások szerint elől adattak.“ Jerney pedig erre azt a megjegyzést tette, hogy „ezen eltérést, a különféle másolásból eredvén, lényegesnek mondani nem lehet.“ Ámde a jelen esetben nem is az eltérés, hanem a hasonlóság a fődolog. Mert e szempontból megállapítható, hogy a turóczy fakönyv *a*, *b*, *cz*, *d*, *gy*, vég-*k*, *l*, *n*, *o*, *p*, *r*, *R*, *s*, *sz*, *v* betűi szakasztott másai Bél Mátyás ama sajátosan meglágyított és elrajzolt jegyeinek, a melyeket fentebb, a 140. ábrán mi is bemutatunk olvasóinknak. Ha tehát a turóczy fakönyvben ott találjuk Bélnek eltulajdoníthatatlan sajátosságait, a teljesen elferdített *gy*, vég-*k*, kis *r* és a nem is létező nagy *R* jegyeket, a megfordítva rajzolt *l* és az *r*-rel szembe fektetett görbe *sz* jegyeket, akkor csak két eshetőség foroghat fenn: vagy Bél Mátyás merített a turóczy régiségből, vagy pedig a turóczy régiség írója tanult Bél Mátyás könyveiből. Mivel pedig az első eset az említett hibák miatt kizártnak tekintendő, végleg megállapodhatunk abban, hogy a turóczy régiség egy olyan hamisítótól származik, a ki Bél Mátyás közkezen forgó könyveiből merítette fogyatékos írástudományát.

Így azt sem lesz nehéz felismerni, hogy a hamisító czéltudatos megtévelyítés végett Bél Mátyás fordított *l* jegyének vonalait — a betűrovás természetével homlokegyenest ellenkezve — pontokban végződő görbéké alakította, a szintén fordított *g* jegy két szárát ugyanígy torzítva összekapcsolta, a közép-*k* jegyet két füllel megtoldotta, a *t* jegy alsó szárát pedig egészen elhagyta. Az összerovott jegy-párok számát a Bélnél található négy példa szellemében megszorította; de ugyanakkor az összerovás célját teljesen félreértette, mert különben nem kísérletezett volna azzal, hogy a rovás jegyeit úgy összekapcsolja, mint a hogyan írás közben

mi kapcsoljuk a cursiv latin betűket. Végül mint súlyos bűnjelet, meg kell még említenünk azt is, hogy a hamisító az *e* magánhangzót mindig jelezte, a mi azt teszi, hogy a székely írás egyik jellemző sajátosságáról nem szerzett tudomást.

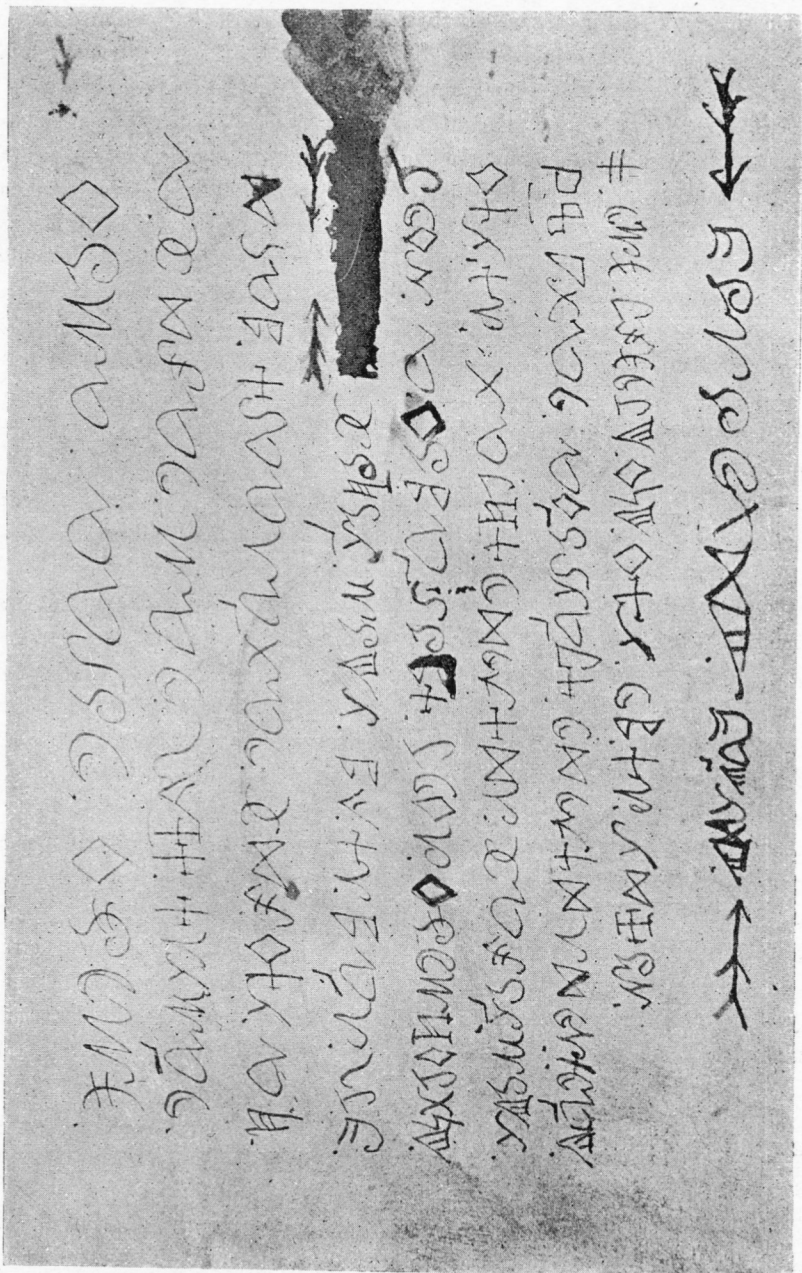
Literati Nemes Sámuel ama hamisítványai közt, a melyek utóbb a M. Nemzeti Múzeumba kerültek, van egy rézlap és egy pergamenszeletke, a melynek ákombákomait szintén fel szokták a székely betűrovás gyanus emlékei során említeni. Az kétségtelen, hogy jegyeik közt vannak olyanok is, a melyek székely betűkhöz hasonlítanak; de mivel a székely betűsor segítségével szövegüket megfejteni nem tudjuk, semmi kötelezettséget sem érzünk arra nézve, hogy velük érdemlegesen foglalkozzunk. Ugyanezért mellőzzük a *Gellei imakönyvet* is.¹

A régies tartalom és írás együttes hamisítása valóban sok kockázattal járt, mert az írás megkövetelte, hogy a tartalom és nyelv legalább is XV—XVI. századi legyen. De elvégre ez a merésznek látszó vállalkozás is megtalálta nálunk a maga emberét. Aradon 1873-ban megjelent egy füzet e czimen: „*Régi magyar énekek*. Közzéteszi Somogyi Antal.“ Az énekek eredete felől a rövid Előszó tájékoztatja az olvasót: „Bécsben harmadéve több más latin könyvvel együtt szereztem Cicerónak *De officiis Lib. 3 etc.* 1582. évi kiadását. E könyv nyomtatott levelei közé (a régen gyakori s naptárookra nézve még ma is divatozó, szokás szerint) jegyzetekre való levelek kötvék, a papír minősége szerint itélve, XVI. századbeliek. Ezeknek részére van írva a jelen füzet tartalma — székely betűkkel, a melyek Belső századi munkáiban közlöttekhez hasonlók, csak hogy sok helyt összefolynak. Majd, néhány be nem irt levél után, a többi levélre latin jegyzetek irvák Cicero említett művéhez — a XVI. század végén és XVII-ikben használt betűkkel . . . A székely írás első lapja ekép hangzik: *Kova Áron könyve a hugyan van Szegedi István uram írásában, hugy kit az Pozsonybul Páltul hozott volt. Megis más szép énekek a komáromi énekes könyvecskéből, kit is Bajcsi nuncius hagyott volt 583-ban akkortáji nunciusunkinál † neve jegye nélkül kit nem is tudok.* (L. a 154. ábrán.) Ebből világos, hogy a Szegedi István írásában foglaltak elejét (e füzet legnagyobb részét) Kova Áron gyűjtötte. Amiért is ezen részt ily cím alatt közlöm. *Halom nemzetü* (nemzetségü), *Kova Áron gyűjteményének másolata*. Halom nemzetünek nevezem Kovát, mert a gyűjteménye végéhez csatolt néhány sor után, magát Halom nemzetünek írja, talán azért, hogy családját más hasonló nevű nemzetségtől megkülönböztesse.“ A füzet végén néhány dal a komáromi énekes könyvecskéből való, de csak közvetített úton, mert Somogyi Antalnak ezt egy 1647-ben nyomott „*Libri Josue. Judicum, Ruth, Regum 4, et Paralipomenon 2.*“ című könyv írott lapjain sikerült felfedezni a következő tájékoztató bejegyzés kíséretében: „Vai igazan mongya komáromi énekes könyvünk: Sok csuda levő dolgot sat“

Ugyancsak 1873-ban jelent meg a *Régi magyar énekek* második füzetkéje is, a melynek egyik éneke végén ez olvasható: „Pozsony 11. May 16*9 (a tizes szám helyén lyuk van) . . . Megi van az Komáromi Énekes könyvben.“ De — sóhajt fel Somogyi — ez a komáromi énekes könyv hol van?! Úgy vagyunk vele, mint boldog Arabiával: *L'Arabia felicit che vi sia, ogniuno lo dice: ove sia, nessuno lo sa.*

¹ Ismertetésüket I. Szabó Károly i. cikkében (Budapesti Szemle, új folyam VI. 1866. 120.) és Fischer Károly Antal i. m. 79, 81, 83.

Somogyi alaposan tévedett, mert azt a *Komáromi Énekeskönyvet*, a melyet a fenti Előszó szerint előtte Báró Bánffy János és Széll Farkas emlegettek, Szekeres

154. Kova Áron könyvének ezimlajja.

Mihály már régen ismertette a *Győri Közlöny* 1864. évi folyamának 92—6. számaiban.¹ Így aztán minden tájékozott olvasó tudhatta, hogy ezt a becses ének-

¹ Jelenleg a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona, 483. Oct. Hung. kéz-
irattári számmal. L. Erdélyi Pál tüzetes ismertetését az E. Philologiai Közlöny 1899. évi

gyűjteményt 1711. táján egy mészárosmester írta össze Győr-vármegyében. Az a bizonyos Kova Áron tehát nagyot ugrott a sötétben, midőn azt állítja, hogy ez a kézirat 1583-ban már Bajesi nunciussal birtokában volt . . .

De hagyjuk ezt a korán alkalmatlankodó kérdést és állapítsuk meg azt, hogy Somogyi Antal az elveszettnek vélt „komáromi énekes könyvecske“ helyett bőséges kárpótlást nyújtott irodalmunknak. A régi magyar énekek második füzetének végén megígérte, hogy „bővebb tudósítást fog lelteni a t. közönség nemsokára megjelenendő ily című kis munkámban *Régi magyar iratok példányai.*“ Ezt az ígérte azonban nem váltotta be, mert a *Budapesti Szemle* névtelen bírálója, a ki Gyulai Pál szerkesztő magánúton tett nyilatkozata szerint Arany János volt, azonnal ráolvasta, hogy „könyve csupa vakmerő mystificatio. E régi énekekben oly szók és szófordulatok vannak bőven, melyeket csak Kazinczy óta ismer a magyar nyelv. Az ámtítás oly világos, hogy iskolásgyermek is észreveszi. Hogy a kiadót szedte-e rá valaki, vagy ő maga hamiskodik, ez keveset tartozik a dologra. Sajnos, hogy a dalok aesthetikai becse még kevesebb, mint történelmi hite s első magyar szabadalmazott Macphejonunknak nincs tehetsége a valódiság hiányát élvezetes olvasmány által feledtetni.“¹

A hamisítás vádja ellen Márki József az elragadtatás hangján kelt védelmére Somogyinak. Czikke a *Reform* 276. számában jelent meg. De csakhamar megjelent a 287. számban Szarvas Gábor válasza is, a melyben nyelvi alapon kétségbevonhatlanul megállapította, hogy a régi énekek ugyanannak a Somogyi Antalnak koholmányai, a ki 1871-ben *A nyelv huszonnégy hangjarul, mint a szótár és nyelvtan megannyi eleméről* című badar munkát kiadta.² Az így veszélyeztetett holmit tehát más uton, — újabb hamisítványok gyártásával kárpótolta Somogyi.

A nagy műveltségű országgyűlési képviselő és politikai menekült, a ki Deák Ferencz barátságát és több főúri család szeretetét is élvezte, Kova Áron XVI-dik századnak jelzett kéziratát a névrokona által alapított szegedi Somogyi-könyvtárnak ajándékozta más nyolcz rovásírásos könyv társaságában.³ 1881-ben pedig Gróf Karacsay Clemence úrnőnek is kedveskedett egy testes kötettel. E könyvben, melyet — saját szavai szerint — „neki a varjú-posta hozott“, a rovásírásos rész szintén nyomtatványokhoz (Hieronymus Treutlerus 1606-ki marburgi és Dominicus Arumaeus 1619-ki jeni kiadványához) van mellékelve. A kötet Thallóczy Lajos útján utóbb Király Pál birtokába került, a ki aztán az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1888 márcz. 27-ki ülésén lándzsát tört hitelessége mellett. Mivel a

3—5. füzetében s könyvészeti leírását a Magyar Könyvszemle, új folyam, 1899. évi VII. köt. 265. l.

¹ I. h. 1873. III. k. 5. sz. 224. l.

² Újra közölve a *M. Nyelvőr*, 1902. évi XXXI. köt. 455—8. l.

³ A rovásírásos részek ezekben is csak pótlékaival valamely régibb, eredetileg üres lapokkal egybekötött nyomdatermékeknek. A könyvek korrendben így következnek egymásután: 1. *Cicero De officiis*. 1852. (Kova Á. könyve). — 2. *Seidelii De morbis incurabilibus*. 1661. — 3. *Hugonis De Roy De eo, quod justum est*. Utrecht, 1645. — 4. *Barclai Argensis*. Leiden, 1659. — 5. *Sydenhamm Observationes medicae*. (Czímleppel nélkül). 1683. — 6. *Lexicon pharmaceuticum* 1698. — 7. *Schoepfferius: Synopsis Juris*. Frakfurt, 1713. — 8. *Zeno, Fr. I.: Respublica Christiana*. Oeniponti, 1718. — 6. *Puffendorf: De Officio Hominis et Civis*. (Czímleppel nélkül, „Jus naturae“ felirattal.) 1723.

székely írás e rajongó hive későbbi dolgozataival és társadalmi úton való apostolkodásával állandóan ébren tudta tartani az ő „Karacsay-codex“-ére irányított érdeklődést, 1902-ben az alább érintendő irodalmi zűrzavar már akkorára növekedett, hogy Tóth Béla és Dr. Szöcs Géza nagyszombati tanár a M. Tudományos Akadémiát voltak kénytelenek felkérni a *Régi magyar énekek* cz. kiadvánnyal csaknem teljesen azonos tartalmú „Karacsay-codex“ hitelének elbírálására. A kiküldött bizottság szakértői Dr. Fejérfalussy László palaeographus, Ifj. Szinnyei József nyelvész és e sorok írója voltak. Az írásban benyújtott három egybehangzó vélemény alapján a bizottság a kérdéses kéziratot Somogyi Antal hamisítványának ítélte s a M. Tud. Akadémia 1903 márcz. 23-iki ülése elé terjesztett összes irományokat az *Akadémiai Értesítő* ez évi XIV. kötetében (193—210. l.) az olvasó közönségnek is hozzáférhetővé tette.

Saját kutatásaim eredményéből tehát itt csak azt említem meg, hogy Somogyi kezének nyomát nem a Karacsay-codexből, hanem az összes kéziratok pontos áttanulmányozása után sikerült megállapítanom. Így derült ki, hogy nemcsak a már megemlített tíz kötet, hanem a budapesti egyetemi könyvtárnak Hegyi Tah Györgytől ajándékozott kézírata és a Király Pál birtokában levő egyéb rovásírási emlékek is magukon hordják Somogyi Antal gyárának jegyeit. A kéziratok egyező betűsora azonnal elárulta, hogy Somogyi Bél Mátyás írásmutatványaiából merítette összes tudományát. Így aztán nála is sorra megtaláljuk azokat a hibás betűket, a melyek a turóczi fakönyv esetében szintén bűnjelek gyanánt szerepeltek. A nyilvánosság elé viheto első kísérleteket a szegedi könyvtárnak adományozott 1659-iki Barclai-kiadásban találjuk meg. Ebben ugyanis még szükségesnek tartotta a latin betűs megfelejtés közlését is. Ugyanígy közölte az 1718-iki Zeno-kiadásban olvasható *Mátyás királ énekét*, melynél Somogyi megjegyzi, hogy „ezen éneknek 14 másolatát láttam“. Mivel tanulságos probatio calami-nak tartjuk, a mellékelt 155. ábrán mi is bemutatjuk olvasóinknak.

Ha e mutatvánnyal Kova Áron könyvének fenti címlapját összehasonlítjuk, őszintén el kell ismernünk, hogy Somogyi igen nagy kézi ügyességre tett szert, mire a régi magyar énekek összefoglaló gyűjteményeül a Kova-féle kötetet elkészítette. Mivel Toldy Ferencz irodalomtörténetei Szabó Károly többször idézett cikkének megjelenéséig állandóan hirdették a turóczi fakönyv hitelét,¹ Somogyi belőle eltanulta a betűk ügyes, de a rovás természetével össze nem egyeztethető összekötését. Viszont igen helyesen, bár nem következetesen alkalmazta a jegyek abbreviatívóját s a turóczi minta hiányát pótolva, pontosan ugratta az e magánhangzó jegyét.

Noha a Bél-féle hibás betűk minden pillanatban árulói lehettek, a kézi ügyesség oly vakmerővé tette, hogy nyelv és tartalom dolgában irodalmi hóbortjának egészen szabad teret engedett. Sorra gyártotta és másolta a hun-magyar ősök történetéről, a tűzről, vízről, levegőről, földről, istenről stb. szóló pogány énekeket s a hegedősök Árpádkori, Anjoukori és Hunyadiak korára valló zengeményeit. Sőt a szerzőket is sorra megnevezi: Háccegi Mihály hegedős, Hátcegi János deák,

¹ A m. nemzeti irodalom története, I. köt. 1851. 26—8.; u. o. 1852. 2. jav. kiadás 37—40.; u. o. 1862. 3. kiad. 37—40.

Zalai Péter deák, Szegedi Bertalan hegedős, Lázár hegedüs, Váradi Péter hegedüs, Gőnczi Márton, Szalai János hegedüs, Balog Miklós, Karesai András, Pécsi Vitéz Mihál, Pedúr Márton, Vajda nemzetségi Farkas Mihál, Vitéz János, Balázsfalvy Péter deák, Tilay János deák és Tamur Pr. deák személyében.

Ezek csak a XVI. század elején szerepeltek ugyan, de a szájról-szájra szálló ének azért lehet régebb is. Az egyik például így kezdődik:

Jó Endre királ igen is bus vala.

Péter hegedis így vigasztalja vala:

Halljad királ uram, az jó éneket,

Kit Béle királnak jegyzője szerzett.

(Régi magy. énekek, I, 68—9. l.)

Szóval Somogyi hegedőséneke arról az Anonymusról beszél, a kinek krónikáját Lambeciusnak csak 1666-ban sikerült felfedezni s a kinek krónikájában Szabó Károly csak 1860-ban vette észre, hogy a latin szöveg néhány sora rimre perdül. Somogyi hegedősei pedig derűre-borura énekelnek a krónika Zalánjáról, Laborezáról, Acsádjáról, Ménmarótjáról, Dentumogerjéről stb., jöllehet szövegét legelőször Schwandtner 1746-ki kiadványa tette ismeretessé. Énekelnek ezek bizony még Atelközről is, noha e név csak a biborban született Konstantin császár ama X. századi följegyzésében fordul elő, a melyet Meursius 1610-ki kiadványa tett legelőször hozzáférhetővé, Becker 1840-ki bonni kiadása pedig népszerűvé. Ez tehát éppen olyan fureszaság, mint mikor egy másik szemérmetlen XVI. századi hegedős Vörösmarty találmányával, a perzsa Ahrimánból magyarrá átglyúrt Ármány-nyal előhozakodik.

Miért . ég . szívem . nek . szeretője.

Hogy . mert . dicsőség . nek . teremtője.

Né ¹ . hogy . fémik . a . számtalan . hugytul. ²

Suhut . párja . kívül . szívem . ugy . gyul.

Azért . én . szerelmem . rá . vágy . untalan.

Szerelmem . iránta . halhatatlan.

Éjel . idétt . le . száll . ő . én . hozjám.

Csuda . rémi . fémmel . mosolodik . rejám.

En . gemet . sugárin . meny . bele . viszen.

Görögek . rohára (rohantára ?) . nencs . szükségem.

Ég . visz . en . gem . maga . egyenesen.

Ég . bele (?) . színül . színre . nézhessem.

S . holot . tölesztem ³ . dücsőségé . vel . le (törölve).

Le . hoz . meg . maga . fényességevel.

Hogy . asztot . a . földön . terjeszszem . el.

Még . tűnik . tetik ⁴ . szent . égi . rémmel. ⁵

Ez . volt . en . nekem . Mátyás . nak . álomom.

Hogy . el . indultam . Práhát . oda . hagynom.

Az . ut . kit . mutatott . en . nekem

Álmont ⁶ . az . ég . imetten (ébretten) . követem.

M. R.

¹ S. A. szerint: nézd.

² Régi szó: csillagtól.

³ Kova Á. könyvében: töltettem; S. A. magyarázata szerint: megteltem.

⁴ S. A. magyarázata szerint: tündöklök, tetszik.

⁵ S. A. szerint: fénynyel.

⁶ S. A. szerint: álom idején.

A középkorból fenmaradt énekek XVI. századi gyűjteményében természetesen ódonnak kellett volna lenni a nyelvnek is. Ezt Somogyi a népnyelv néhány ritkább szavával, néhány valóban régi szó felhasználásával és egy sereg balul végződő szócsonkítással akarta elérni. Mivel botlásaira Szarvas Gábor és ifj. Szinyei József már rámutattak, mi csak a székely betűrovás körébe vágó egyik mulatságos tévedését tesszük itt kézzel foghatóvá. Kova Áron könyvének 1530-ki epilógusában ugyanis ez olvasható:

E könyvemet megvégeztem vaj nagy keseregve
 Mohácsi veszedelmünkért — *születetnél tege*
 Kezdvén midőn irunk ezer öt szer száz harminczban
 Rég fényes Magyarországnak most sötét gyászában.
 Én Halom nemzetű Kova Áron Deák.

(Régi magy. énekek, I. 97. l.)

A „születetnél tege“ Somogyi zárjelben levő magyarázata szerint ezt jelenti: „Krisztus születésénél tovább,“ A keltezésnek ugyanez a módja van képviselve a *Petesek szabadultáru* szóló előző ének eme záradékában is:

Hogy irunk kezdvén *születet mög tege*
 Ezer ötszáz huszanhét esztendőbe
 Szereztem ez éneket nagy vigádván.

(U. o. 95. l.)

Somogyinak erre is van magyarázata, de mi e zagyva beszédet mellőzzük, mert nyújthatunk helyette mást. Gyarmathi Sámuel 1794-ki *Magyar nyelvmesterének* I. részében a 6. lapon ugyanis az 1501-ki csikszentmiklósi felirat szövege így van megfejtve: „Urunk *meget tege* fogván iránk egyszer *négyszerte* százegy esztendő stb.“ Mivel mi már kimutattuk, hogy a felirat e részét, mely eredetileg „Urunk születésétül fogván irnak ezerötszáz egybe stb.“ hangzott, valamely hozzá nem értő restaurátor elrontotta: most nem nehéz megállapítani azt, hogy Kova Áron hamis szövegű régies keltezéseit Somogyi Antal Gyarmathi könyvének téves megfejtése alapján eszelte ki.

A csikszentmiklósi felirat Somogyinak utóbb nagyon sok gondot okozott, mivel csak utólag vette észre, hogy a feliraton sokkal régiesebb sajátosságok vannak, mint a mit ő Bél mutatóványairól és a turóci fakönyvről ellesett. Ezért elhatározta, hogy a csikszentmiklósi felirat betűivel és abbreviációival is teremt néhány rovásírási emléket. Első kísérleteinek nyoma néhány önálló lapon s a Puffendorf-féle szegedi könyvben maradt reánk.

A végzet e vállalkozásában is utólérte Somogyit. Az üres lapokkal együtt bekötött Puffendorf-féle könyv ugyanis címlap nélkül került birtokába s mivel a hosszú előszó végén nem vette észre az 1723-as évszámot, kétszáz évvel vénebbnek hazudott régiségeket hamisított bele. A kötés első védőlapjára egy Petrus Nagy nevű egyén feljegyezte, hogy neki Zsigmondkori (1386—1436) székely írás állott rendelkezésére. Mivel pedig ugyanő ez írás betűit a hálás utódok számára pontosan le is jegyezte, az említett latin feljegyzés képesen csakugyan megállapíthatjuk, hogy a Zsigmondkori betűsor *f*, *ly*, *ö* és *ty* jegyeinek formái tökéletesen azonosak az 1501-ki csikszentmiklósi betűsor megfelelő jegyeinek specifikus formáival.

Ámde Somogyi Antal nem volt az az ember, a ki ennyivel beérte. A gyöngébbek kedvéért hamisított hozzá egy ilyen szövegű bejegyzést: „Született *megü* *egység* számítunk ezer négy száz ötvennégy esztendő, fogamat *megü* ezer négy száz ötvenháromat. Pető mester, Dávid és Jakab Kohács mester, Peter Estyán kezekel.“ Itt tehát nemcsak a betűk azonosak a csikszentmiklósi felíratéval, hanem a szöveg is. És hogy a jelen esetben csakugyan Somogyi Antal üzte az ámulatba ejtő boszorkánymesterséget, az kiderült abból a terjedelmes levelezésből, melynek tíz kötetre terjedő anyagát néhai Dr. gróf Kuun Géza volt szives maros-németi könyvtárából az Akadémia Karacsay-bizottságának rendelkezésére bocsátani. E didaktikus leveleket Somogyi Karacsay Clemence grófnőhöz intézte s köztük az „Emlékezzünk régiekről“ kezdetű hosszú tanításban az ősrégi rovásírás mibenlétét magyarázta meg tanítványának. Itt kerített aztán sort a csikszentmiklósi felirat megfejtésére is, a mely szerinte így hangzik: „Urunk megett (*megü*) *egység* (oddig) fogván irunk (vagy: irnak) stb.“ Ez a hibásan kibetűzött szöveg tehát elvitathatlanul Somogyi Antal szellemi tulajdona. Mivel a hibásan kibetűzött „*megü* *egység*“ helyesen kiírva benne van az 1454-ki szöveg fenti másolatában, e másolat csakis Somogyi Antal hamisítványa lehet. Azé a szerencsétlen kezű hamisítóé, a ki már akkor elbotlott, midőn nem vette észre, hogy egy 1723-ki nyomdatermékebe csempészte bele bűnös szüleményeit.

A megtévelyedett férfiú munkásságának utolsó terméke az a kötet volt, a melyet neki a varjú-posta hozott, ő pedig megőrzés végett Karacsay Clemence grófnőnek ajándékozott. Ennek rovásírásos bejegyzéseit csak 1606. és 1619-ki nyomdatermékek járulékai gyanánt kívánta feltüntetni. De a betűk ebben már nem a Bél-Kova-félékkel, hanem a Petrus Nagy-féle Zsigmondkori betűkkel azonosak. Mivel pedig ezekkel a csikszentmiklósi felirat merész abbreviatiói is vele jártak, Somogyi tolla az írásban sok hibát ejtett. Az erősen felhígított barna tintát szintén rosszul választotta meg, mert ez a papiroson annyira átívódott, hogy a hibákat kivakarni nem lehetett. Így támadt aztán Somogyinak az a furcsa ötlete, hogy az íráshibákat valami tüzes eszközzel, hihetőleg égő szivarral, sorra kiégesse. Az így létrejött égési nyomoknak természetesen hajdani tűzvészről kellett volna regélniök.

De a hamis látszat csak Király Pált tudta megtéveszteni, mert figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy a lyukakon átlátszó szomszédos laprészek érintetlenek, holott természetes égés esetén ezeknek is át kellett volna lyukadniok, vagy meg kellett volna perzselődniök. A budai állami tanítóképző jeles igazgató-tanára az írással együtt hitelesnek tartotta a Karacsay-codex tartalmát is, a mi pedig a nyelvtörténeti tekintetben már alaposan megszegyenített Kova Áron-féle régi magyar énekekkel volt azonos. Ezért aztán nem is érte be a codex főntebb már megemlített ismertetésével, hanem a birtokában levő irodalmi kincset megismertette tanítványaival, látogatóival, vendégtársaival, szóval mindenkivel, a ki iránta érdeklődött, vagy róla esetleg még nem tudott. És az így elhintett mustármagvakból idővel egész erdő, egész országra szóló irodalmi botrány és egy róla beszélő millenniumi emlékmű keletkezett.

Dr. Sebestyén Gyula.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Egy hunyadmegyei tengerszemhez fűződő néphiedelmek.

Az erdélyi Érczhegység mészkövének néhány barlangjához fűződő babonás hiedelmekről 1881—83 közt eszközölt feljegyzéseimet, súlyos hivatali elfoglaltságtól megszabadulva, rendre-rendre csak most fedeztetem fel újból hosszú pihe-
nésre kárhoztatott úti naplóimban. Így akadtam reá arra az érdekes néphitre, mely a hajdani magyaros *Kisbánya*-ból a mi közigazgatásunk történelmi érzéketlensége következtében a XVIII. század folyamán *Boiczá*-ra oláhosult bányaváros előtt kimagasló mész-szirtek egyikének tengerszeméhez fűződik. Albert király 1414-ben Brankovics György szerb despotának adományozta vala a mai Aradmegyébe tartozó Világosvár tartozéka gyanánt ezt a bányaságot is. Majd Hunyadi János elcsere-lvéen az óriási uradalmat, 1451-ben az aradi káptalan beiktató levelében „*Kysbania* alio nomine *Medwepataka*“¹ néven örökölté meg a mai *Boiczá*-t, melyhez két *Magura* nevű mésztető szűk rése nyit „*Kőköz*“ (Intre Piatra) néven utat. A két természetes portale mindenike *Magura* nevet visel s ezek meredekjében tátongnak azok a barlangos üregek, melyeknek mythosz-tradícióiról egy későbbi alkalommal fogok referálni.

A jobb parti, vagyis a krecsunyesdi (= karácsonyfalvi) *Magura*, mint nevéből is következik, erősen lapított tetőt képez s az atmospheraliáktól durván legyalult hegyháton hatalmas teknősödések, kútszerű tavaszlyukak, vagyis *dolinák* fogják fel a légköri csapadékokat, hogy titkos, földalatti utakon a völgy mélyén északról délre siető *Kis-Kaján* felé vezessék, hol erős források alakjában bukkannak azok felszínre. Tavaszzi hóolvadás után a legnagyobb dolinában kis tó képződik; csak-hogy nyár derekáig ismét elapad, nem úgy, mint a *Barlangfalva* (Pestere) és *Kisbánya* (Boicza) közé ékelődő *Kis-Magurán*, helyi néven a *Magulicsán* mutatkozó horpadás, melynek víztömege oly szűk levezetővel rendelkezik, hogy a kopár mész-sziklák kietlenével kellemes ellentétül, nyár derekán is előnkbe csillogtatja fénylő tükrét. A nép által feneketlennek tartott tavat tengerszemnek, helyi néven *jezer*, emlegetik s környékét még a pásztorok is irtóznak magánosan felkeresni, mert ott a *jezer* fenekén leskelődik a *kígyóból átvedlő szörnyeteg sárkány*, vagyis idevaló elnevezés szerint a rettenetes *balaur*.

A kígyók ugyanis nagy területről felkeresik a Magulicsa üregesedéseit s ott sűrűn befészkelődve egymásra meleget fűjnek, miközben a közük jutó vizsugarak habbá fúvódván, a habfodrok némelyike *drágakövé*, *kígyókövé*, sőt *gyémánttá* keményedik. Ezek a mogyorónyi, sőt galambtojás nagyságú drágakövek vakítólag bevilágítják a kígyótanyát s a téli dermedtségből fel-felocsudó kígyók azok nyaldosásával enyhítik szomjukat és éhségüket. A kígyók egyik-másika azonban mohóságában le találja nyelni a sikamlós drágakövet. Az ilyen kígyó aztán rohamos átalakulásnak indul. Teste súlyosabb, terjedelmesebb lesz; nyaka vastagra fúvódik, úgy hogy

¹ Fejér: Codex diplomaticus, IX. kötet, 239.

társai idegenkedve, szintúgy kitolják a kígyótanyáról. Ha aztán az ilyen sárkánynya formálódó kígyó beáshatja magát a Magulicsa jezerjének sötét mélyére s ott hét kerek esztendeig emberszemtől láthatlanul, az Isten szabad napjától érintetlenül növekedhetik, nemcsak törzse duzzad aránytalanul nagy méretekre, de hatalmas szárnylebernyegeket, karmos végtagokat, a fa lombozatára emlékeztető farknyulványokat és kettős orrmányú hétszeres fejsorozatot nyerve, azzá a borzalmas szörnyeteggé alakul, melyet a román nép a szlávos eredetű *balaur* néven emleget s mely név a magyar *sárkány*-nak felel meg. Ez a *balaur* már nem éri be a tó kígyóival s telhetetlen falánkságát emberhússal, legelésző állatok elrablásával enyhítgeti. Különösen a fiatal, a serdülő leányok húsára áhítozik s a hét esztendő beteltével a tengerszem egész környékét félelmissé teszi, mert örökösen lesben állva, nem lehet tudni: mikor? kire intézi félelmes rohamát? Különösen naplemente után veszedelmes arrafelé bolyongani s jaj annak a leányszónak, a ki elbizakodottságában ez időtájt arrafelé merészkedik. A sárkány villámgyorsan utánna veti magát s még futással sem igen menekülhet előle az üldözött, mert mérges leheletével, orryukaiból kilövellő tűzsugaraival a léghört is megmérgezi, dögleletessé teheti.

A tengerszem tikrének fodrozódása s időnkénti háborgása jelzi a *balaur* kifejlődését és embervadászatainak kezdetét. Iszonyú természetével nem egyszer túlterpeszkedik a tó medenczéjén is s szunyadozása közben tarajos szárnyai, karmos végtagjai a parti sziklákra nyomulván, azok nem egyszer összeroppannak, megrepedeznek a szörnyűséges nagy nyomástól s olyan simára kopnak, mintha gyalúval, vésővel dolgozták volna le.

A *balaur* rettegett hírének még félelmetesebbé teszi a *Salamonár*-hoz, vagyis a magyar nép Garabonciás diákjához való viszonya. A *Salamonár*-t a fogakkal világra jött esodaszülöttekből, váltott gyermekekből neveli maga az ördög. Egy-egy ördögiskola tíz gyermeket fogad be, a kiket a verőfénytől s emberektől jól elzárt sötét üregekben, barlangos odúkban hét esztendő korukig oktat az ördög mindenféle emberrontó varázslatra, gonosz praktikára. A tíz iskolázott ördögfiókából egyetlen egyet, a legravaszabbnak és legügyesebbnek ismertet, a hét év lejártával felküld az ördög a napvilágra, hogy az emberek közt tovább növekedve, meglelt korában *Salamonár*ként szolgálja az alvilág érdekeit.

A tudáskodásával, furfangos eszejárásával, titkos írásjelek ismeretével társai közül kiváló *Salamonár* már serdülő korában kéri a többi emberfia közül s nem egyszer idő előtt gyanút kelt maga iránt. Éppen azért, a mint nagyra cseperedhetik, nem is maradhat egy helyen, folyvást új, ismeretlen tájakra kénytelen vándorolni, hogy kilétét fel ne ismerhessék. Mint szegény koldusdiák, vagy útszéli vándor toprongyosan, züllött formájában barangolgat faluról falura s különösen a magános kunyhókhoz kopogtat be. A szegény emberek tőlük telhetőleg megvendégelik, tarisznyájába útravalót is csúsztatnak; de a fősvénykedő gazdagok, vagy a tapasztalatlan fiatalok s a hatalmaskodó cselédek sokszor ridegen elriasztják, kutyákkal üldöztetik s kevés bizalmat gerjesztő kinézése szerint kiméletlenkednek vele. A *Salamonár* jól megjegyzi a fogadtatás mikéntjét s a könyörtelen házigazdák meg is siratják a legtöbbször rideg szívtelenségüket, mert hát ez a *Salamonár* jégveréssel, felhőszakadással, fergeteggel szokta magát megbosszulni. Az

oldalán lógó tarisznyában, melyet koldustarisznyánnk néztek az avatatlanok, rejtélyes írások, varázsszerek egész tömege mellett ott rejtegeti azt a büvös *aranykantárt* is, melylyel a legközelebbi tengerszemben, vagy mocsárban lappangó balourt hatalmába kerítve, pusztulást, siralmat zúdíthat az öt kigúnyoló, kiutasító gazdák háza tájára.

A *Salamonár*-nak első gondját ugyanis a *balaur*-ok, sárkányok rejtekhelyeinek kipuhatólása képezi. A kisbányai *Magulicsa* jezerjének sárkányáról könnyű értesülnie, mert hisz ott meredeznek kereken körül a sárkány járása-kelése által kopárrá perzselt, porrá zúzott, vagy tükörsimává formált sziklaronesalékok. A merre t. i. a sárkány tagjait kiterjeszti, vagy zsákmány után kap, ott minden szervezet megsemmisül. A *Salamonár* tehát az Érzhegység felé jártában a kisbányai *Magulicsa* jezerjének *sárkányát* használhatja leghamarább bosszúterveihez.

Siet tehát a tengerszemet befagyasztania, a mi varázstudományának alig percnyi munkájába kerül. A jégpánczélon hamarosan léket nyit s varázsígéjével felszínre csalja a sárkányt. A mint annak valamelyik feje felbukkan, ráröpi az arany kantárt, melynek csodás érintésétől kezes báránként engedelmeskedni kezd a szörnyeteg. A *Salamonár* először is apró darává zúztatja a tó jégpánczélját, a mi alig egy-két mozdulatába kerül a sárkánynak. Azután hátára pattanva, nyil-egyenesen az égboltozat felé kezdenek száguldani, hirtelen forgatagot támasztván az egész környéken a sárkány vitorlaszerűleg lebegő szárnyaival s azzal az óriás jégfelhő-oszloppal, mely utánuk nyomulva, őket magába rejti. A sárkány testének fellódultával ugyanis a tengerszem egész víztömege örvénylésbe jó s erős párázátával gyorsítja a jégoszlopok fergetegét. Egy-egy fordulónál meg-meghasadozik a felhőzet és jégtömeg gomolygása s a sárkány tűzlehelete czikázó villámlást támasztvan, időnkint meg-megvillan gyökérszerű farkúszályának hullámzása, mely egészen a földig ér le s fákat tördelve, házfedeleket bontogatva, növeli a jégvihar és szélroham borzalmait. Alig pár pillanat alatt sötétbe borul a szemhatár s halomra repülve pusztulnak a viruló mezők, itt-ott lángot fogván a villám sujtotta házak is s jajgatva átkozzák gondatlanságukat, a kik megsértették a *Salamonárt*.

De a *Salamonár* gondosan kerüli szíves vendéglátóinak háza táját s azok felett csak szellebbenéssel rohan tovább, mintegy kézzelfoghatóbban éreztetvén büntető és jutalmazó hatalmának erejét. Innen van a nép szerint egyes területek érintetlensége s mások szembetűnő pusztultsága. Rémület és borzalom fogja el a szegény hegyi lakosságot a sötét felhőgomolyok, haragos mennydörgés közeledtére s míg a jámbor öregek keresztvetéssel, a szentelt harangok kongatásával, templomi gyertyák gyújtásával próbálják lekönnyörögni a fenyegető veszedelmet: mások a falu ismert varázslóitól, az ú. n. *kövezőktől* (*pietrati*) várják a szabadítást. Ezek a *kövezők* is olyan félbemaradt garabonciás diákok, a kik a közhiedelem szerint szintén járták az ördög iskoláját, de *salamonári* képesítésre alkalmatlanoknak bizonyultak. A közhit szerint ők is jártasak bizonyos varázslatokban s mint az ördögi mesterség titkaiban is jártas emberek, ártalmatlanná tehetik a varázslatok erejét s az emberfeletti gonosz szellemek mesterkedéseit. A közbizalom elől kitérnie az ilyen megtiszteltetteknek alig lehet s miután a szorult emberek bőkezűbbek is szoktak lenni s némi tekintély is jár a közhiedelem nyomában, kénytelen-kelletlen bele-törődik sorsába a népitélet választottja is s alkalomadtán telhető buzgósággal megkísérti hókusz-pókuszait a jégvihar elhárítására. A *pietrari* szintén rendelkezik

egy tarisznya titkos írással, melyekből érthetetlen varázsszólamokat kezd a vihar közeledtével darálni. Majd a szélroham növekedtével s az első jégszemek potyogásával előrántja az eszterháj alól kaszáját, melylyel hétszeres keresztvágásokat méreget a fenyegető vészfelhők felé. Ha a varázslat elég nyomatékos és sikerü a szélvihar irányát másfelé terelni, a hajtó erejétől megfosztott Salamonár sárkány-paripájával együtt hanyathomlok alázuhan valamelyik kimagasló csúcsra s az utánuk omló jégfelhők agyonsujtják őket. A hol tehát nagyobb jégtömeg halmozódott fel, ott lelte végét a sárkány és gazdája. Ha a varázslat hatálytalan maradt, a gazdagok fősvénységében keresik és találják meg a magyarázatot s a pietrari párthívei mindig előnyösen tudják hangolni a falu közvéleményét.

Olykor a Salamonárt a gonosz szellemek szinte szórakozásból kényszerítik jégviharok előidézésére. A Salamonár azonban ilyenkor embertársait úgy kiméli, hogy erdőségekre, terméketlen sziklákra, vadon tájakra zúditja a pusztulást, hogy lássák a jó emberek róluk való gondosságát.

És hasztalan pusztítja el az ügyes *pietrari* a balaurt és Salamonárját, mert a Magulicsa *jezerje* újat nevel helyébe s kipusztíthatatlan fészke a sárkányoknak. A környék sok barlangja pedig az ördög tanyahelyéül kínálkozván, *Salamonárok*-ból sem fogyhat ki ez a vidék. Ezért indul ki a néphit szerint a Maros-mellék jégverése oly gyakran a boiczai bányaság felől, mert az erdőpusztítással elkopárosított mészszirtek gyors hevülésével és kihülésével járó meteorologiai szélsőségek következményeit egyszerű eszük fel nem éri.

A nép egyébként a szirtes, barlangos hegyvidéktől távolabb is jól ismeri a Salamonárt s hogy nyílt mezőn, a falu szélén való olvasgatás mily hamar gyanút kelthet és Salamonár hírébe hozhatja a legártatlanabb halandót is, arra nézve saját ifjúkori tapasztalataimból épületes példát idézhetek fel én is. 1868 tavaszán, mint érettségiző ifjú, a nagyon kitolódott pünkösdöt a Kisküküllőmegyébe tartozó s Küküllővárral szomszédos *Alsóbajomban* töltvén, az ünnep pár napja alatt is szorgalmasan készülgettem könyveimből. A kis helység szélén a zöldelő vetések mesgyéin sétálgatva, majd csendes mormolattal recitáltam pensumaimat, majd ég felé tekintgetve s meg-megállva, forgattam könyveimet, alig érintkezve valakivel a falu lakosságából, kik nem igen lehettek ilyen látványhoz szokva, mert a hány arrafelé tévedt, látható óvatossággal el is került. Én ezt gyöngéd kiméletnek tekintettem s szinte csodálkoztam abbeli figyelmességükön, hogy nem akartak tanulási elmélyedésemben zavarni; holott, mint utóbb kiderült, nagyon furcsa jelentőséget tulajdonítottak könyvforgatásomnak s főleg égre tekintgetésemet alaposan félreértették. A pár napi ott tartózkodás vége felé ugyanis egy délután hirtelen beborult az ég s alig fél óra alatt óriás jégverés tönkre silányította a falu legnagyobb jövedelméül tekintett szőlőket. Jómagam a viharfelhők közeledtével eleinte tűnődve tekintgettem fel az égre, majd látva a jégeső gyors közeledtét, futva menekültem házigazdámhoz, útközben sem mulasztván el a könyvnyitogatást, nem is álmodva, hogy ezzel milyen veszedelmes gyanú nyerhet tápot.

A jégvihar elmúltával azonban addig tanakodtak a falu vénasszonyai a váratlan istencsapás okai felől, míg valamelyikük kisütötte, hogy az a *Salamonár* idézhette fel a nagy veszedelmet, a kit a kerteken kívül a vihar előtt ég felé tekintgetve és varázsló mormolással a falu felé sietni láttak. Nosza lett erre

kavarodás! A károsult gazdák féktelen szitkozódással keresni kezdték az udvar ház tájára iramodott Salamonárt s ha a jovialis házi gazda tapintata el nem hártja azzal a kijelentésével a veszedelmet: hogy ő is látta portája előtt a *Salamonárt*; de azt, mint furfangos irástudó, ráolvasással *Küküllővár* felé riasztotta, — bizony keservesen megadhattam volna az árát akaratlan garabonciáskodásomnak. De nem is fitogtattam tovább tanulási buzgalmamat a jó bajomiak előtt s az éj leple alatt jónak láttam onnan olyan helyre menekülni, a hol tudják azt is: hogyan lehet és kell az érettségire előkészülni?

Akkoriban még kevesebb érzékem volt nekem is az ilyen mifhoszi reminiscenciák kutatásához, nem tudakolhattam meg: hol képzeli a Kisküküllő vidék népe a *balaur* növekedését és tartózkodását?

A hunyadmegyei Érczhegységre nézve a kisbányai Margulicsa *jezerje* a legérdekesebb jelenségek egyike s párját fel a Bihar-hegységig nem ismerem. Azt hiszem tehát, a népléleknek nem mindennapi jelenségét sikerült onnan megmentenem.

Téglás Gábor.

I R O D A L O M.

Felelet Pápay Józsefnek az Ethnographia f. évi 5. füzetében megjelent „Suum cuique“ cz. cikkére. Pápay idézett cikkének támadó hangja s a benne foglalt túlzott állítások a saját reputációm érdekében kötelességemmé teszik, hogy rá megfeleljek, bár elvi ellensége vagyok az ilyfajta meddő vitatkozásoknak.

Az első pontban P. azt írja, hogy Reguly naplóját útjáról visszatérte után fedezte föl, így tehát ez nem segítette őt az énekek megfejtésében. Hivatkozik munkája Bevezetésére. E kérdésről P. a Bevezetésben a köv. sorokat írja: „A Reguly-énekek értelmezése közben folyton kerestem-kutattam a forrást. Ezt meg is találtam. A Magyar Tud. Akadémia kéziratárában a kezembe akadt Reguly Antal Calendariuma. Ez az igénytelen kis füzet az eddigi kutatók figyelmét elkerülte, pedig benne rövid bejegyzések alapján pontos leírását kapjuk Reguly urali és volgai utazásainak“. — Kérdem az elfogulatlan olvasót: meg van-e itt világosan mondva, hogy mikor találta fel P. a szóban levő naplót?

A 3. és 4. pontban azt veti a cikkíró szememre, hogy én azt mondom, hogy neki nem volt rátermettsége a gyűjtésre. Ezt csak a rosszakarat olvashatja ki szavaimból, mert ezt nem mondtam. — A mi Regulyt illeti, ezt írtam: „nem fordított gondot arra, hogy a nők lelkéhez *közelebb* férközzék“. Ki ítél meg e mondásért, ha tudja, hogy Munkácsi Vog. Népkölt. Gyűjt. IV. kötetében 58 női ének közül csak 13 — tehát körülbelül egy ötödrész — származik Regulytól. Itt azt mondja Pápay, hogy az említett kötetet tán nem is láttam. Honnan gondolja ezt? Hogy nemesak láttam, hanem tanulmányoztam is, arról az „Egyetemes Irodalomtörténet“ szerkesztői tehetnének bizonyosságot, a mely mű számára nem egy éneket fordítottam is ebből a kötetből.

Hogy a vogul-osztják népköltés sajátos jelleme fölismerését illetőleg Mun-

kácsit és nem Regulyt említem először, az tán nem oly nagy hiba. Elvégre is az ember az ily mellékes megjegyzésben ott kezdi a felsorolást, a hol kedve tartja.

„A könyvem néprajzi vonatkozásait kissé lebecsüli azzal, hogy „újat nem nyújt, kiegészíti azt, a mit Patkanov, Hunfalvy és Munkácsi műveiből eddig is tudtunk.“ Hogy érti ezt? Olvasta-e csakugyan a felhozott műveket, vagy ezt a megjegyzést is csak úgy gondolomra mondta? — írja Pápay. Hogy lényegében újat nem mond, arról én nem tehetek. Hogy az emlegetett műveket olvastam és jól ismerem, azt épp a következő pontban Pápaytól inkriminált megjegyzésem s több hivatkozásom bizonyítja. Hiszen épp az említett művekre való emlékezés mondatta velem a zokon vett óhajtást: „Nem ártott volna, ha Pápay, a helyszínén járván, néprajzi adatokat is szerzett volna s ezeket az egyes énekekhez fűzte volna magyarázatul. Nyelvészeti fölvilágosítások szintén elkelnének“. — Különösen Patkanov közöl alapos néprajzi és nyelvi jegyzeteket s nemesak általános tartalmi felvilágosításokat, hanem a szöveg tárgyi és nyelvtani értelmezését megkönnyítőket. A finn-ugor nyelvészetnek bizonyára nagyobb népszerűsége volna irodalmi világunkban, ha a finn-ugor néprajz érdekes vonásait magyarázatokkal derítenék föl. Mert Pápaynak a Bevezetésben adott népeleti rajza nem pótolja a tárgyi magyarázatokat, annál kevésbé, mert ezt a rajzot Patkanov és Reguly nyomán itthon, az íróasztal mellett is meg lehetett volna írni. Az, hogy Pápay egyéb czikkeiben mit írt, nem tartozik ide.

A mit a pelimvidéki isten medvéénekének félreértéséről mond, egyszerű tollhibából származik. Hiszen a következő sorok azonnal megmutatják, hogy itt a „hős“ szócska kimaradt. Az emlegetett „kisebb botlások“ szintén ilyenek lehetnek. De, ha be is csúszott egy-két ily botlás, ismét csak azt bizonyítja, hogy egy pár fölvilágosító jegyzet elkelt volna.

Végezetül megemlítem, hogy én csak arról szólhattam, a mi a könyvben van; azzal a körülménnyel, hogy Pápaynak még kéziratban miféle gyűjteménye van, nem számolhattam. — Megemlítvén, hogy Pápay Reguly szövegét „fonétikai pontossággal átírta s *hű* és zamatos (később irom: „költői lendületű“) fordítással kísérté“, úgy hiszem eléggé kiemeltem azt, hogy a szöveget tökéletesen megfejtette, mert különben nem fordíthatta volna le híven. Az, hogy az én szavaim után valaki azt hihetné, hogy P. „kitűnő osztják műfordító“ — aligha von le tudományos érdemeiből, mint nem homályosította el a költői tehetség fénye Ahlqvist és Genetz nyelvészi hírnevét.

A mondottak után, úgy hiszem, mindenki meg lehet győződve arról, hogy Pápay népköltési gyűjteményét nem akartam „lebecsülni“, hanem komoly munkával igazságos és méltányos elismerésben részesíteni.

Bán Aladár.

*

Válasz Bán Aladár Feleletére. A fenti Feleletre a t. szerkesztő úr szivességéből tehetek még egy-két megjegyzést.

Az első pontra nézve igaza van Bán Aladárnak. Csakugyan nem jelöltem meg pontosan az évet (1902.), a mikor a Reguly naplóját sikerült megtalálnom. A figyelmes olvasó azonban az összefüggésből e nélkül is könnyen megállapíthatja, hogy a napló fölfedezése csakis az *utazásom után* történhetett.

A többi állításumat azonban megmásíthatatlanul fönntartom.

A 2—5. pontra nézve maga is „beismerés“-ben van s mentegetődzik. Csúri-csavarja a dolgot. Hivatkozik az „Egyetemes Irodalomtörténet“ szerkesztőire, hogy a Vogul Népköltési Gyűjtemény IV. kötetét valamikor csakugyan látta, sőt használta. Ez igaz lehet. De nem nézte meg akkor, mikor az ismertetését írta, az emlékezete pedig cserben hagyta. Így aztán nem tudta, hogy abban a kötetben 15 nőiének, nem 13 (mint most a Feleletében írja) Reguly gyűjtéséből származik.

Az ismertetéséből vett hibás idézettel úgy szeretné feltüntetni a dolgot, mintha Reguly nőiénekeiről is tudott volna. Pedig dehogy tudott!

Az idézet rekonstruálva így hangzik: „R. nem fordított gondot arra, hogy a nők lelkéhez *is* közelebb férközzék“. Nála most így van: „nem fordított gondot arra, hogy a nők lelkéhez *közelebb* férközzék“. Nyilvánvaló, hogy ily módon az értelem is módosulást szenved. Én ugyanis az ismertetésből helyesen úgy értettem, hogy Reguly gyűjtött ugyan mást, pl. hősiéneket, de nőiéneket nem. A hibás idézetből pedig könnyen azt érthetné valaki, hogy Reguly gyűjtött ugyan nőiéneket is, de keveset.

A vogul-osztják népköltés sajátos jelleme fölismerését Bán az ismertetésében egyenesen Munkácsinak tulajdonítja, Regulyról meg se emlékezik. A Feleletben pedig „pia fraus“-szal úgy tünteti föl a dolgot, mintha Regulyt is megemlítette volna, csakhogy talán másodsorban. „Elvégre is, úgy mond, az ember az ily mellékes megjegyzésben ott kezdi el a felsorolást (?), a hol kedve tartja.“

Ismertetésében azonban az inkriminált pont így hangzik: „Mint már Munkácsi Bernát felismerte: a vogul-osztják népköltésnek sajátos karaktere van, mely élesen megkülönbözteti a finn-észt népköltészet termékeitől“.

Hol van itt a *felsorolás* és hol van megemlítve Reguly, ha csak másodsorban is? Pedig hogy ezt csakugyan Reguly ismerte föl legelőször, az világosan kiténik Regulynak Toldyhoz írott leveléből (1845.), a melyet Munkácsi a Vogul Népköltési Gyűjtemény első kötetében a Reguly-Album után teljes egészében közölt (VIII—IX. l.), én is a munkám bevezetésében (XXXIV—XXXV. l.)

A „beismerés“ pontról-pontra még így is nehezebb esik, hogy könnyítsen magán, a könyvem Bevezetésében adott rövid népéleti rajzot támadja meg, hogy „ez nem pótolja a tárgyi magyarázatokat, annál kevésbbé, mert ezt a rajzot Patkanov és Reguly nyomán íthón, az íróasztal mellett is meg lehetett volna írni“.

Ezzel a mondásával könnyen megtéveszthetné mindazokat, a kik könyvem tartalmát s annak terjedelmét (LXXXII—284 l.) nem ismerik. Kérem a kegyes olvasót, hogy ezt a megtévesztésre szánt mondatot valahogy az egész munkára ne értse, mert ez csak mindössze két és fél oldalra (LXXIV—LXXVII. l.) vonatkozik, ha Bán Aladár ide nem érti azt is, a mit Reguly naplója után a dicső emlékezetű ^{†††}örö utazásairól írtam.

véb cikkeimben (a Budapesti Szemlében s később a Földrajzi Köz-
ut írtam, az Bán úr szerint „nem tartozik ide“. Pedig azokban
adatokat (népéleti rajzot) is találhat, olyanokat is, a melyeket
magam szereztem meg.

edem, hogy Bán ismertetésére előbbi cikkemben kissé támadó
e volt is rá okom. A hosszú ismertetésben ugyanis Regulyról,

a kinek héroszi vállalkozásáról én a munkámban jóformán egész értekezést írtam, csak ennyit mond: „Reguly akkor járt az osztjákoknál, mikor ez a költészet még virágjában volt és a *lelkes gyűjtő* több epikai éneket jegyzett föl“. E sovány elismerés után később még meg is rója — igazságtalanul. A nagy úttörő érdemeit kellően méltatni szent kötelességünk, mert a magyar összehasonlító nyelvtudomány fél századon át az ő szellemi hagyatékából táplálkozott s táplálkozik még a jövőben is.

Pápay József.

*

Leopold Freiherr von Chlumecký. *Österreich-Ungarn und Italien. Das westbalkanische Problem und Italiens Kampf um die Vorherrschaft in der Adria.* Leipzig und Wien. Franz Deuticke, 1907. VI és 247 l.

Chlumecký volt osztrák miniszternek ez a tanulmánya túlnyomólag politikai jellegű és kizárólag politikai czélok szolgálatában áll. A munka főképp azt az akciót tárgyalja, a melyet Olaszország a kilenczvenes évektől kezdve Albániában és Macedóniában kifejt. A Balkán sajtóságot viszonyai azonban magukkal hozzák, hogy a politikai viszonyok tanulmányozása alkalmával sem lehet a néprajzi kérdések elől kitérni és a könyvben tényleg egy egész fejezetet foglal el Macedónia etnográfiai alakulásának ismertetése. A szerző *Gopčević, Nikolaides, Kunčev*, a bolgár kormány hivatalos adatai, *Gersin, Venilene* és az olasz balkán-statisztika alapján akarja ennek az országrésznek etnográfiai képét megrajzolni. Foglalkozik a vallás és nemzetiség kérdésével a Balkánon, az egyes nemzetek történelmi hagyományaival, a melyeket ma új államképződések legális alapjául akarnak megtenni és magyarázza azt a jelenséget, hogy a Balkánon, különösen Macedóniában egyes falvak, vidékek nemzetiségi karaktere úgyszólván napról-napra változik. A nemzeti érzés ugyanis kiképződve nincs, a nyelv pedig az óriási nyelvbeli kavarodás mellett nem támpont a nemzetiség megállapítására. A közvetlen befolyás, egy új vezető, egy új pap rövid idő leforgása alatt a falu színezetét egészen megváltoztatja.

Mint hogy a munka czélja különösen az adriai és albán kérdés ismertetése, sokat foglalkozik az albán dolgokkal, a geghek és toszkok egymáshoz való viszonyával, az úgynevezett italo-albanizmussal és a hellén elem visszaszorulásával. Mint a nemzeti érzés mesterséges felkeltésének példáját mutatja be a macedóniai oláhokat, a kik a román propaganda előtt már teljesen görögöknek érezték magukat és csak mesterségesen, hosszú agitáció után jutottak latinizmusuk tudatára.

A könyv politikai része, melynek ismertetése nem tartozik ide, azt bizonyítja, hogy Magyarországnak és Ausztriának életföltétele, hogy az otrantói szorosnak mindkét partja ne jusson olasz kézbe és így a kettős monarchia politikájának oda kell irányulni, hogy a Balkánon az olasz politika ne érvényesüljön, hanem lehetőség szerint a status quo megmaradjon.

Tonelli Sándor.

Néprajzi könyvészet 1905-ről.

(Befejező közlemény.)

Fishberg, M. Materials for the physical anthropology of the eastern european Jews. Lancaster, Pa. (8-r.) Ism. Globus 88. köt. 20. sz.

Frankl, Oskar. Der Jude in den deutschen Dichtungen des 15., 16. und 17. Jahrhunderts. (Diss.) M.-Ostrau, R. Papauschek. (8-r. 144 l.) 2 Mk.

Freimann, Thomas. Die Teufelsaustreibung in Möttlingen. Zusammengestellt, ergänzt und herausgegeben. Wahrheitsgetreu erzählt v. Solchen, die dabei waren. Neue Ausgabe. 3. u. 4. Tausend. Berlin, W. Osterwald. (8-r. 47 l.) 30 pf.

Gálos Rezső. A Pán-mythoszhoz. Philol. Közl. 897—899. l.

Genschow, A. Unter Chinesen und Tibetanern. Rostock, Volckmann. (8-r. VII, 384 l.) 6 Mk. — Ism. Sg. Globus 88. köt. 18. sz.

- Graszl, Peter.* Geschichte der deutsch-böhmischen Ansiedelungen im Banat. Prag. Ism. Sg. Globus 88. köt. 7. sz.
- Grimm, Jakob u. Wilhelm.* Deutsche Sagen. 4. Aufl. Besorgt von Rhold. Steig. Berlin, Nicolai. (8-r. XLIV, 530 l.) 5 Mk. 50 pf.
- Grupp, G.* Kultur der alten Kelten und Germanen. Mit einem Rückblick auf die Urgeschichte. München. (8-r. XII, 319 l.) 5 Mk. 80 pf.
- Günther, L.* Die Geographie in der deutschen Gauner- und Kundensprache. Beil. Allg. Ztg. 257/8., 264/5., 271/2. sz.
- Haas, Dr. A.* Volkskundliches von der Halbinsel Mönchgut. Stettin (J. Burmeister.) (Progr.) (8-r. 15 l.) 60 pf.
- Hagen, Dr. Bernh.* Kopf- und Gesichtstypen ostasiatischer und melanesischer Völker. Stuttgart, Fritz Lehmann. (Atlas.) Ism. B. F. Arch. u. Anthrop. (Korr.-Bl. d. Ver. f. Anthrop. 37. I. sz.)
- Hahn, Eduard.* Das Alter der wirtschaftlichen Kultur. Ein Rückblick und Ausblick. Heidelberg. Winter. (8-r.) 6 Mk. 40 pf. — Ism. Dr. Lasch R. Globus 88. köt. 7. sz. — D. Ltr. Ztg. 29. sz.
- Hahn, Wern.* Odin und sein Reich, die Götterwelt der Germanen. 6. Tausend. Berlin, J. M. Spaeth. (8-r. XII, 272 l.) 3 Mk. 50 pf.
- (Halkin, Josef.)* Enquête ethnographique et sociologique sur les peuples de civilisation inférieure. Questionnaire général. Bruxelles. (8-r. 94 l.)
- Harpf, Dr. Adolf.* Morgen- und Abendland. Vergleichende Kultur- und Rassenstudien. Stuttgart, Strecker & Schröder. (8-r. XV, 348 l.) 5 Mk.
- Hebel, F. W.* Pfälzische Sagen. Kaiserslautern, C. Crusius. 8-r. XVI, 176 l.) 2 Mk.
- Heinrichs, Rich.* Die Lohengrin-Dichtung und ihre Deutung. (Frankfurter zeitgemässe Broschüren. 5. 6.) Haueu, Breer u. Thiemann. (8-r. 56 l.) 1 Mk.
- Heldmann, Dr. Karl.* Rolandspielfiguren, Richterbilder oder Königsbilder? Neue Untersuchungen über die Rolande Deutschlands mit Beiträgen zur mittelalterl. Kultur-Kunst- und Rechtsgeschichte. Halle, M. Niemeyer. (8-r. III, 210 l.) 6 Mk.
- Hellwald, Frdr. v.* Die Erde und ihre Völker. Ein geographisches Hausbuch. 5. Auflage. Bearbeitet von Ernst Wächter. 40 Liefg. Stuttgart, Union. (8-r.) Egy füzet 40 pf.
- Hertel, Joh.* Das südliche Pañcatantra. Übersicht über den Inhalt der älteren Pañcatantra-Rezensionen bis auf Pürnabhadra. (Ztschr. d. deutsch-morgenl. Ges.)
- Hirt, Hn.* Die Indogermanen. Ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. I. Bd. Strassburg. (8-r. X, 407 l.) 9 Mk.
- Hodgson, M. L.* Some notes on the Huculs. Folk-Lore XVI. 48—55. l.
- Höfler, Dr. Max.* Weihnachtsgebäcke. Eine vergleichende Studie der germanischen Gebäckbrote zur Weihnachtszeit. Zeitschr. f. österr. Volksk. Suppl. III. Wien. (77 l.)
- Höfler, M.* Die Gebäcke des Dreikönigtages. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV.
- Höfler, Dr. M.* Volkstümliche Gebäckformen. Arch. f. Anthrop. III. köt. 310—312. l.
- Hollis, A. C.* The Masai. Their language and Folklore. Oxford, Clarendon Press. (8-r. XXVIII, 359 l.) 12 sh. 6 d. — Ism. Sg. Globus. 88. köt. 10. sz. és Zeitschr. f. Ethnol. 637—639. l.
- Hoops, Joh.* Waldbäume und Kulturpflanzen im germanischen Altertum. Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. XVI, 689 l.) 16 Mk.
- l'Hourat, A.* Zur Psychologie des Bauerntums. Ein Beitrag. Tübingen. J. C. B. Mohr. (8-r. VIII, 306 l.) 4 Mk.
- Hunziker, Dr. J.* Das Schweizerhaus nach seinen landschaftlichen Formen und seiner geschichtlichen Entwicklung. III. Aarau, H. R. Sauerländer & Co. — Ism. A. R. Globus. 88. köt. 8. sz.
- Ilg, B.* Maltesische Märcen und Schwänke. Aus dem Volksmunde gesammelt. I. Teil. Mit dem Bilde der Sammlerin in der Tracht eines maltesischen Dorf Mädchens. (Beiträge zur Volkskunde. II. Heft.) Leipzig, G. Schönfeld. (8-r. VIII, 225 l.) 4 Mk. 50 pf.
- A japán nök. Polit. Hetiszemle. 3—5. sz.
- Jellinek, A. L.* Zur Vampyr Sage. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV.

Jermolov, Landwirth. Volksweisheit. — Ism. Jagie V. Archiv für slav. Philol. 27. köt. 600. 1.

Jochelson, Waldemar. The Koryak, Religion and Myths. Leiden, E. J. Brill. (8-r.)

Jochelson, Waldemar. The mythology of the Koryak. American Anthropologist. N. S. VI. 413—425. 1.

John, Alois. Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. (Beiträge z. deutsch-böhmischen Volkskunde. VI. Bd.) Prag, Calve. (8-r. XVII, 458 l.) 6 Mk. — Ism. Lit. Zentr.-Bl. 50. sz.

Jónsson, F. Hrólfs Saga Kraka og Bjarkarimur, udgivne for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur. Kjöbenhavn. (8-r. 268 l.) 5 kr. 50.

Jordan, L. Die Sage von den Haimonskindern. Erlangen, Junge. (8-r. X, 198 l.) 7 Mk.

Kaindl, R. F. Völkerkunde, Volkskunde und Völkerwissenschaft. (Österr. Rundschau. Bd. IV.)

Kälund, K. Heivarviga Saga, udgiven for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur. Kjöbenhavn. (8-r. 172 l.) 4 kr. 50 ö.

Keben, Geo. Die halben Christen und der ganze Teufel. Höllenfahrten des Aberglaubens. Gross-Lichterfelde, E. Eiselt. (8-r. 311 l.) 3 Mk.

Khinai zsidók. Földr. Közlem. 1—12. 1.

Klopp, Onno. Geschichten, charakteristische Züge und Sagen der deutschen Volksstämme. Nach den Quellen erzählt. Nach dem Tode des Verfassers durchgesehene 2. Auflage. I. Bd. Aus der Zeit der Völkerwanderung. Osnabrück, B. Wehberg. (14 füzetben jelenk meg, à 50 pf.)

Knoop, O. Volkstümliches aus der Tierwelt. (Beiträge zur Volkskunde der Provinz Posen. I.) Rogasen. (Posen, J. Jolowicz) (8-r. VIII, 68 l.) 1 Mk. 20 pf.

Knoop, O. Die Himmels- und Naturerscheinungen in der Anschauung des kujawischen Volkes. Hess. Blätter f. Volkskunde III. Bd.

Knortz, Karl. Zur amerikanischen Volkskunde. Tübingen, H. Saupp. (8-r. 73 l.) 1 Mk.

Köferl, J. Geburt und Tod im Volksglauben. Unter Egerland. VIII. Jahrg.

Kohn, Dr. Emerich. Ein aussterbender Volksstamm. P. Lloyd 228. sz. (Délbrazíliai indiánus-törzsröl.)

Korolew, S. A. Die Astrachanschen Kalmücken. (Megjelent a Ross. Antrop. Vjestnik. IV. 1.) — Ism. Stieda L. dr. Arch. f. Anthropol. IV. köt. I. füz.

Krause, Eduard. Vorgeschichtliche Fischereigeräthe und neuere Vergleichstücke. (Zeitschr. f. Fischerei. XI. Bd.) — Ism. Bátky Zs. Múz. népr. oszt. ért. 324. 1.

Krause, Karl Christ. Friedr. Vorlesungen über psychische Anthropologie. Aus dem handschr. Nachlasse des Verfassers. Herausgegeben von Paul Hohlfeld und Aug. Wünsche. Leipzig, Dieterich. (8-r. VIII, 290 l.)

Krauss, Friedr. S. Anthropophyteia. Jahrbücher für folkloristische Erhebungen und Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral. I. Bd. — Ism. Achelis Ths. Globus 87. köt. 12. sz.

Krill, Rud. Die zehn Gebote. Sagensammlung aus Passek und Umgebung. Olmütz, F. Grosse. (8-r. 35 l.) 50 pf.

Küchler, Dr. Friedr. Hebräische Volkskunde. 1—10. Tausend. (Religionsgeschichtliche Volksbücher. II. Reihe. 2. Heft.) Halle. (8-r. 62 l.) 40 pf.

Kück, Edward. Das alte Bauernleben der Lüneburger Heide. Studien zur niedersächsischen Volkskunde. Leipzig, Thomas. (8-r. XVI, 279 l.) 6 Mk. — Ism. Lit. Zentr.-Bl. 47. szám.

Kúnos, Ignaz. Türkische Volksmärchen aus Stambul. Leiden, Brill. (4-r. XXXII, 410 l.) — Ism. Lit. Zentr.-Bl. 52. sz. — (a. sch.) Pester Lloyd 136. reg. sz.

Kupka, P. Ueber mittelalterliche Totentänze. Untersuchungen über ihre Entstehung und ihre Verwandtschaftsverhältnisse. (Stendali gymn. progr.) (8-r. 35 l.)

Kurukh folk-lore in the original. Collected and transliterated by Ferd. Hahn. Calcutta. (4-r. III, 108 l.) 3 sh.

Landau, Wilh. Frh. v. Die Bedeutung d. Phönizier im Völkerleben. Leipzig, S. Pfeiffer.

Landenberger, Joh. Stuttgarter Hexen-Geschichten. Kulturgeschichtliche Bilder aus vergangenen Tagen. Mit einer Einleitung. (Deutsche Volks-Bibliothek. Nr. 1.) Lorch, K. Rohm. (8-r. 23 l.) 10 pf.

Landon, Perseval. Lhasa: An account of the country and people of Central Tibet and of the progress of the Mission sent there by the English government in the year 1903—4. 2 vols. London, Hurst & Blackett. (8-r.)

Langer, Dr. Eduard. Das östliche Deutschböhmen. Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen. V. Band. 4 Hefte. Braunau. (Prag, J. Taussig.) (8-r.) Je 1 Mk. 25 pf.

Launay, Adr. Histoire de la Mission du Thibet. — Ism. Kropf Lajos. Budapesti Szemle 123. köt. 449—456. l.

Leite, Rud. Die Geschichte deutschen Volks- und Kulturlebens, in abgerundeten Zeitbildern dargestellt. 1—10. Tausend. Konstanz, C. Hirsch. (8-r. XVI, 760 l.) 6 Mk.

Levinstein, Siegfried. Kinderzeichnungen bis zum 14. Lebensjahre. Mit Parallelen aus der Urgeschichte, Kulturgeschichte und Völkerkunde. Mit einem Anhang von L. L. Karl Lamprecht. Leipzig, R. Voigtländer. (8-r. 119 l., 85 tábla.) — Ism. Koch Th. Zeitschr. f. Ethnol. 788. l. — Globus 86. köt. 10. sz.

Livi, Dr. Ridolfo. Antropometria militare. Part II. Roma. (8-r. 229 l.)

Löffler, E. Dänemarks Natur und Volk. Eine geographische Monographie. Kopenhagen, Lehmann u. Stage. (8-r. IV, 120 l.) — Ism. Liter. Zentr.-Bl. 33. sz.

Lüderitz, Dr. Anna. Die Liebestheorie der Provençalen bei den Minnesingern der Stauferzeit. Eine literarhistorische Untersuchung. (Literarhistorische Forschungen. XXIX.) Berlin, E. Felber. (8-r. V, 136 l.) 3 Mk.

Mabinogion (The), mediaeval welsh romances, translated by Lady Charlotte Guest. With notes by, Alfred Nutt. London, D. Nutt. (8-r. XI, 383 l.) 2 sh. 6 d.

Macler, F. Contes Arméniens, traduits de l'Arménie modern. Paris, E. Leroux. (8-r.) 5 fr. — Ism. Globus 88. köt. 24. sz.

Mannhardt, Wilh. Wald- und Feldkulte. 2. Auflage, besorgt v. Dr. W. Heuschkel. II. Bd. Antike Wald- und Feldkulte aus nordeuropäischer Überlieferung, erläutert. Berlin, Gebr. Borntraeger. (8-r. XLVIII, 359 l.) 10 Mk.

Marr, Bernhard. Die Symbolik der Lunation. Von der Entstehungsursache des Sprach- und Sagenschatzes der Gesamtmenschheit. Dux, C. Scheithauer. (8-r. X, 151 l.) 2 Mk. 10 pf.

Marquart, J. Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. 1903. — Ism. K. L. Budap. Szemle 123. köt. 461. l.

Martin, Dr. Wandtafeln f. d. Unterricht in Anthropologie, Ethnographie etc. — Ism. Bátky Zs. Múz. népr. oszt. értes. 162. l.

Martin, Dr. Rudolf. Die Inlandstämme der Malayischen Halbinsel. Wissenschaftliche Ergebnisse einer Reise durch die Vereinigten Malayischen Staaten. Jena. G. Fischer. (8-r. XIV, 1052 l.) — Ism. Bouchal L. Mitteil. d. Anthropol. Ges. Wien 35. köt. 241—247. l. — Andree R. Globus 88. köt. 11. sz.

Mathews, R. H. Ethnological notes on the aboriginal Tribes of New South Wales and Victoria. Sydney. (8-r. XIV, 183 l.)

Meistererzähler, Romanische — Herausgegeben von Dr. Friedrich S. Krauss. I. Bd. Die hundert alten Erzählungen. Deutsch von Jakob Ulrich. Leipzig. (8-r. 141 l.)

Meyer, E. H. Indogermanische Pflügebräuche. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV. 1—2. Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde. Herausgegeben von Rabb. Dr. M. Grunwald. XVI. Heft. Berlin, S. Calvary & Co. (8-r, 95—176 l.) 2 Mk. 50 pf.

Mommert, D. Carl. Der Ritualmord bei den Talmud-Juden. Leipzig, C. Haberland. (8-r. VII. 127 l.) 1 Mk. 60 pf.

Mommert, C. Menschenopfer bei den alten Hebräern. Leipzig. U. o. (8-r.) 1 Mk. 20 pf.

Montelius. Das Rad als religiöses Sinnbild in vorchristlicher und christlicher Zeit. Prometheus. 1904/5. 16—18. sz.

Mücke, Joh. Richard. Das Problem der Völkerverwandtschaft. Greifswald, S. Abel. (8-r. XXIII, 368 l.) — Ism. D. Ltzg. 38. sz.

- Mukharji, Ram Satya.* Indian folklore. Calcutta, Sanyol. (8-r. 127 l.) 1 sh. 6 d.
- Müller, Sophus.* Urgeschichte Europas. Grundzüge einer prähistor. Archaeologie. Deutsche Ausgabe, unter Mitwirkung des Verfassers besorgt von Otto Luitpold Jiriczek. Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. VIII, 204 l.) 6 Mk.
- Murko, Dr. M.* Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven. Mitteil. d. Anthropol. Ges. Wien. 35. köt. 308—330. l.
- Munkácsi, Bernhard.* Seelenglaube u. Totenkult der Wogulen. Kel. Szemle 65—130. l.
- Negelein, Julius v.* Die Pflanze im Volksglauben. Globus 88. köt. 20—21. sz.
- Nentwig, Dr. Heinr.* Kunigunde vom Kynast und andere Kynastsagen. 2. verm. Auflage. Warmbrunn, M. Leipelt. (8-r. 28 l.) 40 pf.
- Neumayer, G. v.* Anleitung zu wissenschaftlichen Beobachtungen auf Reisen. 2. Aufl. Anthropologie, Ethnographie und Urgeschichte von Felix v. Luschan. Hannover. M. Jänecke. (8-r.) — Ism. Lissauer. Zeitschr. f. Ethnol. 233. l.
- Nielsen Konrad dr.* A lappok Norvégiában. Erd. Múz. 1—18., 81—92., 138—149. l.
- Oberhammer, Eugen.* Anfänge der Völkerkunde. „Zu Friedrich Ratzels Gedächtniss.“
- Oldham, C. F.* The sun and the serpent. A contribution to the history of serpent worship. London, Constable. (8-r. 208 l.) 10 sh. 6 d.
- Oman, John Campbell.* The mystics, ascetics and Saints of India. A study of Sadhuism, with an account of the Yogis, Sanyasis, Bairagis, and other strange hindu sectarians. Illustrated second impression. London, T. Fisher. Unwin. (8-r. 708 l.) 7 sh. 6 d.
- Oppert, Gustav.* Die Gottheiten der Indier. Zeitschr. f. Ethnol. 296—353., 501—513., 717—754. l.
- Origines Islandicae. A collection of more important sagas, &c. Relating to the settlement and early history of Iceland, and edited and translated by G. Vigfusson and F. Y. Powall 2 vol. Oxford, Clarendon Press. (8-r.) 42 sh.
- Osztern Salamon.* Szül és sümül. Új adalék az Ezeregyéj meséiből. Philol. Közl. 852—854. l.
- Owen, M. A.* Folk Lore of the Musquaki Indians of North America. London, D. Nutt. (8-r.) 10 sh. 6 d.
- Papahagi, Per.* Basme aromâne și glosar. Bucuresci, C. Göbel. 1905. (8-r. XXVII, 748 l.) 8 lei.
- Paikanov, S.* Geographie und Statistik der Tungusenstämme Sibiriens, nach den Angaben der Volkszählunge 1897. Keleti Szemle 130—174., 222—283. l.
- Peisker, J.* Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turko-Tataren und Germanen und ihre sozialgeschichtlichen Beziehungen. Berlin, Stuttgart, Leipzig. W. Kohlhammer. (8-r. 243 l.) 6 Mk.
- Pischel, R.* Der Ursprung des christlichen Fischesymbols. (Sitzungsber. d. pr. Akad. d. Wiss.) Berlin, G. Reimer. (8-r. 27 l.) 1 Mk.
- Plosz, Dr. H.* Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. Anthropologische Studien. 8. umgearbeitete und stark vermehrte Auflage. Nach dem Tode des Verfassers bearbeitet und herausgegeben von Dr. Max Bartels. 2 Bde. Leipzig, Th. Grieben. — Ism. Andree K. Globus 88. köt. 23. sz.
- Polak, A. J.* Die Harmonisirung indischer, türkischer und japanischer Melodien. Leipzig, Breitkopf u. Härtel. (8-r.)
- Post, Albert Herrmann.* Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz. 1—2. Bd. Oldenburg u. Leipzig, Schulze. (8-r.)
- Preindlsberger-Mrazović Milena.* Bosnische Volksmärchen. Innsbruck, A. Edlinger. — Ism. S—ć. M. Letopis Matice Srpska. 229. füz. 164. l. és Gyorović Vladimir. U. o. 230. füz. 108—113. l.
- Preuss, K. Th.* Der Ursprung der Religion und Kunst. Globus 88. köt. 19., 20., 22—24. sz.
- Pröhle Vilmos dr.* A harakiri. Magy. Hirl. 198. sz.
- Prost, Dr. Johann.* Die Sage vom ewigen Juden in der neueren deutschen Literatur. Betrachtung. Leipzig, G. Wigand. (8-r. VII, 167 l.) 3 Mk.

Regel, Dr. Fritz. Landeskunde der Iberischen Halbinsel. (Sammlung Göschen. Nr. 235.) Leipzig, G. J. Göschen. (16-r. 176 l.) 80 pf.

Rhamm, K. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slavisches Altertumskunde. 1. Abteilung: Die Grosshufen der Nordgermanen. Braunschweig, Vieweg. (8-r. XIV, 853 l.) 24 Mk.

Rhamm, Karl. Ehe und Schwiegerschaft bei den Indogermanen. Globus 87. köt. 16. sz.

Riemann, L. Das Volkslied im niederrheinischen Industriegebiet. Rhein.-Westfäl. Ztg. 563., 578., 586., 601. sz.

(*Rm.*) A kaukázus népei. Alkotmány 160. sz.

Rosen, F. Über Kindersparbüchsen in Deutschland und Italien. Globus 87. köt. 16. sz. — *Ism. ó. Múz. népr. ért.* 321—323. l.

Ruland, Wilh. Rheinisches Sagenbuch. 3. verm. Aufl. Köln, Hoursch & Bechstedt. (8-r. X, 445 l.) 2 Mk. 50 pf.

Sahr, Julius. Das deutsche Volkslied. 2. verm. u. verbess. Auflage. (Sammlung Göschen. 25.) Leipzig, Göschen. (8-r. 189 l.) 80 pf. — *Ism. Lit. Zentr.-Bl.* 46. sz.

Salten, Alfr. v. Heilwirkung u. Aberglauben. Ein kulturgeschichtlicher Ueberblick. Leipzig, O. Borggold. (8-r. 19 l.) 40 pf.

Schall. Das Salz im Volksglauben. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1905. II. Hft.

Schell, Otto. Neue bergische Sagen. Elberfeld, A. Martini & Grüttfien. (8-r. XI, 160 l.) 2 Mk.

Schischov, A. Sartji. Etnografičeskoe i antropologičeskoe izljedovanie Čast. I. (Etnografia.) Sbornik mater. dlja statistiki Sverj-darjinskoj oblasti. XI. Taskend. — *Ism. Izvj. imp. russk. geogr. obsčestva.* 41. köt. 418. l. — *Etnogr. obozr.* 63. köt. 179—181. l.

Schlauch, G. Dr. Sachsen im Sprichwort. (Beiträge zur Volkskunde. Im Auftrage des Vereines f. sächs. Volkskunde. Herausg. v. Dr. E. Mogk.) Leipzig, G. Schönfeld. (8-r. VI, 100 l.) 3 Mk. — *Ism. Liter. Zentr.-Bl.* 40. sz.

Schmidt, Dr. Max. Indianerstudien in Zentralbrasilien. Erlebnisse und ethnologische Ergebnisse einer Reise in den Jahren 1900 bis 1901. Berlin, D. Reimer. (8-r. 456 l.) 10 Mk.

Schneider, St. Les Gètes croyaient — il a un Dieu unique? Étude de religion et de mythologie comparées. Anzeiger d. Akad. d. Wiss. Krakau. Phil. Cl. 3—15. sz.

Schuchardt, H. an Adolf Mussafia. Graz, 1905. — *Ism. Katona Lajos. Múz. népr. oszt. értes.* 240—243. l.

Schumann, Colmar. Lübecker Spiel- und Rätselbuch. Neue Beiträge zur Volkskunde. Lübeck, Gebr. Borschers. (8-r. XXII, 208 l.) 1 Mk. 50 pf.

Schwab, Gustav. Die deutschen Volksbücher. I. Die Geschichte des Doktor Faustus. (Volksbücherei. 82., 83.) Graz, Styria. (8-r. 112 l.) 40 pf.

Schwebel, Osk. Die Sagen der Hohenzollern. 3. Aufl. Berlin, Liebel. (8-r. X, 224 l.) 3 Mk.

Schwindt, Theodor. Finnische Volkstrachten. Helsingfors, Osakeyhtiö & Göös. (8-r.)

Segel, B. Zwei jüdische Volkssagen über Kaiser Franz Josef. Zeitschr. f. österr. Volksk. IX. Jahrg.

Seiler, Friedrich. Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts. I. Die Zeit bis zur Einführung des Christentums. 2. verm. Aufl. Halle. (8-r. XXV, 118 l.) — *Ism. Deutsch. Ltztg.* 46. sz.

Sittler, N. Sagen und Legenden der Oberpfalz. Für die Jugend bearbeitet. 2. verm. u. verb. Aufl. Regensburg, A. Coppenroth. (8-r. XII, 187 l.) 1 Mk. 50 pf.

Somogyi Ede. Ho-Kjen. Budap. Hirl. 103. sz.

Songs of the Valiant Veivode, and other strange folk-lore. For the first time collected from Roumanian peasants and set forth in english by Hélène Vocaesci. London, Harper. (8-r. 250 l.) 10 sh 6 p.

Squire, Charles. The mythology of the british Islands. An introduction to Celtic myth, legend, poetry, and romance. London, Blackie. (8-r. X, 446 l.) 12 sh. 6 d.

Steinhausen, Dr. Geo. Germanische Kultur in der Urzeit. (Aus Natur und Geisteswelt. 75.) Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. IV, 156 l.) 1 Mk.

- Swanton, J. R.* Contributions to the Ethnography of the Haida. Leiden E. J. Brill. (8-r.)
- Symons, B.* Germanische Heldensagen. 2. verbesserte Auflage. 2. Abdruck. (Aus „Paul's Grundriss d. german. Philologie.“) Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. VII, 138 l.) 3 Mk. 50 pf.
- Szeghy Ernő.* Japán. Történelmi, föld- és néprajzi vázlatok. Budapest, 1905. (8-r.) 2 K. — Ism. Magyar Szemle 15. sz.
- Szepessy László.* A kölni virágjátékok. Magy. Állam 148. sz. és Magy. Szalon 766—69. l.
- Szilvek Lajos dr.* A japánok és a magyarok ös-vallása. Magy. Állam 146. sz.
- Szuk Géza.* A japánokról. Vasár. Újs. 36., 37. sz.
- Tauber Sándor.* Husvétii szokások a keletieknél. Alkotmány 98. sz.
- Terra, Maximilian de.* Beiträge zur einer Odontographie der Menschenrassen. Inaug. Diss. Parchim i/M. (8-r. IV, 302 l.)
- Tetzner, Dr. F.* Zur Volkskunde der Slowaken. Globus 87. köt. 22. sz.
- Vanier, Adolphe.* Voyage en France. Moeurs et coutumes françaises, 1664—1665. I. Paris, A. Picard. (8-r.) — Ism. Journ. d. Savants III. 619. l.
- W. R.* Zur Anthropologie der Mongolen. Globus 88. köt. 49. l.
- Wallner, Dr. Ant.* Deutsche Mythás in der tschechischen Ursage. (Progr.) Laibach, Kleinmayr u. Bamberg. (8-r. 35 l.) 60 pf.
- Weínhold, K.* Die Verbreitung und Herkunft der Deutschen in Schlesien. — Ism. Volf. Jos. Časopis Mus. Kr. Česk. 79. köt. 321. l.
- Westberg, Friedr.* Zur Wanderung der Langobarden. 1904. — Ism. Márki Sándor. Századok 676—678. l.
- Wiedemann, Dr. Alfred.* Magie u. Zauberei im alten Ägypten. (Der alte Orient. 4.) Leipzig, J. C. Hinrichs. (8-r. 32 l.) 60 pf.
- Wilser, L.* Die Urheimat des Menschengeschlechts. (Verhandl. d. naturhist.-mediz. Ver. in Heidelberg. N. F. VIII. Bd.) — Ism. Zentr.-Bl. f. Anthropol. X, 290. l.
- Wilser, Dr. Ludwig.* Zur Stammeskunde der Niederländer. Polit. anthropol. Revue IV, 6. Leipzig.
- Wilser, Dr. Ludwig.* Altgermanische Zeitrechnung. Verh. d. naturwiss. Ver. in Karlsruhe. XVIII.
- Wilser, Dr. Ludwig.* Die Herkunft der Bayern. Mit Anhang: Stammbaum der langobardischen Könige. — Zur Römerkunde. Leipzig, Wien. (8-r.)
- Wimmer, Ludw. F. A.* De Domske runenindesmaerker. III. Kjobenhavn. Gyldendal. (2-r.)
- Wisła.* Tom. XVIII. Warszawa. — Ism. Ernyey József. Múz. népr. oszt. értes. 246. l.
- Wisser, W.* Das Märchen vom Schweinehirten und der Königstochter. Zwei holsteinsche Fassungen. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XIV.
- Wolfram, A.* Ahasversage in Múnichkirchen. Zeitschr. f. österr. Volksk. X. Jahrg.
- Woltmann, Ludwig.* Die Germanen und die Renaissance in Italien. Leipzig, Thüring. Verlagsanstalt. (4-r. 150 l.) — Ism. Penka K. Mitteil. d. anthrop. Ver. Wien 35. köt. 331. l.
- Worobjew, W. W.* Die astrachanschen Kalmücken. (Megjelent a Rossijsk. Antrop. Vjestnik. XIII, 1.) — Ism. Arch. f. Anthropol., IV. köt. 1. füz.
- Wundt, W.* Völkerpsychologie. II. Band: Mythos und Religion. I. Teil. Leipzig, Engelmann. (8-r. XI, 617 l.) 14 Mk.
- Wünsche, Aug.* Die Sagen vom Lebensbaum und Lebenswasser. Altorientalische Mythen. (Ex Oriente lux. II. 2—3.) Leipzig, E. Pfeiffer. (8-r. IV, 108 l.) 2 Mk.
- Wünsche, Aug.* Der Sagenkreis vom geprellten Teufel. Wien, Akad. Verl. f. Kunst u. Wiss. (8-r. IV, 129 l.) 3 Mk.
- Wünsche, A.* Die Pflanzenfabel in der Weltliteratur. Wien. Akad. Verlag. (8-r. 184 l.) 3 Mk. 50 pf.
- Yermoloff, Alexis.* Die landwirthschaftliche Volksweisheit in Sprichtwörtern, Redensarten und Wetterregeln. Autorisirte Ausgabe. I. Band: Der landwirthschaftliche Volkskalender. Leipzig, A. Brockhaus. (8-r. IV, 567 l.) 16 Mk.

Zbornik Etnografičnij — Bidac etnograficna komisija naukovogo tovaristva imini Sevčenka. T. XVII. Kolomijki, Zibrav Volodimir Gnatjuk. Tom. I. U Lwovi, 1905. (8-r. 259 l.)

Zenker, Rudolf. Boeve-Amlethus. Das altfranzösische Epos von Boeve de Hamtone und der Ursprung der Hamletsage. (Literarhistorische Forschungen. XXXII.) Berlin, E. Felber. (8-r. XX, 418 l.) 9 Mk.

Zenner, J. K. Beiträge zur Erklärung der Klagelieder. Freiburg i/Br. Herder. (8-r.) 1 Mk. 50 pf.

Zsivaja Starina. XIV. St.-Petersburg. 1905. — Ism. Ernyey József. Múz. népr. oszt. értes. 326. l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

NÉPRAJZI HIREK.

Gróf Zichy Jenő halála. Deczember 26-án hozta hírül a táviró, hogy Gróf Zichy Jenő Meranban, hova egy egyiptomi útját követőleg makacs gégebaját ment orvosolni, szélütés következtében hirtelen elhunyt. A népszerű magyar főúrbán társaságunk egyik tiszteletbeli tagját s Keleti Szakosztályunk egyik elnökét vesztette el. Hatvankilencz esztendőre terjedő munkás életének java részét eredményekben gazdag politikai és közgazdasági tevékenységnek, különösen pedig a hazai ipar fejlesztésére irányuló nagy arányú nemzeti törekvéseknek szentelte. A magyar néprajzi tudományok iránt a millenniumot megelőző években kezdett érdeklődni. Állandó kutatója lett a M. Nemzeti Múzeumnak, a hol Nagy Géza és Dr. Sebestyén Gyula támogatásával a magyarok őstörténetét tanulmányozta. Midőn a történelmi és múzeális emlékekkel megismerkedett, csakhamar megérlelődött benne az a gondolat, hogy az ezredéves nemzeti ünnep alkalmából egy expedícióval végig kutatja a magyarok bevándorlásának széles országútját s a feltárandó újabb emlékek alapján tüzetesen kijelöli azt a területet, a mely a honfoglaló ősök keleti hazája volt. Noha kutató társai már eleve megállapították, hogy csakis a rokonnépek nyelvének és néprajzi emlékeinek szélesebb körű tanulmányozása, továbbá a történelmi alapon számításba vehető oroszországi területek már meglévő régészeti leleteinek megismerése és összehasonlító úton való tudományos feldolgozása vezethet komoly eredményre: a lelkes vállalkozó terveibe beleszövődtek olyan kalandos elemek is, a melyek a szakemberekre elriasztólag hatottak.

De elvégre 1895-ben mégis létrejött a kaukázusi expedíció, melyben Zichy Jenőn kívül *Wosinszky* Mór szekszárdi apát, *Szádeczky* Lajos és *Bálint* Gábor egyetemi tanárok, továbbá *Wulke* Károly müncheni festőművész és *Cselingerián* Jakab örmény tolmács vettek részt. A sokoldalú érdeklődésnek csak néprajzi és régészeti eredménye lett. Mivel ebben az irányban Zichy tovább kutatott s egy második útja alkalmával — miért, miért nem — egész Bokharáig és Samarkandig elment, tárgyai annyira felszaporodtak, hogy a millenniumi kiállításon már egy külön pavillont megtöltöttek. Az így felhalmozott anyag néprajzi részét *Dr. Jankó* János, régészeti részét pedig *Dr. Pósta* Béla dolgozta fel két pazar fényű s magyar és francia szövegű kötetben e czímen: „Zichy Jenő gróf kaukázusi és

középázsiai utazásai 1897.“ Ezenkívül a nemes gróf utazásai emlékeül bihari birtokán épített még egy gyönyörű vadászkastélyt s kaukázusi helynévtanulmányainak egy végzetes olvasási hibájából folyólag elnevezte „Magaslak“-nak.

Mivel Zichy a magyarság keleti vándorlásainak legdélibb emlékeivel nem volt megelégedve, egy harmadik expedíciót szervezett. Ez az előzőknél nagyobb arányú vállalkozás immár a Kaukázustól északra eső nagy területek és a nyugot-szibériai rokon népek mai és sejtethető régi hazájának felkutatását is felölelte. Az expedíció tagjai *Póstán* és *Jankón* kívül még *Pápay* József nyelvész és *Csiki* Ernő zoológus lettek. *Pósta* és *Jankó*, igen helyesen, a finn és orosz múzeumok magyar vonatkozású régészeti és néprajzi emlékeinek kiválogatásán kezdték meg működésüket s csak az így nyert tájékoztatás után kezdték a kijelölt nyomokon bővíteni tüzetesebb tanulmányaikat. Így sikerült aztán *Póstának* megállapítani, hogy a magyarországi honfoglaláskori régészeti leletek analogonjai nem a Kaukázus-vidéki, hanem az északi, a Julián-féle Nagy-Magyarországgal azonos Volga- és Káma-vidéki őshaza mellett tanuskodnak. *Jankó* a jóval meddőbb előtanulmányok után arra vállalkozott, hogy *Munkácsi* Bernát nyelvészeti és *Herman* Ottó magyar néprajzi adalékait a Jugán-vidéki osztjakok helyszíni tanulmányozása alapján összehasonlító néprajzi úton fogja értékesíteni. Ezenkívül vállalkozott még arra is, hogy *Munkácsi* útitársának, *Pápai* Károlynak antropologiai előtanulmányait és a korábbi kutatók fogyatékos tárgyi néprajzi gyűjtéseit kiegészíti. *Pápay* József az expedíciótól külön válva, az északi osztjakok nyelvét tanulmányozta és nagyarányú folklorisztikai kutatásaival kapcsolatban sikerült *Reguly* szöveggyűjtésének eredményeit is megfejteni. Zichy zoológus társával Közép-Szibériából a Gobi sivatagon keresztül még Pekingbe is elvándorolt, hogy ott Batu khán IV. Béla idejében elhűrezolt hadi zsákmányának nyomai után kutasson. Ez a messze menő vállalkozás azonban csak a vele kapcsolatos zoológiai kutatások terén mutathatott fel gazdag eredményeket.

Zichy harmadik ázsiai expeditiójának maradandó emléke az a magyar és német nyelven kiadott fényes kiállítású ivrétű hat nagy kötet lett, a melynek testes I. kötetét *Jankó* János írta a magyar halászat eredetéről, II. kötetét *Horváth* Géza szerkesztette a Csiki-féle gyűjtés hazai és külföldi feldolgozóinak munkálataiból, III—IV. kötetét *Pósta* Béla írta meg „Régészeti tanulmányok az orosz földön“ czímen, V. kötetében *Pápay* József megkezdte *Reguly* megfejtett szövegeinek és saját gyűjtéseinek pontos szöveg-kiadását, VI. kötetében pedig maga *Gróf Zichy* Jenő ismertette a régebbi utazásokat és a saját utazásai irányelveit és tudományos eredményeit. Ha ehhez hozzáadjuk még azt, hogy a nemes gróf gyűjteményeinek palotát építtetett s múzeumát végrendeletében Budapest városának hagyományozta, minden elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy a magyar közélet e népszerű alakja örökre élni fog a magyar tudomány történetében.

— én.

Katona Lajos előadásai a magyar népköltésről. A Népszerű Főiskolai Tanfolyam (University Extension) ezidei előadásai során *Katona* Lajos dr., társaságunk alelnöke, a magyar népköltést ismertette. Tárgyát a tanfolyam LIII. számú nyomtatott syllabusza szerint a hat esti előadáson ekként csoportosította: 1. Bevezetés. — 2. A magyar népköltés általános jellemzése és irodalmának ismertetése. (Legrégibb irodalmi emlékek, úttörő gyűjtők, a Kisfaludy-Társaság gyűjtései, a M. Nyelvőr, a M. Néprajzi Társaság és

a Néprajzi Múzeum; a magyar népköltés műfajai.) — 3. A népmesékről általában. — 4. A magyar népmesék elemzése. — 5. A népmondák. — 6. A népballadák. Végül felsorolhatnák a folklóre egyetemes irodalmának főbb művei, a melyben a hazai termelést Katona Lajos dolgozatai képviselik.

*

Herrmann Antal előadásai a kolozsvári egyetemen. Egyetlen néprajzi tan-székünkön H. A. magántanár az 1906. évi nyári félévben a következő előadásokat hirdette: 1. Néprajzi szemelvények. — 2. Az erdélyi örményekről. — 3. Az erdélyi cigány népköltésről. — 4. Néprajzi múzeumi gyakorlatok. — A téli félévben néprajzi szemel-vényeit folytatja s az 1907. évi nyári félévben ezzel kapcsolatban folytatja az erdélyi cigigány népköltés ismertetését és a néprajzi múzeumi gyakorlatokat is.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1906 május hó 16-án délután 5 órakor a Magyar Tud. Akadémia üléstermében tartott rendes felolvasó és folytatólag zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: Szalay Imre elnök, Munkácsi Bernát és Katona Lajos alelnökök, Sebestyén Gyula főtitkár, Mader Béla ellenőr, Feichtinger Győző pénztáros, Nagy G., Melich J., Krausz S., Pápay J., Balásy D., Kolumbán S. vál. tagok, tagtársak és vendégek. Jegyző Ernyey József.

Rubinyi Mózes dr. bemutatja: *Wundt kritikája az eddigi mythologiai elméletekről* című tanulmányát. Észrevétel nélkül tudomásul vétetik. Utána Ernyey József mutatja be: *A cseh heraldika magyar vonatkozású mondái* című tanulmányát. Tudomásul szolgál.

A zárt választmányi ülésen az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Balásy Dénes és Krausz Samu vál. tagokat kéri fel. A jegyzőkönyv hitelesítése után a főtitkár jelenti, hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet Marosvásárhelyt tartandó vándorgyűlésén a Társaságot az elnök megbízásából Varju E. vál. tag fogja képviselni. A választmány a propoziczióhoz hozzájárul.

A pénztáros jelenti, hogy a pénztár állapota 1906. évi április 30-án felvett zárlat szerint a következő: Bevétel 9128 K 15 fill. Kiadás 9089 K 19 fill. Készpénz 38 K 96 fill. Takarékpénztári betét 5025 K 35 fill. Kivét 3466 K 45 fill. Tiszta betét 1558 K 90 fill. Hátralékból eddig befolyt 795 K, folyó évi tagdíj 1931 K 80 fill.

Jelenti továbbá, hogy az *Ethnographia* legutóbbi száma a korrektura-pótlékkal megdrágult, a mit a főtitkár, hangjegyszedésről lévén szó, szintén elfogadott, mint kivételes esetet, mert ez a nyomdával kötött szerződés értelmében praecedens nem lehet. Mind a mellett kéri a szerkesztőket, hogy a nyomdára való tekintettel a felesleges korrekturától tartózkodjanak. A választmány többek hozzászólása után elfogadja s az elnök azt határozatilag enunciólja, hogy a kész szedésben a társaság terhére nagyobb módosításokat tenni nem lehet.

Tagajánlásra terve jelenti, hogy Puky Béla Madarassy L. ajánlatával, Milleker B. Semayer ajánl., Márton J. és Gimes L. Nyáry B. ajánlatával, továbbá Finy B., Szabó J. és Kis L. Farkas Sándor ajánlatával tagokul jelentkeznek. Egyhangúlag felvételnek és a választmány a gyűjtőknek, első sorban Farkas Sándor tagtársnak jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

Kelt mint fent. — Szalay Imre elnök. Ernyey József jegyző. — Hitelesítjük: Pápay József, (Krausz S. távollétében) Balásy Dénes.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TAGJEGYZÉKE AZ 1906. ÉV VÉGÉN.

Tiszteletbeli tagok:

<p>Andrian-Werburg Ferdinánd báró, Alt-Aussee.
† Bastian Adolf.
Biró Lajos, Bpest, VIII., Illés-u. 4.
Csáky Albin gróf, v. b. t. t., Bpest, VI.,
Andrássy-út 114.
5 Gyulai Pál, főrendiházi tag, ny. egy. tanár,
Bpest, VIII., Baross-u. 17.
† Jókai Mór dr.</p> | <p>Keller Ottó, Prága. Kreutzherrenplatz
Lenz Oszkár, Prága. Universitát.
Radloff Vilmos, Szentpétervár.
10 † Tomaschek Vilmos.
† Virchow Rudolf.
Vámbéri Ármin, Bpest.
Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., Bpest, VIII.,
Eszterházy-ú. 24.
† Zichy Jenő gróf.</p> |
|--|---|

Külső tagok:

<p>Aspelin J. Reinhold, Helsingfors.
Bruun Dániel, Helberug.
Katanoff Miklós, Kazan.
Krohn Károly, Helsingfors.
5 Krausz Fr. S. dr., író, Bécs, VII., Neu-
stifgasse 12.
Miletic Ljubomir, Sophia.</p> | <p>Paasonen Henrik, Helsingfors.
Ryberg Károly, Koppenhága.
Schuhardt Hugó, Grác.
10 Schwindt Tivadar, Helsingfors.
Setälä Emil, Helsingfors.
Šišmanov Iván, Sophia.</p> |
|--|--|

Alapító tagok, rendes tagok és előfizetők: ¹

<p>Abrudbányai áll. el. isk., Alsófehér m.
Adler Arthur, fényképész, Szászváros.
Ágai Adolf dr., szerkesztő, Bpest, Athe-
naeum.
Ágner Lajos dr., tanár, Jászberény.
5 Alapy Gyula, megyei főlevéltáros, Komá-
rom.
Áldásy Antal dr., egyetemi magántanár,
magy. nemz. múzeumi őr, Bpest, I.,
Krisztina-u. 10.
Alexander Bernát dr., egyetemi tanár,
Bpest, IV., Ferencz József-rakpart 27.
Alexics György dr., tanár, Bpest, V., Ke-
leti Kereskedelmi Akadémia. Vál. tag.
Almásy György, dr., földbirtokos, Boros-
tyánkő, Zala m. Vál. tag.
10 Alsó-kubini áll. el. isk., Árva m.
Alsó-szováti áll. el. isk., Kolos m.
Ambrus Antal, áll. tanító, Kudsir, Hu-
nyad m.
Andrássy Károly, tanár, Marosvásárhely,
Maros-Torda m.
Angyal Dezső, kir. tan., igazgató, Bpest,
I., Ménési-u. 45.</p> | <p>15 Apponyi Sándor gr., Lengyel, Tolna m.
Aradi áll. tanítóképző.
Aradi gimnáziumi tanári könyvtár.
Aradi Kölcsey-Egyesület.
Arad szab. kir. város közönsége a. t.
(100 kor.)
20 Aranyosmaróthi áll. el. isk. Bars m.
Árvai Ignác, tanító, Bodrog, Somogy m.
Asbóth János, képviselő, Videdfalva, u. p.
Losoncz. Vál. tag.
Árvai közbirtokossági uradalom. Arva-
Váralja a. t. (100 kor.)
Auer Róbert, Bpest, V., Eötvös-tér 2. a. t.
(100 kor.)
25 Augustin Béla, egyet. tanársegéd, Bpest,
Múzeum-körút 4.
Babics József, urad. igazgató, Zsombolya,
Torontál m.
Bábolnai ménes-int. isk. népkönyvtára.
Bachát Dániel, ev. püspök, Bpest, VIII.,
Kerepesi-út, Luther-udvar.
Bács-Bodrog-vármegyei Történelmi Tár-
sulat, Zombor.</p> |
|---|--|

¹ Az alapító tagok nevei kövér betűkkel jelöltettek meg.

- 30 Bácsfalvi áll. elemi isk., u. p. Türkös, Brassó m.
Bajai áll. tanítóképző, Bács-Bodrog m.
Baksay Sándor, ev. ref. püspök, Kun-Szt.-Miklós, Pest. m.
Balassa József dr., tanár, Bpest, Ferencz-József-akpart 27. **Vál. tag.**
Balassagyarmati főgimn.
- 35 Balásy Dénes, keresk. isk. tanár, Bpest, VII. Rottenbiller-u. 10. **Vál. tag.**
Balatonfüredi gazd. felső népisk. Veszprém m.
Balatoni Múzeum-Egyesület, Keszthely, Zala m.
Balla Sándor, Bpest., II., Mérleg-u. 13. II. a. t. (100 kor.)
Ballagi Aladár dr. egyet. tanár, Bpest, IX., Kinizsy-u. 29.
- 40 Balogh Ferencz, el. isk. ig., Tata.
Balogh Pál, hírlapíró, Bpest, VII., Damjanics-u. 46. I. 3. **Vál. tag.**
Baloghy Dezső, Balassagyarmat, Nógrád m.
Bán Aladár dr., tanár, Bpest, VIII. áll. főgimn. **Vál. tag.**
Bánffyhungyadi áll. elemi isk., Hunyad m.
- 45 Bánóczy József dr., igazgató, Bpe-t, VIII., Rökk Szilárd-u. izr. tanítóképző.
Baranyasellyei Kaszinó Baranya m.
Barátosi Balogh Benedek, főv. tanító, Bpest. I. Költő-u. 17.
Baróti Lajos dr., ny. főreálisk. tanár, Almádi, Veszprém m. **Vál. tag.**
Barta Sándor dr., Bpest. IV., Reáltanoda-u. 5. a. t. (200 kor.).
- 50 Bartal Antal, igazg., Haraszti, Pest m.
Bártfai áll. főgimn.
Bartha József dr., főgimn. tanár, Bpest. VIII. ker. főgimn.
Bartók Béla, tanárjelölt, Pozsony, Kórház-u. 3.
Báthory Ferencz, tanár, Nagyvárad.
- 55 Bátykó Zsigm. dr. m. nemz. múzeumi s.-őr, Bpest, VII., Városliget, Néprajzi Múz. **Vál. tag.**
Békési Remig dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., József-u. 4.
Békescsaba fels. leányisk.
Bellosies Bálint, tanár, Baja, Bács-Bodrog m. **Vál. tag.**
Beluleszko Sándor, magy. nemz. múzeumi s.-őr, Bpest, VII., Városliget, Néprajzi Múzeum. **Vál. tag.**
- 60 Benedek Elek, író, Bpest, VII., Vörösmarty-u. 19.
Benkőczy Emil, egyév. önk. Kassa.
Beóthy Zsolt dr., min. tanácsos. egyet. tanár, főrendiházi tag, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Berezeller Imre dr., orvos, Bpest, IV., Deák-tér 1.
Berezik Árpád, ny. min. tan., Bpest, VIII., Reviczky-u. 3.
- 65 Beregszászi áll. el. isk., Bereg. m.
Beregszászi áll. gimn.
Beretzky Endre dr., orvos, X., Kőbánya.
- Berger Mór, Mercurbank tisztviselője, Bpest, Fűrdő-u. 3.
Bernáth Lajos, tanár, Halas, Pest m.
- 70 Berzeviczei áll. elemi iskola, Sáros m.
Berzeviczy Albert dr., v. b. t. t. a m tud. akadémia elnöke, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Besztercezi áll. el. isk., B.-Naszód m.
Besztercezi polg. fiúisk., B.-Naszód m.
Besztercezenaszód-várm. Általános Tanító-Egyesület. Beszterce.
- 75 Bilkei áll. el. isk., Bereg m.
Binder Jenő, reálisk. tanár, Bpest, V., Markó-u.
Birkás Géza dr., tanár, Bpest, IX., Lónyai-u. 20., fsz. 3.
Bodola Sándor, tanár, Seps-Szt-György, Háromszék m.
Bodolai áll. elemi iskola, Háromszék m.
- 80 Bogisich Mihály, püspök, Esztergom.
Bohrandt Lajos, Eperjes, Sárosm.
Borbély Sándor, igazg., Vác, Pest m.
Borovszky Samu dr., akadémiai iroda-igazgató, Bpest. a. t. () **Vál. tag.**
Borsodmegyei Általános Tanítóegylet.
- 85 Borszéki áll. el. isk., Csik m.
Brádi g.-kel. román gimn., Hunyad m.
Brankovics György, szerb metropolita, Karlóca, Szerém m. a. t. (100 kor.).
Brassói áll. el. isk.
Brassói áll. keresk. Akadémia.
- 90 Brassói Magyar Kaszinó.
Brassói román. kath. főgimn.
Brázay Zoltán, orsz. képvis., Bpest, VI., Andrássy-út 31. a. t. (100 kor.).
Bresztovszky Ernő böleselethallg., Bpest, VII., Dembinszky-u. 33., III. 32.
Brezsnóbányai áll. el. isk., Zólyom m.
- 95 Brüll Alfréd, Bpest, VI., Andrássy-út 9.
Budaházy József, néptanító, Petőszinnye, u.p. Bőöd, Abauj-Torna m.
Budai Paedagogium, I. Győri-út 9.
Budai Paedagogium Ifj. Könyvtára, I. Győri-út 9.
Budapest székesfőváros könyvtára a. t. (100 kor.).
- 100 Budapesti I. ker. főgimn., Várfok-u. 14.
Budapesti I. ker. fels. leányisk.
Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző, Csalogány-u. 43.
- 105 Budapesti II. ker. közs. polg. leányisk. II., Battyányi-u. 10.
Budapesti III ker. áll. főgimn.
Budapesti Egy-temi Könyvtár. IV.
Budapesti kegyesrendi főgimn., IV., Városháztér 4.
Budapesti IV. ker. közs. felsőbb leányisk. Váci-u.
- 110 Budapesti V. ker. áll. főgimn. tanárkönyvtára, Markó-u. 31.
Budapesti V. ker. áll. főreálisk., Markó-u. 2).
Budapesti VI ker. áll. gimn., Lovag-u. 18.
Budapesti VI. ker. felső keresk. isk., Nagymező-u. 1.
Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola, Bulovszky-u. 22.

- 115 Budapesti VI. ker. áll. főreálisk. ifj. könyvtára.
 Budapesti felső építő-ipariskola, Bpest, VII., Csömöri-út 74.
 Budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimn. VIII. Trefort-u. 3.
 Budapesti VIII. ker. áll. főgimn., Tavaszmező-u.
 Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk., Német-u.
- 120 Budapesti VIII. ker. közs. Röck Szilárd-u. elemi iskola.
 Budapesti Eötvös kollégium, IX. Csillag-u. 8.
 Budapesti Könyvtár-Egylet, Bpest, II., Fazekastér 5.
 Budapesti orsz. rabbiképző-int. VIII., Bérkocsis utca.
 Budapesti orsz. izr. tanítóképző, VIII., Röck Szilárd-u. 26.
- 125 Bünker Raimund, tanító, Sopron.
 Burg Ferencz, sz.-föv. tiszt, Bpest, IX., Sertésközvágóhíd.
 Christian Antal, ügyvéd, Pancsova, Torontál m.
 Csaczi áll. el. isk., Trencsén m.
 Csabrendeki áll. el. isk., Zala m.
- 130 Csanádmegyei Tanító-Egyesület, Makó.
 Csánki Dezső dr., levéltárnok, Bpest, Orsz. Levéltár. **Vál. tag.**
 Csányi Andor, közjegyző, Nagy-Szalonta.
 Csányi Károly, orsz. m. iparműv. múzeumi őr Bpest, VIII., Német-u. 22.
 † **Császka György**, a. t. (100 kor.).
- 135 Cserzy Mihály, író, Szeged.
 Csiki Ernő, múz. őr, Bpest, VIII. M. N. Múzeum.
 Csiky János, zeneszerző, Bpest, Bpesti Hirlau.
 Csik-omlyói r. k. főgimn.
 Csippek János, gyógyszerész, Bpest, VIII., Práter-u. 45.
- 140 Csongrád megyei tanító-egylet, Szentes.
Csongrád vármegye törvényhatósága, a. t. (200 kor.).
 Csongrádi áll. el. isk.
 Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat Szentes.
 Csopey László, tanár, Bpest, II. Halász-u. 1. III. 12.
- 145 Csősz Gábor, Alpestes, u. p. Cserna-keresztúr, Hunyad m.
 Csúra Kamenkó, tanító, Zsabya, Bács-Bodrog m.
 Csurgói ev. ref. főgimn. tanári kara, Somogy m.
 Czambel Samu dr., min. titkár, Bpest, VII., Izabella-u. 61.
 Czettler Jenő dr., min. s. fogalmazó, Bpest, VII., Aréna-u. 54.
- 150 Czimmermann Pál, kegy r. tanár, Szeged.
 Czegléd-berczeli áll. el. isk. Pest m.
 Czeglédi áll. gimn., Pest m.
 Czirbusz Géza dr., tanár, S.-A.-Ujhely.
 Daneses János, esperes, Páka, Zala m.
- 155 Dán Gyula, jogszigorló, Mées, Kolozs m.
 Deák Jenő dr., orvos, Tapoleza, Zala m.
- Debreczen szab. kir. város**, Hajdu m. a. t. (100 kor.).
 Debreczeni keresk. akadémia, Hajdú m.
 Debreczeni ref. főgimn. Hajdú m.
- 160 Déchy Mór, Bpest, VI., Aradi-u. 70.
 Deési főgim. Szolnok-Doboka m.
 Delmár Emil dr., Bpest, V., Széchenyi-tér 8.
 Dénes Tibor, Bpest, V., Akadémia-u.
 Dévai áll. főreálisk., Hunyad m.
- 165 Dévai áll. főreáliskola ifj. önképzőköre, Hunyad m.
 Dévai áll. tanítóképző, Hunyad m.
 Dévai tanítóképző ifj. önképzőköre, Hunyad m.
 Diamandi Mihály, tanító, Farkasd, u. p. Perlasz, Torontál m.
 Dicső-szent-mártoni áll. el. iskola Kisküküllő m.
- 170 Dirner Gusztáv dr., egy. tanár, a bpesti m. kir. bábaképző igazg., Bpest, IV., Kigyótér 1. II.
 Dittrich Vilmos, tanár, Bpest, IV., Veres-Pálné-u. leánygimn.
 Divald Kornél, író, Bpest, VIII., Röck Szilárd-u. 2.
 Dobay János, könyvkereskedő, Gyula, Békés m.
 Dobsinai polg. fiúisk. Gömör m.
- 175 Domanovszky Sándor dr., tanár, Bpest, V., keresk. akad., Alkotmány-u.
 Dorner János, tanító, Temes-Kutas, Temes m.
 Dorozsmai áll. el. isk. Csongrád m.
 Dvorzky Béla dr., ügyvéd, Pécsvárad.
 † **Dunkel V. K.**, a. t. (100 kor.).
- 180 Éber László dr., a múz. orsz. bizotts. titk., Bpest, VI., Állatkert-utca.
 Ebner Lajos, képíró, Bpest, I., Várkert-bazár.
 Egri áll. főreálisk. Heves m.
 Elekes Antal, tanárjelölt, Kolozsvár, Boeska-u. 7.
 Étes József, borbélymester, Bpest, IX., Lónyai-u.
- 185 Entz Géza dr., egyet. tanársegéd, Bpest, VIII., Tisza Kálmán-tér 10.
 Eötvös Károly ügyvéd, Bpest, V., Fürdő-u. 4.
 Eperjesi kir. kath. főgimn.
 Eperjesi ág. h. ev. kollégium, Sáros m.
 Eperjesi áll. tanítónőképző, Sáros m.
- 190 Eperjesi «Széchenyi-Kör», Sáros m.
 Erdély János dr., ügyvéd, Bpest, V., Dorottya-u. 3.
Erdélyi Pál dr., könyvtár-ig., Kolozsvár, a. t. (100 kor.) **Vál. tag.**
 Erdős-szentgyörgyi áll. el. iskola, Maros-Torda m.
 Erődi Béla dr., udv. tan., főigazgató, Bpest, VII., Damjanich u. 44.
- 195 Ernyey József m. nemz. múz. gyakorlók, Bpest, VII., Városliget, Néprajzi Múz. **Titkárhelyettes és könyvtáros.**
 Ernyey Öljön dr., vegyész, Bpest, főv. vegy. int.

- Erzsébetvárosi áll. el. isk., Kis-Küküllő m.
Erzsébetvárosi áll. főgimn.
Esztergom szab. kir. város könyvtára.
- 200 Esztergomi főgimn. tanári könyvtár.
Fábián Gyula, r. tanárjelölt, Bpest, VII.,
Wesselényi-u. 66.
Faragó Alfréd, tanárj., Bpest, VII., Her-
mina-út 35.
Farkas Ignác, tanító, Vásáros-Dombó,
Baranya m.
Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentes,
Csongrád m.
- 205 Fehérmezei Tanító Testület, Székes-
Fehérvár.
Fehér Sándor, körjegyző, Köveskálta,
Zala m.
Fehértemplomi áll. el. isk. Temes m.
Feichtinger Győző, tanár, Bpest, VII.,
Arena-ú. 15. **Pénztáros.**
Fejér Jenő, zeneszerző, Bpest, V., Mária-
Valéria-u. 17. a. t. (100 K.).
- 210 Fejérpataky László dr., egyet. tanár,
Bpest. VIII., M. N. Múzeum.
Fekete József, író, Bpest, V., Szabadság-
tér 10. a. t. (100 kor.).
Felber János, plébános, Páli. Sopron m.
Felvinczi áll. el. isk., Torda-Aranyos m.
Felsőlövői ev. tanintézetek.
- 215 Felsővisói áll. el. isk., Mármaros m.
Ferenecz Gyula, akad. igazgató, Debre-
czen, Hajdú m.
Feszty Árpád, képiro, Bpest, VI., Bajza-
u. 21.
Finy Béla, gyógyszerész, H.-M.-Vásárhely.
Fiók Károly dr., tanár, Bpest, IX., Raday-
u. 7. **Vál. tag.**
- 220 **Firczak Gyula** püspök, v. b. t. t., Ung-
vár, a. t. (100 kor.).
Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő,
Rákospalota-Ujfalu, Pest m.
Fogarasi áll. el. isk.
Fogarasi áll. főgimnázium.
Forgon Mihály, joghallgató, Bpest, IX.,
Rákos-u. 3. fsz. 5.
- 225 Fraknói Vilmos dr., püspök, Róma, Quar-
tiere Villa Patrici.
Fränkel Bertalan dr., ügyvéd, Bpest, V.,
Géza-u. 5.
Frecskay János, Bpest, I., Lovas-út 16.
Fuehs Lajos, magy.-francz. bizt. részv.-
társ. ny. vezérig., Bpest, V., Nádor-u. 9.
Fülöp Gyula, néptanító, Nagyvenyim, u.
p. Herczegfalva, Fehér m.
- 230 Fűredi Richárd, szobrász, Bpest, Vár-
bazar.
Gách István, szobrász, Bpest, VII., Dam-
janics-u. 18.
Gálffy Ignác, igazgató, Miskolcz, Bor-
sod m.
Galgóczy Elemér, m. á. v. főmérnök,
Bpest, V., Sziget-u. 6.
Galgóczy János, Bpest, IV., Szerb-u. 2.
Vál. tag.
- 235 Gálos Rezső, tanárjelölt, Bihareczfalva, Ud-
varhely m., u. p. Barot, Háromszék m.
Garda Samu dr., tanár, Bpest, VII., Dam-
janics-u. 47.
- Gárdonyi Albert dr., sz. főv. könyvtártszt,
Bpest, IV., közp. városház.
Gárdonyi Géza, író, Eger, Heves m.
Gaul Károly, fels. iparisk. igazg., Bpest,
VII., Népszínház-u. 6.
- 240 Geőcze Sarolta, igazgatónő, Bpest, VII.,
Damjanics-u. 28/a.
Gerecze Péter dr., tanár, Bpest, VI. ker.
reáliskola.
Gerencsér István, tanítóképzői tanár,
Kolozsvár.
Ghyecz Elemér, gazdálkodó, Nagy-Igmánd,
Komárom m.
Giesswein Sándor dr., kanonok, Győr.
Vál. tag.
- 245 Gimes Lajos, ip. műv. hallg., Bpest, IX.,
Kunizsi-u. 31.
Girálti áll. elemi isk. Sáros m.
Glatt Adolf, kántortanító, Magyarorszék,
Baranya m.
Gohl Ödön, m. n. múzeumi őr, Bpest,
VIII., M. N. Múzeum.
Goldziher Ignác dr., egyet. tanár, Bpest,
VII., Holló-u. 4. **Vál. tag.**
- 250 Gombócz Zoltán dr., tanár, Bpest, VI.,
Hunyadi-tér 11. II.
Gosztony László, plébános, Csány, Zala m.
Göbel Károly, néptanító, Szulok, So-
moggy m.
Gömörmezei múzeum, Rimaszombat.
Gömöry Sándor, üzl. főnök, Bpest, IX.,
Tüzoltó-u. 22.
- 255 Gönczi Ferencz, kir. tanfelügyelő, Dés,
Hunyad m. **Vál. tag.**
Graf S. ev. ref. tanító, Sopron, Halász-u. 7.
Greszler Gyula, áll. főreálisk. tanár, Ver-
secz.
Groh István, tanár, Bpest, Iparműv. múz.,
IX., Üllői-út.
Guttenberg Pál, igazgató, Bpest, VI.,
Terecz-körút 31. II.
- 260 Gyárfás I. Tihamér dr., tanár, Brassó.
Gyarmathy Zsigáné, Bánffy-Hunyad.
Gyertyánffy István, kir. tanácsos, igaz-
gató, Bpest, I., Gellérthegy, Kelenhegyi-
út 30.
Gyöngyösi áll. el. isk.
Gyönki ev. ref. gimn.
- 265 Győrffy István, tanárj., Bpest, Városliget,
Népr. Múz.
† **György Aladár**, a. t. (100 kor.)
György Lajos, gimn. tanár, Losonez,
Nógrád m.
Györgyei Illésné, földbirtokos neje, Bpest.,
VI., Andrassy-út 48.
Győri áll. főreáliskola.
- 270 Győri áll. polg. leányisk.
Győri áll. tanítónőképezde.
Győri polg. fiúisk.
Győrszigeti áll. el. isk., Győr m.
Györke Margit, tanárj., Kolozsvár, Szap-
pan-u. 7.
275 Gyulafehérvári r. kath. főgimn., Alsó-
Fehér m.
Gyulai Ágost dr., tanár, Bpest, I., Logody-
u. 33.

- Gyulai Pál**, főrendiházi tag, egyet. tanár, Bp.-st, VIII., Baross-u. 17., a. t. (100 kor.).
Hadzsics Antal, író, Ujvidék, Bács-Bodrog m.
 Hajdunánási ev. ref. gimn. Hajdu m.
 280 **Hajnal Ignác**, tanító, **Czacza**, Trencsén m.
Hajtmann Etelka, polg. leányisk. tanító, Szászváros, Hunyad m.
Halasi főgimn.
Halász Gyula főreálisk. tanár, Brassó.
Halka Lajos dr., orvos, Bpest, Rákóczytér 3.
 285 **Hampel József dr.**, udv. tanácsos, egyet. tanár, Bpest, VIII., N. Múzeum.
Harassovitz Ottó, Leipzig, Querstrasse 13.
Harmath Lujza, Moson, u. p. Nyárad-Szereda, Maros-Torda m.
Hársing István, keg. r. tanár, Bpest, IV., Városház-tér 4.
Hathalmi Gabnay Ferencz, főerdész, Bpest, I., Mozdony-u. 10.
 290 **Hatvani Deutsch József**, gyáros, Bpest, VI., Eötvös-u. 13.
Hatvani áll. el. isk., Heves m.
Hegedeős Miklós, főmérnök, Pozsony, Justi-sor 5.
Ifj. Heidlberg Mór, Bpest, V., Nagyköröna-u. 4. a. t. (100 kor.).
Hellebrant Arpád, Bpest, V., Akadémia-palota.
 295 **Heller Bernát dr.**, tanár, Bpest, II ker. főreálisk.
Helsingforsi Ethnographiai Múzeum.
Herendi áll. el. isk., Veszprém. m.
Heinrich Gusztáv dr., min. tan., egyet. tanár, a m. tud. akadémia főtitkára, Bpest, V. Akadémia.
Herrmann Antal dr., igazgató, egyet. magántanár, Bpest, I., Györi-u. 13. a. t.
 300 **Herrmann Antalné**, Bpest, Lágymányos-u. 4. a. t. (100 kor.).
Herman Ottó, Bpest, VIII., József-körút 65. a. t. (100 kor.).
Heuberger Rezső, tanár, Bpest, II., Zsigmond-u. 7.
Hild Viktor, szerkesztő, Jászberény, Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
Hirschhorn Jakab, Bpest, VII., Hársfa-u. 9/11.
 305 **Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi könyvtár.** Csongrád m.
Hoffer Imre, tak. p. igazg. Kiskunfélegyháza.
Hoffer József dr., földbirt., Kiskunfélegyháza.
Hoitsy Pál, orsz. képvis., Bpest, IX., Ferencz-körút 36.
Homieskő Athanáz, festőművész, Bpest, I., Budafoki-út 13. III. 23.
 310 **Homoródalmási áll. elemi iskola**, Udvarhely m.
Hontmegyei Múzeum Társaság.
Horger Antal, tanár, Brassó.
Hornig Károly br., püspök, v. b. t. t., Veszprém, a. t. (100 kor.).
Hornyánszky Aladár, theol. tanár, Pozsony.
 315 **Hornyánszky Gyula dr.**, egyet. m. tanár, Bpest, VII., Damjanics-u. 39.
Hornyánszky Viktor, Bpest, V., Akadémia-u. 4.
Horgosi áll. el. isk., Csongrád m.
Horváth Czirill dr., egyet. magántanár, Bpest, IV., Reáltanoda-u. 7.
Hubert Emil dr., Bpest, VIII., Nemzeti Múzeum.
 320 † **Hunfely Pál**, a. t. (100 kor.).
Hunyad vármegye törvényhatósága, Déva, a. t. (100 kor.).
Hunyadi Réla, Bpest, VII., Hernád-u. 14.
Huszká József, tanár, Bpest, IX., Fővámház-tér 10. **Vál. tag.**
Husznay Miklós, gazdaszt, Krasznahályfalva, u. p. Ákos.
 325 **Husztai állami elemi isk.** Máramaros m. Iparművészeti Múzeum, Bpest, Üllői-út.
Irczing Ferencz, tanárj., Bpest, Györi-u. 13.
Istvánffy Gyula, igazgató, Breznóbánya, Zólyom m. **Vál. tag.**
Ivánka Imre, joghallg., Dolány, u. p. Széchényi.
 330 **Jámbor Lajos**, festő, Bpest, VIII., Prater-u. 4.
Jancsó Benedek dr., tanár, Bpest, VII., Hernád-u. 54. **Vál. tag.**
 † **Jankó János dr.**, a. t. (100 kor.).
Jászberényi főgimnázium. Jász-Nagykún-Szolnok m.
Jász-Nagykún-Szolnok vármegye törvényhatósága a. t. (100 kor.).
 335 **Jászó-mindszenti áll. el. iskola** Abaújtorda m.
Jeszenszky István dr., kir. közjegyző, Bpest, IV., Koronaherezeg-u. 8. I.
Joannovics György, nyug. államtitkár, Bpest, VII., Király-u. 57., a. t. (100 kor.).
Joo András, ev. ref. lelkész, Kerezag.
 † **József királyi herceg**, a. t. (100 kor.).
 340 **Juhász István**, p. és t. főtiszt, Bpest, VIII., Vas-u. 15/b.
Juhász József, áll. el. isk. igazg., Türe, u. p. Magyarorbó, Kolos m.
Kaas Ivor br., Bpest, IV., Kecskeméti-u. 7.
Kada Elek, polgármester, Kecskemét Pest m. **Vál. tag.**
Káldy József, tanító, Veszprém-Harsány, Veszprém m.
 345 **Kálmány Lajos**, lelkész, Csanád-Palota, Csanád m. **Vál. tag.**
Kalotaszentkirályi áll. el. isk., Kolozs m.
Kanyaró Ferencz, főgimn. tanár, Kolozsvár.
Kaposvári áll. el. isk., Somogy m.
Kaposvári áll. főgimn. Somogy m.
 350 **Kapuvári polg. iskola.** Sopron m.
Karácsonyi Béla, tanító, Észtergom.
Karácsonyi János dr., kanonok, Nagyvárád. **Vál. tag.**
Karánsebesi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.

- Karczag István**, bérlő, Magyar-Egres, u. p. Hetes, Somogy m. a. t. (100 kor.).
- 355 **Karczagi ev. ref. főgimn.**, Jász-Nagykún. Kardos Albert dr., tanár, Debreczen, Hajdu m. Kardos Árpád szerkesztő. Bpest, VII., István-u. 17. III., 29. Károlyfalvai áll. elemi isk., Temes m.
- Gr. Károlyi Gyuláné, Károlyi Melinda grófnő** Arad-Mácsa, a. t. (100 kor.).
- 360 **Kassa szab. kir. város.** Abauj m. a. t. (100 kor.). Kassai áll. iparisk., Abauj m. Kassai kath. főgimn., Abauj m. Kassai kir. jogakadémia. Abauj m. Kassai Múzeum.
- 365 **Katona Lajos** dr., egyet. m. tanár, Bpest. Csalogány-u. 43., a. t. (100 kor.). **Al-elnök**
- Kecskemét th. város közönsége**, Pest m. a. t. (100 kor.). Kégl Sándor dr., földbirt., egyet. magántanár. Pusztá-Szentkirály. u. p. Laczháza, Pest m. Keglevich Gábor gr., Egres-Káta, u. p. Nagy-Káta, Pest m. Keleti Kereskedelmi Akadémia. Bpest, V., Alkotmány-u. 12.
- 370 **Kepp Frigyes** dr., tanár, Nagy-Szeben. Képviselőházi Könyvtár. Bp. V. Keszthelyi premontrei társház. Zala m. Kézdivásárhelyi áll. el. isk., Háromszék m. Kézdivásárhelyi polg. leányisk. Háromszék m.
- 375 **Késmárki áll. polg. fiú- és fels. keresk. isk.**, Szepes m. Késmárki ev. lyceum. Szepes m. Kiss Miklós, tanárj., Kolozsvár, Ferencz-J.-u. 42. Kilián Frigyes utóda, könyvkereskedő, Bpest. IV., Váci-u. 28. Kimnach Ödön, tanár, Karczag.
- 380 † **Király Pál**, a. t. (100 kor.). Kis Lajos, szerkesztő, H.-M.-Vásárhely. Kis Márton, tanító, Salomvár. Zala m. Kismartoni polg. isk., Sopron m. Kispesti áll. el. isk., Pest m.
- 385 **Kispesti felső áll. elemi isk.**, Pest m. Kisujszállási ev. ref. főgim. könyvtára, Jász-Nagykún-Szolnok m. Kis-várdai áll. el. isk., Szabolcs m. Kleckner Rezső, tanárj., Nyusta-Likér, Gömör m. Klein Mihály, tanító, Felső-Terény, u. p. Gyűgy, Hont m.
- 390 **Klein Samu**, polg. isk. igazg., Dobsina. Gömör m. Koch Károly, min. könyvtáros Bpest, VIII., József-u. 32. Kodály Zoltán dr., zenész, Charlottenburg. Schlüterstr. 19. Kohlbach Bertalan dr. tanár, Kaposvár, Somogy m. Kohn Sámuel dr., főrabbi, Bpest, VII., Holló-u. 4.
- 395 **Kolba Lajos**, irodafőnök, X., Kőbánya.
- Kolozsvár szab. kir. város közönsége**, a. t. (100 kor.). Kolozsvári áll. ipari szakiskola. Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar. Kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti Szeminárium.
- 400 **Kolozsvári ev. ref. kollégium.** Kolozsvári ev. ref. theol. fakultás könyvtára. Kolozsvári földr. intézet. Kolozsvári r. k. főgimnázium. Kolumbán Samu, tanár, Bpest, II., Zsigmond-u. 21. 5. **Vál. tag.**
- 405 **Komoroczy Miklós**, Rozsnyó, Gömör m. Könyi Manó, Bp. II., Szalag-u. 9. Kopicz János, szobrász, Bpest, Kerepesi-u. 18. Koritsánszky Ottó, gyógyszerész, Kölesd. Kóris Kálmán, tanár, Miskolcz.
- 410 **Kormos Tivadar**, egy. tanársegéd., Bpest, VIII., Egyet. földr. intézet, Sándor-u. Korponai áll. el. isk., Hont m. Kovách Aladár, megyei alleveáltárn., Szegszárd. Tolna m. Kovács Antal, tanár, Baja. Kovács Ferencz dr., m. k. dohányjöv. t szt. Bpest, I., Bors-u. 13.
- 415 **Kovács János**, Szeged, Csongrád m. Bástya-u. 15. II. Kovács Kázmér, néptanító, Tisza-Süly. J.-Nagy-Kún-Szolnok m. Kovács László, könyvtárnok, Bpest VIII., Nemzeti Múzeum. **Vál. tag.** Kovásznai áll. el. isk., Háromszék m. Kossa Gyula, dr. főisk. tanár, Bpest, VII., állatorvosi főisk.
- 420 **Köpeséni áll. el. isk.**, Moson m. Körmöczbányai áll. főreálisk, Bars m. **Kőrösi József** dr., statiszt. int. igazg., Bpest, V., Vigadó, a. t. (100 kor.). Kövály László, Kolozsvár. Kőrösi Sándor, tanár, Bpest, X., Kőbánya. Füzér-u. 23.
- 425 **Krasznai áll. el. isk.**, Szilágy m. Krausz Sámuel dr., tanár, Wien, II., Taborstr. 21. III. Ifj. Kubinyi Miklós, uradalmi jogigazgató, Árva-Váralja, Árva m. **Kúnos Ignác** dr., Bpest., V., Kálmán-u. 6., a. t. (100 kor.) **Vál. tag.** **Kúnszentmiklósi ev. ref. főgimnázium**, Pest m. a. t. (100 kor.).
- 430 † **Kuun Géza** gr. dr., a. t. (100 kor.) Lähne Vilmos, főgimn. igazgató, Sopron. Lajtaujfalui áll. el. isk. Sopron m. Lampérth Géza dr., orsz. levéltári fogalmazó Bp., I., Orsz. Levéltár. László Gábor dr., kir. geologus. Bpest, VII., Stefánia-út 14.
- 435 **Lázár Béla** dr., tanár, Bpest, VII. ker. Baresay-u. 5. Lehoczky Tivadar, urad. főügyész, Munkács, Bereg m. **Vál. tag.** Leitersdorfer Béla, műépítész, Bpest, VII., Pálma-u. 10. Lengyel Lajos p. ü. s.-titkár, Nyitra.

- Lengyel Sándor, tanító, Salgó, u. p. Salgó-Tarján, Nógrád m.
- 440 Lestyánszky Dezső, mérnök, Bpest, Kemnitz-er-u. 22.
Leszik Károly, könyvkötő, Bpest, VIII., Szent-királyi-u. 13.
Lévay József, nyug. alispán, Miskolc. Borsod m.
Liber József, tanf. tollnok, Bpest, VIII., Szentkirályi-u. 3.
Libertiny Gusztáv, tanfelügyelő, Galgóc. Nyitra m.
- 445 Lichtneckert József, kereskedő, Székesfehérvár.
Lilin József dr., ügyvéd, Bpest, VIII., Csepregy-u. 1.
Lill Tivadar, Bpest, III., Lajos-u. 19.
Lindenbaum Mór, Bpest, IV., Deák-tér 6., a. t. (100 kor.).
Lippai áll. polg. és fels. keresk. isk., Temes m.
- 450 Lippich Elek dr., oszt. tan., Bpest, VII., Liptóújvári állami elemi iskola.
Liszt Nándor dr., orvos, Hajdútetétlen.
Litkey Menyhért, néptanító, Torna-Ujfalu, u. p. Torna, Abauj-Torna m.
Littke Arél, egyet. tanársegéd, Bpest, VIII., egyet. földr. intézet.
- 455 Lóczy Lajos dr., egyet. tanár, Bpest, Stefánia-út 22., II.
Losonezi főgimn. tanári könyvtár. Nógrád m.
Lósy József, tanár, Bpest, Röck-Szilárd-utca 31., I., 4.
Löfkovics Arthur, vár. múz. ig., Debreczen.
Lőcsei áll. főreálisk., Szepes m.
- 460 Lőcsei kir. főgimn.
Lugosi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
Luttár Miklós, áll. el. isk. igazgató, Fiume.
Mádi áll. el. isk., Zemplén m.
Madarassy László, Bpest, VII., Városliget. Néprajzi Múzeum.
- 465 Mader Béla, Bpest. Földmvelési Minisztérium, V, Országház-tér 11. **Ellenőr.**
Magyar Mérnök-Építész-Egylet, Bpest, IV., Ujvilág-u. 2.
Magyarlápósi áll. el. isk., Szolnok-Doboka m.
Magyar-óvári áll. el. isk., Moson m.
Magyar-világosi áll. el. isk., Arad m.
- 470 Magy. Kir. Technológiai Iparmúzeum, Bpest, VIII., József-körút 6.
Mahler Ede dr., egyet. magántanár, Bpest, IX., Ferenc-körút 24. **Vál. tag.**
Majovszky Pál dr., min. s.-titk., IV., Zöldfa-u. 28.
Makói áll. főgimn., Csanád m.
Mangu Béla, megyei tb. főjegyző, Nagy-Károly, Szatmár m.
- 475 Manyok Ferenc, tanító, Szakes, Tolna m.
Marczali Henrik dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., József-körút 57.
Margalits Ede dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., Vas-u. 15/a. **Vál. tag.**
Margitai József, igazgató, Csáktornya, Zala m.
- Marienescu Athanáz dr., kir. táblai bíró, Nagy-Szeben, Szeben m.
- 480 Márki Sándor dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
Markovits Kálmán, huszárszázados Cernowitz.
Marosujvári áll. el. isk., A.-fehér m.
Máramarosszigeti áll. el. isk.
Máramarosszigeti áll. tanítóképezde.
- 485 Marosvásárhelyi ev. ref. kollégium, Maros-Torda m.
Maróti Rintel Géza, szobrász, Bpest, VII., József-körút 57.
Marton Imre, ip. m. hallg., Bpest, IX., Kinizsi-u. 31.
Marton József, m. n. múzeumi s.-őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum.
Medgyesi áll. el. isk., Bihar m.
- 490 **Mednyánszky Dénes br.**, Bécs, VII., Schottenfeldg. 83., a. t. (120 kor.)
Medveczky Károly, plébános, Kelő, u. p. Geletnek, Bars m.
Melich János dr., Bpest, VIII., N. Múzeum. **Vál. tag.**
Mezőbándi áll. el. isk., Maros-Torda m.
Mezőtelegdi áll. el. isk., Bihar m.
- 495 Mezőtúri ref. főgimn. J.-N.-K.-Sz. m.
Miavai áll. el. isk., Nyitra.
Miklós Ferenc, tanár, Bpest, Reáltanoda-u. 7.
Mikszáth Kálmán, orsz. képviselő, Bpest, IX., Lónyai-u. 13.
Millekter Rezső, bölcselet hallg., Versecz, Petőfi-u. 53.
- 500 Miskolczi Nemzeti Kaszinó, Borsod m.
Modern Filológiai Szeminárium, Bpest, IV., Központi egyetem.
Modori polg. isk., Pozsony m.
Mohl Adolf, esperesplébános, Tata, Komárom m.
Molecz Béla, tanár, Szentes, Csongrád m.
- 505 Molnár János, ev. ref. lelkész, Erzsébetfalva.
Molnár Viktor, államtitkár, Bpest, V., Közoktatási Minisztérium.
Morelli Gusztáv, igazgató, Bpest, X. ker. Kinizsi-utca 31.
Mosoni áll. el. isk., Moson m.
Munkácsi áll. el. isk., Bereg m.
- 510 Munkácsi áll. főgimn. Bereg m.
Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő, Bpest, VI., Szondy-u. 9. **Alelnök.**
Nagyági áll. el. isk., Baranya m.
Nagybányai áll. főgimn., Szatmár m.
Nagybányai Múzeum-Egyesület.
- 515 Nagybecskerekí áll. el. isk.
Nagybereznai áll. el. isk., Ung m.
Nagy Endre, ev. ref. theol., Kolozsvár. Emke-tár 1.
Nagyenyedi áll. polg. leányisk., Alsó-Fehér m.
Nagyenyedi Bethlen-főiskola.
- 520 Nagy Géza, magy. nemz. múzeumi igazgató-őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum. **Vál. tag.**
Berze Nagy János dr., kir. tanfelügyelői tollnok, Kolozsvár.
Nagykállói áll. gimn. Szaboles m.

- Nagykárolyi áll. polg. leányisk., Szatmár m.
 Nagylaki áll. el. isk., Csanád m.
 525 Nagymihályi áll. el. isk., Zemplén m.
 Nagy Miklós, szerkesztő, Bpest, IV. ker., Egyetem-tér 6. **Vál. tag.**
 Nagysomkúti áll. el. isk., Szatmár m.
 Nagyszombati közs. polg. főisk. könyvtára.
 Nagyszöllősi áll. el. isk., Ugocea m.
 530 Nagyváradi áll. főreálisk., Bihar m.
 Nagyváradi kir. jogakadémia, Bihar m.
 Nagyváradi közs. iskolai könyvtár, Bihar megye.
 Nagyvarjasi áll. el. isk., Arad m.
 Négyses László dr., főgymnasiumi tanár egyetemi magántanár, Bpest, VIII., Luther-u. 1/a.
 535 Nemes Ignác, Bpest, VI., Szondy-u. 63.
 Nemes Mihály, tanító, Uglya, u. p. Talabor, Máramaros m.
 Németh József, tanító, Bak, Zala m.
 Németh Jenő, igazg. tanító, Zala-Szt-Mihály.
 Németszentmihályi áll. el. isk., Temes m.
 540 Németh Zoltán Géza, hirlapíró, Bpest, VI., Izabella-u. 80
 Novák Sándor, festő, Bpest, VII., Csömöri-út 92. I.
 Nyáry Albert báró dr., földbirtokos, Bpest, IX., Csillag-u. 6.
 Nyáry Kálmán, ip. m. hallg. Bpest., VIII., Hunyadi-u. 31.
 † **Nikolics Fedor br.**, a. t. (100 kor.),
 545 Nyiregyházi ág. h. ev. főgimn., Szabolcs megye.
 Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő intézet.
 Nyitrai kath. főgimnázium.
 Odescalchi Arthur hg., Szkiező, Bars m.
 Ódombovári áll. elemi isk., Tolna m.
 550 Ópaulisi áll. el. isk., Arad m.
 Orbán Nándor, polg. isk. tanár, Liptó-Szt.-Miklós.
 Orehója Béla, tanító, Monostorszeg, Bács-Bodrog m.
 Orosházi polg. isk., Békés m.
 Orlay Antal dr., min. o.-tan., Bpest, IV., Havas-u. 2.
 555 Orosz Endre, áll. tanító, Apahida, Kolos megye.
 Oroszvégi áll. el. isk., Bereg m.
 Országos Iparegyesület, Bpest, VI., Új-u. 4.
Óvári Ferencz dr., ügyvéd orsz. képviselő, Veszprém, a. t. (100 kor.).
 Órkényi áll. el. isk., Pest m.
 560 Osztern Salamon dr., Jászberény.
 Pajesies János, m. kir. postafőnök, Óri-Szt-Péter, Vas m.
 Pálffy Márton, tanár, Kolozsvár.
 Pálinkás Béla, tanító, Felsőhuta, u. p. Batony, Heves m.
 Pálinkás Endre, földbirt., Ákos.
 565 Pálos Ede, rajztanár, Győr.
 Pálos Ödön, sz.-föv. tisztviselő, Bpest, VIII., Mester-u. 31.
 Pancsovai áll. el. isk., Torontál m.
 Pancsovai áll. főgimn.
 Pápai áll. tanítóképző.
 570 Pápai ev. ref. főisk., Veszprém m.
 Pápai Sz.-B.-rendi főgimn.
 Pápay József, Bpest, VIII., József-utca 8. **Vál. tag.**
 † **Papi Balogh Péter**, a. t. (100 kor.).
 Papp János, m. á. v. főellenőr, Bpest, VII., Rottenbiller-u. 6.
 575 Papp József, ev. ref. lelkész, Tomor, Abauj-Torna m.
 Papp Károly dr., tanár, Bpest, Zöldfa-u. leánygimn.
 Parajdi áll. el. isk., Udvarhely m.
 Pásztor Bertalan dr., ügyvéd, Eger, Heves megye
 Patrubány Lukács dr., tanár, Bpest, I. ker., Karácsony-u. 6. **Vál. tag.**
 580 Payer Endre dr., orvos, Pozsony, Kossuth Lajos-tér.
 Pécs sz. k. város Múzeuma.
 Pecsényédi áll. el. isk., Trecsén m.
 Perényi Adolf, tanár, Bpest, I. k. főgimn.
 Perényi Lajos, tanár, Bpest, VIII., Mária-Terézia-tér 8.
 585 Perlaki áll. el. isk., Zala m.
 Pesty Lajos, néptanító, Nagy-Récse, Zala m.
 Péter János, igazgató, Bpest, II. ker. fels. keresk. iskola.
 Péter Viktor, néptanító, Vaja, Maros-Torda m.
 Péterffy Márton, tanító, Déva, Csángótelep.
 590 Petrosényi Kaszinó, Hunyad m.
 Petz Gedeon dr., egyet. tanár Bpest, I., Uri-u. 42.
 Pikler Gyula dr., egyetemi tanár, Bpest, VIII., Szentkirályi-u. 22.
Pintér Sándor, ügyvéd, Szécsény. Nóg-rád m., a. t. (100 kor.).
 Piribauer Ferencz, tanító, Debreczen.
 Podolini kath. gimn., Szepes m.
 595 Pópa Péter, jegyző, Alsókanajel, u. p. Marossólymos.
 Popovics V. István, orsz. képvis. igazgató, Bpest, Zöldfa-u. 25.
 Pór Antal, kanonok, pápai prelat, Esztergom.
Posta Béla, egy. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.). **Vál. tag.**
 Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akadémia.
 600 Pozsonyi keresk. akad. ifj. önképzőköre.
 Pozsonyi kir. jogakadémia.
 Pozsonyi áll. tanítónőképző.
 Pozsonyi kir. kath. főgymn.
 Princez Gyula, egyet. gyakorn. Bpest, I., Krisztina-körút 81.
 605 Privigyei gimn., Nyitra m.
 Privitzer Jenő dr., postatiszt, Bpest, VII., Kazinczy-u. 32. III.
 Prukker Károly irlgumasrendi gyógyszerész, Kismarton, Sopron m.
 Puky József, cs. és kir. kamarás, ny. min. o. t., Félégyháza.

- Radvánszky Béla br., koronaőr, Sajó-Kaza, Borsod m.
- 610 Radvány Ferencz dr., kir. segédtanfelügy., Zombor.
- Ransburg Gusztáv, könyvkereskedő, Bpest, IV. Egyetem-u.
- Rákosi Jenő, szerkesztő, a főrendiház tagja, Bpest, VIII. Röck Szilárd-u. 4.
- Rákosszentmihályi áll. el. isk. Pest m.
- Rakovszky István, áll. számvevőszéki elnök, Bpest, VIII., Eszterházy-u. 10.
- 615 Reiner Zsigmond dr., Bpest, IV., Váczi-u. 25., a. t. (100 kor.).
- Réthei Prikkel Marián Sz.-B.-rendi tanár Zala-Apáti.
- Réthy Árpád, p. és t. tiszt, Vác, Pest m.
- Réthly Antal, met. int. assis., Bpest, II., Fő-ut 6.
- Réthy László dr., m. n. m.-i igazgató-őr, Bpest, VIII., M. N. Múz. **Vál. tag.**
- 620 Rettegi áll. el. isk., Szolnok-Doboka m.
- Révai Sándor dr., tanár, Pécs, Radonai-u. 5., Baranya m.
- Bévész Béla dr., orvos, Békés-Gyula.
- Révfy Lajos, tanító, Jász-Dósa, Jász-N.-K.-Szolnok m.
- Rexa Dezső, m. levéltáros, A.-Kubin. Árva m.
- 625 Rhousopoulos A. Rhousos, görög konsul, Bpest, IV. Veres Pálné-u. 25.
- Richter Aurél, rajz. művész, Bpest, V., Sas-u. 15.
- Richter Ede, tanár múz. ig., Selmezbánya.
- Richter M. István, tanár, Szfehérvár.
- Riedl Frigyes dr., egyet. tanár, Bpest, VI. Andrassy-út 82.
- 630 Rochel Aurél dr., közs. orvos, Sarkad, Bihar m.
- Roedger Lajos, főgimn. tanár, Kovászna, Háromszék m.
- Rombauer Emil, főigazgató, Bpest, V., Markó-u. 20.
- Rózsahégyi kath. főgimn., Liptó m.
- Rozsnyói áll. el. isk., Gömör m.
- 635 Rozsnyói kath. főgimn., Gömör m.
- Rubinyi Mózes dr., tanár, Bpest, IX., Ferencz-körút 13.
- Ruisz Gyula, igazgató, Kisbér.
- Sági János, múz.-őr, Keszthely.
- Samu János, ref. főgymn. tanár, Bpest, Lónyai-u.
- 640 Sarkadi Lajos, Krasznabéltek. Szatmár m.
- Sárospataki főiskolai könyvtár, Zemplén m.
- Sávoly Ferencz dr., met. int. assis., Bpest, II., Pala-u. 7.
- Schmiedt Henrik dr., tanár, Bpest, VII., Városligeti fasor 3.
- Schmutzler Nándor, kereskedő, Bpest, IV., Váczi-u. 53.
- 645 Schiff József dr., tanár, Baja.
- Schneller István**, egyet. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.).
- Schönherr Gyula dr., m. n. múz.-i igazgató-őr, Bpest, VIII, Röck Szilárd-u. 18.
- Sebestyén Gyula, igazg., Bpest, VI., Bulyovszky-u.
- Sebestyén Gyula dr.**, m. n. múz.-i igazg.-őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum, a. t. (100 kor.). **Főtitkár.**
- 650 Sebestyén Gábor, Köveskálta, Zala m.
- Sebestyén Károly, polg. isk. tanár, Szeged.
- Sebők Samu, tanár, Fogaras.
- Segesvár szab. kir. város**, N.-Küküllő m., a. t. (100 kor.).
- Segesvári áll. el. isk., N.-Küküllő m.
- 655 Selmezbányai kir. kath. gymn., Hont m.
- Semayer Vilibáld dr., m. n. múz.-i igazg.-őr, Bpest, VII., Városliget. Néprajzi Múzeum. **Vál. tag.**
- Seprődi János, Kolozsvár, Bástya-u. 2.
- Sepsiszentgyörgyi áll. el. isk., Háromszék m.
- Sepsiszentgyörgyi Kaszinó, Háromszék m.
- 660 Siegescu József dr., tanár, Bpest, VII., Aréna u. 11.
- Sigerus Emil, bankfőtiszt, N.-Szeben.
- Simonyi Jenő dr., tanár, Bpest, V., Keresk. Akadémia.
- Simonyi Zsigmond dr., egyet. tanár, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
- Singer és Wolfner könyvkereskedése, Bpest, VI., Andrassy-út 10.
- 665 Skonjár Gusztáv, polg. isk. tanár, Liptó-Szentmiklós.
- Sochán Pál, akad. festő, Turócz-Szentmárton.
- Solymossy Ignác, földbirtokos, Krasznamihályfalva, u. p. Ákos.
- Solymossy Sándor dr., Bpest, VIII., Kisfaludy-u. 7. **Vál. tag.**
- Sommer János, ékszerész, Makó.
- 670 **Somogy vármegye törvényhatósága**, a. t. (100 kor.).
- Somogyi Károly, bankigazg., N.-Kőrös.
- Somogyi-Könyvtár, Szeged. Csongrád m.
- Somorjai polg. isk., Pozsony m.
- Soproni áll. főreálisk.
- 675 Soproni evang. lyceum.
- Soproni Városi Múzeum.
- Sövényházi Antal, polg. isk. ig. Csongrád.
- Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület.
- Spitzer Mór, földbirtokos, Pozsony-Széleskút.
- 680 Stein János, könyvkereskedő, Kolozsvár.
- Steiner Gyula, Bpest, Gyár-u. 36.
- Stoll Ernő, Nyíregyháza, Szaboles m.
- Strausz Adolf, tanár, Bpest, VII., Rákóczi-u. 1. **Vál. tag.**
- Strobl Alajos, szobrász, Bp., VI., Munkácsy-u.
- 685 Sümegi reálisk., Zala m.
- Svetschine Georgine, f. leányisk. tanítónő, Beszterezbánya.
- Szabadka szab. kir. város**, Bács-Bodrog m. (100 kor.).
- Szabadkai főgimn. B.-Bodrog m.
- Szabó Dezső, földbirt., Félégyháza.
- 690 Szabó Gyula, építész, H.-M.-Vásárhely.
- Szabó Imre, m. k. p. ü. számtiszt, Déva.

- Szabó Zoltán, Tolnaszántó, Tolna m.
Szabó Zoltán dr., egyet. tanárs., Bpest, VIII., Múzeum-körút 4.
Szabolcs vármegye törvényhatósága, a. t. (100 kor.)
- 695 Szakáts Péter dr., orvos, Csögle, Veszprém m.
Szakolezai kir. kath. gymn., Nyitra m.
Szalay Gyula, tanító. Búd-Szt-Mihály, Szabolcs m.
Szalay Imre, min. tanácsos, a Nemz. Múzeum igazgatója, Bpest, a. t. (100 kor.). **Elnök.**
Szalay Károly, tanár, Bpest, IV., Ref. főgimnázium
- 700 Szalay László dr., min. tanácsos, Bécs, IV., Margaretenstr. 26.
Szamosujvári kir. kath. főgymn., Szolnok-Doboka m.
Szász Károly, min. o. tan., Bpest, IV., Károlyi-u. 12. I.
Szászsebesi áll. el. isk., Szeben m.
Szászvárosi ev. ref. Kún-koll., Hunyad m.
- 705 **Szatmár vármegye törvényhatósága**, a. t. (200 kor.).
Szatmári kir. kath. főgimn.
Széchenyi Béla gr., v. b. t. t., a magy. szt. korona őre, Bpest, II., Lánchíd-u. 10.
Szegedi áll. főreálisk. tanári könyvtára, Csongrád m.
Szeghalmi Gyula, tanító, Szeghalom, Békés m.
- 710 Szegzárdi főgymn., Tolna m.
Szegzárdi Kaszinó, Tolna m.
Székely Bertalan, festő, Bpest, VI. ker., Andrassy-út 95.
Székely Dezső dr., főorvos, Hátszeg Hunyad m.
Székelykeresztúri áll. el. isk., Udvarhely m.
- 715 Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifjúsági önképzőkör.
Székelykeresztúri unit. gimnázium.
Székelykevei áll. el. isk., Temes m.
Székely Mikó - kollégium, Sepsí - Szent-György, Háromszék m.
Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola, Udvarhely m.
- 720 Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium, Udvarhely m.
Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn, Udvarhely m.
Széll Farkas, kir. táblai tanácselnök, Debreczen, Hajdú m.
Szendrei János dr., min. o.-tanácsos, Bpest, I., Attila-u. 23 **Vál. tag.**
Szeniczai áll. polg. isk., Nyitra m.
- 725 Szentadorjáni áll. elemi isk., Zala m.
Szentbenedekrendi Központi Könyv-tár, Győr-Szentmárton.
Szente Arnold, polg. isk. tanár, Veszprém.
Szentesi áll. főgymn. Csongrádon.
Szentgotthárdi áll. gimn., Vas m.
- 730 **Szentmártoni Darnay Kajetán**. Kaposvár, Somogy m., a. t. (100 kor.).
- Szentmártoni Darnay Kálmán**, Sümeg, Zala m. a. t. (100 kor.)
Szepes-Iglói áll. tanítóképző.
Szilády Zoltán dr., tanár, N.-Enyed.
Szily Kálmán dr., min. tan., akad. főkönyvtárnok, a. t. (100 kor.). **Vál. tag.**
- 735 Szinyérváraljai áll. el. isk. Szatmár m
Szinnyei József dr., egyet. tanár, Bpest, II., Bimbó-u. 24.
Szinte Gábor, főgymn. tanár, Bpest, VIII., Tavaszmező-u. **Vál. tag.**
Szmik Antal, okl. mérnök, Bpest, VIII., Stably-u. 1. I.
Szombathelyi főgymn. tanári kar, Vas m.
- 740 Szomorú István, igazg.-tanító, M.-Pécska, Arad m.
Szongott Kristóf, tanár, Szamosujvár, Szolnok-Doboka m.
Sztankó Béla, tanár, Bpest, I., Budai Paedagogium.
Sztáresovai áll. el. isk. Torontál m.
Sztója Miklós dr., tanár, N.-Kikinda.
- 745 Sztójkovits Viktor, jegyző, Alsókanajel, u. p. Marossolymos.
Sztripszky Hiador, egyet. tanársegéd, Kolozsvár.
Tagányi Károly, Bpest, I., Orsz. Levéltár. **Vál. tag.**
Takaró Imre, táborig. lelkész, Kassa.
Tamás László, ev. ref. lelkész, Krasznamihályfalva, u. p. Ákos.
- 750 Tanács Imre, tanárj., Bpest, Győri-u. 13.
Téglás Gábor, főigazgató, Bpest, IX., Pipa-u. 4.
Teleki Pál gr., Fehérszék, Szatmár.
Temesvár szab. kir. város, a. t. (100 kor.).
Temesvári áll. főgimnázium.
- 755 Temesvári áll. főreáliskola.
Temesvári áll. tanítóképző.
Temesvári Rezső dr., orvos, Bpest, VII., Erzsébet-körút 12.
Terenta János, áll. tanító, Muraszterdahely, Zala m.
Téry Ödön dr., min. o. tanácsos, Bpest, I., Tárnok-u. 7. I.
- 760 Teutsch Gyula, liqueur-gyáros, Brassó, Rossmarkt 4.
Thallóczy Lajos dr., osztály főnök, Wien, Joannesgasse 6.
P. Thewrewk Emil dr., egyetemi tanár, Bpest, I., Tárnok-u. 12.
Thim József, főszerk., Apatin.
Thirring Gusztáv dr., egyet. magántanár, Bpest, I., Karácsonyi-u. 15.
- 765 Thury Zsigmond, könyvtáros, Kolozsvár.
Timár Pál, főgimn. igazg., Bpest, VII., Arena-út 66.
Timkó György, m. nemz. múz. gyakor. Bpest, VII., Városliget. Néprajzi Múzeum.
Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egylet, Heves m.
Titeli áll. el. isk., B.-Bodrog m.
- 770 Tiszakarácsonyfalvai áll. el. isk., u. p. Nagy-Boeskö, Máramaros m.
Tiszajúzlaki áll. el. isk., Ugoesa m.
Tiszolezi áll. el. isk., Gömör m.

- Tolnai Vilmos dr. ev. főgimn. tanár, Bpest, VII., Damjanics-utca 44., II. udv., III. Vál. tag.
Tolna vármegye múzeuma. Szegszárd.
- 775 Tonelli Sándor, dr., ügyvédjelölt, Bpest, V., Akadémia-u. 3.
Tordai áll. polg. isk., Torontál m.
† **Torma Zsófia**, a. t. (100 kor.).
Tornai áll. el. isk. Csanád m.
Toronyai János, festőművész, H.-M.-Vásárhely.
- 780 Tóth György dr. főgimn. igazgató, Kecskemét, Pest m.
Tóth-Szabó Pál dr., tanár, Nagy-Várad.
Tóth Zsigmond dr., Bpest, IX., Tűzoltó-u. 58.
Tótmegyeri Uradalmi Könyvtár, Nyitra m.
Tótprónai áll. el. isk., Túróc m.
- 785 Tökölyi áll. el. isk., Pest m.
Töketerébési áll. el. isk., Zemplén m.
Tömörkény István, író, Szeged.
Török Andor dr., polgármester, Kézdi-Vásárhely, Háromszék m.
Török Károly, tanító, Alsónemesapáti Zala m.
- 790 Váradi Török Gyula, földbirtokos, Dézsa, Arad m.
Trencsénbaáni áll. elemi isk. Trencsén m.
Trsztenai kir. kath. gimn., Árva m.
Turócszentmártoni áll. el. isk.
Turócszentmártoni Tót Múzeum.
- 795 Uhlár Béla, gyógyszerész, Bpest, VIII., Práter-u. 45.
Újbessenyői áll. elemi isk., Temes m.
Újpesti áll. el. isk., Attila-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Erzsébet-út, Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Ferencz József-tér, Pest m.
- 800 Újpesti áll. el. isk., Lőrincz-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Toldi-u., Pest m.
Újpesti közs. gimnázium.
Újvidéki kir. kath. magyar főgimn. B.-Bodrog m.
Újvidéki szerb felső leányisk.
- 805 Újtordai áll. el. isk. Aranyos-Torda m.
Undi S. Mariska, festőnő, Bpest, II., Toldi Ferencz-u. 26.
Ungvári áll. el. isk., Ung m.
Váci kegyesrendi főgimn.
Váczy János dr., tanár, Bpest, II., Szemlő-hegy-u. 13.
- 810 Vágó Aladár, tanár, Bpest, VII., Csömöri-út 42., III., 10.
Vágó Pál festőművész, Jászapáti.
Vágújhegyi izr. reálisk.
Vajda Ferencz, igazg., Trencsénbaán, Trencsén m.
Vajdahunyadi áll. el. isk., Hunyad m.
- 815 Vajkay Rezső, min. titkár, Bpest, VII., Dohány-u. 26.
Vajna Károly, gyűjtőfogházi igazgató, Bpest, X., Kőbánya.
Vakares Kálmán dr., főgimn. tanár, Nagy-Kikinda.
- Varju Elemér, Bpest, VIII., N.-Múzeum.
Vál. tag.
Cs. Varga Antal, ref. theol., Hajduböszörmény.
- 820 Varga Bálint dr., tanár, Bpest, Ref. főgimn.
Varró István dr., Bpest, I., Alkotás-u. 31. III. 1
Vass Miklós dr., tanár, Kaposvár.
Vasvármegyei Kultur-Egylet, Szombathely.
Vasvári Béla, gyógyszerész, Kiskülfélegyháza.
- 825 Vasverő Rajmund, tanár, Székesfehérvár, Fehér m.
Vathy István, tanító, Borszörcsök, u. p. Somlóvásárhely, Veszprém m.
Venetianer Lajos dr., rabbi, Ujpest.
Verbói áll. el. isk., Nyitra m.
Vető Zsigmond, földbirt., Felesuth, Fehér m.
Versényi György dr., tanár, Kolozsvár.
- 830 Verseczi áll. főreáliskola Temes m.
Vértesy Dezső dr., Bpest, II., Török-u. 6.
Veszprém vármegyei Múzeum.
Vésztői Kaszinó, Békés m.
Vetro Lajos Endre, árv. ülnök, H.-M.-Vásárhely.
- 835 Vidor Jenő dr., szerkesztő, Vencsellő, Szatmár m.
Vikár Béla, szerkesztő, Bpest, I., Gellért-hegy. **Vál. tag.**
Vitális István, lyceumi tanár, Selmezbánya, Hont m.
Voght Géza, néptanító, Csermend, u. p. Peresztlény, Nyitra m.
Volckmar F. könyvkereskedése, Lipese.
- 840 Vörös Balduin, sz. B.-r. tanár, Kőszeg, Vas m.
Vrabely Mihály, szerkesztő, Rákos-Liget, Pest m.
Wagner Lajos dr., tanár, Pozsony.
Weber Samu evang. lelkész, Szepes-Béla, Szepes m.
Werner Boldizsár, tanító, Oltárcz, u. p. Bánokszentgyörgy, Zala m.
- 845 Weisz Miksa dr., tanár, Podmaniczky-u.
Wickenburg Márk gróf, ny. államtitkár, Bpest, Andrásy-u. 83.
Wosinszky Mór, apát, Szegszárd, Tolna m.
Zalaegerszegi áll. el. isk., Zala m.
Zayugróezi áll. el. isk., Trencsén m.
- 850 Zborói áll. el. isk., Sáros m.
Zentai gimnázium, B.-Bodrog m.
Zempléni Imrey Árpád, író, Bpest, IV., Bástya-u. 11. fsz. 1.
Zichy István gróf, Bpest, Kelenhegyi-u. 12.
Zichyfalvai áll. el. isk., Torontál m.
- 855 Zilahi áll. el. isk., Szilágy m.
Zilahi ev. ref. gimn.
Zloczky Theodor, lelkész, Eötvösfalva, u. p. Kövesliget, Maramaros m.
Zolnai Gyula dr., egyet. tanár, Kolozsvár. **Vál. tag.**

- Zoltai Lajos, vár. levéltáros, Debreczen.
 860 Zólyomi áll. el. isk.
 Zombori áll. főgimnázium.
 Zsembai István, tanító, Csontosfalva,
 Abauj-Torna m.
- Zseni József, földbirtokos, Bpest, X.,
 Szabóky-u. 52.
 Zsilinszky Mihály, v. b. t. t., ny. állam-
 titkár, Bpest, Vas-u. 6.
 865 Zsolnai gimn., Trencsén m.

Tiszteletpéldányban részesülnek:

- Abercromby John, Edinborough.
 Almborg A., Helsingfors.
 A bölcseléthallgatók segítő egylete Bpest,
 Közp. Egylet.
 Bobrovnikov A. N., Kasan
 5 Brunovszky Rezső, tanár, Déva.
 Bpesti Újságírók Egyesülete, IV., Ká-
 roly-körút 2.
 Délmagyarországi term. tud. társ. Temes-
 vár.
 Donner Otto, tanár, Helsingfors
 Erdélyi Múzeum Egylet, Kolozsvár.
 10 Forström O., Sortavala.
 Főiskolák term. r. szövetsége. Bpest, VIII.,
 Sándor-u., földr. seminárium.
 Genetz Arvid, tanár, Helsingfors.
 Halász Ferencz, min. tan., Bpest, VII.,
 Wesselényi-u. 60., II.
 Kereszty István, M. N. Múz. őr, Bpest.
 15 Leland G. Charles, London, M. Baring
 Brs. S. Bishopsgat-Wilhim.
 Magyar Nemzeti Múzeum.
 Magyar Nemzeti Múzeum népr. oszt.
 Magyar Néptanítók Otthona.
 Magyar Sandor, gépész. Pusztaszent-
 lőrincz u. p. Fülöpszállás.
 20 Magyar Tudományos Akadémia.
- Mikkola J. J. dr., Helsingfors.
 «Otthon».
 Pesti Hazai Takarékpénzt. Egyesület.
 Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingfors.
 25 H. Stumme, tanár, Leipzig, Studstr. 72. II.
 Török Aurél dr., anthrop. int. igazg., Bpest,
 IV., Károly-körút 26.
 V. és K. Miniszt. elnöki osztálya.
 Wichmann G. Helsingfors.
 Zilahi Kiss Béla, Bpest, VII., Akácza-u.
 11., II., 15.
 30 Alkotmány.
 Budapesti Tagblatt.
 Budapesti Hirlap.
 Budapesti Napló.
 Egyetértés.
 35 Független Magyarország.
 Hazánk.
 Pester Lloyd.
 Magyar Allam.
 Magyar Hirlap.
 40 Magyar Nemzet.
 Magyarország.
 Magyar Szó.
 Pesti Hirlap.
 Pester Journal.
 45 Pesti Napló.

Csereviszonyban állanak:

- Berliner «Zeitschrift des Vereins für
 Volkskunde».
 Bosn.-Herz. Landes-Museum, Serajevo.
 «Cesky Lied», Prag.
 «Erdély», Kolozsvár.
 5 «Földrajzi Közlemények» Budapest.
 «Hunyadvármegyei Történelmi és Régé-
 szeti Társulat».
 Huszadik Század.
 Kazáni tudóstársaság.
 «Kwartalnik historyczny», Lemberg.
 10 «Magyar Könyvszemle», Budapest.
- «Magyar Zsidó Szemle» Budapest.
 «Narodopisněmu Museu», Prag.
 Berkeszi István a «Történelmi és Régé-
 szeti Értesítő» szerk., Temesvár.
 Román irodalmi és közművelődési egylet,
 Nagy-Szeben.
 15 «Sevčenko Gesellschaft», Lemberg.
 «Slovenské Pohlady» Turócz-Szt-Márton.
 «Towarzystwo ludpznawcze», Lemberg.
 «Turista Közlöny».
 Wiener Anthropologische Gesellschaft.

Tiszteleti tag 1905. év végén	14	1906. év végén	14
Külső tag 1905. év végén	13	1906. év végén	12
Alapító tag 1905. év végén	62	1906. év végén	62
Rendes tag és előfizető 1905. év végén	758	1906. év végén	803

Összes létszám 1905 végén 847

1906 végén 891

Hivatalos nyugtázás

az 1906. évi november hó 16-tól december hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1903. évre: Benedek Elek — Dörner János — Összesen	12 K — f.
1904. évre: Kováts László — Stern Ábrahám — Összesen	12 K — f.
1905. évre: Balogh Pál — Éber László dr. — Geöze Sarolta — Hoffer Imre — Hoitsy Pál — Keglevich Gábor — Marton József — Nagy Géza — Puky József — Schiff József — Vass Miklós (1 K) — Vrabely Mihály — Összesen	67 K — f.
1906. évre: Alapy Gyula — Áldásy Antal dr. — Alexander Bernát dr. — Alexies György dr. — Aradi Kölcsey-Egyesület — Augusztin Béla — Ballagi Aladár dr. — Baloghy Dezső — Bánóczy József dr. — Baranya- sellei Kaszinó — Baróti Lajos dr. — Bellosits Bálint — Berezik Árpád — Binder Jenő — Bodola Sándor — Brádi g.-kel. román gimn. — Brüll Alfréd — Budapesti VIII. ker. áll. főgimn. — Budapesti Könyvtár-Egylet — Budapesti orsz. rabbiképző-int. — Budapesti orsz. izr. tanítóképző — Christian Antal — Csopey László (2 K) — Csósz Gábor — Dévai áll. főreál- isk. — Dévai áll. főreálisk. ifj. önképzőköre — Dévai áll. tanítóképző — Dévai áll. tanítóképző ifj. önképzőköre — Domanovszky Sándor — Erdődi Béla dr. — Ernyey József — Ernyey Ödön dr. — Fejérpataky László dr. — Forgon Mihály — Frecskay János — Ghyezy Elemér — Goldziher Ignác dr. — Gömörmegyei múzeum — Groh István — Guttenberg Fál — Gyárfás I. Tihamér dr. — Gyarmathy Zsigáné — Gyertyánffy István — György Lajos — Györke Margit — Hampel József dr. — Hild Viktor — Homoródalmási áll. elemi iskola — Huszka József — Husznay András — Iparművészeti Múzeum — Irczing Ferencz — Jancsó Benedek dr. — Juhász József — Kaas Ivor br. — Kada Elek — Kohlbach Bertalan dr. — Kohn Sámuel dr. — Kolba Lajos — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar — Kolozsvári róm. kath. főgimnázium — Komoroczy Miklós — Kövály László — Lampérth Géza dr. — Libertiny Gusztáv — Lill Tivadar — Mader Béla — Mahler Ede dr. — Marczali Henrik dr. — Margitai József — Med- veczky Károly — Mikszáth Kálmán — Miklós Ferencz dr. — Modern Filo- logiai Szeminárium — Molnár János — Nagybányai Múzeum-Egyesület — Berze Nagy János dr. (1 K) — Nagyváradi közs. isk. könyvtár — Négyesy László dr. — Nyáry Kálmán — Orbán Nándor — Pápay József — Papp József — Patrubány Lukács — Pecsényédi áll. el. isk. — Péter János — Pozsonyi ág. h. ev. theol. — Radvánszky Béla br. — Rákosszentmihályi áll. el. isk. — Réthy László dr. — Rubinyi Mózes dr. — Sági János dr. — Sebestyén Gyula (kir. tan.) — Siegescu József dr. — Sigerus Emil — Simonyi Jenő dr. — Simonyi Zsigmond dr. — Sochán Pál — Solymossy Ignác — Sommer János — Soproni Városi Múzeum — Srobl Alajos — Szabó Zoltán dr. — Szalay Károly — Széchenyi Béla gr. — Székely Ber- talan — Sztripszky Hiador — Tamás László — P. Thewrewk Emil dr. — Thim József — Tonelli Sándor dr. — Tóth Zsigmond dr. — Vágó Aladár — Varga Bálint dr. — Vető Zsigmond — Vésztői Kaszinó — Vitális István — Zempléni Imrey Árpád — Zichy István gr. — Zolnai Gyula dr. — Össz.	759 K — f.
1907. évre: Alexies Görgy dr. — Berezik Árpád — Gömörmegyei Múzeum — Gyárfás I. Tihamér (4 K) — Hoffer Imre — Pozsonyi kir. jog- akadémia — Összesen	40 K — f.
Keleti Szemlére fizettek: Farkas Sándor (6 K) — Pongrácz Sán- dor dr. (8 K) — Török Andor dr. (18 K) — Összesen	32 K — f.
Alapítványi kamatot fizetett: 1905. évre: Posta Béla dr. — 1906. évre: Joannovich György — Szentmártoni Darnay Kajetán — Szent- mártoni Darnay Kálmán — Összesen	24 K — f. 8 K — f.
Alapítványi díjat fizetett: Herrmann Antal dr.	8 K — f.
Összesen befolyt hátralékokból: 91.— K, jan. 1-től 513.— K.	
1906. és követk. évi díjból 799.— K, " " 3227.— K.	
Keleti Szemlére 32.— K, " " 148.16 K.	
alapítványi kamat 24.— K, " " 42.— K.	
alapítványi díjból 8.— K, " " 8.— K.	

Budapest, 1907 január hó 1.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tiszttikara.

Elnök :

Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum.)

Alelnök :

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-utca 9.)

Katoná Lajos dr.
(II. Csalogány-utca 43.)

Főtitkár :

Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkárhelyettes :

Ernyey József.
(Városliget, Iparcsarnok. M. N. Múzeum
Néprajzi Osztálya.)

Pénztáros :

Feichtinger Győző.
(VII., Aréna-út 15.)

Ellenőr :

Máder Béla.
(Országház-tér 11.)

Könyvtáros :

Ernyey József.

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai :

a) Fővárosiak :

1 Almásy György dr.	Giesswein Sándor dr.	Patrubány Lukács dr.
Alexics György dr.	15 Goldziher Ignác dr.	Réthy László dr.
Asbóth János	Herrmann Antal dr.	30 Semayer Vilibáld dr.
Balásy Dénes	Huszka József	Solymossy Sándor dr.
5 Balassa József dr.	Jánosó Benedek dr.	Strausz Adolf
Balogh Pál	Kolumbán Samu	Szendrei János dr.
Bán Aladár dr.	20 Kováts László	Szily Kálmán dr.
Bátky Zsigmond dr.	Kúnos Ignác dr.	35 Szinte Gábor
Beluleszko Sándor dr.	Mahler Ede dr.	Tagányi Károly
10 Borovszky Samu dr.	Margalits Ede dr.	Tolnai Vilmos dr.
Csánki Dezső	Melich János dr.	Varjú Elemér
Fiók Károly dr.	25 Nagy Géza	Vikár Béla
Galgóczy János	Nagy Miklós	40 Zolnai Gyula dr.
	Pápay József	

b) Vidékiek :

1 Baróti Lajos dr.	Gönczi Ferencz	Kálmán Lajos
Bellosics Bálint	5 Istvánffy Gyula	Lehoczky Tivadar
Erdélyi Pál dr.	Kada Elek	10 Posta Béla dr.
	Karácsonyi János dr.	